TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI
POLONYA DİLİ VE KÜLTÜRÜ
BİLİM DALI

POLONYA EDEBİYATINDA POZİTİVİZM PERSPEKTİFİNDEN ULUSAL BÜTÜNLÜK ARAYIŞLARI

Doktora Tezi

Mehmet Enver Erbil

Ankara, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI
POLONYA DİLİ VE KÜLTÜRÜ
BİLİM DALI

POLONYA EDEBİYATINDA POZİTİVİZM PERSPEKTİFİNDEN ULUSAL BÜTÜNLÜK ARAYIŞLARI

Doktora Tezi

Mehmet Enver Erbil

Prof. Dr. Seda Köycü

Ankara, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI
POLONYA DİLİ VE KÜLTÜRÜ
BİLİM DALI

POLONYA EDEBİYATINDA POZİTİVİZM PERSPEKTİFİNDEN ULUSAL BÜTÜNLÜK ARAYIŞLARI

DOKTORA

Prof. Dr. Seda Köycü

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	İmzası
1- Prof. Dr. SEDA KÖYCÜ	
2- Doç Dr. SEYYAL KÖRPE KEMER	
3- Dr. Öğr. Üyesi AYBİKE ÇETİN KILIK	
4- Dr. Öğr. Üyesi YASEMİN ALTAYLI	
5- Dr. Öğr. Üyesi ÖZLEM AKAY DİNÇ	

16/01/2023

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Seda Köycü danışmanlığında hazırladığım "**Polonya Edebiyatında Pozitivizm Perspektifinden Ulusal Bütünlük Arayışları (**Ankara, 2023)" adlı doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:

Mehmet Enver Erbil

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ i

I. BÖLÜM.

POLONYA'NIN POZİTİVİST DÖNEM ÖNCESİNDE İÇİNDE BULUNDUĞU SİYASAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL KOŞULLAR.

1.1. Polonya'nın Avusturya, Prusya ve Rusya Tarafından Parçalanma Süreci 1

1.1.1. Polonya'nın 1772 yılında Birinci Parçalanması 5

1.1.2. Polonya'nın 1792 Yılında İkinci Parçalanması 9

1.1.3. Polonya'nın 1795 Yılında Üçüncü Parçalanması 14

1.2. Polonya'da Ayaklanmalar (1830, 1846-1848, 1863) 16

1.2.1. 1830 Kasım Ayaklanması 19

1.2.2. 1846 Krakov ve 1848 Galiçya (Halkların Baharı) Ayaklanmaları 22

1.2.3. 1863 Ocak Ayaklanması 31

1.3. Polonya'da Ekonomik ve Kültürel Koşullar 37

II. BÖLÜM

AVRUPA'DA POZİTİVİST DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN GELİŞİM SÜRECİNE YÖNELİK GENEL BİR DEĞERLENDİRME

2.1. Avrupa'da Pozitivist Düşünce Sisteminin Temelini Oluşturan Tarihsel, Bilimsel ve Kültürel Değişimler 47

2.1.1. Aydınlanma Çağı 49

2.1.2. İdealizm Çağı Olarak Romantizm Akımı 60

2.2. Avrupa'da Pozitivist Sanata Egemen Olan Edebi ve Felsefi Akımlar 64

2.2.1. Pozitivizmin Edebiyata Yansımaları (Realizm ve Natüralizm) 70

III. BÖLÜM

POLONYA'DA POZİTİVİZM

3.1. Polonya'da Pozitivist Dönemde Ülkenin İçinde Bulunduğu Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Koşullar 78

3.1.1. Rusyfikacja (Ruslaştırma Politikası) 91

3.1.2. Germanyzacja (Germenleştirme Politikası) 97

3.2. Pozitivist Dönemde Polonya'da Toplumsal Yapıyı Onarma ve Ulusal Bağımsızlığı Yeniden Elde Etme Yolunda Varoluşsal Çözümleme Girişimleri.108

3.2.1. Toplumsal Yapıyı onarma Sürecinde Kilise ve Soyluların Yeri 117

3.2.2. Polonya Pozitivist Programının Genel Çerçevesi 122
3.5.3.1. *Praca Organiczna* (Organik Çalışma)..... 124
3.2.2.2. *Praca u podstaw* (Temel Çalışma)..... 127
3.2.2.3. Bilimcilik..... 128
3.2.2.4. Utylitatizm (Faydacılık-Hedonist bakış açısı)..... 128
3.2.2.5. Agnostisizm..... 129
3.2.2.6. Evolucjonizm (Evrimcilik)..... 129
3.2.2.7. Determinizm..... 130
3.2.2.8. Emancypacja (Özgürleşme)..... 131
3.2.2.9. Asimilasyon..... 132
3.2.2.10. Filantropia (Vakıfçılık)..... 132
3.2.3. Polonya'da Yeraltı Örgütleri ve Diğer Kültürel Çalışmalar 134

IV. BÖLÜM

POLONYA'DA POZİTİVİST EDEBİYATIN ÜÇ BÜYÜK TEMSİLCİSİ HENRYK SIENKIEWICZ, BOLESŁAW PRUS VE ELIZA ORZESZKOWA'NIN ESERLERİNDE ULUSAL BÜTÜNLÜK ARAYIŞLARI

4.1. Henryk Sienkiewicz'in Sanatına Genel Bir Bakış 165
4.1.1. Kulturkampf'a Başkaldırının Bir Başka Yöntemi "*Z Pamiętnika poznańskiego nauczyciela*" 174
4.1.2. Meçhul Bir Dünyada Hayatta Tutunma Çabası „*Za chlebem*" 192
4.1.3. Realist Dünyayı Kabullenemeyen Romantik Savaşçı „Latarnik"..... 222
4.1.4. Yatay Toplum ile Dikey Toplum Arasındaki Uçurumun Tezahürü „*Szkice węglem*"..... 240
4.1.5. Kendinden olana Yabancılaşmanın Öyküsü "Bartek Zwycięzca"..... 275
4.2. Bolesław Prus'un Sanatına Genel Bir Bakış 317
4.2.1. İmkânsızlığa Karşı Sevgi ile Mücadelenin Öyküsü "*Kamizelka*"..... 323
4.2.2. Duyumcul Düşünce ile Yeni Bir Dünyanın Yaratımı "Hayallerinin Peşinde *Antek*"..... 331
4.2.3 Yalnız Bireyin Kendini Ispat ve Kimlikleşme Çabası "*Michałko*"..... 350
4.2.4. Yüksek Kültür ile Fedakârlık Duygusu Arasında Köprü - "*Katarynka*" 369
4.2.5. Nihilizmin Kültürel Değerleri Yıkmasına Karşı Ulusal Bilinci Yeni Bir Farkındalıkla Oluşturmanın Yöntemi "*On*"..... 381
4.3. Eliza Orzeszkowa'nın Sanatına Genel Bir Bakış.....406
4.3.1. İnsanları Birleştiren Görünmez Bir Halkanın Öyküsü "*Ogniwa*"..... 411
4.3.2. Realist Bir Dünyanın Müphemliği „*Oni*" 435
4.3.3. Doğaya Duyulan Merakla Sonlanan Hayat "*Tadeusz*"..... 486

4.3.4. Işığını Yitirmiş Bir Kadının Küllerinden Doğması „*Światło w ruinach*” ... 504
4.3.5. Dayanışmayı Sağlamanın Bir Yöntemi Olarak Sanatsal Yaratım „*Silny Samson*” ... 527

SONUÇ ... 557

KAYNAKÇA ... 576

ÖZET ... 595

ABSTRACT ... 596

GİRİŞ

Ulus bir ortak kader topluluğudur. Her ulusun kendine özgü bir karakteri ve kültürü vardır. Dil topluluğuyla ulusal bir kimliğe ulaşılması arasında bir köprü görevi gören (eğitim, kültür ve ekonomiye dayanan) kültür topluluğu sayesinde yüksek kültürlerin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla bir yüksek dilin, diğer bir deyişle herkesin anlayacağı bir dilin oluşması önemlidir. Söz konusu kültür topluluğundan ulusa geçişte önemli etken ise duygudur; bu bağlamda ulusu oluşturanların ortak kadere olan inançlarıdır. Buna göre ulus derin bir yoldaşlık, kardeşlik olarak algılanır.

Polonya'nın 1795 yılında haritalardan silinmesi sonrasında kurulan egemen bir devlet hayali Polonyalıların kendi kimliklerinin ayırt edici birtakım öğeleri (Katoliklik, entelijensiya, ayaklanma, kolektif bir isim, paylaşılan tarihsel anılar vb.) üzerinde ulusal bütünlük kurabilmeleri açısından büyük bir motivasyon olmuştur. Bu motivasyon doğrultusunda oluşan dayanışma duygusu ile 1830 Kasım, 1846 Krakov ve 1863 Ocak gibi, başarısızlıkla sonuçlanan irili ufaklı birçok ayaklanma tertiplenmiştir. Özellikle 1863 Ocak Ayaklanmasının başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, Avrupa'da zamanla ağırlığını hissettiren pozitivist düşüncenin rüzgârıyla, bir ayaklanma gerçekleştirmeden ulusal değerler ile toplumun bilinçlendirilmesi, eğitilmesi ve ekonomik çıkarlarının yükseltilmesi fikri ağır basmıştır.

Çalışmamıza konu pozitivist düşüncelere geçmeden önce, esaret altındaki Polonyalıların toplumsal ve kültürel koşullarını şekillendiren parçalanma ve ayaklanma süreçlerini ele alma gereğini duyduk. Söz konusu olaylarda sınıfsal farklılıkları ve kültürel bakış açılarını göstermek bir yana, belli kesimlerin erkin devamlılığını temin etme arzuları gibi olguları kısa bir özet çerçevesinde göstermeye gayret ettik. Bu kapsamda I. Bölümde ifade ettiğimiz kadarıyla toplumsal farklılıkların/sınıfların ayrıştırıcı yapısı dikkate alındığında, Polonya'nın parçalanması sonrasında

gerçekleştirilen ayaklanmaların başarısızlığa uğramasının olağan bir durum olduğu anlaşılmaktadır.

Polonya'nın haritalardan silinmesine neden olan üçüncü parçalanmanın (1795) çok kısa bir süre öncesinde gerçekleştirilen Kościuszko Ayaklanması (1794) ile nasıl bir motivasyonun olabileceği şüphesi oluştuğunda, 1863 Ocak Ayaklanmasının bazı yönleriyle istisna tutulması gerekse de, yarım asırdan uzun bir süredir Polonyalı soyluların, entelektüelerin ve subayların erki, diğer bir deyişle liderlik konumlarını muhafaza etme arzuları doğrultusunda bütün ayaklanmaların niteliklerinin değişmediği net bir biçimde görülecektir. Bu nedenle, pozitivist düşünceye giden yolda 19. yüzyıldaki ayaklanmaların etkisini ifade etmenin bir yere kadar tatmin edeceği düşüncesi doğduğundan 1772 yılından itibaren bütün parçalanmaları tarihsel perspektifle ele almamız gerektiğini fark ettik.

Polonya'nın parçalanma dönemlerine rast gelen aydınlanmacı düşünceler, ulusların yönetim ve kültürel yapısına etki etmeleri bakımından zirve dönemlerini yaşamıştır. I. Bölümde ayrı bir başlıkta kısaca değindiğimiz üzere, Polonya'da aydınlanmacı düşüncelerle uygulamaya koyulan birtakım reformlar dikkatimizi çekmektedir. Ancak sadece bu dönemde değil, Napoléon savaşları sonrası da dahil olmak üzere Polonya'da toplumsal farklılıkları en aza indirecek -kurumsal değilse bile- reformist düşüncelerin devamının getirilmemesine dair sorularımız doğmuştur. Buna yönelik alınacak cevap, Polonyalı liderlerin yarım asırdan fazla süren ayaklanma felsefesini ve yöntemlerini anlamamıza ışık tutabilecektir. bu yönde bir arayışa giriştiğimizde *Sejm*'in, diğer adıyla Polonya Meclisinin kurumsallaşmış kimliği karşımıza çıkmaktadır.

Sejm'in, yapısı itibariyle günümüz parlamenter sistemiyle pek çok benzerliği dikkatimizi çekse de soylulardan oluşan zümre niteliğinin *Sejm*'in asıl karakteristik yapısını oluşturduğunu fark ettik. Polonya'nın yükselişinden çöküşüne kadar pek çok

olaya tanıklık eden ve etkisi olan *Sejm*'in, bünyesindeki seçkinlerin kendi aralarında uzlaşamamaları ve hattabirbirlerine üstünlük kurma amacıyla hareket etmelerinden yola çıkarak, Polonya toplumsal yapısında soylu ile halk arasında onarılmaz bir uçurum yarattığını da gözlemlemiş olduk. Bu nedenle I. Bölümümüzde Polonya tarihine daha çok *Sejm*'i konu alacak şekilde geniş bir perspektiften giriş yapmamız icap etmiştir.

Polonya'dan bağımsız olarak Avrupa'da beliren Aydınlanma felsefesi, 18. yüzyılın neredeyse bütün beşeri ilişkilerine nüfuz ederken, modern hümanist bakış açısının tözünü de oluşturmuştur. Bu çerçevede yeni icatlar ve bu icatların kullanımının ve kullanım sahalarının yaygınlaşmasıyla beraber, bireyden hareketle toplumsal yapının dönüşümüne de tanık olmaktayız. Bu dönemde küçük çapta da olsa endüstriyel kuruluşların mesleki profesyonellik temelinde gösterdikleri işlevsellik farklı ulus halkları arasındaki etkileşim konusunda dahi başat rol oynamaya başlamıştır. Bu gelişimle sadece ekonomik değil, aynı zamanda kültürel paylaşımların söz konusu olduğu ve alt tabakada kalan toplumların kendi liderlerinden bağımsız biçimde, özgürleşme konusunda bu etkileşim vesilesiyle kendi kaderlerini tayin edebilecek aşamaya dahi geldiği gözlenmektedir. İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimini ve arkaik yönetimsel anlayışa bir başkaldırı örneği olarak Fransız İhtilalini (1789) bu açıdan değerlendirmek gerekmektedir. Bu etkileşimle meydana gelen büyük hareketler bile pozitivist edebiyatta sıklıkla karşılaşacağımız "organik iş- organizma" felsefesinin nesnelleştiğini göstermektedir.

Aydınlanmanın belirleyici olduğu bu gelişmelere Napoléon savaşları ara vermiştir. Ancak, Viyana Kongresi (1815) sonrası İngiltere ve Fransa başta olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde liberal düşüncelerin yükselmesi ve bu bağlamda meydana gelen iktisadi gelişmeler Avrupa'da kapitalizm, sanayileşme ve kentleşme gibi süreçlerin hız kazanmasına neden olmuştur. Söz konusu gelişmeler özellikle 18. yüzyılın ortalarına doğru Avrupa ülkelerinde halkın talepleri doğrultusunda birtakım olayların meydana

gelmesine neden olmuştur. Buna göre proletaryayı oluşturanlarla kırsal kesimde yaşayan halk arasında bir dayanışma güdüsünün belirmesiyle "örgütlülük anlayışı" önem kazanmıştır. Neticede ortak değerler -özelden genele doğru çözümleme temelinde- bireyden hareketle toplumun genelini kapsayacak şekilde bütüncül bir organizmayı oluşturacaktır. Pozitivist felsefenin esas aldığı ilkelerin başında gelmesinin dışında bunun gibi pozitivist ilkelerin nüvesini gördüğümüz Aydınlanma konusuna II. Bölümümüzde ayrıca yer verme gereği duyduk.

Aydınlanmacı ile pozitivist felsefenin arasında bütün Avrupa düşünsel yapısına etki eden romantizme değinmeden edemezdik. Yine II. Bölümde ayrı bir başlık olarak ele aldığımız romantizm'in, daha çok Alman yazarların önderliğinde o dönem için yeni oluşan modern dünya anlayışının geçmişten kopuk olmaması gerektiğini, buna göre ruhsal itkinin yadsınamaz bir gerçek olduğunu savunan gelenekselci bir bakış açısına sahip olduğunu iddia edebiliriz. Konumuz açısından romantizm akımının belki de en dikkate değer yanı, tarihsel süreç içerisinde birey ile toplum arasındaki ortak değerlere ve vatansever duygunun en yüce iyilik olduğuna işaret eden önermeleridir. Bireysel eylemi yücelten romantik edebiyatta "idealize edilmiş birey, idealize edilmiş toplum/vatan" algısı 19. yüzyılın ikinci yarısında birtakım nesnel ölçütler temelinde hayata geçirilmeye çalışılacaktır.

Aydınlanmacı ile romantik düşüncenin sentezlerine rastladığımız pozitivist düşüncenin programı A. Compte, S. Simon gibi düşünürler tarafından 19. yüzyılın ilk yarısında oluşturulmaya başlamıştır. Özellikle 1848 Halkların Baharı eylemlerinden sonra işçileri ve kırsal kesimde yaşayan grupları kucaklamadan, arzu edilen gelişimin sağlanamayacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Zaten proletarya arasında kendi beşerî yapısı ile uyumlu olarak örgütlenmeler belirmeye başlamıştır. Bu örgütlenmelerin toplumsal faydayı sağlayacak şekilde evrimleşmesiyle, hayal edilen modernitenin temin

edilebileceği düşünülmüştür. Başka bir ifadeyle bireysel gelişim yine önemliydi, ancak bu bireysel gelişimin ya da belli bir grubun gelişiminin nihai amaç olarak "toplum bütününün faydasını hedeflemesi gerektiği" (hedonizm-utilitarizm) şeklinde materyalist bir anlayış sloganlaşmıştır. Karl Marks'ın burjuvazinin, doymak bilmez kazanç arzusu doğrultusunda değerleri önemsizleştirmesini eleştiren "katı olan her şey buharlaşıyor" ifadesini adeta yorumlayan pozitivistler insanların toplumsal faydayı hedefleyecek şekilde gelişim göstermesi gerektiğini programa kaydetmişlerdir. Buna göre, vatan sevgisinin pozitivist anlayışın esasları arasında olduğunu iddia edebiliriz.

Polonya açısından, özellikle esaret altında yaşanıldığı böylesi bir dönemde vatansever duygunun olmadığı bir akımın toplumsal şartları belirlemesi düşünülemezdi. Bozgunla sonuçlanan son silahlı ayaklanmanın ardından Avrupa'da yükselen pozitivist akım Polonyalı vatanseverler için biçilmiş kaftan olmuştur. Çünkü Ocak Ayaklanması sonrası ülke ekonomik ve kültürel bir çöküş içine girmiştir. İşgalci güçlerin kendi kapitalist anlayışlarını, aynı zamanda "Kulturkampf ve Ruslaştırma" gibi politikalarını daha kararlı bir biçimde uygulayabileceği bir ortam olmuştur. İktisadi sahada söz yoksunluğunun Polonyalı kimliğine belki çok da bir etkisi olmamıştır, ancak asimilasyon politikaları karşısında toplumsal bütünlüğün sağlanması elzem olmuştur. Bu düşüncemizi daha iyi ifade edebilmek için III. Bölümde Polonyalıların toplumsal yaşamlarını ve "Kulturkampf ile Ruslaştırma politikalarını" detaylı bir biçimde ele almaya çalıştık.

Pozitivizmin, başka bir ifadeyle realizmin temel ilkeleri arasında yer alan çocuk, kadın, köylü ve Yahudi gibi, o zaman kadar ihmal edilen kesimlerin, bilinçlendirilip ulusal kimlik etrafında gelişim göstermelerinin sağlanması gerektiğine dair pozitivist anlayışın söylemleri Polonyalıların silahsız mücadele içinde varoluşsal çaba göstermesine büyük katkı sunmuştur. Bu anlayış temelinde Polonyalı liderler daha 1830'lu yıllarda dillendirdikleri sosyalist anlayışı siyasi ve kültürel ortamlarda daha

yüksek perdeden ifade edebilmiştir. Buna yönelik bilinçli yurttaşların meydana gelmesi için eğitime oldukça önem vermişlerdir. Savundukları ulusal eğitim kurumlarla ulusal değerleri yayan organlar olarak görülmekten ziyade, verdikleri temel eğitimle bireylerin yurttaşlık bilincine sahip olabilmelerini ve modern hayatın gerektirdiği kıstaslara uyum sağlamalarını kolaylaştıran organlar olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, eğitim çağındaki çocuklar Polonyalı pozitivist liderler açısından ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim bilgiyle yoğrulmuş bu çocuklar bir sonraki dönemin liderleri olacaktır.

Diğer bir taraftan kadının toplumsal rolü bu dönemlerde daha belirgin bir hale gelmiştir. Avrupa'da kadına yönelik pozitivist düşüncelerden bağımsız olarak Ocak Ayaklanmasında kadınların faaliyeti açıktır. Buna ek olarak öncekilere kıyasla bu son ayaklanmada daha fazla erkek nüfusun yitirilmesi Polonya pozitivizminde ister istemez, aile reisi ve Polonya kültürünün taşıyıcısı olarak kadın rolünün ayrı bir yerinin olmasına neden olmuştur.

Polonyalı pozitivistler ayrıca, yüzyıllardır bu topraklarda yaşayan ve inançlarından ötürü ayrı bir yere konumlandırdıkları "Yahudileri ötekileştirme" düşüncesinden sıyrılıp toplumun bu kesimini Polonyalı kimliği etrafında toplamayı amaçlamışlardır. İnanç yapıları itibariyle mümkün görünmese de Yahudi toplumunun özellikle Prusya ve Rusya'nın baskılayıcı tutumlarına maruz kaldığı bir ortamda, Polonyalıların kucaklayıcı düşüncelerinin Yahudi toplumunun kendilerine yakınlaşmasını sağlayacağına dair inancı pozitivist bakış açısı pekiştirmiştir.

Pozitivizmin sözünü ettiğimiz Polonyalı sıradan insanların toplum içindeki rollerini ve toplumsal koşullarını nasıl şekillendirebileceğine dair fikir edinebilmek açısından konuyu III. Bölümde ayrı bir başlık altında ele aldık. Bunun yanı sıra Avrupa'daki pozitivist anlayışın metafiziksel bakış açısını reddettiğini dikkate alarak, kilisenin rolünün oldukça kısıtlanmış olması gerektiğini düşünmüştük. Ayrıca sınıf farklılıklarının ortadan

kaldırılmasını ve toplumsal eşitliğin esas alınmasını salık veren pozitivist anlayışın, toplumsal yapıyı şekillendirmesinde etkin olduğunu da düşünmüştük. Ancak, incelediğimiz öykülerin birçoğunda yer yer soylu sınıfa dair güzellemeler ve kilisenin veya Hristiyan motiflerinin toplumsal hayattan ayrı tutulamadığını fark edince Polonya özelinde kilise ve soyluların rolü üzerine araştırma yapma gerekliliği doğdu.

Toplumsal yönlendirmelerde ve organize girişimlerde, muhtemelen devlet yapısının olmadığı gerçeği doğrultusunda soyluların her halükârda halkın beyni ve idarecisi olduğu göze çarpmaktadır. Tarihsel gerçeklik olarak kurulan banka, kooperatif, fabrika ve parti gibi oluşumların hepsinde soyluların başı çekebileceği niteliklere sahip olması, pozitivist yazarların bu sınıfsal gruba satır aralarında saygınlık ifade etmelerine yol açmış olmalıdır. Kilise açısından baktığımızda ise Prusya ve Rusya tarafından uygulanan asimilasyon politikalarına karşı nesnelleşmiş bir kurum olarak belirdiği gerçeğiyle karşı karşıyayız. Çünkü Polonya kilisesi, başka bir söylemle Katoliklik "asimilasyon politikasını" uygulayanların inançlarından farklıydı. Bu farklılık söz konusu Polonyalı kimliğinin asil ilkelerinden birini oluşturuyordu. Bunun için III. Bölümde ayrı bir başlık altında düşüncemizi ifade etme gereği duyduk.

Polonya'nın parçalanmış hali ve "asimilasyon politikaları" gerek ayaklanmanın oluşumu ve yaygınlaşması gerekse kültürel faaliyetlerin yayılması karşısında büyük bir bariyerdir. Özellikle konumuz çerçevesinde edebiyat alanında yazarların eserlerinin toplum genelinde nasıl yaygınlaşabileceği sorusu ortaya çıktı. Yazarların yazdığı Polonya dergileri veya gazeteleri başta Rusya olmak üzere Habsburg ve Prusya yönetimleri tarafından sıkı denetim altındaydı. Siyasi temelde oluşturulan örgütlenmelerin ve bunların yaygın yeraltı kollarının Polonya dergi ve gazetelerinin topluma ulaşmasında söz konusu bariyeri aşmada büyük bir rol oynadığını gördük. Dolayısıyla örgütlerin hangi görüşe

sahip olduğunu ve bunlara bağlı dergi ve gazeteleri yine aynı bölümde alt başlık olarak sıralama gereği duyduk.

Pozitivizm 19. yüzyılın ikinci yarısında Polonya özelinde Rusya, Prusya ve Habsburg devletlerinin kendi ihtiyaçları doğrultusunda yaptıkları girişimlerin neticesinde Polonya edebiyatında realitede bir yansıma bulmuştur. İşgalci devletlere kıyasla kapitalizm, sanayileşme ve kentleşme gibi süreçler her ne kadar zayıf bir ilerleme göstermiş olsa da toplumsal rollerin herkese açık hale geldiğini özellikle Bolesław Prus, Henryk Sienkiewicz ve Eliza Orzeszkowa gibi, pozitivist dönemin önde gelen yazarlarının kısa öykülerinde görmek mümkündür. Bahsi geçen yazarların eserleri incelendiğinde Polonya'da daha önce soyluların elinde olan gücün ve kültür temsiliyetinin artık statüye göre değil, toplumsal roller elverdiği ölçüde toplumun her kesimine yayılmakta olduğunu göstermek istedik. Bunun için Prus, Sienkiewicz ve Orzeszkowa'nın kaleme aldığı beşer öyküsünü IV. Bölümde ayrı ayrı ele alarak, burada kısaca söz ettiğimiz pozitivist ilkeler temelinde analiz etmeye çalıştık.

Söz konusu üç Polonyalı yazarın beşer öyküsünü bu bağlamda ele aldığımız yaptığımız çalışmamız bu yazarları yuarıda bahsettiğimiz kadın, köylü, çocuk ve Yahudilere yönelik nasıl bir çözüm getirdiklerini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Öyküler temelinde sıradan halkın yaşam şartları, yoksun kaldığı imkânlar, hayattan beklentileri, arzuları ve mesleki yetkinlikleri gibi olguları tespit ederek Polonya toplumunun genel panoramasına bakışta bir zenginlik sunmayı amaçladık. Öykülerde de görüleceği gibi, baştan aşağı yokluk ve kısıtlı imkânlar içinde yaşayan halkın eksikleri yazarlar tarafından tespit edilmekle beraber, bunlara ne gibi çözümler sunulduğuna dair söylemlerinin ışığında dönemin Polonyalılarının modern dünya algısını çözümlememiz kolaylaşacaktır. Öykülerinde Polonyalı kimliğine ve toplumun organik çalışmasına sıklıkla değinen Polonyalı yazarların silahlı mücadele yerine -geçmişe mesafeli bir

tutumla- insanların nasıl bir gelişim göstermeleri gerektiğine dair önermelerinin Polonyalı vatanseverlerin nasıl bir bağımsız vatan arzu ettiklerini tasvir etmemiz bakımından da çalışmamızın dikkat çekici yanı olacağını düşünmekteyiz.

Toplumun bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi, sanayileşme ve kentleşme, işgal ve bağımsızlık mücadelesi gibi süreçlerin Bolesław Prus, Henryk Sienkiewicz ve Eliza Orzeszkowa'nın kısa öykülerinde nasıl yansıma bulduğunu ortaya koyacağı ve buna göre, beliren sorunsala karşı getirilen görüş ve önermelerin 20. yüzyılın eşiğindeki Polonyalı kimliği ile toplumunu kavramayı kolaylaştıracağı düşüncesiyle çalışmamızın sonraki çalışmalarda önemli bir kaynak teşkil etmesini temenni ediyoruz.

Sienkiewicz, Prus ve Orzeszkowa'nın kısa öykülerinde karakterlerin pozitivist bağlamda gelişimi, mücadelesi ve ulusa katkıları ele alınırken yanıt aradığımız sorular şu şekilde olacaktır:

- Parçalanmış bir vatanın toplum üzerindeki etkisi nedir?

- Ayaklanmaların Polonya toplumuna etkisi nedir ve nasıl bir sonuç ortaya çıkarmıştır?

- 19. yüzyılda Avrupa'da egemen ideolojilerin Polonya'ya siyasi-kültürel yansıması nasıl olmuştur?

- Aydınlanmacı ve Romantik yazarların/düşünürlerin ve lider şahsiyetlerin Polonya toplumuna etkileri nelerdir?

- 19. yüzyılda Polonyalıların ülkeyi parçalayan devletlerle olan ilişkileri ve Germenleştirme ve Ruslaştırma politikalarının Polonya toplumu üzerindeki etkisi ne boyuttadır?

- Pozitivizmin Polonya'ya girişi ve gelişmesi nasıl sağlanmıştır?

- Pozitivist düşünce temelinde sosyalist ve ulusalcı anlayışlar arasındaki farklar ve benzerlikler nelerdir?

- Pozitivizmin öngördüğü örgütlenmeler ve daha önce kurulan örgütler arasındaki farklar nelerdir?

- Pozitivist çerçevede Polonyalıların özgün olarak tanımladıkları ve uygulamaya koydukları kavramlar nelerdir?

- Önde gelen Polonyalı pozitivistlerin kısa öykülerinde sıradan insanın yapısı ve toplumsal yaşamı nasıldır?

- Ele alınacak öykülerde sıradan insanlar üzerinden vatanın bağımsızlığı için nasıl bir mesaj verilmeye çalışılmıştır?

- Pozitivist düşünce temelinde hayal edilen bağımsız vatanın karakteristik özellikleri nelerdir?

- Polonyalı kimliği pozitivist dönemde nasıl tanımlanmıştır?

Yüksek Lisans tezimi tarih bölümünde 19. yüzyılda Polonya ulusalcılığının doğuşu ve yükselişi üzerine yazmıştım. Doktora eğitim sürecinde, yüksek lisanstan gelen birikimimi doktora çalışmama edebiyat çerçevesinde uyarlamak istediğimi Prof. Dr. Neşe M. Yüce hocama dile getirdiğimde, kendisi bugün çalışmamıza konu olan yazarların öykülerini incelememi tavsiye etmişti. Yüzeysel bir araştırmayla bu eserlerin alışık olduğum savaşçı bir ulusalcı anlayışı hiç de savunmadıklarını, üstelik sıradan insanların basit yaşamını konu aldıklarını fark etmiştim. Bu konudaki çekimserliğimi belirtmem karşısında Neşe hocam, ulusalcılığı ya da başka bir deyişle vatanseverliği her zaman liderlerde aramamam gerektiğini, bir ulusun üyesi olan sıradan bireylerin kendi

çaplarında sergiledikleri vatansever ruhun da aslında toplum liderlerinin vatanseverliği kadar önemli olabileceğini söylemişti.

Kısa bir süre sonra Neşe hocamla başladığım bu yolculukta, her yeni okuduğum kitapla, her yeni incelediğim öyküyle "kültürel milliyetçiliği" ne kadar yapıcı bir anlayışa sahip olduğunu fark ettim. Bu yapıcı anlayışın sadece bireyin gönülden bağlı olduğu kendi ulusu için değil, aynı zamanda diğer toplumlar için de faydacı bir karaktere sahip olduğunu kavramaya başlayınca çalışmamdan zevk almaya başladım. Ancak bu öykülerin Türkçe tercümelerinin olmaması ve bu yazarların 19. yüzyıl Polonya toplumunun yerel lehçelerine sıklıkla rastladığım öykülerinin çok olması dolayısıyla hevesimin kırıldığı dönemlerde, Neşe hocamın nevi şahsına münhasır tatlı sert üslubuyla bana moral vermesi çalışmamın üzerine yoğunlaşmamı sağlamıştır. Bu uzun çalışma sürecinde bana verdiği destek ve güvenden kadar ulusalcılık perspektifine az önce değindiğim şekilde ufuk açıcı yaklaşımından ötürü Neşe hocama minnetimi sunmak isterim.

Aynı zamanda tez izleme komitesinde yer alarak yardım ve tavsiyelerinden oldukça istifade ettiğim Doç. Dr. Seyyal Körpe Kemer hocama teşekkürlerimi sunmak isterim. Lehçe öyküleri incelerken anlamadığım noktalarda yardımlarını esirgemeyen Öğr. Gör. Dr. Artur Stęplewski, Öğr. Gör. Ewelina Sasin ve Öğr. Gör. Agnieszka Pyczek'e de ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Dr. Öğr. Üyesi Aybike Çetin Kılık'ın tez izleme komitelerinde sunduğu tavsiyelerle bu çalışma içerisinde emeğini vurgulamam gerekir. Çalışma metnimin daha anlaşılır kılınmasında ve daha akıcı bir hal almasında yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Gamze Üçer'e teşekkürlerimi sunarım.

Danışmanlığımı yürütmeyi kabul eden ve yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Seda Köycü'ye ne kadar teşekkür etsem azdır. Seda hocamın tavsiyesiyle son şeklini aldığı bu

çalışmanın pozitivizm üzerine bundan sonra yapılacak çalışmalarda başvurulan kaynaklar arasında yer alacağını ümit ediyorum.

I. BÖLÜM

POLONYA'NIN POZİTİVİST DÖNEM ÖNCESİNDE İÇİNDE BULUNDUĞU SİYASAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL KOŞULLAR

1.1. Polonya'nın Avusturya, Prusya ve Rusya Tarafından Parçalanma Süreci

III. Władysław (1424-1444), oldukça küçük bir yaşta Lehistan krallığına (metnimizde bundan sonra Lehistan yerine "Polonya" ifadesi kullanılacaktır) seçilmiştir. Kralın henüz küçük yaşta olmasını gerekçe gösteren Polonyalı soylular, onun adına ülkeyi yönetmişlerdir. [1] İlerleyen yıllarda II. Albrecht Habsburg'un (1397-1439) ölümü üzerine Kraków Kardinali Zbigniew Oleśnicki tarafından desteklenen III. Władysław 1440 yılında Macaristan kralı olmuştur.[2] Bu nedenle Polonya soylular ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Dolayısıyla Polonya-Litvanya Krallığında soyluların siyasi bir ağırlık kazanmasıyla beliren bu durumun, ilerleyen dönemlerde daha belirgin hale gelmesiyle ülke yönetiminde pek çok engelin yaşanmasına neden olacaktır. Örneğin soyluların ülke siyasetinde başrolde olmalarına en belirgin olay olarak III. Władisław'ın yerine kardeşi Kazimierz Jagiellończyk'ın (1427-1492) geçmesi gösterilebilir. Jagiellończyk, ilk başta kardeşinin hayatta olduğuna dair şüphelerinden Polonya krallığını kabul etmede çekimser bir tutum sergilemiştir. Bu sayede Litvanya'yı bağımsız bir biçimde yönetebilmesine dair strateji seyretmiştir. Litvanya'da bulunduğu için 1447 yılına kadar siyasi iş birliği yaparak

[1] Kowalska-Pietrzak, A. (2007). History of Poland During Middle Ages. *Poland History, Culture and Society*. ((ed. Second Edition, s. 55-84). Łodź: Universytet Lodzki. s. 74.

[2] Macarlar ile olan iyi ilişkisinde kız kardeşinin bir Macar prensi olan Charles Robert ile olan evliliğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Kazimierz, bir erkek çocuğunun olmaması nedeniyle kız kardeşinin oğlunun kendisinden sonra tahta geçmesini vasiyet etmiştir. Bkz. Kowalska-Pietrzak, 2007, s. 66.

soylular ile Polonya'yı yönetmiştir.[3] Dolayısıyla III. Władysław'ın sonrası Polonyalı soyluların, devlet yönetiminde etkisini asırlarca sürdürecek bir zemin oluşturduklarını iddia edebiliriz. Doğuştan gelen saygınlıkları ve itibarları ile Polonya soyluları, devlet nezdindeki nüfuzlarını ilerleyen dönemlerde daha belirgin bir biçimde kullanmışlardır.

Kralın soylulara daha fazla ayrıcalıklar tanıması, ülke yönetiminde karar alınırken soyluların görüşünün alınması gerekliliğine kadar yol açmıştır. Bu durum, krallık yönetiminin *Sejm* (Polonya Meclisi) temelinde yönetilmesine neden olmuştur. *Sejm*'in meydana gelmesiyle "kral" mutlak otoritesini kaybedip artık siyasi bir hale bürünmüştür. Polonya'da *Sejm* soylular topluluğudur. Kazimierz, Töton Şövalyeleri (1454) ile savaşa girerken bu küçük meclislere danışmadan kendi iradesi doğrultusunda hareket etmemiştir.[4] Buna göre Polonya Kralı nezdinde, bu küçük meclisler (*Sejmik*) dikkate alınması gereken kurumlar olarak belirmiştir. Bütün Polonya'yı kapsayacak şekilde her bir bölgeden soylular ile krallık temsilcileriyle, aynı zamanda senatörlerin bağlayıcı bir statüye sahip olduğu bir *Sejm* (Polonya Meclisi) oluşmaya başlamıştır.[5]. Ruhban sınıfının da 1496 yılında soylular arasından seçilmesine dair yasa neticesinde "kral-soylu- ruhban" üçlüsünün ülkenin yönetilmesini "siyasal eşitlik" çerçevesinde bir arada bulunmasına neden olmuştur.[6]

---

[3] Topolski, J. (2012). *Historia Polski*. Poznań: Wydawnictwo Poznanskie. s. 92.

[4] 1454 yılına kadar bulundukları bölgeyi ilgilendiren konularda karar alabilen *Sejmik* (Küçük Polonya Meclisi) Kazimierz Jagiellończyk'tan önce dikkate değer nitelikleri yoktu. Bu dönemlerde *Sejmik*'lerden, savaş durumunda Polonya ordusuna gerekli desteği sağlamak için ortak karara varmaları beklenirdi. bkz. Topolski, 2012, s. 93

[5] Polonya tarihinde ilk defa günümüz parlamenter sistemine benzeyen bir *Sejm,* Piotrkow kentinde 18 Ocak 1493 tarihinde meydana gelmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Markiewicz, M. (2006). *Historia Polski 1492-1795.* Kraków: Literactkie. s. 314-317.

[6] Olbracht'ın talebiyle biraraya gelen *Sejm*'de (1496) ruhban sınıfının da artık soylular arasından meydana gelmesini şart koşan bir yasa, soyluların Polonya siyasetinde ve din işlerinde ağırlıklarını göstemesi bakımından dikkat çekicidir. Bkz. Kowalska-Pietrzak, 2007, s. 81-82.

Polonyalı soyluların şimdiye kadar elde ettiği ayrıcalıkları Aleksander Jagiellończyk (1461-1506) da genişletmek zorunda kalmıştır. Bunlar arasında "krala sadakatte bulunmama hakkı" (1501) ve soyluların onayı olmaksızın hiçbir kararın hayata geçirilemeyeceği anlamına gelen *nihil novi* (1505) gibi imtiyazlar yer almıştır.[7] Ülkenin, Doğu komşularıyla girdiği savaşlar ve kötü giden diğer uluslararası gelişmeler nedeniyle soyluların daimi ordu bulundurmalarını, buna yönelik yıllık bir vergi vermelerini ve savaş halinde orduya katılmalarını şart koşan bir yasa 1512 yılında yürürlüğe konmuştur.[8] Soyluların, Polonya yönetiminde daha etkin nüfuz etmeleri ve ülkenin ekonomik dinamizminden istedikleri şekilde istifade etmeleri nedeniyle ülkenin, hem askeri hem de iktisadi konularda etkin hareket etme yetisinin kaybolduğu belirgindir.

II. Zygmunt August (1520-1572)[9] döneminde soyluların bu kadar etkin yetkilerine karşı Litvanya'yı siyasi merkez haline getirmiştir. Zygmunt August, Polonya'daki hegemonyasını ve orduyu güçlendirecek yeni reformları hayata geçirmiştir. Aynı zamanda Leh soylularının sahip olduğu hakları Litvanya soylularına da vererek mümkün mertebe bu iki ülkenin siyasal ve toplumsal yönden bütünleştirmeye çalışmıştır. Baltık coğrafyası için önemli bir konuma sahip olan Inflanty[10] bölgesi nedeniyle savaş eşiğine geldiği Moskova Prensliğine karşı Zygmunt August, *Sejm*'den (1558) Litvanya'ya istediği desteği bulamamıştır.[11] Bu durum, Litvanya ve Polonya'nın siyasi ve ekonomik olarak işbirliği içinde olsa da Leh soylularının, Litvanya'nın yok olmasına seyirci

[7] Kowalska-Pietrzak, 2007, s. 81-82.

[8] Markiewicz, 2006, s. 325-332.

[9] August, Litvanya kökenli soylu Radziwiłł ailesinden Barbara ile olan evliliği nedeniyle krallığı onaylanmamıştır. Zygmunt August, karısı Barbara'nın 1549 yılında ölümüne kadar siyasi destek için Litvanya'da yaşamayı daha uygun bulur. Bkz. Markiewicz, 2006, s. 357.

[10] Bugün Estonya'nın bulunduğu bölgedir. 1558 -1582 yılları arasında geçen bu savaş "Livonya Savaşı" olarak bilinmektedir.

[11] Szabó, B. (2008). Stéphan Batory and His Hungarian Soldiers in The Livonian War (1558-1582). *ARRMS* (Vol. 7, 2), s. 235-240.

kalabileceklerini de ortaya koymuştur. Bu nedenle Zygmunt August, statülerini krala borçlu olan soyluların daha üst düzey görevler edinmelerini sağlayarak Polonya monarşisini tekeli altına almaya çalışmıştır.

Bahsi geçen değişiklikler doğrultusunda 1569 yılında *Unia Lubelska*[12] (Polonya-Litvanya Birliği) ilan edilmesiyle *Rzeczpospolita* (*Rzeczpospolita Obójga Narodów)*[13] adını alan ülke, Litvanyalı ve Polonyalı soyluların eşit bir biçimde devlet yönetiminde söz almalarına imkân vermiştir.[14] Yakın bir dönem sonra Polonya soylularının, söz haklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak Polonya-Litvanya Birliği'nin zayıflamasına neden olduklarını görmekteyiz. Başka bir açıdan Lublin Birliği, ülkenin Karadeniz'e kadar genişlemesini, ticaret hacminin artmasını ve daha fazla asker ihtiyacının doğmasını, aynı zamanda her iki toplumun daha farklı toplumlarla kaynaşma zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Buna göre Polonya Krallığı'nda dini, etnik ve kültürel farklılıklara karşın diğer halklara da hoş görüyle yaklaşım politikası hayata geçmiştir. Oluşan bu koşullara göre, özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısında ticaret ve daha iyi bir yaşam beklentisi doğrultusunda daha fazla Germen halkın Polonya'ya göç ettiği dikkati çekmektedir.[15]

Lublin Birliği ilkelerine göre Polonya kralının seçimle başa geçme durumunun, pek çok devletin bu ülkenin içişlerine müdahale etmesine uygun ortamı hazırladığı

---

[12] Lublin Birliği

[13] "İki Uluslu Cumhuriyet" ülkenin taksiminden önce resmi olmayan bir isimdir.

[14] Polonya-Litvanya Birliği'nin ilkeleri doğrultusunda, Zygmunt August'un 1572 yılında ölümünden sonrası Polonya-Litvanya krallarının seçimle tahta gelecek olması, bu ülke için bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bu olaydan sonra Polonya'da krallar, *Sejm*'de tüm soyluların oyunu almak koşuluyla, başka bir deyişle seçimle belirlenmeye başlanmıştır. bkz. Rachuba, A. (2010). Litwini. *Pod Wspólnym Niebem Narody Dawniej Rzeczypospolitej*. (Ed.M. Kfopczyński & W. Tygiels). Warszawa: Bellona SA. s. 34-35.

[15]Kąkolewski, I. (2010). Niemcy. *Pod Wspólnym Niebem Narody Dawniej Rzeczypospolitej*. (Eds. M. Kopczyński & W. Tygiels), Warszawa: Muzeum Historii Polski, s. 89.

görülmektedir. Büyük devletler, kendilerince belirledikleri adayları Polonya tahtına geçirmek istediklerinden Polonya siyasi karışıklara açık bir ülke haline gelmiştir. 1573 yılı itibariyle Polonya'nın son taksimine kadar (1795) bu durum devam etmiştir.[16]

Polonya için 16. yüzyıl altın çağ dönemi görülmektedir. Ancak Büyük Kuzey Savaşları (1700-1720) ile Polonya'nın yazgısı başka bir boyut kazanmıştır. Sobieski'nin ölümünden sonra (1697) yerine geçen II. August Wettin (1670-1733), ülkede konumunu daha da güçlendirecek ve gerekli reformları gerçekleştirecek planlarını, İsveç Kralı XI. Karl ile girişeceği Inflanty (Livonya) savaşını kazanmak üzerine kurmuştur. Polonya karşısında zafer kazanan XII. Karl, II. August'u tahttan indirip (1704) yerine Stanisław Leszczyński'yi koymuştur.[17] Poltova Savaşı (1709) galibiyetiyle Rusya ise II. August'u Polonya tahtına tekrar geçirmiştir. Böylece Rusya uzun bir süre Polonya siyasetinde önemli konuma sahip olmaya başlamıştır. Yine Rusya, 1733 yılında III. August'un ve ardından da 1763 yılında Stanisław August Poniatowski'nin tahta geçmesini sağlayarak Polonya'yı adeta uydu bir devlet haline getirmiştir.

1.1.1. Polonya'nın 1772 yılında Birinci Parçalanması

Yedi Yıl Savaşları (1756-1763), yeni kralın seçilmesi bağlamında Polonya kaderinde önemli bir yere sahiptir.[18] Bu savaşta yer alan Rusya, Doğu Prusya cephesinin

[16] İlk kral seçimlerinde Sokollu Mehmed Paşa, kral seçimlerinde yaşanan karışıklıklarda, olaylara müdahale ederek Henri de Valois'yi (Henryk Walezy – 1573-1575) tahta geçirmiştir. Ancak kısa bir süre sonra tekrar Polonya'da seçim karmaşası yaşanınca, tahta 1576 yılında Erdel Beyi Stefan Batory (1576-1586) geçmiştir. Bkz. Beydilli, K. (2007a). Polonya. *Türk İslam Ansiklopedisi*. Vol. 34. İstanbul: TDV, s. 312.

[17] Markiewicz, 2006, s. 597-600.

[18] Kuzey Amerika'da İngiltere ile Fransa arasındaki çekişme, Fransa'nın güdümünde olan Amerikalı yerel halkın İngiliz kolonileri ile olan mücadelesi ve Yediyıl Savaşları'na olan etkileri hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Ward, M. C. (2012). Understanding native American alliances. *The seven years' war: global views*. (Ed. M. H. Danley & P. J. Speelman), Vol. 80. Leiden-

açılmasına neden olmuştur. Savaş döneminde hem Saksonya Elektörü hem de Polonya Kralı II. August, Polonya topraklarından Rus ordusunun geçmesine izin vermiştir. Ancak 1762 yılında III. Petro'nun (1728-1763) geri çekilmesi savışın kaderini daha çok Prusya lehine çevirmiştir. Yedi Yıl Savaşları sfonlanırken İngiltere, sömürge alanlarını genişleterek deniz üstünlüğünü elde etmiştir. Prusya ise önemli bir nüfus kaybına uğramasına karşın Avrupalı büyük devletler arasında yer almaya başlamıştır. Kurumlarında ve ordusunda birtakım yeniliklere gitme gereği duyan Habsburg, savaşın doğurduğu mali sıkıntılardan kurtulmak için ekonomik reformları hayata geçirmiştir. Fransa ise donanmasına yönelik reformlara girişmiş ve sömürgelerinin bir kısmını elinden yitirmiştir. Savaş sırasında Prusya'ya karşı önemli zaferler elde etmesine karşın Rusya da Batıdan ziyade politikasını ağırlığını Kafkasya'ya ve Balkanlara vermeye karar kılmıştır.[19] Bu amacını gerçekleştirebilmek için II. August ve III. August'tan (1730-1763) sonra Rusya'nın Stanisław August Poniatowski Polonya Kralı olarak seçilmesinde açık bir ağırlık ortaya koymuştur. Böylece Çariçe II. Katerina, Polonya'yı Rusya'nın çıkarları doğrultusunda hareket eden uydu devlet haline getirmiştir.

III. August'tan sonra (1763) Polonya tahtı için Fransa'nın desteklediği Saksonya Dukası Frederich Christian Wettin ve Rusya'nın desteklediği Polonya soylusu Stanisław August Poniatowski aday olmuştur. Rusya bu dönemde Polonya'ya asker sokarken *Sejm* (Polonya Meclisi), yeni krallarını belirlemek için toplanmaya çağrılmıştır. Böylesi bir ortamda Rusya'ya muhalif ve soylu bir aileye mensup Karol Radziwiłł, Poniatowski'ye karşı mücadele vermiştir. Radziwiłł ailesinin bu girişimleri, Czartoryski ve Konarski'lerin (Familia ailesi) devlet sisteminde birtakım radikal değişiklikleri hayata

Boston: Brill Academic Publishers. s. 47-71; Luh, J. (2012). Frederick The Great and The First World War. . *The Seven Years' War*. Vol. 80. Leiden – Boston: Brill Academic Publishers, s. 1-21.; Marston, D. (2001). *The Seven Years' War* (Ed. R. Cullen.). Oxford: Osprey. s. 47-77.

[19] Marston, 2001, s. 90.

geçirmeleri açısından uygun bir zeminin meydana getirmiştir. Böylece Andrzej Zamojski ve Józef Wilczyński'nin çalışmaları doğrultusunda *Sejm*, kanun koyucu yetkisini kullanarak Poniatowski'nin (Eylül 1764) seçilmesinden sonra gerçekleşmek üzere devletin ordu ve hazine disiplinine yönelik reformları onaylayabilmiştir.[20]

Sejm Başkanı Andrzej Zamoyski, *Sejm*'e *liberium veto*'yu ilga etmek için 1766 yılında bir anayasal reform sunmuştur. Ancak Rusya ve Prusya, bu yasanın geri çekilmesi için sert bir karşılık vermiştir.[21] Bununla beraber Polonya savaş tehdidi altında kalmıştır. Polonya'da yeni başlayan bu reform hareketlerini sonlandırmak için Rusya ve Prusya, ülkenin iç işlerine müdahale etmeye başlamışlardır. Bu durumdan istifade eden Rusya, o döneme için Katoliklere tanınan memuriyet hakkını Ortodokslar için de isterken, Prusya da aynı hakkı Protestanlar için istemiştir.[22] Ancak muhafazakârların ve reformcuların safında bulunan Polonyalı soylular, Rusya ve Prusya'nın taleplerine karşı durmuştur. Bu atmosfer içinde Karol Radziwiłł, Polonya'ya dönerek Stanisław August Poniatowski'yi tahttan indirme girişimlerinde bulunmuştur.[23] Radziwiłł'in girişimleri, Polonyalı

---

[20] Andrzej Zamojski, Montesque'nun "güç ve denge paylaşımı" düşüncesine göre bir devlet sistemi teklif etmiştir. Józef Wilczyński ise *Sejm'*de iktidar komisyonunun (kral seçiminin adil ve bağımsız bir biçimde yapılmasına, maliye ve hazinenin iyileştirilmesine, orduda komuta merkezinin iyileştirilmesine yoğunlaşacak üç ayrı komisyonun) oluşturulmasını tavsiye eden ve *liberium veto*'nun sınırlandırılmasını konu alan bir teklif sunmuştur. Bkz. Markiewicz, 2006, s. 654-655; Zamoyski, A. (2009). *Poland A History*. London: Harper Press. s. 191.

[21] Söz konusu reformlar doğrultusunda Poniatowski döneminde Polonya'da Aydınlanma çağının da bir başlangıcı olarak yorumlanması gerekir. Yine reformlar dikkate alındığında, Çariçe'nin destekleriyle krallığa gelen Poniatowski'nin gerçek bir yurtsever olduğu da ortadır. Bu dönemde *liberium veto*'nun kaldırılmasının yanında *Szkoła Rycerska* (Şövalye Okulu) gibi ilerleyen zamanlarda vatanın bağımsızlığı için belirgin rol oynayacak Polonya vatanseverlerin yetiştiği kurumlar da kurulmuştur. Söz konusu yeniliklerin kendisi açısından kötü sonuçlar getireceğini fark eden Rusya 1767 yılında Ortadoksları korumak bahanesiyle Polonya topraklarına girmiştir. Bkz. Yüce, N. T. (2002). *Polonya Edebiyatında Aydınlanma, Romantizm ve Realizm*. Ankara: TC. Kültür Bakanlığı. s. 1-3.

[22]Bideleux, R., & Jeffries, I. (2007). *A History Of Eastern Europe Crisis And Change* (Second ed.). New York: Routledge. s. 193.

[23] Yaşanan bu süreç içerisinde Rus ordusu, Toruń'daki Protestan ve Łuck'daki Ortodoks konfederasyonları desteklemek için harekete geçmiştir. Bkz. Markiewicz, 2006, s. 654.

siyasetçiler kutuplaşmasına, aynı zamanda Rusya'nın Polonya siyasetine olan nüfuzundan rahatsız olan Polonyalıların[24] yakın zamanda Bar Konfederasyonu'nu oluşturmalarına neden olacaktır. [25]

Bar Konfederasyonu'nun faaliyetleri ve ülke içinde yürütülmek istenen reformlara karşı Rusya'nın tepkisi ağır olmuştur.[26] Bar Konfederasyonu'nun yurt dışında da faaliyetler göstermesinin Rusya'yı oldukça rahatsız etmesi, ülkenin 1772 yılında Rusya, Habsburg ve Prusya arasında paylaşılmasında önemli bir etken olacaktır. Söz konusu paylaşılma sayesinde Rusya, en azından Prusya'nın ve Habsburgların Fransa ve Osmanlı Devleti ile olan mücadelesinde tarafsız kalmalarını sağlayıp Slav Ortodoks politikasını rahatlıkla yürütmeyi ve Boğazlar, hatta Levant (Doğu Akdeniz) ticaretinde hakim olmayı planlamıştır.[27]

Bu savaşın dönüm noktasını teşkil eden 1770 Çeşme Deniz Muharebesi sonrası Rusya, Osmanlıya karşı belirgin bir üstünlük kurabilmiştir.[28] Çeşme Deniz Muharebesi'nde Osmanlı donanmasının harap edilmesiyle, dolaylı olarak Rusya'nın

---

[24] *Sejm*, Ekim 1767'de Rus ordusunun gölgesi altında Varşova'da toplanmıştır. Rusya'nın taleplerini onaylamak zorunda kalmıştır. Kralların seçimi, *liberium veto* yasasının devam etmesi, krala sadakati reddetme hakkı, soyluların hem askerlik hem de toprak sahibi olma hakkı, toprak sahiplerine serfleri üzerinde yaşama hakkının verilip verilmemesine dair irade hakkı Rusya'nın *Sejm*'e dayattığı taleplerdir. Bkz. Zamoyski, 2009, s. 192.

[25] *Sejm*'de, Rusya'nın Polonya siyasetinin hamisi olmasına, Ortodoks ve Protestanlara eşit haklar verilmesine ve L*iberum Veto'*nun kabul edilmesine karşı olarak 29 Şubat 1768 tarihinde "Bar Konfederasyonu" kurulmuştur. Bar Konfederasyonu, Józef ve Kazimierz Pułaski kardeşler ve Kamieniec Rahibi Adam Krasiński tarafından Podolya'nın (Ukrayna) Bar kasabasında kurulmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. Zamoyski, 2009.

[26] II. Katerina, yükselen Prusya'nın diğer ülkelerle anlaşmasının önünü almak için Polonya'yı bir anlaşma noktası olarak sunmayı bu dönemde ele almıştır. Bkz. Aksan, V. (2012). The Ottoman Absence From The Battlefields of The Seven Years' War *The Seven Years' War*. . Leiden – Boston: Brill Academic Publishers., s. 172; Marston, 2001, s. 90.

[27] Armaoğlu, F. (2014). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. İstanbul: Timaş. s. 36-37; Vernadsky, G. (2011). *Rusya Tarihi.* . İstanbul: Selenge., s. 214-216.

[28] Çeşme Deniz Muharebesi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Olender, 2011, s. 101-103.

müttefiki olan Prusya güç kazanmıştır. Çünkü Osmanlı Devleti, Fransa, Habsburg ve Saksonya ile aynı ittifakta bulunmuştur. Prusya Kralı olan II. Frederich, Habsburg'u Fransız politikasından uzak tutmak için Polonya'nın parçalanması teklifini ilk önce Rusya'ya sunmuştur. 1771 yılında görüşmelere başlayan bu iki devlet, Polonya'nın parçalanması konusunda Şubat 1772'de bir uzlaşıya varmıştır. Prusya ve Rusya'nın anlaşmalarından sonra Habsburg ile müzakerelere başlanmıştır. İsteksiz olmasına karşın Maria Theresa'nın (1717-1780) Polonya'nın parçalanmasına kabul etmesi sonucu 5 Ağustos 1772 tarihinde bu üç devlet (Habsburg, Prusya ve Rusya) tarafından Polonya'nın parçalanması gerçekleşmiştir.[29] Polonya'nın parçalanması ile Prusya'nın lehine Avrupa'da dengeler belirgin bir biçimde şekillenmiştir. Çünkü Prusya'nın toprakları, Polonya'nın gelişmiş bölgelerini kapsayacak şekilde yüzde 80 oranında genişlemiştir.

1.1.2. Polonya'nın 1792 Yılında İkinci Parçalanması

II. Katerina (1729 -1796), yakın zaman içerisinde başlayacağı düşünülen Osmanlı Devletine karşı Polonya'dan askeri talep etmiştir. [30] Diğer taraftan Prusya Kralı II. Frederich Wilhelm (1744-1797) de olası bu ittifakın, aslında kendisine karşı yöneleceğini endişesine kapılmıştır. Stanisław August Poniatowski ise Rusya'nın safında yer almakla Polonya'nın kaybettiği toprakları yeniden kazanabileceğini, ordusunun yeniden güç kazanabileceğini, aynı zamanda birtakım reformların yapılabilmesi için bir fırsat olarak

[29] Zamoyski, 2009, s. 194.

[30] Polonya'nın 1772 yılındaki birinci parçalanmasından sonrasında Rusya, Avrupa'da daha fazla güçlenmiştir. Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile Kırım Hanlığının bağımsızlığının tanınması, ilerleyen dönemlerde II. Katerina'nın burayı kendi egemenliği altına alması için atılmış bir adımdır. 1783 yılında Kırım'daki isyan gerekçe gösteren Çariçe, Kırım'ın ilhakını gerçekleştirmiştir. Osmanlı-Rus ilişkileri de bu yüzden başka bir gerilim ortamına erişmiştir. Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (1787-1792) Rusya galip çıkmıştır. Bkz. Armaoğlu, 2014, s. 37-38.

düşünmüştür. Bu sayede Polonya askeri olarak güçlenme olasılığının yanında Prusya ve İsveç tarafından gelen tehditleri bertaraf etme olasılığına da kavuşmuş olacaktı.[31] Poniatowski, Çariçe II. Katerina'nın da bulunduğu Kaniów'a 6 Mayıs 1787 tarihinde gelerek Osmanlı Devleti ile yapılacak savaşta ittifakın içinde yer almayı niyetini sunmuştur.

Polonya'da "Dörtyıllık Sejm" (*Sejm Czteroletni*) dönemi (1788-1792) belirmiştir. Burada reform kararları ile önemli adımlar atılmıştır. *Dörtyıllık Sejm*, Rus ordusunun Polonya topraklarından çıkmasını istemiştir. Rusya, Osmanlı ile sürdürdüğü savaş (1787-1792)[32] nedeniyle Polonya'ya asker gönderemeyecek kadar zayıf kalmıştır. Prusya, Rusya ile uzun bir süreden beri bir müttefiklik içerisindeyken, kısa bir süre içerisinde Habsburg ile savaşa gireceğini düşünmeye başlamıştır.[33] Bu dönemde Prusya'da Polonya ile bir müttefiklik fikri doğmuştur. Prusya, Varşova'da yürüttüğü diplomasiyle (1789) Polonya'yı, Rusya koruması altından çıkarma girişimlerine başlamıştır. Ayrıca Poniatowski, Prusya politikasına vereceği destek ile planladığı reformları hayata geçirebileceği uygun zemini oluşturabileceğine inanmıştır.[34] Poniatowski'nin gerçekleştirdiği bu diplomatik girişimin daha başlamadan sonlandığı iddia edilebilir. II. Joseph'in ölümü (1790) üzerine II. Leopold'un (1747-1792) Habsburg İmparatoru

[31] Zamoyski, 2009, s. 204.

[32] Osmanlı-Rus (1787-1792) savaşı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Armaoğlu, 2014, s. 39-43.

[33] Böylece Gdańsk (Alm. Danzig), Toruń ve Wielkopolska'yı Prusya kendisine daha kolay bağlayabilecektir. Buna karşılık da Prusya, Polonya'ya Galiçya'yı kontrol altına alma konusunda yardım edecektir. Polonya'nın Prusya'ya bu kapsamda yakınlaşması Polonya-Rusya ilişkilerinde bir gerilmeye neden olur. Bkz. Markiewicz, 2006, s. 687-688.

[34] Ocak 1790'da Prusya, Osmanlı Devleti ile ittifak kurmuştur. Buna göre her iki ülke Rusya ve Habsburg İmparatorluğu'na karşı savaşacaktır. Osmanlı Devleti, bunun karşılığında Polonya'ya Galiçya hususunda yardım edecektir. Bu ittifaktan sonra Mart 1790'da Prusya ve Polonya arasındaki görüşmeler neticesinde askeri ve ticari anlaşmalar yapılmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde her iki ülkenin toprak bütünlüğü garanti altına alınacak, gerekli görülmesi durumunda askeri yardım sağlanacak, diğer ülkelerin Polonya'nın içişlerine müdahalesi durumunda da Prusya gerekli bütün yardımı yapacaktır. Bkz. Markiewicz, 2006, s. 690.

olması; Prusya ve Polonya'nın tehditten uzaklaştıklarını hissetmelerine neden olmuştur. Savaşın aşırı harcamalara neden olmasından ötürü zor duruma düşen Habsburg Osmanlı Devleti ile bir anlaşmaya varmıştır. II. Leopold'un tahta geçmesiyle Habsburg'un kendi iç reformlara yönelmesi aslında Prusya'nın, Polonya ile yaptığı anlaşmanın askıda kaldığı anlamına gelmektedir. Çünkü Polonya'nın Galiçya'yı Habsburg'dan alması ve karşılığında Gdańsk (Alm. Danzig), Toruń ve Wielkopolska'yı (Poznań şehri ve çevresi) Prusya'ya teslim edecek olması bu anlaşmanın karakteristik yapısını oluşturmaktadır.

Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra *Sejm Czteroletni*'de (*Konstytuanta Warszawska*)[35] kralın *Sejm*'de seçilmesinden sonra; bu kral sonrası yerine varisinin geçip geçemeyeceği hakkında tartışmalar gerçekleşmiştir.[36] Bu tartışmalara ek olarak veraset yoluyla kral seçilmeyecek olsa da *Sejm*'in sisteminin değiştirilmesi de gündeme alınmıştır. Neticede *Sejm*'de sistem değişikliği kabul edilmiştir. Bu sistem değişimine göre *Sejm*'deki soylulardan "icracı bir hükûmet" oluşturulacaktır. *Sejm* de bu hükûmetin çalışmalarını kontrol edip gerekli yasaları çıkarma görevini üstlenecektir. Böylece "icracı hükûmet" aracılığıyla Polonya kralının hareket alanı daraltılmış olacaktı.[37]

[35] II. Katerina'nın onayı ile 1788 yılında *Sejm*'de sistem değişikliği gerçekleşmiştir. Çariçe'nin isteği ile *Sejm*'e yeni Polonyalı vekiller girmiştir. Bu *Sejm*'in amacı, Polonya'yı Prusya ve Habsburg'dan çok Rusya ile iş birliğine yöneltmektir. "Sejm Czteroletni" (Dörtyıllık Polonya Meclisi), 3 Mayıs 1791'de "Anayasa" ilan etmesi ile Krallığı desteklemesi ve reform yanlısı S. Poniatowski'nin amacına ulaşacak yetkiler vermesi nedeniyle 1792 yılında ilga edilmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Handelsman, M. (1907). *Konstytucja Trzeciego Maja r. 1791*. Warszawa: Drukarni Narodowej w Krakowie. s. 49-67.

[36] Stanisław August Poniatowski, kendi ailesinden gelen varislerin kral olarak seçilebilmesi için fırsat kollamıştır. Ancak *Sejm*'de bundan sonraki kralların veraset ile gelmesine dair tartışmaların yaşandığı dönemde, Sakson soyundan gelen "Saski hanedanından" gelenlerin kral olmasını destekleyen taraf aslında çoğunlukta olmuştur. Bkz. Markiewicz, 2006, s. 689.

[37] Markiewicz, 2006, s. 690-692.

Sejm'de Polonya soyluları, bahsedilen sistem değişikliğinin yanında Avrupa örneği üzerinden ülkenin yönetim ilkeleri üzerine de tartışmışlardır. Ancak gerçekleştirilmek istenen reformlara karşı Rusya bir baskı uyguladığından bu reformlar hayata geçirilememiştir. Diğer bir yandan Polonya'da, Fransız İhtilali'nden esinlenen bir ayaklanma çıkma ihtimali de belirmiştir.[38] Poniatowski, ihtilal maksadıyla gittikçe büyüyen bu büyük gücü görünce fikrini değiştirmiş; Ignacy Potocki, Hugo Kołłątaj ve Stanisław Małachowski ile gizli olarak yeni bir "anayasa" hazırlığı içine girmiştir. *Sejm*'de güçlü muhalefete rağmen soylulara tanımlanmış birçok hak ve ayrıcalıklar bu hazırlıklar sonucu kaldırılmıştır.[39]

Sejm'de icra komisyonunun dışında kalan vekiller, ellerindeki haklarının gitmesi endişesiyle kendilerine taraftar bulmak ve "krallık" yetkilerinin eskisi gibi devamını sağlamak için 3 Mayıs 1791 yılında Anayasasını ilan etmişlerdir. Rusya yanlısı Polonya soyluları, onaylanması beklenmeyen Anayasanın meydana getireceği gerginlikten endişe etmişlerdir. Ancak Rusya, bu dönemde Osmanlı ile bir savaş içinde olduğundan dikkatini Polonya'ya verememiştir. Bu savaş bittikten sonra II. Katerina, Polonya meselesinin artık hallolması için Prusya ve Habsburg ile görüşmeler gerçekleştirir. Diğer bir yandan 1789 yılında Fransa'da patlak veren Fransız İhtilali nedeniyle Avrupa'da bir siyasi boşluk meydana gelmiştir.[40] Bu ihtilalin etkilerinin yayılmasını hegemonyalarına karşı bir tehdit

[38] Stanisław August Poniatowski`nin Polonya krallığının 25. yıl dönümü kutlamalarında (25 Kasım 1789) halkın Varşova sokaklarında slogan atmaları, kısa bir zaman içinde bir ayaklanmanın meydana geleceğine dair işaret olarak yorumlanabilir. Bkz. Zamoyski, 2009, s. 205.

[39] Örneğin; Halkın desteğini sağlamak için de 18 Nisan 1791 tarihinde belediye kanunları düzenlenmiş ve 22 büyük kasabanın temsilcisine *Sejm*'de yer verilmiştir. Bkz. Zamoyski, 2009, s. 207.

[40] Fransız İhtilali'ne büyük Batılı devletlerin verdiği önem kral, ruhban ve soylu sınıfı arasında sıkışan sıradan Fransız halkının Etats-Généraux çatısı altında ülke yönetiminde söz alması neticesinde krallığın otoritesini sarsmasından kaynaklanmaktadır. Fransa'da, eyaletlerde "parlamento" denen yerel meclisler bulunmaktadır. Paris Parlamentosu, bu parlamentolar

olarak gören Prusya ve Habsburg, Fransa ile bir savaş içerisindedir. Bundan dolayı II. Katerina, bu boşluğu doldurmak için öncelikle Polonya meselesine bir son vermeyi kararlaştırmıştır.

Savaş sırasında Polonya'nın sağladığı desteğin az olması, Polonya içerisinde muhaliflerin kendi başına hareket etmesi gibi gerekçelerle Polonya meselesini kökten çözüme kavuşturmak isteyen II. Katerina, Polonya'ya ayrıca bir yoğunluk vermiştir. Çariçe II. Katerina, Polonya'ya 1792 yılında ordu gönderdikten sonra Prusya ve Habsburg ordularının Fransa ile bir savaş durumunda olmalarından dolayı Polonya'nın parçalanmasına dair son kararı verme konusunda çekimser kalmıştır. *Sejm*'de Rus yanlılarının çoğunluğu oluşturmalarının sağladığı fırsatın yanında, Fransa'ya karşı savaşta[41] daha rahat hareket edebilmeyi amaçlayan Prusya'nın, Polonya'nın parçalanmasını Rusya'dan talep etmesi üzerine "Polonya'nın parçalanması" görüşülmeye başlanmıştır. Zaten Rusya'nın bu topraklardaki otoritesi, ilan edilen 3 Mayıs Anayasası[42] ile sarsılmıştır.[43] Polonya'da patlak veren olaylar, sadece Rusya'yı değil aynı zamanda

arasında en güçlüsüdür. Siyasi ve ekonomik olarak ülkenin en zor durumda olduğu bu dönemde halkın da görüşlerinin dikkate alınması ve ülke yönetiminde karar alabilmesi amacıyla Paris Parlamentosu üyelerince -1614 yılından beri hiç toplanmayan- Etats-Généraux (Genel Meclis) meydana getirildi. İhtilal ile kilisenin ayrıcalıkları kalkmış, insanların yasa önünde eşitliği vurgulanmış, kişisel mülkün korunması gibi hususlar hayata geçirilmiştir Daha fazla bilgi için bkz. Armaoğlu, 2014, s. 57-60). Ayrıca Etats-Généraux'un eleştirisi, Fransa'da işlevi ve modern ulusal niteliğe bürünmesi açısından daha fazla bilgi için bkz. Hobsbawm, E. J. (2003). *Devrim Çagi (1789-1848)* (*Çev*.B. S. Şener). Ankara: Dost., s. 68-69.

[41] Fransa, beklenmedik askeri başarılarla Habsburg hakimiyeti altındaki Belçika'yı işgal etmiştir. Ancak İngiltere, Fransa'nın Belçika'yı ele geçirmesinden endişe ederek Fransa'ya karşı Habsburg İmparatorluğu ve Prusya ile bir koalisyon oluşturmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. Armaoğlu, 2014, s. 66.

[42] Rousseau'nun "halkın hakimiyeti" ve Montesquieu'nun "kuvvetlerin ayrılığı" başta olmak üzere Aydınlanma felsefesinin prensiplerine dayanan Avrupa'nın ilk modern, sistemli ve yazılı anayasadır. Bkz. Beydilli, K. (1991). Avrupa. *Türkiye İslam Ansiklopedisi*. Vol. 4. Ankara: TDV, s. 143.

[43] 3 Mayıs 1791 Anayasası'na göre halk istediği inancı özgür bir biçimde uygulama olanağına sahip olduğunun vurgulanmasına karşın, ülkenin resmi dini Katoliklik olarak onaylanmıştır. Anayasa'nın görüşülmesi sırasında; Polonyalı soyluların ülkenin temel taşı olduğu, sıradan halkın

Fransa ile savaş durumunda olan Prusya ve Habsburg'u da tehdit eder haldedir. Ayrıca 1789 Fransız İhtilali'nin bütün kıtaya yayılmasından endişe eden Rusya, Prusya ve Habsburg'un destekçisi konumundadır. 1793 yılında Rusya ve Prusya, Polonya'nın ikinci parçalanması konusunda bir karara varmışlardır. Bu karar *Sejm*'de onaylanmıştır.[44] Bu parçalanma durumu üzerine gelişen olaylar Polonya tarihinin ilk ayaklanması Tadeusz Kościuszko liderliğinde Mart 1794'te başlayacaktır.

1.1.3. Polonya'nın 1795 Yılında Üçüncü Parçalanması

Avrupa'nın doğusunda yer alan savaşın bitmesinden sonra Avrupalı devletler, Fransız ihtilaliyle ortaya çıkan fikirlerin Kıta Avrupa'sını sarmasına karşı birleşip Fransa'ya müdahale etmenin önemli bariyer oluşturacağını değerlendirmişlerdir. Avrupa'da kendilerine karşı bu hareketlenmeyi gören Fransız liberallerin yanında yurtdışında bulunan çok sayıdaki liberalistler için Fransa'nın özgürleşmesi düşüncesi, evrensel özgürlüğün ilk safhasını oluşturmaktadır.[45]

Polonya'nın ikinci parçalanması Polonyalı vatanseverleri, yurtdışında destek aramaya sev etmiştir. Polonyalı subay Tadeusz Kościuszko (1746-1817), 1793 yılında

---

Polonya'nın vaz geçilmez bireyleri olduğu, Piast ve Jagiellon hanedanlarının bahşettiği ayrıcalıkların olduğu gibi muhafaza edildiği, Polonya krallığına Jagiellon hanedanından gelmek şartıyla yine seçimle kral seçileceği, Stanisław August Poniatowski`nin çocuğunun olmayışından varisi olarak Saksonya Prensi Frederyk August'un geçeceği, Polonya'nın yasa koyucu ve uygulayıcı kurumunun "Sejm" (Polonya Meclisi) olacağı karara bağlanmıştır. 3 Mayıs 1791 Anayasası'nın onaylanması sırasında alınan kararlar hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Zamoyski, 2009, s. 208-209.

[44] *Sejm*, 27 Temmuz 1793 tarihinde Rusya'nın ve 25 Eylül 1993 ise Prusya'nın dikte ettikleri anlaşmayı onaylamıştır. Bkz. Kronika. (1994). *Kronika Powstań Polskich 1794-1944*. (Ed. M. B. Michalik). Warszawa: Kronika., s. 20.

[45] Daha sonra bu düşünceyi Polonya, özellikle Kasım 1830 Ayaklanmasında görüleceği üzere kendi özgürlüklerini kazanarak diğer milletlerin özgürleşmesini başlatmaya hazır "Mesihçilik" çerçevesinde özümseyecektir.

kısa bir süre içinde planlanan ayaklanma için Paris'te destek arayışındadır. Ancak Kościuszko istediği desteği Fransızlardan alamamıştır. Çünkü Prusya, Habsburg ve İngiltere'ye karşı savaş durumunda olan Fransa'dan, Polonya'ya bir yardımda bulunması beklenemezdi. Aynı şekilde kısa bir süre önce Rusya ile olan savaşlarda (1788-1792) büyük kayba uğrayan Osmanlı Devleti'nden de yardım beklenemezdi. Paris'ten ümit ettiği yardımı alamayan Kościuszko, Polonyalı soylulardan ve kent temsilcilerinden oluşan birtakım Polonyalı liderle Kraków'da ayaklanma hazırlıklarına başlamıştır. Ayaklanma için hazırlıklardan tatmin olmayan Kościuszko, bir süre daha bazı vatansever liderlerle halkın desteğini sağlamayı düşünmüşse de meydana gelen gelişmeler, Polonyalı subay ve elitlerle sınırlı kalan ayaklanmanı gerçekleşmesine imkan vermiştir.[46]

Kościuszko, Mart 1794'te Rusya ve Prusya'yı hedef alan bir ayaklanma gerçekleştirmişse de Polonya halkının desteğinin[47] ve savaşmak için teçhizatın az olması nedeniyle bu ayaklanma, uzun bir direnişten sonra bozgunla sonlanmıştır.[48] Kościuszko ayaklanması sonrası Polonya'yı parçalayan devletler, Polonya'nın haritalardan silinmesine neden olacak üçüncü ve son parçalanmayı (1795) hayata geçirmiştir.

Polonya'nın üçüncü parçalanmasının kısa bir süre öncesinde Rusya ve Habsburg ikili görüşmeler sonucu Polonya'yı paylaşmayı kararlaştırmışlardır. Ancak Fransa ile savaşta olan Prusya, bu iki ülkenin görüşmelerinde yerini alamamıştır. Bundan sebeple

---

[46] Markiewicz, 2006, s. 707.

[47] Kościuszko, gerçekleşen ayaklanmaya köylülerin de katılmasını sağlamak için 3 Mayıs Anayasası ile uyumlu olarak köylülerin serflikten kurtulması için çalışma hayatı ve sosyal düzenine dair "Uniwersał połaniecki" adında bir bildiriyi 7 Mayıs 1794 tarihinde yayınlamıştır. Kościuszko, yazdığı bildiride yakınlarına bu vesileyle sıradan insanların toplumsal meselelerle bir bağdaşıklığını sağlamak ve vatanı düşmanlardan korumalarını sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Uniwersał połaniecki hakkında ve dönemin sıradan toplum yapısına üstten bir bakış hakkında daha fazla bilgi edinmek için bkz. Kościuszko, T., & Baranowski, I. (1917). *Napomknienia względem poprawy losu włościań i universał połaniecki*. Warszawa: M. Arct., s. 4-5.

[48] Kronika, 1994, s. 21.

bu şekliyle Polonya'nın parçalanmasını kabul etmemiştir. Prusya, hem Habsburg hem de Rusya ile savaşın eşiğine kadar gelmiş olmasına karşın etrafında meydana gelen olayları dikkate alarak 24 Ekim 1795 tarihinde, Polonya'nın haritalardan silinmesine neden olan anlaşmayı imzalamıştır.[49] Parçalanma sonrası Poznań Dükalığı'nda (Prusya'ya ait), Varşova Dukalığı'nda (*Królestwo Polskie* – Rusya'ya ait) ve Krakov merkezli Galiçya'da (Habsburg'a ait) yaşayan halklar, Polonyalı kimliğini muhafaza etmek için daha çok toplumsal statü ve eğitim haklarını elde etmenin yollarını aramışlardır.[50] Bunun için kısa bir süre sonra Napoléon ordusunda savaş diplomasini kullanarak Polonyalılar vatanlarının bağımsızlığı için mücadele göstereceklerdir.

1.2. Polonya'da Ayaklanmalar (1830, 1846-1848, 1863)

Polonya'nın parçalanmasının gerçekleştirilmesinden sonra Jan Henryk Dąbrowski liderliğindeki Polonyalılar, Avrupa'da ses getiren Napoléon Bonaparte'ın safında yer alarak Polonya'nın bağımsızlığını kazanabileceklerini düşünmüşlerdir. Bu sebeple İtalya'da (1797) Napoléon komutası altında Polonya lejyonları oluşturulmuştur.[51] Rusya sınırlarına dayanan Napoléon, Tilsit Antlaşmasıyla[52] Varşova, Poznań ve Kraków şehirlerinden meydana gelen *Księstwo Warszawskie*'yi (Varşova Dukalığı) 1807 yılında ilan etmiştir. Napoléon'un Varşova dukalığına verdiği destek, Polonya ulusunda modern

[49] Markiewicz, 2006, s. 716-717.

[50] Nance, A. B. (2004). *Nation without a State: Imagining Poland in the Nineteenth Century.* (Doktora Tezi). The University of Texas at Austin Austin. s. 1.

[51] Kronika, 1994, s. 53.

[52] Bu antlaşmaya göre Belçika, Savoy, Nis ve Hırvatistan Fransa'ya bağlanmış; Hollanda, Varşova Dükalığı, İtalya Krallığı, Vestfalya Krallığı ve İsviçre Fransa'ya bağlı uydu devletler haline getirilmiştir. 9 Temmuz 1807 tarihli Tilsit Antlaşması hakkında daha fazla bilgi için bkz. Neville, P. (2003). *Russia The USSR, The CIS and The Indipendent States*. London: Phoenix., s. 110-112.

kanunların da yer almasına imkân sağlamıştır. Napoléon yasaları serfliği kaldırırken, bütün Polonya halkına hukuki eşitlik ve bireysel özgürlükler tanımıştır.[53] Ancak Napoléon'un Rusya karşısında aldığı yenilgi Polonyalıları hayal kırıklığına uğratmıştır. Çünkü Napoléon'un askeri başarıları Polonyalıları umutlandırmıştı. Viyana Kongresi'nde (1815) alınan kararlarla Rusya'ya bağlı bir monarşik bir yapıya sahip *Królestwo Polskie* (Polonya Krallığı) meydana getirilmiştir. Ancak Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçi düşünceler ve Polonya'nın yakın geçmişte Fransa ile aynı safta bulunması Habsburg ve özellikle Prusya'nın Polonyalılara şüpheyle yaklaşmasına neden olmuştur.

Kendi içinde sınıfsal ve etnik grupların istek ve ihtiyaçlarını önemsemeyen mutlakiyetçi bir anlayışa sahip olan Rusya, Polonya'nın etnik, sosyal ve kültürel farklılıklarına da önem vermemiştir. 1789 Fransız İhtilali ve Napoléon Savaşları'nın ulusal bağımsızlık hareketlerinde ne kadar etkin olacağını öngörerek kendisinin öncülüğünde Prusya ve Avusturya ile "Kutsal İttifakı" kurmuştur. Rusya, bu ittifak ile sadece Avrupa kıtasının genel siyasi sisteminin "monarşik yönetim" olmasının yeterli olduğu düşüncesiyle bünyesinde bulunan uluslara karşı özel bir önlem almadan imparatorluğunu devam ettirebileceği kanaatine varmıştır.[54] Prusya ve Habsburg'un

---

[53] Özcan, S. A. (2012). *Rusya ve Polonya'da Din, Kimlik*, *Siyaset*. İstanbul: Küre., s. 81.; Napoléon Anayasası" olarak adlandırılan ve 3 Mayıs 1791 Anayasası'nın daha modernize edilmiş bir hali olan bu yeni Anayasa, söz konusu modern unsurların gelmesine yol açmıştır. Bu Anayasa temelinde, seçilmiş bir hükûmet esas alınmış, yasa koyma konusunda krala tam -hatta olağanüstü- yetki verilmiştir. Anayasa, *Sejm*'e de normal işleyiş sisteminin haricinde "yargı" konusunda da yetkilenmiştir. Anayasa çerçevesinde herkes kanun önünde eşittir, ayrıca her ne kadar devletin dini "Katolik Hristiyanlık" olarak belirtilmişse de bireylerin dini özgürlüklerini de tanınmaktadır. Bkz. Wandycz, P. S. (1974). *The Lands of Partition Poland 1795-1918.* Seattle: University of Washington Press, s. 46.

[54] Napoléon savaşlarından sonra Rusya, Prusya ve Habsburg Kutsal İttifak'ı kurmuşlardır. Ancak İngiltere ve Fransa'nın olmadığı bir ortamda dünya düzenini kendi başlarına yürütecek güçleri yoktu. Dolayısıyla İngiltere ve Fransa'ya alternatif olarak Kutsal İttifak, İncil'in emirleri doğrultusunda ortak bir politika yürüteceklerini beyan ederek kilisenin desteğini almışlardır. Demokrasi ve insan haklarını yadsıyan geleneksel düzenin korunmasını sağlamak için Kutsal

kendi yönetimi altındaki sınırlarda yaşayan uluslara karşı duyduğu endişelerin benzerini, Rusya ancak 1830 Kasım Ayaklanması ile duymaya başlayacaktır.

Viyana Kongresi toplanmaya başladığında (Eylül 1814) Varşova Dukalığı, zaten Rusya'nın yönetimi altındadır. I. Aleksander (1815-1825), Varşova Dukalığını kendi hâkimiyeti altında tutmak istemiştir. Viyana Kongresi'nde alınan kararlara göre bütün Polonya üç Rusya, Habsburg ve Prusya arasında parçalanmıştır.[55] Başkenti Poznań olan Wielkopolska, Prusya denetimine bırakılırken; Kraków şehri ve civar yerleşim yerlerinden oluşan Galiçya bölgesi *Rzeczpospolita Krakowska* adı altında Habsburg'un denetimine ve son olarak Varşova'nın başkent olduğu *Księstwo Polskie* (Polonya Dükalığı) de Rusya'nın denetimine olmak üzere üç devlete bırakılmıştır. Habsburg, İngiltere ve Fransa'nın karşı çıkmasıyla Çar I. Aleksander, Varşova Dukalığını tamamen Rusya'ya dahil edememiştir. Aleksander'ın isteği gerçekleşmesi durumunda, Kıta Avrupa'sında güç dengesi kökten değişime uğraması içten bile değildi. Çar I. Aleksander, Kasım 1815'te çıkardığı bir anayasa ile denetimi altındaki Polonya'yı krallık ve kendisini de Polonya kralı ilan etmiştir.[56] I. Aleksander, kardeşi Konstantin'i Polonya ordusunun başına getirirken Polonya'nın "genel valisi" olarak da ilan etmiştir. Aleksander, bu yasayla Polonyalılara daha önce Polonya-Litvanya Birliği'ne ait olan toprakları tekrar birleştirme sözü vermiştir, ancak bu sözü yerine getirmemiştir.[57] 1820'lerden itibaren birtakım konularda Çar'ın anayasayı çiğnediği açık bir biçimde görülmüştür. Çar, kendi

İttifak'ın meşruiyetini kiliseye dayandırılması "hanedanlık" kurumunun korunması anlamını taşımaktaydı. Bkz. Erkan, S. (2010). Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkileri'nin Özellikleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Vol. 22, .s. 99.

[55] 1815 Viyana Kongresi'nde alınan kararlar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Armaoğlu, 2014, s. 94-96.

[56] Armaoğlu, 2014, s. 138.

[57] Vel Grajewski, R. Ż. (2007). Poland in the Period of Partitions 1795-1914. *Poland History, Culture and Society*. Łodż: Wydawnictwo Universytet Lodzki, s. 88.

ülkesinde otokratik baskıları daha da artırırken, Polonya *Sejm*'inde vatan severlerin aldığı kararları da kabul etmemeye başlamıştır.

Viyana Kongresi'nden sonra yurda dönen Rus subaylar, ülkenin ne kadar geri kaldığını daha belirgin bir biçimde gördüğünden belli başlı yeraltı cemiyetlerin çatısı altında modernizasyonun gerçekleştirilmesi için planlar yapmışlardır. Planlarını hayata geçirebilecekleri ilk fırsatı, I. Nikolay'ın (1825-1855) çarlığa geçmesinin ilk günlerinde ordunun bir kısmının başkaldırması ile yakaladıklarını düşünmüşlerdi. Ancak çok kısa sürede bu başkaldırı bastırıldığından reformcu subayların planları da sonuçsuz kalmıştır.[58] Başkaldırı aralık ayında gerçekleştiği için literatürde "Dekabrist Ayaklanması" olarak yer almıştır. Ancak Dekabristler arasında cereyan eden liberal düşünceler, Rusya'nın hâkimiyeti altındaki diğer bölgelerde farklı bir şekilde yansıyacaktır.

1.2.1. 1830 Kasım Ayaklanması

X. Charles (1754-1837), dış politikasında rahat edebilmek için ve ülkesindeki ihtilalcilerin gücünü kırarak mutlakiyetçi rejimi tesis edebilmek için her fırsatta yeni tedbirlere başvurmuştur. Ancak 1830 yılında X. Charles, liberal muhalefetin Fransız Meclisi'nin çoğunluğunu meydana getirmesinden duyduğu rahatsızlık üzerine, 25 Temmuz 1830'da *Ordonnances de Saint-Cloud* (Beş Emirname) adlı yasayı ilan etmiştir.[59] Emirnamelerin yayınlanmasının hemen ardından sokak çatışmaları yaşanmış

[58] Kurat, A. N. (2014). *Rusya tarihi -Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: TTK, s. 331-333 ve 337-339;

[59] Fransız hükûmetinin Parlamentoya karşı sorumluluğunu reddetmesi ve 1830 yılında yapılan seçimlerinde parlamentoda çoğunluğu oluşturan liberal milletvekillerinin etkisizleştirilememesi üzerine "Beş Emir - *Ordonnances de Saint-Cloud*" ilan edilmiştir. Bu yasa, kralın mutlak yönetimini hayata geçirmeyi amaçlamıştır. Bu yasanın halk nezdinde kabul edilmemesi

ve 30 Temmuz 1830 tarihinde de X. Charles krallıktan düşürülmüştür. Fransız liberallerinin bu zaferi "Temmuz İhtilali" olarak anılmaya başlanmıştır. Temmuz İhtilali sonrasında özellikle Belçika'nın bağımsızlık mücadelesi Fransa ve İngiltere'yi Habsburg, Prusya ve Rusya üçlüsü ile karşı karşıya getirmiştir. Ancak Polonya'da başlayan Kasım 1830 Ayaklanması olası bir Avrupa savaşının önüne geçmiştir.

Özellikle genç Polonyalı subayların ağırlık oluşturduğu Polonyalı vatanseverlerin 1828 yılında oluşturduğu *Towarzystwo Patriotyczne* (*Ulusalcı Hareket- TP*) içinde, gizli bir bağımsızlık mücadelesi fikri doğmuştur. Bu vatanseverler İtalyan *Carbonari* örgütünü örnek almışlardır. Ancak vatanseverlerin örgütlenmeleri o kadar zayıftır ki Galiçya bölgesine ve Poznan'a (*Wielkopolska*) silahlı mücadeleyi taşıyacak altyapıları yoktur. TP hareketinin kurulduğu yıl, Polonyalıların birlik içinde hareket etmesine yönelik ilk manifesto, Maurycy Mochnacki tarafından kaleme alınmıştır. Silahlanma çalışmalarını Piotr Wysocki ve Józef Zaliwski adlarında iki genç subay yönetmiştir. Fransa ve Belçika'daki ihtilal eylemlerinin etkisiyle Haziran 1830'dan itibaren 1830 Kasım Ayaklanması öncesi hareketlenme hız kazanmıştır.[60] Rusya'nın ne kadar güçlü olduğunu gören ve hazırlıklarının ayaklanma için yeterli olmadığını fark eden subaylar, kış aylarında Rus ordusunun etkin olamayacağını öngördüklerinden dolayı en uygun zamanın Kasım ayı olduğuna kanaat getirmişlerdir.

Polonyalılar, iç karışıklıkların ve 1815 Viyana Kongresi'nden çıkan sonuçların geçerliliğini yitirmesine dair bir işaret olarak değerlendirilen Fransa'daki "Temmuz 1830 İhtilalinin", aynı zamanda yine bu tarihte Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde benzer olayların

---

neticesinde çıkan ayaklanma, X. Charles'ın krallığının düşmesine neden olmuştur. Beş Emirname ile basın hürriyeti kaldırılmakta, seçmen miktarı büyük ölçüde düşürülmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Pinkney, D. H. (1961). A New Look at the French Revolution of 1830. *The Review of Politics,* Vol. 23/04, s. 490-506.; Armaoğlu, 2014, s. 131-134.

[60] Chwalba, A. (2013). *Historia Polski 1795-1918*. Kraków: Literackie. , s. 271.

etkisiyle Rusya'ya karşı Kasım 1830 Ayaklanması'nı başlatmışlardır. Yanlarında 12 milliyetçi ile şair Ludwig Nabielak ve Seweryn Goszczyński, Varşova'daki Belweder Sarayı'na bir saldırı düzenleyerek Polonya valisi Konstantyn'i öldürmeye ya da ele geçirmeye teşebbüs etmişlerdir. Bu teşebbüs sırasında Varşova'nın çeşitli bölgelerinde de halk sokaklara çıkmıştır. Yine de yeterince planlı bir teşebbüs olmadığından dolayı ayaklanmacılar kaotik hareket ettikleri için amaçlarına ulaşamamışlardır.[61] Ertesi gün Konstantyn, bu eyleme katılanlara yönelik büyük bir tutuklama harekâtı gerçekleştirmiştir. Konstantyn, ayaklanmaya katılanların önemli bir kısmını sürgüne göndermiş veya idama çarptırmıştır. Bu cezaların Varşova'da infiale neden olmasıyla büyük bir ayaklanma için başka bir hazırlık başlamıştır. Napoléon savaşlarında yer alan General Józef Chłopicki bu ayaklanmaya komuta etmek için seçilmiştir.[62]

Bu süreçte I. Nikolay, hiçbir zaman Polonyalı isyancılarla uzlaşmayı kabul etmemiştir. Nikolay'a göre sadece bu ayaklanmanın liderleri ibret olsun diye cezalandırılacaklardı, aksi halde ayaklanmacılar doğrudan askeri müdahaleye maruz kalacaklardı. Polonyalı ayaklanmacıların teslim olmayı kabul etmemeleri üzerine I. Nikolay, Ivan Dybicki komutası altında büyük bir Rus ordusunu Şubat 1831'de Polonya'ya göndermiştir. General Józef Chłopicki'nin komutası altında önemli sayıda Polonya ordusu olsa da Avrupalı devletlerin Polonya'ya karşı ilgisizliği ve Prusya ve Habsburg'un Rusya'ya olası desteklerinden duyulan endişeler, Polonyalı ayaklanmacıların Eylül 1831'de bozguna uğramalarına neden olmuştur.[63] Aslında

[61] Chwalba, 2013, s. 272.

[62] Mycielski, M. (2013). Powstanie Listopadowe w Pamiętnikach Kajetana Koźmiana. *Powstanie Listopadowe Na Lubelszczyźnie*. (Ed. N. Kasparek & W. Sladkowski). Lublin-Oświęcim: NapoleonV& Autorzys. 78.

[63] 30 bin Polonya askeri ve Prag, Modlin ve Zamość garnizonlarından da toplam 57 bin asker, aynı zamanda -Adam Czartoryski'nin yakınında bulunan- Michał Czajkowski'nin (Mehmed Sadık Paşa) Kazak birlikleri bulunmaktaydı. Bkz. Kronika, 1994, s 93.

Polonyalı subayların öncülük ettiği bu ayaklanmanın başarısızlığı, Fransa ve İngiltere'nin başını çektiği Avrupa politikasının Belçika ve Yunan meselelerine yoğunluklarını vermelerinden kaynaklanmıştır.[64]

Büyük Avrupalı devletlerin bu tavrı, Polonyalıları büyük bir hayal kırıklığına uğramalarına neden olmuştur. Rusların askeri müdahaleleri sonucunda büyük kayıplara uğrayan Polonyalılar, ülkeyi parçalayan devletler tarafından daha ağır siyasi ve ekonomik baskılara maruz kalmışlardır. Zaten Çar I. Nikolay, Napoléon savaşlarında yer almalarından itibaren başarılı bir askeri deneyime sahip olmaları bakımından Polonyalılara şüpheyle yaklaşmış ve bu halka karşı tetikte olmuştur. Bu ayaklanma, Polonyalıların gerek orduya sahip olmak gerekse *Sejm*'de karar almak gibi söz hakkını teminat altına alan -1815 Viyana Kongresi'nde karara bağlanan- maddeleri kendisine göre biçimlendirmesi için Rusya'nın beklediği bir fırsat olmuştur.

1.2.2. 1846 Krakov ve 1848 Galiçya (Halkların Baharı) Ayaklanmaları

Polonyalı vatanseverlerin ayaklanmaya giden yollarını, aslında 1830 İhtilallerinden sonra Avrupa'da daha da güçlenen liberal düşünceler oluşturduğu iddia edilebilir. Ancak bu dönemde genel olarak Avrupa'da kimliği ve hâkimiyeti ifade etmesi bakımından Fransız İhtilali ile kapısı aralanan milliyetçi düşüncelerin ağır geldiğini burada belirtmek gerekir. Kıta Avrupa'sında belirgin bir biçimde büyük devletlerin siyasetinin merkezinde yer almış olan Liberalizm, 1830 İhtilalleri ile Fransa, İngiltere ve Belçika'da zafer kazanmıştır.[65] Bu sayede ülkeyi parçalayan devletlerin birlikte hareket edebilmesi için uygun bir ortam oluşmuştur. Ancak Fransa'nın 1830 yılından itibaren Avrupa dışında

[64] Vel Grajewski, 2007, s. 93.

[65] Hobsbawm, 2003, s. 131.

işgal girişimleri İngiltere ile olan diplomatik ilişkilerinin kötüleşmesine neden olmuştur. Ayrıca Fransa Kralı Louise Philippe'nin (1773-1850) burjuva sınıfına destek vermesi, kısa bir süre sonra liberaller ile cumhuriyetçilerin bir çatışma ortamına girmelerine yol açmıştır. Özellikle Fransa ve İngiltere'nin kendi menfaatleri doğrultusunda yeni yerler işgal etmeye ve iç yönetimlerinde liberal düşüncelerin baskın geldiği uygulamaları hayata geçirmeye çalışmaları kıta Avrupa'sında dengelerin tekrar oynayacağına işaret etmiştir.

Habsburg'un, siyasetinde hâkim olduğu Alman prensliklerinde milliyetçi ve liberal düşüncelerin yükselişte olması ve Prusya'nın da Alman prenslikleri üzerinde ağırlığını koyabilmek için *Zollverein*[66] adında gümrük birliğini kurması, Viyana Kongresi ile konfederasyonlara ayrılan Almanya'nın belli bir zaman sonra birleşme mücadelesi vereceğine de işaret etmektedir.[67] Habsburg açısından Almanya'da meydana gelen bu gelişmeler gelecekte İtalya, Macaristan ve Polonya'da liberal, ama daha çok milliyetçi ayaklanmaların habercisi konumundadır. Diğer bir taraftan Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın sebep olduğu isyanlar (1831-33, 1838-41) gibi harici gelişmeler, Habsburg'un Avrupa'da güçler dengesinin devamlılığını sağlamaya yönelik yoğun bir dış politikanın ortasında kalmasına neden olmuştur.[68] 1830'lardan sonra Habsburg'un yoğunluğunu

[66] Alman Gümrük Birliği olan *Zollverein,* 1834 yılında kurulduğunda Avusturya'nın küçük bir bölümünü içerirken Prusya'nın ise büyük bir kısmını içermektedir. 1850'lerin ortalarında ise Prusya'nın tamamını içerirken Avusturya'nın hiçbir bölgesini içermemektedir (1834 yılında Schleswig ve Holstein-Laurenburg kentleri *Zollverein*'e dahil iken, 1850'lerde bu birliğin dışında kalmıştır). Ayrıca Alman Konfederasyonu, Avusturya'nın küçük, Prusya'nın ise büyük bir kısmının haricinde Lüksemburg'u ve Danimarka'ya bağlı Holstein-Laurenburg'u kapsamaktadır. Bkz. Hobsbawm, E. (2012). *Sermaye Çağı 1848-1875*, Ankara: Dost, s. 85.

[67] 1830 İhtilallerinin Almanya'ya olan etkisi ve 1848 öncesi Almanya'nın birlik mücadelesi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Armaoğlu, 2014, s. 141-142 ve 158-163.; ayrıca bkz. Beer, M. (1941). *Sosyalizmin Tarihi*. İstanbul: May, s. 525-550.

[68] Batı Avrupa devletleri ile Habsburg ve Rusya'nın bu süreç içerisinde edindikleri konumu ve sık değişen roller hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Tuncer, H. (2008). *Osmanlı-Avusturya İlişkileri (1789-1853).* İstanbul: Kaynak, s. 105-124; Ayrıca bkz. Armaoğlu, 2014, s. 224-227; Riasanovsky N.V. & Steinberg M.D., (2011), *Rusya Tarihi*. İstanbul: İnkılâp, s. 346-347.

böylesi gelişmelere vermesi, imparatorluğun kendi dahili meselelerine eğilmesine ve ordusunu modernize etmesine engel olmuştur.

Avrupa genelinde söz konusu sorunlar gittikçe belirginleşirken, özellikle Habsburg yönetiminde görülen bu kaotik durum Polonyalı vatansever liderler tarafından vatanın bağımsızlığı için fırsat olarak değerlendirilmiştir. Polonyalıların oluşturduğu bazı yurtdışı örgütler,[69] yurtdışından askeri unsurların temin edilmesini, ülkeyi parçalayan devletlere karşı diplomasi silahının daha etkin kullanılmasını ve tartışmaların özgürce yapıldığı bir ortamda Polonya'ya yönelik çözümlerin üretilmesini mümkün kılmıştır.[70] Polonya genelinde, Ludwik Mierosławski öncülüğünde kurulan *Centralizacja TDP*'nin gizli görevlileri oldukça etkinleşmiştir. Ayaklanmaya katılacaklar için Paris'te özel bir eğitim de verilmiştir.[71] Mierosławski, köylülerin de yer aldığı büyük bir ayaklanmayı planladığı için köylülere toprak sahibi olmalarını vadeden manifestonun büyük bir öneme sahip olacağını düşünmüştür. 1845 yılında *Centralizacja TDP* içinde gerçekleşen tartışmalar sonucu planlanan ayaklanmanın başına Mierosławski'nin getirilmesi kararlaştırılmıştır.

---

[69] Paris'te Ludwik Mierosławski, Tadeusz Krępowiecki, Adam Gurowski, (rahip) Aleksander Pułaski gibi sosyalist düşüncelere sahip Polonyalılar tarafından Mart 1832'de kurulan "Polonya Demokrasi Hareketi" (*Towarzystwo Demokratyczne Polskie – TDP)* ve sonra Hotel Lambert olarak anılacaktır

[70] Kasım 1830-31 Ayaklanması'nın bozguna uğratılmasının ardından Batı'ya kaçan Polonyalılar tarafından Fransa'da (*Besançon*) Karol Stolzman, Feliks Nowosielski, Ludwig Oborski gibi demokrasi yanlısı Polonyalı liderler tarafından İtalya kökenli *Carbonari*'den esinlenilen "*Kömür Birliği*" (*Ośrodek Węglarski*) de yurtdışında kurulan başka bir Polonya yeraltı örgütüdür. Bkz. Kronika, 1994, s. 137.

[71] 1842 yılında Ludwik Mierosławski'nin (1814-1878) askeri amaçla kurduğu "Merkezi Polonya Demokrasi Hareketi" (*Centralizacja Towarzystwa Demokratycznego Polskiego* – Centralizacja TDP) tam olarak Avrupa'da yakın zamanda baş gösterecek buhranı öngörerek ayaklanma hazırlıklarına başlamıştır. Bkz. Buława, A. (2016). Utracona Sława lub Zdobyta Chwała: Powstanie Styczniowe 1863−1864 w Biografiach XIX-wiecznych Polskich Przywódców Emigracyjnych. *Niepodległość i Pamięć,* Nmr. 23/1 (53), s. 88-93.

Ludwik Mierosławski'nin 12 Şubat 1846 tarihinde yakalanması ile Prusya yönetimi, çıkması muhtemel bir isyana karşı daha temkinli tutum sergileyip sert önlemler almıştır. Ayrıca 18 Şubat 1846 tarihinde Kraków Ayaklanması'nın başlamasından önce Prusya'nın haricinde Habsburg ve Rus yönetimlerin de geniş çapta tutuklamalar gerçekleştirmiş olmalarına dikkat edilecek olursa; *Centralizacja TDP* örgütünün planları hakkında bilgi sahibi oldukları sonucuna varılabilir.

Ancak Mierosławski'nin 12 Şubat 1846 tarihinde Poznan'a yakın bir kasabada (Gniezno) yakalanmasıyla, Poznan Komitesi (Komitet Poznański) tarafından onun yerine İtalya'da bir Polonya lejyonunun komutanının oğlu olan Bronisław Dąbrowski'nin (1815-1880) liderliği uygun görülmüştür.[72] Dąbrowski, Polonyalıların bir ayaklanma için hazır olmadığını görerek Prusya'ya gitmiş ve kendisine verilen görevi reddetmiştir.[73] Bu durum karşısında Józef Wysocki (1809-1873), bağımsızlığını yitirmiş Polonya'da yaşayan Polonyalıların bütün halde ayaklanmaya katılmaları için çaba sarf etmiştir. *Centralizacja TDP* tarafından Wysocki, tecrübeleri göz önüne alınarak Galiçya'ya ayaklanmayı başlatmak için gönderilmiştir.[74]

Rusya'nın tutuklama girişimlerinden kaçan örgüt liderleri, ülkeyi parçalayanlara bir darbe vurmaya karar vermiş ve Mierosławski'nin planına sadık kalarak Poznań kalesine (Prusya), Tarnów (Habsburg) ve Siedlce'deki[75] (Rusya) askeri karargahlara ani saldırılar

[72] Ziółek, J. (1980). Nieudana Próba Powstania Siedleckiego w 1846 r. *Studia Płockie*, Nmr. 8, s. 227.

[73] Chwalba, 2013, s. 301.

[74] Buława, 2016. s. 88-93.

[75] Pantaleon Potocki adındaki lider, Bronisław Dąbrowski'nin uyarılarını dikkate almayarak Siedlce'de Ruslara karşı olan saldırıyı gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bunun için yerel halka silah temin etmiştir. Sonra da saldırı esnasında Siedlce Garnizon komutanı General Łodyżeński'yi ele geçirmeyi ve hapiste bulunan tutukluları serbest bırakmayı amaçlamıştır. Ama yanındaki ayaklanmacılar, garnizondan elde edecekleri maddiyatı hedefledikleri için savaş

düzenlemişlerdir. Ancak saldırıya örgüt üyelerinin bir kısmı zayıf silahlanmış olmalarına karşın katılmış, hatta bazı grupların başlarında da liderler bile bulunmamıştır.[76] Bu sebeple söz konusu saldırıların bozgunla sonuçlanması oldukça normal karşılanmalıdır. Bu gelişmeler sırasında tutuklananların önemli bir kesimi, yıllarını hapislerde geçirmiş; kimisi ise Habsburg ve Rus yönetimi tarafından idamla cezalandırılmıştır.

Askeri açıdan diğerlerine göre daha zayıf olan Habsburg işgalindeki Galiçya bölgesinde Kraków Ayaklanması, daha önce Polonya'da gerçekleşen ayaklanmalara kıyasla daha güçlü gerçekleşmiştir. Habsburg ordusu, ayaklanmacılara karşı açık bir üstünlük kurduğundan bu ayaklanmacıların ilk saldırılarını savuşturabilmiştir. Ancak sonradan yapılan saldırılar konusunda aynı şeyi ifade etmek mümkün değildir. Şehir merkezini savunma konumuna geçen Habsburg komutanı General Collin, 18 Şubat 1846 tarihinde Kraków şehri civarında yaşayan ve gizli örgütler içinde yer alan birçok işçi ve madencinin cesur saldırıları karşısında zor durumda kalmıştır; hatta Collin, bir suikastle öldürüldüğünden komutasındaki birlik, 22 Şubat'ta geri çekilmek zorunda kalmıştır.[77] Bunun nedeni sokaklara taşan direnişin daha da güçlenmesinden ve geri dönüş yolunun engellenmesine dair endişe duyulmasıdır. Bu sebeple Habsburg ordusu, Prusya' veya Rusya'dan askeri desteğe ihtiyaç duymuştur. Diğer bir taraftan Habsburg ordusunun, birtakım soylu vatansever grubun yanında işçi ve madencilerin katıldığı çoğunluğa üstünlük kuramayacak kadar zayıf olduğu gerçeği, ayaklanmanın neden Kraków şehrinde gerçekleştiğini ortaya koyması açısından dikkati çekmektedir.

motivasyonundan yoksundur. Silaha sarılmak için çağrı yapılınca da ayaklanmacılar Rus ordusu önünden kaçmayı tercih etmişlerdir. Daha fazla bilgi için bkz. Ziółek, 1980, s. 228-229.

[76] Chwalba, 2013, s. 302.

[77] Kronika, 1994, s. 157.

Tarnów'a yapılan saldırının ertesinde köylüler birçok soylu malikânesini, çiftlikleri yağma ederken çiftliklerde çalışan serflerin de başlattıkları ayaklanmaya katılmaları için çaba göstermişlerdir. Tarihe "köylülerin ayaklanması" (*rabacja*) olarak geçen bu hadiseyi Habsburg yönetimi desteklemiştir.[78] Çünkü Habsburg yönetimi, Kraków Ayaklanması'nı Polonyalılar gibi "soylu ayaklanması" (*Pański Ruch*) olarak adlandırmıştır.[79] Üstelik köylü ayaklanmalarının başladığı sıra aralarında bir bütünlük olmadığından bölgede Jakub Szela[80] adındaki kırsal halkın lideri, Habsburg yönetiminin propagandalarına kanarak soyluların ve toprak sahibi zenginlerin malikânelerini, çiftliklerini yağma etmek, üstelik bu insanları öldürmek üzere köylülerin aklına girmiştir.[81] Köylülerin, soylulara karşı bu saldırısı Polonya tarihine ilk köylü ayaklanması olarak geçmiştir. İlk ayaklanmaları takip eden birkaç gün sonra Habsburg yönetimi, köylülerin isyanının büyüyerek kendi otoritesine yöneleceği endişesiyle tutuklamalar gerçekleştirmiştir. Habsburg yönetiminin köylüleri tutuklamaya başlamasında etkili olan unsurlardan biri de; 24 Şubat 1846 tarihinden itibaren Jan Tyssowski'nin sekreteri konumuna gelecek ve bölgede sözü geçen bir kişi olan Edward Dembowski'nin, Polonya'nın bağımsızlığını kazanması halinde halka demokratik eşitliği sunacağına ve ülkeyi parçalayan

[78] Kucharski, W & Misiejuk, D. (2007). *Historia Polski w Datach.* Wrocław: Dolnośląskie., s. 179.

[79] Vel Grajewski, 2007, s. 99.

[80] Jakub Szela, Habsburg Hanedanı'na bağlı bir serftir. Ayaklanmanın başlamasından sonra Habsburg yönetimi, Jakub Szela'nın önderliğinde Galiçyalı köylülerinin bir araya gelmesini sağlayabilmiştir. Zaten köylülerin sınıfsal bastırılmışlıklarının ve kötü yönetilmelerinin sorumlusu görülen toprak sahibi Polonyalı soyluların olduğuna dair düşünceleri Habsburg'un provokasyonlarıyla körüklenerek, kısa bir süre içinde bu Polonyalı soylulara karşı kanlı bir harekete dönüşecektir. Söz konusu düşünceye göre Galiçyalı köylüler, Habsburg idaresini bir düşman olarak görmemişlerdir. Jakub Szela, köylülerin liderliğine geçtiğinde Polonyalı soylular, kendilerini Polonya'nın bağımsızlığına adamış ulusalcılar ve daha fazla refah arayışı çerçevesinde Habsburg ile iş birliğine gitmek isteyen liberaller olarak ikiye ayrılmışlardır. Bkz. Nance, 2004, s. 132-141.; ayrıca bkz. Chwalba, 2013, s. 303.

[81] Chwalba, 2013, s. 302.

devletlerden daha iyi imkânlar sağlayacağına dair ikna çabasının köylüler arasında yanıt bulması olmuştur.[82] Dolayısıyla Habsburg yönetimi, her an köylülerin kendilerine karşı ayaklanmaya dâhil olmalarından endişe etmiştir.

Rus birliklerinin ulaşmasıyla saldırıya geçen Habsburg, bu defa ayaklanmacıları yoğun bir ateş altında tutarak kolaylıkla şehri geri almıştır. Habsburg, dokuz gün süren ayaklanmanın ardından Prusya ve Rusya ile vardığı anlaşmaya göre Kraków'u ve Galiçya'nın önemli bir bölümünü ilhak etmiş ve Avusturyalı memurları şehri idare etmek üzere görevlendirmiştir.[83] Bir süre sonra Avrupa'ya yayılacak "Halkların Baharı" (1848 İhtilali) öngörüldüğünden Polonyalılara karşı Rusya ve Prusya kadar katı bir politika hayata geçirememiştir.

Yukarıda adı geçen üç ordugaha yapılan saldırıların -başarısız da olsa- bir ayaklanmaya dönüşmesinde başat rol oynayan işçi sınıfına mensup Polonyalıların, ülkeyi parçalayan güçleri Polonyalı soylu ve entelektüeller gibi ortak düşman olarak kabul ettikleri görülmektedir. Avrupa'da yayılan milliyetçi düşüncelerin etkin olduğu Polonya ulusal bilinci, ülkeyi parçalayan güçlerle -özellikle Rusya ile- mücadele etmeyi ortak bir ulusal ruh haline gelmeye başlamıştır. Din, kültür ve (ulusal çıkarlar temelinde) bütünlükten oluşan söz konusu "ulusal ruh", her kesimi kapsayacak biçimde Polonya milliyetçiliğine/vatanseverliğine karşılık gelmeye başlamıştır.

Avrupa'daki birçok ülkede görülen sosyalist ve liberal düşünceler, Habsburg İmparatorluğu'nda yaşayan Macarlar arasında, bağımsızlıklarını kazanmak maksadıyla

---

[82] Kieniewicz, S. (1951). *Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku.* Wrocław: Zakładu Narodowego im. Ossolińskich., s. 196-197.

[83] Ancak burada her ne kadar Galiçya bölgesi içinde yer alsa da ileride Polonya ulusal düşüncelerinde önemli bir yere sahip olan Kraków'un, Viyana Kongresi'nde alınan bir kararla *Rzeczpospolita Krakowska (Kraków Cumhuriyeti*) adı altında 1846 yılına kadar Habsburg, Rusya ve Prusya kontrolü altında ayrı bir şehir devleti olduğunu hatırlamak gerekir.

ulusal taleplere dönüşerek Kraków Ayaklanması'nın bir uzamı şeklinde değerlendirilebilecek 1848 Galiçya İhtilâli patlak vermiştir.[84] Galiçya Valisi Franz von Stadion, Galiçya'daki soylulardan ziyade köylülere görece tatminkâr vaatler vermiştir. Bu çerçevede Stadion, 22 Nisan 1848 tarihinde köylülere sahip olabilecekleri toprak; soylulara ise kaybettikleri topraklar için devlet hazinesinden tazminat teklif etmiştir. Stadion'un verdiği vaatler doğrultusunda çıkarılan bir yasa (7 Eylül 1848) ile köylüler, *serwituty* kapsamında daha önce zorunlu olarak çalıştıkları çayırı, ormanı ve merayı kendi ekonomik planlarının gerektirdiği şekilde kullanma iznini elde edebilmiştir.[85] Ancak Mart 1846'da Macarlar arasında çıkan hareketlenmeler, Polonyalılar arasında da bir karşılık bulmuştur. Bundan sebeple Franz von Stadion'un Polonyalıları, Habsburg yönetimine ılımlı bakmalarını amaçlayan politikaları bir karşılık bulamamıştır.

Mart 1848'de patlak veren ayaklanmalar, Józef Bem gibi Polonyalı komutanların da aralarında olduğu Macar ayaklanmacılarının zaferiyle sonlanmak üzereydi. Çar I. Nikolay, Varşova Prensi Ivan Paskieviç komutasında oldukça büyük bir orduyu Habsburg'a yardım etmek üzere göndererek ayaklanmayı kanlı bir biçimde sonlandırmıştır.[86] Böylece Polonyalılar için "Büyük Göç" (*Wielka Emigracja*) olarak

[84] Macarlar, Habsburg İmparatoru I. Ferdinand'a (1835-1848) 1848 yılında Macarlardan oluşan bir meclisin kurulma taleplerini iletmelerinin yanında, üst sınıftakilere verilen imtiyazların ve ağır vergilerin kaldırılmasını, basına hürriyet verilmesini ve bir anayasal hükümet sistemi kurulmasına dair taleplerini iletmişlerdir. Başlangıçta I. Ferdinand, kabul etmişse de bir süre sonra sözünden dönerek Macarların ayaklanmasına neden olmuştur. Bkz. Gümüş, M. (2010a). 1848 Mülteciler Meselesi Örneğinde 19. yüzyıl Türk Diplomasisi. *History Studies,* Sy. 2, s. 257.

[85] Leslie, R. F. (1980). *The History of Poland Since 1863*. New York: Cambridge University Press, s. 8-9.

[86] Gümüş, M. (2010b). Mehmed Sadık Paşa (Michal Czajkowski) ve Osmanlı Devleti'nde Kazak Süvarî Alayı. *Turkish Studies,* Sy. 5/3, s. 1364.; Ayrıca bkz. Gümüş, 2010a, s. 258-259.

bilinen göç dalgası başlamış oluyordu. Polonya ve Macar ayaklanmacıları güçlerini toplayıp vatanlarının bağımsızlığı için yeniden savaşmayı amaçlamışlardır.[87]

Macaristan'da meydana gelen silahlı eylemlerin benzerinin Polonya'da da gerçekleştiğini iddia edemeyiz. Berlin'de dile getirilen devrim sloganları, 20 Mart 1848 tarihinde Poznań'da *Komitet Narodowy*'nin (Milli Komite) kurulmasına neden olmuştur. Komitede bulunan kimi Polonyalılar, vatanın bağımsızlığı için silaha sarılmanın gerektiğini ifade ederken; çoğunluk, Silezya ve Pomorze[88] bölgelerindeki Polonyalıların durumuna gözlerini kapamalarının karşılığı olarak, Poznań'a geniş çerçevede özerklik verilmesine yönelik Prusya idaresiyle siyasi temas kurmanın daha uygun olacağını düşünmüşlerdir.[89] Diplomatik temas çerçevesinde Prusya idaresiyle uzlaşıya gidilse de bir süre sonra Prusyalı diplomatlar, söz verdikleri özerk yönetim konusunda kısıtlamalara gitmeleri hatta bazı yerlerde askeri teşebbüsleri, Poznań ve civarını kapsayan bölgedeki (*Wielkopolska*) Polonyalıların silahlı direnişine sebep olmuştur. Diğer bir taraftan Prusya'nın gücünden endişe eden Polonyalı soyluların, direnişe destek vermemeleri ve bunun üstüne Prusya yönetimiyle anlaşmaları, Poznań halkının soylulara öfkelenmesine neden olmuş ve milliyetçi duygularla isyancı birliklere katılmalarına sebep olmuştur.[90]

Galiçya bölgesinde de olayların daha da büyüyeceği öngörüsüyle vatanın bağımsızlığına yönelik fırsatları değerlendirmek için Liviv'de Nisan 1848'de kurulan

[87] Temeşvar yenilgisi ve Macar komutan Görgei'nin Ruslara teslim olmasından sonra Macarlar, Polonyalılar ve İtalyanlar kitleler halinde Osmanlı sınırına yığılmaya başlamışlardır. İhtilâlcilerin iltica sebepleri, Habsburg yönetimine ve Rusya'ya karşı duyulan güvensizlik, öldürülme ve hapsedilme korkusu olmuştur. Hepsinden daha önemlisi, Osmanlı Devleti'nin yardımıyla orduyu tekrar ayağa kaldırıp, kaybedilen vatanı geri alma ümididir. Bkz. Nazır, B. (2002). Macar ve Polonyalı İhtilalcilerin Osmanlı Devleti'ne İlticası ve Diplomatik Kriz. *Türkler Ansiklopedisi*, c. 12, s. 813-825.

[88] Polonya'nın kuzeyinde Gdańsk ile Olsztyn şehirlerini kapsayan bir bölge

[89] Kronika, 1994, s. 176.

[90] Chwalba, 2013, s. 309.

Rada Naradowa (Ulusal Konsey) örneğinde de benzer bir durum görmekteyiz. *Rada Naradowa*, silahlı birliklerin kurulmasını amaçlamıştır. Ancak toprak zenginleri ve soylular, karşılarındaki ordunun gücünün farkında olduklarından destek vermeye yanaşmamışlardır.[91] Henüz şartların oluşmadığını düşünmüş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Yaklaşık iki yıl önce Galiçya bölgesinde bulunan Kraków'daki olayların ağır bir biçimde bastırılması ile yaşanan gelişmeler, bu bölgeye ait insanların muhtemel yenilgi karşısında nasıl bir sonuçla karşı karşıya kalacaklarına dair ipucunu vermiştir. Dolayısıyla Polonyalı soylular ve burjuvalar, ayaklanmaya katılmamalarının ödülü olarak kendilerinin sahip oldukları statülerinin korunabileceği ve yönetimsel ayrıcalıkların elde edilebileceği umuduyla siyasi iletişime odaklanmışlardır. Bazı imtiyazlar elde edilmişse de küçük ölçekli ayaklanmalar, yine ülkeyi parçalayan devletlere *Rusyfikacja* (Ruslaştırma) ve *Kulturkampf* (Germenleştirme) adı altında asimilasyon politikalarını dayatma noktasında bahane sağlamıştır.

1.2.3. 1863 Ocak Ayaklanması

Kırım Savaşı'ndan (1853-1856) en büyük zararı, Paris Antlaşması'nın (1856) sonuçları itibariyle gören Rusya'da reformların hayata geçirilmesine dair hareketlenmeler görülmeye başlanmıştır. Rusya, kendi dahili meseleleriyle uğraşmak zorunda kaldığından reformları ilan edene kadar (1861) Avrupa siyasetinde doğrudan yer almamıştır. İngiltere de 1857 yılında Hindistan'da patlak veren ayaklanmalarla mücadele ettiğinden benzer bir biçimde Avrupa siyasetinde aktif bir rol oynamamıştır. Bu süreçte Prusya ve Fransa Avrupa siyasetinde etkin iki güçtür.[92]

[91] Kronika, 1994, s. 175.

[92] Armaoğlu, 2014, s. 268-273.

Piyemonte (İtalya) ile Fransa arasında, 1858'de Habsburg'dan bağımsız olacak şekilde kuzey İtalya'da bir krallığın meydana getirilmesine yönelik uzlaşı sağlanmıştır. Bu anlaşmanın yansıması olarak Habsburg ile savaş başlamış (1859), kısa bir süre sonra da Guiseppe Garibaldi önderliğinde bir ayaklanma (1860) baş göstermiştir. Köylülere toprak verilmesi, aristokrasi ve ruhban sınıfının ayrıcalıklarının sonlandırılması gibi taleplerden endişe eden III. Napoléon (h.1848-1870) ve Piyemonte Başbakanı Camillo Benso Cavour Habsburg ile olan savaşı sonlandırarak Şubat 1861'de İtalya'nın birliğini sağlamışlardır.[93] İtalya'da bulunan Polonyalı lejyonların, yaşanan bu duruma tanık olması Polonya'da da benzer taleplerle gösterilerin yaşanacağının işareti durumundadır.

Bu süreç içerisinde Rus maliyesinin zorluk içine düşmesi nedeniyle ağır ekonomik koşullara maruz kalan Rus toplumu -daha çok köylüler- daha fazla dayanamadığı için II. Aleksander'ı (1818 – 1881), feodal sistem çerçevesinde haftanın belli günleri tarlada ücretsiz çalışma zorunluluğunun kaldırılması, serbest dolaşım hakkı ve mülk edinme hakkı gibi reformları hayata geçirmeye zorlamıştır.[94] Rus entelektüellerinden başka hatırı sayılır soylu kesim de bu reformları, artık eski düzenin modernize edilmesi gerektiği düşüncesiyle desteklemiştir.[95] Özellikle İtalya Birliğinin tesis edilmesi, Polonyalı vatanseverler için dikkate değer bir örnek ve vatanın bağımsızlığını elde etmesine dair bir bakış açısı sunmuştur. Diğer bir yandan Rusya'da gittikçe artan reform çağrıları da

[93] Chojnowski, A. & Manikowska, H. (1995). *Historia Polski.* Warszawa: Oświata, s. 333-334.

[94] Rusya'da gerçekleşen reformlar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Field, D. (2009). The Great Reforms of the 1860s. *A Companion to Russian History*. London: Blackwell, s. 196-209.

[95] Kucharski & Misiejuk, 2007, s. 179.; 19. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan salonlar, kafeler, kulüpler ve tiyatrolar gibi kamusal alanlar sosyal gruplar arasında etkileşimin sağlanmasına yol açmaktadır. Bu dönemde Ortodoksluk tartışmaları, bu kamusal tartışmaların vazgeçilmez bir parçasıdır. Buna bağlı olarak bu dönemde çeşitli düşüncelerin ve olayların birbirini olağan üstü bir şekilde besleyip çoğaltmasıyla Rus entelektüelleri toplumsal sorunlara eğilip birtakım çözümler üretmeye çalışmıştır. Bkz., Özcan, 2012, s. 177-178.

Polonya'da benzer taleplerin ve daha ötesi, bağımsızlık taleplerinin dahi üst perdeden seslendirilmesi için bir zemin oluşturuyordu.

Rusya'nın Ortodoks olmayan halkların kültürel asimilasyonunu tamamlamak için öncekilere göre daha sıkı bir "Ruslaştırma politikasını" (*Rusyfikacja*) 1861 reformları sonrasında hayata geçirmesi, Polonyalılar arasında huzursuzluğa neden olmuştur.[96] Yine bu kapsamda Polonyalı kimliği ve soylularının hâkim olduğu Litvanya'da valinin, 1855 yılından beri Rusların toprak sahibi olma konusunda kayırıcı bir politika seyretmesi Litvanları öfkelendirmiştir.[97] Litvanların, Vilnus ziyaretinde Çar II. Aleksander'in (1860) karşılamamaları ve çar için düzenlenen organizasyonlara katılmamış olmaları, ilk fırsatta bir ayaklanmanın patlak vereceğine dair bir işaret olarak da değerlendirilebilir.[98] Aynı zamanda böyle bir ayaklanmada her iki halkın beraber hareket edeceği de öngörülebilirdi. Polonya kültürünün yaşandığı bölgelerde Polonyalılığın yok edilmesine karşı gösterilen bu tutumlar, Varşova'da yakın zaman içinde başlayacak gösterilerin bir başka gerekçesini hazırlamıştır.

Genel hatlarıyla yaşanan bu gelişmeler üzerine bağımsızlık ve Polonya değerlerini sembolize ederek halkı galeyana getirecek bir kıvılcımın ortaya çıkması gerekmiştir. 1830 Kasım Ayaklanması sonrasında Polonyalıların belleğinde hala taze olan ve artık

[96] Özcan, 2012, s. 179-181.
[97] Rusya yanlısı (Belarus kökenli) Ivan Aksakov, Vilnus'un Polonya siyasi ve kültürel kimliğinin Litvanya'daki merkezi ve sembolü olduğunu savunmuştur. Bu düşünce Petersburg yönetimince 1863 Ocak Ayaklanması neticesinde benimsenmiş ve Litvanya'daki vilayetlerin sınırları üzerinde oynamalar yapılması kararlaştırılmıştır. Buna göre Rusya'nın Kuzey Batı Bölgeleri olarak da tanımladığı Litvanya ve Belarus'taki bazı yerlerin Baltık Bölgesine geçirilmesi ve böylece Baltık Valisinin, Kovno vilayetinin bütün yönetimini devralmasına dair Petersburg tarafından alınan kararlar bu durumun bir uzantısıdır. Böylece Litvanların, Polonya unsurlarından kendilerini soyutlayacağı düşünülmüştür. Aynı zamanda bu plan çerçevesinde (Belarus sınırlarını ifade eden) Vitebsk ve Misk yönetiminin Vilnus vilayetine tabi olmaktan kurtarılması amaçlanmıştır. Bkz. Staliunas, D. (2007). *Making Russians -Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863.* (Ed. L. Donskis.). Amsterdam-New York: Rodopi, s. 35-36 .
[98] Staliunas, 2007, s. 44.

ulusal bir sembol haline gelen General Józef Sowinski'nin karısı ve Polonyalılar arasında "Generałowa Sowińska" (Bayan General Sowińska) olarak bilinen Katarzyna Sowińska'nın ölümü üzerine (Haziran 1860) öğrencilerin sayıca çok olduğu cenaze töreninde Polonya'nın bağımsızlık manifestosunun açıklanması, binlerce Polonyalıyı bir araya getirmeye yetmiştir.[99] Hatta Çar II. Aleksander'ın birkaç ay sonraki Varşova ziyaretinde sokaklar, protesto anlamında boşaltılmıştır.[100] Bu tutum, Rus Çarı'na karşı bir hoşnutsuzluğu açık bir biçimde göstermesinin ötesinde ilk fırsatta gerçekleşecek bir ayaklanmanın habercisidir.

Daha yeni kabullenilmeye başlanan ortak tarihsel ve kültürel geçmişin ilk yansımasını Kasım Ayaklanması'nın otuzuncu yıl anmalarında (Kasım 1860) meydanları dolduran insanların, Varşova'daki Karmelitów Kilisesi'ndeki ayinden sonra bir araya gelerek "Tanrı, Polonya'yı Korusun" (*Boże, coś Polskę…*) ilahisi ile bağımsızlık arzusunu daha dile getiren "Tanrım, bize özgür vatanımızı geriver" (*Ojczyznę, wolność racz nam wrócić Panie*) ile başlayıp "Henüz Polonya ölmedi" (*Jeszcze Polska nie zginęła*) ile biten ilahi gibi yenilerinin söylendiği dikkatimizi çekmektedir.[101] Şehrin kiliselerinde de benzer dini ve ulusal birliğe atıf yapan ilahiler söylenmiştir.

Litvanya'daki yerel birimlerin tarihsel geçmişini gerekçe gösteren Polonyalıların, 1861 ile 1862 yıllarının sonbahar dönemlerinde Litvanya yönetiminin Polonya Krallığı ile birleştirilmesine yönelik talepleri II. Aleksander'ın endişe duymasına neden olmuştur.[102] Çünkü Polonya'da başlayacak bir ayaklanmanın, Litvanya'ya ve Rutenya'ya da sıçrayacağı açık bir biçimde öngörülebilir. Bu sebeple Rusya, Polonya meselesinde

[99] (Kronika, 1994, s. 202.)
[100] (Szarek, J. (2013). *Powstanie Styczniowe - Zryw Wolnych Polaków.* Krakow: AA., s. 36.)
[101] (Szarek, 2013, s. 37.)
[102] (Staliunas, 2007, s. 45)

Habsburg ve Prusya'nın tepkisini çekmeyecek şekilde olası ayaklanmaya karşı hazırlıklarına başlamıştır.[103]

Ocak 1863 öncesi II. Aleksander'a karşı Rus ve Polonyalı yeraltı örgütleri daha fazla güçlenmiştir. Bu yeraltı örgütleri artık Rusya'nın üst kurumlarını hedef alan eylemleri gerçekleştirebilecek niteliğe erişmiştir. *Ulusal Merkez Komite'*nin (*Komitet Centralny Narodowy*) Zygmunt Sierakowski, Zygmunt Padłewski ve Jarosław Dąbrowski gibi üyeleri (12 Ocak 1863) silahlı eyleme geçmek için bir plan hazırlamışlardır.[104] *Kızıllar*'ın (*Obóz Czerwonych)* kontrolü altında bulunan *Ulusal Merkez Komite*, ayaklanma manifestosunu yayınlayıp ayaklanmayı başlatmıştır.[105] Arıdan *Geçici Ulusal Hükümeti* (*Tymczasowy Rząd Narodowy*) meydana gelmiştir. O dönem *Ulusal Merkez Komite*, köylü halkı birtakım haklar ve toprak vaat ederek eylemlere katılmaları için ikna etmeye çalışmıştır.[106] Ancak en fazla destek beklenen Galiçya bölgesindeki Polonyalıların önemli bir kısmının, ayaklanmanın organizasyonuna güvenmemesi nedeniyle gerekli yardımı göstermemesi Varşovalıların işini oldukça güçleştirecektir.[107]

Nihayetinde Aralık 1864'ün son günlerinde Podlas'da Rus ordularına karşı dayanan Stanisław Brzoski'nin emri altındaki son birlik de bozguna uğrayınca Ocak Ayaklanması da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Varşova Kalesi'nde ayaklanmanın önderlerinden

---

[103] Rusya'yı doğrudan hedefe alacak ayaklanmanın hazırlıkları yapılırken ayrıca Prusya ve Habsburg'un bu dönemde meşgul olduğu olaylar ve durumların Polonyalıların hareket alanını büyük ölçüde geniş kılmıştır. Prusya ve Habsburg'un bu denklemdeki yerini incelemek için bkz. Bismarck, Otto V. (1965a). *Düşünceler ve Hatıralar*. (Cilt 1). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi., s. 501-522; Bismarck, Otto V. (1965b). *Düşünceler ve Hatıralar*. (Cilt 2). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi., s. 13-45.; Armaoğlu, (2014), s. 307-309; Erbil, 2016, s. 96-98.

[104] Kronik, 1994, s. 222.

[105] Leslie, 1980, s. 11.

[106] Żebrowski, L. (2013). *Powstanie Styczniowe 1863.* Poznań: Zysk i S-ka, s. 8.

[107] Leslie, 1980, s. 11-12.

Romuald Traugutt, Józef Toczyski, Roman Żuliński, Jan Jeziorański ve Rafał Krajewsko 5 Ağustos 1864 tarihinde asılmıştır.[108] Bu yenilginin arından Rusya, radikal bir biçimde "Ruslaştırma programını" (*Rusyfikacja*) uygulamaya koymuştur.

Ocak Ayaklanmasından sonra Rusya, güvenlik meselesi olarak tanımladığı Ruslaştırma (*Rusyfikacja*) programını hayata geçirmiştir. Söz konusu Ruslaştırma programı, Podolya, Wołynie ve Rutenya'da Litvanya toplumunun toplumsal ve siyasi ağırlık kazanmasına karşı olarak başlamıştır. Bunun için Rusya, Litvanya'da Polonyalıların safında yer alan Muravyovları nerdeyse yok etmiş ve yine Litvanya'da aslında Polonya toplumunun harcını oluşturan soyluluk kültürünü ortadan kaldırmada önemli bir adım atmıştır. Bu programın başarıya ulaşması maksadıyla Polonyalıların ayaklanma örgütlerine destek veren Katolik kiliselerinin faaliyetine son vermiştir. Birçok köy sakinini Sibirya'ya sürgüne gönderdikten sonra yakıp yerle bir etmiştir. Bir yasayla bu köylere ve soyluların mülklerine el koymuştur.[109] Özel mülkiyetin kesinlikle Polonyalılara bahşedilemeyeceğini ifade eden sıra dışı bir yasa çıkarmıştır. Pek çok Katolik Kiliseyi kapatmış ve Litvanya toprakları üzerinde "Katolik kültüne ait" işaret ve nesneleri, tiyatro eserlerinin sergilenmesini ve Lehçe gazetelerin basılmasını, kamusal alanlarda Lehçenin konuşulmasını da yasaklamıştır.

1863 Ocak Ayaklanması çerçevesinde ülkeyi parçalayanların baskısından arındırılmış, ulusal çıkarları öne alan; eşitlikçi, demokratik bir anayasayı esas alan, toplumun kendi gelenekleri doğrultusunda yaşayacağı ve özgür bir biçimde dillerini

[108] (Kronika, 1994, s. 224)

[109] Rusya, 33 binden fazla ayaklanmacıyı Sibirya'ya ve Asya'da Rusya'ya bağlı olan bölgelere sürgüne göndermiştir. Özellikle Baykal Gölü çevresinde sürgünlerin sayıları yoğun olması, burada 1866 yılında isyan baş göstermiştir. Çin'e kaçmayı planlayan yaklaşık 700 kadar tutsak, Rus muhafızlarını silahsız bırakabilmelerine rağmen başarılı olamamışlardır. Bkz. Vel Grajewski, 2007, s. 101.

konuşacağı bağımsız "ortak bir değer" olarak Polonya vaat edilmiştir. Önceki ayaklanmalardan edindikleri tecrübeyle Polonyalı vatanseverler, 1863 Ocak Ayaklanmasını "Ulusal değerler" etrafında planlayarak Polonyalı işçi ve köylü sınıfını ayaklanmaya çekebildikleri gibi Rutenlerin, Litvanların ve Belarusların hatta Yahudilerin bile bu ulusal değer düşüncesine destek vermelerini sağlayabilmişlerdir.[110] Her ne kadar ayaklanma başarısız olmuşsa da yakın zaman önce inşa ettikleri bu kültürel değeri korumak için aydınlar, toplumu organik bir yapı olarak görerek toplumsal iş birliğini esas alan pozitivist düşüncelere kapılarını aralamış oldular. Böylece romantik idealler ortadan kalmış oldu.[111]

1.3. Polonya'da Ekonomik ve Kültürel Koşullar

Aydınlanmacı düşüncelerin etkisiyle Stanisław A. Poniatowski (1764-95) döneminde birtakım reformist adımlar atılmıştır. Bu adımlar başta siyasi ve güvenlik alanlarını hedeflerken ilerleyen dönemlerde, köylülerin bir kısmını da kapsayacak şekilde soylu ve zanaatkârların ekonomik durumunun iyileşmesine de imkân vermiştir. Bu reformlarla kendi toprağını ekip biçebilen köylüler, toprak kiralama imkânlarını de elde etmiştir. Böylece piyasada daha fazla ürün arzı olurken maddi zenginlikte de ilerlemeler kaydedilmiştir. Soylular, yine Aydınlanmanın ışığında ortaya çıkan ideolojileri de benimsemeye başlamıştır. Ancak soyluların özgürlüğünü ve ayrıcalıklarını tanımlayan *złota wolność* (altın özgürlük) kavramına karşı çıkan orta halli soylular, siyasi

[110] Zamoyski, 2009, s. 251.

[111] Yüce, 2002, s. 209.

düzenlemelerin yetersiz olduğu düşüncesiyle daha fazla reformun hayata geçirilmesi için çaba sarf etmişlerdir.[112]

Söz konusu soylular, H. Kołłątaj ve Jacek Jezierski'nin görüşleri doğrultusunda reformlar gündeme getirmişlerdir. Bu reformlar, köylüleri de kapsayacak şekilde toplumun geneline hitap ediyordu. *Sejm*'de gündeme getirilen reformların çoğunun yer aldığı 3 Mayıs 1791 Anayasası'nı da bu çerçevede değerlendirmek gerekir.[113] Ayrıca orta halli soylular, kendi entelektüel ve ekonomik statülerini yükseltmeye çalışmışlardır. Yoksullaşmış ve orta halli soyluların siyasi hayattan uzaklaştırılmalarına karşı bir çaba olarak yine ekonomiyle doğrudan ilişkili zanaatkârların da siyasi olarak etkin rol oynamaları gerektiği fikrine de yakın olmuşlardır.[114]

18. yy'ın ikinci yarısında görülen bu gelişmeler ışığında Varşova, Krakow ve Poznan gibi şehirlerde tekstil başta olmak üzere sanayileşme görülmeye başlamıştır. Özellikle Varşova'nın gelişmesiyle, bu şehirde 1767 yılında *Kampania Manufaktur Wełninych* (Kumaş Üretimi Şirketi) ve yaklaşık yirmi yıl sonra da Społeczeństwo *Fabryki Krajowej Płóciennej* (Ulusal Yün/Keten Fabrikaları) gibi kuruluşların baş gösterdiği görülmektedir.[115] Söz konusu dönemlerde yeni ticaret merkezleri ve bankalar kurulmaya

---

[112] Poniatowski'nin onayıyla atılan bu adımların atılmasında, Stanisław Konarski, Andrzej Zamojski ve *Familia* ailesi olarak tanımlanan Czartoryskilerin çabaları hakkında bilgi almak için Bkz. Akay, Ö. (2015). *Stanisław August Poniatowski'nin Siyasal Sistem Reformu Projesi*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens., Ankara, s. 45-55.

[113] 3 Mayıs 1791 Anayasası'na göre halk istediği inancı özgür bir biçimde uygulama olanağına sahip olduğunun vurgulanmasına karşın, ülkenin resmi dini Katoliklik olarak onaylanmıştır. Anayasa'nın görüşülmesi sırasında; Polonyalı soyluların ülkenin temel taşı olduğu, sıradan halkın Polonya'nın vaz geçilmez bireyleri olduğu, Piast ve Jagiellon hanedanlarının bahşettiği ayrıcalıkların olduğu gibi muhafaza edildiği, Polonya krallığına Jagiellon hanedanından gelmek şartıyla yine seçimle kral seçileceği, Stanisław August Poniatowski`nin çocuğunun olmayışından varisi olarak Saksonya Prensi Frederyk August'un geçeceği, Polonya'nın yasa koyucu ve uygulayıcı kurumunun "Sejm" (Polonya Meclisi) olacağı karara bağlanmıştır. 3 Mayıs 1791 Anayasası'nın onaylanması sırasında alınan kararlar hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Zamoyski, 2009, s. 208-209.

[114] Kołodziejczyk, R. (1979). *Burżuazja Polska*. Warszawa: PIN, s. 44-45.

[115] Kołodziejczyk, 1979, s. 41-42.

başlamıştır. Örneğin; Varşova'da (1784) *Kamienica Rozlera i Hurtiga* adı altında bir ticaret merkezinin yanı sıra *Dom Bankowo Handlowy Tepplera* (1774) adında bir banka ve *Pod Orłem Białym* adında otel kurulmuştur.[116]

Söz konusu gelişmeler doğrultusunda sadece büyük şehirlerde değil, küçük şehirlerde ve kasabalarda da sosyolojik olarak farklılıklar gözlenmiştir. Ancak 1795 sonrasında yaklaşık yarım asır süren gelişimle oluşan kapitalin belli başlı kesimin tekelinde birikmesiyle başka bir evreye girmiştir. 1795 yılından sonra bahsedilen gelişmeler sayesinde Leh soyluları, ülkede üretim gücünü tekelleri altına alırken köylüler başta olmak üzeri toplumun özgürlüklerine de ülkeyi parçalayan devletler gibi ket vurmuştur.

Rusya işgali altına giren Varşova'da kısıtlı da olsa okullaşma ve kültürel gelişme görülürken yurdun geri kalanı için aynı ifadede bulunmak oldukça zordur. Yine 1795 sonrasında Prusya işgaline giren Wielkopolskie (Poznan ve çevresi) ve Pomeranya (Szczecin ve Gdansk) bölgesinde ise o zamana kadar elde edilen gelişimlerin yitirildiği oldukça belirgindir. Prusya'nın gümrük şartları bu konuda oldukça etkendir. Diğer bir yandan Germenleştirme amacıyla soy isim değişikliği uygulanan Yahudilere yönelik ek vergi gibi finansal baskılar ve Wielkiepolskie bölgesinde Germen nüfusun yoğunluğu oluşturması amacıyla Alman halkının zorunlu göç ettirilmesi politikası da şehirlerin geri kalmasına neden olmuştur.[117] Gdansk şehrinin merkezinde olduğu Pomeranya bölgesinde ve Habsburg'a bağlı Alman prensliklerin kontrolü altındaki Śląsk bölgesinde de Almanlar, genel nüfusun ağırlığını oluşturduklarından göç politikası uygulanmamıştır.[118]

[116] Kołodziejczyk, 1979, s. 44.
[117] Kołodziejczyk, 1979, s. 54.
[118] Kołodziejczyk, 1979, s. 61.

Habsburg açısından bu dönemler imparatorluğun dış politikasında yaşanan çalkantıların etkisi neticesinde Rusya ve Prusya kadar ağır bir siyaset uygulamamıştır.

Diğer bir yandan birçok iktisat tarihçisi, 1780'lerin "sanayi devriminin" dönüm noktası olduğu konusunda hemfikirlerdir. Bu devrimin dinamizmiyle şekillenen yeni yatırım modellemeleri, özellikle Avrupa'da sosyo-ekonomik düzenin tamamen değişmesini de beraberinde getirmiştir. Her ne kadar Polonya'da Poniatowski döneminde reformcu adımlar atılmış olsa da Avrupa'dakilere benzer banka, kooperatif ve ticaret merkezi gibi az sayıdaki kuruluşların ortaya çıkması Polonya gibi büyük bir ulusu tatmin etmekten oldukça uzaktır. Polonya'nın parçalanması, ardından Napoléon savaşları ve sonunda 1815 Viyana Kongresinin bağlayıcılıkları ülkenin belirgin bir biçimde diğer ülkelerden geri kalmasına neden olmuştur. Polonya'nın geneline yayılan bu geri kalmışlık, Polonyalılar arasında ekonomik ve kültürel anlamda rahatsızlık uyandırdığı açıktır. Bu açıdan Polonyalı vatanseverlerin ülkeyi parçalayan güçlere karşı "siyasi ve kültürel örgütlenmelerinin" itki gücünü, bu dönemlerde yükselen bir ideoloji olan Liberal düşünceler oluşturmuştur.[119] Avrupa'daki büyük devletlerin siyasetlerinin odak noktasına temas eden Liberalizm, 1830 İhtilalleri ile İngiltere, Fransa ve Belçika'da zafer kazanmıştır.[120] Buna karşı bir tutum ortaya koyabilmek için Polonya'yı parçalayanların siyasi olarak birlikte hareket etmesini gerekçelendiren bir ortam oluşmuştur.

18. yüzyılın ortalarından itibaren Polonyalıların da kapitalist sistemle uyumlu bir biçimde hareket ettiklerini, Polonya burjuvazisinin yine bu dönemlerde oluştuğunu ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Ancak Polonya'nın parçalanmasından sonra daha çok ordu

[119] 1830 İhtilallerinden kısa bir süre önce Batı Avrupa'da Polonyalılardan oluşan yeraltı örgütleri meydana gelmiştir. İlerleyen başlıklarda Liberal düşüncelerin etkin olduğu bu örgütlenmelerden bahsedeceğiz.

[120] Hobsbawm, 2003, s. 131.

ihtiyaçlarını karşılayan birçok firmanın kapandığını belirtilmektedir.[121] Polonya sermayesinin askeri alana yönelik faaliyetlerinin sonlandırılmasıyla Polonyalıların tarımsal üretime zorlandıkları buradan anlaşılabilir. Habsburg, Çarlık ve Prusya yönetimleri, Avrupa sosyo-ekonomik koşullarını şekillendiren Liberalizme Polonyalı vatanseverlerin de yakınlığını engellemek için *Germanizacja* (Germenleştirme) ve *Rusyfikacja* (Ruslaştırma) gibi politikaları hayata geçirdikleri görülmektedir.

Varşova'daki burjuva sınıfının yapısını ele alan bazı çalışmalar, Viyana Kongresi sonrası Kraków, Varşova ve diğer küçük şehirlerde yerleşik ticari kuruluşların çok büyük kayıp yaşamadan Polonya Krallığı'nın (*Królestwo Polskie*) Anayasasıyla uyumlu hareket ettiklerini, hatta sermayelerini arttırdığını belirtmiştir.[122] Yine de Polonya'yı parçalayanların politikaları, küçük üreticilerin ve köylülerin kitle halinde şehirlere göç ederek işçi sınıfına geçmelerinde etkin bir rol oynamıştır. Bunun dışında Polonya şehirlerinin imkânlarının ve yerel sermayenin azlığı, Avrupa'daki iktisadi gelişimlerin geriden takip edilmesi halkın sermayeye erişmesini engellemiştir. Başta köylüler olmak üzere kimi Polonyalı bu eksikliği gidermek için şehirlerde çalışma ümidiyle toprağını terk etmişlerdir. Bu kapsamda kırsal bölgelerde üretimin, talebi karşılayamayacak hale gelmesiyle 1840'lı yıllarda bazı ayaklanmaların baş göstermesine neden olmuştur.

Örneğin 1846 Kraków Ayaklanması'nda madenci ve işçilerden oluşan küçük bir grubun desteğiyle Habsburg ordusuna karşı kazanılan direniş bağımsızlık hareketine dönüştürülmeye çalışılmıştır. Kraków şehir merkezinde elde edilen bu başarı ile 22 Şubat

[121] Kołodziejczyk, 1979, s. 77.

[122] Kosim, J. (1972). *Losy Pewnej fortuny Z Dziejów Burżuazji Warszawskiej w Latach 1807—1830.* Wrocław: Zakład Narodowy im. Osolińskich.

1846'de kurulan "Ulusal Hükûmet'tinin" (*Rząd Narodowy*) liderleri[123] tarafından kaleme alınan manifestoda birtakım sözler dikkati çekmektedir.

> "Biz yirmi milyonuz, erkek gibi beraber başkaldıralım, gücümüzü kimse alt edemez ve yeryüzünde hiç olmadığı kadar özgürlüğümüz olacak. Herkesin emeğinin karşılığını alacağı ve toprağı üzerinde iradesini kullanacağı halkımız için savaşalım. Hiçbir ayrıcalık hiçbir yaptırıma yer yok. Her bir Polonyalı (toplum içinde) kendisi için, karısı için ve çocukları için bir güven bulacak. Bedeninde ve ruhundaki aidiyetlikten mahrum kalan (her bir Polonyalı) herhangi bir aşağılama görmeksizin bütün toplumun mutlak yardımını görecektir. Bugün şartlı olarak köylünün sahip olduğu toprak, şart aranmaksızın onun mülkü olacak, (toprak için verilen) kira son bulacak, serflik ve herhangi bir karşılığı ödenmeyen bütün benzeri aidiyetlik sona erecek ve elinde silahla milli davaya kendini adama, milli zenginliğimiz dâhilinde bulunan topraklarla ödüllendirilecektir..."[124]

Manifestoda ayaklanmaya yönelik kaleme alınan argümanlara baktığımızda Lehlerin, vatanları üzerindeki haklarının kısıtlanmış ve özellikle köylülerin iktisadi bağımsızlıklarından nerdeyse yoksun kaldıkları anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle Polonyalı köylüler serf konumunda olduklarını teyit etmektedir. Köylülerin, başkaları adına çalıştıkları topraklardan kazanç sağlayamadıkları gibi toprak soylusuna bağlı kalarak yaşam kalitelerini de iyileştiremedikleri görülmektedir. Bu manifesto ile Leh

[123] Jan Józef Tyssowski (Galiçya temsilcisi), Aleksander Grzegorzewski (Polonya Krallığı temsilcisi) ve Ludwik Gorzkowski (Kraków temsilcisi)

[124] Manifestoya yönelik daha detaylı bilgi için bkz. __, (1895). Nieprzedawnione Hasła. Livov: Z Drukarni Galloba Ossolińskich s. 28-31. (https://rcin.org.pl/dlibra/publication/21518/edition/13733 - 4/09/2022*)*

köylülere söz konusu topraklar üretme, işletme ve alım-satım çerçevesinde ticari bir mülk olarak vaat edilmektedir.[125]

Köylülere bazı eşitlikler sunan böylesi bir manifesto Mierosławski tarafından 1845 yılında ayaklanmalar başlatılmadan önce planlanmıştır. Ancak tarihsel olarak biraz daha geriye giderek biraz daha geniş perspektiften 19.yüzyılın ortalarına kadar köylülerin yanı sıra soyluların da kısıtlı bir çerçevede hareket ettiklerini ve buna bağlı olarak birbirlerine karşı güvensizlik içinde olduklarını anlayabileceğimiz bulgulara da erişebiliyoruz. Örneğin; Paris'te 1832 yılında kurulan *Towarzystwo Demokratyczne Polskie* (Polonya Demokratik Hareketi - *TDP*), her ay bütün üyeleriyle Polonya'nın sosyal ve siyasi meselelerini tartışmak için toplantılar düzenlemektedir. Aynı zamanda bu toplantılarda, bir bağımsızlık hareketinde izlenecek yöntemlerin ve geleceğin bağımsız Polonya'sında yönetim şeklinin bile tartışıldığı görülmektedir. "Sosyal ve siyasi açıdan Polonya toplumunun iç dinamikleri nelerdir?" başlığı altında bir tartışmanın gerçekleştirileceği 27 Şubat 1838 tarihinde beyan edilmiştir. Aylara yayılan bu toplantıların neticesinde olası ayaklanma durumunda Polonyalı soylulara ve burjuvalara güvenilemeyeceği, aynı zamanda bu insanlardan ülkeyi parçalayan güçlerle iş birliğine gitmelerinin beklenebileceğine yönelik bir sonuç elde edilmiştir.[126]

Yabancı esaretinde bulunmak, toplumun nesnel ve saydam bir siyaset uygulamasına ve yurttaşlık hizmetlerinin adil bir biçimde hayata geçirilmesine engel oluyordu. İşgalci güçler, soyluların bu noksanlığı giderecek sınıfı oluşturduklarının

[125] Serflik, Danimarka ve Habsburg İmparatorluğu'nda 1780'lerde yapılan reformlarla, İtalya'da 1812 ile 1843 yılları arasında, Orta Avrupa'da 1848'de, Rusya'da 1861'de kaldırılmıştır. Serfliğin kaldırılması ve toprak üzerinde özel mülkiyetin 19. yüzyılın ilk yarısında yansımaları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Hobsbawm, 2003, s. 163-183.

[126] Hatta o dönem Habsburg yönetiminin Galiçya bölgesinde yaşayan köylüler üzerindeki etkisini de değerlendiren -söz konusu başlıkla gerçekleştirilen- bu toplantılarda sosyal haklar, dini tolerans ve eşit kanunlar vurgulanarak Polonya'da yaşayan azınlıkların ileride meydana gelecek bir ayaklanmaya katılımlarının sağlanması gerektiği fikri belirmiştir. Bkz. Kronika, 1994, s. 147.

bilincinde olmuştur. İşgalciler, bunun önüne geçmek için soyluları farklı politikalarla baskılama gereği duymuşlardır. Örneğin; Prusya, Leh soyluların yerel yönetimde yer almasını yasaklamış; Çarlık yönetimi ise daha çok Katolik Kilisesini baskı altında tutmak gibi bir politika hayata geçirmişlerdir. İleride değineceğimiz "Germenleştirme ve Ruslaştırma" politikalarının kökenleri de muhtemelen bu bakış açısında yatmaktadır.

Lehler arasında az önce bahsedilen huzursuzluğun giderilmesi için genç öğrenciler, inisiyatif alarak merkezi yönetimin gözünden uzak yeraltı örgütleri biçiminde birtakım gruplaşmalara gitmişlerdir. İşgalci devletlerin baskıladığı soyluların yerini doldurabilecek gibi görünseler de romantik şair Adam Mickiewicz'in (1798-1856) eserleri bu gençleri "soylu gelenek ve görenekleri" temelinde kahramanlık göstermeye itmiştir.[127] Mickiewicz'in de üyesi olduğu "Filomat Derneği" (*Towarzystwo Filomatyczne*) 1818 yılında az sayıda lise mezunu öğrenciyle kurulmuş, ardından üniversite mezunlarının da dahil olduğu örgütlerden biridir. "Bilim Aşığı" anlamına gelen ve bu isminden güç alan bu grubun amacı, "Polonya dilini ve kültürünü" devam ettirerek halka yurt aşkı aşılamayı bir misyon bilmiştir.[128]

Filomat Derneği, başlangıçta kendi kendini eğitme anlayışını benimsetmek ve yaygınlaştırmak amacıyla kurulmuştur. Ancak zamanla derneğin işlevi, toplumsal ve siyasal koşullar ve ahlaki talepler doğrultusunda gelişim göstermiştir.[129] 1819 yılında "Kulüp" olarak adlandırılan *Związek Przyjaciół* (Dostlar Birliği) adı altında kısa zaman içinde Filomatlardan esinlenen farklı bir gençlik grubu da doğmuştur. Özellikle bahsettiğimiz bu iki Filomat derneklerinin faaliyetleri Aydınlanma geleneği

[127] Mickiewicz'in gençlerin vatansever hareketini şekillendirmede özellikle "Oda Do Młodości" eseri bir manifesto niteliği taşımaktadır. Daha fazla bilgi için (bkz. Körpe Kemer, Seyyal. (2020). "Polonya Edebiyatında Bir Romantik Manifesto Olarak "Oda Do Młodości" (Gençliğe Od)". *International Social Sciences Studies Journal*, Vol: 6/54, s. 129-137.)
[128] (Yüce, 2002, s. 105.)
[129] (Kemer, 2020, s. 133.)

doğrultusunda olgunlaşmıştır. 1820 yılında ise sekreter Tomasz Zan'ın girişimiyle kurulan *Koło promienistych* (Aydınlar Grubu) etrafında Vilnus Üniversitesi'nde okuyan öğrenciler bir araya gelmiştir. Bu yeni grubun temel amacı, ahlaki bağlamda mükemmelliği yakalamak olmuştur. Üyeleri, gençliğin getirdiği coşkulu, asi kontrolsüz duygu durumları eşliğinde yurtseverlik ve bağımsızlık sloganları atmışlardır.[130]

Bu dönemde gençlerden oluşan grupların ilkeleri, 1818 yılında Brodziński'nin "Klasik ve Romantik Düşünce ve Polonya Şiirsel Ruhu üzerine" adlı çalışması ile oluşturulmuştur.[131] Az önce değindiğimiz Adam Mickiewicz'in 1820 yılında yayınladığı *Oda Do Młodości* (Gençliğe Od)[132] eseri, bağımsızlığı arzulayan gençlere bir motivasyon kaynağı olmuştur. Mickiewicz, "*Hüsranla biten aşkından sonra, artık tek aşkı vardır: yurt aşkı. Bir insan olarak, duygusal yaşamında belki kaybetmiştir; ancak yüreği yurdunun bağımsızlığı için çarpan bir şair olarak, bu uğurda yapabileceği çok şey vardır daha. Tüm yaşamını bu yolda tüketecektir artık*".[133] Böylesi duygular ve yeni bakış açıları doğrultusunda 1822 yılında *Ballady i Romanse* (Balladlar ve Romanslar) adlı eserini yazarak Polonya'da romantizm akımını başlatmıştır. Silahlı mücadele ile bağımsızlığa kavuşma ülküsü romantik şair Mickiewicz'te çok güçlü bir anlatımla kimlik bulmuştur. Mickiewicz'in amacı, yapıtlarında Polonya ulusuna bağımsızlığa ulaşma yolunda güç ve cesaret vermektir.[134] Zira 1789 İhtilali'nden sonra bütün Avrupa'yı saran ulusalcı düşünceler Polonya'da da epey taraftar bulmaya başlamıştır. Adam Mickiewicz gibi

[130] (Kemer, 2020, s. 132-133.)

[131] "O klasyczności i romantyczności tudzież o duchu poezji polskiej" (bkz. Yüce, 2022, s. 98.)

[132] Romantizm kapsamında Yunan mitolojisine uzanılmakla beraber, ruh ve yürek birlikteliği, akıl dışı olaylara yer verilmesi, taşıdığı devrimci ruh ve içten anlatımı ile Polonya edebiyatına romantizmin kapılarını açan bir geçiş dönemi şiiri olarak kabul edilir. Bkz. Kemer, 2020, s. 130.

[133] Köycü, S. (2003). Adam Mickiewicz'in Lehçeye Çevirdiği "Gavur"da Türk Motifleri. *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43/1, s. 58. s. 57-64.

[134] Köycü, S. (2005). Adam Mickiewicz ve İstanbul. *A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Dergisi*, 45/2 s. 18.; Yüce, 2002, s. 98.

romantik yazarlar, 1830 Kasım ayaklanması sonrasında gözde entelektüeller haline gelmiş, vatanın Polonyalılara ait olduğuna, geleneklerinin ve dillerinin zenginliğine ve güzelliğine eserlerinde sık sık vurgulanmıştır.

Romantizm, Polonya'da değişim taleplerinin ötesinde bir anlam taşıyordu. Çöküş döneminde şiir, kitlelere yol gösteren bir umut kaynağı olmuştur. Romantik şiirle Mickiewicz'in yanında J. Słowacki, Z. Krasiński ve K. Norwid gibi romantik yazarlar, Polonya halkını mevcut olumsuzlukların ve öngörülen yeni felaketlerin inançtan gelen güçlükle yok edilebileceğine ikna etmeye çalışmışlardır. Soylu kökenlerinden gelen azimleri, Polonya kültürünü, gelenek ve göreneklerini yaşatmanın, devlet çatısı altında olmaya bağlı olmadığına dair anlayışları yurtseverlik bağlamında farklılık yaratmıştır. Söz konusu savlar temelinde oluşan ideoloji ile uyumlu olarak soyluları ve toplumun diğer sınıflarını aynı potada eriten yeni bir sınıfsal oluşum süreci, Polonya Romantizminin diğer Avrupa ülkelerinden ayıran niteliği haline gelmiştir.[135]

1830 Kasım Ayaklanmasına Polonyalı soyluları ve entelektüelleri bahsettiğimiz nitelikleri ile sürükleyen romantik ruh, 1840'lara gelindiğinde her ne kadar ağırlığını korumuşsa da sönmeye başlamıştır. Bu konuda Prusya ve Rusya tarafından uygulanan baskıcı politikaların etkisini yadsımamız gerekmektedir. Daha önce ele aldığımız 1846 Krakow Ayaklanması ve 1848 Galiçya İhtilallerinde Polonyalı entelektüeller kendi aralarında oluşturdukları bağın, halkta bir karşılığının olmadığını açık bir biçimde görünce başka bir yöntem keşfetmeleri gerektiğini farkına varmışlardır. Bunun için 1850'lerde Avrupa'da yükselişe geçen Pozitivist akım yavaş yavaş Polonyalı entelektüeller arasında kılavuz olacaktır.

[135] (Kemer, 2020, s. 130.)

II. BÖLÜM

AVRUPA'DA POZİTİVİST DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN GELİŞİM SÜRECİNE YÖNELİK GENEL BİR DEĞERLENDİRME

2.1. Avrupa'da Pozitivist Düşünce Sisteminin Temelini Oluşturan Tarihsel, Bilimsel ve Kültürel Değişimler

İngiltere'nin öncüsü olduğu Batı'da 18. yüzyılın ikinci yarısında belirgin bir biçimde yükselişe geçen sanayileşme, özellikle Viyana Kongresi sonrası Batı Avrupa'da da kırsal üretimin gelişmesinde de büyük bir etkiye sahip olmuştur. Özellikle İngiltere ve Fransa'da) feodalite karşıtı ideolojiler, tarım alanında makineleşmenin baş göstermesi ve ulaşım araçlarının ortaya çıkmaya başlamasıyla "sanayi devrimi" de başlamıştır. Böylece bilim çağı da başlamış oluyordu. Sanayileşmenin getirdiği ekonomik ve toplumsal değişim, modern devlet kurumlarının ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Sanayileşmeyle birlikte Kepler ve Galilei'nin ardından Newton'un belirlediği bilim ilkeleri ve yöntemleri bütün doğa alanlarına uygulanmaya başlanmıştı.

Sanayi devriminin ilerleyişine Fransız İhtilali (1789) ve 1815 yılına kadar süren Napoléon savaşları engel olmuştur. Sanayi devrimine çeyrek asırlık ara verilmesine neden olan İhtilal ve savaşlar, toplumun Ortaçağ yapısından kurtulmayı ve her alanda köklü değişikliklere sahne olan toplumda değişiklikleri zorunlu olarak ortaya çıkarmıştır. Hayal üzerine inşa edilen gerçekliğin sürekliliğinin olmadığı belirmiştir.[136] Bu süreçten sonra Batı'da "ulusal bütünlük" gibi kavramlar üzerine tartışmalar kaldığı yerden devam ederken, iktisadi gelişimler de bütün hızıyla devam etmiştir. İktisadi gelişmelerin etkisiyle yeni ortaya çıkan modern kurumlar "ulusal bütünlüğü" nesnelleştirmekle

[136] Ballıkaya, C. (2015). Pozitivizmin Tarihsel Süreç içerisindeki Gelişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Vol. 33, s. 90.

kalmamış; demiryolu, yol, iletişim altyapısı, ücretsiz eğitim gibi kamusal yatırımların hayata geçirilmesinde koordinasyon merkezi olmuşlardır.[137] Böylece meydana gelen modern devlet, toplumsal süreci kontrol etme ve disipline etmede büyük bir aşama kaydetmiştir. Ortaya çıkan kamu kurumlarıyla beraber ticari girişimleri kontrol eden kamu görevlileri de ortaya çıkmıştır. Ancak kısa bir süre sonra bu düzen, liberal girişimlere karşı bir saldırı olarak algılanmaya başlanmıştı. Henüz hızlı sanayileşmeye adaptasyonu sağlayamamış insan yığını arasında marjinallerin, asilerin ve elindekini avcundakini kaybeden insanların da çoğalmasına neden olmuştur.[138]

Siyasi ve ekonomik bağlamda liberalizmin zamanla büyük Batılı devletlerin politikalarında hayata geçirmek istediği şey, burjuvazi ile işçi sınıfının toplumun merkezinde daha fazla ağırlık kazanmasıdır. Böylelikle yeni sınıfların eklendiği toplumsal tabakalar arasında mücadele de kaçınılmaz olmuştur. Çünkü zamanla sayısı artan endüstriyel yatırımlar, burjuvazinin daha fazla kazanç elde etmesine yol açtığı gibi; topraklarını kaybeden ya da kırsal ekonominin artık mevcut nüfusu kaldıramadığını gören köylülerin endüstrinin geliştiği bölgelere göç etmesine neden olmuştur. Buna göre üretim-tüketim arasındaki kopukluk, toplumsal ihtiyaçların giderilmesinde büyük bir toplumsal mesele haline gelmeye başlamıştır. Sonuç itibariyle 1846-48 yıllarında Avrupa'nın büyük bölümünde, tarımın belirleyici olduğu ekonomik bunalım meydana gelmiştir. Diğer bir deyişle bu bunalım, iktisat tarihinde eski düzen ekonomide görülen en son belki de en kötü buhran olmuştur.[139]

---

[137] Buna verilebilecek en tipik örnek; Hansa Birliği ile başlayıp Zollverein birliği ile devam eden bir tür Alman ticari dayanışmasının ilerde Almanya'yı meydana getirmesi açısından bkz. Beer, 1941, s. 525-550.

[138] Chwalba, A. (2011). Czy Galicji sukces był pisany? Cywilizacja przemysłowa 1880-1914. *Kraków i Galicja wobec przemian cywilizacyjnych (1866-1914*). Kraków: TAiWPN Universitas, s. 26.

[139] Hobsbawm, 2003, s. 185.

Avrupa'da böylesi büyük devrimin arkasında tartışmasız bir biçimde Tanrı kavramının sorgulandığı kültürel dönüşüm yatmaktadır. O dönem için Avrupa'nın gelenekleri, politikası, kültürü ve sanatının modern bir yapıya kavuşturulması gerektiğine dair tartışmalar az önce bahsettiğimiz gelişimlerin tetikleyicisi olmuştur. Bu süreçlerin başlangıç noktasını aslında "Aydınlanma Çağında" aramak gerekir. Çünkü Aydınlanma Çağı dönemlerinde beliren Sanayi devrimi ve onun etkileyici teknolojik başarıları sayesinde bilim, mutlak geçerliliği ve evrensel ilerlemenin zorunluluğunu da ortaya koymuştur.

Napoleon savaşlarıyla birlikte bütün Avrupa'yı saran "milliyetçi düşünceler" ve bu düşünceler temelinde beliren "Romantik akım", bahsettiğimiz sürecin görece yavaş ilerlemesine neden olmuştur. "Halkların Baharı" olarak tanımlanan 1848 İhtilalleri sonrasında Avrupa'nın gelişimi, artık köylüleri ve işçileri de kapsayacak şekilde bir seyretmiştir. Bu bakımdan 1850'lerde özellikle edebiyat sahasında göreceğimiz "pozitivist bakış açısının" zeminin bu dönemlerde oluştuğu oldukça açıktır.

2.1.1. Aydınlanma Çağı

Aydınlanma çağı, 18. yüzyılda doğup benimsenmeye başlamıştır. René Descartes, Thomas Hobbes ve John Locke gibi düşünürlerin akılcı düşünceyi, geleneksel ve kökleşmiş olarak kabul edilen varsayımlardan kurtararak bilimin, bilginin doğruluğunu kanıtlamaya yönelik ispatları üzerine inşa edilmiştir. Orta Çağ sonrası dünyada felsefeci, genel bir yoruma ulaşabilmek için fiziksel bilimin gelişimini, mekanik bir dünyaya dair bilimsel görüşü ahlaksal ve dinsel bilincin istemleri ile uzlaştırma sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla söz konusu felsefeciler kendilerini, bir yanda Newton biliminin zorunlu nedensel yasaları tarafından yönetilen dünyası içinde bulurlarken; diğer bir yanda

ise özgür ahlaksal varlığın ve Tanrının duyular-üstü dünyasını keşfetmişlerdir.[140] Bundan dolayı var olan her şeyin fiziki bir biçime sahip madde olduğunu ve her şeyin maddenin hareketiyle açıklanabileceğini ispata girişmişlerdir. Din ya da Tanrı merkezli bir toplumun yerine, sıkça konu edinilen rasyonalizmin (akılcılığın) ilkeleri aracılığıyla her şeyi özümseyen yeni bir toplumun meydana getirilmesi amaçlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında 17. yüzyılın ikinci yarısından 18. yüzyılın sonuna kadar devam eden sürece Aydınlanma, bir başka deyişle "Akıl Çağı" denmiştir.

Aydınlanmanın ilk nüvelerini, 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar ağırlığını koruyan Rönesans döneminin düşünürlerinin ortaya attıkları argümanların arasında bulmak mümkündür. Rönesans dönemine ait Platoncu ve Aristotelesçi düşünce üzerine kurulu Skolastik öğretileri karşılarına alan Aydınlanmacı düşünürler, daha özgürlükçü düşünceler ile bilimin gelişmesi için önemli bir yol kat etmişlerdir. Nitekim düşünürler arasında dinsel duyguların azalmaya başladığı bu çağda bir yeryüzü cenneti kurma ideali yeşermiştir. Örneğin; İngiliz düşünür Francis Bacon'a (1561-1626) göre bilim, sanat gibi bir gelişme göstermelidir. Bacon, felsefecinin Skolastik argümanlara değil, faydalı/işe yarar şeylere dikkatini vermesi gerektiğini ifade etmiştir. Bundan dolayı yeni dünyayı keşfetmek için felsefecilerin Platon ve Atistoteles'in ulaştığı sınırların ötesine geçmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre bilgi, deneycilik (*empirizm*) ile arttırılabilir.[141]

Özgürlükçü düşünceler bağlamında insan, bireysel bir kimlik edinebilmiştir; daha felsefi bir deyişle 'özne' olabilmiştir. Bu bakımdan İngiliz düşünür Thomas Hobbes'un (1588-1679), 1651 yılında yayınladığı *Leviathan* adlı eserinin iç kapak resmi -öznenin

[140] Copleston, F. (2010). *Felsefe Tarihi - Alman İdealizmi (Fichte -Schelling - Schleiermacher)* (*Çev*.A. Yardımlı, Vol. 7). Istanbul: Idea. s. 16.

[141] Pumfrey, S. (2000). Compass, Magnetic. *Encyclopedia of The Scientific Revolution From Copernicus to Newton*. (Ed. Wilbur Applebaum). New York: Garland, s. 245.

yansıması olarak- çok büyük boyutlardaki bir kralı temsil etmektedir. Bir vatandaşlar topluluğunun bir simgesi olan bu kralın bir elinde kılıç, diğer elinde meşale bulunması ilahi devletten farklı bir noktayı işaret etmiştir. Buradan devletin kökeninin tanrısal değil, insani olduğu sonucu çıkmaktadır.[142] Hobbes, *Leviathan*'ı toplumsal sözleşme olarak sunarken, siyaseti tanrı katından insan katına indirgemiş ve Rönesans bireyselliğini ulusal bireysellik haline getirme konusunda bir adım daha atarak, klasik ulus-devlet anlayışına yaklaşmıştır. Kısacası Hobbes, doğal hukukun bir tezahürü olan toplumsal sözleşme ile vatandaşların bir bütün halde özne olduğunu ve özgür düşünceleriyle toplumu daha ileri götürebileceğini iddia etmiştir.

Yine "özgürlükçü düşünce ve özne" ile Aydınlanmacı felsefe, Fransız filozof Descartes'în (1596-1650) düşüncesi temelinde karmaşık olanı basite indirgeyerek gerçeği elde etmeye yönelik kuralları belirlemeye çalışmıştır. Aydınlanma, Descartesci düşünce bağlamında metodik şüphe[143] ve *kartezyen* (özne-nesne ya da zihin-beden) akılcılığa dayanan rasyonellik ve bilimsellik arayışı, sosyal toplumsal bir düşünce yapısına dönüşen bir yol izlemiştir. Kartezyen düşünce sayesinde *a priorizm*'in[144] karşılığı olarak bir savın

[142] Thomas Hobbes. (2012). *Leviathan*. İstanbul: YapıKredi, (Önsöz, Akt. Mehmet Ali Kılıçbay), s. 11.

[143] Metodik şüphe, aklın ışığı ve iradenin gücü (acele alınan kararlara ve önyargılara saplanmayan seçim) ile hakikati aramaya yönelik hiçbir şeyi dışarıda bırakmayan bir şüphedir. Descartes, bildiği her şeyi reddetmez, sadece şüphe edilen ve tamamıyla kesin olmayan şeylere inanmaktan kaçınır. Önündeki bilgileri sıra ve ölçüye koyarak yol gösterici olarak metodik şüpheyi kullanmıştır. Bkz. Çiğdem Yıldızdöken. (2017). "Şüpheden Kartezyen Düşünceye Giden Yol". *Mavi Atlas*, Vol. 5/1., s. 50-51.

[144] Duyulara dayanan, baştan öğrenilmiş kavramların deneylere dayanmadığı şekliyle bir sınıflanmadır. Kant (1724-1804) *a priori*'yi bizzat zihin tarafından yaratıldıkları olgusuyla açıklamak durumunda olduklarını kabul etmenin zorunlu olduğunu söylemiştir. Bağımsız bir gerçeklik tarafından harekete geçirilen zihinlerimiz algının nesneleri adını verdiğimiz nesneleri yaratmıştır. Bu nesneler, tam anlamıyla gerçek değil, ama zihinsel tasarımdır. Bkz. Karzimierz Adjukiewicz. (1994). *Felsefeye Giriş - Temel kavramlar ve Kuramlar*. Ankara: Gündoğan, s. 35 ve 50.

doğrudan ya da dolaylı olarak deneye tabi tutulması gerektiğini savunan *empirizm* (deneyselcilik)[145] oldukça büyük önem kazanmaya başlamıştır.

Diğer bir İngiliz filozof olan Robert Boyle (1627-1691) "mekanik felsefesi" bağlamında metafiziksel yorumları dışarıda bırakarak gözle görülür şeylerin doğal tabiatını fiziksel (en küçük parça olarak "atomu" ele alarak) ve kimyasal yapılarıyla açıklamak gerektiğini öne sürmüştür.[146] Buna göre Boyle, şeylerin doğal bilgisinin doğruluğunun deneyselcilik ile kanıtlanabileceğini ve daha ileri götürülebileceğini savunmuştur. Bu sayede deneyselcilik ile doğrulanan ve geliştirilen doğal bilimin, insanlığın daha iyi koşullarda yaşayabileceği ortamı sağlayacağını ispat etmeye çalışmıştır. Buna ilişkin olarak Robert Boyle, hayal edilen yeni bilimin gelişmesini ve amacına ulaşılabilirliğini baskılayan dönemin din kalıplarını kırabilmek için İncil'e ait yorumları dilbilimsel bağlamda ele almasıyla 18. yüzyıl aydınlanmacıları için bir örnek olmuştur.[147]

Özellikle 18. yüzyıl Fransız Aydınlanma düşünürleri, kilisenin oluşturduğu siyasi otoriteye karşı bilginin gerçekliği ve doğruluğu üzerine yorumları (*epistemoloji*) ve bilimi; ayrıca aristokratik otoriteye karşı da politik itirazları dile getirebilmek için "kutsal akıl" ilkesi bağlamında Aydınlanma Çağını yaratmışlardır. Çünkü Aydınlanmacıların karşılarına aldıkları kilise, Antik Yunan felsefesinin deneyselin (empirizm) yanıltıcı bir görünüşe sevk ettiği düşüncesi ile uyumlu olarak yeryüzündeki yaşamın anlam ve

[145] Adjukiewicz, 1994, s. 37; Ayrıca David Hume'un empirizm üzerine yorumları hakkında bkz. Adjukiewicz, 1994, s. 32.

[146] Margaret J. Osler. (2000). Epicureanism. *Encyclopedia of The Scientific Revolution From Copernicus to Newton*. Ed. Wilbur Applebaum. New York: Garland, s. 332.

[147] Edward B. Davis. (2000). Robert Boyle (1627-1691). *Encyclopedia of The Scientific Revolution From Copernicus to Newton*. Ed. Wilbur Applebaum. New York: Garland, s. 159.

değerlerini küçümseyip gerçek değerlerin, bu yaşamın ötesinde aranmasını istemiştir.[148] Kilisenin, bu görüşü ile toplum üzerinde bir otorite kurmasından dolayı bilim de gelişmemiştir. Bu düşünceye karşı olarak ortaya çıkan Aydınlanma, Ortaçağın (kilisenin) benimsediği manevi (tinsel-Skolastik) evren tasavvurunun bertaraf edilmesiyle -topyekûn olmamakla birlikte- makine tarzı evren tasavvurunun oluşturulmasını ve bunu aklın yol gösterimine sunmaktadır.[149]

Aydınlanmacılar tarafından rahipler, kocakarılar (*vieilles femmes*) ve eski atasözleri karanlık güçlerin temsilcileri olarak görülmüştür. "*Rahipler, kilisenin ruhsal hiyerarşisini temsil ediyordu -rahip, entelektüel egemenlik savaşımında doğrudan bir rakip, alternatif bir entelektüel seçkindi, gücü zayıflatılmalı ve başka bir yöne kaydırılmalıydı. Kacakarılar ise yerel, cemaat temelli otoriteyi gösteriyorlardı; eğer toplum tarlası evrensel tasarıma uygun olarak ekilecek idiyse, bu otoritenin sürülüp alt üst edilmesi gerekiyordu. Eski atasözleri ise halk kültürü, batıl inanç, kaba, rafineleşmemiş, irrasyonel yaşam tarzları açılarından geleneğin güçlerini temsil ediyordu*."[150] Aydınlanmacıların felsefi düzlemdeki tarzı ve rolü, ölçülebilen ve eleştirilebilen etmenleri ve olguları günlük yaşama uyarlayabilmek olmuştur. Ancak bu sayede din adamlarının metafiziksel yorumlarla öne sürdükleri dünyanın, anlık boyut çerçevesinde gerçekte var olabileceğini iddia edebilmişlerdir.

---

[148] Antik Yunanlıların, deneyselcilik (empirizm) bakımından farklı insanların aynı nesneye öznel yaklaşımları sonucu ortaya bir güven eksikliğinin çıktığına, deneyin bize değişebilir olan nesneleri gösterdiği için sunulan gerçekliğin bizzat kendisi olmayıp sadece görünüş olduğuna dair savları vardı. Ancak gerçek olanın değişmez olması gerektiği biçimindeki inançları doğrultusunda metafiziksel bakış açıları vardı. Bkz. Adjukiewicz, 1994, s. 34-35.

[149] Keşifleri ve bilimsel gelişmeleriyle Rönesans, doksaların (kanılar) yeniden sorgulanmasıyla düşünce sahasında şüpheci bir tavrın öne çıkmasına neden olmuştur. Bu tavır dogmalardan akla uzanan, diğer bir deyişle kiliseden özneye varan bir haldir. Bkz. Yıldızdöken. 2017, s. 45-46.

[150] Zygmunt Bauman. (2017). *Yasa Koyucular ve Yorumcular*. İstanbul: Metis, s. 90.

Kilise, Tanrı'yı öznel bir biçimde yorumlamasından dolayı toplum üzerinde bir otorite oluşturmuştur. Aydınlanmacıların da bu otoriteye karşı olmaları, özünde Tanrı'ya ve Tanrı kavramına karşı bir duruş sergiledikleri anlamına gelmemelidir. Aksine aydınlanmacılar, yeryüzündeki görüngüleri gözlemleyerek ya da deneye tabi tutarak Tanrı'nın varlığı konusunda bir doğruya ulaşmaya çalışmışlardır. Aydınlanma düşünürlerinin çoğu, örneğin Newton (1643-1727), bu dünyayı ancak büyük bir gücün yaratacağı kadar rasyonel bulmuştur. Voltaire (1694-1778), eğer tanrı yoksa bile onu yaratmanın gerekli olduğunu belirtmiştir.[151] Descartes'ın savlarına karşı olan ve Newton kuramlarını asıl doğru olarak gören Maupertius (1698-1759), Tanrı'nın varlığı konusunda "doğa dizgesinin, her şeyi bilen bir Yaratıcının işi olarak gösterdiğini" ileri sürmüştür.[152] Montesquieu (1689-1755) da Tanrı'nın, dünyanın koruyucusu ve yaratıcısı olduğundan, fiziksel dünyayı yöneten yasaları ve kuralları onun saptadığından bahseder.[153]

Aydınlanma düşünürleri, doğa ilkelerini Tanrı bağlamında ele alırken özellikle Montesquieu ve Voltaire toplumsal ve bireysel özgürlükler üzerinde durarak sosyal toplum hakkında gerçekliğe ulaşmaya çalışmışlardır. Gerçekliğe ulaşabilmek için çoğunlukla ahlaksal olarak iyi ve kötüyü, erdem ve erdemsizliği toplumun özgür olması gerektiğini savunarak yeniden ele alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Söz konusu özgürlüğün, ancak kilisenin Katolik doktrinlerinden sıyrılıp ülke yönetimlerin despotik tutumlarından vazgeçmesiyle mümkün olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuda

[151] Yüce, 2002, s. 7.; Voltaire "Bir din hocası Tanrıyı küçük çocuklara bildirirken, Newton onu bilgeler için tanıtladı" sözleriyle Katolik Hristiyanlığının öne sürdüğü Tanrı kavramından farklı bir Tanrı'yı ifade etmek istemiştir. Buna göre "deizm kavramının" Voltaire'e yapılan bir atıf olmakla beraber aydınlanmacılarla sistematikleştiğini iddia edebiliriz. Voltaire ve deizm hakkında daha fazla bilgi için bkz. Frederick Copleston. (2004). *Felsefe Tarihi – Fransız Aydınlanmasından Kant'a*. İstanbul: İdea, s. 32-39.

[152] Copleston, 2004, s. 30.

[153] Copleston, 2004, s. 25.

Cumhuriyetçi, Despotik ve Monarşik yönetim tarzlarının özelliklerini ele alması bakımından en fazla dikkati çeken Montesquieu'dur.[154] Montesquieu, 1728-1729 tarihlerinde kaldığı İngiltere'de karşılaştığı toplumun özgürlüğüne büyük bir hayranlık duymuştur.[155] İngiltere'den edindiği izlenimle politika ve tüze alanında tümevarımcı görüngül yöntem üzerinden ilerlemeye çalışmıştır. Montesquieu, olguları anlayarak tarihsel gelişimin ilkelerine yönelik dizgesel bir inceleme için fenomenlerin karşılaştırmalı bir gözleminden yararlanmayı istemiştir.[156] Ona göre fenomenler, halkın karakteri, hükümet biçimlerinin doğa ve ilkeleri, iklim ve ekonomik koşulların farklı politik toplumlardaki değişik tüze dizgelerinin bütüncül etmen koşullarından meydana gelmiştir. Montesquieu, tarihsel verilerin genellemesiyle bilge yasamacı, bir önsav (idea) olarak insanın toplumsal ve politik yaşamının öte yorumuna ulaşabileceğine değinmiştir. İdea temelinde bu bilge yasamacının, ideanın doğasını ortaya çıkarmak ve yasamayı bunun ilerleyen olgusallaşmasına uyarlamakla sorumlu olduğunu belirtmiştir.[157]

---

[154] Montesquieu, despotik tutumun "yasama, yürütme ve yargının" belli bir insan veya insanlar kümesinin yetisinde kalmasından dolayı özgürlüğü kısıtlayıcısı olarak kabul etmiştir. Aslında bahsedilen "güçler ayrımını" ilk ortaya atan İngiliz düşünür John Locke'tur (1632-1704). Locke, her bir gücün bir diğerini sınırlandıracak bir yapı içinde olması koşuluyla, her bir gücün farklı insanlar tarafından temsil edilmesini savunmuştur. Bu sayede temsilcilerin topluma karşı sorumlu olacağı, aksi durumda demokratik ilkeler temelinde halk iradesiyle temsilcilerin değiştirilebileceğini savunmuştur. Dolayısıyla temsilciler tarafsız davranmak zorunda kalacaktı. Bu açıdan Locke, modern demokrasi kuramcısı olarak kabul edilir. Bkz. Hamit Emrah Beriş. (2016). *Siyasetin Yüzleri*. İstanbul: Tezkire, s. 81-82.

[155] İngiltere'de hayranlık uyandıran gelişme, 1295 yılında kurulan Parlamento ile krallar arasındaki güç mücadelesi, 1688'de kansız bir devrim aracılığıyla Kral II. James'in tahttan uzaklaştırılması ve yerine Parlamentoca onaylanan bir tahta çıkış kanununa uymayı kabul eden William of Orange'ın kral olmasıyla sonuçlanan sürece bağlanabilir. Bu anlaşma, Parlamento'nun yasama yetkisini eline almasını, dolayısıyla mutlak monarşinin "meşruti monarşiye" dönüşmesini sağlamasıyla İngiliz halkı belirgin bir biçimde özgürlüğü elde edebilmiştir. Böylelikle kısmen de olsa yasama yetkisi halkın eline geçmiştir. Bkz. Leslie Lipson'dan akt. Beriş, 2016, s. 78.

[156] Copleston, 2004, s. 21-22.

[157] Copleston, 2004, s. 24.

Montesquieu gibi İngiltere'deki özgürlük koşullarına büyük bir hayranlık besleyen diğer bir düşünür ise Voltaire'dir. Voltaire, 1726-29 yılları arasında bu ülkedeki özgürlüğü gözlemlerken; özgürlüğün insan tercihlerine bağlı olduğunu ve bu tercihlerin somut bir amaç edindiği için insan eylemlerinin, netice itibariyle doğa ile bir uyum içinde olması gerektiğinden dolayı gerçeklikle bir uyum içinde olduğunu ifade etmiştir.[158] Voltaire'in insan eylemi konusunda, Montesquieu'nun "*Fiziksel bir varlık olarak insan, başka cisimler gibi değişmez yasalar tarafından yönetilir. Bu yasaları bilebilmek için insanı toplumun kurulmasından önce olduğu biçimiyle irdelememiz gerekir*" [159] sözü ile benzer bir görüşe sahip olduğu belirgindir.[160] Buna göre Voltaire'in insan eylemlerinin çevresindeki cisimlerin doğal yasalarının ötesine geçemediğine dair düşünceye sahip olduğunu yorumlayabiliriz.[161] Voltaire, insan eylemlerinin özgünlüğünde J. Locke gibi ahlak yasalarını yadsımamıştır. Zaman temelinde ahlaki kanıların değişebildiğini göstererek eylem özgürlüğünün daha geniş bir çerçeveye taşınabileceğini de belirtmiştir.[162]

Rousseau insan doğasını ele alırken, ilkel insanların "*Uzun tırnaklarının önceleri, Aristotales'in varsaydığı gibi kanca şeklinde kıvrılmış pençeler olup olmadığını; tüm vücudunun bir ayınınki gibi tamamen kıllarla kaplı olup olmadığını; ya da yüzü toprağa*

[158] Ayrıca Voltaire, insan tercihlerinin başlangıç noktasının "istenç" olduğunu belirtmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Copleston, 2004, s. 36-37.

[159] Copleston, 2004, s. 25-26.

[160] Aydınlanmacı bir düşünür olan Jean J. Rousseau'nun, insanın özgün karakteri ve toplumun kurulmasından önce gerek diğer canlılarla gerek çevresindeki diğer nesnelerle ilişkisini doğal yasalar çerçevesinde ele aldığı *İnsanlar arasındaki Eşitsizliğin kökeni* adlı eseri Voltaire ve Montesquieu'nun öne sürdüğü bu düşünceyi ispat niteliğindedir. Bkz. J. Jacques Rousseau. (2003). *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kökeni*. Ankara: Yeryüzü.

[161] Voltaire'in "cisimlerin doğal yasalarının ötesine geçemediğine" dair ifadesinin kökenini J. Locke'un "siyasal iktidarın yönettiği insanlara karşı sorumlu ve doğal haklarla sınırlı olduğuna" dair düşüncesi temelinde şekillendiğini ifade etmek mümkündür. Bkz. Beriş, 2016, s. 82.

[162] Copleston, 2004, s. 38.

bakar şekilde birkaç adımlık görüş menziliyle yetinerek dört ayak üstünde yürüdüğü iddiasının fikirlerinin sınırına ve yapısına ters düşüp düşmediği" konusunda mukayeseli anatominin henüz çok az yol gitmiş durumunda olduğu ve doğa bilimcilerin gözlemlerinin mantıklı çıkarımlar yapmaya yetecek kadar belirgin olmadığı gerekçesiyle bu ilkel insanları mevcut insan haliyle değerlendirmeyi yeğlemiştir.[163] Rousseau ve aydınlanmanın diğer temsilcileri bu mantıkla hareket ederek geçmiş ile bugünü mantık çerçevesinde bağdaştırabilmişlerdir. Bu bağdaşıklığı dikkate alarak aydınlanmacılar, toplumun ahlak ve doğa ile olan ilişkilerine dair birtakım çözümlemelerde bulunabilmişlerdir.

Bir başka Fransız Aydınlanmacı düşünür Helvetius (1715-1771) da diğer düşünürlerin dışında, duyular üzerinden gerçekliğe ulaşılabileceğine dair düşünceler ortaya atmıştır.[164] Helvetius, "özsevgi" üzerinden yararcı ahlak kuramı hakkında birtakım yorumlarda bulunmuştur. Aynı zamanda insanların erdem gibi sözcükler üzerine hem fikir olabilmesi için insanın özgür olması gerektiğini ve sağduyu ile geleneksel terimlerin asıl anlamı için ortak anlam bulunabileceğini belirtmiştir.[165] Yararcı ahlak temelinde Helvetius, "kamu iyiliğinin, en yüksek yasa" olduğu düşüncesi bağlamında "Bizi biz yapan, eğitimdir" sözüyle ortak bir ahlakın meydana gelebilmesi için belirgin bir devrime işaret etmiştir.[166]

[163] Rousseau, 2003, s. 30-31.

[164] Condillac (1715-1780) da dilin öneminin yanında duyuların gerçekliğe ulaşılmasında büyük bir rol oynadığını ifade etmiştir. Condillac hakkında daha fazla bilgi için bkz. Copleston, 2004, s. 46-49.

[165] Copleston, 2004, s. 54.

[166] Copleston, 2004, s. 54-55.

Eğitim bağlamında belki de yeni bir çağ açan hazine olarak Denis Diderot (1713-1784) ve Jean d'Alembert'in (1717-1783) başını çektiği *Encyclopédie* gösterilebilir.[167] Bundan dolayı bu düşünürler "Ansiklopedistler" olarak anılmışlardır. Ansiklopedi'nin amacı, okuyucular için olgulara ilişkin bilgiler sağlamak veya yararlı bir başvuru kaynağı olmaktan çok topluma yol göstermektir. Birbirinden farklı bilim, sanat ve meslek dallarını da içeren bir sözlük oluşturmak ve bunu herkesin aklıyla anlayabileceği halk dilinde yazmak amaçlanmıştır. Bu hazinede metafizik ve din gibi konular dışarıda tutulmuştur. Montesque, Voltaire ve Helvetius gibi birçok Aydınlanma düşünürlerinin katkı sunduğu bu ansiklopedi, Katolik Hristiyanlığın metafiksel bir doktrin olarak sunduğu Tanrı'yı akılla kavranabilir doğa düzlemine indirgeyen bir sözlük durumundadır. Böylece Ansiklopedistler, "deizmin" kurumsallaşmasına yardımcı olmuştur. Kısacası ansiklopedi, hem kilisenin hem de var olan politik dizgenin düşmanı olarak ortaya attığı bilgi birikimiyle insanların akılcı eğitimine ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Ansiklopedinin topluma yol göstermesine dair amacının oluşumu noktasında, dönemin aydınlanmacılarının, görüşlerini özgürce savunmalarında aslında destek bulacağı halka dair görüşlerine yer vermek gerekmektedir. Özellikle Fransız Aydınlanmacılarının halk üzerine düşüncelerine baktığımızda, Aydınlanmacılar halkı cahil ve eğitilmesi gereken bir yığın olarak görmüşlerdir. Örneğin Diderot, halk için "*tüm*

[167] Encyclopédie (Ansiklopedi) esin kaynağını Londra'da 1728 yılında Chambers tarafından hazırlanan *Cyclopaedia*'dan almıştır. Encyclopédie, 1751-1757 yılları arasında ilk yedi cildi, 1765 yılında ise aynı anda 10 cildi çıkarmıştır. (Bkz. Copleston, 2004, s. 57-65).; Avrupa'da öğrenci sayısının ve eğitim kurumlarının artmasıyla beraber ortaya çıkan bilgi kirliliğini ortadan kaldırmak üzere Ansiklopedi'nin tarihini 16. yüzyıl başlarına dayandırabiliriz. O dönemde daha çok "theatrum, silva, thesaurus, systema" gibi başlık altında çıksa da kapsamı, ansiklopedinin bugünkü anlamına kıyasla daha dar kapsamdaydı. Ancak 1630 yılında Jochann Heinrich Alsted'in felsefi temaları ve her bir disiplinin detaylı bir biçimde tutumunu ele alan *Encyclopaedia* adındaki çalışma, bugünkü anlamına en yakın ilk ansiklopedi olarak kabul edilebilir. Bkz. Ann Blair. (2000). Encyclopedia. *Encyclopedia of The Scientific Revolution From Copernicus to Newton*. Ed. Wilbur Applebaum. New York: Garland, s. 326.

insanların en aptalı ve en kötüsüdür. Halk, kişiye nitelik kazandıran toplum ve yerleşim alanlarının hepsinden kopmuş erkek ve kadınların oluşturduğu, ayrımsız, gri renkte kitledir…" derken; D'Alembert de yığınlar için "*cahil ve aptaldır… Güçlü ve cömert hareketler göstermekten acizdir*"; Voltaire ise "*yırtıcı, vahşî, öfkeden gözü dönmüş, geri zekalı, çılgın ve kör hayvanlar*"; Holbach için halk "*düzgün düşünme yetisinden yoksun, tutarsız, küstah, fevri, heyecan nöbetlerine tutulmaya ve hır çıkarmaya hazır*" *kimselerden oluşuyord*u sözlerini sarf etmişlerdir.[168] Dolayısıyla aydınlanmanın amacına ulaşılabilmesi için halkın, toplumsal ilerleme ve gelişme sağlaması için eğitilmesi gerektiğine dair düşünceler ortaya atılmıştır.

Rousseau, "*At, kedi, boğa ve hatta eşek ormanda, vahşi hayatın içinde, ahırda olduklarından daha endamlı, daha kuvvetli, vahşi ve cesurdur. Evcilleştirilince bu özelliklerinin yarısını kaybeder; onları besleme ve büyütmeye olan ilgimiz, yalnızca onları yozlaştırmaya yarıyormuş gibi görünür*" ifadesini kullanırken insanın, sosyal oldukça ve köleye dönüştükçe zayıfladığından, ürkek ve teslimiyetçi olduğundan bahsetmiştir.[169]

Rousseau'ya göre "akıl ve irade" aracılığıyla insan, olgunlaşma becerisine sahip olabilir.[170] Aynı zamanda akıl ve irade sayesinde "gelenek ve insan rızası" ortaya çıkar ki bu da "ahlaki ve siyasi" bir toplumun zeminini oluşturmuştur. Ortaya çıkan ahlaki ve siyasi toplum temelinde insanlar, gerçek saadeti kaybetmeyi göze alarak hayali dinginlik peşinde koşmuştur. Söz konusu hayali dinginlik, şiddetin yerini hakların aldığı, doğanın (insan yaratımı) yapay kanuna tabi olduğu, birtakım mucizeler dizisiyle güçlünün zayıfa

[168] Bauman, 2017, s. 96.
[169] Rousseau, 2003, s. 36.
[170] Rousseau, 2003, s. 38-39.

hizmet etme durumunu ifade etmektedir.[171] Buna göre insanlar içindeki korku, saldırma ve savaşma güdüsünden kendini soyutlama arzusuna sahip olduğundan dolayı evcilleşmeyi yani belli bir idare sisteminin hâkimiyetini kabul etmiştir.[172] Yapay kanunları uygulayan insanlar, artık düşünenlere (rahiplere-liderlere) bağımlı hale gelmiş ve yaşam uğraşlarını, dini biçimlendirenlerin/yasa koyucuların yardımını istemeksizin ve almaksızın yürütememişlerdir. Aydınlanmacılar tarafından "akıl ve iradenin" ispatının, doğayı daha kullanışlı veya tehlikesiz kılabileceğini göstermesiyle, insanın eylemlerinde bu bağımlı tutumun dışına çıkmaya sevk eden önemli bir itki olacağı düşünülmüştür.

2.1.2. İdealizm Çağı Olarak Romantizm Akımı

Aydınlanmacı felsefenin ve teknolojik yeniliklerin zirveye ulaştığı dönemlerde meydana gelen Fransız Devrim'inin Avrupa toplumunu değiştirdiğinden daha önce bahsetmiştik. Aydınlanmacı felsefenin öne sürdüğü akılcılıkla birlikte artık yeryüzünde gizemli, büyülü hiçbir şey kalmamış, insan kendi eyleminin gücünün, yani özgürlüğünün bilincine varmıştır. Ancak Devrim'in arkasındaki evrensel aklın tarihsellikten ve toplumsallıktan uzak soyut bir "akıl dini" olduğu ve karşısına çıkan her şeyi ezip geçtiği görüldükçe romantikler sadece yöntemden değil, Devrim'in ideallerinden de uzaklaşmaya başlamıştır.[173] Devrim gerçekten de insanların o zamana kadar kutsal saydığı pek çok şeyin anlamını değiştirmiş, onun kendisini yalnız hissetmesine neden

[171] Rousseau, 2003, s. 27.

[172] Hobbes, insanın doğuştan korkusuz, saldırmaya ve savaşmaya niyetli olduğunu savunurken, Rousseau tam aksini iddia etmiştir. Bkz. Rousseau. 2003, s. 32.; Hobbes, insanın tabiatında korkusuzluk, saldırma ve savaşma olduğu düşüncesiyle; insanın, iyilik diye bir şeyden haberdar olmamasından dolayı kötülük dolu olduğunu, erdem nedir bilmediğinden dolayı gaddar olduğunu, hemcinslerine talep etme haklarının olmadığını düşündüğü hizmetleri vermeyi reddettiğini; buna göre kendisini tüm evrenin sahibi olarak gördüğünü ifade etmiştir. Bkz. Rousseau. 2003, s. 40.

[173] Heine, H. (2015). *Romantizm Okulu*. İstanbul: YKY., s. 19.

olmuştur. Sanatçı, bu yalnızlığını doğa ile paylaştı, uzak ülkeleri eserlerine konu etmiştir.[174]

Romantik düşünce yaratıcı tözünü belki de Devrimde ve felsefede mutlak özneyi ve onun yaratıcı edimini temel alan "Fichte felsefesinden" almaktadır. Bu felsefenin edebiyattaki karşılığı da özne-bireyin yetişmesini ve gelişmesini konu edinen Goethe'nin "Wilhelm Meister'ın Çıraklık Yılları" eserinde bulmuştur.[175] Çünkü yüzyıllardır sentezlenen düşünceler, yani özgürlük, eşitlik, kardeşlik, daha iyiye doğru ilerleme, akılcılık, evrensellik Devrimle birlikte gerçeklik kazanmaya başlamıştır. Buna göre insanın özne olarak eyleminin biricik faili haline gelmesi, büyük toplumsal ve siyasi altüst oluşların yolunu açmıştır. İnsanın kendi dünyasını kendi eylemiyle var ettiğinin bilincine varması özgürlüğün yolunu açacaktı.[176] Dolayısıyla söz konusu modern dünyanın yaratıcısı "mutlak özne" olarak bireyin kendisi karşımıza çıkmıştır. Öznenin yarattığı bu dünyada özne ve yüklem bireyin tam olarak kendisi olmuştur. Özneyi mutlaklaştıran ve dünyanın yaratıcısı konumuna getiren bu İdealizm, romantiklerin sanat anlayışının temelini oluşturdu.

Romantizmin, "yitirilmiş yeryüzü cennetini" mevcut koşullar altında gerçekleştirmeye yönelik olan tutum olması da başka bir yönünü oluşturmuştur. Ütopik geçmişin ya da geleceğin belirsizliğinden endişe duymak veya onların ardından ümitsizce koşmak; yahut fabrika bacalarından gökyüzünün görülmediği ürkütücü metropolleri terk

[174] Yüce, 2002, s. 91.

[175] Heine, 2015, s. 18.

[176] Descartes'in "*Moditasyonları* modern öznenin doğum belgesidir" denebilir. Descartes, yeni dünyanın hangi temeldde anlaşılması gerektiğini bulmaya çalışırken "kuşku yöntemine" başvurur. Nihayetinde "kendine dönüş" ile modernlik aradığı sağlam temeli bulur. Bkz. Heine, 2015, s. 21.

edip köylere çekilmeyi, egzotik ve gizemli diyarlara yerleşmeyi göze almak yerine şimdiki zamanda ve mekânda bir "burjuva toplum romantizmi" üretmeyi denemiştir.[177]

Aydınlanma Çağı'nda ortaya sürülen "akılcılığı" esas alan savlardan etkilenen insanlar, Hristiyanlık (daha çok Katoliklik) motivasyonunun özünü tanımışlardır. Bu insanlar, ölümden sonraki dünyaya arzunun bedeli olan "çileci yaklaşımı", şimdi yeryüzünün sunduğu imkânları elde etmek için gösteriyordu. Klasik dönemin karakteristik yapısı olan Katolik Hristiyanlık öğretilerinin artık geçerliliğini yitirildiği, bireyin özne olarak eylemin faali biçiminde dünyadaki yerini aldığını görmekteyiz. Bu bağlamda Friedrich von Hardenberg, yani Novalis, "*Bayağı olana yüksek bir anlam, alışıldık olana gizemli bir görünüşü, bilindik olana bilinmeyenin bakarını, sonlu olana sonsuz bir görünümü verdiğimde onu romantikleştiririm*" sözüyle romantizmin en özlü tanımını sunduğunu iddia edebiliriz.[178]

Genel bir ifadeyle "klasisizm akımı" bu tür duygulara seslenemez olunca yeni bir akım, "Romantizm" ortaya çıkmıştır. Romantizm, Avrupa'nın siyasal ve ekonomik sistemlerinin çözüldüğü ve yeni biçimlerin henüz belirginleşmediği bir dönemde ortaya çıkmıştır.[179] Akılcılığın somutluğu karşısında gizeme, modernliğin karmaşası karşısında doğaya yönelen romantikler ilerlemeciliğe inançları zayıfladıkça da geçmişe, daha doğrusu Ortaçağa yönelmeye başlamışlardır. Romantizm ile genel olarak soğuk Rasyonalizme karşı duyguların öne çıkarılması, bire makine gibi görülen ve matematikle zapt edilen doğanın karşısında, aşkınlığın yeri olarak gizemli doğanın yüceltilmesi

[177] Aksakal, H. (2010). *"Aydınlanma" Çağından "Karanlık" Yüzyıla Politik Romantizm ve Modernite Eleştirileri*. (YL Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD., s. 43.

[178] Heine, 2015, s. 19-20.

[179] Yüce, 2002, s. 90-91.

anlaşılır.[180] Romantizm akımının ilk örneği Alman yazar Johann W. Goethe'nin "Genç Werther'in Acıları" (1774) eserine tarihlendirilmektedir. Bu eserde kısaca bahsettiğimiz aşkın deneyim ilkelerinin yer aldığını görmekteyiz.

Napoléon'un 1797 ile 1812 yılları arasında Avrupa'yı dize getirdiği savaşlar döneminde Alman halkının mağlup yöneticilerinin görüntüsü karşısında etkilenmelerine neden olmuştur. Almanların duyduğu bu his, dinle bütünleştiği için bir taraftan Aydınlanma'nın savunduğu "birlik ve kardeşlik" gibi savları da geçersizleşiyordu. Tanrı'nın hem prensleri hem de halkı kurtaracağı beklentisi hâkimken, öte yandan halklarının bir olmuş gücünün esaretten kurtulma konusunda etkili olabileceği düşüncesine de sırt çevrilmemiştir. Bu amaçla Almanlar arasında birlik duygusunu uyandırmaya çalıştılar.[181] Oluşan birlik düşüncesiyle meydana getirilen gizli örgütlenmelerin yardımıyla sonunda Alman vatanseverliği zafer kazanmıştır. Bağımsızlık ortamında Katolik-feodal düşünme biçimine karşı, aynı zamanda resimde ve edebiyatta şövalyeliğe ve rahipliğe karşı bir tepkinin ortaya çıktığı görülmüştür.[182]

Almanya örneğinde gördüğümüz söz konusu birlik oluşumu, Aydınlanma Çağında tartışılmaya başlanan modernleşmenin ütopik bir tasarımıdır. Belki de hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir ideanın peşindeki yolculukta milliyetçilikle teması kurması, Romantizm akımına ayrı bir anlam yüklemiştir. Bu çerçeveye modernleşmeci düşüncenin, beşerî nedenlerle hâsıl olan kusurlardan arınma yolunda makineleşme gerçeğini de kattığımızda, Romantizmin, makineleşmeyi fetişleştirmeye dek varan bir maddeciliğinin olduğunu da iddia edebiliriz. "Toplum mühendisliği" kavramı da bu

[180] Heine, 2015, s. 20.
[181] Heine, 2015, s. 59.
[182] Heine, 2015, s. 61.

mekanist dünya görüşünün bir ifadesidir.[183] Aşkın bir ruhu, akıl ve makineleri bünyesinde barındıran İdea rüzgarını arkasına alan dönemin vatanseverleri romantik bir söylemle, kitlelere kendileri için mükemmele ulaşmayı vaat etmişlerdir. Söz konusu kitleler, önündeki siyasi engelleri kaldırarak kendilerinin özne olacağı bir ortamı 1848 yılındaki Halkların Baharı hareketiyle oluşturmaya başlamışlardır.

2.2. Avrupa'da Pozitivist Sanata Egemen Olan Edebi ve Felsefi Akımlar

Fransız Devrimi ve Napoléon savaşlarıyla sarsılan Avrupa'da feodalite ile burjuvazinin, o zamana kadar süregelen dengesinin bozulmaya başladığını görmekteyiz. Bir süre önce İngiltere' de başlayıp bütün kıtayı etkisi altına alan endüstrileşme, eski yaşam biçimlerini temelinden sarsmıştır. Karşılaşılan bu değişim karşısında filozoflar, çelişkiler ve onların yarattığı bunalımlar üzerinde düşünmek zorunda hissetmişlerdir. Böylece çağın ilk yarısında insanların tedirginliğine bir yanıt arayan, öte yandan da doğanın düzenini ve insanın yapısını açıklamaya çalışan büyük öğretiler dönemi başlamıştır. Maistre ve Bonald'ın geleneksel felsefelerinden, Saint-Simon ve Fourrier'nin toplumsal kavramlarına, Kant sonrası idealizmlerden Auguste Comte'un pozitivizmine değin tüm bu öğretiler, insanlığı temelde tarihsel bir gerçeklik olarak ele almışlardır.

19.yüzyıl'ın ilk yarısında Auguste Comte (1798-1857), John Stuart Mill (1806-1873) ve Herbert Spencer (1820-1903) başta olmak üzere pozitivistler, bu iklimi dünya çapında ve hayatın bütün yönleriyle ilgili bir felsefî projeye dönüştürmeye çalışmışlardır. Dönemin pozitivistlerine göre bilimsel bilgi tek geçerli bilgi olup olgulara dayalı bilginin, metafizik ve teolojik spekülasyonları reddetmektedir. Felsefe için de görüşleri, onun bilim dışı bir yönteme sahip olamayacağı, bütün bilimler için ortak olan genel ilkeleri

[183] Aksakal, 2010, s. 44.

bulmakla yükümlü olduğudur. Evrensel yöntem söz konusudur ve bu yöntem hem doğa hem de beşerî bilimler için aynıdır; bütün bilimler fiziğe indirgenebilir. [184]

Auguste Comte, sosyal pozitivistti ve insanlık tarihinin ve bilgi birikiminin teolojik ve metafizik aşamalardan geçip pozitif aşamaya eriştiğini iddia etmiştir. Pozitif aşamada insanlık, olguların işleyişini yöneten doğa yasalarını (ampirik bilimleri) keşfetmesi gerektiğine dikkati çekmiştir.[185] Comte, üç hal kanunu çerçevesinde insanlığın geçtiğinden bahsetmiştir. İnsanlık, önce teolojik hal içindeydi. Evren, insan iradesinin tıpkısı iradelerle yönetilmektedir. Söz konusu birinci hal, fetişizm (çevresindeki eşyayı, insanın kendisi gibi akıllı ve canlı düşünmesi), çoktanrıcı-politeizm ve tektanrıcı-monoteizm olarak kendi içinde üçe ayrılarak insanlığın teoloji bağlamında düşünce dünyasını açıklamaya çalışmıştır. İkinci halde ise insanlığın düşünce yapısının soyutlama olarak tanımlanan metafiziğin bulunduğunu ortaya atmıştır. Üçüncü halde ise pozitif hal, metafizik halin yerini almıştır. Pozitif halde nedeni bilinemeyen birçok olayları, bilim yasalarıyla açıklamaya başlamıştır.[186] İnsanlığın, geleneksel dinlere ait Tanrı'nın yerini alması gerektiğini ifade etmiştir. "*Comte'un terminolojisinde pozitif deyimi, kök anlamlarıyla "yıkıcı" (Lat. Negatio) anlamındaki negatif deyimi karşılığı olarak "yapıcı" (Lat. Positor) anlamını dile getirir. Comte, bu deyimiyle kurduğu sistemden önceki bütün felsefelerin yıkıcı ve olumsuz olduklarını, ancak kendi sisteminin yapıcı ve olumlu olduğunu ileri sürmektedir*."[187]

---

[184] Kutluer, İ. (2007). Pozitivizm. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 34, s. 335.

[185] Ballıkaya, 2015, s. 89.

[186] Orhan Hançerlioğlu. (1985). *Düşünce Tarihi*. İstanbul: Remzi., s. 24.; Comte'un takipçileri, Comte düşüncesini iki döneme ayırırlar, 1844 yılına kadar oluşan olumlu felsefe dönemine *olguculuk* (Fr. Positivisme) ve 1844 yılından sonra oluşan dinsel siyasa dönemine *Comte'culuk* (Fr. Comtisme) derler. J. Stuart Mill, Herbert Spencer ve Ernest Renan felsefeleri de *olguculuk* adıyla tanımlanır. Bkz. Hançerlioğlu, 1985, s. 291.

[187] Hançerlioğlu, 1985, s. 283.

İngiliz düşünür ve ekonomist olan John Stuart Mill ise Comte'un pozitivizme yüklediği sosyal işlev fikrinden yola çıkarak bireyin gelişimi ve özgürlüğünü vurgulamış, insan varlığının herhangi bir otoritenin müdahalesine karşı korunmuş kutsal bir kale olduğunu savunmuştur.[188] Mill, yine Comte'un düşünce biçimiyle uyumlu olarak toplumsal mutluluk ile bireysel mutluluk arasında özdeşlik olduğunu ileri sürmüştür. Genel mutluluğu sağlamayı ilke edinmiş, bunun için düşünce aracı olarak *utilitarizmin* temsilcisi olmuştur.[189] Mill, "olguculuğu" bireycilik ve liberalizm yolunda geliştirirken, aynı zamanda ticarette elde edilen kâr kavramını elinin tersiyle iterek tüketim temelinde üretim ve üretim kooperatiflerinin gerekliliğini *utilitarizm* düşünce açısından ele almıştır.[190]

Herbert Spencer, basitten birleşiğe doğru farklılaşan evrim sürecinin, kimyasal düzeyden bitki ve hayvanların -bütüncül- biyolojik yapısına doğru seyrettiği şeklindeki modeli insan medeniyetinin gelişim sürecine uygulamıştır. Spencer, sosyal pozitivizmdeki ilerleme kavramının yerine ana fikri çok farklı olmayan evrim kavramını (*evolucyoznizm*) yerleştirerek bu fikrin savunucusu olmuştur.[191] Evrimin her varlık alanına ait görünümleri birer bilim tarafından tespit edilmesi gerektiğini belirten Spencer, felsefenin de bu bilimsel sonuçların tamamıyla birleşik olan bilgisini en geniş anlamdaki genellemeler ile ortaya koyması gerektiğini belirtmiştir.[192]

Hippolyte Taine (1828-1893) fiziksel olaylarda olduğu gibi, sanatsal oluşumların kaynaklarında da belirli nedenler aranması gerektiğini ileri sürmüştür. Taine'e göre

[188] Kutluer, 2007, s. 336.
[189] Yüce, 2002, 210.; ayrıca bkz. Ballıkaya, 2015, s. 96-97.
[190] Hançerlioğlu, 1985, s. 291 ve 317.
[191] Ballıkaya, 2015, s. 98.
[192] Kutluer, 2007, s. 336.

sanatçının eserini biçimleyen soy, çevre, dönem gibi birtakım ana nedenler vardı. Öyleyse bir sanat eseri incelenirken yaratıcısının üyesi olduğu ulusun geçirdiği tarihsel aşamalar, değişen koşullar bir tüm olarak düşünülmeliydi. Buna göre Taine, *determinizm* düşüncesinin önemli bir savunucusu olmuştur.[193]

Kısacası pozitivizm, temelinde bilincin toplumun gelişmesindeki önemi yatan Aydınlanma, görece aydınlanma döneminin ürünü olan akıl ve bilimin bir neticesi olarak ortaya çıkan Sanayi Devrimi ve son olarak cumhuriyet rejimini getiren, kilise ve skolastik düşünceye karşı bir zafer olan Fransız İhtilali'nin ardından gelen bir düşünceydi. Artık bilgi, empirizm ve ideoloji etrafında insanların gelişim göstermesini engelleyen bir durum söz konusu olmamıştır. Pozitivist düşünürlere göre "toplum iyiliğini" sağlamanın en doğru yolu bir dayanışma içinde olmasını sağlamak olmuştur. Bunun için sanayileşmenin devamlılığı ayrı bir öneme sahip olmuştur.

Avrupa'da sanayileşme, 1830 İhtilali sonrası daha fazla güç kazanan liberal düşüncelerin Fransa, İngiltere ve Belçika'da galip gelmesinin yanında, burjuvazinin katkılarıyla daha ivme kazanmıştır.[194] Bu ülkelerin siyasi olarak ortak hareket edebileceği anlamına geldiği gibi kapital ve sanayi alanında önde gelen ülkeler olmasına da imkân vermiştir. 1834 Zolverien[195] birliğinin Alman devletçikleri arasında getirdiği ticari uyum, Almanya'nın da liberal eylemler çerçevesinde sanayi ve kapital alanında belirgin bir yer edinmesine yardımcı olmuştur. Diğer bir yandan Rusya ve Avusturya başta olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinin de sanayi devrimine ayak uydurması, ancak 19. yüzyılın ikinci yarısına rast gelmektedir.

[193] Yüce, 2002, s. 210.

[194] Hobsbawm, 2003, s. 131.

[195] Hobsbawm, 2003, s. 85.

İngiltere, Fransa ve Alman devletçiklerinin sanayi, teknolojik, askeri ve kapital alanlarında belirgin bir biçimde kendilerini geçmesinin verdiği huzursuzluk, Avusturya ve Rusya'nın gereken adımları atması için olgun bir zemini yaratmamıştır. Sanayi devrimine tam anlamıyla geçebilmek için toplumsal bir devrim gerekli olmuştur. Bunun için 1848 yılında Galiçya İhtilali (Wiosna Ludów) sonrası daha çok Rusya hâkimiyeti altındaki bölgelerde ihtiyaç duyulan toplumsal dönüşüm yavaş yavaş gerçekleşmeye başlamıştır.[196] Bu durumun bir yansıması olarak Rusya'da 1861 toprak reformu gerçekleşmişti. Buna göre İngiltere'de 1834'te çıkan Poor Law (*prawo o ubogich*) kanunundan[197] sonraki sürece benzer bir biçimde kırsaldan kentlere nüfus hareketleri, fabrikalar etrafında büyük eylemler görülmüş, ayrıca bu etkenlerin sonucu olarak işçi sınıfı doğmuş ve teknolojik yeniliklerin bir sonucu olarak da mühendis ve tekniker gibi yeni meslek grupları ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu meslek grupları, özellikle şehir ortamında "aydınlanma ilkelerini" belirlemiş ve bu bağlamda ortaya atılan yeni savların, düşüncelerin faydacılığını (*utilitarizm*) daha ön plana çıkarmıştır.

Bireylerin eylemlerinde daha özgür olmaları ve ulusların liberalleşmesiyle gelen ekonomik çıkarlar, 19. yy'ın ikinci yarısında alt tabakadaki insanların aydınlanmasını da beraberinde getirmiştir. Özellikle alt tabakadaki insanların, bu düşünce dairesinde devinim göstermesi pozitivizmin belki de en önemli bacağını oluşturmuştur. Modern öncesinin aksine kendilerine ait kültürel değerlerin yanında kapitalizm, sanayileşme ve kentleşme gibi amaçlar etrafında toplumun bütün sınıflarının bir araya gelmesi modern

[196] Tadeusz Bujnicki. (1994). *Pozytywizm*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, s. 13.

[197] "Poor Law" kanunu nüfus hareketlerini serbest bırakmasının haricinde, sanayicilerin bu nüfus hareketleri bağlamında yeni ortaya çıkan "işçi gücü" üzerinde etkin olabilmek için Lordlar Kamarasında toprak soylularına karşı mücadele etmesine sebep olmuştur. Bkz. Wojciech Morawski. (2003). *Kronika Kryzysów Gospodarczych*. Warszawa: Wydawnictwo Trio, s. 49.

sürecin olgunlaşmasına katkıda bulunmuştur.[198] Böylece modern toplumlarda toplumsal yapı ile kültür ve siyaset arasındaki ilişkinin değişmesi, sosyal rollerin herkese açık bir hale gelmesine, toplumsal devinim ve sınıflar arası geçişlerin artmasına imkân vermeye başlamıştır.

Modernite çerçevesinde toplum, hareketli bir yapıya sahiptir ve işbölümü esastır. Buna göre pozitivist düşüncenin önce gelen isimlerinden Herbert Spencer da toplumsal yaşamın "iyiniyetli işbölüşüm formlarına" dayandığından ve bu doğrultuda sanayi organizasyonunun mükemmelleştirilmesini amaçlandığından bahsetmiştir.[199] Modern toplumun üyeleri bir etkinlikten öbürüne kaymaya hazırdır. Eğitim aracılığıyla yapacağı işe hazır hale gelen modern insan, çalıştığı işyerinde, daha önce çoğunlukla hiçbir bağları olmayan çok sayıda insanla iletişim kurmak zorunda kalmıştır. Bu sebeple de iletişim aynı, ortak ve standartlaşmış konuşma ve yazı dili aracılığıyla yapılmaya başlanmıştır. İşte tüm bu sebepler (işbölümü, genel eğitim ve standartlaşmış konuşma ve yazı diline dayanan iletişim) ortak yüksek kültürü oluşturmuştur.[200]

Materyalizm, aslında saf aklın gücüyle ileri itilmemişlerdir. Onları ileri iten şey, özellikle doğa bilimlerindeki ve sanayideki gün geçtikçe daha coşkunlaşan büyük ilerlemedir. İdealist sistemler de zamanla daha çok olmak üzere materyalist bir içerik kazanmışlar ve "panteist" görüş açısından tin ile madde arasındaki aykırılığı o şekilde uzlaştırmaya çalışmıştır.[201] Ölümden sonra ruh diye bir kavramın ne olacağına dair bilgisizlik, insanları sadece tabiatla ilgilenmeye itmiştir. Bu durum kişisel ölümsüzlük

[198] Gellner, E. (1965). *Thought and Change*, London: The University of Chicago Press, s. 155 ve 167-169.

[199] Bujnicki, 1994, s. 13.

[200] Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. İstanbul: İnsan, s. 95-99.

[201] Engels, 1992, s. 23

anlayışına yol açmakla birlikte "doğanın mı yoksa Tanrı'nın mı esas öğe olduğu" sorunsalı tartışılmıştır.[202] Bu çerçevede Hegel, duyularla algılanabilir maddi dünyanın tek gerçeklik olduğu ve bize ne kadar yüce görünürlerse görünsünler bilincimizin ve düşüncemizin, beynin ürünlerinden başka bir şey olmadığını iddia etmiştir. Hegel'in görüşüne göre; kendimizin başlattığı doğal bir süreç hakkındaki anlayışımızın doğruluğunu, onu (doğa ve öğeyi) koşullarından çıkararak varlık haline getirip kendi amaçlarımıza hizmet ettirerek tanıtlayabilmek önemlidir. Bu kapsamda materyalizm, Immanuel Kant'ın "kendinden-şey" (nomen) kavramını öne sürerek insan algısının ötesinde olduğunu iddia ettiği Tanrısal olguyu reddetmektedir.[203]

2.2.1. Pozitivizmin Edebiyata Yansımaları (Realizm ve Natüralizm)

Doğal olanın yer bulduğu diğer bir alan ise edebiyat dünyasıdır. Daha önce değindiğimiz, 1848 Halkların Baharı sonrası edebiyatta gerçekliğin yansıtılması gerektiği savunulmuştur. Buna göre edebiyatta realizm ortaya çıkacaktır. Realizm, 1850'lerin başında önce resim alanında kendini göstermeye başlamıştır. Gustave Courbet'in (1819-1877) "Ornans'ta Akşam Yemeği" ve özellikle "Ornans'ta Cenaze" tabloları realizmin çıkışı olarak kabul edilmektedir.[204] Kendisini realist olarak tanıtan Courbet'in bakış açısı

[202] Engels, 1992, s. 21.

[203] İngiliz düşünür David Hume da Kant ile yakın bir görüşe sahiptir. Bkz. Engels, 1992, s. 23-24.

[204] Ornans'ta orta halli toprak sahibi bir ailede dünya gelmiş olan G. Courbet, çocukluğunda tanık olduğu kırsalı resim sanatına aktarmıştır. Bu ilhama ek olarak daha on iki yaşında öğretmeni tarafından dışarı çıkarılarak tabiatı resmetmeye başlamasını de ifade etmek gerekir. Courbet, 1839-40 yılında Paris'te Sanat Okuluna ve *Ecole Realisme*'e girmeye çalışmışsa da kabul edilmemiştir. Bu başarısız girişimlerinden sonra kendi kendini yetiştirmeye karar vermiştir. 1848 yılındaki toplumsal olaylardan sonra kendisini tanımlayacak akımı keşfetmiştir: Realizm. Daha fazla bilgi için bkz. Burnham İmperio, Jenifer. (1991). *The Artist as Sociologist: Gustave Courbet, Realism and The Art World in French Nineteenth Century Society*. (YL Tezi). Bernard College, Sociology Department. New York, s. 13-22.

romantizm ve realizm arasında bir geçişin sembolü olarak 19. yüzyılın ortasında, ressamlardan oluşan "Barbizon ekolünü" meydana getirmiştir.[205] Courbet'in başını çektiği bu ekol etrafında gelen ressamlar, çoğunlukla tabiatı ve kırsal toplumu tema alan eserler sunmuşlardır. Bu tablolarda gözleme dayalı nesnellik ön planda olması[206], kısa bir süre sonra edebiyatta dünyasında da yerini alacak "Realizm akımının", bir başka deyişle "pozitivizmin" temel ilkelerinden biri olacaktır.

Realizmin edebi eserlerde ilk örneklerini, romantizm ve realizm arasında bir köprü olarak değerlendirilen Stendhal (Henri Beyle, 1783-1844) ve Balzac'ın (1799- 1850) eserlerinde görmekteyiz. Örneğin Stendhal'ın *Kırmızı ve Siyah* (1830)[207] ve *Parma Manastırı* (1839); Balzac'ın *Goriot Baba* (1834) ve *Vadideki Zambak* (1836)[208] eserleri realizm öncesi dönemin sosyo-ekonomik ve psikolojik yapılarını gözlemleme temelinde konu edinmeleri bakımından önemlidir. Her iki yazar, romantizmin etkisiyle kahramanlarının tutkularını, hayallerini coşkunluklarını devreye sokmasıyla ancak realizmin habercisi konumunda kalabilmişlerdir.

---

[205] Hector de Callias, Aralık 1866'da *L'Artiste* adlı dergiye yazdığı makalesinde ilk defa "Barbizon ekolü" tanımını kullanmıştır. David C Thompson'un "the Barbizon School of Painter" başlıklı kitabı 1890 yılında yayınlanana kadar "Barbizon ekolü" sık kullanılan bir terim olmamıştır. 1870'lere kadar Courbet'in yakın arkadaşları ve öğrencilerinden Diaz, Rousseau, Jacque, Millet, Dupre´, Troyon ve Corot gibi ressamların oluşturduğu küçük bir grup olmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. Lewis, A. (2009). The Forest in The Museum: revising the Barbizon Canon. *The Art Book*, Vol. 16/2, s. 7-8.

[206] İmperio, 1991, s. 38-39.

[207] Napoléon sonrası Fransa'da sosyo-ekonomik yapı içinde bir karakterin, hırs yaparak o dönem içinde bulunduğu toplumsal sınıfının üstünde yer almaya çalışmasının siyasal ve psikolojik tahlilleri için bkz. Kantarcıoğlu, Sevim. (2007). *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, İstanbul: Paradigma s. 135-141.

[208] Aile kurumunun tartışıldığı ve toplumun aileye bakış açısının kötü giden bir evliliği ızdırap verecek noktaya getirmesine neden olan ahlaki değerlerin kadına yansımasının analizi için bkz. Kantarcıoğlu, 2007, s. 141-149.

Balzac, insanı hayvandan ayıran şeyin, tabiat şartlarına uymak yerine tabiatı kendi emrine alacak teknolojiyi ve kültürü geliştirebilmesi olduğunu ifade etmiştir. Balzac, bu doğrultuda "*İnsanın ihtirasları, duygu ve düşünceleri olmasaydı ne tarih ne sanat ne de roman olurdu*" sözüyle insan tecrübesini roman kişilerinde somutlaştırırken, toplumu organik bir bütün olarak değerlendirmiştir.[209] Aynı zamanda Balzac, tarihte kültürel değişim süreci içindeki diyalektik çatışmayı da verebilmek, sebepleri ve onların doğurduğu neticeleri sosyal ve bireysel gerçeklere sadık kalarak kaydedilebilen güvenilir tarihçi olmayı amaçlamıştır. Dolayısıyla realizm (pozitivizm) akımının ilkeleri az çok belirmiştir. 1840'lı yılların son dönemlerinde, özellikle Fransa'da burjuva ve kırsal toplum arasında beliren tansiyon, sosyo-ekonomik ve politik gerçekliğin tekrar gündeme gelmesini gerektirirmiştir. Bu dönemlerde toplumun içinden geçtiği süreci realist ilkeler temelinde konu alan ilk eser Gustave Flaubert'in (1821-1880) *Madame Bovary*'si (1857) olmuştur.

Romantizmin "*Hissediyorum, öyleyse varım*" felsefesini benimsemeyen Flaubert, bir platonist olarak insan duygularının güvenilirliğinden şüphe etmiş, onların nisbî anlamda gerçekliklerini görmüştür. Sanatçıya düşen görev, bu duyguları bilinçlendirmektir. Beşerî duyguları empati yoluyla tekrar yaşayan sanatçı, akılcı yaklaşımıyla onların evrensel boyutlarını da kavrayabilen ve onları sanat ortamı içinde de somutlaştıran kişi olduğunu savunan Flaubert, kendi çağının gerçek anlayışı içinde ve bir platonist olarak 'organik klâsik' biçim anlayışını benimsemiş ve bu inancını *Madame Bovary*'de uygulamıştır. [210] Realizm ve natüralizmin ana temalarından olan burjuva eleştirisini ortaya koyan *Madame Bovary*'nin ses getirmesinden sonra ömrü kısa süren *Le*

[209] Kantarcıoğlu, 2007, s. 143.

[210] Kantarcıoğlu, 2007, s. 150; ayrıca Madam Bovary eserinin genel analizi için bkz. Kantarcıoğlu, 2007, s. 149-155.

Realisme (1856-1857) dergisinde L. Edmond Duranty tarafından realizmin ilkeleri tam anlamıyla sıralanmıştır.

Realizmin yükselişi Goncourt kardeşler (Edmond, 1822-1896 ve Jules, 1830-1870) ile devam etmiştir. Aynı zamanda Charles Dickens (1812-1870); Nikolay Gogol (1809-1852), Ivan Turgenyev (1819-1883) ve Leo Tolstoy (1828-1910) gibi yazarlar realizmin zirveye ulaşmasında katkıda bulunmuşlardır. Genel olarak esas alınan sorunlar arasında "büyük şehir, kölelik düşüncesi, kuşak ve cinsiyetler arasındaki çatışma ve insanların göz ardı edilmesi" yer alıyordu. Yazarlar, siyasi durum ve Sanayi Devrimi'nin getirdiği sorunları detaylı bir biçimde gözlemlemiş ve kaleme almışlardır. İnsanın, toplum içinde yalnızlaşıp mutsuz bir bireye dönüşmesini ve bunun altında yatan sebeplerin altını çizmek onların görevi haline gelmiştir.[211]

Pozitivist felsefe, 1860'larda ise "natüralist akımla" kendini gösterir. Darwin'in "evrim teorisinin" natüralist akımı en fazla etkileyen düşünce sistemlerinden biri olduğunu burada belirtmemiz gerekir. Charles Darwin, *The Descent of Man* (İnsanın Türeyişi) adlı eserinde insanın yaşadığı bu evrim süreci içinde güçlü olanın hayatta kalma ilkesini ifade etmiştir. Yani bütün tabiatta ve insanda evrim güçlünün yaşamasıyla mümkün olmaktadır. Darwin'in tümevarıma dayalı bir gözlem yapılamayacağı ve önceden teorinin oluşturulup tümden gelimci bir metot uygulanması gerektiğine dair savları, diğer natüralist yazarların ürün vermesinde oldukça etkin olmuştur.[212]

Natüralistler, Tanrı'nın ve ruhun varlığına inanmamakla birlikte Tanrı'nın yerine bilimi yerleştirmişlerdir. Natüralist akıma göre insan için gerçek, yaşadığından ve tecrübe ettiklerinden ibarettir. Bu düşüncenin temeline dair, Fransız pozitivizminin önde gelen

[211] Perk, Derya. (2018). Pozitivizmin Alman Edebiyatına Yansıması. *Folklor/edebiyat*, C: 24/94, s. 231.

[212] Kantarcıoğlu, S. (1993). *Edebiyat Akımları ve Temel Metinler*. Ankara: Gazi Üni. Yay., s. 121.

isimlerinden biri olan ve sosyolojik eleştirinin babası sayılan Hippolyte Taine'in (1828-1893) determinist bakış açısından daha önce bahsetmiştik. Taine, ırksal, coğrafi, çevresel koşulların kişi, olay ve olguları yönlendirdiği önermesiyle natüralistlere yol göstermiştir.[213] İnsan, az önce belirtilen etkenlerin dahilinde elde ettiği tecrübeleri doğanın ona sunduğu şekilde algılayabilmektedir. Bu bağlamda psikolojik ve fiziksel yapısı ya da yaşadığı çevresi, insanın edinimini oluşturmada etkendir. Söz konusu etkenler bireyin varoluşsal çerçevesini ve kaderini belirlemektedir. Buna göre toplumsal aidiyetin, yaşama ve ulusa bağlılığın konu edindiği şekliyle "pozitivist tutumun" bir yazın biçimi olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.[214]

Realizm ile natüralizm arasında bir köprü oldukları kabul edilen Goncourt Kardeşler, özellikle Edmond de Goncourt'un gayretleri natüralizme sanat ve edebiyatta işlerlik kazandırabilmiştir. Hatta bunun natüralist akıma model olan *Germinie Lacerteux* (1864) dair Jules de Goncourt ölümünden kısa bir süre önce kardeşine sarf ettiği "*İstedikleri kadar inkâr etsinler… Bir gün Germinie Lacerteux'yı yazdığımız ve Germinie Lacerteux'nın realizm, natüralizm, ilâh… isimleri altında imal edilmiş ne var ne yoksa, hepsine model vazifesini görmüş ana kitap olduğunu kabul etmek durumunda kalacaklardır*"[215] sözüyle kendilerinden sonra gelecek yazarların natüralist ilkelere bağlı kalmak zorunda kalacaklarını öngörmüştür. Goncourt kardeşlerin (ve Flaubert de dahil) nesnelliğe ve bilimselliğe erişmek amacıyla romanlarını yazmadan önce anlatacaklarının gerçekliğinden emin olmak için araştırma yaptıkları bilinmektedir.[216]

---

[213] Şerif, Y. (1932). Fransız Natüralizmi. *Darülfünün Edebiyat Fakültesi Mecmuası*. Cilt. VIII/5, S. 66-68.

[214] Perk, D. (2018). Pozitivizmin Alman Edebiyatına Yansıması. Folklor/edebiyat, cilt: 24/94, s. 227- 235.

[215] Şerif, 1932, s. 64.

[216] Şerif, 1932, s. 65.

Goncourtlardan sonra natüralizm akımın öncüleri arasında bulunan Fransız yazar Emile Zola'nın (1840- 1902) *Thérése Raquin* (1868)[217] ve *Deneysel Romanı* (Le Roman expérimental - *1879*) adlı eserleri de natüralist akımı açıklaması bakımından önemli kaynaklardır.[218] Zola, *Deneysel Roman* adlı eserinde deneysel metodun edebiyatta özellikle roman ve tiyatro eserlerinde uygulanmasını istemiştir. Zola'ya göre, roman yazarı da bir bilim adamı gibi hem gözlemci, hem de deneycidir. Gözlemci olarak roman kahramanının hayatını tayin eden sosyal ve ekonomik gerçekleri, biyolojik kalıtımı tespit eden roman yazarı, sebep-sonuç ilişkisi ve sağlam bir mantık dokusu içinde olayları kurgular. Roman yazarı, bu durumda bilimsel metotları uygulayan bir deneycidir.[219] Zola, bu manifesto niteliğindeki eserinden sonra natüralist akım için önemli sayılan *Nana* (1871) ve *Germinal* (1885) adlı eserlerini kaleme almıştır.[220]

Natüralizmin asıl büyük çıkışını ve tam anlamıyla kuramlaşmasını sağlayan Emile Zola'nın haricinde; H. Taine'nin görüşlerinden etkilenen Guy de Maupassant'ı (1850-1893) da saymamız gerekmektedir. Ancak natüralizm Batı Avrupa edebiyatında, Fransız edebiyatına göre daha geç bir dönemde kendine yer bulmuştur. Örneğin Alman edebiyatında yazarlar, artık gerçekleri olabildiğince yalın ve olduğu gibi aktarma çabasına girmişlerdir. Çünkü onlara göre deneyimlenen gerçekler, yine gerçekçi bir yol

---

[217] Şerif, 1932, s. 70-71.

[218] Zola, "Le Roman Expérimental" (1879/80) adlı eserinde fizyolog Claude Bernard'ın (1813-1878) tıbbi makalesine değinmiş ve bu yazının sonuçlarının bir romana aktarılması gerektiğini vurgulamıştır. Bkz. Perk, 2018, s. 230; Şerif, 1932, s. 70.

[219] Kantarcıoğlu, 1993. S. 124-125.

[220] Zola'nın "Nana" adlı eseri, 19. yüzyıl burjuvasının safkan olduğu ve bu safkan soyu korumak gerekliliği düşüncesini konu alarak burjuvazinin cinsel püritenliğini ele almıştır, 1860'ların Paris'indeki fuhşu anlatan bir roman *Nana*'da, Kont Muffat karakteri üzerinden toplum içinde kabul edilmiş ahlaki ölçülerin aşırılığı anlatılmıştır. Nana eseri, o dönem için ekonomik meselenin haricinde; ailenin burjuva toplumunun mülkiyet ve iş dünyasına ait bir birim olarak değerlendirilmesini irdelemesi açısından dikkat çekicidir. Bkz. Hobsbawm, 2012, s. 257.); Ayrıca (Bkz. Kantarcıoğlu, 2007, s. 155-161.

ile anlatılmalıdır. Natüralistler bu sebeple hayata ayna tutmak ve olabildiğince gerçeğe dayalı bir anlatım için "saniye üslubunu" (*Sekundenstil*) geliştirmişlerdir. Bu bağlamda Alman edebiyatında "saniye üslubunu" o dönemde kullanan yazarlar arasında Arno Holz ve Johannes Schlaf ilk defa 1889 yılında yayınlanan *Papa Hamlet* başlıklı eserle yer almışlardır.[221] Natüralizm dönemindeki başarılarının kanıtı olan eserlerinde gerçeği olabildiğince şeffaf bir şekilde yansıtan yazarlar, hem çağı ve toplumsal değişimi eleştirel bir gözle ele almış, hem de sorunları bireyler üzerinden en anlaşılır şekilde yansıtmışlardır. Bir diğer natüralist yazar ise tiyatroya eğilimli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen ve her zaman ezilen ve yardıma ihtiyacı olan insanları konu edinen Gerhart Hauptmann (1862-1946) da *sekundesntil* üslubu kullanarak Alman natüralist edebiyatına katkı sunmuştur. [222]

Edebiyat dünyasına ait yazar ve akımların bir ulusun yönetim şekline ve ideolojisine ne kadar etki ettiğini de muhtemelen Natüralizm ile görmekteyiz. Fransa'da 1870'li yıllarda gündeme gelen siyasi olaylar ve düzenlemeler buna imkân vermiştir. Dönemin bazı düşünürleri ve yazarları Zola ile cumhuriyetin birbirinden ayrılmaz iki ortak olduklarını belirtmişlerdir. Çünkü cumhuriyetçilerin, kendi eylem ve kararlarının bilime dayandığını ve modern fikir hareketine en uygun bir hükümet şeklini sunduklarına dair ifadeleriyle uyumlu olarak Emile Zola cumhuriyet ve natüralizm fikrini birbirine bağlayan söylemlerde bulunmuştur.

[221] Natüralizmin Alman edebiyatında gelişimi ve sekundenstil üslubu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Perk, 2018, s. 227-235.

[222] Brandenburg etrafındaki doğallığı keşfetmesiyle de resimsel bir bakış yeteneğini kazanmıştır, fikirsel olarak Holz'a bağlanmadan önce "Fasching" (Karnaval) ve "Bahnwärter Thiel" (Demiryolu Bekçisi Thiel) gibi eserler vermiştir. Hauptmann'ın natüralist sanat anlayışı hakkında bilgi edinmek için bkz. Perk, 2018, s. 232-234.

> "Modern devleti, ancak, tahlil ve tecrübeye dayanan bilimyanlısı veya natüralist cumhuriyetçiler inşa edebilir. Cumhuriyet, ancak bilimsel bir formülün kuvvetiyle mevcut olabilir. Bu meselenin giderilmesi oldukça önemlidir. Bence cumhuriyetin mevcudiyeti buna bağlıdır. Cumhuriyet, bizim metodumuzu kabul edip etmemesine bağlı olarak yaşayacak veya yaşamayacaktır."[223]

Fransa'da cumhuriyet, 1870'de ilan edilirken Almanya'ya karşı mağlubiyet bu sistem üzerinde birtakım tartışmaları beraberinde getirmiştir. Ancak 1789 yılında Ayan Meclisi cumhuriyetçilerden oluşmuştur. 1880 yılında ruhban sınıfı başta olmak üzere bazı kurumlara hücum edilmesi, 1881 yılında radikal sosyalistlerin yeni bir hükümet kurmasına yol açmıştır. Emile Zola ve natüralizm etrafında dönen bu rüzgâr, natüralizmin daha fazla gelişip Fransa dışına taşmasına neden olan en büyük etkenlerden biridir.

[223] (Şerif, 1932, s. 84.)

III. BÖLÜM

POLONYA'DA POZİTİVİZM

3.1. Polonya'da Pozitivist Dönemde Ülkenin İçinde Bulunduğu Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Koşullar

Krakow Ayaklanması (1846) ve Macarların öncülüğünde başlayan 1848 İhtilali, sadece bir grubun vatansever bir ruhla giriştiği saldırı eylemlerinin, düşmanı fiziki olarak zayıflatmada etkisiz olduğunu açık bir biçimde göstermiştir. Bu olaylar çerçevesinde Polonya'nın diğer şehirlerinde yaşayan halkın ayaklanma teşebbüslerinde organize eylemlerin, vatanseverlik duygusunun ve demokratik ideolojilerin, yadsınamaz bir ilham kaynağı olabileceği keşfedilmiştir. Hatta söz konusu bu olaylarda silahlı örgütlenme zayıf olsa da daha çoğulcu organize eylemlerin ve güçlü bir silahlanmanın Polonyalılara düşmanı alt etme imkânı verebileceği gözlemlenmiştir. Demokratik düşünce etrafında alınan kararların olması koşuluyla bütün kurumları modernize edilmiş bağımsızlığını kazanmış Polonya'nın, kendi toplumuna daha iyi bir hayatı sağlayabileceği ortamı ancak geçmişteki tecrübelerin ışığında meydana getirilmesi muhtemel eylemlerin başarıya ulaşmasıyla elde edebileceği anlaşılmıştır. Bunun için bu dönemlerde daha yoğun bir biçimde kültürel ve siyasi alanlarda çeşitli yeraltı örgütleri ve dernekleri kurulmuştur.

Toplumu daha kapsayıcı bir şekil almaya başlayan söz konusu dernek ve örgütler çatısı altında bir araya gelen Polonyalılar, ülkeyi parçalayanlarla mücadele maksadıyla toplanmaya, onlardan talep edecekleri konuları tartışmaya ve gözlerini tek bir odağa birleştirmeye başlamışlardır. Buralarda oluşan atmosferin, topluma yansımasını gözlemlemek için kiliselere bakmak gerekmektedir. O dönemin Polonya toplumu, daha çok Rus politikalarına karşı tepkilerini dile getirmek için kilise etrafında bir araya gelmeyi dayanışmanın ön koşulu olarak görmüşlerdir. Polonyalıların gösterdikleri bu tutum,

kültürel değerlerinin bir yansımasını ortaya koymalarının yanında Ortodoks çarlık yönetimini hedeflediklerini göstermektedir. Çünkü Rusya'nın 1861 yılında uygulamaya koyduğu reformlar sonrasında Ortodoks olmayan toplumları "kültürel ve siyasi asimilasyona" maruz bırakmak için öncekilere göre daha sıkı bir "Ruslaştırma politikasını" (*Rusyfikacja*) hayata geçirmesi, Polonyalılar arasında tartışılmaya başlanmıştır.[224] Ruslaştırmanın belirgin bir biçimde Katolik Polonyalıları hedeflediğini iddia edebiliriz.

Daha önce değindiğimiz gibi Polonyalı kimliğinin etkin olduğu Belarus ve Litvanya gibi yerlerde yine Ruslaştırma politikasının sebep olduğu hareketlenmeler de söz konusu odaklanmaya neden olmuştur.[225] Polonya sınırlarının ötesinde kalan bölgelerde Polonyalılığın yok edilmesine karşı yapılan bu tartışmalar, yakın zaman içinde Varşova'da başlayacak gösterilerin bir başka gerekçesini hazırlamıştır. Bu bağlamda ilk işaret, Bayan General Sowińska olarak bilinen Katarzyna Sowińska'nın cenaze töreni (Haziran 1860) ile kısa bir zaman içinde hem kendisinin hem de kocasının ülke için hizmetlerini anlatan yayın projesi etrafında bir araya gelen Güzel Sanatlar ve Tıp fakültesi öğrencileri sayesinde başlamıştır.[226] Bu öğrencilerin başrol aldığı, Kasım Ayaklanmasının yıl dönümünde Rusya karşıtı ilk siyasi manifestonun beyan edilmesi ile başlayacaktır.

Bir kadın figürü üzerinden başlayan bu gösteriler pozitivist bağlamda kadının rolünü ifade etmesi açısından sembolik bir öneme sahiptir. Ancak halkın mahrum kaldığı hakları edinmesi veya soylu, köylü, işçi gibi toplumsal sınıfların çıkarlarını savunmaktan çok düzenlenecek ayaklanmanın en başta ulusal değerlerine dayandırılması öncelikli

[224] Özcan, 2012, s. 179-181.

[225] Staliunas, 2007, s. 35- 44.

[226] Kronika, 1994, s. 202.

olmuştur. Kısa bir süre önce 1846 Kraków Ayaklanması ve 1848 Galiçya İhtilali dönemlerinde görüldüğü gibi; Polonya halkının önemli bir kısmının ayaklanmadan çekinmesi gibi ihtimallerin önünü kapatmak için azınlıkları da kapsayacak şekilde gazete, dergi ve yeraltı örgütleriyle ulusal özgüven aşılanmaya çalışılmıştır.[227] Bu süreçte "bağımsız bir Polonya'nın" vazgeçilemez olduğu kararlılığından hareketle vatana yönelik aidiyet duygusunun, ulusal değerlerin, demokratik yönetimin ve eşit kanunların önemini, hatırı sayılı çoğunlukta Polonyalı belli bir noktaya kadar kanıksamıştır.

Kırım Harbi'nden (Osmanlı-Rus, 1853-56) yenilgiyle çıkan Rusya'da toprak köleliğinin kaldırılmasına yönelik talepler ve hareketlenmeler Çar II. Aleksandr'ın (hük. 1855-1881) Mart 1861 yılında toprak serfliğinin kaldırıldığını beyan eden "Kurtuluş Kanununu" imzalamasını sağladı.[228] Söz konusu kanun ile köylülerin toprak işletme hakkı olduğu gibi bağımsız hareket etme hakkı da olmuştur. Ancak toprak dağıtımında yaşanan adaletsiz durumlar, köylülerin büyük bir kısmının sanayide çalışmasına neden olmuştur. Böylece Rusya'da "proletaryanın" temeli atılmıştır.[229] Bu gelişmelerin ardından bölgesel yönetim için birtakım ayrıcalıklar tanınmıştır. Rusya'da, özellikle sanayi alanındaki gelişmeler Rus işgali altındaki altında bulunan Polonya'da da yansıma bulmuştur. Varşova, Łódź (dönemin Rus kaynaklarında "Kaliska") ve Katowice şehirlerinde tekstil, metalürji ve maden alanında gözlenen gelişim, zamanla Polonyalı köylülerin de sanayi alanında çalışmalarına neden olmuştur.[230]

---

[227] Kronika, 1994, s. 147.

[228] Armaoğlu, *2014,* s. 765.; Hugh, S. W. (1965). *The Decline of Imperial Russia*. New York: Frederick A. Praegar*,* s. 41-43.

[229] Armaoğlu, 2014*,* s. 766.

[230] Rusya ve Prusya işgali altındaki Polonya topraklarında işçi sınıfı ve sanayileşen şehirler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Erbil, 2016*,* s. 114-121.

Ocak Ayaklanması sonrası Polonyalılar için silahlı mücadele artık söz konusu olmamıştır. Yaklaşık yedi bin genç, göçmen olarak Batı'ya sığınmak durumunda kalmıştır. Çarlık yönetimi, Polonya kırsal halkını kendisine bağlamak için tarım reformuna izin vermiştir.[231] Öte taraftan diğer milletlerden farklı olarak Polonyalılar arasında kendilerini aidiyet unsurları, hukuk ve kimlik bakımından tanımlama tartışmaları artmaya başlamıştır. Burada sayılan farklılıkları, uluslararası platformlara taşıyarak Polonya meselesini, uluslararası bir mesele haline getirmeye karar vermişlerdir. Polonya meselesi, Ocak Ayaklanması sonrası artık olmayan bir şey olarak kabul edilmiştir. Polonyalılar, bağımsızlığa dair daha önce hissettikleri umudu artık yitirmişlerdir. Fiziksel güçlerinin yanı sıra siyasi düşüncelerinden ve siyasi yetilerinden şüphe duymaya başlamışlardır. Üstelik Fransa'nın (1870) Prusya ile girdiği savaştan mağlup olarak çıkması, artık Avrupa coğrafyasında Prusya, Habsburg ve Rusya'nın her zaman olduğundan daha güçlü ve hâkim olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Fransa'dan herhangi bir yardım alamayacaklarından dolayı Polonyalıların bağımsızlık ümidi kalmamıştır. Polonyalı temsilciler de hiçbir açıdan siyasi platformlarda yer alamamıştır. Polonya'yı paylaşan üç ülke, Polonya meselesini kendi iç meseleleri olarak kabul etmişlerdir.

1863 Ocak Ayaklanmasında dergi ve gazete gibi yayın araçlarının ne kadar etkin olduğunu gören Polonyalı vatanseverler, yine yayın unsurlarını etkin bir biçimde kullanarak toplumun kimliği üzerine düşünceler üretmenin yanı sıra toplumsal yaşamın mevcut koşullar içinde daha gelişmesi üzerine ortak fikirler ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Polonyalıların, Habsburg yönetimi altındaki Galiçya bölgesinde buna yönelik en uygun zemini bulduklarını iddia edebiliriz. Habsburg işgalindeki Galiçya'da Lehçe'nin kamu kurumlarında serbest bırakılması ve sonraki yıllarda üniversitelerde

[231] Yüce, 2002, s. 209.

(Krakov-Jagiellon ve Liviv'de) Almancanın yerini almaya başlamasıyla ulusalcı fikirler halkın geneline daha fazla nüfuz etmiştir.[232] Bu dönemde Lehçe yayınların piyasada yer alması için zamanla artan matbaa hanelerin önemi göz ardı edilemez. Böylece ortak bir yayın dili meydana gelmiştir. Ortak yayın dilinin, Ocak Ayaklanmasına giden yolda coğrafi ve kültürel bağlamda farklı lehçelere sahip insanlara ortak mesaj verebildiği özellikle 1848 Galiçya İhtilali sonrası anlaşılmıştır. Yeraltı örgütleriyle Rusya ve Prusya kontrolündeki bölgelere ulaştırılan bu yayınlar, "ulusal bilincin" zeminini oluşturmada oldukça büyük bir rol oynadığı gözden kaçmamıştır. Habsburg işgali Galiçya'da net bir biçimde ifade edilemese de; dergi ve gazetelerde karşılaşılan Lehçe, Prusya ve Rusya işgali altındaki topraklarda Almanca ve Rusça gibi hâkim dillerin altında; ama konuşulan halk lehçelerinin üzerinde bir statüde kolektif iletişim aracı olabilmiştir. Hem lehçe farklılarından dolayı birbirleriyle iletişimde güçlük çekildiği hem de aralarındaki (işgal edilmişlikten kaynaklanan) sınır dolayısıyla iletişimin zor olduğu bir dönemde Polonyalılar, dergi ve gazeteler sayesinde taleplerini ifade edebilir ve eyleme geçebilir bir ortama kavuşmuşlardır. 1863 Ocak Ayaklanması'na daha geniş kapsamlı katılımın gerçekleşmesi, anlatılan iletişim yönteminin etkinliğini kanıtlamıştır.

Polonya'da ülkeyi parçalayan devletler tarafından yeni dayatılan baskılar, Polonya toplumunun karakteristiğinde radikal değişimlerin kaynağı haline dönüşmüştür. Bu

[232] 1848 yılından sonra Almancanın, Habsburg kurumlarında tek resmi dil olarak kabul edilmesinin yanında Germen kimliğini (ve bu kimliğin diğerlerine üstünlüğünü) ifade etmesi bakımından siyasi bir önemi vardı. Ancak ilerleyen yıllarda birtakım bilim dallarında istenen kalitede bilim adamının olmayışıyla ve toplum ile üniversite arasında dilsel bir bütünlüğün olmayışından kaynaklanan uygulama sorunları, Galiçyalı öğretim görevlilerinin üniversitelerde yer almasını gerektirmiştir. 1861'den itibaren Józef Dietl'in Jagiellon Üniversitesinin rektörü oluşu ve Yahudi bir Polonyalı vatansever Józef Oettinger'in ders vermesi için izin alabilmesi, Lehçenin kamusal bir kimliğe kavuşması açısından büyük dönüm noktaları olmuştur. Galiçya bölgesinde 1860 ile 1870'lerin üniversite eğitimi hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Surman, J. (2019). *Universities in Imperial Austria, 1848-1918*. Indiana: Purdue University Press, s. 175-179.

değişimler, halkın hatırı sayılır bir kesimi için ağır şartları da beraberinde getirmiştir. Polonyalıların ekonomik süreçten memnun olmamaları, kitlelerin aydınlanması için eğitim alt yapısının baltalanması[233], topluma demokratik düşünceleri yaymada çıkarılan zorluklar gibi olarak sıralanabilir. Bu değişim ve dönüşüm çalışmalarıyla beraber kısa süre önce benimsenen ulusal bilinç zamanla daha fazla büyümeye başlamıştır. Polonyalı gençler arasında da siyasete dair daha fazla yoğun bir ilgi oluşmuştur. Buna göre sosyalist ve demokratik düşünceler eşliğinde Polonyalılar arasında bağımsızlığına dair arzuların büyümeye başladığı iddia edilebilir.

Polonya bağımsızlık ve Rus serflik hareketleri Habsburg dışında dallanıp budaklanırken Galiçya'ya sıçramasına engel olmak istenmesi, yükselen sosyalist düşüncelerin uygulanmasında büyük önem taşımıştır.[234] Habsburg, söz konusu uygulama aracı olarak 1851 yılında işlevini daha fazla güçlendirme gereği duyduğu "Reichsrat'ın" (*Rada Panstwowa*) 1860 yılından itibaren daha demokratikleşmesine önem vermiştir. Bunun için siyasi ağırlığı olan Polonyalı olan Agenor Gołuchowski'nin İçişleri Bakanı olarak atanması, Habsburg yönetiminin diğer bir yandan da azınlık (veya geri kalmış bir toplum olarak) görülen toplumun da yönetimin içinde olduğuna dair verdiği görünüm dikkat çekicidir. Gerek duyulan bu dönüşüm çerçevesinde, Viyana'ya gönderilen Galiçya

[233] Galiçya temsilciler meclisinden Viyana'daki Reichtat'a gönderilen Teodor Polański, Maurycy Kraiński ve Stanisław Michał Starowieyski'nin 1860 yılından itibaren (o dönem Polonyalı kökenli Habsburg içişleri bakanı Agenor Gołuchowski'nin desteği ile) Polonyalı kimliğini ortaya koyarak Galiçya'da kamusal alanlarda, özellikle de Jagiello Üniversitesinde -Germenleştirmeye karşı- Lehçenin kabul edilmesi için verdikleri çaba eğitim altyapısını oluşturmaya yönelik ciddi bir adım olarak değerlendirmek gerekir. Daha fazla bilgi için bkz. Stanisław Grodziski. (2011). Program Autonomii Galicyjskiej w 1860 roku. *Kraków i Galicja wobec przemian cywylizacyjnyh (1866-1914)*. Krakow: Universitas, s. 13-23.; Bu dönemlerde Alman devletlerinin, daha çok Habsburg yönetiminin kontrolü altındaki üniversitelerde bir hakimiyet kurma çabalarını Polonya kültürünü daha fazla baskılayacağını tahmin etmek zor değildir. Habsburg ve Almanlar arasındaki üniversite hâkimiyet çabaları hakkında bkz. Surman, 2019, s. 156-172.

[234] Surman, 2019, s. 192.

temsilcileri Teodor Polanski, Maurycy Kraiński ve Michał Starowieyski eğitim, yönetim ve hukuki alanlarda Lehçenin kabul edilmesi konusunda özgür bir biçimde söylevlerde bulunabilmişlerdir.[235] Meydana gelen bu demokratik ortam, Polonya'nın diğer işgal altındaki bölgelerde kaynayan toplumsal olayların Galiçya bölgesinde ciddi bir boyuta gelmemesinin bir başka sebebi olmuştur. Habsburg'un aksi tutumunda muhtemel ayaklanma belirtilerini, Wilhelm Feldman'ın 1850 sonrasını ifade eden şu cümlelerinden anlamamız mümkündür:

> "Acı, yokluk ve baskı yılları gerçekleşti. Bürokrasi altındaki polis, jandarma ve ajanlar Galiçya'nın sahipleri oldular. Keskin bir biçimde 1848 yılının bütün izleri silindi. Çünkü 1 Aralık 1850 yılındaki Anayasa kaldırıldı. Lehçe 1848 yılında adli kurumlarda kullanılırken bunun yerini Almanca aldı, Rusça da kabul edilebilir dil oldu. Jagiellon Üniversitesinin bütün profesörleri görevlerinden alındı, savaş mahkemeleri topluma korku saldı.
>
> Ülke ekonomik ve fiziksel olarak acı çekti. Rus ordusunun peşi sıra nüfusu kıran salgın, hastalıklar ve açlık geldi.[236] Açlık o dönemlerde o kadar ağırdı ki, bazı bölgelerde köylüleri kanibalizme itti. Hükümetin, Galiçya'nın taleplerine anlayış göstermesi bir yana, kötü arzularını sunuyordu. Köylülerin tutumunda ani değişiklik ve yeni iktisadi sisteme geçişleri, soyluların önemli bir kesimini şaşkına çevirmişti. Böylesi şartlarda politik hareketler söz konusu bile değildi. Demokrasi, anlamını yitirmiş bir kavramdı. Hükümet, 1848 olaylarına katılanlara karşı amansızdı …."[237]

Galiçya ve diğer Germen halkın az olduğu bölgelerde merkezi yönetimin ağırlığını daha fazla ortaya koymak için *Reichsrat'*ın daha demokratikleşmesi gerektiğini düşünen Habsburg, Galiçya özelinde yapılan tartışmaları demokratik bir görünüme dönüştürmeyi

[235] Grodziski, 2011, s. 13-23.

[236] Macar isyanını bastırmak için Galiçya'ya giren Rus askerleri.

[237] Grodziski, 2011, s. 20-21.

mümkün kılabilmiştir. Diğer işgal altındaki bölgelerde aynı durum söz konusu olmadığından dolayı her zaman şiddetin başat rol aldığı gösterilerin olması muhtemel olmuştur. Buna karşı olarak *Kulturkampf* ve Ruslaştırma politikaları önemli bir bariyer oluşturmuştur.

Sadova Savaşı (1866)[238] dolayısıyla Avrupa'da oluşan gerginlik, nerdeyse bütün kıtanın maddi bir çıkmaz içerisine girmesine neden olmuştur. Bundan dolayı Polonya da istediği zirai ve sanayi alanlarında atılımlarını gerçekleştirememiştir. Diğer bir taraftan Prusya Başbakanı Bismarck'ın bir devlet politikası haline getirdiği *Kulturkampf*'ın etkisini de göz ardı etmemeliyiz. Bu dönemde zirai alanda ülkenin gelişim göstermesini amaçlayan *Towarzystwo Kredytowe Ziemskie* (Tarım Kredi Kooperatifi/Kuruluşu -

[238] Armaoğlu, 2014, s. 310-312 ve 315-318.

TKZ)[239] tarafından verilen kredi hem pahalı hem de hacmi oldukça düşük düzeydeydi.[240] Bundan dolayı aslında Polonya'da istihdam sayılarının arttığından bahsedilemez. Ancak bu durum 1870'lerin başından itibaren değişmeye başlamıştır. Bu gelişimin asıl sebebini, Polonya'da 1860'ların ikinci yarısında uygulandığı gözlemlenen, Rusya'nın 1861 yılında hayata geçirdiği toprak reformu ve o dönem için Avrupa'da pek çok ekonomik koşulların iyileşmeye başlamasında aramak gerekir. Toprak reformuyla berber köylülerin, bağlı oldukları soyluların çiftliklerinde çalışma sıklıklarının yer yer haftada bire düşmesi ve

[239] Polonya'da uzun vadeli kredi sistemi, "kredi kooperatifleri ve hipotek bankası" olarak iki tip organizasyon üzerine inşa edilmiştir. 1769 yılında Prusya Adalet Bakanı Johann von Carmar'in kredi sistemi üzerindeki tezleri dikkate alınarak zirai kredi kooperatifleri kurulmaya başlanmıştır. Buna bağlı olarak Prusyalılar tarafından Wroclaw merkezli *Śląskie Towarzystwo Kredytowe Ziemskie* kurulmuştur. Ancak Polonyalı magnatların da yer aldığı çiftlik sahipleri tarafından 1821 yılında *TKZ dla Wielkiego Królestwa Poznańskiego* adı altında zirai faaliyetlere yönelik ilk kredi kooperatifi kurulmuştur. Aynı kapsamda Rusya işgali altındaki Królestwo Polskie'de 1825 yılında *Towarzystwo Kredytowe Ziemskie* (TKZ) kuruldu. 1841 yılından itibaren de Habsburg işgalindeki Galiçya bölgesinde *Galicyjski Stanowy Instytut Kredytowy* (1869 yılından itibaren *Galicyjskie TKZ* adını aldı) kuruldu. Bu kredi kurumları tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu kentlerde de şubeler açmıştır. 1870 yılından itibaren de *Towarzystwo Kredytowe miasta Warszawy'nın* kurulmasıyla beraber şehrin -özellikle sanayi alanında- iktisadi gelişimi için ihtiyaç duyulan krediyi sağlayan kuruluş da ortaya çıkmış oldu. Diğer bir sanayi kenti olarak gelişme gösteren Lodz şehrinde de aynı amaç kapsamında bir kooperatif kuruldu. İlerleyen yıllarda şehirlerin sanayileşmesini amaçlayan bu kredi kuruluşlarının sayısı daha da arttı. Söz konusu kredi kuruluşlarının dışında; 1867 yılında *Cesarsko Królewski Uprzewilejowany Galicyjski Akcyjny Bank* adındaki özel banka da kurulmuştur. Rus işgalindeki Królestwo Polskie'de 1872 yılında *Wileński Bank Ziemskie* adında başka bir hipotek bankası kurulmuştur. Aslında adı geçen bu iki banka, 1852 yılında Fransa'da bir Polonyalı göçmen olan ekonomist ve hukukçu Ludwik Wołowski tarafından temelleri atılan *Crédit Foncier de France* adındaki banka örnek alınarak kurulmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. Annna Fermus-Bobowiec. (2018). "Instytucje Mıejskiego Kredytu Hipotecznego W Królestwie Polskim Jako Przyczynek Do Dyskusji O Modelu Organizacyjnym Kredytu Hipotecznego". *Roczniki Nauk Prawnych*, XXVIII, nr.2, s. 19-32.

[240] 1868-69 yıllarında TKZ tarafından verilen kredilerin % 43'ü ödenmesinde sorunlar yaşanmıştı. Bu kurumun verilerine göre tarla ya da çiftliklerin 1/10'u borçtan dolayı satılmak zorunda kalmıştır. 1869-71 yıllarında Królestwo Polskie bölgesinin % 3'üne karşılık gelen tarımsal faaliyet gösteren 174 kuruluş satılmak durumunda kalmıştı. Bkz. Łukaszewicz, 1968, s. 104; 1868 yılında TKZ faizleri oldukça yüksek ve borçluluktan dolayı satılan çiftlik ve tarlaların sayısı da yüksektir. 1875 yılından itibaren kredi oranlarında belirgin bir iyileşme söz konusu olduysa da bu iyiye gidiş 1884 yılından itibaren tekstil alanı başta olmak üzere sanayideki krizden dolayı tekrardan ekonominin kötüleştiği açıktır. Bu durumu ifade eden tabloyu incelemek için. Bkz. Łukaszewicz, J. (1968). *Krysys Agrarny na zemiach polskich w końcu XIX wieku*. Warszawa: PWN. s. 105.

ekonomik çıkarları doğrultusunda kendi topraklarını özenle işlemeleri dönüm başına elde edilen hasat miktarının yükselmesiyle sonuçlanmıştır.[241] Ziraat alanında daha iyi bir seviyeye ulaşan makine ve tarım araçlarının elde edilebilirliği de birim başına düşen hasat miktarının artmasına neden olmuştur. Ancak Mayıs 1873'te tarımsal üretimin Avrupa'da dengesizleşmesi nedeniyle başta Avusturya ve Prusya'da patlak veren ekonomik kriz, bütün dünyayı sarmıştır. Buna bağlı olarak Avrupa kıtasında belirgin bir biçimde demografik ve sosyolojik dinamizm şartları baştan oluşmaya başlamıştı.[242] Söz konusu bu krizin, gerçek anlamıyla Polonya'da karşılık bulması 1880'lerin başına ilk dönemlerine rastlamıştır. 1883-84 yıllarındaki sanayi alanında yaşanan krizle çok daha derinden hissedilmeye başlanmıştır.

> "Amerika, Hindistan ve Rusya'da verimli büyük tarım arazileri geçen yıl (1884) hiç beklenmedik bir üretim gerçekleştirdi. Avrupa pazarlarında her zaman olduğunun iki katı tahıl yer aldı… Bu durum çiftçiler için hiç beklenmedik bir vakaydı ve birkaç yıl içinde, belki daha kısa bir süre içerisinde tekrarlama ihtimali yüksek. Hiçbir kriz, çiftçiliği bu kadar kötü vuramaz."[243]

> "Durum o kadar vahim ki çalışmak lazım; kayıplar ve bilgi birikimi yoksunluğu hiç de az değil… Çiftçilik kritik bir durumun eşiğinde. Ürünlerin fiyatı düşerken, üretim maliyetleri de artmakta. Şu an toprak gelişiminden bahsetmek için uygun bir an mı?

[241] Örneğin; Królestwo Polskie'de buğday ihracatı 1872 yılında 57 bin ton iken, 1882-84 verilerine göre 124 bin ton seviyesine çıkmıştı. (Bkz. Łukaszewicz, 1968, s. 83); „Toprak reformu" sayesinde 1860'ların son dönemlerine kıyasla 1880'lerin başında buğday üretimi için ekilebilir alan %7 artmıştır. Benzer bir durum arpa üretiminde de söz konusudur. Üretimleri tablolarda kıyas etmek ve daha fazla bilgiye erişmek için bkz. Łukaszewicz, 1968, s. 73-74 ve 84-85.

[242] Birçok ülkede bu krizin yansımaları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Łukaszewicz, 1968, s. 10-20.

[243] Rymowski, A. (21 Sierp. 1885). Kurier Rolniczy, No:34 s.

> İş bölüşümü ve para meselesidir, bu. Çiftçiler vergilerini, işçi ücretlerini, kiralarını ve borç aldıkları paranın faizini ödeyemiyor."[244]

Ocak Ayaklanmasından sonra Polonya toplumunun Avrupa'daki ekonomik şartlara mümkün olduğunca uyum sağlayıp toplumun %90'nın[245] hayatını kazandığı tarım alanında belirgin bir gelişme gösterdiği, dönemin *Gazeta Handlowa*, *Gazeta Rolnicza*, *Kurier Rolniczy*, *Tygodnik Rolniczy* ve *Rolnik i Hodowca* gibi gazetelerinde de yer almıştır. Üretim hızını daha fazla arttırabilmek için bir tarlanın 1/3'ünü mevsimsel olarak nadasa bırakma anlamına gelen *trójpolówka*, hasat edilen ekinin ardı sıra başka bir tarım ürününü yetiştirmek anlamına gelen *połodozmian* sistemi hemen bütün çiftliklerde yaygınlaşmaya başlamıştır.[246] Buna ek olarak Krakow kentinde de demiryoluna ve fabrikalara bağlı olarak önemli ölçüde gelişim sağlanmış ve bölgeler arasındaki ticaretin gözle görülür bir hız kazandığı söylenebilir.[247] Ancak daha önce bahsedildiği üzere tarım alanındaki makineleşmenin yanı sıra demiryolu ve deniz yolu ile ulaşım unsurlarının yaygınlaşması, komşu ülkelerin korumacı bir pozisyon almasına neden olmuştur. Bunun üstüne 1883 yılında sanayi alanında baş gösteren ekonomik kriz, yokluğun Polonya'da daha da derinleşmesine neden olmuştur.[248]

> "(1888) Yakın zamana kadar ihracata yönelik tahıl üretiminde ağırlığı olan bir ülkeydik. Pazarlara yakınlık, doğu şartlarındaki bir ülke olarak oldukça karlı bir

[244] ___. (1 Stycznia 1887). Rolnik i Hodowca, s. 2-4.

[245] Gawroński, F. (14 Stycznia 1888). Rolnik i Hodowca, s. 15.

[246] Łukaszewicz, 1968, s. 90.; Ayrıca Polonya'da tarımsal ve hayvansal üretim hızına dair istatiksel tabloları incelemek için bkz. Łukaszewicz, 1968, s. 53-140.

[247] Kołodziejczyk, 1979, s 58.

[248] Polonya'da bu krizin derinliğini, Temmuz 1879'de Almanya'da konulan "demir ve çavdar" tarifesi politikasının bir uzantısı bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. Söz konusu tarife hakkında daha fazla bilgi içi bkz. Zussman, A. (2002). The Rise of German Protectionism in the 1870's: A Macroeconomic Perspective. *SIEPR Discussion*. Vol 01-19, s. 1- 40.

> imkân veriyordu… Almanya'ya[249] olan yüksek nakliyat ücreti, tahıla yönelik yükseltilmiş tarife, kendi pazarımızda belirgin bir gerilemeye neden oluyor… Çiftçilerimiz, bundan dolayı kendi ürünlerine yeteri miktarda fiyat koyamaz bir durumda. Büyük ve orta ölçekli çiftliklerimiz henüz bertaraf olmuş durumda değil… Ancak biz açlığı atlatmaya dair çözümlemeyi ve (toprak) mirası parçalamadan bir bütün olarak tutmayı sorgulamamız lazım… Bunun için mevcut durumda izlenecek tek yol "Polonyalı soyluların, Polonyalı köylülerle kooperatifleşmesidir."[250]

1880'lerin ilk yarısında ortaya çıkan krizle beraber entelektüel çevrede, daha önce yeraltı örgütleri olarak oluşturdukları siyasi birliğe benzer bir biçimde Polonyalı çiftçilerin kooperatifleşmeleri gerektiği tartışılmaya başlanmıştır.[251] Sansürün ve diğer siyasi baskıların daha az olduğu Galiçya bölgesinde bu tartışmalar, sosyalist düşüncelerin köylü ve işçi sınıfların üzerine inşa edilmesine yol açmıştır. Bu tartışmaların somut olarak ilk yansımalarından biri, Polonyalı köylü ve işçilerin gelişimini ve eşitliğini savunan Bolesław Wysłouch liderliğinde Mart 1883'te çıkarılan *Kurier Lwowski* gazetesi, 1886

[249] Rusya'nın büyük bir güç olması bu dönemlerde Almanya'yı ürkütmüştür. Ayrıca 1888-1890 yılları, Alman ekonomisinin büyük hamle (boom) yaptığı, sermayelerin arttığı ve endüstrinin hızla geliştiği yıllar olmuştu. Hamburg limanı, Avrupa'nın en büyük limanları arasında yer almıştı. Alman ekonomisinin ve endüstrisinin gelişmesiyle beraber yeni pazar ve kaynaklar arama gereği ortaya çıkmıştı. Bkz. Armaoğlu, 2014, s. 383.; Polonya'ya uygulanan tarifin sebebinin, Almanya'nın bir kriz içerisinde olduğu iddia edilemez. Almanya'nın, Rusya'ya ekonomik fırsat vermek istemediği ve tamamen sömürge uygulayabileceği bölgelere politikasını uyarlamasından asıl sebebin kaynaklandığı yorumuna ulaşılabilir.

[250] Gawroński, F. (14 Stycznia 1888). Rolnik i Hodowca, s. 13-14.

[251] Aslında bahsi geçen dönemlerde gerçekleşen krizle beraber çiftlik işletmelerinin, büyük ve çeşitli ürün yetiştiriciliği kapsamında krizlere karşı en savunmasız işletmeler olduğu belirmiştir. Küçük toprak sahipleri ise; genellikle kendilerini ayakta tutabilecek bir geliri sağlayabileceği ve ailesinin ihtiyaç duyduğu miktarda tahıl üretime odaklı olmalarından dolayı en kazançlı çıkan kesimdi. Dolayısıyla iflas eden çiftliklerin elindeki toprakları çok düşük fiyata satın alarak kendi arazilerini daha fazla genişletebilmişlerdir. Ancak krizlerin art arda tekrarlanması ve tahıl fiyatlarının uzun yıllar sonra bile düşük kalmasından dolayı TZP'ye olan kredilerin geri ödenmesinde zorluklarla karşılanmıştır. Bu duruma göre; Polonya tarımının ayakta kalabilmesi için küçük çiftçilerin bu ekonomik darlıktan sıyrılabilmeleri açısından kooperatifleşmenin önemi anlaşılabilir. Bkz. Łukaszewicz, 1968, s. 188.

yılından itibaren *Przegląd Społeczny* ve *Przyjaciel Ludu* gibi dergilerin yayınlanması olarak gösterilebilir.[252] Köylülerin ve burjuvaların siyasi örgütlenmesini sağlamak amacıyla 1886 yılında Zygmunt Balicki, Stefan Żeromski, Roman Dmowski ve Wacław Machajski gibi liderlerin kurduğu *Związek Młodzieży Polskiej* (Genç Polonyalılar Birliği - *ZET)* iktisadi gelişim bağlamında örgütlenme açısından başka bir örnektir.[253]

> "(1989 yılı için) Olağanüstü bir tasarrufa gidildi, hizmet alanında daralmaya gidildi, keskin bir biçimde dost ziyaretleri durdu. Bu, artık köy hayatının karakteristik özelliği, üretim çiftliklerimizin resmi budur. İçine kapanmış münzevi bir hayat…"[254]

"Rolnik i Hodowca" adındaki haftalık çıkan gazetede yer alan bu ifade, Rusya işgali altındaki Polonya'da ortamın, Galiçya'daki ortam ile uzaktan yakından bir benzeşim göstermediğinin kanıtı durumundadır. Siyasi bir baskının yanı sıra uzun yıllar boyunca devam eden ekonomik kriz, demografik hareketlerin bile olmamasının başlıca sebeplerinden biridir.[255] Demografik hareketlenmelerin durması, Polonya'nın ekonomik devinimini baltalamasıyla siyasi ve kültürel anlamda daha rahatlık içinde olan Galiçya'ya da dolaylı bir biçimde etki etmiştir.[256] Galiçya'nın siyasi ve kültürel olarak diğer işgal altındaki bölgelere kıyasla rahat olmasındaki etken, bölgenin dağlık ve yoksul oluşunun yanında Habsburg yönetiminin ne *Rusyfikacja* ne de *Kulturkampf* politikalarına benzer

---

[252] Bolesław Wysłouch siyasi karakteri, gazeteciliği ve üyesi olduğu örgütler ile partiler hakkında, ayrıca *Przegląd Społeczny* ve *Przyjaciel Ludu* dergileri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Myśliwski, J. (1991). Wysłouchowie: Twórcy Prasy Ludowej. *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, Nmr. 30/3-4, s. 145-152.

[253] ___. (1886). ZET Programı (Tradycja Zetu).

[254] "Gawroński, F. (9 Lutego 1989). Rolnik i Hodowca

[255] Alıntıda insanların birbirini ziyaret etmemesi ifadesiyle bir kültürel değişim yaşanıyor gibi yansıtılmışsa da bunu genel bir çerçevede "demografik hareket" olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

[256] Winęk, J. (2015). Popularyzacji wiedzy rolniczej w Galicji. *Galicja Studia i Materiały*. No.1, s. 62-98.

biçimde "Avusturyalılık" gibi bir saplantı içerisinde olmayışıdır.[257] Halkın ayaklanmasına fırsat vermeme amacında olan Habsburg bu tutumunun bir uzantısı olarak; Galiçyalılara göreceli de olsa özgürlük tanımış, aynı zamanda kültürel ve sanat alanında yapılan çalışmalara destek olmuştur.

3.1.1. Rusyfikacja (Ruslaştırma Politikası)

Liberal politikaları doğrultusunda Avrupalı güçlerin kapitalist bir anlayışı tümden özümsemeleri, Çarlık yönetiminin siyasi ve iktisadi girişimlerinin önünü almıştır. Çarlık kurumlarının hantal oluşu ve monarşik yönetime verilen önem, yeni dünya düzeniyle uyum göstermelerine engel oluşturmaya neden olmaktadır. Bu sebeple Rusya aslında zayıflamaktadır. Ancak Çarlığın zayıflamasında, gerçekte Polonyalıların rolü oldukça büyük olmuştur. 1830 Kasım ile 1863 Ocak ayaklanmaları Rus yönetiminin belleğinde kolay silinemez bir anı bıraktığından Rusya'nın, Polonya toplumu üzerinde fırsat buldukça baskılarını arttırmasına neden olmuştur. Bu baskılardan biri, Polonya topraklarında Lehçe'yi kısıtlamak olurken diğeri Polonya Katolik Kilisesinin faaliyetlerini sıkı denetim altına almaktır. Bu durum, Polonyalıların kimlik bağlamında modern bir milliyetçi düşüncelere sıkı sıkıya bağlanmalarında önemli etken olduğu gibi Rus toplumundan ve de Alman toplumundan farklı bir toplumsal karaktere sahip olduklarını ispat ortamı sağlamıştır. Gerek Almanlardan gerekse Ruslardan gelen bu baskılar, Polonyalıları bağımsızlık yolunda ayaklanmalara itmiştir.

Kimi Rus eliti, Fransız İhtilali sonrası yükselişe geçen ulusalcı fikirlerden Rusya'yı koruması konusunda I. Aleksander'ı ikna etmeye çalışmışlardır. Tarihçi Nikolay Mikhailoviç Karamzin (1766-1826) bu elitlerin arasında belki de en fazla dikkati

[257] Yüce, 2002, s. 208.

çekenidir. Karamzin, özellikle "*Zapiska o drevnei i novoi Rossii"* (Eski ve Yeni Rusya Hakkında Notlar -1811) adlı çalışmasıyla I. Aleksander'ı Napoléon Anayasası gibi bir Rus Anayasası'ndan ve serfliği kaldırmaktan kaçınmasını sağlamışlardır.[258] Çünkü Rus halkının, Batı Avrupa'da görüldüğü gibi ülke yönetiminde yer almasıyla gelecekte bu monarşi ile yönetilen ülkenin üniter yapısını kökten değiştirebileceğini sav olarak ortaya atmıştır. Karamzin, Rusya'nın zaferlerle ve üniter bir yönetimle kurulduğunu iddia etmiştir.[259]

Başka bir elit olarak Aleksander Semenoviç Shishkov (1754-1841) da Ruslaştırma politikasının teorisyenlerinden birisidir. Shishkov, Ortodoks inancının Rus kimliğiyle bütünleştiğini ve Ortodoks Kilisesi'nin katkısıyla sıradan halkın kendi aralarında konuştuğu dilin gerçek Rusça olduğunu savunmuştur. Rus aristokratlarının konuştuğu Rusçayı içinde pek çok yabancı kelimeler olduğu için her zaman eleştirmiştir. Shishkov, eğitmenlerin sadece Ruslardan olmasını savunmaktadır. Buna göre Avrupa'da rağbet gören fikirlerden etkilenmeden sıradan halkın, çarlık yönetimiyle uyumlu özgün karakterini koruyabileceğini Çar I. Aleksander'a ve I. Nikolay'a ifade etmeye çalışmıştır.[260] Shishkov'un ulusalcılığı Ortodoksluk, Rus dili ve yabancı düşmanlığı ile karakterize edilebilir. Rus elitlerinin ortaya koyduğu savlarla çarlık yönetiminin, ilerleyen zamanlarda Polonya toplumuna (ve Belarus ile Litvanlar dahil) yönelik Ruslaştırma politikasının zemininin daha 19. yüzyılın ilk yarısında atıldığını söyleyebiliriz.

---

[258] Ryzhkov, V. (2013). *Political İdeas in The Russian Writing of The Age of Enlightment: Mikhail Shcherbatov and Nikolai Karamzin*. (Doktora tezi). Central European University, s. 165-197.

[259] Hamburg, G.M. (2006). Russian Political Thought 1700–1917. *The Cambridge History Of Russia Imperial Russia 1689-1917*. (Vol. 2). Cambridge: Cambridge University Press, s. 122-123.

[260] Hamburg, 2006, s. 123.

Ruslaştırma politikasının (Leh. *Rusyfikacja*) Rusça karşılığı, Rus olması için birisini zorlamak olan "*Obrusenie*"dir. Bununla beraber Rusya'da bir bölgede azınlığı oluşturan toplumu Ruslaştırmak için "*sblizhenie*, *slianie* ve *asimiliatsiia*" kelimeleri de *Obrusenie* (*Rusyfikacja*) ile aynı anlama gelmektedir.[261]

1830 Kasım Ayaklanması sonrası açık bir biçimde görmeye başladığımız *Rusyfikacja'*nın temelinde, Ortodoks kültürün ve inancın etrafında farklı ulus ve kültürler arasında bir hiyerarşi oluşturma düşüncesi yatmaktadır. Bu politika, Rusya'da kendi karakterine uyumlu bir biçimde modernleşmenin en kullanışlı araçlarından biri konumundadır. Ortodoks Kilisesi, bu politika çerçevesinde önemli bir rol oynamıştır. Ortodoks Kilisesi'nin desteği, başka uluslar arasında Ortodoks kültürünün etkin olabilmek, aynı zamanda kilisenin çarlık yönetimi içinde nüfuz sahibi bir üye olarak yer almak istediğini göstermektedir. Çünkü Ortodoks Kilisesi'nin, birtakım okullarda halkın kontrolünü bertaraf ederek bunların bakanlık yerine Kutsal Sinod'a bağlanması talebi ve yürüttüğü misyonerlik faaliyetleri Rusya siyasetinde elde etmek istediği konumu açıkça ortaya koymaktadır.[262]

Sermayenin daha çok Batı ile yapılan ticaretle oluştuğuna dikkati çektiğimizde, en batıda bulunan Polonya'nın önemi Rusya açısından daha fazla belirginleşmektedir. Bu bağlamda yeni bir isyana sebep olmadan eski düzenin bu topluma benimsetilmesi açısından *Rusyfikacja* politikası, çarlık için zamanla daha çok önemli görülmüştür. Aydınlanmacı düşüncelere yüz çeviren Ruslaştırma politikası, Polonyalıların Ruslara karşı öfkelerini sönmesini sağlayığ ortak kader, ortak kültür ve ortak vatan düşüncesi etrafında Çarlığa güvenlerini tesis etmeyi istemiştir. Ruslaştırma politikasının 19. yüzyıl

[261] Staliunas, 2007, s. 60.

[262] Özcan, 2012, s. 179-181.

süresince arzu edilen aşamaya erişememesi nedeniyle Çarlık yönetimi, daima Polonyalılara karşı güven duyamamıştır.

1863 Ocak Ayaklanması sonrası en ağır Ruslaştırma programını görmekteyiz. Etnik ve siyasi bağlamda "Ruslaştırma politikalarının" başlangıç noktasını, Rusya'nın Litvanya'da vali olarak atadığı Vladimir Nazimov'un (1855) tutumlarında aramamız gerekmektedir. Vladimir Nazimov, Litvanya Valisi olduktan sonra birtakım kanunlarla daha fazla Rus halkının toprak sahibi olmasına imkan vermiştir.[263] Rus halkının toprak sahibi olabilme ayrıcalığına ulaşması, bu haktan yoksun köylü Litvanların tepkisini çekmiştir. Aynı durum hem Litvanya'da hem de Polonya'da yaşayan Polonyalıların dahi öfkelenmesine neden olmuştur. Litvanya halkı, II. Aleksander'ın Vilnus'u ziyareti sırasında (1860) kendisini karşılamamış ve onuruna düzenlenen organizasyona katılmamışlardır. Litvanların bu tutumu, Nazimov'un politikalarına karşı öfkelerinin en belirgin yansımasıdır.[264] Aynı zamanda Nazimov yakın bir süre içinde Litvanların ayaklanmaya kalkışacağı endişesine kapılmıştır. Bundan dolayı Nazimov, serflerin de toprak sahibi olabilmesi için Rusya'da reformların gerçekleştirilmesini talep etmiştir.

Özellikle Polonya'da meydana gelen 1861 yılındaki gösterilerin Litvanya topraklarına da sıçraması sonucu Vladimir Nazimov, Polonyalıların ve Yahudilerin bu bölgedeki hareketlenmelere yönelik iş birliği yaptıklarını tespit etmiştir. Bu sebeple Nazimov, Litvanya halkını Rusya'dan koparıp yanlarına çekmeye yönelik Polonyalıların Litvanlara Lehçe öğretme programının başarısını fark etmesi üzerine kurumlarda Lehçenin yasaklatılmasına önceliğini vermiştir. Ayrıca gösterilere katılanlara karşı ağır tutumları, sosyal sınıfların yeniden şekillenmesini ve yakın zamanda meydana

[263] O dönem için Çarlık, Litvanya'yı Kuzey Batı Bölgesi olarak tanımlamaktadır.
[264] Staliunas, 2007, s. 44.

gelebilecek ayaklanmaları engelleyebileceğini düşündüğü bazı planları çarlığa iletmiştir.[265] Bu sayede Polonyalıların Litvanlar üzerindeki nüfuzu kırılacak, Polonyalılar burayı terk edip Polonya'ya döneceklerdi. Nazimov'un sunduğu bu plan başlangıçta II. Aleksander açısından pek kabul edilebilir görünmese de 1863 Ocak Ayaklanması, Nazimov'un planının daha geniş haliyle Ruslaştırma politikasının uygulanmasına neden olmuştur.[266] Bu vesileyle *Rusyfikacja*, sıkı bir biçimde 1880'lerin başlarına kadar Litvanya, Ukrayna (Rutenya) ve Polonya topraklarında uygulanmıştır.

Ocak Ayaklanması sonrası söz konusu *Rusyfikacja* programı temelinde binlerce Polonyalı Sibirya'ya sürgün edilmiştir. Ayaklanmacılara ait olan mülkler müsadere edilerek Rus mülkü haline getirilmiştir.[267] Rusya, 1861 yılında reformları ilan etmesinin ardından Ortodoks kültürü dışında kalan toplumları siyasi ve kültürel asimilasyona maruz tutmak için daha kapsamlı bir *Rusyfikacja'*yı tartışmışlardır.[268] Tartışmaların odağında açık bir biçimde Katolik Polonyalılar bulunmuştur. Petersburg'da tartışılan söz konusu program, gerçekte Polonya nüfuzunun etkin olduğu Vilnus'un Litvanya politikasındaki rolünü azaltma düşüncesiyle siyasi ve etnik temelde biçimlenmiştir. Çünkü Vilnus, Grodno ve Krovno kentlerinden meydana gelen Litvanya, kadar Polonya soylularının bölge siyasetinde etkin olmaları nedeniyle Rus politikalarına uyum sağlayamamıştır. Bu *Rusyfikacja* programı çerçevesinde, Litavnya'nın kent sınırları üzerinde oynanarak Polonyalı soyluların yerel yönetimler üzerinden Litvanlar nezdindeki nüfuzunu yok

[265] Staliunas, 2007, s. 46.

[266] 1860'lı yılların başlarından itibaren Litvanya, Belarus ve Rutenya'da bölge halkının Polonyalı kimliğinden uzaklaştırılıp Ruslaştırılması amacıyla ortaya atılan vilayet projeleri ve düşünceler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Staliunas, 2007, s. 43-56.

[267] Dmowski, R. (2013). *Niemcy, Rosja i Kwestia Polska*. Wrocław: Nortom., s. 10-11.

[268] Özcan, 2012, s. 179-181.

etmek amaçlanmıştır.[269] Polonya sınırlarının ötesinde Polonyalılığa karşı yapılan bu program, Varşova'da gösterilere neden olmuştur.

Ocak Ayaklanması nedeniyle radikal bir *Rusyfikacja* programı yoğun bir biçimde uygulanmıştır. *Rusyfikacja*, Ocak Ayaklanmasına karşı bir politika olmasının yanında, çarlık yönetimi altındaki topraklarda Rus ulusal bilincinin yerleşmesini amaçlayan bir politika olmuştur. Aynı zamanda ulusalcı düşüncelere karşı önemli bir savunma mekanizması olarak da değerlendirilmelidir. Bütün kamu kurumlarında Rusçanın kullanılması da bu program dayattığı bir ilkedir. Rusçanın okullarda eğitim dili olması, 1869 yılından itibaren tamamen sağlanmıştır. Sadece dinsel alanlarda Lehçe kullanılabilmişken, kamu kurumlarında ve basın unsurlarında Lehçe yasaklanmıştır. Bu programın gerçekleşmesinde yine Ortodoks kiliseleri çok rol oynamıştır.[270] Ayrıca Çarlık yönetimi, Ortodoks kiliselerinin faaliyetini artırmak ve Polonya kimliğini hafızalardan silmek için Katolik kiliselerini daha fazla baskı altına almıştır. Katolik din adamlarına Polonya'dan ayrılmaları için baskı uygulanmıştır. Ancak Katolik Polonyalı ve Litvan köylülerin yaşadığı bölgelerde, Ortodoks kiliselerin bu programı uygulaması çok zor olmuştur. Rus öğretmenler, Polonyalıların Rus köklerinden meydana geldiğini anlatan öyküler anlatmışlardır. Güneybatı ve Kuzeybatı olarak tanımlanmaya çalışılan dokuz vilayetli haritalar çizilmiştir.[271]

---

[269] Çarlık taraftarı (Belaruslu) Ivan Aksakov, Polonya nüfuzunun Litavanya'daki merkezi ve sembolünün Vilnus kenti olduğunu savunmuştur. Petersburg tarafından bu düşünce 1863 Ocak Ayaklanması ile kabul edilmiş ve Litvanya'daki vilayetlerin sınırları üzerinde oynamalar yapılması kararlaştırılmıştır. Buna göre Rusya'nın Kuzey Batı Bölgeleri olarak da tanımladığı Litvanya ve Belarus'taki bazı yerlerin Baltık Bölgesine geçirilmesi ve böylece Baltık Valisinin, Kovno vilayetinin bütün yönetimini devralması Petersburg tarafından alınan kararlara bir örnektir. Buna göre Litvanlar, Polonya kültüründen kendilerini ayırabileceklerdi. Bununla beraber bu plan çerçevesinde (Belarus sınırlarını ifade eden) Misk ve Vitebsk yönetiminin Vilnus vilayeti dahiline girmekten kurtarılması istenmiştir. Bkz. Staliunas, 2007, s. 35-36.

[270] Chojnowski & Manikowska, 1995, s. 357.

[271] Vel Grajewski, 2007, s. 101.

Başka bir açıdan bölgeye yapılan yatırımları daha yakından kontrol etmek ve Baltık'ta aynı zamanda Orta Avrupa'da Rusya'nın nüfuzunu artırmak için finansal denetim kurumları da meydana getirilmiştir. Buna göre Çarlık politikalarıyla uyumlu olarak "Finans Komisyonu" bir federasyon haline getirildi ve 1885 yılında *Polonya Milli Bankası* (*Bank Narodowy Polski*) Rusya'nın kamu bankası olmuştur. Polonya, 85 bölge ve 10 vilayetli olarak 1866 yılında şekillenmiştir.[272] Vilayetlerin çok olması, daha fazla Rus askerinin Polonya'da bulunmasına neden olmuştur. Böylece Ruslaştırma politikaları daha yakın bir biçimde kontrol altına alınmıştır. Polonya'nın siyasi haritasında yapılan bu değişimler asayişin sağlanmasının dışında, Rus devlet adamlarının yerel olayları yakından takip edilebilmesi ve bölgenin ihtiyaçlarının sağlanabilmesi amaçlanmıştır.

3.1.2. Germanyzacja (Germenleştirme Politikası)

Viyana Kongresi ile konfederasyonlara ayrılan Almanya'nın bir zaman sonra ulusal birleşme mücadelesine kalkışacağına dair alt yapılar oluşmaya başlamıştır. Habsburg'un, politikasında de söz sahibi olduğu Almanya'da ulusal ve liberal fikirlerin revaçta olması ve Prusya'nın da Almanya politikasına ağırlık koyabileceği şekilde *Zollverein*[273] adındaki gümrük birliğini kurması gibi faktörler söz konusu oluşumlar dahilindedir.[274] Habsburg tarafından Almanya topraklarında baş gösteren bu olaylar bir zaman sonra İtalya,

[272] Daha önce 5 vilayet ve 39 bölgeydi. Bkz. Leslie, 1980, s. 39.)

[273] Alman Gümrük Birliği olarak tanımlanan *Zollverein,* kurulduğunda (1834) Avusturya'nın küçük bir bölümünü içermiştir. *Zollverein,* Prusya'nın ise büyük bir kısmını içermektedir. Prusya'nın tamamı, 1850'lerin ortalarında bu birlik içine girerken Avusturya'nın hiçbir bölgesini içermemektedir. Schleswig ve Holstein-Laurenburg şehirleri 1834 yılında *Zollverein*'e dahil olurken, 1850'lerde bu birliğin dışındadır. Bundan başka Alman Konfederasyonu, Lüksemburg'u ve Danimarka'ya bağlı Holstein-Laurenburg'u içermektedir. Bkz. Hobsbawm, 2012., s. 85.

[274] 1830 İhtilallerinin Almanya'ya olan etkisi ve 1848 öncesi Almanya'nın birlik mücadelesi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Armaoğlu, 2014, s. 141-142, 158-163.

Macaristan ve Polonya'da liberal ve ulusalcı ayaklanmaların da habercisi olarak değerlendirilmiştir.[275]

Söz konusu dönemde kapitalizm, hatırı sayılır bir ölçüde Avrupa'da diğer bir yandan da azımsanmayacak ölçüde de Polonya'da siyaseti şekillendirecek niteliğe erişmiştir. Sanayileşme ve Kapitalizmin gelişmesiyle çeşitli endüstri ve maden alanlarındaki işçi sınıfı 1830'lardan itibaren sayıca daha belirginleşmiştir. Bu nedenle yeni alışmaya başladıkları bu sistemde işçi sınıfı, otoritenin beklentilerini karşılama konusunda hatırı sayılır bir öneme sahip olduklarını fark etmeye başlamıştır. Polonya soylularının, romantik düşüncelerle ilişkili vatanseverliklerinin ve bağımsızlık arzularından farklı olarak; Polonyalı işçiler ve köylüler mülkiyet hakkı ve adil çalışma hakkı ile herkesin eşitliğini esas alan yurttaşlık düşüncesiyle yoğrulmuş düzen talep etmeye başlamışlardır.[276]

---

[275] Fransa'da gerçekleşen 1830 İhtilallerin Almanya'daki küçük devletlere yansıması oldukça belirgindir. Max Beer, Almanya'daki değişimin öncüsü olarak Alman burjuvazine vurgu yapmıştır. Brunswick Dükalığı'nda, Saksonya, Hanover ve Hesse Prensliği'nde hükümetlerin birtakım tavizler vermeleri için ayaklanmalar gerçekleşmiştir. Mesleki dernekler ve diğer örgütlerin sayısı oldukça artmıştır. Eğitim alanında çeşitli sanat ve bilim kolları olan birçok kurum, mesleki ve ticari okullar kurulmuştur. Teoloji, kimya, matematik ve fizik alanlarında kayda değer gelişmeler olmuştur. 1834'te *Zollverein* adındaki Gümrük Birliği'nin kurulması ile ulaşıma büyük önem verilmeye başlanmış ve 1835 yılında ilk demiryolunun inşasına başlanmıştır. Alman burjuvazinin içinde bulunduğu muhalefet, mutlakiyetçi rejime ve ulusun birçok egemen devlete bölünmesine karşı olarak ulusal ekonomik güçleri bir araya toplamak gerektiği ve eski Germen İmparatorluğu temeli üstüne birlik kurmak istemiştir. 1830 İhtilallerinin Almanya'ya etkisi ve bu ülkede yeni beliren dinamizm hakkında daha fazla bilgi için bkz. Beer, 1941, s. 525-550.

[276] Sayılan hususlar arasında sıradan Polonyalıların vatanın bağımsızlığı için verecekleri mücadelede en belirgini, "mülkiyet hakkıdır." Mülkiyet hakkının sağlanması, beraberinde birçok temel hakları da getirmektedir. Mülkiyet hakkının, vatanın bağımsızlığı için yapılan mücadeleye sıradan Polonyalıların katkı sunmasında en belirgin unsur olduğunu aydınlanmacı bir düşünür olan John Locke'un devlet üzerine düşüncesine değinerek temellendirebiliriz. Locke, insanın yapı itibariyle rasyonel olduğunu ve menfaatlerini artırmak için diğer insanlar ile iş birliği yapmaya eğimli olduğunu ifade etmiştir. Bu iş birliğini mümkün kılan koşulun ise, insanların mülkiyet hakları üzerinde sınırsız bir tasarruf hakkının olduğuna işaret etmiştir. Bkz. Özpek, B.B. (2016). *Barışın İdeolojisi*. İstanbul: Liber+.

Viyana Kongresi ile yeni oluşan siyasi zeminde Prusya büyük bir fırsat ele geçirmiş ve bu sayede Habsburg yönetiminden bağımsız bir Germen Birliği hayaline kapılmıştır. Prusya'nın elde ettiği fırsatlardan biri de ticari bağlamda yadsınamaz bir anlam taşıyan Polonya'nın kabaca Batı kesimine karşılık gelen Poznań Dukalığı'nı kontrolü altına almasıyla doğmuştur. Poznan Dukalığı (leh. *Wielkie Księstwo Poznańskie* – alm. *Grossherzogtum Posen*) Viyana Kongresi sonrası Prusya Krallığı altında özerk bir yönetime sahip olmuştur. III. Friedrich Wilhelm (h. 1797-1840), bu dönemde Polonyalılara "*Diliniz, Almancayla beraber bütün kamu kurumlarında kullanılacaktır*" sözüne "*Sizlerin de (Polonyalıların) anavatanı var… Milli kimliğinizi kaybetmeden benim monarşime katılacaksınız*" ifadelerini kullanmıştır.[277] Buna göre Lehçe eğitim ve adli kurumlarında aynı zamanda başka irili ufaklı kurumlarda Almancanın yanına eklenmiştir. Bunun yanında III. Friedrich Wilhelm'in bu sözünden hareketle Polonyalılar (*Wielkopolskie*), diğer bölgelere kıyasla daha özgür olabilecekleri ve sosyal ihtiyaçlarına yanıt veren kararlar alabilecekleri yorumuna varmışlardır.

Bu dönemlerde Poznań Dukalığı'nda halkın büyük çoğunluğunu, Polonyalı ve Almanların oluşturduğu düşünülmektedir.[278] Friedrich Wilhelm, sayıca yoğun bir nüfusa sahip olan Polonya toplumunu yadsıyarak birtakım vaatler vermeden politik açıdan ayaklanmanın önünü alamayabilirdi. Bu tutuma karşılık, daha önce bahsedildiği gibi 1830 İhtilallerinin yansımasının Rusya işgali altındaki bölgelerde görülmesi Prusya'yı endişeye sürüklemiştir.

Prusya, Polonyalıların Poznań Ayaklanmasını (1806) ve Napoléon ordusunda Almanlara karşı savaştıklarını unutmamıştır. Dolayısıyla 1830 Kasım Ayaklanmasından

[277] (Nance, 2004, s. 39.)
[278] 20. yüzyıl başlarında Polonya milliyetçiliğinin önemli isimlerinden Roman Dmowski, 1815 yılında Poznań'da Almanların, genel nüfusun en az %20'sini (1867'de %45'ini) oluşturduğunu belirtmektedir. (Bkz. Dmowski, 2013, s. 11.)

vesilesiyle Poznań Dukalığı'nı meydana getirmiştir. Ayaklanmacıları sürgüne gönderme ya da idam etme; yeterli Almancasını kanıtlamadan hiçbir Polonyalıyı kamuda istihdam etmeme gibi ağır koşulları hayata geçirmiştir.[279] Çünkü Polonyalıları Prusya'ya karşı ayaklandırma konusunda, geçmişte önderlik yapan ve gelecekte de olasılıkla önderlik yapacak kişileri ülkeden uzaklaştırmaya veya idamına yönelik kararlar ile Polonyalıların gözünde bir korkunun yaratılması gerekmektedir. Prusya'nın uygulamaya koyduğu bu ağır koşullar, III Friedrich Wilhelm'in vaatlerinden kısmen de olsa geri döndüğünü göstermektedir. Kısacası *Kulturkampf*'ın (Germenleştirme politikası) ilk nüvesini 1830 Kasım Ayaklanması sonrası olarak belirleyebiliriz.

Polonyalıların Germenleştirilmesi düşüncesi başlangıcını, Polonyalılara karşı anlayışla yaklaşan, başka bir deyişle Polonya'nın bağımsızlığına karşı olmayan Alman liberallerin (*Polenbegisterung*) muhalifi olan Alman milliyetçisi Ernst Moritz Arndt'a (1769-1860) dayandırabiliriz. Arndt, Polonyalıların ve bu toplumu destekleyen Alman liberallerin taleplerini coğrafi, kültürel ve sosyolojik boyutlarıyla ele alarak eleştirmiştir. Moritz Arndt, Alman liberallerin Polonya'nın bağımsızlığına tepkisiz kalmalarının Prusya'nın büyük toprak kaybına karşılık geleceğini ifade etmiştir. Yayınladığı makalesinde (1832) Arndt, Polonya'yı da kapsayan bir Alman devletinin sınırlarının belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.[280]

Ancak Polonyalılara karşı olan General Grolmann (1777-1843) ve Flotwell (1786-1865) gibi bir grubun (1830 ile 1840'larda) Prusya Meclisi'ndeki nutukları Almanlar arasında bir karşılık bulmuş ve etkisi de gittikçe artmıştır. Diğer bir taraftan liberal düşüncelere sahip birkaç siyasetçi de Polonyalılara olan sempatilerini açıklamışlardır.

[279] (Nance, 2004, s. 40.)
[280] (Kopp, K. (2009). Reinventing Poland as German Colonial Territory in the Nineteenth Century: Gustav Freytag's Soll und Haben as Colonial Novel. *Germans, Poland, and Colonial Expansion to The East*. New York: Palgrave Macmillian Publishing., s. 11-38.)

İçişleri Bakanı'nı Gustaw von Rochow'un (1792-1847) Prusya Meclisi'ndeki ifadeleri (1841), *Kulturkampf*'ın bir an önce etkin bir biçimde hayata geçmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

> "Bölgede (Poznań) yaşayan Polonyalılar arasında vatanseverlik ve siyasi bağımsızlık düşüncesi henüz kaybolmadı. Polonyalıların ve ruhban sınıfının büyük çoğunluğu, inatla bu düşünceleri ve vatanın tekrar canlanmasına yönelik ümidini devam ettiriyor. Aynı zamanda milli hissiyat, burjuvalar ve köylüler arasında hâlâ canlı…" [281]

Buna göre 1840'larda Arndt'ın düşünceleri tekrar Almanlar arasında karşılık bulmaya başlamıştır. İlk defa kanunların, siyasi yapının ve devletin haritasının nasıl şekillenmesi gerektiğine dair tartışmaların yer aldığı bir ortam Frankfurt Meclisi'nde (Mayıs 1848) meydana gelmiştir. Polonya'nın yeniden kurulabileceği düşüncesi, Temmuz 1848'de Frankfurt Meclisi'nde tamamen ortadan kalkmıştır. Bunun yanında *Wielkopolska* ilhak edilerek sadece tarihsel değil aynı zamanda kültürel olarak da Almanların Polonyalılara üstün oldukları düşüncesi onaylanmıştır.[282]

"Alman Ulusunun Baharı" etrafında birleşen Almanların, "parçalanmış vatanın" yerini artık bağımsız Polonya'nın alabileceğine dair söylemleriyle Polonyalılar için yeni bir fırsat doğmuştur. Bağımsız Polonya'nın yeniden haritalarda belirmesini destekleyenler, muhtemelen Katolik inanca mensup Almanlardır. Özellikle Bavyera ve Vestfalya bölgelerinde yaşayan Katolik Alman halkı, Katolik Polonyalılara ayrıda bulunmamışlardır. Bu sebeple Katoliklik, hem Almanların hem de Polonyalıların

---

[281] Feldman, J. (1980). *Bismarck a Polska.* Kraków: Czytelnik., s. 56.

[282] Kopp, 2009, s. 11-38.); Ayrıca 19. yüzyılın ikinci yarısında Almanya tarihinde önemli bir yer tutan Otto von Bismarck'ın zihninde *Kulturkapf* politikasının nasıl şekillendiği ve nasıl bir yol izlediği hakkında daha fazla bilgi için (bkz. Bismarck, 1965b, s. 180-193.

birbirlerini bir bütün olarak kabul etmelerine vesile olmuştur.[283] Böylece Polonyalı liderler kendilerini daha rahat ifade edebilmiştir. Bunun bir yansıması olarak 1848 olaylarından yaklaşık kırk yıl sonra Almanya şansölyesi Bismarck, Berlin'deki bir cenaze törenini şöyle tasvir etmiştir:

> *"*Mart olaylarına katılanlar için düzenlenen cenaze törenine gelen kalabalığı gözlemlediğimi hatırlıyorum. Sabah düzenlenen (alışıla gelmiş) bir törenin aksine ihtişamlı bir biçimde dekore edilen bir arabanın üstünde, o dönem için bir kahraman olan Polonya milli kostümüyle (Ludwik) Mierosławski vardı. Mierosławski'nin oradaki varlığı, Berlin'deki insanlar üzerinde Prusya'yı Almanya'ya dönüştüreceğini ilan eden Prusya Kralı'ndan nerdeyse daha çok etki bırakmıştır. *"* [284]

Ayrıca Prusya, Galiçya İhtilalleri öncesinde yükselen devrim hareketleri ve liberal muhaliflik nedeniyle iç sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır.[285] Prusya, Polonyalıların sadakatinin ancak Alman kültürüyle temin edilebileceğini belirten Flottwell'i, vali olarak Poznań Dukalığına atayarak Polonya kültürüne karşı faaliyetlere başlamıştır.[286] Galiçya İhtilali kapsamında Poznańlıların ve genel olarak Polonyalıların meydana getirdiği olaylardan endişe duyan Almanların "Alman dili ve kültürünün korunmasını" talep eden gösterileri düzenlemiş olmaları, Flottwell'in Poznań'da uyguladığı *Kulturkampf*

[283] Katolik Almanlar, 1860'larda -Otto von Bismarck'ın politikaları nedeniyle- Prusya'ya olan öfkeleri ve şüpheleri dolayısıyla Polonyalıların yine bir ayaklanmaya gitmelerini istemekle beraber destek vereceklerini dahi belirtmişlerdir. Bkz. Zamoyski, 2009, s. 261.

[284] Feldman, 1980, s. 90.

[285] Nance, 2004, s. 43.

[286] Hagen, W. W. (1980). *Germans, Poles, and Jews: The Nationality Conflict in the Prussian East, 1772-1914,* London: The University of Chicago Press, s. 87.

politikasının temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda Prusya'da Alman vatanseverliği başka bir boyuta ulaşmıştır.[287]

Galiçya İhtilali ile başlayan ayaklanmalarının bastırılması sonucu Viyana Kongresi ve bu Kongrede kararlaştırılan Avrupa haritası artık reddedilmeye başlanmıştır. Aynı zamanda bu durum, Poznań Dukalığında Polonya'nın bağımsızlığına dair coşkuyu da söndürmüştür. Polonyalılar açısından ayaklanma söylemleri daha nadir olarak dile getirilmiştir. Polonya'nın bağımsızlığı yerine liberal görüşlü Wilhelm Jordan gibi siyasetçiler tarafından Frankfurt Parlamentosu'nda başka alternatiflerin tartışmalar yer almıştır.

> "Polonya'yı meydana getirme arzusunu ifade ediyorum; çünkü onun düşmesi bizi doğrudan doğruya yasla dolmamızı sağlıyor, bu gülünç bir şey. Artık kendimizi, (Polonya'nın) özgürlük yoksunluğunun küçük düşürücülüğü içinde boş yere oyalarken, olası bütün milletleri bizim için faydalı olacak bir milli egoistliği(mizi)n baskısı altına alma hayallerimizin olduğu sorumsuz rüyalarımızdan uyandırma vakti."[288]

Jordan'ın, nasıl bir politika uygulanırsa uygulansın Polonyalıların Germenleşemeyeceğine dair bir tespitte bulunduğunu belirtebiliriz. Fransız İhtilalleri sonrasında aynı inançlara, değerlere ve etnisiteye sahip bir toplumun bir araya gelerek ortak irade koymasının, 19. yüzyılın liberal atmosferinde doğal kabul edildiğini de buradan anlayabiliyoruz. Jordan'ın ortaya sunduğu bu alternatif yol, Polonyalıların herhangi bir şiddete başvurmadan mevcut şartlar dahilinde devinim göstererek gelişim

[287] Temmuz 1848'de Frankfurt Meclisi'nde "Polonyalıların daha düşük kültürel değerlere sahip bir millet" olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla Polonyalılara olan bu bakış açısı, zaman içerisinde "alt kültüre sahip olan bu milleti "Germenleştirme" fikrini doğurmuştur. Bkz. Zamoyski, 2009, s. 260.

[288] Nance, 2004, s. 50.

göstermelerine imkân tanınması gerektiğine işaret etmesi açısından önemlidir. Jordan'ın sözlerini, "milli egoistliği" bir tarafa bırakmak koşuluyla Alman ulusuna diğer toplumların eşit şartlarda gelişim göstermeleri sonucunda Almanya ile özdeşleşebileceklerine dair bir teori olarak kabul etmek gerekir.

1848 yılından sonra Prusya hükûmeti, Poznań Dukalığında Alman kültürünün daha üstünlüğünü sağlamak için Polonyalılara yönelik baskılarını arttırmıştır. Prusya eğitim düzeni, Polonyalıların Almanca öğrenmelerini şart koşmuştur. Zorunlu askerlik de Polonyalıları "Germenleştirmek" için bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.[289] Bu politika doğrultusunda Polonya topraklarında Katolik kiliseye karşı benzer baskılar uygulanmaya başlanmıştır. *Kulturkampf* politikası temelinde Polonyalılar, Alman otoritesinden izin almadan evlerini dahi inşa edememişlerdir. Ayrıca Prusya nezdinde özel bir komisyon oluşturularak bu bölgelerde Alman çiftçilerin toprak sahibi olmaları sağlanmıştır. Buna ek olarak Lehçe'nin kullanılması Alman kurumlarında tamamen yasaklanmıştır.

Otto von Bismarck'ın başbakan olarak atanması (1862) sonrasında *Kulturkampf* politikası sadece Polonyalılara değil aynı zamanda Alman Birliği içinde yer alacak diğer Alman Prensliklerine de dikte edilmiştir. Bu programın başlangıç noktasını, Holstein-Schleswig meselesiyle başlayan Prusya-Rusya yakınlaşması oluşturmuştur.[290] Bunun ardından Holstein meselesinden dolayı Haziran 1866'da Prusya ile Habsburg arasında Sadova Savaşı patlak vermiştir.[291] Sadova savaşında Prusya'nın üstünlüğü, Polonyalılara

[289] Leslie, 1980, s. 27.

[290] Sadova Savaşı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Armaoğlu, 2014, s. 310-312.

[291] Bu savaşta birtakım Alman devletlerinin Habsburg safında yer almasıyla Alman Konfederasyonu fiilen dağılmıştır. Habsburg aynı zamanda Holstein'i Prusya'ya, Venedik'i ise İtalya'ya vermeyi kabul etmiştir. Netice itibariyle 23 Ağustos 1866 tarihinde Prag'da varılan barış

Bismark'ın "*Kulturkampf*"[292] politikası olarak yansımıştır. Prusya, Fransa ile Sedan'da (Eylül 1870) yaptığı savaşı kazanmıştır. Prusya'nın önünde böylece Alman Birliğini kurması için engeller kalkmıştır. Güney Alman devletlerinin de dâhil olduğu Alman İmparatorluğu Versailles Sarayı'nda Ocak 1871'de ilan edilmiştir.[293] Böylece ülkeyi parçalayan devletlerden biri olan Prusya ile birlikte bir araya gelen diğer konfederasyon üyelerinden oluşan Almanya ülkeyi parçalayan konumunda olmuştur. Almanya'yı oluşturan devletçikler arasında Germen bağının oluşması, Alman toplumunun yeni ortaya çıkan bu devlete aidiyetliğini perçinleyeceği düşünüldüğünden dolayı kendi içinde de *Kulturkampf* politikası hayata geçmiştir.

Kulturkampf, Vestfalya ve Bavyera bölgesindeki Katolik Alman toplumunun Prusya'ya karşı öfkelenmelerine neden olmuştur. Vestfalya ve Bavyera sakini Katolik Almanlar, Polonyalılara Katolik olmalarından dolayı yakınlık göstermişlerdir. Katolik Almanlar, Prusya'ya olan öfkeleri nedeniyle Polonyalıların ayaklanma gerçekleştirmelerini istemelerinin ötesinde destek de vereceklerini ifade etmişlerdir.[294]

Özellikle 1871 yılında Alman Birliği'nin sağlanması sonrasında Güney Alman devletleri, Katolik olmalarından ötürü yeni kurulan Alman İmparatorluğu'nu kabul

---

ile Avusturya, Alman Konfederasyonu'ndan ayrılmış ve böylece konfederasyon dağılarak iki ayrı konfederasyon meydana gelmiştir. Bkz. Armaoğlu, 2014, s. 315-318.

[292] Carl Schmitt'e göre, Bismarck'ın Avusturya ile Fransa arasında olası bir Katolik ittifaktan ve bu ittifakın, İspanya, Latin Amerika, Rhineland ve Bavyera dahil bütün Katolik güçleri içine alacak şekilde genişlemesinden duyduğu korkudan kaynaklanmaktadır. Bismarck'ın Alman Katoliklerinin Papa'ya ve hatta Katolik Fransa'ya daha fazla bağlılık gösterdikleri iddiası ve "anti-ulusal" Katolisizm tehdidi, Kiliseyle mücadelesinin, Kilisenin kurumsal gücünü azaltma çabasının ve bu amaçla çıkarılan yasaların temel gerekçesini oluşturur. Ancak 1878'de Bismarck, *Kulturkampf*'ın başarısızlığını teslim ederek, kiliseyle ve Alman Katolikleriyle barışmanın yollarını aramaya başlamıştır. Bkz. Günsoy, F. (2017). Hıristiyan Epimetheus: Bir Carl Schmitt Biyografisi. *Felsefe Arkivi*. Sy. 46. s. 47.

[293] Mason, D. S. (2011). *A Concise History Of Modern Europe.* Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers., s. 90-91.

[294] Zamoyski, 2009, s. 261.

edemediklerinden Vatikan'a başvurma gereği duymuşlardır. Almanya Şansölyesi Bismarck da Katolik Kilise'nin Almanya üzerindeki ağırlığını bertaraf etmek için *Kulturkampf* politikasını bu bölgelerde de uygulamıştır.[295]

Güney Alman devletleri ile coğrafi ve kültürel olarak yakın ilişki içinde olan Silezya özelinde işçi sınıfı milliyetlerine göre sınıflandırılmıştır. Yine Silezya bölgesinde de Almanlar ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur. İşçi sınıfı, burada Almanlardan ağırlıkla oluşmuştur. Aynı zamanda Alman işçiler birtakım sosyal imtiyazlardan ve fabrikaların lojmanlarından istifade edebilmişlerdir. Barınma ve çalışma koşulları, sosyal edinimler dikkate alındığında ise en kötü şartlara sahip grup da göçmen Polonyalılardır. Bismarc yönetimindeki Almanya, 1870 ile 1880'li yıllarda Polonyalı göçmenlerin sayısını azaltmayı hedefleyen Politikaları hayata geçirmeye başlamıştır.[296] Bu dönemlerde *Kulturkampf*, Poznań ve Silezya'da sosyalizm çerçevesinde baş gösteren grevler ve gösterileri dikkate alarak biçimlenmiştir. 1872 yılından itibaren Silezya'da başlayan *Kulturkampf*'a rağmen kolektif bir kimlik olarak görülen Katoliklik, Polonyalıları ve Almanları bütünleştirebilmiştir.[297]

Almanya'nın işgali altındaki bölgelerde *Kulturkampf* politikası[298] 19. yüzyılın son çeyreğinde sessiz ama güçlü bir dirençle karşılaşmıştır. Aksine Almanya'nın uyguladığı

---

[295] Bismarck, Güney Alman devletlerinin Alman İmparatorluğu'nu benimsemelerini sağlamaktan ziyade 1870 Sedan Savaşı'nda yenilen Fransa'nın bu Katolik ülkeleri uydu olarak kullanarak öç alacağını düşünmüştür. Bkz. Zamoyski, 2009, s. 261.; Ayrıca Bismarck'ın zihninde *Kulturkampf*'ın nasıl şekillendiği nasıl bir yol izlediği hakkında daha fazla bilgi için bkz. Bismarck, 1965b, s. 180-193.

[296] Kopczyński, M. (2006). *Wielka Transformacja - Badania Nad Uwarstwieniem Społecznym i Standardem Życia w Królestwie Polskim 1866-1913*. Warszawa: Mowią Wiek, s. 57-59.

[297] Böylesi bir bütünlüğün sergilendiği ortamda, sonraki 30 yıl için epey popüler olan *Katolik* adlı gazete, Silezya'da Polonya okullarının açılması, kültürünün ve dilinin serbest olması gibi hakları savunmuştur. Bkz. Jarząbek, M. (2009). *Separateness And National İdentity – The Case Of Upper Silesia in İnterwar Poland*. (YL Tezi). Central Europian University, Budapest, s. 15-16.

[298] Otto von Bismarck, hatıratında Kulturkampf politikasını Polonyalılara yönelik olarak da benimsediğini vurgulamıştır. Bismarck'a göre Polonya'nın soylu ailelerinden Radziwiłł ailesinin,

baskı ne kadar şiddetlendiyse Polonyalı kimliğinin de o kadar kök salmıştır. 19. yüzyılın son dönemlerinden itibaren Polonya milliyetçiliğinin en büyük önderlerinden olan Roman Dmowski, Bismarck'ın ve ondan sonra gelen Alman siyasilerin, Poznań ve çevresini işaret ederek Polonyalı kimliğinin etkin olduğuna ve bir Polonya tehlikesi nedeniyle Almanya'nın tehlikelere açık olduğuna dair söylemlerde bulunduklarını belirtmiştir.[299] Çünkü bu bölgede endüstrinin her geçen gün daha büyümesi, Polonyalılardan tüccar ve sanayici gibi burjuva sınıfının meydana gelmesine imkân sağlamıştır. Dolayısıyla Polonyalı burjuvalar, elde ettiği bu zenginlikle Polonyalı aşağı sınıfın taleplerinin dile getirilmesinde ve karşılanmasında önemli bir rol oynayabilmişlerdir. Dmowski, ayrıca *Wasserpolacken* olarak adlandırılan Silezya -daha çok köylülerden oluşan- halkının bile Almanya'ya yakınlığı ve uyumluğundan dolayı *Kulturkampf* politikalarını reddederek Polonya'ya bağlılıklarını ifade etmeye başladıklarını belirtmiştir.[300]

I. Wilhelm üzerindeki etkisinden dolayı -birtakım rapolara göre- Poznań ve Doğu Prusya'da Polonya milliyetçiliğinin yükseldiğine değinmiştir. Yukarı Silezya'da *Wasserpolackların* (yerli halk) Kulturkampf politikasına kadar, koyu Prusyalı olan unsurlarının Polonyalılaştırıldığını ifade etmektedir. Silezya'daki bu hadiselerin ancak Mezhepler Bakanlığına bağlı "Katolik Dairesinin" izin vermesiyle gerçekleştiğini savunmuştur. Bismarck, "*Posen'da (Poznań) ve Batı Pusya'da resmi raporlarla ispat edildiğine göre, binlerce Alman ve bir evvelki nesil zamanında resmen Alman köyü olan birçok köy halkı, Katolik Dairesinin tesiriyle Polonya dili ile yetiştirilmiş ve hepsine resmen "Polonyalı" denilmiştir. Katolik Dairesine verilen büyük yetki dolayısıyla daire kaldırılmadan bu duruma bir çare bulunmasına imkân yoktu*." sözüyle Katolik Dairesinin kapatılmasının Kulturkampf politikası için öncelik olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Bismarck, 1965b, s. 186-190.

[299] Dmowski, 2013, s. 13.

[300] Dmowski, 2013, s. 14.

3.2. Pozitivist Dönemde Polonya'da Toplumsal Yapıyı Onarma ve Ulusal Bağımsızlığı Yeniden Elde Etme Yolunda Varoluşsal Çözümleme Girişimleri

Dergi, gazete ve manifesto gibi yazınsal öğelerin, Ocak Ayaklanmasına geniş kapsamlı katılımda büyük fayda göstermesi, Polonyalı liderleri basın sahasında daha fazla çaba sarf etmeye itmiştir. Ayaklanmanın başarısızlıkla sonlanmasından sonra entelektüeller ve subaylar, gazete ve dergileri daha etkin kullanarak Polonyalılara, kendilerinin Polonya'ya ait olduklarına yönelik ifadeleri daha belirgin bir biçimde sunabilmişlerdir. Polonyalı vatanseverler tarafından dergilerin ve gazetelerin daha etkin kullanımıyla, ulaşılmakta zorluk çekilen diğer bölgelerdeki örgütlerle daha yakın iletişim kurulabileceği düşünülmüştür. Hatta bu iletişim sayesinde ideolojilerinin yayılması için yer altı örgütlerin sayısı daha da artmıştır.

Pozitivist düşüncelerin hâkim olduğu 1864-1894 yılları arasında Prusya (1871'den itibaren Almanya) ve Rusya politikaları altında farklı vatansever gruplara ve toplumsal sınıflara karşı baskı devam ettirilmiştir. Esaretin toplumsal sonuçları, toplumsal bağların yitirildiği hissi, yükselen yabancı düşmanlığı o dönemin ideolojik tartışmaları arasındaydı. Bu nedenle düşünürler, tarafsız bir biçimde siyasi, iktisadi, uluslararası ilişkiler, mevcut düzen ve hayaller ile endişeler bağlamında toplumsal varoluşun koşulları üzerine düşünmek gerektiğini duyumsamışlardır. Diğer bir taraftan kapitalist gelişimlerin bir sonucu olarak; bir dönem soylular ile kırsal kesim arasındaki gerilim, bu dönemlerde proleter ile burjuva arasında gerilim şekline dönüşerek farklı bir toplumsal hareketlilik görülecektir.[301]

Tanrısal ve metafiziksel yaklaşımı kabul etmeyen pozitivizm, bireyin doğal bir ilişki sarmalında olduğu toplum sevgisidir (*sociolatrie*) (bu bağlamda toplumu oluşturan

[301] Markiewicz, H. (2015). *Pozytywizm*. Warszawa: PWN., s. 13.

insanlık). Kısacası özünde sevgi (*L'amour*) bulunur. Sevgi, "başkaları için yaşamak" formülüyle dile getirilir. Başkaları için yaşamak, başkalarını sevmek anlamına gelirken onlarla beşerî temas halinde olmaya imkân tanır. Bu vesileyle oluşan kolektif bilinç, bireyüstü bir varlığı oluşturur.[302] Bu sevgi, insanlara serüven, güç, coşku, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat etmesiyle, Avrupa'da olduğu gibi, pozitivizm adı altında Polonya edebiyatında yer edinmiştir.

Bu konuda 1840 ile 1850 arasında doğmuş yeni neslin bakış açısı oldukça önemlidir. Bolesław Prus ve Eliza Orzeszkowa da bu dönemde doğan Polonyalılardır. Romantik ruhu göz ardı ederek vatana farklı bir yöntemle hizmet etme arzusu söz konusu Polonyalı gençler arasında, içinde bulundukları sıra dışı şartlarda nasıl bir çıkış yolunun bulunması gerektiğine dair tartışmalar gerçekleşmiştir.[303] Bu dönemde pozitivist düşünür ve yazarların ideolojileri, Ocak Ayaklanması öncesi geleneklerinden kopmayarak bağımsızlık görüşlerinin devam ettirilmesi gerektiğini savunan "post-romantik görüş"; toplumsal gelişimin geçmişin mirasını reddederek gerçekleşemeyeceğini savunan "gelenekselci görüş"; bilimin esas alındığı organik çalışmanın ilklerinin öne çıkarıldığı "pozitivist görüş"; toplumsal eşitliğe dikkati çeken "sosyalist görüş" şeklinde ayrılmaktadır.[304] Buna göre pozitivizm çatısı altında iki ana akım oluşmuştur:

[302] Bu bağlamda Anthony Smith'in kolektif bilinç kapsamında "siyasi sevgi ve yurt sevgisi" teorik olarak bu durumu daha açıklayıcı hale getirmektedir: Avrupa'da yaşanan çeyrek asırlık kaos ortamı, -Fransız İhtilali'nin zeminini hazırlayan ortak irade, eşitlik ve kendi kaderini tayin etme gibi hususların temelinde- eski kıtada yaşayan insanları kolektif eylem ve düşüncelerle iktidara katılıma yönlendirmiştir. Yaşadıkları topluma ve çevreye duyulan "siyasi sevgiye" neden olmuştur. Bu siyasi sevgi, millet soyutlamasına elle tutulur bir ifade katmıştır. Çünkü bu büyük bir aile sevgisidir. Siyasi sevginin dışında diğer yaklaşım ise aile ve yurt sevgisi halkın imgeleminde iç içe geçer ve sevgi ailelerin yurtları olmasını ister, yurtsuz ailelerin siyasi kökenlere ihtiyaçları vardır, yurtsuz bir millet parya bir halktır. Bkz. Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik – Kuram, İdeoloji, Tarih*. Ankara: Atıf., s. 52-53.

[303] Bujnicki, 1994, s. 30.

[304] Borkowska, Grażyna. (2007). *Pozytywiści i inni*. Warszawa: PWN. , s. 25.

"muhafazakârlar ve modernistler". Bu düşünürlerin, "Katoliklik ve toprağa bağlılık" veya "kentleşme ve laiklik" gibi tartışmalar etrafında Polonya'nın geleceği şekillendirilmeye çalışılmıştır.

Daha çok muhafazakârlar pozitivistlerin hâkim olduğu "Przegląd Polski" dergisi 1866 yılında Kraków kentinde kurulmuştur. Kendilerini *Stańczycy* olarak tanımlayan Krakowlu muhafazakâr pozitivistler, "Przegląd Polski" dergisinde (1869) *Tęka Stańczyka* grubu pozitivizmin muhafazakâr ilkelerini sıralamışlardır.[305] Galiçya meclisinde siyasetçi kimliğine sahip olan yazarların söylemleri, bir şekilde siyaset dünyasında kendine yer etmeye yönelik olduğundan objektif gerçeklikten zaman zaman sapmıştır. Pozitivist tutumlar gözlense de gerek Kraków gerekse (birazdan inceleyeceğimiz) Varşova pozitivistlerinin belirlenmiş bir programının olmaması, 1864 ile 1875 arası dönemin *literatura tendencyjna* (taraflı edebiyat) olarak tanımlanmasına neden olmuştur.[306]

Diğer bir taraftan ise Varşova'da da pozitivistler muhafazakâr görüşe sahiptirler. Varşovalı pozitivist muhafazakârlar, siyasi etkinliklerini ülkede devam ettirmeyi amaçlayan Andrzej Zamoyski[307] ve *Towarzystwo Rolnicze* (Ziraat Derneği) etrafında bir araya gelmişlerdir. Varşovalı muhafazakâr pozitivistler, radikal pozitivistlerden ayrılarak Mścisłow Godlewski tarafından 1876 yılında yayın hayatına başlayan "Niwy" dergisi

[305] Kurucuları arasında Stanisław Koźmian, Józef Szujski, Stanisław Tarnowski ve Ludwik Wodzicki gibi daha önce Ocak Ayaklanmasında yer almış öncüler tarafından kurulmuştur. Galiçya meclisinde Demokratik ve liberal söylemlerde bulunan Franciszek Smolki ve Florian Ziemiałkowski gibi muhafazakârların muhalifi siyasetçilere karşı politik hicivler bu dergide yer almıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Barkowska, 2007, s. 26-29.

[306] Körpe, Seyyal. (2017). Polonya Edebiyatında Pozitivizm: Stefan Żeromski'nin Siłaczka (Güçlü Kadın) Adlı Öyküsü Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal Bilimler Işığında Polonya Cumhuriyeti*. İstanbul: Beta., s. 366.

[307] Lider olarak Andrzej Zamojski, 1862 yılında yurt dışına çıktığından Varşovalı gruba uzaktan destek vermiştir.

etrafında toplanmışlardır.[308] Varşovalı muhafazakârlar, geçmişe yönelik keskin bir dil kullanmazken, ağırlıklarını ulusal değerlerinin korunmasına ve geliştirilmesine koymuşlardır. Katoliklik ve Polonyalılığın birbirinden ayrılmaz unsurlar olduğunu savunurlarken, ekonomi ve düşünce dünyasında yabancı etkilerine karşı uyarılarda bulunmuşlardır. Aynı zamanda programlarının gerçekleşmesine yönelik ümitlerini, bölgesel kararlarda vatandaşlık bilinciyle inisiyatif almak ve daha büyük etkinlikte bulunmak gibi yeni sorumluluklar yükledikleri kırsal topluma bağlamışlardır.[309] Krakowlu ve Varşovalı muhafazakâr pozitivistlerin arasında belli başlı farklılıklar bulunsa da her iki grup *praca ograniczna* (organik iş) konusunda hem fikir halinde olmuşlardır.

Polonyalı gençler arasında bu dönemlerde "Przegląd Tygodniowy, Prawda, Głos\ Wędrowiec" gibi birtakım gazete ve dergiler popülerlik kazanmıştır.[310] Adam Wślicki yönetimi altındaki "Przegląd Tygodniowy" muhtemelen en fazla dikkati çeken dergiydi.[311] Gençleri böylesi dergilere yönlendiren asıl sürecin, Aleksander Wielopolski tarafından 1862 yılında kurulan *Szkoła Główna* ile başladığını iddia edebiliriz. Bu okul, Varşova'da bulunan pozitivist grubun biçimlenmesinde oldukça etkin olmuştur. *Szkoła Główna*'da Comte, Mill ve Buckle'ın teorileri işlenerek Polonya pozitivizminin papası (*papież*) olarak tanımlanan Aleksander Świętochowski, tarihçi Piotr Chmielowski, filozof

[308] Polonya'da pozitivizmin babası görülen Aleksander Świętochowski'nin 1870'lerin ilk yıllarında kaleme aldığı pozitivist ilkelerin kendi muhafazakâr düşünceleriyle uyuşmadığı gerekçesiyle „Niwa" dergisi ayrıca kurulmuştur. Bu derginin pozitivist hatlarını Piotr Chmielowski (*Pozytywizm i pozytiwiści*) ve Mścisław Godlewski'nın 1872-73 yıllarında yazdığı makaleler, aynı zamanda Julian Ochrowicz'in (*Pozytywiści i negatywiści, Romantycy i realiści*) yazıları şekillendirmiştir. Bkz. Markiewicz, 2015, s. 48-50.

[309] Barkowska, 2007, s. 29-30.

[310] Yüce, 2002, s. 213.

[311] Markiewicz, 2015, s. 48.

ve psikolog Julian Ochrowicz, Henryk Sienkiewicz, Bolesław Prus gibi ilk pozitivistlerin dünyaya bakışlarını şekillendiren ilk pozitivist idealar bir araya getirilmiştir.[312]

Varşovalı genç pozitivistlerin etrafında bir araya geldikleri "Przegląd Tygodniowy" gibi dergilerde "soyluluk karşıtı" söylemler sert bir tonla ve ironik bir biçimde kaleme alınmıştır. Bu yayınlarda yer alan yazılar, eski söylemlerin ve geleneklerin geçersizliğini ortaya koymaya ve kendi toplumsal çevre ile geçmişiyle de hesaplaşmaya çalışmış.[313] Çarlık tarafından beyan edilen "toprak reformu" gibi yeni düzenlenmelerin, şehirlere, daha doğrusu sanayileşmiş bölgelere o zamana kadar pek tanık olunmayan "toplumsal göçlere" neden olması yine bahsedilen pozitivistler tarafından tartışılan konular arasına girmiştir. Pozitivistler, karşılaşılan böylesi gerçekleri gözlemleyerek yine de gelişimin sağlanabileceğini kanıtlamaya çalışmışlardır.

Herbert Spencer'ın bilimcilik, Darwinizm ve kültürel toplumsal dönüşüm düşünceleri[314] ve o dönem için "Varşovalı genç pozitivistler" için bir idol olan Henry Thomas Buckle'ın *History of Civilisation in England*[315] eseri Polonya pozitivizmi açısından önemlidir. Avrupalı düşünürlerin gösterdiği yolda Polonyalı pozitivistler, mevcut sistem koşullarında öncelikle kırsal halkın kimliklerini muhafaza edebilecek

[312] Barkowska, 2007, s. 32.

[313] Bujnicki, 1994, s. 30.

[314] Mach, Dorota. (2015). *Sacrum w powieściach historycznych Henryka Sienkiewicza*. (doktora tezi), Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej. Krakow, s. 1.

[315] Buckle'nin söz konusu eseri (1857'de birinci ve 1861'de ise ikinci cildi) 1863 Ocak Ayaklanmasından sonra "romantik" düşüncelere bir tepki olarak dönemin yazarları arasında popülerliğini kazanmıştır. 1867-1869 yılları arasında *Przegląd Tygodniowy* dergisinde H. Elzenberg, E. Sulimczyk-Swieżawski, W. Przyborowski, S. J. Czarnowski gibi popüler yazarlar tarafından sıklıkla ele alınmış ve söz konusu pozitivist anlayış bir ekol olarak "Varşova Genç Pozitivistleri" meydana getirmiştir. Aynı zamanda Sienkiewicz'in *Quo Vadis* eserinin ilham kaynağıdır. Bkz. Grabski, A. F. (1970). Polish Enthusiast and Critics of Henry T. Buckle. *Organon.* Vol. 7, s. 259-275 . Bu eserinde Buckle'ın natüralist felsefesi, tabiatın metodolojik bilimselliğinden daha ideolojik bir yaklaşım sunmuştur.

şekilde gelişim göstermelerini amaçlamışlardır. Bunu sağlayacak en uygun ilkenin organik çalışma (*praca organiczna*) olduğunu vurgulamışlardır.

Pozitivizm, Polonya edebiyatında asıl yükselişini 1870'li yılların ortasında sağlamıştır. "Przegląd Tygodniowy" dergisinde 1871-3 yıllarında Świętochowski tarafından yazılan birtakım makaleler Polonya pozitivizminin temel ilkelerini oluşturmuştur.[316] Buna göre (muhafazakâr pozitivistlerle hemfikir içinde) bir Polonyalıdan vatanı için çalışması, Polonyalıların gelişim göstermesi için çaba sarf etmesi, refahlarının artmasını sağlaması ve eğitim seviyelerini iyileştirmesi beklenmektedir. Yazdığı denemeler, romanlar ve oyunlarda bir bilim aşığı olduğu göze çarpan Świętochowski her şeyden önce iyi bir gazetecidir. Ülkesinin bağımsızlığa kavuşması ve gereken reformların bir an önce yapılması için büyük bir çaba sarf etmiştir.[317] Aleksander Świętochowski gazetecilik kariyerinin başlarında soyluları anachronist, egoist ve hantal düşünceli oldukları gerekçesiyle eleştirirken, daha kısa bir süre önce meydana gelen komünün daha faydalı kurum olduğunu ispata çalışmıştır. Świętochowski'ye göre kendi menfaatlerini muhafaza etmek ve kırsalın sakinleriyle iyi ilişki içine girme konusunda çekimserlik toprak soylularının varoluşçu felsefelerinde bulunmaktadır. Bu bağlamda Świętochowski, "*okullar olmadan komünlerin (kırsal yerleşimlerin) iktisadi, hukuki ve toplumsal ilişkileri bakımından gelişmesi mümkün değildir. Sadece okul eğitimli vatandaşları yetiştirebilir, ileri düzey eğitimin merkezi,*

[316] Świętochowski tarafından kaleme alınan söz konusu makaleler, „My i wy, Poszanowanie pracy (1871), Absenteizm, Co robić, Tradycja i historia wobec postępu (1872), Praca u podstaw (1873), O średnim wykształceniu kobiet (1874). Bkz. Markiewicz, 2015, s. 50.; Barkowska, 2007, s. 34-37.

[317] Yüce, 2002, s. 214.

aynı zamanda köylere ve topluma bir gelecek temin edebilir ve şu anda olduğundan daha iyi anlaşabilme imkân ı sunabilir."[318]

Krakow ve Varşova'da oldukça etkin konuma geçen pozitivistler ardı sıra yayınlar verip ideolojilerini yaymaya çalışmışlardır. Eğitim ve ahlaki konuları ele alan "Opiekun Domowy" (1873-1876)[319], başlığı ile uyumlu bir şekilde çevre ve sanayi alanında halkı bilinçlendiren "Przyroda i Przemysł" (1872-1881), bilim ve edebiyat üzerine yazıların çıktığı "Ateneum" (1876-81)[320], daha çok siyasi konuların ele alındığı "Nowiny" (1878)[321] gibi dergiler bunlara örnektir. Örnek verilen bu dergilerden anlaşılacağı gibi halkı bilinçlendirmek maksadıyla farklı sahalar üzerine yazılar kaleme alınmıştır.

Kaleme alınan yazılarda *praca organiczna*'nın dışında, *Utylitarizm* (hedonist anlayış veya faydacılık) dikkati çekmektedir. İnsanların temel ihtiyaçlarının giderilmesi ve mutluluğunun sağlanması yolunda faydalı tutum ve davranışları benimsemenin önemini ortaya koymaya çalışan *utylitarizm*, bireylerin ve toplumların yeni tinsel ve maddesel değerler yaratma amacıyla etkin bir üretim süreci içinde olmalarını önemsemiştir.[322]

Pozitivistler, dönemin çevrebilimcileri ve sosyologlarının metotlarından ve araştırma yöntemlerinden istifade ederek, yani bir analiz ve eleştiri yöntemi meydana getirmişlerdir. Bu hususta, Hippolite Taine'nin formüle ettiği estetik kurulum büyük rol

---

[318] Karczewska, A. (2012). *Czytelnictwo chłopów jako przedmiot inteligenckiego dyskursu.* (Doktora Tezi). Universytet Warszawski, Warszaw s. 167-168

[319] Wiktor Perzyński tarafından yönetilen *Opiekun Domowy* dergisi dönemin gazetecilerinin büyük çoğunluğunu *praca organiczna* düşüncesi çerçevesinde etkilemiştir.

[320] Ignacy Baranowski tarafından kurulmuştur. Herman Benni, Spasowicz, Chmielowski, Adolf Pawiński, Stanisław Wydżgę i Ignacy Chrzanowski gibi editörler …. Bkz. Karczewska, 2012, s. 22.

[321] Kazimierz Zalewski, Piltz, Aleksander Świętochowskiego i Bolesław Prus gibi isimler bu derginin yöneticileri arasında bulunmuştur. Bkz. Karczewska, 2012, s. 22.

[322] Körpe, 2017, s. 303-304.

oynamıştır. Taine'nin etkisini, Piotr Chmielowski'nin, Branisław Chlebowski`nin ve Antoni Sygietyn`nin eleştirel çalışmalarında gördüğümüz gibi; bakış açısının izlerini Bolesław Prus'un ve Henryk Sienkiewicz'in edebiyat üzerine makalelerinde görmek mümkündür. Taine'nın belirlediği metotlara göre sanat eseri, dış faktörler tarafından belirlenmektedir. Taine'nın öncü olarak kabul edildiği bu sahada "natüralizm" büyük önem taşımıştır.[323]

Böylece toplumda her bireyin ayrı bir öneminin olduğu ve her bir bireyin diğerleriyle organik bir gelişim içinde olduğunun farkındalığıyla yabancı düşmanlığı, yani ksenofobia gibi kavramlar farklı bir biçimde tanımlanmaya başlanmıştır. Bu konuda Yahudiler daha çok dikkati çekmektedir. Polonya pozitivizmi, Polonya'nın gelişiminde katkılarının olacağı düşüncesiyle Yahudilerin topluma entegrasyonunu konu almıştır. Pozitivist ilklerin bir kolu olan "asimilasyon", Yahudiler konusunda onların dinsel kültürleri ve yetiştirilme tarzlarıyla ilişkili olmalıydı. Bu noktada en büyük baskı, Yahudi kültüründe uygulanabilecek ve bu sayede Yahudilerin Polonya çevresiyle bir bağlarının olduğunu hissetmelerine fayda sağlayacak eğitim ve öğretim sahasında gerçekleşmiştir.[324]

Toplumun bireyleri olarak kadın ve çocuklar da pozitivist bakış açısından başka bir önemli kondur. Çünkü özgürlük ve bağımsızlık adına verilen savaşlarda yitirilen eşler, o döneme kadar erkek omuzunu bir sığınak olarak gören kadını yalnız bırakmıştı. Bu kadınların yazgıları, genç pozitivistleri oldukça ilgilendirmiştir.[325] Çocuklar arasında ise

[323] Bujnicki, 1994, s. 99-100.

[324] Yahudiler arasında asimilasyon düşüncesi 1866 yılından itibaren Samuel Henryk Peltyn tarafından yayınlanan "Izraelita" dergisi tarafından yayılmıştır. Bkz. Markiewicz, 2015, s. 54.

[325] Yüce, 2002, s. 215-216.

eğitim seviyesinin oldukça düşük olması, çocukların eğitimine ayrıca önem verilmesine neden olmuştur.

Polonya edebiyatında etkili pozitivistlere baktığımızda öncelikle Henryk Sienkiewicz dikkatimizi çekmektedir. Sienkiewicz, üniversite eğitimi sırasında Herbert Spencer'ın bilimcilik, Darwinizm ve kültürel toplumsal dönüşüm düşüncelerinden[326] ve o dönem için "Varşovalı genç pozitivistler" için bir idol olan Henry Thomas Buckle'ın *History of Civilisation in England* eserinden esinlenerek düşüncelerini ve öykülerini yazmaya başlamıştır. Dolayısıyla düşüncelerini ifade etmek için gazetecilik mesleğini seçmiştir ve 1871 yılında filoloji ve tarih eğitimini yarım bırakarak Varşova gazetesinde "Litwos" adıyla gazetecilik yapmıştır.[327] Yazıları daha çok topluma ulusal bir ruh kazandırmak arzusunu taşımıştır.[328]

Eliza Orzeszkowa'nın *Nad Niemnem* ve *Gloria Victis*; Bolesław Prus'un *Lalka* ve Żeromski'nin *Wierna Rzeka* gibi eserleri de özellikle 1863 Ocak Ayaklanmasının öneminin düşünüldüğü kadar büyük olmadığı, olgusunun da yeterince pragmatik olmadığını bize göstermeye çalışmıştır. Bu eserlerde yeni bir Polonya devleti fikri, gerçek ve görünür bir biçime ulaşmıştır. Örneğin; Polonya bağımsızlığının ve / veya Galiçya özerkliğinin bir garantisi olarak Habsburg İmparatorluğu ile bölgesel bir kültürel ağ ve daha geniş iş birliğinin önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.[329] Bu duruma göre ancak *praca organiczna* büyük önem taşıyordu. Orzeszkowa, toplumda ezilenleri ele alırken; Prus ise insanın, insan hakkındaki bilgisini derinleştirme çabasını göstermiştir.

[326] Mach, 2015, s. 1.

[327] ___. (1985). Sienkiewicz. *Literatura Polska Przewodnik Encyklopedyczny* (Vol. II). Warszawa: PWN, s. 357.

[328] Yüce, 2002, s. 221.

[329] Nance, 2004, s. 199-200.

Buna göre Sienkiewicz, Prus ve Orzeszkowa eserlerini pozitivist bakış açısıyla yazmış olsalar da değindikleri temalar birbirinden farklı olmuştur.

3.2.1. Toplumsal Yapıyı onarma Sürecinde Kilise ve Soyluların Yeri

Ocak ayaklanması sonrasında kısaca anlatılan bu gelişmeler olurken, tezimize konu olan yazarların eserlerinde Polonyalı kimliğiyle zaman zaman özdeşleştiğini gördüğümüz Katolik inançtan ötürü kilisenin bu süreçte pozitivizme bakış açısına ve toprak soylularının yerine de değinmemizde fayda vardır. Toprak sahiplerinin eğitime karşı tutumu pozitif görüşteki yayınlarda eleştirilmiştir. Aynı zamanda Kilisenin toplum hayatına katkı sağlama konusunda oldukça pasif bir rol üstlenmiş olması, özellikle kırsal kesimin gelişmesi için sunabileceği dinamiğini kullanmaması bir suç olarak değerlendirilir. Pozitivist yazarlar, kilisenin toplumsal eğitimde aktif bir rol üstlenmeye kalkışması halinde bile bunun ancak kutsal kitap okutmanın ilerisine gidemeyeceğini düşünmüşlerdir.[330]

Polonya Krallığında (Królestwa – Kongresówka) Katolik kilisesi, 1863 Ayaklanmasından önce yayınlanan Katolik dergilerde halk için temel okulların ve kütüphanelerin kurulmasından doğacak sorunlara dair tartışmaların sürdürülmesine karşın ne radikal, ne de muhafazakâr bir tutum sergilemiştir. Söz konusu tartışmalar çerçevesinde, temel eğitim okulları için eğitimli Katoliklerin tutkulu ve pasif gözlemcilerden ziyade Katolik kültün dallanıp budaklanmasında daha yaygın bir biçimde partner olacaklarına dair bir fikir birliği oluşmuştur.[331] 1863 Ocak Ayaklanmasının patlak

[330] Karczewska, 2012, s. 166.

[331] Karczewska, 2012, s. 122.

verdiği dönemlerde *Przegląd Katolicki*[332] adındaki kiliseye bağlı dergide daha yüksek perdeden ifade edilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda bir örnek olarak; Kazimierz Skórkowski, "*Temel eğitim okulları, toplum hayatınının düzenlenmesinde kiliseye en güçlü yardımcı olduklarına dair şüphe yoktur. Çocuklar, temel eğitim okulları ile vaazları daha fazla idarak edebilme ve hatırlama ve de hayata uygulama konusunda, aynı zamanda kutsal ayetlerden istifade etme konusunda daha yetkin olacaktır*." [333] sözleriyle kilise çevresindeki yazarların ve düşünürlerin okul hakkındaki fikirlerine dair genel bir çerçeve çizmiştir.

> "Suławka'da, geçen yıl (1862), bölge yerleşimcileri, halk kütüphanesi kurulması amacıyla kendi cemaatlerinin bağlı olduğu kilisenin rahibinin eline birkaç yüz zloty vermişti. Güzel bir düşünceydi ve iyi hazırlanmıştı. İnsanların okumasına gitmedi (bu para), ama kendisine verdiğimiz bu para sağlığa ve yiyeceklere gitti. Ancak halk kütüphanelerinin, köy malikânelerinden ve şehirlerden gelen eski ve kullanılmış kitaplardan oluşması gerektiğine ve bugün bu eski kitapların büyük çoğunluğu aynı değere sahip Dumas'ın alışıla gelmiş kitaplarından, Paris Esrarı ve Londra Esrarı[334] ve diğer benzer kitaplardan oluşmasını teklif edenler vardı. İlginçtir; sadece bir kişi için değil (hemen hepsi için) insanlar çılgın romantikleri bile okudukça cennetin, yeryüzünde çiçek gibi açacağı düşüncesi belirmektedir."[335]

Sıradan insanlar ve kilise için okulların ne kadar önemli olduğunu vurgulayan yazarlar halk kütüphanelerinin kurulması konusunda ise radikal adım atma konusunda

---

[332] 1863-1915 yılları arasında yayın hayatını sürdüren Przegląd Katolicki dergisi, Teofil Jagodziński, Antoni Sotkiewicz i Antoni Szaniawski gibi rahip yazarların öncülüğünde Katolik kilisesinin sesi olmuştur. Karczewska, 2012, s. 21.

[333] Skórkowski, K. (1863). Korespondencja Przeglądu Katolickiego - o poprawie ludu wiejskiego w okolicach Warszawy. *Przegląd Katolicki*. Vol. 2, s. 25.

[334] Paris Esrarı adlı eserin yazarı Eugené Sue; Londra Esrarı adlı eserin yazarı ise Fevol Paul'dur.

[335] ___. (1863). Kronika kościelna krajowa. *Przegląd Katolicki*, s. 92.

oldukça ihtiyatlı davranmışlardır. İstenmeyen farklı bakış açısına sahip edebiyat birikimine ve ulaşımına imkân vermemek için önderler, belli bir plan olmadan halk kütüphanelerinin kurulmaması gerektiğini düşünmüşlerdir.[336] Ayaklanma süreci içindeki ve sonrası ekonomik durum başta solmak üzere, Rus yönetiminin dikkatini üzerlerine çekmemek için kitap listesi konusunda çok dikkatli olmaları anlaşılabilir bir durumdur.

Kilisenin, halktan para toplayacak kadar güven sahibi olduğuna dikkat çekilecek olursa; Ocak Ayaklanmasından sonra bazı gazeteciler ve din adamları, toprak sahiplerinden ziyade köylerde belirgin bir üstünlüğe ulaşmış olan Kilise kurumunun, soylular ile köylüler arasında makul bir iletişim köprüsünü oluşturması gerektiğini ve halkın eğitilmesi konusunda inisiyatif alması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Dolayısıyla din adamlarının omuzlarına eskiye göre daha büyük sorumluluklar yüklenmiştir. Kendilerinden ahlaki geleneklerin koruyucusu ve kişisel/eğitimsel gelişimin uygulayıcıları olmaları beklenmiştir.[337] Eğitim bağlamında gelişimin en belirgin tezahürü, köylülerin yakın temas içerisinde oldukları köy rahipleriydi. Çünkü köy kiliselerinde görev yapan din adamları halktan gelmiş ve düşük eğitim seviyesine sahip okullardan mezun olmuşlardır.

> "Oradaki (Suławka) adin adamı daha düşük bir bilgiye sahipti, çünkü en başta *Rusyfikacja* uygulamalarından dolayı Rus gimnazjumu bizimkilerden oldukça düşük seviyede bulunmaktadır… Diğer din adamları arasından bu din adamı, sınav heyetini oluşturan rahiplerin önünde tarih ve Rus edebiyatından geçmedi, yardımcı rahip olarak ilahiyatı tam okuyamadı. Kendisine vaaz okumasına müsaade edilmiyordu.

[336] Karczewska, 2012, s. 122.

[337] Karczewska, 2012, s. 123-124.

> Rahipler, yönetimin kitaplarda yazılı vaazları okuma emrinden dolayı doğaçlama bir vaazdan kaçındıklarını bana söylediler…"[338]

1905 yılında Polonya Krallığı'nı (Królestwo) gezme fırsatı bulan rahip Jakub Górka, sadece rahiplerin değil, köylülerin ve entelektüellerin de eğitim olanaklarını detaylı bir biçimde tasvir etmiştir. Yaşadığı Galiçya (Tarnów) bölgesiyle yer yer yaptığı kıyasla aslında Galiçyalıların, Habsburg yönetimi altında belirgin bir biçimde daha özgür eğitim olanaklarına sahip olduğunu ifade etmiştir.[339] Polonya Krallığı tarafında ise; Ruslaştırma politikaları çerçevesinde okullardaki eğitimler Rus yönetimin denetimi altında olmuştur. Dolayısıyla Polonya Krallığı'nda (Królestwo) Polonya okullarından bahsetmek oldukça güçtür.[340]

Polonyalı Katolik yazarlar (özellikle *Przegląd Katolicki* dergisi etrafında), bilginin/eğitimin gelişimini/ilerlemesini, Tanrı tarafından dünyanın yaratım eylemleri sonrasında insanlara bir veri/işaret olarak sunduğunu ifade etmiştir. Pozitivistlere göre, hatta Katolik ideologlara göre toplumsal ve etik gelişim, bireyin Tanrı'ya ulaşmada ve kendisinin rolünü ifade etmede oldukça belirgindir.[341]

> "Ewangelia (İncilin gelişi) ile gerçek bilimsel gelişme başlamıştır. Sadece bu ilahi kitap, insanın mükemmelleşmesini ve eğitimini öğütler, ama bunu şu ifadeyle emreder: Mükemmel insan olunuz! Ama bu ifade, insana sonu gelmeyen bir gelişimi emreder çünkü ayette 'Mükemmel olunuz, çünkü kutsal Tanrınız mükemmeldir' Bu

[338] Górka, J. (1906). *Wspomnienia z Królestwa Polskiego i Litwy*. Tarnów Dwutygodnika Katechetycznego, s. 19.

[339] Górka, 1906, s. 15-21.

[340] 1830 Kasım Ayaklanmasından sonrası süre gelen Rusyfikacja politikalarının bir uzamı olarak 1864 yılından itibaren Polonya okullarının tamamen Ruslaşması hakkında daha fazla bilgi almak için bkz. Walasek, S. (2003). Edukacja w społeczeństwie wielokulturowym na przykładzie zaboru rosyjskiego na przełomie XIX i XX w. *Prace Naukowe Pedagogika*. Vol. 12, s. 49-59.

[341] Karczewska, 2012, s. 129.

> ayet, nasıl ki toplum olmadan insan olamaz, aynı şekilde insan olmadan da toplum olamaz sözünü hatırlatır. Aziz Pawel (Paulus) Kiliseyi İsa ile özdeşleştirirken, bir beden (insan) insan-ı Kamil'e ulaşsın ki kendi mutlaklığında İsa toplumunu gerçekleştirsin demiştir."[342]

Przegląd Katolicki yazarları, pozitivistler tarafından ortaya atılan tezlerin açık olmadığını, ama İsa tarafından ifade edilen düşüncelerin bir tezahürü olarak görmüştür. Bu bağlamda Köylülerin dini bilgisinin dua etmekten /dilek dilemekten öteye gitmediğini bilen Kilisenin öne sürdüğü eğitim programının amacı, dini ve ahlaki ilkelere göre toplumu düzenlemektir.[343]

Pozitivistler, söz konusu eğitimin, dolayısıyla ulusal bütünleşmenin sınıfsal karşıtlıkları ortadan kaldırmakla mümkün olabileceğini öngörmüşlerdir. Ancak toprak sahiplerinin bu tutumu, tamamen muhafazakâr görüşlerinin üzerine inşa edilmiştir. Bu algıyı değiştirmek amacıyla köylüler ile soyluların birlik içerisinde bulunması gerektiğini savunan Bolesław Prus, her iki sınıf arasında ılımlı bir tutum içerisinde bulunurken uzlaşı ve anlayış zemini arayışında olmuştur.

> "Kırsaldaki insanlara eziyet ettiğinizi ve sömürdüğünüzü iddia etmek şöyle dursun, kimse sizi yönetim anlayışından yoksun olmakla suçlamıyor. Gerçekten de, bugünün soylu sarayları, kendi çiftçilerine ve komşularına pek çok fayda sağlamaktadır. Hatta çok daha fazlasını yapabilmek istiyor. Bunu size beyan ediyoruz. Biraz farklı gözlerle bize, demokratik gazeteciliğe bakın. Çünkü sanki tarafınızca zarar görmüş köylünün avukatı veya yanlış yönlendirilmiş danışmanları rolünü oynamaya niyetimiz yok. Ayrıca ne onu size karşı kışkırtmaya ne de sözde

[342] Ozanam, A. F. (1863a). O postępie w wiekach upadku. *Przegląd Katolicki* (Vol. 13, s. 197-201, s. 183.; Ayrıca Ozanam'ın genel olarak "Çöküş Döneminde Gelişim" teorilerini incelemek için bkz. Ozanam, 1863b, s. 197-201; 1863c, s. 229-232.

[343] Karczewska, 2012, s. 130.

> onun adına size ahlaki olarak eziyet etme amacımız yoktur. Bize köylüler, size karşı şikâyette bulunma konusunda yetki de vermedi.[344]

Prus, toprak soylularına bir çağrı yaparken köylülere de bu soyluları yakınsallaştırmaya çalışmıştır. Çünkü Toprak sahiplerinin, ayaklanma gibi olayların sonuçlarından en fazla etkilenen grup olduğu ve bu nedenle kendilerinden olağanüstü beklentinin hiç de adil olmadığı gün gibi ortadadır. Prus, "*Aralarındaki kastlaşmanın kaybolmasının yanında, ortak çıkarlara ve aynı düzeyde fikirbirliğine sahip insanları birbirine bağlayan dayanışmanın yok olduğu bir ortamda onları bir kast olarak göremeyiz. Maddi üstünlüklerinden endişe etmek yersizdir, çünkü sahip oldukları mülkler büyük ölçüde borç altındadır*."[345] sözüyle aslında toprak soylularını, köylülerle benzer sıkıntı içinde olduklarını ve bu zor durumdan kurtuluş yolunun kolektif eylemde bulunmakta olduğuna işaret etmiştir.

3.2.2. Polonya Pozitivist Programının Genel Çerçevesi

Meydana gelen yeni toplumsal ve ekonomik ilişkiler, belirgin bir biçimde toplum yaşamına etki etmiştir. Bunu insan çevresinin değişmesinde, birbirinden farklı teknik ve sosyal düzenlerden faylanan ve tabiata yıkıcı etkisi olan unsurlara bağlı kalan şehir yerleşimcilerin değişiminde görmek mümkündür. Söz konusu yeni koşullar ve tehditler, insanı hayat, iş düzenini ve günlük rutinini değiştirmeye zorlamıştır. Buna göre, 19. yüzyıl insanı toplum içindeki statüsünden bağımsız olarak insan, beliren yeni ihtiyaçlar doğrultusunda yeni koşullara ayak uydurmaya çalışmıştır. Kendisinden önceki atalarının yaşadığı yeri terk etmek durumunda kalması buna örnektir.

---

[344] akt. Karczewska, 2012, s. 167

[345] Karczewska, 2012, s. 171

Polonya'da toplumsal değişimler dinamik bir süreç içerisine girerken, şehirlerde de yeni ekonomik düzenle uyumlu olarak belirgin değişimler gözlenmiştir. Böylece şehir ve insanın karşılıklı olarak birbirini etkilediğini daha açık bir şekilde görmekteyiz. Paris Valisi Eugéne Haussman'ın Orta Çağda kalan bu eski şehrin bağrında muazzam bir bulvar ağı[346] oluşturmasına benzer biçimde Polonya'da da ekonomik gelişimle beraber şehirlerin çehresi de değişmekteydi. Rus işgali altındaki Łódź kentinin, tekstil başta olmak üzere çeşitli sanayi kuruluşlarıyla gelişim göstermesi buna en güzel örneklerden biridir.[347] Bu dönemlerde sokakların aydınlatılması, şehrin her zaman hareketliliğini sağlayan bir unsur olurken; telgraf hatları ve demiryolu ağlarının uzakları yakınlaştıran nitelikleri söz konusu gelişimin sembolik değerleri haline dönüşmüştür. Eliza Orzeszkowa'nın *Ostatnia Miłość* (Son aşk), Bolesław Prus'un *Lalka*'si (Oyuncak Bebek), Henryk Sienkiewicz'in *Listy z podroży do Ameryki* (Amerika'ya yolculuktan mektuplar) gibi eserler bahsedilen teknolojik gelişimleri bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktadır.[348]

Pozitivizmin hâkim olduğu bu dönemde bahsedilen gelişmeler Polonya'da başta *praca organiczna* temelinde ilerleme sağlamıştır. P*raca organiczna* ile başlayan Polonya pozitivizmi, Polonya için karakteristik olarak *praca u podstaw* (erdem ilkeleri) ile özgün bir yapıya kavuşmuştur. Böylece pozitivist bakış açısı, Polonyalı yazarlar için zengin bir

---

[346] Yeni Paris bulvarı, 19. yüzyılın en gösterişli kentsel icadı ve geleneksel şehrin modernleşmesinde en belirleyici kopuş noktasıdır. III. Napoléon döneminde Paris Valisi Eugéne Haussman, 1850'lerin sonlarından itibaren "bouleward" olarak adlandırılan yeni yolları kentin dolaşım sistemindeki atar damarlar olarak tasarlamışlardır. Bu dönemde inşa edilen bulvarın kamusal nitelikleri ve amaçlarına nasıl hizmet ettiği hakkında daha fazla bilgi için bkz. Berman, Marshall. (1994). *Katı Olan Her şey Buharlaşıyor*. İletişim: İstanbul., s. 189-192.

[347] Polonyalı yazar Władyław Reymont'un (1867-1925) 19. yüzyılın sonlarında yayınlanan *Ziemia obiecana* (Vaat edilmiş Topraklar) adlı eseri, o dönem için şehrin bulvarı olan Piotrkowska'yı merkeze alarak Łódź şehrinin kapitalist gelişimini, Yahudiler ve Polonyalıların toplumsal ilişkilerini analiz bağlamında yansıtmıştır. Daha fazla bilgi için Bkz. Popiel, Magdelena. (1979). Od topografii do przestrzeni mitycznej: analiza przestrzeni w "Ziemi obiecanej" Reymonta. *Pamiętnik Literacki*. Vol. 70/4, s. 89-131.

[348] Bujnicki, 1989, s. 12.

imkân sunmuştur. Köylülerin, Yahudilerin, çocukların ve kadınların bahsedilen gelişim içinde yer almasını isteyen pozitivist bakış açısına göre her kesiminin anlayabilmesi için yazarların üslubu sade olmalıydı. Yazarların eserleri, zaman zaman yerel lehçelerle halkın diline yakın olmasından yola çıkarak, bir yandan mesajların kolay algılanabilmesi maksadıyla da kahramanlarını sıradan insanlardan seçmiştir. Mesajların doğru bir biçimde yerine ulaşması için romantik ve ütopik kurguya yer yoktur. Pozitivist yazarlar, daha çok halka hitap eden espri ve grotesk söylemi sıkça kullanmışlardır. Natüralist eserler de ise espri yerine iğneleyici (sarkastik) söylem anlayışı ağır basmaktadır.[349]

Kısaca bahsettiğimiz bu özelliklerin, genel kabul görmüş belli başlı pozitivist ilkelere dayandırılması gerekiyordu.

3.5.3.1. *Praca Organiczna* (Organik Çalışma)

Praca organiczna, toplumun bütün sınıflarının iktisadi kalkınmaya katılımının beklendiği şekliyle pozitivist edebiyatın en önemli unsurlarından biridir. Bu kapsamda herkesin sosyo-ekonomik temelde birbiriyle iş birliği halinde eklemlenmiş olarak ulusal dayanışmayı gerçeğe dönüştürmesi amaçlanmıştır. Her kesimin variyetli olması, toplum arasındaki eşitsizliği gidereceğini, ülkenin sanayi altyapısını hazırlamasını sağlayacaktı. Diğer bir taraftan Prusya'nın Germenleştirme (Bismarck döneminde *Kulturkampf*) politikalarına karşı *praca organiczna*'nın, Polonyalı kimliğinin devamlılığını sağlama noktasında önemli bir silaha dönüşmesi beklenmiştir.[350]

[349] Markiewicz, 2015, s. 100-103.

[350] Blejwas, S. A. (1974). Organic Work as a Problem in Polish Historiograhy. *Slavic Studies*, Vol. 19, s. 194-195.

Klasik Yunan düşüncesine göre evrensel düzen, doğa ve kozmos üzerine canlıların düzenli bir organizma bütünlüğü kurmasıyla sağlanmıştır. Bu görüşe göre doğa ve toplum aynı özelliklere sahip olduğu düşüncesiyle birey ile toplum arasındaki ilişkiyi ele alarak her ikisi arasındaki sıkı bağıntıyı ele almıştır.[351] Pozitivist döneme uyarlanmış biçimiyle o*rganizm*; toplumsal yapı ve düzeni açıklarken de böylesi rasyonel düşünce yöntemlerine başvurmaktadır. Toplumsal ilişkilerin yasalarla birbirine bağlı olduğu yurttaşlık düşüncesine dayalı olduğu bu kavram[352], gelişmiş toplumlar veya gelişmekte olan toplumlarda görülmektedir. Emilé Durkheim'in temellerini attığı *Organizm* düşüncesi etrafında bir araya gelen toplumlarda modern üretim yöntemleriyle üretimin giderek artmaktadır. Bu toplumdaki her bireyin ayrı bir işlevi ayrı bir yeri vardır; bu yüzden kimsenin yeri kolay kolay doldurulamaz.[353] Bu bakımdan *praca organiczna* bakış açısıyla yakından ilişkilidir. Böylesi bir toplumda bireysel irade söz konusudur, ben anlayışı önde gelmektedir. İnsanlar farklılıklara saygı duyarlar.

Praca organiczna'nın Polonya'daki tarihsel geçmişine baktığımızda yine Fransız ihtilali sonrası ortaya çıkan fikirler eksenli "ulusal taleplere ve toplumsal değerlere saygı" söylemleri etrafında bir araya gelen Poznanlı ağırlıklı masonik cemiyetlerin (*wolnomularyz narodowych* – ulusalcı özgür masonların) etkisi oldukça büyüktür.[354] 1830 Kasım ayaklanması sonrası devrimci düşünceler daha fazla yaygınlaşırken Poznan'da programı yeni oluşmaya başlayan *praca organiczna* bu kapsamda değer

[351] Ağaoğulları, M. A. (2009). *Kent Devletinden İmparatorluğa* (6. Baskı), Ankara: İmge, s. 56.

[352] Ağaoğulları, 2009, 27.

[353] Daha fazla bilgi için bkz. Calhoun, C; Gerteis, J; Moody, J & Pfaff, S. (2007*). Classical Socialogical Theory*. Blackwell., s. 136-145.

[354] Poznan'da meydana gelen bu cemiyetler, 1840'larda Rusya tarafından genel af kanunundan sonra özgürlüğüne kavuşan Seweryn Mielżyński, Tytus Szałyński ve general Umiński gibi liderlerin öncülüğünde, kırsal kesimde yaşayan halkı da kapsayacak şekilde Rus işgali altındaki Varşova'da (Królestwo) da belirmiştir. Bkz. Buzek, J. (1909). *Historya polityki narodowościowej rządu pruskiego wobec Polaków*. Lwów: Nakład Księgarni H. Altenberga., s. 36 ve 38.

görmeye başlamıştır. Bu düşünceyi hayata geçirecek zemini ise Prusyalı devlet adamları Karl Freiherr vom Stein (1757 –1831) ve Karl August von Hardenberg (1750–1822) öncülüğünde 1807 ile 1823 yılları arasında gerçekleştirilen reform programları oluşturmuştur. Özellikle 1823 yılında orta halli köylüleri kapsayacak şekilde mülkiyet edinme hakkını tanıyan reform programı Poznan'da *praca organiczna*'nın başlangıcını teşkil etmektedir.[355] Bu bölgede 1840'lı yıllarda sanayileşmenin ağırlık kazanması ve buna bağlı olarak kentlere yerleşen köylülerin artık proletaryayı oluşturmasıyla gelen tehditler, alt sınıfa yönelik yeni reformların hayata geçirilmesine ortam hazırlamıştır. Yine bu süreçte özellikle eğitim hayatında elde edilen fırsatlarla oluşan elit bir sınıf, paraca organiczna'nın Polonya'nın diğer bölgelerinde de uygulanması için yeterli gerekçeleri oluşturmuştur.[356]

Praca organiczna programı etrafında hemfikir olan liderler, Avrupa'da gerçekleşecek devrim hareketine ya da Batılı ülkelerden gelecek siyasi desteğe bel bağlamadan toplumun dinamiğini kullanarak kendi kaderini tayin etmesini amaçlamışlardır.[357] Orta sınıfın ekonomik ve eğitim seviyelerinin yükseltilerek *praca u podstaw* (erdem anlayışına değinen temel çalışma) temelinde toplumun bir çıkar yol bulacağı düşünülmüştür. *Praca Organiczna* taraftarları, devrimci ayaklanmalara karşı

[355] Praczyk, Małgorzata & Hinc, Alina. (2017). Praca Organiczna - Teoria i Praktyki. P*oznań w działaniu – Inicjatyw społeczne dawniej i dziś* (ed. Praczyk, M), S. 19-20.

[356] Praczyk & Hinc, 2017, s. 21-22.

[357] *Praca organiczna*, Poznan'daki Germenleştirmeye karşı bir tutumdur. *Praca organiczna*'nın ilkeleri dolayısıyla Poznanlılar, sonraki ayaklanmalara katılım konusunda isteksizlik göstermişlerdir. Buna göre Rusya'nın "merkezi politikasının ve Ruslaştırma programının" işlevlik kazandığı iddia edilebilir. Yine Polonya'yı parçalayan devletlere fırsat vermesi bağlamında, ayaklanma konusunda *praca organiczna*'nın genel olarak Polonyalılara zarar vermekle beraber, Ukraynalıların (*Rusi*) da bağımsızlıklarını kazanma yolunda Polonyalılarla iş birliğinden çekinmelerine neden olduğuna dair görüşler mevcuttur. Bkz. Adamski, Ł. (2016). Recepcja powstania styczniowego w ukraińskiej myśli politycznej 1863-1914. *Wbrew Królewskim Aliansom - Rosja, Europa i polska o niepodległość w XIX wieku* (ed. Adamski, Ł & Bębski, S)., Warszawa: Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, s. 291.

çıkmalarının dışında, hiç sakınmadan ülkeyi parçalayan yönetimler ve kilise yönetimleriyle iletişim halinde olmayı normal karşılamışlardır.[358]

Ocak Ayaklanması sonrası kimi araştırmacılar tarafından praca organiczna'nın teorisyeni olarak gösterilen ekonomist Józef Supiński (1804-1893), bağımsız toplumların başarısının ve konumlarının, onların varlık seviyesine ve ülkelerinin gücüne bağlı olduğunu belirtmesinin yanında, kolektif ekonomi bilgisinin vatandaşlık bilinci ile siyasi aklı oluşturduğunu ifade etmiştir.[359] Böylece Varşovalı pozitivistlerin öncülüğünde eğitim ve kültürel gelişimi de kapsayacak şekilde *praca organiczna*, bağımsızlık yolunda silahsız bir savunma olarak kullanılmıştır.

3.2.2.2. *Praca u podstaw* (Temel Çalışma)

Praca u podstaw, Polonya gelenek ve göreneklerini yadsımadan hümanist erdemleri ile işlenmiş bir kavramdır. Kırsal kesimde yaşayan halkın seviyesini yükseltmeyi amaçlamıştır. Toplumsal hayatı düzenlemek maksadıyla sınıflar arası ilişkilerin *praca organiczna* bağlamında güçlenmesini ilke olarak benimsemiştir. Aleksander Świętochowski'nin *Tradycja i histoia wobec postępu* (1872) makalesinde "toplumsal yaşamı düzenleyen dikkate alınmayan geleneğin, toplumsal mentaliteyi oluşturan polipler olduğu" ifadesiyle yeni bir anlayışın gerekliliğine dair mesajı *Praca u podstaw*'ın pozitivist edebiyatın ayrılmaz bir parçası olmasını sağlamıştır.[360]

[358] Buzek, 1909, s. 37.

[359] Blejwas, 1974, s. 195.

[360] Świętochowski'nin bundan başka *praca u podstaw*'ın gerekliliğine dair ifadeleri için bkz. Borkowska, 2007, s. 35-37.

3.2.2.3. Bilimcilik

Toplumsal gelişimin sağlandığı bir ortamda, kültürel karakterlerinin de değişim göstermesi normaldir. Gelişimle beraber şekillenen dünya görüşünde bilimin rolü oldukça büyük olmuştur. Dönemin ruhuyla bir uyum içinde olarak çevreye dair, toplumsal ve teknik bilimsel bilgi bir devinim içinde olmuştur. Bilimsel bilgi, ilerleyen süreçte Darwin'in evrim teorisi ile başka bir boyuta erişmiştir. Buna göre toplumun evrimleşmesi, sosyolojik temelde ele alınmaya başlanmıştır. Pozitivist yöntemler, bilimsel ilkelerin, tecrübenin ve gerçeğin anlamına araştırmacının dikkatini yöneltmiştir.[361]

Bilimcilik, bilime yönelik eğitimin de gelişmesini ifade ederken özellikle David Hume'un (1711-1776) empirist bakış açısıyla da yakından ilgili olmuştur.[362] Empirist yoruma göre sosyoloji, psikoloji ve tabiat bilimi meydana gelmeye başlamıştır. Bilimsel sahada böylesi gelişmelerin sayesinde pozitivist yazarlar, toplumsal süreci öngörme ve bilimsel verilerden sağlıklı bir biçimde faydalanarak doğru tahlil etme yeteneğine ulaşmışlardır. Bilimsel ilkelerin oluşmasıyla rasyonellik pozitivist eserlerde vaz geçilmezdir.

3.2.2.4. Utylitatizm (Faydacılık-Hedonist bakış açısı)

Piotr Chmielowski'nin *Utilitaryzm w literaturze* (1872) makalesi Polonya pozitivizminde utilitarist anlayışın yerleşmesi açısından bir dönüm noktası haline gelmiştir. Bu makalede yazarın toplumla güçlü bağlara sahip olması gerektiği vurgulanmıştır.[363] Bu kapsamda yazarın bireysel ve geçmişten gelen ilgisinin, çevreye

[361] Bujnicki, 1989, s. 17.

[362] David Hume'un empirizm üzerine yorumları hakkında bkz. Adjukiewicz, 1994, s. 32.

[363] Borkowska, 2007, s. 40.

hâkimiyetine alma ve kendi amaçlarını iyi tahlil etme gücünü şart koşmuştur. Bu konuda John S. Mill'in *utulitarist* bakış açısı Polonyalı pozitivistler arasında önem taşımaktadır. Mill'e göre bireyin şansının çok olması önemlidir; ancak bunun, toplum bütünüyle bir bağdaşıklık içinde olmasıyla mümkün olduğuna dair söylemleriyle temelini oluşturduğu *utilitarizmin*, bireyin hem kendi hem de toplum faydasını gözetecek şekilde bir amaca sahip olmasını şart koştuğunu ifade etmiştir. [364]

3.2.2.5. Agnostisizm

Bilimci bakış açısının yanında pozitivist felsefenin önemli kabul ettiği diğer bir ilkelerden biridir. Agnostisizm dünyayı anlama ihtimalini ve onu belli bir düzene koyan yasaları yadsımayı dikkate alır. Bu bakış açısına sahip Pozitivistler, bir şeyin varoluşsal yapısını ölçme ve de metafiziksel spekülasyonların hepsini bilimsel niteliklerinin olmadığını savunur. Dolayısıyla pozitivistler, olguların nesnel verilerinin ve onların diğerleriyle nesnel ilişkisinin anlaşılabileceğini vurgulamışlardır. Bu doğrultuda dinsel yapılara ve herkese göre farklılık gösteren şeylere karşı bir tutumu ortaya kaymaktadır.[365]

3.2.2.6. Evolucjonizm (Evrimcilik)

Sosyolojik araştırmalarda yazarların amacı, toplumsal gelişim kapsamında evrensel ilkeleri belirlemektir. Evrimcilik düşüncesine göre bireyin eylemleri çevresine bağlıdır. Rastlantılara yer vermeden doğaüstü anlayışın reddedilmesini gerektirmiştir. Bu düşünceye sahip olan yazarlar, toplumun her tabakasında değişimi amaçlamışlardır. Daha çok canlının biyolojik değişimlerini ele alan düşüncelerine dayanan Darwin'in evrimcilik,

[364] Bujnicki, 1989, 17-18.

[365] Bujnicki, 1989, s. 17.

insanı da içine alan canlı tabiatın evrimle oluştuğunu, bu evrimin itici gücünün, yaşama kavgası ve bunun sonucu olarak "doğal ayıklanma" olduğunu; doğal türlerin yaratılmayıp, doğal etkenlerle birbirlerinden çıkarak oluşmuş olduğunu öne süren öğreti olarak belirmiştir.[366] İnsanın yaşama arzusu gibi temel ihtiyaçları ile toplumsal yapı arasındaki ilişkiyi ele alarak karşılıklı etkileşimle gelişimci boyutunu göstermeye çalışmıştır.

3.2.2.7. Determinizm

Determinizm, materyalizm esasında var olan her şeyin maddeden ibaret olduğunu, maddeden bağımsız fizik ötesi bir alanın bulunmadığını, bilinç, duygu, düşünce vb. unsurların maddeden kaynaklandığını, olup biten her şeyin yalnızca maddi sebeplerle açıklanabileceğini ifade eden bir felsefi düşüncedir. Özünde din eleştirisini ve kilise tepkisini barındıran bu sürecin, doğa üzerinden argümanlar sunan temsilcileri arasında Pierre Gassendi, Thomas Hobes, John Toland, Denis Diderot ve Baron d'Holbach bulunmaktadır.[367]

Doğanın nedensel yasalara tabi olduğu ve evrende hiçbir şeyin nedensiz olmadığı düşüncesini savunan determinizm iki önemli yasaya dayanmaktadır. Bunlardan birincisi "hiçten hiçbir şeyin çıkmayacağı ya da hiçbir şeyin mutlak olarak yok olup gitmeyeceği ilkesi"; diğeri ise "hiçbir şeyin koşulsuz bir biçimde ve düzensiz olarak ortaya çıkmayacağıdır".[368] Determinizm ahlaki bakış açısı ile, insan iradesini de Tanrı'nın

[366] Cevizci, A. (2005). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma, s. 426-427.

[367] Diğer bir yandan Rene Descartes ve Immanuel Kant, Tanrı'nın zihinlerde mükemmel bir biçimde varlığından bahsederek hem ruhun ölümsüz olduğunu hem de insanların sahip olduğu algıların metafiziksel olguları kavramakta yetersiz kaldığını ifade ederek materyalizme karşı fikirler üretmiştir. Bkz. Topaloğlu, 2003, s. 137-140.

[368] Cevizci, 2005, s. 465.

belirlediğini ve insanın eylemlerinin evrendeki olayların etkisi bağlamında iç ve dış nedenlerle belirlenmiş olduğunu savunur.

3.2.2.8. Emancypacja (Özgürleşme)

Entelektüel, ahlaki, kültürel, hukuki, iktisadi veya askeri güç ya da unsurların getirdiği engel, sınırlama, zorlama veya baskılardan bağımsız olmaya, kurtulmaya başlama durumudur. Aydınlanmanın ortaya koyduğu özgürleşme anlayışıyla bireyin kendine yeten, kendi çıkarını gözeten, rasyonel olarak hesap kitap yapan insan idealini, evrensel bir insan doğası tasarımını yansıtmak amaçlanmıştır. [369]

Liberal bakış açısıyla özgürleşme, serfliğin kaldırılması ve yasa önünde eşitliğin getirilmesi anlamına gelir. Bu sürecin bir sonucu olarak, dışlanan ve ayrımcılığa uğrayan sosyal topluluklar tam vatandaş statüsünü elde ederler. Liberallere dayandırılan özgürleşme, kölelerin, kadınların ve Yahudilerin hakları için savaşmıştır. 19. yüzyıldaki liberal anlayış, özgürleşmeyi bireylerin eşitliği olarak ele almamıştır. Örneğin kadınların özgürleşmesi 20. yüzyılın ilk on yıllarına kadar tartışmalı ve hararetle tartışılan bir konuydu.[370]

Bir anlamda feminist bakış açısının kurumsallaştığı Polonya edebiyatında hemen her bir yazar tarafından değinilen kadının özgürleşmesi organik bir bütünlük içinde değerlendirilmiştir. Kadın kavramından ziyade insan kavramının merkezde olduğu bu sahada, kadın sorunu gerçekte insan hakları sorunu olup, o insan hakları alanında yapılacak iyileştirmelerle çözüme kavuşturulabilir. Tekrar liberalizm temeli bağlamında

[369] Cevizci, 2005, s. 1303.

[370] Benton, T. (2001). Emancipation. *Encyclopedia of Democratic Thought* (red. Clarke, Paul Barry & Foweraker, Joe). London - New York: Routledge, s. -332-337.

kadının özgürlüğü veya özgürleşimi söz konusu olduğunda, liberal feminizm bunun da ancak liberal ilkelerle veya serbest pazar ekonomisi sayesinde mümkün olabileceğini savunur. Başka bir deyişle, toplumsal hayatta yer almasının kadının özgürlüğünün teminatı olduğunu, sosyal hayatta yer almanın kadın için başarı ve özgürleşim imkân ı sağladığını söyleyen liberal feministler, kadının sosyal hayata katılmasını önleyen bütün hukuki ve iktisadi engellerin ortadan kaldırılması gerektiğini savunurlar.[371]

3.2.2.9. Asimilasyon

Asimilasyon, genel olarak, bireyin ana akımda -muhtemelen ikincil bir statü için- etnik kültürlerden ve sadakatlerinden vazgeçmesini gerektiren bir zorlama biçimi olarak karşımıza çıkar. 20. yüzyılda bilimsel disiplinler tarafından tartışılan bu kavramı Germenleştirme ve Ruslaştırma politikası çerçevesinde Polonya tarihinde rastlamaktayız. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında toplumun organizma biçiminde bütünlüğünün sağlanması maksadıyla Yahudilerin üst kimlik olarak Polonyalılığı benimsemesi önem taşımıştır.

3.2.2.10. Filantropia (Vakıfçılık)

Vakıflar, Avrupa'da he ulusun kültürel yapısına göre şekillenen kurumlardı. Kilisenin veya lonca birliklerinin yönetimine verilmek üzere, daha çok birisinin ölümünden sonra ismini (daha çok aile ismi) yaşatmak maksadıyla servetinden bağışta bulunmaya dayanıyordu. Ancak İngiltere'de 18. yüzyılın başlarında bu vakıf kurumlarının sayısında azalma görülmeye başlanmıştır. Bernard de Mendeviller'in *Essay*

[371] Cevizci, 2005, s. 1080.

on Charity Schools (1723) adlı makalesi, birisinin ismini yaşatmasından ziyade vakıfların toplum nezdinde ortaya koyduğu motivasyonunu konu etmiş olması bu noktada değişimi sağlamıştır. Bu doğrultuda 18. yüzyılın ortalarında özellikle İngiltere'de "Society for the Promotion of Christian Knowledge" başta olmak üzere çeşitli vakıf kuruluşlarının sayısının artmaya başladığı görülmüştür. İsmi yüceltmek maksadıyla kurulan bu vakıflar, daha fazla hayırseverin çokluğunu göstermesinin yanında hayat boyu hayır işleriyle meşgul olmayı tavsiye eden Protestan geleneğin açık bir göstergesi haline gelmiştir.[372]

Bu dönemlerde hastane ve okul niteliğiyle kurulan vakıflar, daha çok çocukların eğitilmesi ve bakılması, kriminal suçluların ve hayat kadınlarının toplumsal yaşama kavuşturulması gibi misyonlarla faaliyet göstermiştir. Toplumda farkındalık sağlayabilmek için gazete gibi yayın unsurlarını oldukça iyi kullanabilmişlerdir. Örneğin sadece savaşlarda değil, aynı zamanda yoksulluk koşullarından kaynaklanan hastalık durumlarıyla ilgilenecek çeşitli hastaneler Thomas Coram (1668-1751) ve Jonas Hanway (1712-86) öncülüğünde kurulmuştur. Özellikle çocuk ölümleriyle ve zührevi hastalıklarla mücadelede elde edilen başarı, devlet adamlarını böylesi vakıfların daha yaygınlaşması için program hazırlamaya itmiştir.[373]

Diğer bir taraftan vakıflarla elde edilen başarı, kentlerde süren asayiş sorunuyla da baş edebileceği düşüncesini doğmuştur. Bu kapsamda Hanway'a verilen yetkiyle "Marine Society" kurulmuştur. "Marine Society" ile sabıkalı ve asayiş sorunu yaratan çocuklar ve yetişkinler İngiliz Deniz kuvvetlerinde istihdam edilmek üzere eğitimden geçirilmiştir.[374] Aynı zamanda küçük endüstriyel işletmelerin sürdürebilirliğini sağlamak ihtiyacı

[372] Berry, H. (2019). *Orphans of Empire. The fate of London's foundling*. New York: Oxford., s. 22 ve 34-36.

[373] Berry, 2019, s. 82-97.

[374] Berry, 2019, s. 98-101.

doğrultusunda kimsesiz ve yoksul çocukların eğitimini sağlamak için vakıflar kurulmuştur.

Jean-Jacques Rousseau'nun *Émile, or On Education* (1762) adlı çalışmasından sonra ise yoksul ve kimsesiz çocukların, Hristiyan değerleri etrafında topluma faydalı bireyler haline getirilmesi düşüncesi Fransa'da bir değişimin meydana gelmesine yardımcı olmuştur.[375] Aynı zamanda bu dönemde bebek ölümleri, kadın hastalıkları gibi vakaların sıklığı Fransız yönetimini inisiyatif almaya itmiştir. Bu bağlamda Fransa'da da vakıf yardımıyla hastanelerin sayısında belirgin bir artış görülmüştür.[376]

Polonya tarafında ise yönetim Rusya, Prusya ve Habsburgların elinde olduğu için vakıf konularında inisiyatif almak da onların elinde olmuştur. Buna bağlı olarak ne ulusal ne de kültürel olarak Polonyalıların yardımlarını sundukları vakıflara rast gelmek pek de olası değildir. Ancak incelediğimiz öykülerde her Polonyalının ulusun temsilcisi gibi görülmesinden hareketle, bireysel yardımların getireceği faydanın, zamanla toplumsal iyilik olarak büyüyeceğine dair iletiler mevcuttur. Öykülerimizde görüldüğü üzere kadınlara ve çocuklara yardım "filantropinin" ana teması haline gelmiştir. Bu bağlamda Polonya edebiyatı kendine özgün yardım, yani vakıf anlayışı meydana getirerek bireysel yardımlarla yine ulusal kimliğin ebediyen korunabileceğini ortaya koymak istemiştir.

3.2.3. Polonya'da Yeraltı Örgütleri ve Diğer Kültürel Çalışmalar

[375] Berry, 2019, s.119-122.

[376] Cody, F. L. (2005). *Birthing the Nation. Sex, Science, and the Conception of Eighteenth-Century Britons*. New york: Oxford., s. 269-292.; Kadın doğumu ve bebek-çocuk ölümleri üzerinden başta Fransa ve İngiltere'nin karşılaştığı toplumsal zorlukları, aynı zamanda yönetimlerin vakıf kuruluşları ile buna yönelik çözümleri hakkında daha fazla bilgi için yine bu eser dikkat çekicidir.

Polonyalı entelektüeller ve subaylar, özellikle Napolyon savaşları sonrası yurtdışına kaçarak siyasi ve askeri oluşumlar içinde yer almayı birlik ve beraberliklerini devam ettirmek için gerekli görmüşlerdir. Nihayetinde bağımsızlık için böylesi örgütlenmelerin sağlayacağı imkânların ne kadar büyük bir anlam taşıdığının farkında olmuşlardır. Polonya'nın tarihsel sürecini ve daha çok pozitivist dönemde edebiyat ve siyasi alanda yaşananları ifade ederken örgütlenmelerin toplumsal yaşamı nasıl şekillendirdiği göze çarpmaktadır. Ancak Polonya'nın bağımsızlığı ve daha iyi imkânlara kavuşma amacını güden örgütlenmeleri, vatanın parçalanmış yapısı itibariyle tahlil etmek oldukça zordur. Bundan dolayı farklı işgal edilmiş bölgelerde ama bu örgütlenmelerin hangi anlayış merkeziyle oluştuğuna dair bilgi vermemiz, en başta çalışmamızın kapsamındaki yazarlarımızın seslerinin bütün ulusa ve yurtdışına ulaştığına dair tahminleri kolaylaştırabilecektir.

Polonyalılar, Napolyon ordusu içerisinde yer alarak sonuca ulaşılabileceğini görüp Fransa'nın haricinde İtalya ve Belçika gibi ülkelerde faaliyet gösterme kararı almışlardır. Ayrıca vatanın yaşadığı taksimler, Polonyalılar üzerinde ulusal kültürün ve ulusal bilincin oluşmasında büyük etkiler yaratmıştır. Bundan dolayı dini, kahramanlığı ve vatan sevgisini ele alan romantizm, 19. yüzyılın ilk yirmi yılında Polonyalı entelektüellerin dünyaya, ulusa ve bireye yönelik düşüncelerini ifade etmesinde bir araç olarak kullanılmıştır. Bu doğrultuda üniversitelerde henüz siyasi bir faaliyeti olmasa da edebiyat ve kültür ağırlıklı öğrenci grupları oluşmaya başlamıştır.[377] Söz konusu öğrenci gruplarının ilerleyen dönemlerde meydana gelecek örgütlenmenin temeli olduğunu iddia etmek mümkündür. 19. yüzyıl başlarında İtalya'da Napolyon Fransa'sına muhalif

[377] Bahsedilen öğrenci hareketlerinin Polonya vatanseverliğine etkisi ve söz konusu romantik bakış açısı ile kahramanlık temasını işlemeleri hakkında bir fikir edine bilmek için bkz. Sabire Arık. (2005). Polonyalı Şair Adam Mickiewicz ve Kırım Soneleri. *A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 45/1, s. 57-76.

subayların kurduğu bir örgüt olan "Carbonari"[378] ve benzeri örgütlerin Avrupa siyasetinde etkisini 1820'lerde fark eden Polonyalılar, ülkelerinin bağımsızlığı için çalışacak "*Towarzystwo Patriotyczne*" gibi yeraltı örgütleri kurmuşlardır.

Towarzystwo Patriotyczne, *Wolnomularstwo Narodowe'*nin (Ulusalcı Özgür Masonlar) eski üyeleri tarafından 1 Mayıs 1821'de kurulmuştur. İtalya kökenli *Carbonari* hareketi örnek alınmış ve *Komitet Centralny*'ya (Merkezi Komite) bağlı bir örgüt olarak faaliyet göstermiştir.[379] *Towarzystwo Patriotyczne'*nin sonraki dönemlerinde Maurycy Mochnacki ve Adam Gurowski gibi etkin üyeleri, Rus Çarı I. Nikolay'ın (1796–1855) Polonya krallığından düşürülmesini[380] isterken; Fransa'da meydana gelen olayları takip ederek Polonyalıların ayaklanması için uygun bir ortamı aramışlardır. *Towarzystwo Patriotyczne* üyesi Adam Gurowski'nin "*za waszą i naszą wolność*" (sizin ve bizim için özgürlük) ifadesi bu hareketin sloganı olmuştur. Ayrıca Adam Gurowski'nin büyük katkıları ile yine *Towarzystwo Patriotyczne'*ye bağlı bir gazete olan *Nowa Polska* Ocak 1831'de çıkarılmıştır.[381]

Towarzystwo Patriotyczne liderlerinden Joachim Lelewel'in çabalarıyla Fransa'da yaşayan Polonyalı göçmenler arasında sosyalist düşünceler yayılmıştır. Lelewel, Hristiyanlık öncesi Slavları arasında siyasi ve sosyal karakterin köylü örgütlenmelerine

---

[378] *Carbonari*, İtalya'daki Napolyon'un Fransa'sına karşı olan subayların kurduğu bir örgüttür. 1806'dan sonra Güney İtalya'da şekillenmiş ve 1815 yılından sonra da diğer benzer gruplarla Kuzey Avrupa ve Akdeniz dünyasına yayılmıştır. *Carbonari*, 1820 ve 1821 yıllarında (Napoli'de Temmuz 1820 darbesini gerçekleştiren Carbonari örgütüne bağlı subaylar, Napoli Kralı IV. Ferdinand'ın anayasayı onaylamasını şart koşmuş ve böylece 1821 Laibach Kongresi'nin gerçekleşmesine neden olmuşlardır) en etkin dönemini yaşamıştır. Carbonari örgütünün Avrupa'da devrim hareketlerinde etkisi hakkında ayrıca bilgi edinmek için Bkz. Hobsbawm., 2012, s. 129-135.

[379] Kronika, 1994, s. 88.

[380] Çünkü I. Nikolay aynı zamanda Polonya Kralı idi.

[381] Stasik, F. (1968). Adam Gurowski I Jego Pismo „Przyszłość". *Rocznik Historii Czasopismiennictwa Polskiego.* Vol. 7/ 2, s. 85-86.

benzeştiğine dair bir teori ortaya atmıştır. Bu teori, ilerleyen dönemlerde Rus tarihçilerin savunduğu "kırsal demokrasi" düşüncesinin vizyonunu olmuştur. Lelewel'in bu teorisi, sosyalist düşünürlerin dikkatini oldukça çekmiştir.[382]

Böylesi örgütler sayesinde hem yurtiçinde hem de yurtdışında Polonya'nın faydasına olabilecek birtakım siyasi girişimlerde bulunmuşlardır. Özellikle dışarıda *Carbonari* (Kömürcüler Birliği) örgütünün sosyalist düşünceler etrafında biçimlenen görüşlerinden etkilenen Polonyalılar, ülkeyi parçalayan devletlerin yapısalcı yönetim anlayışına da tehdit olmayı başarabilmiştir. Bu sebeple Kasım 1830 Ayaklanması'ndan sonra bozguna uğrayan Polonyalı subaylar ve entelektüeller *Carbonari*'nin uzantısı sayılacak başka örgütler dahi kurmuşlardır.[383]

İngiltere ve Fransa'nın büyük desteğini alarak Avrupa siyasetinde eşine az rastlanır bir siyaset yürüten önemli bir örgütlenme de *Związek Jedności Narodowej* (Ulusal Birlik Örgütü) adındaki örgüttür. 1843 yılından itibaren de *Towarzystwo Monarchiczne Trzeciego* Maja (Üç Mayıs Monarşi Hareketi) adını almış olsa da zamanla *Hotel Lambert* olarak anılmıştır.[384] *Hotel Lambert*, Adam Czartoryski (1770-1861) önderliğinde Balkanlarda, Dalmaçya'da ve Kafkaslarda Rusya ve Habsburg'a yönelik ciddi

---

[382] Lelewel'e göre 3 Mayıs 1791 Anayasası, Polonya toplumunun ruhuna uygun Batı Liberalizminin bir parçasıdır Bkz. Zamoyski, 2009, s. 251.

[383] *Carbonari* (Kömürcüler olarak da bilinen) örgüt, İtalya'da 20. yüzyılın ilk dönemlerdinde kurulmuştur. Demokrasiye inanırken, feodalizm ve monarşiden kurtulunması gerektiğini savunan bir örgütlenmedir. 1789 İhtilallerinde ortaya çıkan Jakobenlerle iltisaklıdır. İtalya'daki liderlerce zararlı görüldüğünden yeraltı örgütü olarak faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Viyana Kongresi'nden sonra Habsburg'a bağlanan Kuzey İtalya, Lombardiya ve Venedik'te daha fazla yoğun faaliyetler göstermiştir. 1820'lerde İspanya ve Fransa'da da kurulan örgütlere ilham olmuştur. *Carbonari* üyeleri, örgütlülük içinde 1833 yılında Avrupa'yı kapsayacak bir biçimde ihtilal gerçekleştirmeyi düşünmüşlerse de amaçlarına ulaşamamışlardır. Kasım 1830 Ayaklanmasından sonra Fransa'ya göç eden Polonyalı ulusalcılar, buradaki *Carbonari* içinde yer almışlardır. Fransa'daki Polonyalı ulusalcılar da Nisan 1832'de bu yeraltı örgütünden esinlenerek "Kömür Birliği'ni" (*Ośrodek Węglarski*) kurmuşlardır. Bkz. Kronika, 1994, s. 137.

[384] Chwalba, 2013, s. 292.

faaliyetlerde bulunmuştur. 1833 yılında Paris'te bulunan Hotel Lambert, Adam Czartoryski tarafından satın alınmasından sonra Fransa'da ve daha doğrusu diğer Avrupa ülkelerinde bulunan Polonyalı vatanseverlerin bir uğrak noktası haline gelmiştir.[385] *Hotel Lambert*'in faaliyetleri itibari ile sosyalist düşünceler etrafında hareket ettiğine dair bir yoruma varmak güçtür. Çünkü Kasım Ayaklanması dönemlerinde yurt dışında yayınlanan *Nowa Polska* gibi yeraltı örgütleriyle bağlantılı dergilerde köylülerin toprak sahibi olması ve onlara eğitim verilmesi gibi konular hakkında fikirler ortaya atılırken; Czartoryski etrafında bir araya gelen Hotel Lambert örgütü, feodal düzenin terk edilmesine dair ilkeleri hayata geçirmekte belirgin şekilde geri durmuşlardır. Adam Czartoryski, sadakatlerini kazanmak için köylülere insani yaklaşımı, bağımsızlık savaşına onların gönüllü katılımı için yeterli olarak görmüştür.[386] Adam Gurowski'nin çabaları ile *Towarzystwo Patriotyczne'*ye bağlı olarak kurulan (Ocak 1831) *Nowa Polska* adındaki devrim yanlısı gazete az önce bahsedilen söylemleri satır aralarında ifade etmektedir.[387]

Buna karşılık *Hotel Lambert* kadar etkin değilse de yine 1830 Kasım Ayaklanması sonrası oluşan ve sosyalist düşünceleri benimseyen *Towarzystwo Demokratyczne Polskie* (Polonya Demokratik Hareketi - TDP) İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti nezdinde saygın bir Polonya yeraltı örgütü olmuştur. *TDP*, bütün üyeleriyle her ay sosyal ve siyasi sorunları görüşmek üzere bir araya gelmiştir. TDP, köylülerin milliyetçi hareketlere katılması gerektiğine dair bildiriler/yayınları olmuştur. Bildirilerinde en dikkati çeken

[385] Sieradzki, P. (2006). Obecność Rodziny Książat Czartoryskich na Ziemi Jarosławskiej. Zarys Problematyki. *Teka Komisji Historycznej Oddział PAN*. Vol. 1, s. 99-123).; Balkanlarda Hotel Lambert'in faaliyetleri için bkz. Demir, H. (2013). Polonyalı Hotel Lambert ve Büyük Sırbistan "Načertanıje" Planı (1840-1844). *Avrasya İncelemeler Dergisi* (Vol. II/, 1), s. 271-310.

[386] Karczewska, 2012, s. 53 ve 56.

[387] Stasik, 1968, s. 85-86.

fikirlerinden birisi, köylülerin ve diğer toplumsal sınıfların arasındaki statü farkını eşitlemek olmuştur.

TDP'nin önde gelen liderleri, Kasım ayaklanmasının başarısızlığından dolayı üzüntüye uğrayan TDP'nin önde gelen liderleri geçmişte yapılan hataların muhasebesini yaparak, diğer toplumsal grupların ortak değerlerine saygı düşüncesi etrafında yeni bir dünyanın inşa edilmesine dair halka çağrıda bulunmuştur.[388] Kurulduğu ilk dönemlerinden itibaren o dönem için oldukça radikal olarak kabul edilen "Halktan gelen her şey, halk içindir" (*Wszystko przez lud, dla ludu*) sloganıyla aslında Polonyalı köylülerin, vatanın bağımsızlık mücadelesinde yadsınamayacak bir unsur olduğunu öngörmüştür. Bu örgütün uzantısı olarak Petersburg'da Litvanyalı ve Polonyalı öğrenciler arasında birtakım örgütler kurulmuştur.[389]

Paris'te yayınlanan TDP'ye bağlı yayın organlarından biri olan *Postęp* dergisinde insanların eğitimsel olarak bir değişime uğraması için çeşitli tartışmaları gündeme getirilmiştir. Bu tartışmalar daha çok köylünün bilinçlenmesi ve vatan sevgisi üzerine yaygınlaşmıştır. Bundan dolayı bu dönemlerde toprağa bağlılığın kaldırılması ve sonrasında da özgür ve bağımsız birliğin doğal gerekliliği olan eğitimi konu almıştır.[390]

TDP'nin düzenlediği oturumlarda, aynı zamanda ayaklanma sırasında izlenecek metotlar ve sonrasında da özgür Polonya'nın yönetim düzeninin nasıl olacağı tartışılmıştır. Örneğin "Sosyal ve siyasi açıdan Polonya toplumunun iç dinamikleri nelerdir?" gündemi ile 27 Şubat 1838 tarihinde ile ilk oturumun gerçekleştirileceği beyan

[388] Karczewska, 2012, s. 53 ve 55-56.

[389] Bu örgütler, 1848 yılında Galiçya İhtilali süresince halkın mücadeleye katılması için büyük çaba sarf etmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Gawroński, F. R. (1928). *Monografje z Powstania Styczniowego*. Warszawa: Księgarnia Polska Tow.Polskiej Macierzy Szkolnej.s. 23-24 ve 27.

[390] Karczewska, 2012, s. 55.

edilmiştir. Aylarca devam eden oturumların sonunda, yakın zamanda gerçekleşme olasılığı bulunan bir ayaklanmada, düşman güçlerle işbirliğine gitme olasılıklarının yüksek olduğu gerekçesiyle Polonyalı burjuvalara ve soylulara güvenilemeyeceği ifade edilmiştir.[391] Habsburg'un, bu dönemlerde Galiçyalı köylüler üzerindeki nüfuzunun da değerlendirildiği bu toplantılarda sosyal haklar, dinsel hoşgörü ve eşitlikçi yasalara değinilerek Polonya'da yaşayan azınlıkların, gelecekte meydana getirilmesi beklenen bir ayaklanmaya katılımlarının sağlanması gerektiği fikri belirmiştir.[392]

TDP üyeleri, Polonya lejyonlarının ilerleyen zamanlarda bağımsızlık için önemli bir stratejik bir unsur olacağını düşünmüşlerdir. 1846 Krakov ve 1848 Galiçya İhtilallerinde yıllarında meydana gelen olaylar süresince ümit ettikleri siyasi ortamı bulamamış olsalar da Osmanlı-Rus savaşı çıkması halinde söz konusu Polonya lejyonları ile Polonya'nın bağımsızlığını kazanabileceğine inanmışlardır. 1848 Galiçya İhtilali'nin etkisiyle dağılma sürecine girmesi neticesinde, Kırım Harbi'ne yönelik planlar etrafında -1852 yılında- *Koło Polskie* adını almıştır. Bu örgütün üyeleri özellikle Osmanlı Devleti ve Rusya arasında çıkması beklenen savaşla Polonyalıların hem Balkanlarda hem de Kafkaslarda Ruslara karşı bir üstünlük kurabileceklerini, hatta belki de bir sonraki aşamada Polonya'nın bağımsızlığını sağlayabileceğini düşünmüşlerdir.[393] Kırım Harbi

[391] Bu öngörülerin ne kadar doğru olduğunu, başarısızlıkla sonuçlanan 1846 Krakov ve 1848 Galiçya İhtilalleri göstermiştir.

[392] Kronika, 1994, s. 147.

[393] Hotel Lambert temsilcilerinin, İngiliz diplomatların girişimleri ile Osmanlı nezdinde Kafkasya'da Rusya'ya karşı savaşmak üzere ordu kurmak için izledikleri politika hakkında daha fazla bilgi için bkz. Temizkan, A. (2017). Lehistanlıların Kafkasya'ya Birlik Gönderme Girişiminde Zor Seçim: Sefer Bey mi Yoksa Muhammed Emin mi? *Türkiye-Polonya İlişkilerinde "Temas Alanları" 1414-2014 Uluslararası Konferansı Bildiriler Kitabı.* ((Vol. VIII/20, s. 205-227). Ankara: TTK.

öncesi Balkanlarda ve Kafkaslarda Polonya lejyonları kurabilmek için Jozef Wysocki liderliğinde İstanbul'da önemli diplomatik girişimlerde bulunmuştur.[394]

Rusya'da 1856 yılından sonra başlayan toplumsal hareketlenmelere benzer olarak Varşova'da da eylemler olmuştur. Rus yönetimi, bu eylemlere katılanları Varşova hapishanesine (C*ytadel*) atmıştır. Hapisteki arkadaşlarını kurtarmak için *Towarzystwo Rolnicze* (Çiftçi Örgütü) kurularak Rus yönetimiyle diplomatik girişimlerde bulunmuşlardır.[395] İlk kurulan toplumsal yeraltı örgütlerinden biri olan *Towarzystwo Rolnicze*'nin adında geçen "çiftçi" (*rolnicze*) adına bakıldığında kırsal kesime ait Polonyalıların desteğini almaya çalıştıkları ve o dönemin siyasetinin güncel meselesi olan toprağa bağlı köylülerin, toprak reformu üzerine olan talepleri çerçevesinde diplomatik faaliyet göstermeyi amaçladıkları belirgindir.

Şubat 1861'deki gösterilerde iki toprak sahibi, bir zanaatkâr, bir işçi ve bir öğrencinin ölmesi ile birtakım insanların tutuklanması neticesinde *Towarzstwo Rolnicze* örgütü içinden doğan *Delegacja Miejska* (Kent Delegasyonu) kurulmuştur.[396] Bu delegasyon, Varşova hapishanesinde (Cytadel) bulunan siyasi tutukluların serbest bırakılması için diplomatik girişimlerde bulunmuştur.[397] *Towarzstwo Rolnicze*'ye (Çiftçi

[394] Fransa ve İngiltere dışında Osmanlı Devleti de bu hareketin faaliyet yürüttüğü ülkelerden biridir. Osmanlı Devleti'ne Józef Wysocki'yi temsilcileri olarak görevlendirmişlerdir. Ancak Wysocki'nin İstanbul'da girişimleri -belki aşırı ve riskli talepler üzerine kurulu olduğundan- bekleneni sağlayamamıştır. Bkz. Temizkan, A. (2010). Lehistanlıların İstanbul'da Lobi Faaliyetleri ve Kafkasya'ya Lejyon Gönderme Girişimleri. *TÜBAR*. Vol. XXVIII, s. 367.

[395] Kieniewicz, S. (1987). *Powstanie Styczniowe – Dzieje Narodu i Państwa Polskieg*. Warszawa Krajowa Agencja Wydawnicza, s. 5.

[396] Kieniewicz, 1987, s. 11.; Kent Delegasyonu'nun kurulmasının diğer bir amacı da söz konusu irili ufaklı örgütleri siyasi düzlemde tek çatı altına toplamaktır. Bkz. Noiński, E. (2013). Rok Powstania Styczniowego w tajemnicy poczęte... Fenomen tajnego państwa polskiego w powstaniu styczniowym. *Palestra* Vol. 9/10, s. 262.

[397] Polonya'nın ünlü entelektüellerinden Agaton Giller de *Delegacja Miejska* (Şehir Delegasyonu) içinde görev almış ve Rusya'daki reform hareketlerinden dolayı çıkması beklenen ayaklanma için birçok manifesto kaleme almıştır. Hatta böylesi bir ayaklanmaya Polonyalı işçi ve köylülerin de

Örgütü) benzer bir biçimde sıradan insanları da kapsayıcı bir isim altında oluşan "Kent Delegasyonu" 1856 yılından sonra gündeme gelen köylülerin "toprak reformu talepleri" politikası çerçevesinde hareket ettiğine güçlü bir biçimde işaret etmektedir. *Towarzystwo Demokratyczne Polskie'nin* (TDP- 1852'den itibaren Koło Polskie) köylülerin de milli mücadelede içerisinde yer alması gerektiğini savunan görüşünü esas alan *Towarzstwo Rolnicze* demokratik ilkeler bağlamında eşitlikçiliği ve özgürlüğü savunduğunu içinden çıkardığı gruplarla da ifade etmektedir. Bundan dolayı bağımsızlığı amaçlanan Polonya'nın milli bir görüngüsü olduğu ifade edilebilir. Söz konusu milli görüngü, bütün sınıflarıyla yaşayan insanları reform ve bağımsızlık hareketi etrafında birleştirmiştir ki örneğin; Varşova'da 1861 yılında en az irili ufaklı iki yüz ayaklanma hareketi meydana gelmiştir. Bahsedilen ayaklanmalar arasında Varşova'da 27 Şubat 1861 tarihinde çıkan eylemleri sonlandırmak için Ruslar tarafından bir müdahaleye gidilmesi siyasi hareketlerin yapısında değişimlere gidilmesinde bir dönüm noktasıdır.[398]

Kırım Harbi'nden sonra İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Batılı güçlerin desteğini alamayan Polonyalı vatanseverler, devrimin eşiğindeki Rusya'nın kontrolü altındaki topraklarda da daha belirgin bir biçimde faaliyet göstermeyi uygun görmüşlerdir. Çarlık ordusunda subay olarak görev yapan Zygmunt Sierakowski[399] ve Jarosław Dąbrowski[400] gibi Polonyalı vatanseverler, Paris Antlaşması (1856) sonrası Kiev Üniversitesi'nde kurulan *Związek Trojnicki* (Üçlü Birliği)[401] ve Rusya'da devrimi

tamamen katılımıyla bir bağımsızlık mücadelesi verilmesi gerektiğini savunmuştur. Bkz. Jarnecki, M. (2004). Powstanie Styczniowe w Oczach Agatona Gillera. *Mazowieckie Studia Humanistyczne*. Vol. 10/1, , s. 5-32.; bkz. Kieniewicz, 1987, s. 5.

[398] Kronika,1994, s. 205-206.

[399] Zygmunt Sierakowski (1827-1863) hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Gawroński, 1928, s. 15-110.

[400] Jarosław Dąbrowski (1836-1871) hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Kronika,1994, s. 262.

[401] Bu dönemde Kiev Üniversitesi'nde öğrenciler daha çok Polonya kökenlidir. *Związek Trojnicki*'nin ilk oluşumu 1856 yılında "*ogół*" olarak tanımlanan küçük gruplaşmalardır. Kiev

destekleyen *Kołokoł* (Leh. "Dzwon" – Çan)[402] gazetesi gibi yurtdışında oluşturulan bir takım dernek, örgüt ve yayın etrafında özgür Polonya'yı meydana getirmek için program yapmışlardır.

Söz konusu yayın ve örgütlerin propagandası, Kasım 1860 ve Şubat 1861 yılında özellikle halkın geniş katılım sağladığı Varşova'daki gösterilerle ses getirmeye başlamıştır. Grochów Savaşı (*Bitwa pod Grochowem*[403]) ve Polonya-Litvanya Birliği (*Unii Polsko-Litewskiej*) gibi tarihte dönüm noktaların anma törenleri sayesinde kolektif olarak toplanan halka, Polonyalı liderler, halkın vatansever duygularını daha fazla perçinlemek için manifestolar ile Polonya değerlerini anlatmaya çalışmışlardır. Diğer bir

---

Üniversitesi'nde meydana gelen bu gruplaşmalara çok kısa bir süre içerisinde bölgedeki lise öğrencileri ve başka diğer siviller de katılmıştır. *Bigos, Ulicznik ve Plebeusz* adlarında gazete ve dergiler çıkarmaya başlamışlardır. Ancak gizli oluşumlar olduklarından ihtiyatlı hareket etmeleri gerekmiştir. Bundan dolayı gruplar, üyelerini daha yakından takip edebilmek ve seçkin bir zümre oluşturabilmek için *Związek Trojnicki* (*Üçlü Birliği*) adı altında birleşmiştir. Üçlü Birliği, adını "her bir üyenin, yanında iki yeni üyeyi getirmesi ve onların da aynı şekilde ikişer yeni üye getirmesinden" almaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Kieniewicz, S. (2009). *Powstanie Styczniowe*. Warszawa PWN s. 39-42.; Aynı zamanda Varşova'da 1857 yılının ilk baharında açılan Tıp Akademisinde Narcyz Jankowski tarafından 1858 yılından itibaren benzer öğrenci grupları oluşturulmuştur. Daha önce Kiev'de bulunduğundan dolayı Jankowski de *Związek Trojnicki'ye* bağlı olarak bu örgütlenmeleri oluşturmuştur. İlk başta milliyetçi söylemleri esas alsa da ayaklanma hakkında söylemleri bulunmamaktadır. Edward Jurgen'in entelektüel grubunun, Polonyalıların ülkelerini parçalayan güçlerin koyduğu yasalara uyum sağlayarak ekonomik ve kültürel gelişimini savunan "organik çalışma" (*praca organiczna*) söylemlerinden oldukça etkilenmiştir. Ancak 1859 yılında Lombardia'da Fransa-Avusturya arasındaki çatışmalardan faydalanma politikası bu grupların önceliği haline geldiğinden dolayı Jurgen ve arkadaşlarının "organik çalışma" söylemleri uzun soluklu olmamıştır. Bkz. Kieniewicz, 1987, s. 5-6.

[402] *Kołokoł* gazetesi, Aleksander Hercen tarafından 1757 yılında Londra'da yayımlanmaya başlayan bir gazetedir. Rusya'da ihtilalin gerçekleşmesi ve bir takım demokratik reformların gerçekleştirilmesi için halkı bilinçlendirmek bu gazetenin amaçları arasındadır. Jarosław Dąbrowski ve özellikle Zygmunt Sierakowski, değinilen amacın yanı sıra yazdıkları yazılarda ve bu dönem Rusya'daki Polonyalıları ziyaretlerinde Polonya milliyetçiliğini daha fazla Rusya karşıtı telkinlerle yükseltmeye çalışmışlardır. *Kołokoł* gazetesi, Ukrayna milliyetçiliğinin gizli örgütler ile gelişmesi ve Jarosław Dąbrowski ile Zygmunt Sierakowski'nin 1863 Ocak Ayaklanması öncesi faaliyetleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Marachow, G. (1958). Stefan Bobrowski i Tajna Drukarnia w Kijowie (1861-1862). *Przeglad Historyczny* (Vol. 49/4, s. 700-713.

[403] Grochów Savaşı, 1830-31 Kasım Ayaklanması sırasında Polonya-Rusya arasında meydana gelen savaştır.

yandan kiliseler de Polonya için mücadele veren kahramanların ölümünün ardından verilen ayinlerle halkı bağımsızlık için mücadele etmelerine yönelik telkinler vermiştir.[404]

Unia Lubelska'nın yıl dönümünde, 12 Ağustos 1861 tarihinde, dükkânlardan kamu kurumlarına kadar bütün işyerlerinin kapatılması ve hanelerin dahi akşam pencerelerinin önüne kandil koyup aydınlatmaları bile toplumun her tabakasının *Towarzstwo Rolnicze* liderlerine ulusal değerler temelinde ne kadar destek verdiklerini göstermektedir.

1846 ve 1848 ihtilallerinde halkın katılımının tam olmaması nedeniyle Polonyalı liderler sıradan halkı da demokratik talepler temelinde mücadeleye dahil etmenin şart olduğunu görmüşlerdir. "*Hotel Lambert* ve *Towarzystwo Demokratyczne Polskie*" gibi örgütlerin yabancı devletlerde Polonya lejyonları kurarak ülkeyi parçalayan devletleri zayıflatma girişimlerinin yanında söz konusu demokratik düşüncelerin halk arasında bir yanıt bulacağını daha net görmüşlerdir. Çünkü 1848 yılı sonra Habsburg'a karşı İtalya'nın birliği için mücadele veren Garibaldi hareketi[405], 1853-56 Kırım Harbi[406], kısa bir süre sonra (1861 yılında) Rusya'da yapılan toprak reformu[407] gibi düzenlemeler, Polonyalı liderlerin demokratik ve sosyalist düşünce temelinde halkı ateşlemelerini kolaylaştıracak zemini hazırlamıştır.

Siyasi gücünü daha üst seviyeye çıkarabilmek için Polonya entelektüelleri ve soyluları, 1848 Galiçya İhtilalinden sonra irili ufaklı örgütler kurarak toplumun geniş

[404] Szarek, 2013, s. 39-43.

[405] Garibaldi etrafında şekillenen siyasette Polonyalıların yeri hakkında bilgi almak için bkz. Ramotowska, F. (1999). *Tajemne Państwo Polskie* (Vol. 1). Warszawa: DIG.. 585-586.; Chojnowski & Manikowska, 1995, s. 333-334.

[406] Kırım Savaşı ve Avrupa'da siyasi denklemler hakkında bkz. Armaoğlu, 2014, s. 238-241, 249-251; bkz. Slantchev, B. L. (2005). Territory and Commitment: The Concert of Europe as Self-Enforcing Equilibrum. *Security Studies*. Vol. 14/4, s. 601-604.

[407] Rusya'daki toprak reformları ve Polonyalıların bu dönemde Rus siyasetindeki rolü hakkında bkz. Seton-Watson, 1965, s. 41-46, 74-81.

kesimine ulaşma gerekliliğini görmüştür. Oldukça fazla örgütün ve liderin var olmasından kaynaklanan koordinasyon eksikliğini gidermek için Polonyalı liderler, 1860'ların başında *Beyazlar* (Obóz Biały) ve *Kızıllar* (Obóz Czerwony) gibi daha geniş çatıya sahip siyasi hareketlerin etrafında gizli bir biçimde toplanıp, diğer bir tanımlamayla "yeraltı örgütleriyle" halkı, bağımsızlıklarını kazanmaları konusunda farkındalık yaratmada büyük önemli bir yol kat etmiştir. *Beyazlar* ve *Kızıllar* adındaki kamplar, çatıları altına başka gruplardan üyeleri kabul ederek Polonya ulusunu/milletini temsili haline gelmiştir. Bu kampların ulusalcılığı ve özerkliği, birliği ve kimlik doktrinleri Polonya'nın modern görüngülerdir. Bu görüngüler, "egemen, birleşmiş ve benzersiz milleti" Polonya siyasetinin odağına yerleştirmiştir.

Varşova'nın şehir merkezinde yaşanan gösteriler için bir araya gelen kalabalıktan 30 kişinin tutuklanmasından hemen sonra 27 Şubat 1861 günü, Rusya gösterileri sonlandırmak için geniş çaplı bir müdahale gerçekleştirmiştir.[408] Bu olayın ardından köylülere bağımsızlık için savaş telkinleri vererek radikal solcu kabul edilen, yeraltı örgütlerinin bir araya geldiği *Kızıllar* (*Obóz Czerwonych*) adlı kampın temelleri atılmıştır. Ayrıca *Kızıllar* sayesinde "Ulusal Merkez Komitesi" (*Komitet Centralny Komitet*) ve asayişten sorumlu "Ulusal Jandarma" (*Żandarmeria Narodowa*) gibi yeraltı örgütleri de oluşturulmuştur.

Özellikle *Kızıllar*, Rus ordusuyla savaşıp bağımsızlığı kazanma fikri ile hareket ederken Rusya, daha geniş çaplı bir silahlı mücadeleye hazırlıklı olmadığından Kasım 1830 Ayaklanması sonrası ortadan kaldırılan "Polonya Krallık Konseyi'nin" (*Rada Stanu Królestwa Polskiego*) yeniden kurulmasını kararlaştırmıştır. Konseyin başına da Polonyalılar tarafından liberal politikalarının kabul edilemeyeceği Aleksander

[408] Beş kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır. Bkz. Kronika, 1994, s. 205-206.

Wielopolski'yi[409] atamıştır.[410] Ancak Rusya, Varşova'da başlayan gösterilerin diğer bölgelere sıçraması dolayısıyla Varşova'daki Św. J. Chrzciciel Katedrali'nde yüzlerce Polonyalı göstericiyi tutukladıktan sonra diğer kiliselerde de böylesi eylemleri engellemek için daha sert tutumlar göstermeye başlamıştır.[411] Bu gelişmeler, ilk fırsatta Rusya'ya yönelik bir ayaklanmanın işareti olarak görülmektedir. Sosyalist anlayışa mesafeli Polonyalı vatanseverler de olası ayaklanmada bağımsızlığı kazanmak için muhafazakâr görüşteki yeraltı örgütlerini bir araya toplayabileceği başka bir kamp kurmaya karar vermişlerdir. Dolayısıyla *Kızıllar*'ın düşüncelerine muhalif olarak Fransa ve İngiltere'den yardım bekleyen aristokratların aynı zamanda zengin tabakaya ait vatanseverlerin girişimiyle *Beyazlar* (*Obóz Białych*) adındaki diğer bir siyasi kamp Şubat 1862'de kurulmuştur.[412]

Varşova'da (*Królestwo Polskie*), 1861 yılının Kasım ayının ikinci yarısında savaş hali beyan edildikten sonra vatansever hareket gizli bir biçimde oluşturuldu. Kasım ayında "*Kızıllara*" (*Obóz Czerwonych*)[413] ait farklı grupların önderlerinden üçü, *Komite Hareketi'ni* (*Komitet Ruch*u) meydana getirmiştir. Bu hareket, diğer bir taraftan ayaklanma hazırlığına yönelik merkezi yönetim organı olarak "Kent Hareketi" (*Organizacja Miejska*) olarak da adlandırılmıştır. 1862 yılının bahar aylarında "*Komitet*

[409] Aleksander Wielopolski (1803-1877), sonraki dönemlerde de Polonya için önemli görevler üstlenmiştir. 1861 yılında Eğitim ve Din ile ilgili hükûmet komisyonunun başına getirilmiş (*Komisji Rządowej Wyznań i Oświecenia Publicznego*), 1862'de Polonya Krallığı'nda hükümetin başına getirilmiş, burada ülke adına önemli reformlar gerçekleştirebilmiştir. Okulların inşa edilmesi ve Polonyalılaştırılması, Yahudi gibi azınlıklara birtakım kanunların tanınması gibi gelişmeler, bu reformlar kapsamında bulunmaktadır. Bkz. Chojnowski, 1995, s. 327.

[410] Vel Grajewski, 2007, s. 99.

[411] Żebrowski, 2013, s. 6.

[412] Ramotowska, 1999, s. 17-21.

[413] Varşova, Kızıl Kamp hareketinin asıl beslendiği noktadır. Kızıl Kamp, daha çok entelektüeller, zanaatkarlar, işçiler ve öğrenciler tarafından desteklenmiştir. *Kızıllar*, Haziran 1862'de Ulusal Merkez Komitesi kurulduktan sonra diğer işgal altında kalan bölgelerde bulunan köylüleri de siyasi örgütlenmelerine dahil etme gereğini duymuştur. Bkz. Kieniewicz,1987, s. 29.

Ruch'un" "Akademik Komite*"* ile (*Komitet Akademicki*) birleşmesi sağlanmış ve Haziran 1862'de Jarosław Dąbrowski önderliğinde "Ulusal Merkezi Komite" (*Komitet Centralny Narodowy*) oluşturulmuştur. [414] Ancak vatanseverlerin gösterileri ve manifestolar diğer şehirlere yayılınca Rusya, Varşova'daki Św. Jan Chrzciciel Katedrali'nde yüzlerce Polonyalı vatansever tutukladıktan sonra diğer kiliselerde de böylesi toplanmaları engellemek için daha sert tedbirler alınmaya başlanmıştır.[415] Yaşanan bu gelişmeler, ilk fırsatta Rusya'ya karşı bir ayaklanmanın işaretidir.

Ocak 1863 Ayaklanması eşiğinde II. Aleksander'a karşı savaşan Rus ve Polonya yeraltı örgütleri artık çarlığın en üst kurumlarını hedef alan eylemler gerçekleştirecek kadar daha fazla güçlenmiştir. Bu örgütler, Aleksander Wielopolski'nin yaptırımlarına karşı eylem de yürütmüşlerdir. "Ulusal Merkez Komite'nin" (*Komitet Centralny Narodowy*) Zygmunt Padłewski, Jarosław Dąbrowski ve Zygmunt Sierakowski gibi üyeleri silahlı eyleme geçmek için 12 Ocak 1863 tarihinde bir plan yapmışlardır.[416] Karşılaşılan durumlarla kararlı bir biçimde baş edebilmek için Aleksander Wielopolski, Polonyalılara çarlık ordusunda zorunlu askerlik hizmetini şart koşan *Branka* adlı bir programı uygulamaya koymuştur. *Branka* programı ilan edildikten sonra *Kızıllar* (Obóz Czerwonych)*[417]* kontrolü altındaki *Ulusal Merkez Komite*, ayaklanma manifestosunu

---

[414], Dorota Lewandowska, "Rząd Narodowy `Tajemnego Państwa Polskiego` Okresu Powstania Styczniowego i Jego Najważniejsze Dokumenty Przechowywane w Zbiórach Archiwum Głównego Akt Dawnych", *Palestra*, Nmr. 5/6, 2013, s. 270.; Jarosław Dąbrowski'den başka lider olarak gazeteci Agaton Giller, mühendis Witold Marczewski, akademi temsilcisi Władysław Danilowski ve Bronisław Szwarce, söz konusu komitenin kurucularındandır. Bkz. Kieniewicz, 1987, s. 28.

[415] Żebrowski, 2013, s. 6.

[416] Kronika, 1994, s. 222.

[417] 1863 Ocak Ayaklanması başlamadan önce *Kızıllar*, Kraków'da daha çok öğrenciler ve küçük burjuvaların arasına nüfuz etmeye çalışmıştır. Habsburg kontrolü altında bulunan Galiçya bölgesinde ise *Beyazlar*, bölgede kendi konumlarını korumak için *Kızıllarla* temas halinde bulunmuşlardır. Bu sayede ayaklanma başlamadan kısa bir süre önce Rus işgali altındaki Polonya'ya Galiçya bölgesinden bir takım ihtiyaç duyulacak malzemeler geçirilebilmiştir. Ancak Habsburg yönetiminin *Beyazların* Galiçya'daki liderlerini tutuklaması sonucu *Kızıllar* daha etkin

yayınlayıp ayaklanmayı başlatmış ve *Geçici Milli Hükümeti* (Tymczasowy Rząd Narodowy) meydana getirmişlerdir. O sıra *Ulusal Merkez Komite*, bağımsızlık hareketine katılmaları için köylülere birtakım haklar ve toprak vaat etmiştir.[418]

Ocak Ayaklanması başlamadan *Kızıllar*, Kraków'da daha çok öğrenciler ve küçük burjuvaların arasında yerleşmeye çalışmıştır. Galiçya bölgesinde ise *Beyazlar*, statülerini devam ettirmek için *Kızıllarla* temas halinde olmuşlardır. Böylece ayaklanma öncesi Rus işgali altındaki Polonya'ya Galiçya bölgesinden birtakım teçhizat geçirilebilmiştir. Ancak Habsburg yönetiminin *Beyazların* Galiçya önderlerini tutuklaması, *Kızılların* hırsla daha etkin bir biçimde faaliyet gösterebilmiş ve Ruslara karşı hazırlıklarını büyük öcüde tamamlamalarına neden olmuştur. Bir tarafta da Liviv'deki soyluları ve burjuvaları taraflarına çekerek birtakım vatansever de *Kızıllar* tarafından meydana getirilen *Rada Narodowa Lwowska*'ya (Livov/Galiçya Ulusal Konseyi) karşı bir muhalefet (Galiçya Beyazları) meydana getirmişlerdir. *Kızıllara* karşı meydana getirilen *Beyazlar* nedeniyle 1863 Ocak Ayaklanması süresince Galiçya'da Ruslara sadece bazı saldırılar gerçekleşebilmiştir.[419]

Bu bağlamda Polonyalıların bu hareket coşkusu canlı tutmak ve daha ileri safhalara taşıyabilmek için yine Polonyalı liderlerin öncülüğünde (daha çok Sibirya'ya sürgüne gönderilip tekrar ülkelerine dönen Polonyalı yazarların ağırlıklı olduğu) *Strażnica* (Gözcü

bir biçimde burada faaliyet gösterebilmiş ve Ruslara karşı hazırlıklıklarını tamamlayabilmiştir. Diğer bir yandan Livov'da soylular ve burjuvaları yanlarına çekerek birtakım milliyetçiler tarafından da, *Kızıllar* tarafından meydana getirilen *Rada Narodowa Lwowska*'ya (Livov/Galiçya Milli Konseyi) karşı bir muhalefet (Galiçya Beyazları) oluşturulmuştur. *Kızıllara* karşı oluşturulan "*Beyazlar*" nedeniyle 1863 Ocak Ayaklanması süresince Ruslara karşı Galiçya'da sadece birkaç saldırı gerçekleşebilmiştir. Bkz. Leslie, 1980, s. 11.

[418] Żebrowski, 2013, s. 8.

[419] Leslie, 1980, s. 11.

Kulesi)[420] adındaki yeraltı gazetesi çıkarılmıştır.[421] Ocak Ayaklanmasına katılan böylesi Polonyalı vatanseverler, *Strażnica* (Gözcü Kulesi)[422] dışında, *Wiadomości z Pola Bitwy* (Savaş Alanından Haberler) gibi yayınlarla ayaklanma hareketini daha geniş bir alana yaymak istemişlerdir.[423] Katolik kilisenin kontrolü altında bulunan *Przegląd Katolicki* (Katolik Bakış) adlı dergi ile bağımsızlık savaşında Kilisenin halka nüfuz etmeye çalıştığını görmekteyiz.[424]

Yer altı örgütlenmeleri hazırlayanlar, geniş alanda yeraltı ağını Polonya'nın parçalanmasından önceki bütün topraklarda oluşturmuşlardır. Yeraltı örgütleri tarafından hazırlıklar yapılırken çarlık kontrolündeki Varşova'nın özgürlüğü başlıca hedef olarak belirlenmiştir. Habsburg ile Prusya işgalindeki bölgeler ise olası ayaklanmaya silah sağlayacak şekilde organize edilmeye çalışılmıştır. Bu yeraltı örgütlerinde, bir bütünlükçü ve merkezi bir düzen başlangıçta olmamıştır. Ancak bir süre sonra onlu ve

---

[420] Polonya'nın önemli milliyetçi gazetecilerinden Agaton Giller (1831-1887), 1858 yılında Sibirya sürgününden döndükten sonra milliyetçi örgütler içerisinde yer almıştır. 1863 Ocak Ayaklanması'ndan önce *Czytelnia Niedzielna* (Pazar Okumaları) ve *Strażnica* (Gözcü Kulesi) yayınlarının editörlüğünü yapmıştır. Aynı zamanda 1862 yılında üyesi olduğu *Komitet Centralny Narodowy*'nin (Milli Merkez Komitesi) yer altı dergisi olan Ruch'un da editörlüğünü yapmıştır. Gazeteci kimliğinin yanı sıra söz konusu komite içerisinde Rusya'daki ihtilalcilerle iş birliği yapılması gerektiğini savunmasıyla siyasi kimliği zamanla daha ağır basmaya başlamıştır. Giller, 1863 Ocak Ayaklanması çıktıktan hemen sonra (Prusya, Habsburg ve Rusya'nın işgali altında yaşayan Polonyalıları bir bütün olarak temsil etmek maksadıyla) *Beyazlar* ve *Kızılların (Obóz Białych ve Czerwonych*) koalisyon hükûmetinin kurulmasını sağlamıştır. Agaton Giller hakkında daha fazla bilgi için bkz. Jarnecki, 2004, s. 5-32.; ayrıca bkz. Giller, A. (1875). *Polska w walce - zbiór wspomnień i pamiętników z dziejów naszego wyjarzmienia*. Kraków: Nakładem Księgarni Aleksandra Nowoleckiego,

[421] Kieniewicz, 1987, s. 15-17.

[422] *Strażnica*, vArşova'daki ilk periyodik yeraltı dergisiydi. Temmuz 1861'de yayınlanmaya başladı. Ocak Ayaklanmasının başlamasından sonra basımı durdu. Başyazarı Agaton Giller'di. Giller, bu dergi ile geniş kitlelere sesini iletebilmiştir.Giller, 1875, s. 321.

[423] Żebrowski, 2013, s. 10-11.

[424] Karczewska, 2012, s. 122); ayrıca Przegląd Katolicki'nin genel tanıtımı için bkz. Lewalski, K. (1995). Problem antysemityzmu na łamach „Przeglądu Katolickiego" W latach 1863-1914. *Nasza Przeszłość: Studia z dziejówKościoła z kultury Katolickiego w Polsce*. Vol. 84, s. 187-210.

yüzlük gruplar halinde faaliyet göstererek ideal bir düzene kavuşmuşlardır. Örneğin; sadece Varşova'da (Ağustos 1861) yaklaşık yüz tane küçük gruplar bulunmuştur. [425]

Sosyalist anlayışa muhalif Polonyalı vatanseverler de olası ayaklanmada bağımsızlığı kazanmak için başka bir kampta bir yeraltı örgütü kurmaya karar vermişlerdir. Bu sebeple *Kızıllar*'ın düşüncelerine karşı olarak İngiltere ve Fransa'dan yardım bekleyen aristokrasi sınıfına bağlı vatanseverlerin girişimiyle *Beyazlar* (*Obóz Białych*) adındaki diğer bir yeraltı örgütü Şubat 1862'de kurulmuştur.[426]

Yeraltı örgütlerinin kolektif eylem planları 1862 yılının ikinci yarısında tamamlanmıştır. Rus işgali topraklarında bir ayaklanma hareketi gerçekleştirmek üzere Mayıs-Haziran 1862'de "Ulusal Merkezi Komite*"* (*Komitet Centralny Narodowy*) kurulmuştur.[427] Uzun vadede amaçları bütün Polonya topraklarında tahayyül ettikleri ayaklanmaları gerçekleştirip vatanı bağımsızlığına kavuşturmak olmuştur. Komite tarafından kurumsal bir manifesto ile Polonya'nın 1771 yılındaki sınırları temelinde ülkede yaşayan toplumlar arasında din farkı gözetmeksizin anayasa çerçevesinde özgürlük ve eşitlik sağlamak için iyi sonuç alacak bir ayaklanmayı amaçlayan ve bütün ülkeyi kapsayan "Ulusal Merkez Örgüt" (*Organizacja Narodowa*) kurulmuştur.[428]

Ulusal Merkezi Komite 1862 yılında kurulana kadar yer altı örgütler, birbirine zayıf bağlarla noksan biçimlenmiş özgürlükçü propaganda yapan küçük cemiyetlerin ve vatansever ruh taşıyan gençlerin katılımıyla erken bir dönemde kurulmuştur. Bu yeraltı komitesi, özgürlüğe dair doğal ve ulusal taleplerle kendine göre karakteristiğe sahip

[425] Noiński, 2013, s. 262.

[426] Ramotowska, 1999, s. 17-21.

[427] Kronika, 1994, s. 218.

[428] Giller, A. (1978). *Historia Powstania Narodu Polskiego w 1861–1864* Paris Księgarnia Luxemburgska. s. 65.

olmuştur. Özgürlükçü ve toplumsal düşünce çerçevesinde meydana gelen Batı sentezlerinin de bu harekete katkısı büyük olmuştur.[429]

manifestosunda kendilerinin tek yasal "Ulusal Hükûmet*"* (*Rząd Narodowy*) olduklarını vurgulayan *Ulusal Merkez Komite*, "Geçici Ulusal Hükûmet" (*Tymczasowy Rząd Narodowy*) olarak Polonyalıları, Litvanları ve Rutenleri (Ukraynalılar) özgürlük, eşitlik, bağımsızlık için savaşmaya ikna etmeye çalışmıştır.[430] Komite, "*bütün Polonya evladının, inancına ve etnik kökenine, nereli olduğuna ve medeni durumunun ne olduğuna bakılmaksızın eşit yurttaşlar olduğunu*" belirterek hepsine toprak vaat etmiştir. O dönem mevcut toprak sahiplerine de ülkenin hazinesinden kayıplarının tazmin edileceğinin sözü verilmiştir.[431]

Komite, çağrılarında sosyalist söylemlere oldukça fazla yer vermiştir. He ne kadar Giller'in yazdığı manifestoda ayaklanma propagandası yapılması salık veriliyor olsa da komite yönetimi "olağandan erken bir ayaklanmanın zararlı olacağını" vurgulamıştır. Bundan dolayı ihtiyatlı hareket etmenin yanında beklenen büyük ayaklanmaya kadar "*praca organiczna*"yı önemsemiştir.[432]

Aynı zamanda din görevlileri, *Kızıllar* ile *Beyazları* "Ulusal Hükûmet*"* çatısı altında birleştirmeye çalışmıştır. Her iki kampın bir araya gelmesiyle toplumun her

---

[429] Giller, 1978, s. 5.

[430] Söz konusu manifestoyu Agaton Giler, Haziran 1862 yılında 10 madde halinde yazmıştır. Hatta manifestoda organizasyonda bulunan üyelerin onlu ve yüzlü gruplar halinde öbeklenerek özellikle köylüler arasında "ayaklanma propagandasını" yaymaları gerekliliği belirtilmiştir. Bkz. Kieniewicz, 1987, s. 29.

[431] Halicz, E. (1968). *Dokumenty Komitetu Centralnego Narodowego i Rządu Narodowego 1862-1864*. Wrocław Zakład Narodowy im. Ossolińskich. s. 3.

[432] Ağustos 1862'de Dąbroski tutuklandıktan sonra Zygmunt Padlewski Ulusal Hükûmetin başına geçmiştir. Kısa bir süre sonra da Oskar Awejde adındaki adli memur istihbarat işlerinden sorumlu olmuştur. Awejde, kırsal bölgelerde komiteler oluşturarak bunların arasında din görevlilerin var olması gerektiğini savunmuştur. Bkz. Kieniewicz, 1987, s. 30.

kesimini özellikle köylülerin desteğini almak daha da kolaylaşacağını düşünmüşlerdir. Bu yönde din görevlilerin organizasyonu olarak *Głos Kapłana Polskiego* (Din Adamının Sesi) meydana gelmiştir.[433] Ancak Vilnus, Kiev, Galiçya'da daha fazla etkin olan *Beyazlar,* Belaruslu ve Rutenyalı (Ukraynalı) köylüleri tehdit olarak gördüklerinden dolayı söz konusu birleşmeye pek de yakınlık duymamışlardır. Bundan başka *Kızıllar*, yurtdışında da destek arayışı içerisine girmişlerdir. III. Napoleon'un Rus Çarı II. Aleksander ile yakın ilişki kurmaya çalışmasından dolayı Fransa'dan destek bulamayacağı belirgindir.[434] Diğer bir güç olarak da İngiltere ile temas kurmaya çalışmışlarsa da İngiltere'nin, milliyetçi düşüncelerinden dolayı Polonyalıların Fransa'ya kendilerini yakın hissedeceğinden endişe duyması ve Wielopolski'nin komutanı olduğu *Beyazları* desteklemesi aranan desteği zorlaştırmıştır. Güçlü bir devletin desteğini bulamayacağını anlayınca *Ulusal Merkez Komit*e temsilcileri, Rusya'daki reform yanlısı isyancılarla iş birliğine gidilmesini kararlaştırmışlardır. Bunun için Londra'ya gidip Aleksander Hercen ve Bakunin ile bir uzlaşıya varmışlardır. [435]

Partizan eylemlerin yayılmasıyla örgütlenme biçiminde bazı değişiklikler meydana gelmiştir.. "Geçici Ulusal Hükûmet" (*Tymczasowy Rząd Narodowy*), "Ulusal Hükûmet'e*"* (*Rząd Narodowy)* Mayıs 1863'te adını almıştır. "Ulusal Hükûmet*"*, Ocak Ayaklanması döneminde başlangıçta Rusya'nın işgali altındaki bölgelerde daha sonra Habsburg ve Prusya işgali altındaki bölgelerde 1856 yılından beri ulusalcı hareketlerden oluşmuştur. Açık bir biçimde *Beyazlar* ve *Kızıllar* (*Obózy Białych i Czerwonych*) kolektif

[433] Kieniewicz, 1987, s. 31.

[434] Armaoğlu, 2014*,* s. 307.

[435] Bahsedilen anlaşma Londra'da basılan "Kołokoł" adındaki dergide yayınlanarak Rusya'daki reform yanlısı kitleye ilan edilmiştir. Bkz. Kieniewicz, 1987, s. 32.

bir ruhla sözü geçen Ulusal Hükümeti meydana getimiştir.[436] Bu hükümete entelektüellerin, soyluların, işçilerin ve zanaatkârların önemli bir kesimi katılırken küçük de olsa köylü halktan da kabuller gerçekleşmiştir. Geçici Ulusal Hükümet kabinesinde onlarca değişikliğe gidilmiştir. Ayaklanmayı yönetme konusunda özellikle *Beyazlar ve Kızıllar* (*Obóz Biały i Czerwony)* arasında siyasi çekişme ve kavgalar olduysa da hükûmet, Ocak Ayaklanması süresince misyonlarını devam ettirmiştir. Hükûmetin yurtdışı diplomatik temsilciliği bulunmuştur. Polonya içi faaliyetlerine dair sivil ve askeri yetkiler bulunmuştur.[437]

Polonya'da meydana gelen olayları Polonyalılara ve de yurt dışında kendilerini destekleyen cenahlara da haber etmenin önemi kavranmıştır. Fransa ve İngiltere gibi Batılı devletlerde, Ocak Ayaklanması öncesi bozgunlardan kaçan veya kendi isteğiyle sürgüne giden Polonyalılar bulunmaktadır. Bu ülkelerde Polonya için çaba sarf eden vatanseverler, yurtdışında bir diaspora getirerek Avrupalı devletlerin desteğini almaya çalışmışlardır. Ülke içinde yaşanan olaylardan haberdar olmaları ve bu olaylara göre Polonya adına algı oluşturmaları için yurt dışına servis edilecek bir gazetenin amaca uygun bir araç olduğunun bilincinde olmuşlardır. Bu bilinçle bütün Polonya'yı idare edecek yeni bir yeraltı yönetimini amaçlayan *Koło Polskie*'ye bağlı (*Polonya Cemiyeti-eski adı TDP*) -Polonya Krallığı'ndaki (*Królestwo Polskie*) *Ulusal Hükûmetinin* (*Rząd Narodowy*[438]) bir üyesi olan Agaton Giller'in büyük desteğiyle- *Gazeta Narodowa* (*Milli*

---

[436] *Beyaz*lar, toprak sahibi, burjuva ve entelektüellerin makul ihtiyaç ve taleplerinden oluşmaktadır. *Beyazların* mücadelesinin doğal kurgusunda, uzun vadede şartlar göz önüne alınarak vatanın bağımsızlığı için savaşmak yatmaktadır ve Ocak Ayaklanması'na *Beyazlar* 1863 yılının Mart ayının ikinci yarısında katılmıştır. Bkz. Lewandowska, D. (2013). Rząd Narodowy `Tajemnego Państwa Polskiego` Okresu Powstania Styczniowego i Jego Najważniejsze Dokumenty Przechowywane w Zbiórach Archiwum Głównego Akt Dawnych. *Palestra*. Vol. 5/6, . s. 270.

[437] Noiński, 2013, s. 263 – 264.

[438] Kronika, 1994, s 223.

Gazete) kurulmuştur.[439] Bu sayede Osmanlı ve İngiltere gibi ülkelerde yaşayan Polonyalılar, vatanlarında yaşanan gelişmelerden haberdar oldukları için yaşadıkları ülkelerde siyasi girişimde de bulunabilmişlerdir.[440]

Ancak bahsedilen örgütlenmeler, bütün Polonya toprakları üzerinde hedeflenen hâkimiyeti kurmak için yeterli değildir. Çünkü yukarıda adı geçen örgütler, daha çok bölgesel nitelikte oldukça o bölgeye hâkim ülkeyi parçalayan kuvvetin uygulamalarına ya da kararlarına karşı halkın sesi de ancak kastedilen sınırlar içerisinde yankı bulabilmiştir. Bu noktada işgal altındaki Polonya topraklarının, kendilerine sanayileşmeyi hedef alan ülkelerin hâkimiyetinde olduğunu hatırlamak gerekir. Yani Polonya, genel anlamda bu ülkeyi parçalayan devletlerin kendi sanayilerinde istifade etmek istediği ham kaynakların ve insan gücünün merkezlerinden biridir. Bu durumdan dolayı işçi sınıfına gün geçtikçe daha fazla insanın katılmasıyla hedef kitle oluşmuştur. 1864 yılından sonra Polonyalıların maruz kaldığı hem sosyal hem ekonomik yoksunluklar, idealize edilmiş bir vatanın tekrar dirilişi için başat argüman olmuştur.

Avusturya-Prusya Savaşı'nın 1866 yılında başlamasından doğan kriz, Alman olmayan halkların Viyana hükûmetinden birtakım imtiyazlar edinebileceğine dair ümidini yükseltmiştir. Çünkü Macarlar, Şubat 1867'de Kont Richard Belcredi'nin "*Ausgleich"* anlaşmasıyla Beust'un hükûmetinden özerk yapısını artıran bir imtiyaz koparınca, Galiçyalı Polonyalılar de eşit bir özerk statü elde edebileceğini düşünmüştür. Bunun üzerine Galiçya Meclisi, Rutenyalı köylü üye temsilcileri ile 10 Aralık 1866 tarihinde büyük çoğunluğun oyuyla Habsburg İmparatorluğu çatısı altında bir federal yapı

[439] Agaton Giller, 1870 Fransa-Prusya Savaşı çıktığında Liviv'de *Gazeta Narodowa'da* (Milli Gazete) yazmaya başlamıştır. Giller, bu gazete sayesinde daha önce 1863 Ocak Ayaklanması'na katılan milliyetçileri etrafına toplayabilmiş ve Galiçya'da bir ayaklanmanın başlaması için faaliyet yürütmüştür. Bkz. Jarnecki, 2004, s. 18.

[440] Leslie, 1980, s. 18.

talep etmiştir. Taleplerinin kabul edilmemesi üzerine Viyana'ya heyet gönderilmiştir. Ancak Eylül 1868'de tekrar iletilen federal yapı isteğinin reddedilmesi üzerine Kont Stanisław Tarnowski, Stanisław Kozmian, Ludwik ve Henryk Wodzicki ve Józef Szujski gibi seçkin kesim, "Polonya'ya Bakış" (*Przegląd Polski*) dergisi etrafında bir araya gelerek Viyana yönetimine karşı tepkilerini dile getirmişlerdir.[441] Yine aynı grup 1869 yılında "Stańczyk'ın Dosyaları" (*Tęka Stańczyka*) başlığı altında makaleler yayınlamaya başlamıştır.[442] Bu ekol, Viyana'da kitleleri radikal eylemlere yönlendirebileceği ve seçkin insanların -kontrolden çıkabileceği düşünülen- toplum üzerindeki etkisini zayıflatabileceği endişesini uyandırmıştır. Buna göre Habsburg yönetiminin gözünde Polonya halkının, devrimci düşüncelerden uzak idare edilmesi ve Franciszek Smolka gibi Livov'un sol liberalistlerinin akımlarından yoksun bırakılması gerekmiştir.[443] Bu durum, Habsburg nezdinde Galiçya bölgesinin tarımsal bir yapıya sahip olması gerekliliğine dair kararlılığını net bir biçimde göstermektedir. 1846 Kraków Ayaklanması ve 1848 Galiçya İhtilâli dönemlerinden beri ordusunun kitle hareketlerini bastıramayacak kadar zayıf olduğunu bilen, ayrıca kendi iç sorunlarıyla da uğraşmak zorunda olan Habsburg'un, özellikle işçi örgütlenmesi gibi kolektif hareketler karşısında şimdiye kadar olduğundan daha fazlasını kaybedeceğini düşünmüş olması kuvvetle muhtemeldir.

Aleksander Świętochowski'nin başyazarı ve yayıncısı olduğu Przegląd Tygodniowy, *Życia Społecznego, Literatury i Sztuk Pięknych*" (1866–1904) adlı dergiler pozitivist düşünce

[441] Leslie,1980, s. 11.

[442] *Tęka Stańczyka* adli derginin yazarlarına "Stańczycy" denmiştir. Bu grup, gelenekselliği ve muhafazakârlığı savunmuştur. Özellikle Galiçyalı yazarlar tarafından bu gruba eleştiriler getirilmek istenmiştir. Bu açıdan bilimi önceleyen pozitivist yazarlara Buckle'ın "natüralizmi" esin kaynağı olmuştur. Çünkü Buckle'ın natüralist felsefesi, tabiatın metodolojik bilimselliğinden daha ideolojik bir yaklaşım sunmuştur. Bkz. Grabski, 1970, s. 271.

[443] Leslie, 1980, s. 12.

bağlamında yayınlar sunmuştur.[444] 1880'lerden itibaren belirgin bir biçimde sol görüşlü düşünceler ağırlık basmıştır. 1881'den 1915 yılına kadar yayın hayatını sürdüren *Prawda* adındaki haftalık gazete/dergi de 1900 yılına kadar pozitivist yayınlar sunmuştur.[445]

Habsburg yönetimi altındaki Galiçya bölgesinde 1860'larda ivme kazanan sosyalist düşünceleri Rusya işgali altındaki Polonya topraklarında yaymak için birtakım girişimler söz konusu olmuştur. Çünkü 1863 Ocak Ayaklanmasından sonra Rusya, daha baskıcı yönetim anlayışına sahip olmuştur. Söz konusu yönetim anlayışı *Rusyfikacja* (Ruslaştırma politikası) etrafında şekillenmiştir.[446] Dolayısıyla uzun bir süre Polonyalılar yeraltı örgütlerini etkin bir biçimde kullanamamışlardır. Bu süreç içinde sadece ülkeyi parçalayan devletlerde yaşanan iktisadi gelişmeleri değil, aynı zamanda Avrupa'daki gelişmeleri de dikkate alarak işçi gruplarının desteğini alma gereğini de fark etmişlerdi.

1848 Galiçya İhtilalinden sonra köylülerin desteğini almaya yönelik ortaya çıkan sosyalist düşünceler, bundan sonra daha çok işçi sınıfının taleplerine yönelik bir farklılık göstermiştir. Bahsedilen baskıcı yönetim yüzünden yeterli hareket bulunamadığından ve -Avrupa'da- siyasi dengede gerekli ortam oluşmadığından dolayı bir ayaklanma gerçekleştirememişlerdir. Beklenen ayaklanmaya en uygun zeminin, ancak 1877 yılında Rusya ve Osmanlı Devleti arasında başlayan savaş ile meydana geldiği düşünülmüştür. 1877-78 Rusya-Osmanlı savaşı döneminde (93 Harbi) uygun ortamın meydana geldiği düşüncesiyle Walery Wacław Wołodźko (lakap Wacław Koszczyc – 1831-1904)[447],

---

[444] Bu dergilerde Feliks Bogacki, Józef Kotarbiński, Leopold Mikulski, Julian Ochorowicz ve Piotr Chmielowski yazmıştır. Bkz. Karczewska, 2012, s. 21.

[445] Jan Baudouin de Courtenay, Bogacki, Chmielowski, Samuel Dickstein, Adolf Dygasiński, Józef Kotarbiński, Zenon, Zygmunt ve Kazimierz Pietkiewiczowie, Ludwik Straszewicz ve bir süre sonra da *Głos* dergisini çıkaran Jan L. Popławski i Józef K. Potocki yazılar yazmıştır. Bkz. Karczewska, 2012, s. 21-22.

[446] Chojnowski & Manikowska, 1995, s. 357.

[447] Asıl adı Walery Wacław Wołodźko olan Wacław Koszczyc, 1831 yılında Belarus'da zengin bir toprak soylusu aileden gelmektedir. Eğitimini Rus okullarında almış ve Rus askeri okulundan

Livov'da Rusya'ya karşı askeri bir hareketlenmeyi cesaretlendirmek için "Polonya Ulusunun Konfederasyonu'nu" (*Konfederacja Narodu Polskiego*) kurmuştur.[448]

Konfederacja Narodu Polskiego ile yakın bir dönemde Jan Ludwig Popławski, Adam Szymański ile beraber 1877 yılında "Vatan Evlatlarının Birliği*"* (*Związek Synów Ojczyzny)* adı altında daha çok entelektüel yönü ağır basan bir örgüt kurmuştur. Popławski, Polonya'da bulunan Rus karşıtı örgütsel yapıları Rusya ve Prusya devletleri arasında büyük olasılıkla cereyan edecek bir savaşta isyana teşvik etmeyi amaçladığından dolayı bu örgüt, muhtemelen Galiçya'daki *Konfederacja Narodu Polskiego* ile bağlantılıdır. Ülkeyi parçalayan güçlere faaliyetleri ve üyeleri ifşa olup Haziran 1877'de kendi kendini fesheden *Konfederacja Narodu Polskiego*'dan[449] dolayı *Związek Synów Ojczyzny* örgütünün de benzer bir kaderi paylaşacağı zaman yakındır. Neticede 1878 yılında çarlık ordusu, *Związek Synów Ojczyzny* örgütünü dağıtmış ve grubun önde gelenlerini ya sürgün etmiş ya da hapse atmıştır.[450]

---

mühendis subay olarak çıkmıştır. Bir süre Rus ordusunda görev sürerken 1863 Ocak Ayaklanmasının patlak vermesiyle Polonya saflarına geçip (Belarus'ta görevli olarak) Polonya'nın bağımsızlığı için mücadele etmiştir. Ayaklanmanın başarısızlığa uğraması sonucu Osmanlı topraklarına kaçmıştır. Burada yol ve telgraf işlerinde hizmet etmiştir. 1876 Osmanlı-Rus savaşında Polonyalıların ayaklanma başlatmaları için Livov merkezli "*Koła Literacko-artystycznego*" cemiyeti içerisinde gazetecilik ve yazarlık yapmıştır. Bu sayede Livov halk hareketine büyük katkıları olmuştur. Osmanlı topraklarında yaşarken "Sahibey" mahlasıyla "*Wschód: ze Stambułu do Angory* (1874) ve *Z tajemnic Wschodu: obrazki i szkice Sahi-Beja* (1886)" eserlerini yazmıştır. Bkz. ___. (10 Kwietnia 1904). Kurjer Liwowski, s. 4.

[448] Walery Wołodźko haricinde bu konfederasyonun kurucuları arasında Edmund Riedle, Ksawery Gebhard, Teofil Szumski de bulunmaktadır. Ancak bu konfederasyon, yeterince ihtiyatlı hareket etmediğinden dolayı Rusya, Habsburg ve Prusya güçlerinin istihbarat ağı tarafından tespit edilmişlerdir. Bundan dolayı Haziran 1877'de Kofederasyon kendi kendini feshetmiştir. Bkz. Obsulewicz, B. K. (2016). Walery Wołodźko (Sahi-bej) i Akademicy Kijowscy. *Київські полоністичні студії* (Vol. XXVII, s.)., s. 370.

[449] Obsulewicz, 2016, s. 370.

[450] ŁĘtocha, R. (2010). Przez lud do narodu. Patriotyczne wizje Jana Ludwika Popławskiego. *Obywatel*. Vol. 1, s. 59-64.

Bahsedilen örgütlenmelerin dağıtılmasından sonra daha önce savunulan vatansever düşünceler, sosyalizm temelinde iktisadi ve kültürel gelişim üzerine kurgulanmıştır. Bundan dolayı Polonya'da işçi sınıfı merkezli ilk sosyalist örgüt Ludwik Waryński tarafından 1870'lerin son dönemlerinde *Proletariat* adı altında kurulmuştur. *Proletariat* örgütü toplumsal devrimi, Polonya'nın bağımsızlığını kazanmasından daha öncelikli bir ilke olarak benimsemiştir.[451] *Proletariat* ile yakın dönemde kurulan bir başka sosyalist örgüt ise *Lud Polski* (Polonya Halkı) adı altında Bolesław Limanowski tarafından Avusturya işgali altındaki bölgede kurulmuştur. Kısa bir süre sonra da Limanowski Paris'te bir gazete yayınlamaya başlayıp Rusya işgali altındaki Polonya'ya kaçak yollardan sokmaya başlamıştır. Hem örgüt hem de gazetede, işçilerin siyasi özgürlük için mücadeleden geri durmamalarını ve Polonya'nın bağımsızlığı için çaba sarf etmeleri gerektiği vurgulanmıştır.[452]

Yurtdışında ve Polonya'da yaşayan entelektüel kesimin haricinde Polonya'daki sıradan insanları (işçi sınıfı başta olmak üzere) da bilinçlendirmeye çalışan yayınlar da oluşmaya başlamıştır. Köylüler arasında Hristiyan değerleri yüceltmek için 1870'lerde Stanisław Stojałowski tarafından *Wieniec* (Çelenk) ve *Pszczołka* (Arı) adlı dergiler satın alınmıştır. Stojałowski'nin bu çabalarının amacı, köylüleri daha geniş perspektifte politikaya çekmek olmuştur. Hristiyan değerler üzerine kurulu bu yayın ve hareketlerin amacı nefret oluşumlarından kaçınmaktır. Köylü ve işçilerden oluşan kitleler, kilisenin arkasında siyasi çıkarları önceleyen demokratlara karşı birliktelik oluşturmak için

[451] Rus *Narodnaya Volya* örgütü tarafından oldukça fazla etkilenmiştir. 1884 yılında *Narodnaya Volya* örgütünden birtakım önde gelen isimlerle iş birliği dahi yapmıştır. Ancak 1885 yılında *Proletariat*'ın önde gelenlerinden dört liderin idam edilmesi ve Waryński'nin Schlüsselburg'ta hapse atılmasından sonra faaliyetleri son bulmuştur. Bkz. Seton-Watson, 1965, s. 184.

[452] Seton-Watson, 1965, s. 185.

yönlendirilmektedir. Ancak 1878 yılından itibaren bu girişimler büyük toprak sahipleri ve Katolik kiliseler tarafından hoş karşılanmamaya başlanmıştır.[453]

1863 Ocak Ayaklanmasından sonra köylü ve işçilerden oluşan sıradan halkın topluma daha faydalı olması amacıyla siyasi düzlem belirgin bir biçimde sosyalizm düşüncesiyle şekillenmeye başlamıştır. Buna göre köylü/işçi sınıfı ile diğer sınıfa ait insanların birlik içinde hareket etmeleri gerekliliği açık olduğundan dolayı karşı karşıya gelmelerine sebep olacak düşünce ve hareketlerden kaçınmaları elzem bir durum olmuştur. Dolayısıyla sözü edilen girişimler, her ne kadar Hristiyan değerler üzerine kurulu da olsa vatanın bağımsızlığına giden yolda birtakım tolerans tanınması gerektiği bilinciyle Kilisenin bu girişimleri hoş karşılamamış olması muhtemeldir. Polonyalı köylü ve işçilerin gelişimini ve eşitliğini savunan Bolesław Wysłouch[454], Mart 1883'te *Kurier Lwowski* (Liviv Postası) adlı gazeteyi çıkarmaya başlamıştır. Aynı zamanda köylü örgütlenmesini daha sağlam temellere oturtmak için 1886 yılında *Przegląd Społeczny* (Toplumsal Bakış) ve ardından *Przyjaciel Ludu* (Halkın Dostu) adlı dergilerini kurmuştur. [455] Çünkü Wysłouch, Polonya'nın geleceğinin köylü ve işçi gibi sıradan insanlarda olduğunu ve elit kesimin de buna katılması gerektiğini savunmuştur.[456] Buna

---

[453] Leslie, 1980, s. 18-19.

[454] Çünkü Bolesław Wysłouch, 1890'lara kadar soylular ve orta sınıf (burjuvazi) tarafından köylülerin, vatanın birçok meselesi için ortak bağlarının olmadığı düşünüldüğünü belirtmiştir. Köylüler, Polonya'nın tekrar kurulmasına karşı olmuş ve Rusya, Prusya ve Habsburg yönetimlerinden Polonyalı soylulara karşı çıkarlarının korunmasını talep etmişlerdir. Wysłouch, köylülerin bu yönetimlerden beklentilerinden dolayı toprak sahibi soylular ve burjuvaların, köylülerin Polonya'nın kaderinde yerinin olmadığını ve eşit vatandaşlık haklarının olmaması gerektiğini savunduklarını ifade etmiştir. Bkz. Brock, P. (1951). Bolesław Wysłouch, Founder of The Polish Peasant Party. *The Slavionic and East European Review* Vol. 30/74, s. 139-163.

[455] Bolesław Wysłouch siyasi karakteri, gazeteciliği ve üyesi olduğu örgütler ile partiler hakkında, ayrıca *Przegląd Społeczny* ve *Przyjaciel Ludu* dergileri hakkında daha fazla bilgi için bkz. J. Myśliwski, 1991, s. 145-152.

[456] Wysłouch, *Przegląd Społeczny* (Toplumsal Bakış) ve *Przyjaciel Ludu* (Halkın Dostu) gibi gazete ve dergilerde, köylü halkın Polonya kültürünü muhafaza ederek ve Polonya'daki siyasi hareketlere katılarak Polonya'nın bağımsızlığını kazanmasında en etkin insan grubu olduğunu

göre köylü ve işçi sınıfının, iktisadi gücünün ne kadar etkin olduğu görüldüğünden dolayı ulusal kimliğin temsilcileri olabilecekleri de dikkate alınmaya başlanmıştır. Bundan dolayı bu dönemde ortaya çıkan siyasi örgütlenmeler, ulusal kimliğin taşıyıcısı olmalarına yönelik bir bilinç oluşturmalarının yanında bundan sonra politikalarını köylü ve işçi sınıfın iktisada katılımı çerçevesinde şekillendirmeye başlamışlardır. Bu doğrultuda köylü ve işçi grubu, aynı zamanda sosyalist düşünceye sahip "Genç Polonyalılar Birliği" (*Związek Młodzieży Polskiej - ZET)* çatısı altında radikal görüşlere karşı destek görmüştür. *Liga Polska* adlı hareket ise ağırlıklı olarak diğer işgal altındaki bölgelerde faaliyet göstermiştir. Sözü edilen hareketler, milli bir bilinç oluşturma ve milli değerler etrafında şekillenmiş iktisadi gelişim üzerine kurulu bir hayat inşa etme amacını gütmüştür.

Kasım 1886 tarihinde kurulan "Genç Polonyalılar Birliği'nin" (ZET) iç tüzüğünde bu birliğin, vatandaşların okulu olduğu, bağımsız bir Polonya'nın kurulmasının amaçlandığı ve siyasi, toplumsal ve ulusal adalet üzerine kurulu olduğu vurgulanmıştır.[457] Asıl kurucuları; Stefan Żeromski, Roman Dmowski ve Wacław Machajski'dir. *ZET*'in kurulduğu dönemlerde siyasi hayatın zaten başlı başına oldukça zor ve sosyalist ideolojiler üzerine kurulan bu örgütün ilkeleri, alışıla gelmişin dışında olduğundan dolayı insanların güven duymamasına neden olmuştur. Buna göre halkın desteğinin oldukça az olduğu söylenebilir. Bu bağlamda örgütün ayakta kalmasında esas gücü sosyalistler oluşturmuştur. *ZET*, faaliyetlerini Polonya okulları içerisinde yürütmüş ve öğrenci grevleri ile boykotları içerisinde yer almıştır. Bu sayede özellikle 1905 yılındaki

---

vurgulamıştır. Bolesław Wysłouch ve karısı Maria, köylülerin sosyalist fikirler temelinde Polonya'nın bağımsızlığını savunan *Polskie Stronnictwo Ludowe'*yi (Polonya Halk Hareketi - PSL) 1905 yılında kurmuştur. Bkz. Brock, 1951, s. 139-163.

[457] ___. (1935a). *Dla Polski - ZPMD 1886*. Warszawa: ZPMD. s. 3., Polonyalı Genç Demokratlar Birliğinin 1886 yılında basılan bildirisi gizli basıldığından basıldığı yer belirtilmemiştir.

devrim[458] ile Rus işgali altındaki bölgelerde daha geniş haklara ve ayrıcalıklı bir konuma sahip okullar açılabilmiştir. Bu okullar ile *ZET* en büyük dönüşümünü, daha sonra Polonyalıların lideri olacak Józef Piłsudski'nin (1867-1935) bağımsızlığa yönelik çalışmalarıyla sağlamıştır. Bağımsızlık adına bu girişimler, gençlere o kadar etki etmiş olacak ki Birinci Dünya Savaşı'nın eşiğinde *ZET*, bağımsızlık için mücadele veren "Düzensiz Polonya Savaşçı" birliklerinin (*Wodza Polski Walczącej*) emri altına girmiştir.[459]

Popławski, 1882 yılında hapisten çıktıktan bir yıl sonra pozitivist rahip Aleksander Świętochowski tarafından yayınlanan *Prawda* (*Gerçek*) adlı haftalık bir dergide yazmaya başlamıştır. Burada Jan Poplawski ve Jan Karol Potocki[460] yakın arkadaş olmuş ancak kısa bir süre sonra derginin, halka bir çıkış yolu göstermeyen politikasını eleştirdikleri gerekçesiyle buradan ayrılıp pozitivist düşünceleri reddeden *Głos* (*Ses*) adındaki haftalık yayın yapan dergiyi kurmuşlardır.[461] Bu dergide Ludwik Krzywicki, Wacław Nałkowski, Aleksander Łętowski, Mieczysław Brzezinski, Zygmunt Miłkowski ve Edward

[458] 1861 yılından itibaren Rusya'da uygulanan Toprak Reformu'nun başarısızlıkla sonuçlanması neticesinde köylüler, sanayide çalışmayı yeğlemiştir. Sanayi etrafında oluşan işçi sınıfı, Rusya'nın 1870'lerde hayata geçirdiği büyük sanayi politikaları nedeniyle daha da ezilmeye başlamıştır. 1890'larda sosyalist işçi örgütleri daha agresif tutum sergilemeye başlamıştır. 1899-1903 yılları arasında yaşanan ekonomik kriz ve gıda krizini 1904 Rus-Japon Savaşı izlemiştir. Bu savaştan yenilgiyle çıkan Rusya'da durum daha da kötüye gitmiş ve Ocak 1905'te "Kanlı Pazar" adı altında önemli bir dönüm noktası yaşanmıştır. 1905 yılı içerisinde ülke genelinde yaşanan büyük grevler ve çatışmalar neticesinde Çar, 30 Ekim 1905'te Ekim Manifesto'sunu yayınlayarak Devlet Konseyi ve Duma'dan oluşan iki meclisli bir parlamento meydana gelmiştir. Bkz. Armaoğlu, 2014, s. 764-770.; Seton-Watson, 1965, s. 41-46, 74-81, 109-130, 154-158, 197-217, 219-231.

[459] Polonyalı Genç Demokratlar Birliğinin 1886 yılında basılan bildirisi gizli basıldığından basıldığı yer belirtilmemiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. ___. (1935b). *Dla Polski - ZPMD 1886.* Warszawa: ZPMD. s. 4-5.

[460] Bu yazarlar, *Głos* dergisinden önce yine Świętochowski öncülüğünde çıkarılan *Prawda* adındaki haftalık gazetede yazılarınnı yazmışlardır. *Głos* dergisinde daha çok sosyalist-demokratik sol görüşler yer almıştır. Bkz. Karczewska, 2012, s. 21-22

[461] Kulak, T. (1989). *Jan Ludwik Popławski 1854-1908: Biografia Polityczna*. Wrocław Wydawnictwo Uniwersytet Wrocławski. s. 41.

Paszkowski gibi Marksist, sosyalist, halkçı düşüncelere sahip çeşitli yazarlar yazılarını yazmışlardır.

*Głos (*Ses*)* dergisi, 1887 yılında de facto olarak o dönemde yeni kurulan *Liga Polska* (Polonya Ligi) örgütünün bir yayın unsuru olarak kurulmuştur.[462] Popławski, de Polonya Krallığında söz konusu derginin yayın müdürüydü. Ayrıca yine *Głos* dergisinde Roman Dmowski, 1890 yılında köşesiyle büyük ün kazanmıştır. Bir yıl sonra Popławski ve Dmowski önderliğinde Varşova'da 3 Mayıs 1791 Anayasası'nın yüzüncü kutlamaları organize edilmiştir. Hatta 1892 yılında bu ikiliye "Üçüncü kampın üçüncü kurucu babası" olarak tanımlanan (*trzeci ojca założyciel obozu narodowego*) Zygmunt Balicki'nin katılımıyla *Liga Polska*, 1893 yılında *Ulusal Lig* (*Liga Narodowa)* ismine dönüşmüştür. Ancak *Głos* dergisi, çarlık tarafından 1894 yılında kapatılmıştır. Popławski öncülüğünde 1895 yılında tekrar canlandırılmaya çalışıldıysa da yayın hayatı fazla uzun sürmemiştir.[463]

Dinden daha çok sosyal ve ekonomik unsurları baz alan *Liga Polska* (Polonya Ligi) adındaki örgüt 1887 yılında kurulmuştur. *Liga Polska*, ilke olarak en büyük değerin ülke çıkarlarının olduğunu savunmuştur. *Liga Polska*'nın kurulmasıyla beraber *Bütün Polonya Hareketi* (*Ruch Wszechpolski*) başlığı altında artık daha kapsayıcı bir sisteme ulaşılmış oldu. Zygmunt Balicki, Jan Ludwik Popławski[464] ve Roman Dmowski, *Liga Polska*'nın liderleri ve ideologları olarak bilinir. İşgalci devletlere karşı nefreti körükleyen bir politika izlemiştir. Hatta uzun yıllar süren nefret politikası, Polonyalıların vatanlarında

[462] Hugh Seton Whatson, *Liga Polska* ismi yerine doğrudan *Liga Narodowa* ismini kullanmıştır. *Liga Narodowa'*nın İsviçre'de Milkowski tarafından kurulduğunu belirtmiştir. Bkz. Seton-Watson, 1965, s. 185.

[463] Łętocha, 2010, s. 63.

[464] *Liga Polska*'nın sosyalist temelde yapılanmaya sahiptir, ancak Poplawski'nin örgüte katılımıyla –Polonya tarihi, geleneği, coğrafyası ve çıkarları esas alınarak- milliyetçi argüman üretilmeye başlandı.

yaşayan halklar arasındaki ilişkilerde daha sert tutum sergilemelerine neden olmuştur. Bundan dolayı Polonya'yı parçalayanların, Polonya karşıtı politikalarına karşı kendisini sorumlu görmüştür. İşçi sınıfına ait hareketlerle de bir çatışma içerisindeydi. Örgütün bu tutumu, ancak *Liga Narodowa* (Ulusal Lig) adı altında yeni bir yapılanmaya gitmesiyle değişmiştir.[465] Polonya'nın Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle kurulmasının sonrasında, özellikle *Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe – SDN* ve *Polskie Stronnictwo Ludowe*- PSL partileri aracılığıyla, Polonya siyasetinde baskın bir role sahip olması, söz konusu yapılanmanın başarılı olduğu iddia edilebilir.

Liga Narodowa, faaliyet yürütebilmek ve ayakta durabilmek için para ve nüfuzlu bir sınıftan destek almaya ihtiyaç duymuştur. Aynı zamanda ideolojik ve eğitim alanında da demokratik bir karaktere sahip olmuştur.[466] Ulusal çıkar ilkesi, bu hareketin kurulduğu andan itibaren ideolojisinin temeli olmuştur. Roman Dmowski tarafından 1893 yılında basılan "Bizim Vatanperverliğimiz" (*Nasz Patriozm*) ve 1903 yılında basılan "Günümüz Polonyalısının Düşünceleri*"* (*Myśli Nowoczesnego Polaka*) adlı risaleler ile söz konusu ulusal çıkarlar daha net bir biçimde belirtilmiştir.

---

[465] Dönemin ünlü siyaset adamı ve tarihçi Stanisław Kozicki, Ulusal Ligi'n (*Liga Narodowa)* oluşumunu ve hedeflerini ele alan eserinde SDN'nin başlangıç dönemlerinde pozitivist düşünceyi ilke edindiğini belirtirken „laik bakış açısına" sahip bir parti olarak betimlemiştir. Ama Kozicki, *Ulusal Demokrasi Taraftarlığı'nı* (SDN Partisini) tanımlarken genel hatları ile aslında bu partinin tipik bir sağcı parti olduğu tablosunu çizmiştir. Bkz. Kozicki, S. (1964). *Historia Ligi Narodowej: Okres 1887–1907*. Londyn: Myśl Polska., s. 223.; Kozicki, yakın çalışma arkadaşı Roman Dmowski ile Polonya gelenekleri ve tarihine bağlılık esas olmak üzere pozitivist reformlar çerçevesinde partinin geniş alana yayılması için çaba sarf etmiştir. Aynı zamanda Kozicki gerek partinin gerekse *Bütün Polonya Hareketi* (*Ruch Wszechpolski*) hareketinin pozitivist yapısının ne kadar sağlam olduğunu ifade etmek için „Historia Ligi Narodowej" adlı eserinde "*Balicki, Popławski ve Dmowski"* için ne kadar pozitivist bir bilince sahip olduğunu yer yer ifade etmiştir. Özellikle bkz. Kozicki, 1964, s. 452-453.

[466] Elit bir yapıya sahipti ki en somut kanıt olarak yirminci yüzyılın başında yaklaşık 350 üyesinin olması gösterilebilir. Bu üyelerin 320'si ise Polonya Krallığı'nda (*Królestwo Polskie*) yaşayan insanlardan oluşmuştur. Bkz. Dwojnych, A. (2004). Kościół i Katolicyzm w Ideach Narodowej Demokracji Przed Rokiem 1919. *Studia Płockie* (Vol. 32, s.). s. 175.

Liga Narodowa (Ulusal Lig*)*, 1905 yılındaki devrimden önce faaliyetlerinin ilk ayağını tamamlamıştır. Bağımsızlığa dair fikirleri daha çok yurtdışıdan alan bu grup, bağımsızlığı oluşturabilecek hedefleri formüle etmeye çalışmıştır. Söz konusu yurtdışından bağımsızlık fikirlerini getiren insanlar, sosyalist düşünceler ve (pozitivist bakış açısıyla) iktisadi gelişim temelinde daima elit gençler ve köylüler üzerinde bir etkiye sahip olmuştur. Örgütsel çalışmaya daha çok önem verilmiştir. Başlangıçta milliyetçiliği, bu örgütün programı içermiştir. Milliyetçi söylemler ve aynı millete aitlik bilincini savunmuştur. Düşüncelerini yaymada en etkin kullanılan araçlardan biri gazeteler olmuştur. Bu kapsamda çıkan *Przegląd Wszechpolski* (Bütün Polonya'ya Bakış)[467] adında 1885 ile 1895 yılları arasında Livov'da çıkan ve daha çok entelektüelleri hedefleyen gazeteyi bahsedilen bu amaç doğrultusunda kullanmıştır. Bu gazete ile *Liga Narodowa*, daha açık politika yürütmeyi ilke edinmiştir. Bu doğrultuda *Liga Narodowa*, 1897 yılında *Bütün Polonya'ya Bakış* gazetesinde *Ulusal Demokrat Halk Partisi*'nin (*Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe – SDN*) kurulduğunu ilan etmiştir. SDN Partisi, böylece Polonya'da kurulan ilk parti olmuştur. Bu partinin programları daha çok Rus işgali altındaki topraklarda uygulanabilmiştir. Ancak 1905 yılından sonra *Duma* kurulduktan sonra SDN Partisi gerçek anlamda faaliyetlerine başlayabilmiştir.[468]

[467] Seton-Watson, 1965, s. 185.

[468] B. Grott, „Chrześcijańskie i Świeckie Inspiracje w Doktrynach Nacjonalizmu Polskiego", *Przegląd Humanistyczny,* Nmr.4, 1994, s. 80.; Bogomił Grott, SDN'nin (*Ulusal Demokrat Halk* Partisi) sağcı bir parti olduğunu belirtirken sağ ideolojinin 19. yüzyılın ikinci yarısından sosyo-politik kozmopolit akımına özellikle sosyalizme karşı bir doktrin olarak anlatmıştır. "Milliyetçi dünya görüşünün" (*światopogląd narodowy*), "sosyalist dünya görüşüne" (*światopogląd socjalistycznego*) karşı bir öneri olarak sunulduğunu ifade ederken sonuç olarak „milletin", dünya görüşünde en yüksek değere sahip olmasının tartışılmaz olduğunu vurgulamıştır. Bkz. Grott, „Chrześcijańskie i Świeckie Inspiracje w Doktrynach Nacjonalizmu Polskiego", s. 81.

IV. BÖLÜM

POLONYA'DA POZİTİVİST EDEBİYATIN ÜÇ BÜYÜK TEMSİLCİSİ HENRYK SIENKIEWICZ, BOLESŁAW PRUS VE ELIZA ORZESZKOWA'NIN ESERLERİNDE ULUSAL BÜTÜNLÜK ARAYIŞLARI

4.1. Henryk Sienkiewicz'in Sanatına Genel Bir Bakış

Henryk Adam Aleksander Pius Sienkiewicz 5 Mayıs 1846 tarihinde Siedlicka vilayetine bağlı Lukowski bölgesinde dünyaya gelmiştir. Baba[469] tarafından Litvan(Oszyk ailesi) anne[470] tarafından ise çoğunluğu asker olan soylu bir aileye mensuptur.[471] Sienkiewicz 18 yaşında Litvanya'dan Ukrayna'ya, ardından da Polonya'ya yerleşmiştir. İlk eğitimini edebiyata düşkün olmasının yanı sıra kendi şiirleri de bulunan annesinden almıştır. Dolayısıyla edebiyata olan ilgisinin annesiyle olan ilişkisinden kaynaklandığı söylenebilir. Annesi dönemin halkı arasında yurtseverlik ve yurttaşlık hissi uyandıran Niemcewicz'in (1758-1841) tarihsel temalı şarkılarını öğrenerek aynı zamanda Sienkiewicz'in sanatsal yaratıcılığının biçimlenmesinde katkıda bulunmuştur.[472]

Sienkiewicz yazınsal etkinliklerine üniversite eğitimi sırasında Herbert Spencer'ın bilimcilik, Darwinizm ve kültürel toplumsal dönüşüm düşüncelerinden[473] ve dönemin "Varşovalı genç pozitivistleri" için bir idol olan Henry Thomas Buckle'ın *History of*

[469] Józef Sienkiewicz

[470] Stefenia Cieciszowska

[471] Anne tarafı "Roch" soylu ünvanıyla anılırken bu soy 13.yy'ın son dönemlerine kadar uzanmaktadır. Bkz. Nakładem_Centralnego_Komitetu, 1916, s. 3.

[472] Nakładem_Centralnego_Komitetu, 1916, s. 4.

[473] Mach, 2015, s. 1.

Civilisation in England adlı eserinden esinlenerek başlamıştır.[474] Daha öğrencilik dönemlerinde T*ygodnik Illustrowany*, *Przegląd Tygodniowy* ve *Wieniec* başlıklı dergilerde yazıları yayımlanmıştır. Düşüncelerini ifade etmek için gazetecilik mesleğini seçmiş, 1871 yılında filoloji ve tarih eğitimini tamamlamasının ardından *Gazeta Polska (*Polonya Gazetesi*)*'da "Litwos" (Litvanyalı) mahlasıyla yazılar yazmıştır.[475]

Sienkiewicz 1872 yılında kaleme aldığı *Na marne* (Boşuna) adlı ilk öyküsünün ardından soyluların umursamazlığını, kendilerine kalan mirası israf etmelerini ve Almanların kuklası haline gelmelerini eleştirdiği *Humoreski z teki Worszyłły* (Worszyłło'nun Dosyalarından Espirili Skeçler) adlı öyküsü ile yazın dünyasında tanınmaya başlamıştır.[476] Sienkiewicz Haziran 1874'te arkadaşlarıyla kurduğu *Niwa* dergisinin edebiyat bölümünü yönetmiştir. [477] Adı geçen dergide *Stary sługa* (Yaşlı Uşak), *Hania* ve *Selim Mirza* adlı öykülerini yayınlamıştır. 1876 yılında bir grup arkadaşı ile Kuzey Amerika'ya giden Sienkiewicz'in Amerika'da bulunduğu yıllarda *Listy z podróży po Ameryki* (Amerika Seyahatinden Mektuplar) adındaki mektupları *Gazeta Polska*'da yayınlanmış, aynı dönemde *Janko Muzykant* (Müzisyen Janko), *Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela* (Poznańlı Bir Öğretmenin Hatıratından)*, Latarnik* (Fenerci*)* ve *Wspomnienia z Maripozy* (Maripoz'dan Hatıratlar) adlı öykülerini kaleme almıştır.[478]

---

[474] Buckle'nin söz konusu eseri (1857'de birinci ve 1861'de ise ikinci cildi) 1863 Ocak Ayaklanmasından sonra "romantik" düşüncelere bir tepki olarak dönemin yazarları arasında popülerliğini kazanmıştır. 1867-1869 yılları arasında *Przegląd Tygodniowy* dergisinde H. Elzenberg, E. Sulimczyk-Swieżawski, W. Przyborowski, S. J. Czarnowski gibi popüler yazarlar tarafından sıklıkla ele alınmış ve söz konusu pozitivist anlayış bir ekol olarak "Varşova Genç Pozitivistleri" meydana getirmiştir. Aynı zamanda Sienkiewicz'in *Quo Vadis* eserinin ilham kaynağıdır. Bkz.Grabski, 1970b, s. 259-275.

[475] ___, 1985, s. 357.

[476] Nakładem_Centralnego_Komitetu, 1916, s. 5.

[477] ___1985, s. 357.; Świętochowski'nin, bu dergide bilime ve gelişime olağanüstü bir inanç beslediğinden ötürü kilise kararlarına saldırarak ve "Dumania pesymizmu" başlığı altında agnostik manifestoyu yayınlayarak yayın kampanyasının zirvesine çıktığı dönemlere rast gelmektedir. Bkz.Janicka, 2017, s. 33.

[478] Henryk Sienkiewicz'in bütün eserlerinin kronolojik sırası için bkz. https://mnki.pl/sienkiewicz/pl/o_muzeum/henryk_sienkiewicz__utwory

Eserlerinde yurtseverlik ve yurttaşlık temalarını sıklıkla kullanan Sienkiewicz bu temaları ele alırken diğer ülkelerdeki mücadeleleri farklı bir biçimde okuyucuya yansıtmayı başarabilmiştir. Amerikan yerli halkının hazin yazgısını ele aldığı *Sachem* (1880) adlı eserleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu eserinde halkı katliama uğrayan, kendisi ise kurtulup Almanlar (Antilop benzetmesiyle) tarafından yetiştirilen Kızılderili bir çocuğun öyküsünü kaleme alarak, Almanların toplum üzerinde yarattığı felaketi yansıtmak istemiştir.

Alman halkının, Amerika'da tarihsel bir varlığının bulunmamasına karşın, adım attığı yerleri ne denli çölleştirip yozlaştırdıkları iletisini vermek istemiştir. Bir anlamda Amerika'daki Polonyalı göçmenler arasında kendi çapında Almanlara karşı bir propaganda yürüttüğü iddia edilebilir. Ancak, Polonya özelinde daha gerçekçi eserler vermiştir. Sienkiewicz özellikle *Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela* (Poznańlı Bir Öğretmenin Hatıratından) ve *Bartek Zwycz̨eca* (Galip Bartek) adlı eserleri ile Almanlara ilişkin düşüncelerini belirgin bir şekilde ortaya koymuştur. *Poznańlı Bir Öğretmenin Hatıratından'*da küçük bir çocuğun, bir Alman okulunda Polonyalı kökeninden ötürü kendisine gösterilen tutumun yanı sıra derslerin ağırlığı nedeniyle günden güne eriyip giderek yaşamını yitirme öyküsünü anlatmıştır. *Galip Bartek*'te ise Bartek adındaki Polonyalı bir gencin 1870 yılında Fransa-Prusya savaşında yurdu olarak benimsediği Prusya safında savaşarak cesaret madalyası alma öyküsü işlenmiştir. Ne var ki Bartek eve döndüğünde Almanların kendisine de ailesine de bir saygı göstermediğinin, Polonya ulusu aleyhine Alman milliyetçiliğinin yükseldiğinin farkına varmış; dahası yaşamını kazandığı çiftliği de elinden alınmıştır.

Yazar 1883 ile 1888 yılları arasında *Ogniem i mieczem*[479](Ateş ve Kılıç)*, Potop* (Nuh Tufanı) ve *Pan Wołodyjowski* (Bay Wołodyjowski) adlı öykülerden oluşan ve *Trylogia* adlı üçlemesini yayınlamıştır. Adı geçen romanlarda pozitivist düşünceye farklı bir bakış açısıyla yaklaşmayı mümkün kılan Sienkiewicz okuyucunun mekânsal ve zamansal uzam bağlamında çeşitli rotalarda ilginç seyahatlerde bulunmasına olanak sağlarken, aynı zamanda kültürlerarası bir diyalog kurmasının da yollarını açmıştır. Sienkiewicz'in eserlerinin okuyucuya "yabancı olana" tanıklık etme fırsatı verdiği söylenebilir. Bu bağlamda, (sözü edilen *Trilogia* da dahil) eserlerinde dünya coğrafyasının egzotik bölgelerinde farklı dönem ve koşullarda yaşayan insanları tanıtan Sienkiewicz'in öyküleri okuyucular için farklı toplum ve kültürleri tanıtan bir toplumsal rehber niteliği taşır.

Sienkiewicz savaşları konu alan eserlerin ardından 1890'lı yıllarda insan doğasına yoğunlaştığı eserlerini vermeye başlamıştır. Yetenekli ama güçsüz, bir eylemi gerçekleştirmeye muktedir olmayan, sevdiği kadının esiri olan Leo Płoszowski adındaki bir kahraman üzerine kurulu *Bez dogmatu*[480] (İnançsızlık - 1891) ve diğer ulusların sanayicilerini/burjuvalarını övmeden bölge soylularının yaşamına hayranlık uyandıran, âşık olunan kadın ile büyük bir çöküntünün altından kalkıp yeni bir yaşama kucak açmayı konu edinen *Rodzina Połanieckich* (Połaniecki ailesi - 1895) adlı eserleri buna örnek gösterilebilir. Sienkiewicz bu son eseriyle muhafazakâr ve gelenekçi bir toplumu öncelemesi nedeniyle oldukça eleştirilmesinin etkisiyle, tarihsel nitelikleri yoğun *Quo*

[479] Son Polonya Kralı Stanisław August dönemi ve Napoléon savaşlarını konu alan "*Ogniem i mieczem"* (Ateş ve Kılıç) eserinde Henryk Sienkiewicz'in atalarının izlerini görmek mümkündür. Ayrıca Sienkiewicz, 1883 yılında "Słów" dergisinde bu eserini yayınlamıştır. Bkz. Nakładem_Centralnego_Komitetu, 1916, s. 3.
[480] Nakładem_Centralnego_Komitetu, 1916, s. 7.

Vadis (Nereye Gidiyorsun - 1896) ve *Krzyżacy* (Haçlılar - 1905) adlı eserlerini yayınlamıştır.[481]

Henryk Sienkiewicz'in sözünü ettiğimiz son iki eseri dışındaki hemen hemen bütün eserlerinde seyahatlerinden oldukça esinlendiği söylenebilir. Uzak ya da yakın coğrafyayı keşfetmek yazarın yaşam tarzı haline gelmiştir. Seyahatleri biyografisinin şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Fransa, Belçika ve ABD gezisinin bir derlemesi olan *W pustyni i w puszczy* (Çöl ve Vahşi Doğada) adlı eserinden yazarın dünyayı tanıma konusunda ısrarlı bir arzusunun olduğunu görmek mümkündür.[482] Aynı zamanda, bu isteğin Polonya'nın içinde bulunduğu siyasi ve toplumsal sorunlarından uzaklaşma ihtiyacının da bir dışa vurumu olarak değerlendirilebileceği kanaati doğmaktadır. Söz konusu eserler 1900 yılına gelindiğinde yazarın dünya çapında ün kazanmasının yollarını açmıştır.[483]

Yazarın 1905 yılında Nobel ödülünü alması Polonyalılar nezdinde, 1795 taksimiyle haritadan silinen Polonya'nın yeniden dirildiği yönünde bir duygu uyandırması bağlamında önemli olmuştur. 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı başladığında İsveç'e gitmiş ve burada Polonyalılara yardım amaçlı örgütler içinde faaliyet göstermiştir.

---

[481] *Quo vadis?* eserinde, Hz. İsa ile Aziz Petrus'un karşılaşmasından yola çıkarak Roma'nın başkentinde Hristiyanlığın başlangıcını resmetmiştir. Vatan sevgisini burgulamak maksadıyla yazdığı *Krzyżacy* eserinde ise Almanlara karşı duyduğğu öfkeyi yansıtmıştır. Almanların, Polonya topraklarında yayılmacı bir politika seyrettiği, Polonyalılara samimiyetsiz oluşlarını Polonya ulusunu yok etme arzuları içinde olduklarını anlatmıştır. Bkz. Nakładem_Centralnego_Komitetu, 1916, s. 8-9.

[482] Legutko, 2015, s. 137.; *Na polu chwały* (1908) adlı eserinde Jan Sobieski'nin zaferini konu edinmiştir. *Wiry* (1910) adındaki öyküsünde ise 1793 Anayasa öncesi Polonyalı yaşlılar ve gençler arasında gerçekleşen tartışmalar üzerinden 20.yy'ın başlarında karşılaşılan politik ve sosyolojik gerçekliğini yansıtmıştır. Napoléon döneminde Polonyalı savaşçıları konu aldığı ama ölümüyle yarım kalan *Legiony* eserini yayınlamıştır. Ayrıca *Legiony* ve *W pustyni i w puszczy* adlı eserleri "Tygodnik Illustrowany" dergisinde yayınlanmıştır. Bkz. Nakładem_Centralnego_Komitetu, 1916, s. 9- 10.

[483] Örneğin Rusya'da Tolstoy ve Emilé Zola'dan sonra en çok okunan bir yazardı. Bkz. Sztachelska, 2014, s. 231.

Sienkiwicz Polonya'nın bağımsızlığını göremeden 15 Kasım 1916 tarihinde yaşamını yitirmiştir.

Sienkiwicz'in gezileri üzerine araştırmalarını ve edebi kişiliğini inceleyen araştırmacı Kazimierz Wyka, yazarın yaşamının 1874 ile 1914 yıllarını kapsayan 17 yılını seyahat ederek geçirdiğini ifade etmiştir. Wyka, Sienkiewicz'in yaratıcılığının seyahatleri ile şekillendiğini ve seyahat ederek dünyayı tanıyabildiğini, tanıklık ettiği kültürleri böylelikle okuyucuya anlattığını belirtmiştir.[484] Henryk Sienkiewicz'in seyahate bu denli düşkün olmasının altında yatan nedenlerden birisi de çocukluğunda okuduğu pek çok eserin yanında Robinson Cruose'un tek başına ıssız bir adada yaşamda kalma başarısının büyük bir iz bırakmış olmasıdır. Robinson'un, Sienkiewicz üzerinde bıraktığı etki, üniversiteden sonra Amerika, Afrika ve Avrupa'nın tümüne seyahatler gerçekleştirmesine esin kaynağı olmuştur.[485] Aynı zamanda Napoléon'un yaşamını resmeden *Henryś* başlıklı eseri, Sienkiewicz'in hayal dünyasının genişlemesine olanak sağlamakla beraber daha cesur adımlar atmasına ilham vermiştir.[486] Seyahat etmenin Sienkiewicz'in yaşamında dikkat çekici ve önemli bir yere sahip olduğunu yazarın kendi kaleminden de görebilmek mümkündür. Yazar, 1876 ile 1878 yılları arasında Amerika'daki seyahati sırasında yazdığı mektuplardan birinde şu sözleri kaleme alır:

> "Tuhaf bir şey! Nedir tam olarak şu seyahat etmenin anlamı? Örneğin iki sene önce Varşova'dayken aklıma gelmiş olsaydı böyle bir gezi, böylesi bir geziye aşırı arzulu hisseder miydim? (…) İki şeyi hayal edin: jaguar ve Varşovalı bir yazarı. Her ikisi de iki yarım kürede doğmuş, bir gün biri yolda ikincisinin karşısına çıkıyor ve biri diğerini yiyor… Bu durumda kim, ne oluyor? Jaguar yazar!!! Bu vahşi canavarın kimi yediği hakkında bir fikri olabilir miydi? Acaba bu adamı yerken, Gazeta

[484] akt. Legutko, 2015, s. 138.
[485] Nakładem_Centralnego_Komitetu, 1916, s. 4.
[486] Nakładem_Centralnego_Komitetu, 1916, s. 5.

> Polska'dan yüzlerce makaleyi yediği hakkında bir fikri olabilir miydi? İki yüz adet seyahat mektubu… (…) Yazarı yediği için büyük bir günah işlediğini ya da hiç olmadı bir buzağı ya da keçi yemekten daha lezzetli bir şey yediğine ilişkin fikir oluşabilir miydi? Ooo korkunç! jaguar, gece inine geldiğinde erkek jaguara "Biliyor musun? Kendimi kötü hissediyorum. Bugün tatsız bir şey yedim." [487]

Bu satırları Maripoz'da (Amerika) yaptığı bir orman gezisinde, üzerinde kendisini savunacak bir bıçak dahi yokken vahşi bir jaguar ile karşı karşıya geldiği ve şans eseri kurtulduğu bir hatırasına atfen yazmıştır. Ölüm ile yaşam arasında bıçak sırtında kalmış olmayı deneyimlemesine rağmen Sienkiewicz, seyahat arzusundan hiçbir zaman vaz geçmemiştir. Ayrıca mektupta üstü örtülü ve metaforik bir dille verilmiş bu anlatının alt mesajlarla dolu olduğu söylenebilir. Şöyle ki mektupta Sienkiewicz kendisini Varşovalı bir yazar olarak görürken yabancı olduğu kültürü ise vahşi bir hayvana (Polonyalı hakkında hiçbir fikri olmayan cahil bir insan) benzetmiştir. Keçi ya da buzağı yemeye alışkın Jaguar benzetmesi ile o hayvanın (kendisini/ulusunu tanımayan insanın) alışık olmadığı bir şeyle tanışması tasavvur edilmiştir. Böylesi bir tanışıklığın memnuniyet vermeyeceği düşüncesi ile Sienkiewicz, yazılarının daima bulunduğu ülkelerde yaşayan Polonyalılara hitap etmesine önem vermiştir. Nitekim Sienkiewicz, Amerika'da anavatanına özlem duyduğu dönemlerde eserlerine esin kaynağı olabilecek karşı karşıya kaldığı zorluklar içinde, kendi sorumluluğu ve özgürlüğü çerçevesinde kendi yaşamını inşa eden güçlü insanları bulabilmiştir.[488]

Eserlerinin bir kısmında buna benzer masalsı ya da mitsel anlatım biçimleriyle verdiği iletileri bir ölçüde sansürden de saklamıştır Sienkiewicz. Pozitif bakış açısını parabolik ve fantastik anlatım biçimleriyle kaynaştırarak eser veren Sienkiewicz, sıradan

[487] Sienkiewicz, 2017, s. 201-202.
[488] Ławski, 2017, s. 335.

bir Polonyalının anlayamayacağı kadar zor bir yazar olmuştur.[489] Ancak eğitimli, aydın Polonyalılar arasında kabul gören Sienkiewicz, okuyucularına üstü örtülü bir biçimde farklı kültürleri, toplumları ve bu toplumların çeşitli özelliklerini anlatarak okuyucuların dış dünyayla tanışmanın yollarını açmıştır. Diğer bir yandan yazarın bu özelliği, Polonya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyet yönetimi altına girdiği dönemde dahi serbestçe okunmasına olanak tanımıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası sosyalist sistem içerisindeki Polonya'da da Henryk Sienkiewicz'in Polonyalılar arasında bilinirliliği devam etmiştir. Dahası bu dönem içinde Polonyalıların kimlik tartışmaları nüksettiğinde yazarın ünü geniş çevrelere ulaşmıştır. Bu bilinirliğin çok daha geriye dayandığını söylemek mümkündür. II. Dünya Savaşı yıllarını kapsayan süreçte de askeri birlikler kütüphanelerinde Sienkiewicz'in eserlerinin yer aldığı belirtilmelidir. 1945-1946 yılları arasında yayın evleri Afrika, Amerika, İsveç, Hindistan gibi yurt dışında bulunan Polonya askerlerine Sienkiewicz'in yurtseverliği konu alan eserlerini ulaştırmıştır.[490] Bu durum Sienkiwicz'in gizli bir isyancı popülist olarak algılanmasına yol açarken; savaş sonrası Polonya'da hala yerini korumasına ve örnek alınan ana akım yazarı olarak kabul edilmesine neden olmuştur.

Ulusal Polonya Kütüphanesi (Biblioteka Narodowa), savaş sonrası Polonya'da en fazla basılan kitaplar arasında Sienkiewicz'in eserlerinin yer aldığını kaydetmiştir.[491] 1999 yılına kadar 50 baskıdan fazla piyasaya sürülen kitaplar arasında Adam Mickiewicz'in "*Pan Tadeusz*" eserinin birinci, Sienkiewicz'in "*W pustyni i w puszczy*", "*Krzyzacy*", "*Potop*" adındaki eserlerinin ise her zaman ikinci, üçüncü ve dördüncü sırada

[489] *Bądź błogosławiona (1893), Dwie łąki (1903), W pustyni i w puszczy (1911), Dioklesa*. *Baśni ateńskiej* (1906), *Sąd Ozyrysa (1908), Co się raz stało w Sydonie* (1907), *Quo vadis? (1896).* Bu eserlerin parabolik ve fantastik yorumları için bkz. Legutko, 2015.
[490] Sztachelska, 2017, s. 252.
[491] Kostecki, 1992, s. 153-223.

olduğu görülmüştür. Özellikle 1945 yılında "*Krzyzacy"* adlı çalışması yazarın en yüksek tiraja ulaşan eseri olmuştur. 1946 yılında Sienkiewicz'in 1913-14 yıllarında yazdığı ancak yarım kalmış "*Legiony*[492] eserinin çağdaş ve demokratik bağımsızlığa dair vurgusu, bu eserin Instytut Literacki tarafından basılmasında önemli bir etken olmuştur. Söz konusu durumlardan Sienkiewicz'in sosyalist sistem çökene dek Polonya'daki popülerliğini koruduğu sonucuna ulaşabilmek mümkündür.

Polonyalılar için zamanın ötesinde bir yazar olarak kabul edilen Sienkiewicz'in ABD'de yaşadığı dönemde kaleme aldığı (1872 yılında ilk defa yayımlanan) "*Humoresek z teki Worszylly*" adlı eseri içinde "pozitivist ve demokrat" görüşleri bir arada barındırıyor olmasında ötürü 1950'lerde de oldukça ilgi uyandırmıştır. Bunun nedeni Rusya'da 1952 yılında Stalin'in ölümü sonrasında iktidara gelen Kruşçev ile siyasi temelde "kolektif liderliğin" oluşturulmasının Sovyet çatısı altındaki ülkelerde bağımsızlığa bir adım daha yaklaşma olanağı olarak değerlendirilmiş olmasıdır. Polonya'da ise Poznan Ayaklanması[493] ile başlayan bu süreçte eşitlik, özgürlük, adalet propagandaları ile kendine özgü demokratik bir ülke yaratma olasılığına ilişkin düşünceler yeşermiştir. Ancak Polonyalılar arasında halkının geçmiş geleneklerinden kopmaması ve ülkenin işgal altındayken üretilen demokrasi özünün üstüne çağdaş demokratik düşünceleri ekleyerek Avrupa'da benzersiz demokratik bir ülke yaratılabilmesine ilişkin tartışmalar da devam etmiştir. Bu açıdan bakıldığında Sienkiewicz'in eserlerinin bu amaca ulaşmada önemli bir yol gösterici olduğu sonucuna varılabilir.

Söz konusu demokratik ve pozitivist düşünceleri kıyaslamak için de yine Sienkiewicz'in mektuplarından bir araya getirilmiş "*Listy z podroży do Ameryki (1876-1878)*" eseri de savaş sonrasında Polonyalılar arasında ilgi görmüştür. Bu eserinde

[492] Daha fazla bilgi için bkz. Sztachelska, 2014, s. 229-247.
[493] Armaoğlu, 1999, s. 468-475.

Sienkiewicz'i, "demokratik bir bakışa açısına sahip" ve "kapitalizm düşmanı" bir kişilik olarak gözlemlemek mümkündür.[494] Bu bakımdan Stalin döneminde Sienkiewicz'in eserleri oldukça ilgi görmüştür. Burada yazarın edebiyatı hem düşünsel hem de aydınlanmacı siyasi ideolojiyi benimseme maksadıyla bir araç olarak kullanması önemli bir etkendir.[495] Sienkiewicz'in eserlerindeki karakterlerin savaş sonrası Polonya'da hala varlığını sürdüren insan tipleriyle benzeşmesinden kaynaklanan evrensellik algısı ve pragmatist bakış açısı yazarın öne sürdüğü tezlerin temel ilkeler olarak güncelliğini korumasında etkilidir.

Toplumsal bilinçaltına bu denli hitap eden ve toplumsal gerçekleri ortaya koyan bir yazarın Sovyet döneminde dahi Polonyalılarla buluşmasındaki bir diğer etken olarak, yazarın yetişkinler için masalsı ve mitsel anlatımı kullanması gösterilebilir.[496] Bundan dolayı Sovyet yönetimin sansüründen sıyrılmış ve PRL'nin uygun gördüğü şekliyle Sienkiewicz, pozitivist bir düşünce yapısına sahip, toplumsal konulara karşı duyarlı ve demokratik, gözlem gücü yüksek ve gazeteci kimliğiyle ölçüt alınan bir yazar olmuştur. Sienkiewicz'in, belirtilen hususlardan ötürü Polonyalılar arasında oldukça popüler olması, sanatçının adına 1958 yılında Oblęgork`ta, 1966 yılında Wola Okrzejska'da ve 1978 yılında da Poznan'da adına müze açılmasını sağlamıştır.

4.1.1. Kulturkampf'a Başkaldırının Bir Başka Yöntemi "*Z Pamiętnika poznańskiego nauczyciela*"

Henryk Sienkiewicz, Amerika seyahatinde yazdığı *Z Pamiętnika poznańskiego nauczyciela* (Poznanlı Bir Öğretmenin Hatıratından) adındaki diğer bir öyküsü de içerdiği

[494] Sztachelska, J. (2015) PRL-owski żywot Henryka Sienkiewicza. *Kariera Pisarza w PRL-u*. Warszawa. IBL PAN, s.
[495] Sztachelska, 2017, s. 255
[496] Legutko, 2015, s. 135-152.

pozitivist unsurlar bakımından ilgi çekicidir. Poznan'da özel eğitim veren Wawrzynkiewicz, henüz on bir yaşındaki eski bir öğrencisinin Prusya işgali altında bir bölgede bulunan okulda yaşadıklarını anılarına kaydetmiştir. Wawrzynkiewicz, Michaś'a 11 yaşına gelene dek altı yıl boyunca[497] özel öğretmenlik yaptıktan sonra Michaś'ın Alman okulundaki derslerinde başarılı olabilmesi için yardımcı olmak maksadıyla görevini devam ettirmiştir. Michaś okula ilk başladığı andan itibaren başta Almanca dersi olmak üzere birçok derste başarılı olamamış, bu sorunu büyük ölçüde Wawrzynkiewicz'in sayesinde aşmaya çalışmıştır. Ancak yazar Henryk Sienkiewicz, bu eserde her şeyini yitirmiş olan bir annenin evladına "geleceği/kurtarıcısı" olduğu düşüncesi doğrultusunda olağanüstü nitelikte bir umut bağlamasıyla örtülü bir biçimde her şeyini yitirmiş bir ülkenin (Polonya) genç evlatlarına karşı beslediği ümidi yansıtmak istemiştir. Öyküde yazar tarafından kurgulanan bu gerçekliğe rağmen Sienkiewicz, öykünün diğer kahramanı Michaś'ın annesi aracılığı ile küçük bir çocuğa yüklenen "gelecek/kurtarıcı" imgesini, her şeyini yitirmiş bir ülkenin genç evlatlarına beslediği ümit ile yansıtmak istemiştir.

1830'dan sonra İtalyanların veya Polonyalıların ayaklanmalarında olduğu gibi, diğer ulusal ve liberal ayaklanma hareketleri de kendilerini özgürlüklerini kazanarak diğer herkesin özgürleşmesini başlatmaya yazgılı birer Mesih olarak görme eğilimindeydiler.[498] Söz konusu hareketlerin kutsanmış liderleri, ulusaldan çok diğer uluslara da yol gösterici/kurtarıcı Mesih olarak kabul ediliyordu. Polonya özelinde halkın yaşadığı sıkıntıların ve yoksunlukların sebeplerini tiranlara (Ruslara ve Prusyalılara) bağlamaları ve dolayısıyla bu zor koşullardan kurtulmanın biricik yolunun, yabancı müdahalelerin ortadan kaldırılması gerektiğine dair ortak düşünceye sahip olmalarıydı.

[497] Sienkiewicz, 1945, s. 6.
[498] Hobsbawm, 2003, s. 76.

Bu durum, doğal olarak bir lidere ümit bağlamalarına neden olmuştur. Ancak 1864 yılına kadar olan irili ufaklı ayaklanmalardan tecrübe ettikleri kadarıyla Polonyalılar, bir insana (daha doğrusu bir grup insana) yükledikleri misyonun bir ulusu kapsayamayacak kadar sığ olduğunu fark etmişlerdir. Ulusal bilinç etrafında görev bölüşümlerinin olduğu kolektif eylemlerin, halkın içinde bulundukları sıkıntıların giderilmesinde daha etkin bir yol olabileceğini düşünmeye başlamışlardır. "*Poznanlı Bir Öğretmenin Hatıratından*" adlı öykü de bir annenin, çocuğuna Mesihçilik bakış açısıyla yaklaşmaması gerektiğini; aksine çocuğunun birtakım yetileriyle toplum içinde görev ve sorumluluk sahibi olabilecek bir birey olabilmesi için eğitilmesine önem vermesi gerektiğini iletmek istemiştir.

Michaś'ın annesinin, oğluna büyük umut bağlaması, Michaś'ın gecenin geç saatlerine kadar derslerine çalışmasına neden olmuştur. Derslerinde başarılı olamaması nedeniyle okuldan atılarak annesini hayal kırıklığına uğratmaktan kaçınması, Michaś'ın azim kaynağı olmuştur.[499] Aslında bu durum Michaś üzerinde kaygı bozukluğu yaratarak, dersleri üzerinde hâkimiyet kuramamasına neden olmaktadır. Wawrzynkiewicz'in artık gidip yatmasını söylediğinde (gece yarısında Latince ve Yunanca derslerine çalışırken) Michaś henüz dersinin bitirmediğini belirtmesi, çocuğun okul motivasyonunun niteliğine ilişkin küçük bir örnek olarak gösterilebilir.

> "Her ne kadar gölgeli bir ışık süzülse de lambanın ışığı beni uyandırmıştı ve bunun üzerine gece yarısı saat iki ya da üç'te halen çalışırken Michaś'ı gördüm. Küçülmüş ve zayıflamış görünümlü, beyaz pijamalar içinde, kitap üzerine eğilmiş ve rüyadaymış gibi kısık sesle, yorgun bir sesle mekanik bir biçimde Latince ve

[499] Sienkiewicz, 1945, s. 2, 4, 12 ve 16.; Bayan Maria'nın kocası öldükten sonra bütün umutlarını küçük Michaś'a bağlaması çocuğun bu psikoloji içinde olmasını olağan karşılamak gerekmektedir. Bkz. Sienkiewicz, 1945, s. 3.

> Yunanca çekimleri, kilisede koro halinde söylenen kelimeleri tekrarladıkları gibi kalıp halinde tekrarlıyordu. Kendisine acıyarak yatağa gitmesini söylediğimde, çocuk 'Henüz dersi bitirmedim, Bay Wawrzynkiewicz'dedi."[500]

Wawrzynkiewicz'in söylemlerine göre Michaś vasat (belki Almancaya tam olarak hâkim olamamasından ve Polonya aksanı dikkate alındığında eğitimdeki kültür farklılığından dolayı) ancak mücadeleci karaktere sahip bir öğrencidir. Wawrzynkiewicz, belirtilen eksikliklerin zamanla giderilebileceğini söyleyerek kendisini rahatlatmak istemiştir. Bundan dolayı o gün uzun bir süre oturup Michaś ile çalışmış ve artık derslere hazır olduğunu belirtmiş olmasına rağmen, küçük çocuk kendine olan güven yoksunluğundan ötürü bir süre sonra en başa dönerek çalışmaya koyulmuştur.[501]

> "… En azından çocuğu jimnastik yapmaya, uzun uzun yürümeye veya ata binmeye zorlayarak fiziksel olarak güçlendirmeye gerek varken, buna vakit yoktu. Çocuğun o kadar çok dersi vardı, hafızasına atmak için o kadar çok şey, her gün yazmak üzere o kadar çok ödev... Çocuğun mutluluğu, sağlığı ve yaşamı için gerekli her dakikayı Latince Yunanca,… Almanca alıyordu."[502]

Warzynkiewicz'in, küçük Michaś'ın sağlığını koruması için bahsedildiği gibi yürüyüş yapmak, ata binmek, jimnastik yapmak üzere zaman yaratması için olabildiğince desteklemesine rağmen; derslerinin ve ödevlerinin yoğunluğu, Michaś'ın bir türlü içsel dengesini bulamamasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra annesinin Michaś'a bağladığı ümit, çocuğu aslında yeterince hazırlanmış olduğu derslerini durmaksızın tekrarlamak biçiminde saplantılı bir yönelim içine sokmuştur. Annesinin yoğun beklentileri

[500] Sienkiewicz, 1945, s. 3.
[501] Sienkiewicz, 1945, s. 3.
[502] Sienkiewicz, 1945, s. 4.

doğrultusunda Michaś üzerinde yarattığı böylesi bir baskı, kısa bir süre sonra çocuğun ruh sağlığı üzerinde oldukça olumsuz bir etki bırakan bir unsur haline gelmiştir:[503]

> "Michaś'ın yaşındayken sokaklarda güvercinlerin arkasından uçardım ya da belediye binasının hemen yanında serçelerle oynardım, sağlıklı ve mutlu zamanlarım vardı. Rüzgârlar beni yormazdı, sağlığım yerinde oldukça kitap(lar) ağlardı. Şimdiye kadar hep böyle oldu, ayrıca kuş gibi özgürdüm ve hiçbir şeye karşı da bir kaygı göstermezdim."[504]

Geçmişten edindiği deneyimler doğrultusunda Warzynkiewicz, kendisinin çocukluğundaki yaşam koşullarını sağlayabilmek için küçük çocuğa zaman kazandırmaya çaba göstermiştir. Michaś'a olan sevgi ve annesi Maria'ya duyduğu saygı, başarısızlığından ötürü çocuğa tepki gösterme dürtüsünün ya da onun yaşadığı zorlukları annesine aktarma sorumluluğunun önüne geçmiştir.[505] Wawrzynkiewicz, bir yandan da annesinin oğlunu yanına vermesinden doğan bir sorumlulukla küçük Michaś'ın Alman öğretmenleriyle bu çocuğa anlayış göstermeleri için görüşmeye gittiğinde, kendisine "çocuğu bozduğunu ve aklını yıkadığını, Michaś'ın yeterince çalışmadığını ve hala Polonya aksanıyla konuştuğunu" aşağılayarak cevap vermeleri üzerine:

> "Michaś'ın yeterince çalışıp çalışmadığını daha iyi biliyordum. Michaś, yeteneği ortalama bir çocuk kadardı, ama çok istikrarlıydı ve çok hassastı; kendisine çok güçlü bir karakter bahşedilmiş ki böylesini şimdiye kadar hiçbir çocukta görmedim. Zavallı Michaś, tutkulu ve kör bir biçimde annesine öylesine bağlıydı ki; annesinin kötü bir öğrenci olduğunu duyduğunda, onun hasta ve üzgün olacağı….

[503] Sienkiewicz, 1945, s. 4.
[504] Sienkiewicz, 1945, s. 5.
[505] Hatta kötü bir karne getirdiğinde onu sakinleştirmeye çalışmıştır. Bkz. Sienkiewicz, 1945, s. 5.

söylendiğinde, çocuk bu düşünceyle irkildiğinden dolayı bütün gece kitapların başına oturuyor ve bunu yalnızca annesini üzmemek için yapıyordu."[506]

Wawrzynkiewicz, annesinin Michaś'ın varoluşsal amacına bu denli büyük anlamlar yüklemiş olmasına karşın, gerçekte bu küçük çocuğun diğer çocuklardan çok da bir farkının olmadığını vurgulamıştır. Yalnızca annesine duyduğu sonsuz sevgiden doğan ağır sorumluluğun, iradesi ve karakteri üzerindeki etkilerini göz önüne sermektedir. Wawrzynkiewicz, aslında satır arasında, okul sisteminin bu küçük çocuğun karakteriyle uyumlu olmadığını ifade etmek istemiştir. Bundan yola çıkarak küçük Michaś'ın yaşam mücadelesi içindeki çırpınışlarını, annesinin, ona yalnızca bir evlat olarak bağlı olmanın ötesinde, Polonya'nın geleceğini biçimlendirecek kurtarıcı bir nesil misyonu yüklemiş olmasıyla ilişkilendirmiştir. Michaś'ın annesinin diğer pek çok anne gibi oğlunda olağanüstü bir yetenek olduğuna yönelik inanç beslediğinden bahseder.

"… Kısacası çocuğun özel bilgilerden yoksun ve diğer çocuklarla benzer ortalama bir fiziksel yetiye sahiptir. Başka koşullarda ise okulu ve üniversiteyi bitirip herhangi bir alanda faydalı bir işçi olabilirdi. Ama mevcut koşullarda kendisinden yüksek bir beklentinin olması, onu aşırı yoruyor ve boş yere gücünü alıyordu."[507]

Wawrzynkiewicz, çocuğun omuzlarına çöken psikolojik yükün yanı sıra dersler için gerekli olan kitapların yükünün de nesnel bir görüngüsünü yansıtmaya çalışmıştır. Derslerin çokluğunun, çocukların yürüyüş ve jimnastik benzeri bedensel etkinlikleri gerçekleştirmesine imkân vermemesi dahi tek başına böylesi bir kanıyı benimsemek için yeterlidir. Bunun dışında Wawrzynkiewicz, " *çantasına kitaplarını yerleştirdiğim zaman, zayıf omuzlarının bu Bizans ciltlerinin ağırlığı altında eğri büğrü olduğunu gördüğüm*

[506] Sienkiewicz, 1945, s. 4.
[507] Sienkiewicz, 1945, s. 7.

zaman kalbim sıkışıyordu" ifadesiyle okulun, çocukların gelişimsel doğasına aykırı bir işleyiş içerisinde olduğunu da çarpıcı bir biçimde resmetmek istemiştir.[508] Çocukların temel ihtiyaçları olan oyun oynamaya dahi zaman bulamamalarına neden olacak kadar sıkı bir eğitim sistemine maruz bırakılmış olmalarının yanı sıra fiziksel gelişimlerini baskılayacak denli ağır bir yük taşımak zorunda olmalarına yönelik söylemler, topluma hâkim kurumların alt kültüre karşı yürüttükleri baskıcı politikaya ilişkin bir eleştiri olarak tespit edilebilir.

> "... Ama Michaś bu imkânlardan yoksun. Yaşam böyle işte, örsün üzerine koyup onu çekiçle dövüyordu. Böylece yaşam üstün geliyordu. Bu çocuğun yüzü böyle nasıl gülecek, nasıl eğlenecek, şaka yapacak ve nasıl ışıldayan bir gökyüzünde uçacak… Aksine okula giden ve canı sıkkın dönen, kitapların yükü altında ezilen, gözaltındaki torbaları çıkmış görüntüsüyle gücünü yitiren, bir anlık ağlamaklı halini bastıran çocuk gördüm. Dolayısıyla onun duygularını paylaştım ve onun için bir kaçış (sığınağı) olmak istedim."[509]

Wawrzynkiewicz'in bahsettiği yoksul ve ezilen kesime ilişkin duygusu, yaşamında karşılaştığı başarısızlık ne olursa olsun kendisine yılmamayı şart koşmuştur. Wawrzynkiewicz'in Polonya kökeni itibariyle, yine yokluk ve zorluk içinde yaşamı geçen bir Polonyalı çocuğa yardım ederek ve deneyimlerini aktararak bir bayrak devrine gönderme yapmak ister gibidir. Çünkü Wawrzynkiewicz, Michaś'a anlattığı tarih öykülerine[510] dikkat verildiğinde, belirgin bir biçimde ayaklanmalarla ülkeyi parçalayanlara karşı mücadele eden bir kuşağın içinde yalnızca eğitimle, kitaplarla meşgul olan bir insanı temsil etmektedir. Bu vesileyle Michas'ın annesi Maria'ların çiftliğine özel öğretmen olarak girebilmiştir.

[508] Sienkiewicz, 1945, s. 4.
[509] Sienkiewicz, 1945, s. 5.
[510] Sienkiewicz, 1945, s. 11.

"Altı yıldan beri onun (Michaś) öğretmeniyim, ilk olarak onun özel öğretmeni, daha sonra da o ikinci sınıfa geçtiğinde derslerinde yardımcı bir öğretmen. Ve bundan dolayı bu çocuğa bağlanmam için oldukça yeterli zamanım oldu. Ayrıca bu çocuk benim için kıymetliydi, çünkü benim için her şeyden daha değerli olan bir kadının oğluydu. Bunu (ona beslediği aşkı) bilmiyordu ve bilmeyecekti de…. Wawrzynkiewicz, sıradan bir öğretmen, hastalık da artık kendisini vurmuştu; o (Maria) ise zengin, variyetli bir soylunun kızı ve onun gözlerinin içine neşeli gözlerimi kaldırarak bakamazdım. Ama sert rüzgârlarla yaşamı savrulan bu yalnız kalp (Wawrzynkiewicz), sonunda karşı konulamaz bir dalga ile bir şeylere yapışmak zorunda kalan deniz kabuğu gibi bir şeye (Michaś'a) yapışmalıydı."[511]

Geçmişinde mücadeleyi, çöküşü ve yokluğu deneyimlemiş olan bu öğretmen, belki de Maria'ya duyduğu büyük sevgi nedeniyle, bir dirilişin, bir umudun bedenlenmiş biçimi olduğunu düşündüğü bu dürüst, çalışkan ve hassas çocukla ruhen kader birliği içinde olduğunu hissine kapılmıştır. Yokluk ve zorluk içinde annesine umut olmaya çalışan bu zavallı çocukla kurduğu bağ, yaşlı ve hasta Wawrzykiewicz'in yaşamını anlamlandıran belki de en önemli gerçek idi.

"… Yaşamımda hiç de az çalışmadım, açlıktan ve yoksulluktan çok çektim. Mutlu değildim, mutlu da olmayacağım – bırak da şeytanlar[512] olsun mutlu! Ama artık şimdi dişimi bile sıkmam (öfkemi bastırmam), yaşamanın değer bir şey olmadığını düşündüğüm için. Ancak her bir yoksul/zavallı için ortak bir his duyduğumdan belki yaşamamın değer olduğunu düşünebilirim."[513]

Genel hatlarıyla tatsız yaşamında yoksullara/ezilenlere şefkatli yaklaşmasıyla yaşamanın kıymetli bir şey olabileceğini ifade etmek isteyen Wawrzynkiewicz, bu amaç

[511] Sienkiewicz, 1945, s. 6.
[512] Başta Prusya olmak üzere Polonya'yı parçalayan güçleri şeytan olarak tasvir etmiştir.
[513] Sienkiewicz, 1945, s. 5.

için yoksul ve ezilen insanlara yol gösterici olarak bilimi esas alarak kendisine bir misyon edinmiştir. Kısacası varoluşsal zeminini, yoksullara ve ezilenlere bilimle yol göstermekle temelleri akılcılığa oturtulan ilkelere dayandırmaya çalışmıştır. Belki bu ilkelere sahip olduğundan şimdiye kadar öfkesini bastırmış, yaşamanın değerli olduğu inancıyla sosyalleşmeye önem vermiştir. Sosyalleşme toplumsal uyum getirdiğinden, Almanca başta olmak üzere, diğer bilimsel konularda yetkinlik sağlayabilmiş ve öğretmen olabilmiştir. Wawrzykiewicz, daha önce başka çocuklara da, şimdi ise Michaś'a olduğu gibi destek olmuştur. Kendisini Michaś ile özdeşleştiren Wawrzynkiewicz, çocuğun çektiği ıstırabın kendisine tesir etmesinden artık şimdiye kadar tuttuğu öfkesini bastıramayacak boyuta geldiğini açıkça ifade etmiştir.

> "Şahsen özel öğretmenim ve eğitimin ve bundan gelen nektarın değerine olan ümidimi yitirmiş olsaydım bu dünyada başka ne yapardım bilmiyorum. Yalnızca eğitimin çocuklar için bir trajedi olmaması gerektiğini düşünüyorum ki Latince, havanın ve sağlığın yerini alamaz. İyi ya da kötü bir aksan, yavrucakların yaşamına ve kaderine etki etmemeli… Benden böylesi bir muhalif çıktı ki kesinlikle ifademden geri dönmeyeceğim, çünkü çok sevdiğim Michaś aklıma geldikçe bu ifadeye gün geçtikçe daha fazla bağlanıyorum."[514]

Bilim ile bir yol bulmanın en doğru yöntem olduğuna inanan Wawrzynkiewicz, artık sahip olduğu pozitivist düşüncelerin genel çerçevesiyle yalnızca değil Polonyalılara değil, yoksullara ve ezilenlere de beklenen faydayı sağlamadığını Michaś üzerinden sitem dolu ifadelerle ortaya koymaya çalışmıştır. Hâkim yönetimin kendi kurumlarını, yine kendine özgü bir ideolojinin aracı olarak kullanmasına işaret ederek pozitif bilimlerin mutlaklığını dahi belirsizleştiğini Alman okulu örneği üzerinden anlatmaya çalışmıştır. Bu nedenle Wawrzynkiewicz, bir insan için havanın ve sağlığın her şeyi

[514] Sienkiewicz, 1945, s. 5-6.

gerçekleştirebilmesi için yaşami olduğuna, konuşma aksanı gibi kültürel farklılıkların yansımalarının bilimin nesnelliğini değiştirmeye gücünün yetmeyeceğini, aksine iş birliği ve bölüşümle başarının mutlaka geleceğini mesaj olarak vermek istemiştir. Michaś gibi zavallıların fiziksel ve ruhsal sağlıklarının bozulmasına sebebiyet verecek uygulamaların, bir süre sonra insanların kalbinin öfkeyle dolu olmasına yol açacağı gibi, elde olan ya da olması muhtemel akılcı geleneğe yüz çevirip vahşi bir hal alabileceğine de işaret etmiştir.

> "Ders konuları zor olsaydı, annesine Michaś'ı ikinci sınıftan birinci sınıfa almasını tavsiye ederdim. Ama o, bu konuları bir şekilde iyi anlıyordu.[515] Mesele öğrenmek değil, mesele zaman meselesi ve çocuğun henüz yeterli olmadığı Almanca meselesiydi… Michaś ile beraber çalışmaya bilinçli olarak yönlendirmeye çalıştığım ikinci sınıfın birincisi olan Owicki adındaki bir çocuk, Michaś'ın kesinlikle kötü not alacağını, çünkü aklındakini (Almanca) ifade edemediğini söyledi."[516]

Wawrzynkiewicz, Michaś'ın görece ortalama bir çocuk olduğuna ilişkin yorumunu, bazı derslerin üstesinden gelememesi örneği ile bir kez daha ortaya koymaktadır.[517] Ancak özel bilgilerden yoksun olduğundan bahsederken doğrudan Almancayı (belki Latince ve Yunanca da dâhil) işaret etmiştir. Michaś'ın bunu bir ihtimal başarılı bir arkadaşıyla ortak çalışmayla aşabileceğini, yani bir iş bölümü ya da sosyalleşmeyle eksikliğini giderebileceğini düşünmüştür. Oliwicki'nin eğitim gördüğü Alman okuluyla özdeşleştiğine ve bencilleştiğine işaret ederken, bu durumun bir neticesi olarak Oliwicki

[515] Metinde coğrafya gibi birçok dersten oldukça iyi notlar aldığı belirtiliyor. Buna Wawrzynkiewicz ile Michaś'ın ortak bir amaç hedefiyle ilerlemeye başlamasıyla bir ölçüde başarı sağlanılmıştır. Okuldan (gelecekten) korkmamak, iyi bir karne getirip bunun yüzüne kahkaha atmak ile zorlukları bilinçaltında basite indirgeyerek üstesinden gelmeyi amaçlamışlardır. Bu amaç, gerçekten de derslerinin önemli birçoğunda çok iyi bir not alarak eve dönemsine yardımcı olmuştur. Bkz. Sienkiewicz, 1945, s. 8 ve ayrıca s. 13.
[516] Sienkiewicz, 1945, s. 9-10.
[517] Sienkiewicz, 1945, s. 7.

başarısız arkadaşı Michaś ile çalışmayı reddetmek durumunda kalmıştır. Bunun için Wawrzynkiewicz, böylesi reddedilmelerle ve aşağılanmalarla Michaś'ın gün geçtikçe zihnen ve fiziksel olarak kendini yorgun hissedeceğini, dolayısıyla başarısızlıklarının tekrarlanacağını öngörmüştür.[518]

Wawrzykiewicz, Michaś'ın zaten mevcut yorgun halinin daha da kötüleşeceğine ilişkin öngörüsü üzerine, yaklaşan Noel bayramını çocuğun yeniden gücünü toplayacağı küçük bir zaman kazancı olarak değerlendirmiştir. Dinlenmesi, rahatlaması için Zalesia'ya annesinin yanına gitmesini tavsiye etmiştir.[519] Ayrıca bu konuda Wawrzykiewicz, "…*Noel geldiğinde olağanüstü çalışmanın neden olduğu sağlığındaki boşlukları dinlenmenin dolduracağına* …"[520] ilişkin düşüncesinin bir uzamı olarak Michaś'a doğa ile kırsal ile iç içe bir biçimde yürüyüşe çıkabileceğini ve yeterince uyuyabileceğini anlatarak çocuğu psikolojik olarak hazırlamaya başlamıştır. Noel tatili sonrası, okul rutinine gireceğini, her şeye alışacağını, dili öğrenip üstesinden geleceğini ve her şeyden önce öğrenmek için daha çok zamana ihtiyacı olacağını düşünmüştür.[521] Bu noktada belirgin bir biçimde ifade edilmemiş olsa da Wawrzynkiewicz, küçük Michaś'a bir zaman hedefi koyarak gücünü toplamasına yardımcı olmuş, başarılı bir karneyle gideceği Zalesia'yı (yani annesini ile küçük kız kardeşi Lola'yı) hayal etmesini sağlayarak güzel bir hayalle (veya hedefle) çalışmanın, rahatlık ve huzur getireceğine ilişkin bir mesaj vermek istemiştir. Wawrzynkiewicz, aynı zamanda bilimin insan için öneminin yanında aileyi ziyaret etmenin, yani aile ile yakın bağlarının olması insanın sağlığı için önemli olduğuna işaret etmiştir.

[518] Sienkiewicz, 1945, s. 10.
[519] Sienkiewicz, 1945, s. 9.
[520] Sienkiewicz, 1945, s. 9.
[521] Sienkiewicz, 1945, s. 13.

"Ancak yalnızca dersler kendisinin gücünü almıyor, annesinin isteği üzerine tarih (Polonya tarihi) anlatıyordum… Meraklı bakışla, kuşkucu bir ruhla ve yüzündeki ekşimeyle:

- Bay Wawrzykiewicz, bu gerçekten masal değil mi? Çünkü…

- Ne için olmasın Michaś?

Cevap vermek yerine, dişlerini sıktı, sonunda bir ağlamaya başladı ki sakinleştiremedim."[522]

Michaś, öğretmeninin anlattığı bu öykünün okulda öğretilenle bağdaşmadığını fark etmiştir. Bundan dolayı küçük çocuk da Alman eğitimini sorgulamaya başlamıştır. Zaten okulla uyum sağlayamayan Michaś'a öğretmen Wawrzynkiewicz belki kötülük etmiştir. Ancak gerçeği bilmesi bir Polonyalı olarak kendisinin, Alman okulunda eğitim görmesine neden olan süreci anlamlandırması açısından determinist bir örnektir. Ama annesi Maria'nın kendisinin o okulda başarılı olup ilerde vatanı için iyi bir insan olacağına ilişkin mektupları, Michaś'ı bu eğitim sistemini zoraki kabul etmeye yönlendirmiştir. Okul öğretmenlerinin, kendisini ve ait olduğu ulusun gelenekleriyle, tarihiyle aşağılaması[523] yine de onun bu sistemi kabul etmesini engellemiştir.

Tarihi öyküleri dinlerken Michaś, Polonya'nın zengin, başarılı ve güçlü olduğunu öğrenmiş ve mevcut durumun sebebinin Almanya (Rusya ve Habsburg) olduğunu yorumlamış olması muhtemeldir. Wawrzynkiewicz'in Michaś'ın ailesi hakkındaki ifadeleri, parçalanma sonrası Polonya tarihiyle büyük bir benzerlik göstermektedir. Adeta Polonya'nın yüceliğine ve asaletine bir gönderme yaparcasına Maria'ya beslediği büyük

[522] Sienkiewicz, 1945, s. 11.
[523] Sienkiewicz, 1945, s. 11.

aşk ile Wawrzynkiewicz, bizzat kendisinin hayran kalmasına neden olan bu anne ve oğulun asilliğini ve sevgi doluluğunu çarpıcı bir biçimde anlatmıştır.

> "İkisi de (Maria ve Michaś) büyük fedakârlıklara sahip duyarlı, asil ve sevgi dolu bir türe aitti. Ancak bu türün doğanının gereği, elde ettiklerinden daha fazlasını verdiklerinden yaşamta çok az bir şansa sahipti. Bu türe ait insanlar bugün de ölüyor. Herhangi bir doğa bilimcisinin bile bunlar hakkında sevgi dolu bir kalp kusuruyla dünyaya geldiklerinden en başından ölüme mahkûm olduklarını söyleyeceğini tahmin ediyorum… Michaś'ın ailesi bir zamanlar çok zengindi. Ancak türlü türlü fırtınalar bu servetin darmadağın olmasına neden oldu. Şimdi yokluk içinde değiller ama eski dönemlere kıyasla bir zenginlik içinde de değiller. Sıradan bir aile artık."[524]

Babanın ölümünün ardından yalnız kalan anne ve oğul anlatısı ile Wawrzynkiewicz, ailenin koruyucusu olan babanın ölümüyle yaşamın acımasızlığı içinde bir başına kalma durumuyla Romantizme ilişkin bir göndermede bulunmuştur. Çünkü romantik dönemde kutsal baba figürü yeniden dirilişin, varoluşun güvencesi olarak kabul edilmişti. Prusya'nın sanayi ve ticaret konusunda diğer Rusya ve Habsburg yönetimine göre daha ileri seviyede olması dikkate alındığında takriben 1863 yılına kadar[525] bu bölgede yaşayan Polonyalıların zenginlik içinde yaşadığı iddia edilebilir. Ancak gelişen sanayi ve ticaret ortamında zenginliklerini kaybetmelerine neden olan Ocak Ayaklanmasından sonra Bismarck tarafından yaşama geçirilen *Kulturkampf* politikası ile Polonyalıların Alman kültürüne adaptasyonu sağlayamadığı sürece bu egemen toplumla bir eşitliğe erişmeleri mümkün değildi. Kısacası Maria (Polonya) bir dönem kocası (koruyucu - kutsal Tanrı) sayesinde zenginlik, sevgi ve paylaşım içinde yaşarken;

[524] Sienkiewicz, 1945, s. 7.
[525] 1846-48 Krakow ve Galiçya İhtilallerinden itibaren zenginlik ve toplumsal haklar konusunda Polonyalıların sahip olduğu ayrıcalıklar elllerinden alınmaya başlanmıştır. Erbil, 2017.

koruyucunun ölmesi (1863 Ocak Ayaklanması) gibi güçlü bir fırtına karşısında elindeki zenginliği kaybetmiştir. Muhtemelen bu yüzden:

> "Michaś, aileden kalan son bireydi. Bundan dolayı Bayan Maria, yalnızca kendi evladı gibi sevmiyordu, aynı zamanda geleceğe ilişkin bütün umutları olarak seviyordu. Maalesef, körü körüne sıradan bir anne gibi onda olağanüstü bir yeti görürdü."[526]

> "Bu mektupların birinde 'Tanrı seni bahşetti Michaścım, olağanüstü yetilerinle; sana olan ümitlerimi yıkmayacağına inanıyorum ki benim ve ülken için talihsizlikleri yıkan kişi olacaksın. Bu mektubun üzerine benim elimden tuttu, spazmatik bir hal ve hıçkırıklar içinde 'Ne söyleyeyim, Bay Wawrzynkiewicz, ne söyleyebilirim?' Gerçekten ne yapabilirdi ki? Dillere bir yatkınlıkla dünyaya gelmedi ki ne söyleyebilirdi, Almancaya dilinin dönmediğini mi?"[527]

Henüz gelişme çağındayken yaşadığı böylesi tatsız deneyimler, yaşamın acı yüzüyle hazırlıksız karşılaşmaları, ulusunu ve düşmanlarını tanımaya başlamanın üzerinde yarattığı hayal kırıklığı, tüm bunlara ek olarak annesinin kendisine yönelik olağanüstü beklentileri çocuğun içsel dengesini yitirmesiyle sonuçlanmıştır. Gerek okulun gerekse annesinin başarı ölçütlerini sağlayamama endişesi, Noel yaklaştıkça uykularının, yeme ve içme düzeninin daha da bozulmasına neden olmuştur. Dahası, öncesinde başarılı not aldığı sınavlardan dahi başarısız notlar getirmeye başlamıştır. Tüm bu olumsuz gelişmeler sonucunda, iki kez okulla ilişiğinin kesilmesi yönünde ihtar alması almıştır.[528] Okulun öğrencilere eğitim dili olan Almancada daha üst seviyeye ulaşabilmeleri için yoğun baskı uygulamalarına karşın, Michaś'ın dalgınlıkla da olsa pek

[526] Sienkiewicz, 1945, s. 7.
[527] Sienkiewicz, 1945, s. 12.
[528] Sienkiewicz, 1945, s. 14.

çok kez arkadaşlarına Lehçe cevap vermesi, demoralize edecek biçimde uyarılar almasına neden olmuştur.[529] Çocuğun art niyetten uzak bu davranışları, öğretmenleri tarafından aykırı tutumlar sergilemek ve düzen bozucu bir karaktere sahip olmak biçiminde yorumlanmıştır. Alman öğretmenlerin bu ihtarları, çocuğu başarılı olma yolunda motive eden iyi niyetli girişimler olarak tanımlasa da, aldığı ikinci ihtar açıkça, okulla ilişiğinin kesilmesine yalnızca bir adım kaldığını ifade eden tehdit niteliğinde resmi bir belgedir.[530]

Wawrzynkiewicz, ardı sıra yaşanan bu olaylar üzerine Michaś'ın zihninde oluşan kaosa karşı neyin yaratılması gerektiğine ilişkin bir karara varamadığı için göğsünde sıkışma hissediyordu. Bunun nedeni "çocuğun gözlerinde ışık yerine karanlığı, can çekişen bir kuşun bakışlarını" görüyor olmasıydı.[531] Wawrzynkiewicz, annesi Maria'yı bu durumdan bir an önce haberdar etmenin en iyisi olacağını düşünerek açık ve belirgin biçimde Michaś'ın zayıf düştüğünü, çok yoğun çalıştığını, ancak kendisine aşırı yüklenildiğini, Noel'den itibaren onu okuldan alıp köye götürmesi ve her şeyden önce sağlığını kazanması gerektiğini yazmıştır.[532]

Wawrzynkiewicz, hemen Noel arifesinde karne ile ilişiğinin kesildiğini gösteren belgeyi aldığında, Michaś'a bunlardan bahsetmemiştir. Yalnızca eşyaları, bir açıklama yapmadan paketlemeye koyulmuştur. Bu sırada pencere önünde dışarıyı seyreden Michaś'ın hasta olduğunu öğrenip yatağa yatırmıştır. Ancak Wawrzynkiewicz, o günün gece yarısında okulla ilişiğinin kesildiğinden bihaber olan Michaś'ın daha önce olduğu gibi mum ışığında, ertesi gün sınavlarından iyi not alacağı umuduyla kitabın başında olduğunu görmüştür. Hemen ardından Wawrzynkiewicz, çocuğu yatağa taşırken vücudunun ateşler içinde olduğunu fark edip doktoru çağırmıştır. Doktor, bu küçük

[529] Sienkiewicz, 1945, s. 16.
[530] Sienkiewicz, 1945, s. 18.
[531] Sienkiewicz, 1945, s. 16.
[532] Sienkiewicz, 1945, s. 15.

çocuğa ensefalit teşhisi koymuştur. Ertesi gün küçük Michaś'ın annesi, Wawrzynkiewicz'in evine geldiğinde kısmen ateşinin düşmesine karşın çocuğun durumu o denli kötüydü ki annesini bile tanıyamamıştır.[533]

> "Ölümünden hemen önce fısıldayan bir sesle '*Tanrım, Tanrım, beni nasıl terk edersin*[534]*, nasıl ilerleyebilirim bu mutsuz halimle; düşmanlar beni zayıf düşürürken*!'[535] diyordu… Bugün Noel'di. Sokaklarda insan kalabalığı ve kızaklı arabaların üstünde çan sesleri… Şehir şenlikli ve neşeliydi. Hava karardığında, yolun diğer tarafındaki evin penceresinde, altın ve gümüş renginde (ağaca asılı) süsler ve etrafından hoplayan zıplayan çocukların olduğu Noel ağacını görmek mümkündü. Sokaktan neşeli seslerden başka bir şey duymak mümkün değildi… Ancak bizim ufaklık büyük bir acıyla tekrar etti: *Tanrım, Tanrım, beni nasıl terk edersin?...* Nefesi bazen tamamen duruyordu. Kendimizi kandıracak bir şey yoktu. Bu küçük ruh, aramızda yarımdı."[536]

Doğadan uzak kalma, okulun önüne koyduğu politik temelli engeller ve annesinin omuzlarına yüklediği olağanüstü sorumluluklar Michaś'ın hem psikolojik hem de fizyolojik sağlığının bozulmasına neden olmuş ve artık adeta ölümü bekler hale gelmiştir. Hedeflediği başarıyı yakalayabilmek için Tanrı'dan beklediği yardımı[537] alamadığına, dahası Tanrı'nın onu ölüm döşeğine terk ettiğine yönelik zihninde oluşan düşünceler, çocukta isyan ve sitem duyguları uyandırmıştır. Wawrzynkiewicz'in kendisine masal biçiminde anlattığı Polonya tarihi[538] bağlamında, düşman olarak gördüğü Almanların (ulusundan ve kültüründen dolayı kendisini aşağılayan Alman öğretmenlerin) sonunda

[533] Sienkiewicz, 1945, s. 19-20.
[534] Hz. İsa da çarmıha gerildiğide, İbranice "Eli, Eli, lema şevaktani" yani "Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?" diye bağırmıştır. Bkz. Mateusz 27:46 bkz. Biblia, 2015, s. 1180; Matta 27:46 bkz. İncil, 2016, s. 59.
[535] Deus meus, Deus meus, quare me repulisti et quare tristis incedeo, dum affligit me inimicus!
[536] Sienkiewicz, 1945, s. 21-22.
[537] Sienkiewicz, 1945, s. 13.
[538] Sienkiewicz, 1945, s. 11.

üstün gelmesini, Tanrı'nın onu terk etmesi olarak yorumlamış olması da bu düşüncelerden kaynaklanmaktadır.

> "Bugün bunu yazarken o zamandan beri neredeyse bir yıl geçti. Ama küçük Michaścım seni hala hatırlıyorum ve senin için üzülüyorum, küçük çiçeğim erken soldu! Kötü aksanın vardı ama kabin pırıl pırıl! Nerede olduğunu bilmiyorum, beni duyabiliyor musun? Eski öğretmeninin (yani Wawrzynkiewicz) giderek daha çok öksürdüğünü görüyorum. Bu durum onun için daha kötüleşiyor ve yakında gittiğin yere o da gidecek."[539]

Bilindiği gibi, pozitivist felsefede Tanrı'dan beklentiye yer yoktur. Yazar bu öyküsünde, Tanrı'dan ya da kaderden bağımsız bir biçimde, her şeyin temelinde bilimsel bir gerçekliğinin yattığı iletisini vermek istemiştir. Bu kapsamda Prusya ordusunun ve kültürünün Polonya'ya karşı baskın olduğu düşüncesine sahip olan Alman öğretmenlerin bu zavallı çocuğa karşı tutumları, "tarihsel determinizmin" yansımasını göstermektedir. Aynı zamanda Polonyalı çocukların Alman okulunda eğitim görmek zorunda olması da Polonya açısından söz konusu determinizmin bir uzamıdır. Michaś'ın karşı karşıya kaldığı farklı kültür ve diğer koşullar dikkate alındığında, ortalama bir yetiye sahip bir bireyin omuzlarına seviyesinin üzerinde yük bindirmenin başarısızlığa götüreceği gerçeği de determinizme başka bir örnektir. Bu öykü pozitivist açıdan mevcut durumun ekonomik, siyasi ve sosyolojik olarak birbiri ile ilintili bir biçimde olay örgüsünü meydana getirmesi determinist kavramına bir örnek durumundadır.

Genel söylemle Polonyalıların sebepleri ve sonuçları kabullenerek varlıklarını sürdürebilmesi için Avrupalı baskın toplumların oluşturduğu mevcut şartlar ile bir uyum içine girebilmesi gerekiyordu. Polonyalıların, bu baskın yönetimlerin kurumlarından en

[539] Sienkiewicz, 1945, s. 24.

iyi şekilde faydalanmaları gerekmiştir. Bu bağlamda Maria'nın, oğlunu Alman okuluna göndermesi de söz konusu pozitif determinizmin sonucudur. Çünkü Maria'nın kocası öldükten sonra o refah ve sevgi dolu ortamı yine kendisinin sahip olduğu ailesi sağlayabilirdi. Dolayısıyla ailesinden geriye kalan tek üye küçük Michaś'a da bu kapsamda bir misyon biçilmiştir. *Praca organiczna* yöntemiyle kayıpların giderilmesi için zamanın gerektirdiği liyakatler elde edilip hem ailenin hem de ulusun şartlarının iyileştirileceğine ilişkin bir beklenti düşüncesiydi.

Öyküde konu edilen iki kişilik bir ailenin, birbirine dayanması veya yaşam deneyimsi daha yüksek olanın zayıf olana bir kalkan olması beklenir. Ancak bilimin öncelik olduğu dönemin Avrupa'sında yeni dünya düzenine genç bir bireyin uyum sağlayacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Bundan dolayı Polonya pozitif edebiyatında çocuk figürü ayrı bir anlam taşımaktadır. Geçmişin acımasızlığına ve öfkelerine tanık olmayan birey olarak çocuğun, karşılaştığı dünya şartlarına daha fazla uyum sağlayacağı düşünülmüştür. Bu sayede şemsiyesi altında yaşadığı egemen düzen içinde kendisine bir yer alarak ulusu için faydalı şeyler yapabileceği düşünülmüştür.

Evinden ilk defa uzakta, özel bir bilgiden yoksun bir halde aşina olmadığı bir ortamda bir mücadeleye girmek durumunda kalan Michaś'ın ortalama bir yeteneğin üzerinde olması beklenemezdi. Maria'nın kayıpları geri kazanacağı, eski sevgi dolu günlere geri döneceği beklentisinin yegâne kurucusu olarak oğlunu belirlemesi yaşamı yeni yeni tanıyan küçük çocuğun kaldıramayacağı bir yükün altında ezilmesine neden olmuştur. Annesinin olağanüstü ümitleri bir yana, Alman okulunun henüz kendi kültürünü ve dilini bilmeyen çocuğa gerekli zaman ve ortamı tanımaması Michaś'ın kısa bir süre içerisinde karşılaşacağı bir hezeyanın sebebi olmuştur. Bundan dolayı öğretmen Wawrzynkiewicz'in de bahsettiği gibi zaman tanınarak birtakım yetilerinin perçinlenmesi gerekmiştir.

Michaś'ın henüz tanımadığı bir topluluğa ve yeterince hâkim olmadığı bir dilde verilen derslere uyum sağlayabilmesi için yanına verildiği özel öğretmen Wawrzynkiewicz, geçmişte kalmış bilimsel birikimin, bir anlamda eski Polonya'nın yetersizliğinin sembolüdür. Ancak Wawrzynkiewicz'in varlığı, genç bir Polonyalı olan Michaś için bir motivasyon kaynağıdır. Bunun nedeni derslerinde yardımcı olması yanı sıra, onunla aynı dili konuşuyor, aynı kültürü, dolayısıyla aynı duyguyu paylaşıyor olmasıdır. Wawrzynkiewicz, küçüklüğünden beri bilimi önemsemesi ve eğitimci olması nedeniyle her daim zavallıları ve ezilenleri bilimle aydınlatma çabası içinde olmuştur. Pozitivizm bağlamında Wawrzykiewicz bu özelliği bireyin, toplumsal sorumluluk kapsamında gelişim ve aydınlanma çabası içinde olması gerektiğine ilişkin çarpıcı bir örnektir.

Pozitivist bireyin toplumsal menfaat çerçevesinde hareket etmesi, bir zaman sonra o insanlarla kolektif bir bilinç içinde hissiyat paylaşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bireysel kahramanlıkla topluma bir yol açmayı ilke edinen Romantizmin aksine, bu öyküde Wawrzykiewicz örneği ile bilginin ve bilimin paylaşılmasıyla toplumun aydınlanıp bütüncül bir uyum içinde gelişim sağlanabileceğini kanıtlamaya çalışmıştır. Oliwicki'nin Michaś ile çalışmayı kabul etmemesi örneğiyle, söz konusu dayanışmanın ve paylaşımın olmadığı yerde başarının da olamayacağı iletisi verilmiştir. Michaś'ın hastalanmasıyla, bireylerin hayal kırıklığına uğraması benzeri olguların sonucunda mevcut durumun daha da kötüye gidebileceği anlatılmak istenmiştir. Böylesi zorlu koşullar karşısında alternatif bir çıkış yolu olarak bireyin "kendisine ayırması gereken zaman kavramı" pozitivist ilkeler temelinde dikkati çekmektedir.

4.1.2. Meçhul Bir Dünyada Hayatta Tutunma Çabası „*Za chlebem*"

Sienkiewicz'in *Za chlebem* (Ekmeğin Peşinde) öyküsü Amerika'ya giden bir gemide geçmektedir. Mutluluğu aramak üzere yaşlı Polonyalı çiftlik sahibi Wawrzon Toporek ve kızı bu uzak diyarlara giden gemidedir. Üç ruble ödemek istemeyen babanın inadı yüzünden bütün mal mülk elden gitmekle beraber baba ile kızı köyünü terk etmek durumunda kalmışlardır.

Wawrzon ve kızı için kader çizgisi, Polonya için de sarf edebileceğimiz çaresiz, bir tarafa atılmş, elindeki bütün birikimler alınmış, farklı bir çıkış yolu arayışında olan vs. gibi tanımlarla uyumludur. Polonya için olduğu gibi Wawrzon ve kızı için de "zaman kavramı", aslında burada bir yüklemdir. Bu zamanı tanımlayacak olursak parçalanmış Polonya'nın ruhsal varlığının kendine has kader çizgisine sahip olması, bu ülkeyle bütünleşen insanlarının kaderinde de doğal olarak kader birliğini meydana getirmiştir. Bu doğrultuda ülke ne kadar fırsata sahipse, insanları da o kadar fırsattan istifade edebilecektir. Öyküde Wawrzon hayatta kalmak için çok çabalamaktadır, ancak bu çabaların sonucunu kızının yüzünde ve sağlığında nasıl bir tepki verdiğini gözlemlemek mümkündür. Gerek Polonya'nın gerekse Wawrzon ve kızının içinden geçtikleri zaman, talihin yüzlerine gülmesine engel oluşturmasıyla bir yüklem görevindedir. Baba ve kız, "Zaman" kavramı ile örtülü bir biçimde ifade edilen "kara bulutların" dağıtılması için bir arayış içinde olmuşlardır. Bunun için talihin artık yüzlerine mucizevi bir şekilde gülmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Özellikle Wawrzon yaşadıkları ülkenin şartlarında, ellerinden yitenleri yeniden kazanmanın mümkün olmayacağı bilinciyle bir "mucize" arayışında olmuştur. Bu nedenle ruhsal olarak "gizem" adıyla ifade edilen kavrama da açık durumdadır.

> "Wawrzon, neden Amerika'ya yola koyulduklarını aklına getirdi. Ne olmuştu hakikaten? Yaklaşık altı ay önce yazın süt ineğine el koymuşlardı. Çiftlik sahibi, zararını karşılamak üzere kendisinden üç Mark istedi. Wawrzon da vermeyince, iş

mahkemeye taşındı. Ama mahkeme her defasında sonraki celseye uzuyordu. Bir taraftan zaman geçtikçe ödemesi gereken rakam daha yükseldi. Zarara uğrayan çiftlik sahibi artık kendisinden sadece ineğini istemekle kalmadı, aynı zamanda bu ineğin bakımından doğan zararın da tazmin edilmesini talep etmeye başlamıştı. Maliyet yükseliyordu da yükseliyordu. Sonuçta mahkeme Wawrzon aleyhine sonuçlanınca, Wawrzon çiftliğini kaybetti.

…

Bu olaydan önce bu adam varlıklı ve iyi durumdayken, şimdi büyük bir umutsuzluğa kapıldı ve kendisini içkiye verdi. Meyhanede, köylerde keten siparişi işiyle uğraşan, aslında denizlere insan gönderen bir Alman ile tanıştı. Bu Alman kendisine Amerikanın gizemi ve esrarı hakkında bir şeyler anlattı. O kadar çok arazinin sözünü verdi ki içinde hem koruluğu hem çayırı vs. Lipiniec'te bile bu kadarı yoktu. Wawrzon'un gözleri bir an parladı."[540]

Wawrzon, meyhanede yeni tanıştığı Alman'ın Amerika diye anılan bir kıtanın fırsatlar sunduğuna dair söylemleri üzerine sadece Lipiniec kasabasını ve Polonya'yı değil, Avrupa'yı da terk etmeye karar vermiştir. Bu Alman, bedavaya bahşedilen arazilerin olduğunu ve hızlıca zenginleşebileceğini belirtmiştir. Wawrzon, hiç düşünmeden eve döndüğünde kızına valizini hazırlamasını söyledi. Burada, baba ve kızın o gizemli kıtaya koyulmalarını az önce açıklamaya çalıştığımız ruh halinde aramak gerekmektedir.

Almanın Amerika hakkında anlattıkları, Wawrzon'un düşüncesinde bir fenomen olarak (olgu) olarak belirmişti. Wawrzon, duyu organlarıyla tanımlanması gereken bu fenomeni çaresizliğinden dolayı mutlak bir gerçek olarak kabul etmiştir. Wawrzon zihninde oluşturduğu mutlaklığı kalbinde bir inanç haline dönüştürmüş olmalı ki hiç

[540] Henryk Sienkiewicz, (1947c). *Za chlebem - Latarnik*. Mała Biblioteczka. s. 12-13.

düşünmeden kızına valizini hazırlamasını söylemiştir. Ancak öykünün ilerleyen safhalarında Wawrzon'un düşüncelerinde yarattığı fenomen ile gerçekte var olan fenomen arasındaki fark karşımıza "duyu yanılsaması" olarak çıkacaktır.[541] Bu durumda *Za chlebem* öyküsü bilginin, deneycilik (empirizm) ile arttırılabileceğine ya da doğrulatılabileceğine yönelik mesaj vermek istediği sonucuna ulaşılabilir. Öykünün başından sonuna kadar Wawrzon ve kızı için hangi yöntemle olursa olsun aradıklarını bulmak ve elde ettiklerini işlemekte belirgin bir şekilde bilgi eksikliğinden bahsetmek de mümkündür.

Wawrzon ve kızının, yiten zenginliği kazanabilmek için Amerika'ya olan yolculukları, diğer bir bakış açısıyla gelişimin ve özgürlüğün bir ifadesini göstermektedir. Ancak Amerika'ya gitme kararlılığından önce Wawrzon'un mahkeme sürecini irdelemek gerekirse, yaşadığı yerde Wawrzon'un Prusya yönetimini kabul ettiği yorumuna varılabilir. Diğer bir ifadeyle *praca organiczna* prensiplerini uygulayan bir karakter olduğunu görebiliyoruz. Mahkeme kurumu, yapı itibariyle "iyi yönetimin" temel ilkesi olarak adaleti yansıtır. Wawrzon, her ne kadar Polonyalılar açısından işgalci olarak tanımlansa da Prusya yönetimi altında birtakım varlıklara sahip olmuştur. Öyküde satır aralarında saygın bir statüyü elde edebilecek bir varlığının olduğu sonucu çıkmaktadır. Wawrzon'un bu konumundan memnun olduğu da anlaşılmaktadır. Örneğin Wawrzon, fırtınalı bir havada yelkenleri zapt etme konusunda Alman gemi tayfasının maharetini överken, kızı Marysia'nin Lipiniec'te geride bıraktığı sevgilisi Jasek'in Alman tayfasından daha hünerli olduğunu ihtiyatsızlıkla ifade etmesi üzerine, kızının bu genç oğlana karşı bir his beslediğini anlamıştır. Kızının bu tutumuna karşı şaşkınlığını

[541] Kant'ın gözünden "feonomen, duyu yanılsaması ve düşünce olarak şey" gibi kavramların yorumları hakkında daha fazla bilgiye erişmek için bkz. Gilles Deleuze. (2000). *Kant Üzerine Dört Ders*. Ankara: Öteki, s. 18-20.

gizleyemeyerek Wawrzon, "sen bir hanımefendi olacaksın, o ise sıradan at seyisi"[542] cevabını vererek bir statü farkını ortaya koyarken, mahkeme sürecinden sonra da elinden varlıklarının yanı sıra toplum nezdindeki statüsünü de yitirdiğini göz önüne sermiştir. Kısacası mahkeme kararını görene kadar Wawrzon, elindeki varlıkları ve toplumsal statüsünü dikkate alarak Prusya yönetiminin adil olduğunu ve bu adaletin temsil kurumu olan mahkemenin de adil bir karar vereceğini düşünmüştür.

Prusya mahkemelerinin adil olmamasıyla oluşan bu durumu konu alan yazar Sienkiewicz de *praca organiczna* ilkelerinin, adaletin olmadığı bir ülkede uygulanmasının oldukça zor olduğunun mesajını vermek istemiştir. Sonuç itibariyle Wawrzon'un yeni kıtaya yolculuğu, haksız bir biçimde varlıklarını elinden alan otoritenin (yani mahkemenin) kaderini biçimlendirmesine karşı bir başkaldırıdır. Söz konusu başkaldırı şiddete başvuru şeklinde değil, pozitivist ilkelerle uyumlu kendi "gelişimi, tercihi ve iradesi" üzerine kurulu bir yöntemdir. Wawrzon, hayatını tehlikeye atmadan böylesi bir yöntemle yitirilmiş zenginliğini ve toplumsal statüsünü elde edebileceğini planlamıştır. Bu durum liberalist bir İngiliz düşünür olan John S. Mill'in, bireyin gelişimini ve özgürlüğünü vurgulayarak, insan varlığının herhangi bir otoritenin müdahalesine karşı korunması gereken kutsal bir kale olduğu söylemiyle bir uyum içindedir.[543]

Wawrzon ve kızı Amerika'ya gitmek için "Brüchner" adındaki bir Alman gemisine Hamburg limanından binmişlerdir. Bu gemide üçüncü sınıfta, güvertenin altında gemiye ait eşyaların bulunduğu, parasız ve macera arayışında insanlara tahsis edilen bir bölmede seyahat etme imkânı verilmiştir.[544] Geminin Hamburg Limanından sonraki ilk uğradığı

[542] Sienkiewicz, 1947c, s. 11.
[543] Bkz. Kutluer, 2007, s. 336.
[544] Sienkiewicz, 1947c, s 8.

liman İrlanda olmuştur. İrlanda'dan okyanusa açıldıktan sonra Wawrzon ve kızı için asıl huzursuzluklar başlamıştır. Parasızlık başta olmak üzere, geminin sallanması ve bitmek bilmez deniz onları korkutmaya başlamıştır. Diğer bir taraftan gemideki Alman yolcuların birbirleri ile yakın olmaları, Alman yurdu üzerine şarkı[545] söylemeleri, özgüven içinde yüzlerinin her zaman gülüyor olmaları dikkatlerini çekmiştir.[546] Baba ve kız yurtlarını terk etmenin üzüntüsü içerisindeydi. Aynı zamanda Almanlar baba ve kızı "Polonyalı köylüler" olarak tanımlıyorlardı. Bu sayılanların üstüne Wawrzon ve kızı Marysia, Almanca bilmediklerinden bu insanlar arasında kendilerini yalnız ve yabancı hissetmişlerdir. Almanlar, gemide her ikisini itip kakarken baba ve kıza hiçbir yakınlık dahi göstermemişlerdir. Wawrzon ve kızı yemek sırasında bile kuyruğun en arkasına atılmışlardır. Baba ve kız, Tanrı'nın yardımından başka bir şey düşünmemişlerdir.[547] Karşılaştığı bu durum karşısında Wawrzon'in içinde, meyhanede tanıştığı Alman'ın kendisine gerçeğin dışında bambaşka bir tablo çizdiğine dair şüphe baş göstermişti. Kısa bir süre sonra bu paganların kendilerini suya atacaklarından, inançlarını değiştirmeye zorlayacaklarından, herhangi bir belgeye imza attıracaklarından endişe duymaya başlamıştır. Bunun üzerine Wawrzon, kızı Marisia'ya her şeyden şüphe etmesini, kimseye güvenmemesini salık vermiştir. Dolayısıyla Wawrzon'da kendinden olmayana karşı bir güven yitimi, yani zihninde "yabancı kavramı" belirmeye başlamıştır. Kısa bir süre öncesine kadar "*praca organiczn*a" ilkeleri doğrultusunda Prusya yönetiminin kanunlarıyla Lipiniec'te huzur içinde yaşamış olan Wawrzon, kasabasından çıktığından beri yabancıların kötü tutumlarına maruz kalmasıyla kendi kültürel değerlerini korumayı kararlaştırmıştır.

"- Baba, daha uzun süre suyun üstünde böyle gidecek miyiz? - Marysia sordu.

[545] *Wo ist das deutsche Vater-land? – Almanya nerede?*
[546] Sienkiewicz, 1947c, s. 9.
[547] Sienkiewicz, 1947c, s. 14.

- Nerden bileyim. Kime ne soracaksın, sanki senin dilini biliyorlar mı ki!!

- Peki biz Amerika'da hangi dili konuşacağız?

- Konuşmazlarsa bile bizim memleketten bir sürü adam yok mu?

- Baba!

- Ne var?

- Bana tuhaf geliyor, hep Lipiniec'te olmak daha iyiydi sanki.

- Boş yere umutsuzluğa kapılma.

Wawrzon hemen ardından, ancak kendisine söyler gibi:

- Tanrı bilir!…"[548]

Öyküde Marysia, babası Wawrzon'un adeta iç sesi konumundadır. Gemide hissettikleri bu yalıtılmışlık ve zorluk bir aşamadan sonra psikolojik yorgunluğa neden olmuştur. Bu yorgunluğun üzerine gelişen diyalog, daha gemide kimsenin Lehçe'yi bilmemesinden kaynaklanan yalnızlık ve yabancılık hissinin Amerika'ya vardıklarında ne aşamaya varacağının çözümlemesidir. Lipiniec'te edindiği tecrübe ve izlenimlerden olsa gerek; sadece bir duyum üzerine gittikleri yerde pek çok Polonyalının var olduğu ve buradaki Polonyalılar sayesinde lisan gibi iletişim sorununun kendiliğinden çözümleneceğine dair inanç, ne kadar plansız bir biçimde yola çıktıklarının bir göstergesidir. Wawrzon, düşüncesinde yarattığı fenomeni (olguyu) tasarlayamadığı için kalbinde bir inanç olarak taşıma gereğini duymuştur. Bütün eksikliklerine karşın yolculuğa çıkma cesaretini toplamak için ancak böylesi bir inanç, düşüncelerine ek bir kuvvet ve dirilik verebilirdi.[549]

---

[548] Sienkiewicz, 1947c, s. 12.

[549] İnancın, düşünceler üzerine etkisi hakkında Bkz. David Hume. (1997). *İnsan Doğası üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İdea, s. 116-119.

> "Denizin homurtusu sanki kulağına "Lipiniec, Lipiniec" diyerek fısıldamaya başlamıştı. Güneş ise "Nasılsın Wawrzon, az önce Lipiniec'teydim." demişti. Ancak iki kötü ruh gibi pervanenin dalgalar yaratan sesi, geminin homurdayan bacası Wawrzon'u Lipiniec'ten daha da uzaklara götürüyordu."[550]

Wawrzon, gemide karşılaştığı zorlukların haricinde Polonya'da geride bıraktığı hayatı için bir özlem duymaya başlamıştır. Bir gün geri döneceğine dair kendine söz vermişti. Zorlu yolculuk sırasında kızı Marysia daha mutsuz olurken sağlığı daha da kötüye gitmeye başlamıştı. Kızı Marisia, istemsiz bir biçimde ülkesinden ayrıldıkları için huzursuz hissetmeye başlamıştı. Köyünde sevdiği oğlan Jasek'i arkasında bırakmış ve hep onunla geçen zamana dair hatıraları gözününün önüne geliyordu. Özlem ve hüzün onun kalbini sıkıştırıyordu. Gemideyken yeni ve güzel manzaralar Marisia'nın hoşuna gidiyordu ama yine de Polonya'nın ormanlarını ve çayırlarını da özlemişti.

> "Her ne kadar rüzgâr bir boş yaprak gibi (gemiyi) oraya (Amerika'ya) sürüklese de, her ne kadar aile kökü o savruldukları gittikleri tarafta olmasa da; Wawrzon ve Marysia her ikisi "Polonya toprağı, o bereketli, … ormanla büyümüş, saman sazıyla benekli, altın kadife çiçeği çayırları ve parıldayan sularla dolu, leyleklerle, kırlangıçlarla, yol kenarındaki haçlarla, ıhlamur ağaçları arasında beyaz malikanelerle dolu; ... en tatlı ana, öylesine gönlü geniş ki, öylesine sevgi yüklü ki dünyada üstüne yok… daha öncesinden bu kalp böyle hissetmiyordu, ancak şimdi farkına vardı."[551]

Her ikisinin geleceğe dair olgun bir tasarısı olmadığı için bir meçhule yolculuk halinde olduklarından geçmişin hatıraları ve vatan özlemi her an zihinlerinde canlıydı. Polonya'ya dair özde sahiplik hissinin Wawrzon ve kızının kalbinde vatan sevgisini dünyada eşi benzerinin olmadığı hissiyle farklı bir boyuta taşıdığını gözlemlemek

[550] Sienkiewicz, 1947c, s. 15.
[551] Sienkiewicz, 1947c, s. 18.

mümkündür. Vatanın geride bırakılması, kıymetinin vaktiyle bilincinde olunmaması ya da başka bir deyişle yitirilmesi onlar için bir hüzün kaynağı olmuştur. Üstüne kısa bir süre sonra bir gece vakti okyanusun ortasında kuvvetli fırtınalar ve büyük dalgalar herkesin panik olmasına, tayfanın olağan üstü bir çaba sarf etmesine ve nihayetinde geminin zarar görmesine neden olmuştur.[552] Yatak takımları, giysiler, yiyecek malzemeleri, çeşitli aletler ve teneke kaplar birbirine karışmış, büyük yığınlar halinde zeminin her tarafına dağılmıştı.

> "Gaz lambaları sönmeye başladı. Daha karanlık olmaya başladı, dolayısıyla Wawrzon ve Marysia ölüm karanlığının yaklaştığını hissettiler.
>
> - Marysiacım - diye boğazı düğümlenmiş bir halde konuşmaya başladı, nefesi tükenmişti.
>
> - Marysia beni bırak, sana yük oluyorum. Son dakikalarımız geldi. Maalesef dünya gözüyle bu diyarı bir daha göremeyeceğiz…
>
> Babası bu ifadeleri sarf ederken artık kurtuluşun olmadığını fark etti. Aklında başka düşünceler uçuşuyordu, ruhunda başka bir şey hissediyordu.
>
> …
>
> - Chryste elejzon - Marysia ağlayarak söyledi.
>
> - Tanrım sesimizi duy!
>
> - Göklerdeki babamız, Tanrım, bize merhamet et! - diyerek her ikisi dualar ettiler."[553]

Brücher gemisi uğradığı son fırtınada daha büyük bir hasar almıştı. Fırtına sonrasında gemi artık nerdeyse yan yatmış, ama yüzdürülüyordu. Son fırtına o kadar sert gelmişti ki Marysia ve babası boğulmanın an meselesi olduğunu düşünmüşlerdi. Böylesi

[552] Sienkiewicz, 1947c, s. 20-21.
[553] Sienkiewicz, 1947c, s. 24-25.

bir çaresizlik anında Tanrı'dan yardım dilemişlerdi. Daha önce değindiğimiz gibi tasarlanamayan olguların gerçekleşmesine yönelik "inancın" oluşması için kuvvet ve diriliğin oluşması önemlidir. Wawrzon ve Marysia'nın hayatta kalmak için inanca, başka bir söylemle Tanrı'ya sarılmak durumunda kalmışlardır. Fırtına dindikten sonra Brücher gıcırdıyordu, burnu batık, gövdesi yan yatmış ama batmıyordu. Yani Polonya gibi bir enkaz görüntüsü. Karanlık ve darmadağın olmuş bu gemide yine de insanların azıcık da olsa dinlenme fırsatı oldu, kimisi uyumuştu bile. Wawrzon ve Marysia da akıllarına gelen tüm duaları okuduktan sonra tahta ranzalarına emekleyerek varıp, derin bir uykuya dalmışlardı.[554]

Bu olayın ardından Wawrzon, Almanın kendisine Amrika'ya deniz yoluyla gitmesi gerektiğini söylediğini aklına getirmişti. Ancak bu yolculuğun günlerce süreceğini tahmin etmemişti. Wawrzon, hayatında pek çok sefer seyahat ettiği gibi gemiyle de seyahatin aynı olacağını düşünmüştü. Denizin bu kadar büyük olduğunu bilseydi, Lipiniec'te evinde kalacağını düşünmüştü. Polonya'nın kaderi, Wawrzon'u ülkesinden uzakta olsa da takip ediyordu adeta. Wawrzon, ülkesi gibi rahat ve huzurlu geçen bir sürecin ardından fırtınalara maruz kalmış, bir çıkmaz içerisinde, dolayısıyla bir macera arayışında olmuştur. Söz konusu macerada bahsedildiği gibi zorluklarla karşılaşınca, vicdanında yaptığı girişimin doğruluğunu tartışmıştı.

> "İçinde bir düşünce daha huzursuz bir biçimde doğdu: ruhunu ve kızını mahvetmiyor muydu, Lipiniecli bir Katolik için Tanrı'yı ayartmaya çalışmak ve bu girdaplara kendini maruz bırakmak günah değil miydi? Diğer yakaya (Amerika denen yere) gitmek için henüz beşinci gün geride kalmıştı, eğer gerçekten öyle bir yaka varsa?"[555]

[554] Sienkiewicz, 1947c, s. 26.
[555] Sienkiewicz, 1947c, s. 27.

Wawrzon, ölümden döndüğü felaketten sonra bir program dahilinde hareket etmediğine hayıflanmıştır. Sadece kendine olan güvenin ve de Tanrı'ya olan inancın karşılaşacağı her bir zorluğu kolaylaştıracağını düşünmekle ne büyük bir hata ettiğini fark etmiştir. Wawrzon artık bir şeyleri yoluna koymak için çok geç kaldığına, ama bundan sonra daha bilinçli hareket etmesi gerektiğine kanaat getirmiştir. Bu düşünce doğrultusunda Wawrzon için Tanrı'nın pek öneminin kalmadığını öykünün ilerleyen safhalarında daha belirgin olarak göreceğiz.

Nihayetinde uzun ve zorlu bir yolculuktan sonra Amerika kıtasına ulaşmışlardır. Marysia biraz daha net her şeyi görünce "*Bu sefer kesinlikle karaya ulaştık*" diye bağırmıştı.[556] Wawrzon ve kızına ruhsal bir rahatlığa kavuşmuştu. Ana karaya varmadan batı tarafında ilerde Sady-Hok adası görünmüştü. Ardından da ortasında büyük bir yapı olan ikinci bir yer göründü. Gemici dostu Kaszuba, buranın New York olduğunu söylemişti. Daha kıyıya belli bir mesafedeyken sislerin ardında bulunan, ancak yaklaştıkça sanki suyun altından çıkmış gibi sevimli bir şehir beliriyordu. Deniz esintilerinin ıslattığı çayırdaki çiçekler, şehrin aşağısında bulunan gönderinde binlerce bayrak bulunan direk ormanları daha net görünmeye başlamıştı. An itibariyle Wawrzon Şehrin her iki yakasında yeşil kıyıları ve parkların koyu şeritlerini gördükten sonra şunları kendine söyledi:

> "-Yüce Meryem! Tanrıya şükürler olsun! Şehre yakın, içinde çayırı olan, aynı zamanda pazara çok da yakın bir arazi verirler umarım! İneğe bakarım, domuza bakarım ve tüccar gelir, satarım onları. Çok kalabalık bir yer burası. Polonya'da bir köylü iken; burada efendi olacağım….

[556] Sienkiewicz, 1947c, s. 30.

> Yapacak bir şey yok, olması gereken olur…. Tanrıya çok şükür, çünkü Almanların beni kandırmadığına inanıyorum ..."[557]

Wawrzon, meyhanedeki Alman tarafından anlatılan kıtayı, yani düşüncesinde yarattığı fenomeni (olguyu) somut olarak karşısında görünce yola çıkmadan hissettiği inancın tamamen gerçekleşmesine ramak kaldığını düşünmüştür. Daha Polonya'da hayalini kurmaya başladığı arazinin kendisine bahşedilmesi ile hayalinin gerçekleşeceğinden emindi. Daha önce varlığından şüphe etmeye başladığı Amerika diye anılan bir kıtanın gerçekliğini görmek, daha karaya adım atmadan güzelliğine hayran kalması, suyun altından çıkıyormuş gibi bir gizemin tezahürü gemide yaşanan bütün olumsuzlukların unutulmasına neden oldu. Aslında Wawrzon'un görünüşe kanarak içinden geçirdiği düşünceler, su dolu bardak içindeki kırık görnen çubuk hakkındaki yorum kadar yanlıştı. Kısacası Wawrzon'un bu durumu "duyucul yanılsamanın" bir örneğini sergilemektedir. Göz önündeki bu gerçekliğin karşısında Wawrzon, Almanların (yani düşman olarak tanımlanan yabancıların) dürüst olduğuna ve kendisini kandırmadıklarına inanarak Almanlara tam anlamıyla itimat duymaya başladı.

Wawrzon, gemide tek Lehçe konuşan kişi olarak bir gemici –Kaszuba- ile tanışmıştı. Kaszuba Gdansk'ta bulunduğunu Lehçe anladığını, Kuszubi'lerden olduğunu, "Bruder" (yani baba ve kıza dost) olduğunu, ancak şimdi ise Alman olduğunu söylemişti. Kaszuba Wawrzon'a ne yapması gerektiği hakkında akıl vermesinin yanında, samimiyetine inanmasını söyleyerek karaya çıktıklarında ihtiyacı olan para değişimi için de yardım etmişti.[558] Birbirleriyle vedalaştıktan sonra küçük bir feribot binerek Wawrzon ve kızı gemiden ayrılmışlardı. Gümrük memuru kalabalığa dışarı yönlendirmesi sonucu Wawrzon ve Marysia bir anda kendilerini anlamsız bir biçimde sokakta buldu. Marysia

[557] Sienkiewicz, 1947c, s. 31-32.
[558] Sienkiewicz, 1947c, s. 29 ve 32.

ise bu anda babasına şimdi ne yapacaklarını sordu. Wawrzon ise "*Burada beklememiz gerekiyor. Alman, bir komiserin (memurun) gelip kendilerini soracağını söyledi*" diyerek cevap verdi.[559] Sokakta beklerlerken şehrin kalabalığı, insanların bir yere acelesi varmış gibi önlerinden akıp gittikleri, siyahi insanlar, arabaların çokluğu ve çıkardıkları yüksek sesler vs. baba ve kızı ürkütmüştü. Bu kadar büyük ve hızlı bir şehirde nerden başlayacaklarını kestiremedikleri için sudan çıkmış balığa dönmüşlerdi.

Sokakta o kadar beklemelerine rağmen kimse gelip kendilerini sormamıştı. Komiser de yerinde yoktu. Soğuktan üşümüş ve ıslanmışlardı. Maalesef Almanın kendilerini kandırdığını fark etmişlerdi. Wawrzon, Almanın Amerika'ya göçmen götüren şirketin ayaklı acentesi olduğunu ve onun daha yeni kıtaya vardıktan sonrası hakkında en ufak bir bilgisinin dahi olmadığını anlamış bulunuyordu.[560] Bu duruma göre Alman, Wawrzon'un çaresizliğini ve masumiyetini kendi çıkarı doğrultusunda (expediency) kullandığı belirgindir. Şimdi kendi başlarına kalmışlar ve bu yabancı ülkede ancak kendilerine güvenebileceklerdi. Marysia Polonya'ya geri dönmeyi teklif ettiyse de babası Wawrzon böyle bir şeyi tekrar duymak dahi istemiyordu. Wawrzon, bir süre New York'ta kalmaya karar verdi. Şehrin ücra bir noktasında içi pis, küflü ve (duvarlarında) kararmaya başlamış nemli çizgiler; duvarın önünde demirden soba ve üçayaklı bir masa ve köşede yatak niyetine samandan yatak bulunan kendilerine ucuz bir mesken buldular.[561]

> "Bu bölgede iki haftalığına iki dolara pansiyon olarak kiralanabilecek boarding houselar, aynı zamanda balıkçıların her türden serseriyi kendi gemilerine kaydettiği tavernalar var. Bu serseriler Venezuela'dan, Ekvator'dan ve Brezilya'dan gelen kaçak işçilerdi…. Çin çamaşırhaneleri, denizciler için çeşitli barınaklar; sonuç olarak suç, taciz, açlık ve gözyaşı…

[559] Sienkiewicz, 1947c, s. 34.
[560] Sienkiewicz, 1947c, s. 37.
[561] Sienkiewicz, 1947c, s. 42.

> Burada da geceleri tabanca sesleri, yardım çığlıkları, boğuk öfke çığlıkları, sarhoşların İrlandaca şarkıları veya birbirine kafalarının çarpıştırılarak dövülen zencilerin bağrışları oldukça sık duyuluyor… Her gün yırtık pırtık şapkalar ve dişleriyle kıstırdıkları pipolu serserilerden oluşan gruplar, yumruk yiyen her göz için bir sentten beşe sente kadar bahse girerek yumruk dövüşlerini izliyorlar."[562]

Wawrzon ve kızının yerleştiği bölge o kadar kozmopolit ve kanunlardan yoksun ki suç ortamı mevcuttu. Bu bölge nasıl olursa olsun, Amerika'da hayata tutunmak için Wawrzon hemen kendisine bir iş aramaya koyuldu. Kimsenin çalıştırmak için yaşlı bir adamdan istediğini bulamayacağını bildiğinden ona iş vermek istememişti. Ayrıca Wawrzon'un iş birliğini kolaylaştıracak kadar İngilizcesi dahi yoktu. Wawrzon, Lipiniec'te çiftlik sahibiydi, mahkeme heyetindeydi, çalışanları vardı, toplum nezdinde bir saygınlığı vardı. Ancak burada herkesin arasında sonuncu sıradaydı, yabancı bir bahçede dolanan köpek gibi…[563]

Wawrzon ve kızının yeni yerleştiği bölge farklı ülkelerden ve farklı kültürlere ait insanlardan oluşmaktaydı. Kültür yapılarına uygun kanun eksikliğinden bir kaos ortamı söz konusudur. Buna bağlı olarak baskın olan küçük grup diğer grupları ezmek meylinde olmuştur. Yaşlı olması nedeniyle Wawrzon'dan yeterince verim alınmayacağı nedeniyle işe kabul edilmemesi, bir bütünlük oluşturmak açısından her bireyin önemli olarak kabul edilmesi gereken bir ortamda, baskın grubun hem baskınlığını ortaya koyması hem de yabancı olana karşı sert bir duvar çekmesi söz konusu farklılığı somut bir biçimde göz önüne sermektedir. Aynı zamanda sokaklarda zencilerin dövüştürülerek bahis oynanması da bu kapsamda değerlendirilmelidir. Bu durumdan ötürü baskın küçük grubun, diğer gruplara üstünlüğüyle bir üst kimlik meydana getirme mücadelesi içinde olduğunu iddia

[562] Sienkiewicz, 1947c, s. 40-41.

[563] Sienkiewicz, 1947c, s. 44.

etmek mümkündür. Ancak bu mücadelenin, yavaş ilerleyen bir süreç olduğunu tahmin etmek mümkündür. Bu bağlamda küçük grupların kendi içine kapalı toplumlar olmasıyla yeni bireylerin aralarına karışmalarına izin vermemeleri tipik bir "dikey toplum" yapısına örnektir.

> "Nerede ne yapmak istediyse, nereye gittiyse elini soktuysa, alay edildi, itilip kakıldı, dövüldü: bu yüzden hiçbir şey elde edemedi, bir kuruş kazanamadı ya da kimseden hiçbir şey isteyemedi. Saçları endişeden beyazladı, bitkinleşti, parası kalmamıştı ve acıkmıştı… Ancak burada, bu şehirde bir şey o kadar korkunç bir şekilde gürlüyordu ki, sanki büyük bir makinenin içindeymiş gibi. Herkes kendi yolunda ilerliyordu, sadece önüne bakarak, yabancıların hiçbiri talihsizliği/yoksunluğu düşünemiyor. Burada baş döndürücü, (öylesine bir kaos ki) eller kollar bağlı, gözler çevrede olan bitenleri haznesine almaktan aciz ve düşünceler birbirini kovalıyor."[564]

Amerika'da meydana gelen bu toplumsal yapı, Avrupa'daki köylü toplulukları ile benzeşim göstermektedir. Örneğin Ernest Gellner'in Avrupalı köylü (geri kalmış dikey topluma ait) toplulukları tanımına göre; küçük yerel birimlerde yaşayan köylü topluluklar içe dönük bir hayat sürüyorlardı. Yakın çevreleriyle olan bağları siyasi zorunluluktan ziyade ekonomik gereksinmelerinden kaynaklanıyordu. İnsanların birbiriyle iletişimi ortama bağlıydı, dolayısıyla ortamı tanımayanların, yani dışarıdan gelenlerin yerlilerle ilişkiye girmesi zordu. Özetle bu evrede kültür, toplumsal sınıfları birbirinden ayırma işlevi görüyordu. Bunun en önemli sonucu, tarım toplumlarında nüfusun kültürel açıdan türdeş kılınmasına yönelik bir çaba gösterilmemesiydi.[565] Bu konu hakkında benzer

[564] Sienkiewicz, 1947c, s. 43.
[565] Özkırımlı, Umut. (2013). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: DoğuBatı, s. 160; "Yatay ve Dikey toplum" kavramları hakkında daha fazla bilgi almak için bkz. Smith, 1998, s. 193; Smith, A. D. (1991). *National Identit*y. London: Penguin., s. 52-53.; Gellner, E. (1992). *Ulus ve Ulusçuluk*. (Çev.B. Ersanlı & G. G. Özdoğan). İstanbul: İnsan., s. 31-35.

görüşü savunan Anthony Smith de yönetici tabakasına alternatif olarak "dikey topluluğun", klan/küçük toplum liderlerinin hamiliğinde savaş veya birleşme gibi kararları almak üzere bir araya gelen ve aslında birbirleriyle bağlarının zayıf olduğu klan üyelerinden oluşan koalisyonlar olduğunu ifade etmiştir. Dikey toplulukları bir araya getiren bağlar, "yatay topluluklara" göre daha muhafazakâr ve dışlayıcı bir karaktere sahiptir.[566] Kısacası ortamı tanımayan ve bu yabancıların dillerini dahi bilmeyen Wawrzon ile kızının, kendi içine kapalı toplumlar arasında yer edinmelerinin oldukça zor olduğu, yer edinilse bile asimilasyon ile sonuçlanacağı yorumunda bulunmak yanlış değildir.

Wawrzon, her bir yerden ret olurken Polonya'dan getirdiği paralar da üç ay içerisinde bitmiş ve artık açlık baş göstermişti. Her şey kendisini yalnız bırakırken Tanrı'nın da yalnız bıraktığının, aklını da yitirmeye başladığının farkına vardı. Yolunu aydınlatacak hiçbir ışığı göremedi. Bundan daha ağır bir şeyi tecrübe etmemişti.[567] Wawrzon en azından Polonya'da dilini ve kültürünü bildiği toplum içinde ne kadar çaresizlik içinde olursa olsun mutlaka bir çıkış yolu bulabileceğine inanmaya başlamıştı. Ancak sosyolojik ve coğrafi olarak baştan aşağı yabancı olduğu yeni kıtada nerden başlaması gerektiğini bir türlü kestiremiyordu.

> "(Wawrzon) Tarifsiz bir yükün altında eziliyor, nerdeyse düştü düşecek. Bu şehirde hiç aşina olmadığı gürültüler; Wawrzon İsa'dan yardım diliyor, ama hiçbir yerde haç bile yok… Kötü ve zor bir yaşam sürüyorlar, bundan başka ne konuşabilirler? Artık ne cepte para, ne de ocakta patates vardı, ne de akılda bir fikir.
>
> Kimseden bir yardım alamadılar. New York'ta pekçok Polonyalı yaşıyor, ama zenginler Chattam'da oturmuyordu. Amerika'ya geldiklerinin ikinci haftasında iki

[566] Smith, A. D. (1998). *Nationalism and Modernism*. London and New York: Routledge., s. 193.
[567] Sienkiewicz, 1947c, s. 44.

Polonyalı aile ile tanıştılar. Biri Slask, diğeri Poznan'dan, ama onlar da çoktan açlıktan hayatını kaybetmişti."[568]

Wawrzon, içinde taşıdığı Tanrı inancını bir kenara bırakması gerektiğinin açıkça farkına varmıştır. Hayatını kurmaya çalıştığı yeni kıtada ne bir düzen ne de bir kanun vardı. Bu unsurların gerçekleşmesine asıl itki Tanrı inancıydı. Ancak kozmopolit kültür yapısının, birbirinden farklı amaç güden toplulukların mücadelesinin olduğu bir yerde Tanrı kavramı oldukça soyut kalmaktadır. Bunun için Tanrı'yı çağrıştıracak herhangi bir dinsel objenin olmamasını olağan karşılamak gerekir. Wawrzon ve kızının tanık olduğu yeni kıta, tam anlamıyla vahşi topraklardı. Bu doğrultuda merhamet, acıma veya şefkat gibi erdemle bağdaştırılabilecek duygulara yer yoktu. Böylesi bir yerde her bireyin ya da topluluğun kendi hedefleri doğrultusunda bir düzen inşa etmesi beklenir. Buna göre birey ya da işaret edilen toplum yalnızdır, kendi yaşamını inşa etmekle meşguldür ve bunu kendine göre bir ideoloji olarak kanıksamıştır. Dolayısıyla toplumun/bireyin amacına ulaşması için her şey meşrudur. Bu da diğerlerine karşı baskıcı bir karakteri meydana getirmektedir. Söz konusu baskıcı karakterin materyalist karşılığı olarak para kavramını öykünün bu kısmından itibaren daha net görürüz.

"Marysia odasında, samanla doldurulmuş yatağının üzerinde otururken, birisi kapıdan içeri girmiştir. Marysia, bunun babası olduğunu düşünerek başını bile kaldırmamıştır. Bu sırada yabancı bir ses kendisine:

- Look here (Buraya baksana)!

Bu kişi, içinde yaşadıkları meskenin sahibiydi. Solgun, kirli, dağınık görünümlü, yanık tütün lekelerinin olduğu yanaklarıyla yaşlı bir melezdi.

[568] Sienkiewicz, 1947c, s. 45.

Marysia ona baktığında eli ayağı birbirine girmişti. Bir sonraki haftanın kirasını vermek zorundaydılar, ancak tek bir cent bile paraları yoktu. Sadece biraz şirinlik yapmak için ona yaklaştı, sakin bir biçimde önünde eğilip ellerinden öptü.

- Dolar almaya geldim! – dedi ev sahibi.

…

- Tanrı versin! – sözünü Lehçe söyledi, çünkü başka ne söylemesi ya da ne yapması gerektiğini bilmiyordu"[569]

Marysia ve ev sahibinin diyalogundan yeni kıtada ideal yaşamın paraya ya da kıymet biçilen bir metaya bağlı olduğu yorumunda bulunabiliriz. Bu noktada yazar Sienkiewicz'in para uğruna insana değer verilmeyen bir düzenin eleştirisini de gözlemleyebiliriz. Paylaşım ve yardımlaşma gibi erdemlerin olmadığı bir yerde toplumsal gelişimin olmayacağının, aksine insanları yokluğa ve çaresizliğe sürükleyerek mevcut durumun gerisine düşüreceğinin işaretini vermiştir. Örneğin; bu olaydan hemen öncesinde Wawrzon belki biraz patates ve yakacak odun bulma ümidiyle limana gidip kendi çapında arayışa gitmişti. Burada sadece biraz yakacak bulmuştu, dönüş yolunda ise çamura batan patates dolusu bir arabanın bataktan kurtulmasına yardım etmesi karşılığında arabacı kendisine biraz patates vermişti.[570]

"Talihsizliğimizi gördüğü için Yüce Tanrı'ya şükürler olsun. Odunumuz var, kız ateşi yakacak; yeterince patates var. Tanrı merhametlidir. Yakında odada hayat daha rahat olacak. Kız bir buçuk gün yemek yemedi, mutlu olacak. Tanrı merhametlidir!"[571]

[569] Sienkiewicz, 1947c, s. 51.
[570] Sienkiewicz, 1947c, s. 47.
[571] Sienkiewicz, 1947c, s. 48.

Wawrzon, biraz yakacak biraz da patates elde etmenin mutluluğuyla talihinin tersine döndüğünün hissine kapılmıştı. Eve döndüğünde ise kızını ve eşyalarını sokağa atılmış haliyle görünce ve ardından çaldığı kapıların yüzüne kapatılması nedeniyle aslında yeni kıtada yeni bir hayata dair bütün ümitleri de sönmüştü. Kendisi ve kızı için atıldığı maceranın karşısında yenildiği hissiyle hayattan ve dolayısıyla Tanrı'dan kopmuştu.

"Wawrzon kasvetli ve başı dumanlı bir halde oturuyordu, aynı zamanda yüzünde korkunç bir kararlılık gibi bir şey belirmeye başladı. Ona kim bakarsa korkacaktı. Çünkü yüzü, hayvanların açlıktan meydana gelen ifadeye sahipti. Diğer bir yandan ölü bir adam gibi sakindi. Neredeyse bütün gün boyunca kızına tek bir söz bile söylemedi. Gece olduğunda, liman boşaldığında, tuhaf bir ses ile kızına:

- Denizin üstündeki köprüye gidelim. Oradaki bankların/kalasların üzerine kurulup uyuyalım….

Bu iskele platformunda yağmurdan koruyacak bir siperlik vardı.

…

- Kızım! Uzun bir süre açlıktan ölmezsin. İnsanların kapısına ekmek dilenmek için gitmeyeceksin, saraylarda uyumayacaksın. İnsanlar seni terk etti, Tanrı da terk etti, kader sana bir tekme vurdu, ama ölümün seni terk etmesini istemem. Deniz derin, yorulmayacaksın!

Gecenin karanlığında Marysia tam olarak anlamadı ama gözleri, karşısında bir tehlike görmüş gibi açıldı.

- "Beni seni batırıyorum, sevgili kızım! Çünkü ben batıyorum. Bizim için bir kurtuluş yolu yok, üstümüzde Tanrı'nın merhameti yok. Yarın yiyecek bir şeyin olmayacak, ama yarının (ölümün) bugününden daha iyi olacaktır." dedi Wawrzon.

…

- İstemiyorum babacığım, istemiyorum! Tanrı'dan korkmuyor musun? Canım babacığım, altın kalplim, bana merhamet et! Ne yaptım sana? Aksine kaderime isyan etmiyorum, beraber açlığı ve soğuğa katlanıyorum… Babacım!" dedi Marysia ."[572]

Gece limanda iskelede uyumaya koyulurken Wawrzon, bu anlamsız hayatın sonlanması gerektiğine ve kızını kendisinden özür dileyerek okyanusa atmaya karar vermiştir. En azından Marysia'nın böylesi bir yokluktan acı çekmesini istemiyordu. Kızından adeta özür dileyerek kendisini denize atıp hayatına son vermenin bir babalık vazifesi olduğu hissine kapılmıştır. Sonunda Wawrzon, ne kadar kötü bir şey yaptığının farkına vardı. Sağduyusunu kullanarak kızını kurtardı.

"Wawrzon, kızının gözbebeği olduğunu, adeta ruhu olduğunu ve her şeyin üstündeki nur olduğunu hissetti. Marysia uykusundan bir gün öncesine göre daha sağlıklı uyandı. Limanın temiz havası Marysia için kiraladıkları odanın zehirleyici atmosferinden daha iyi gelmişti. Gerçekten de hayata dönmüş gibiydi."[573]

Çevrenin kültürel değerlerden yoksun bir biçimde insanlara bakış açısı, her zaman çıkar odaklı olması görüldüğü üzere çaresiz bireylerin ilerlemesine engel olmak bir yana hayattan dahi yoksun kalmasına neden olabileceğinin mesajını vermektedir. Artık ümidin kalmadığını düşündükleri an, karşılarına zengin bir adam çıktı. Bu zengin adam Polonyalıydı ve Amerika'ya geldiği ilk dönem büyük bir zorluk çekmiş olsa da daha sonra şansı yaver gitmişti. Bu zengin Polonyalı, hemşerisinin öyküsünü dinledikten sonra onları kendi evine yemeğe götürdü. [574]

"Yeni tanıştıkları adam, "Buraya ilk geldiğimde hiçbir şeyim yoktu, şimdi ise bir parça ekmeğim var. Ama sizin toprağınızda kalmanız gerekiyordu, dünyayı amaçsız

[572] Sienkiewicz, 1947c, s. 57-60.
[573] Sienkiewicz, 1947c, s. 62.
[574] Sienkiewicz, 1947c, s. 65-69.

dolanmak değil. Oradan ayrıldınız, peki orada kim kalacak? Yoksa buraya gelmek kolay, geri dönmek ise çok zor.

Biraz sustuktan sonra sanki kendi kendisine nasihat edermişçesine:

- 40 yıldır ben buradayım, ülkemi neredeyse unuttum. Bazen bir özlem beni alıyor, ama ne fayda! William çok geç olmadan oraya (Polonya) gitmeli, babasının yaşadığı topraklara… Bu benim oğlum

Babası, oğluna

- William! Mezarıma oradan bir avuç toprak getireceksin değil mi?

William da ingilizce olarak

- Yes father!

- Kalpten William! Kalpten

- Yes father!

Yaşlı adamın gözleri öyle buğulanmıştı ki, göz bebeği sanki cam gibiydi.

Az sonra yaşlı adam sinirli bir şekilde konuşmaya davam etti.

- Bu genç adam Lehçe anlıyor ama İngilizce konuşmayı tercih ediyor. Burada böyle olmak zorunda. Burada olan şey, geçmişte olanın yerini alır. William! Git ve kız kardeşine akşam yemeği ve geceleme için misafirlerimiz olacağını söyle.

…

Yaşlı adam Wawrzon ve kızı hakkında kendi kendine:

- "Onları geri göndereyim, ama çok pahalı ve ne için dönecekler?" Sahip olduklarını satmışlar: şeytanın kucağına gidecekler. Bu kızla birlikteyken, ne olacağını Tanrı bilir. Buradayken hala bir iş tutmayı deneyebilirler. Onları bir köye göndereyim, kız

da belki kendisinden beklendiği gibi evlenir. İkisi (kız ve müstakbel kocası) iyi iş çıkaracaktır; geri dönmek istiyorlarsa, yaşlı adamı da yanlarına alırlar."[575]

Wawrzon ve kızının tecrübelerinde edinilen izlenimi pekiştirmek maksadıyla yazar Sienkiewicz, Amerika'ya göç etmiş bir başka Polonyalının öyküsünden anavatanını terk etmenin bir bedelinin olduğunu açık bir şekilde anlatmak istemiştir. Yeni bir düzeni oturtmanın zorluğundan daha önemlisi her zaman kalpte canlı olan anavatan özlemi, kültürel değerlerden kopmanın, ait olduğu topluma bir katkı sunamamanın, soydaşlarını şeytanın (Rusya-Habsburg-Prusya) kucağında bir başına savunmasız bırakmış olmanın yarattığı hisler ruhunda büyük yaraların oluşmasına neden olacağı çarpıcı bir biçimde ortaya koyulmaktadır. Aynı zamanda yaşlı adamın oğlunun (William) Lehçe yerine İngilizce konuşması ve samimiyet ya da kararlılıktan uzak, durumu geçiştiren cevaplar vermesinden en azından bir sonraki neslin kültürel yozlaşmaya maruz kalacağı, hatta asimilasyona açık bir toplumun meydana geleceği yorumuna ulaşmak mümkündür.

"Dinle ihtiyar adam! Arkansas'ta Borowina diye bir çiftlik kuruluyor. Ilıman ve güzel bir yer, toprak ise çorak. Yerel yönetimden koruluğu olan bir araziyi bedavaya alabilirsin, gerisin geriye ufak bir ödenek de alabilirsin, anlayabiliyor musun? Bu iş için tren biletini veririm senin… Sizin kardeşinizim, kızın için senden yüz defa daha üzülüyorum. Benle karşılaştığınız için Tanrıya teşekkür edin."[576]

Polonyalı yaşlı adam, Wawrzon ve kızını evine götürüp akşam yemeği yedirdikten sonra onlara bir başka kente gitmelerine yardımcı oldu. Hayata nereden başlamaları gerektiğini anlattı. Amerika'nın diğer bir ucuna yolculuk yapacaklarını ve orada yönetimin kendilerine yetecek kadar arazi bahşedeceklerinden bahsetmişti. Aynı

[575] Sienkiewicz, 1947c, s. 69-70.
[576] Sienkiewicz, 1947c, s. 71.

zamanda Marysia'ya adresinin yazılı olduğu bir kart verdi. Ne zaman yardıma ihtiyaç duyarlarsa, hemen kendisine ya da oğluna ulaşabileceklerini söylemişti.

Misafirliklerinin üçüncü günü baba ve kız Little Rock'a yola çıktılar. Wawrzon cebinde dolar ile yoksulluğu nerdeyse unutmuştu. Marysia ise ilahi bir eli hissediyordu ve bu elin hiçbir zaman kendisini bırakmayacağını düşünüyordu. Şansı yaver giderse Jasek'i Amerika'ya getirebileceğini, onunla beraber olduktan sonra Lipiniec'e geri dönebileceklerini hayal ediyordu.[577] Ancak bu yolculuk talihsizlik sarmalının bir davamı gibi o kadar da rahata erdirecek bir yere götürmemişti. Başlarında kuş tüyü bulunan Kızılderililerin vahşi tutumları, hayatlarında gördükleri en büyük nehir olan Missisipi ve çevresinin zorlu yabaniliği, ormanları yok ederek meydana getirdikleri yerleşim yeriyle beraber ortaya çıkan para kavramı ve bununla gelen huzursuzluk gibi pek çok etken ideal bir hayatın Polonyalılar için nerdeyse imkânsız olduğunun izlenimini vermektedir.

> "Borowina nedir? Kurulması beklenen bir kasabaydı. Çıkan bir kanun gereği belirgin bir biçimde üst mevkidekilerin düşündüğü bir isimdi. İsmi koyuldu, dolayısıyla bu kasabanın kurulması gerekiyordu. Lehçe konuşmaların sıkça duyulduğu New York, Chicago, Bufallo, Detroit, Milwaukee, Manitovok, Denver şehirlerinde çıkan Lehçe gazetelerinde hatta İngilizce gazetelerinde "*urbi et orbi*" ifadesi vardı. Daha sağlıklı yaşam, zengin ve mutlu bir hayat isteyen Polonyalı yerleşimcilerin cennet gibi bu yere, Borowina'ya kaydını yaptırmaları lazım gibi söylemler duyuluyordu."[578]

Küçük bir arazi aldılar ve evlerini inşa ettiler. Ancak yaşamları çok sıradandı. Ağır çalışmak zorundaydılar, kazançları da o kadar çok değildi. Yine de yoksulluk içinde yaşıyorlardı. Yine de New York'ta yaşadıkları acı dolu bir süreçten sonra Warzon ve

[577] Sienkiewicz, 1947c, s. 72.
[578] Sienkiewicz, 1947c, s. 75.

kızının hayatı kısmen iyileşmeye başlamıştı. Bu ana kadar kasabanın komünel bir biçimde inşa edilmesiyle ister istemez her bir bireyin eşit haklara sahip olması beklenir. Ancak buraya sonradan gelen serseri grupların ve başka milletlere ait insanların zihinlerine para kavramının girmesiyle eşitlik anlayışı, yerini birtakım çıkar ilişkilerine bırakmıştır. Borowina ilkel düzeyde de olsa kurulduğunda, grup lideri demir yolu yönetimi ile gizliden gizliye iletişime geçerek yakında kıymetlenecek bir araziyi kendi adına almaya kalkışmıştı.[579] Çünkü Borowina, hızla gelişen bölgenin demiryolu gibi ulaşım kavşağı olacağına dair proje duyumları dolanıyordu.[580]

> "Ayrıca haç şeklindeki demiryolları ve telgraf direklerinin ormanlardan ve bozkırlardan geçeceği ve bu haçların kısa sürede Kızılderili mezarlarının üzerinde oluşan izler haline geleceği bilinmektedir; Borowina arazisinin demiryolundan satın alındığını, bu nedenle Kızılderililerin ortadan kaybolması yalnızca bir zaman meselesiydi."[581]

Yeni kıtada hızlı yapılaşma ve gelişme kadim kültürlerin yozlaşmasından çok, yok olmasına da neden oluyordu. Kızıl derililerin bağlarını ifade eden atalarının mezarlarının yok edilmesi ile yeni gelen yapıyla ya da sistemle ister istemez bir uyum içine gireceği açıktır. Yeni ortamda baskın olan sistemin kurallarına göre bir yaşam tarzı hayata geçireceklerinden Kızılderililerin yeni bir kimliklenmenin eşiğinde olduğu öngörülebilir. Durum itibarıyla Kızılderililer gönüllü olsun ya da olmasın, yeni sistem çerçevesinde hayatta kalabilmek için *praca organiczna* ilkelerine uyum sağlayacağının mesajı verilmiştir.[582] Benzer bir biçimde Borowina'da meydana gelen adaletsizliklerin baş

[579] Sienkiewicz, 1947c, s. 83.
[580] Sienkiewicz, 1947c, s. 77.
[581] Sienkiewicz, 1947c, s. 76.
[582] 19.yüzyılın başlarında liberal Pedro Fermin de Vargas'ın "Tarımımızı geliştirmek için Kızılderililerimizi İspanyollaştırmak gerekecek. Tembellikleri, aptallıkları, normal insan girişimlerine duydukları ilgisizlik, kökeninden uzaklaştığı ölçüde daha da yozlaşan aşağı bir

göstermesine karşın, yaşlı Wawrzon'un da yine ormanlarda ve tarlalarda kasabanın inşası için gereken her işi tuttuğu öyküde belirgin biçimde anlatılmıştır. Buraya soyguncu ve serserilerin de aralarında olduğu ama çoğunluğunun farklı bölgelerden gelen Polonyalılardan oluşan yeni gelen yerleşimcilerin, gerek bölgenin verimsiz olması gerekse başka huzursuzlukların meydana gelmesi nedeniyle peyder pey bölgeyi terk etmeye başlamışlardır.[583] Yeni gelen yerleşimcilerin bu tutumu baştan verilen vaatlerin yarım kalmasına ve plansızlık nedeniyle oluşan çarpık sisteme karşı bir başkaldırı olarak göç niteliği taşırken, Wawrzon'un karşılaşacağı büyük felakete kadar çoğunluk ile uyum içinde çalışıp saygın bir hayat kurmaya çabalaması *praca organiczna*'ya örnek durumundadır.

> "Kısa bir süre sonra yerleşimcilerden birinin daha fazla ödediği, diğerlerinin daha az ödediği ortaya çıkarken; daha kötüsü ise bu insanların, kendi arazisinin nerede bulunduğunun, ölçülerinin ne olduğunu dahi bilmedikleri ortaya çıktı. Yerleşimciler, klavuzsuz kaldı, haklarını bir düzene sokacak, tartışmaların önünü alacak şeylerden bilgisiz/habersiz bırakıldı. Burada nasıl çalışacakları hakkında dahi bilgileri yoktu. Almanlar bütün insanları ormanları kesmeye yönlendirdi ve bütün alanları temizledikten sonra, komunel evleri inşa ettikten sonra hemen her evin önüne bir alan belirlediler. Ancak Mazurlar (melezler) bu sefer kendi işleriyle ilgilenmeyi seçtiler, kendi evlerini inşa edecekler ve kendi alanlarında bulunan ormanı keseceklerdi. … Kısa bir süre içinde bu tartışma büyüdü ve bu dönemlerde sanki gökten zembille inmiş Grünmanski'nin arabası belirdi. Bay Grünman, Almanların yaşadığı Cincinati'de bu isimle anılıyordu. Ancak Borowina'da isminin sonuna "-

ırktan geldiklerini düşündürüyor… Kızılderilileri beyazlarla çiftleştirerek ortadan kaldırmak, haraç ve diğer yükümlülüklerden azat etmek ve onlara toprakta özel mülkiyet vermek bizim çok avantajımıza olacaktır" sözüyle bir yakınlık sergilemektedir. Yani Vargas'ın savına göre Kızılderililer beyaz ırkla melezleştirildiğinde ve özel mülkiyet hakkı tanındığında medeni beyazlar gibi bir gelişim ve üretim içinde olabileceklerdir. Alını için bkz. Anderson, Benedict. (2014). *Hayali Cemaatler – Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. İstanbul: Metis, s. 28.

[583] Sienkiewicz, 1947c, s. 80.

> ski" ekliyordu ki ticaretini böylece daha kolay yapıyordu. Arabasının üstünde içkili bir restoranı ifade eden büyük harflerle "Saloon" yazılıydı. Arabasının alt saçağında ise "Brandy, Whisky, Cin" yazılıydı."[584]

Bir süre önce başlayan huzursuzluk para kavramının derinleşmesiyle daha kötü bir aşamaya geçmişti. Ancak verdikleri paranın neye karşı geldiklerinin de bihaberlerdi. Üstelik bedel ödedikleri yerlerin ölçüsünün ne olduğuna dair bilgisizliklerinin dışında, bu yerleri neye göre işleyip bir kazanç sağlayacaklarına dair de en ufak bir bilgi kırıntısı yoktu. Borowina'daki böylesi huzursuzluğu keşfeden Almanlar, bu cahil topluma klavuz/ lider olarak öyküde karşımıza çıkmaktadır. Borowina'daki melez grupların yeni sisteme dahil olmadan kendi istekleri doğrultusunda yapılaşmaya gitmeleri nedeniyle huzursuzluğun daha da derinleştiği gözlenmektedir. Bu noktada Grünman adında içki satıcısının arabasıyla belirmesi tesadüf olarak değerlendirilmemelidir. Öykünün başlarında bir Alman'ın Wawrzon'na hayatını değiştirecek birtakım telkinler verdiği içkili ortam olan meyhaneye bir göndermede de bulunulmuştur. İçkinin bir insanı en saf haline getirdiği göz önüne alınırsa, Alman Grünman'ın bunu bir araç olarak kullanması dikkati çekmektedir.

> "Grünman'ın geldiği gün, kamp sakinleri aralarında kavgaya tutuşmuşlardı. Arazi belirlenimi, araç gereçler, hayvanlar, yaşayacakları yer hakkında türlü türlü tartışma başlıkları vardı. İşte bu anda örtülü bir Amerikan vatanseverliği meydana geldi. Kuzey Amerika'dan gelen insanlar eski yerleşim yerlerini, kamplarının değerini övmeye başladılar. Bu sırada Kuzey Amerikan aksanıyla Lehçe duyuluyordu. Ancak aralarına İngilizce kelimeler serpiştirilmiş bir halde, çünkü anavatanından bu dil koparılmış ve yabancılar arasında yontulmuştu."[585]

[584] Sienkiewicz, 1947c, s. 84.
[585] Sienkiewicz, 1947c, s. 85.

Değinildiği gibi, gün geçtikçe Borowina yerleşimcileri arasında huzursuzluk derinleşiyordu. Ancak buradaki insanların, yeniyi eski ile kıyaslayarak eskiye olan bağlarının bir tür kimliği yansıttığına dikkat çekilmiştir. Polonya'nın esas kıymet verilen eski olduğu akla gelse bile Polonya'ya geri dönüşün ya da bu ülkedeki edinimleri geri almanın nerdeyse imkânsız oluşu, bilinçlerde yeni yurdun eski vatanın yerini aldığı sonucuna varılabilir. Bu sebeple yeni yurtta yani Amerika'da daha önce sahip olduklarını ve bunlara olan bağlarını söz konusu tartışmada ileri sürmeleri grupların kimliksel karakterlerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla eskiye olan aidiyet bilincini, karşı tarafa bir sav olarak sunmanın sonucunda doğal olarak yeni bir vatan bilinci ve bu doğrultuda yeni bir vatan sevgisi belirmektedir.[586]

Polonyalı yerleşimcilerin, Borowina'ya gelmeden önce çevre toplumlarla İngilizceyi iletişim dili olarak kullandıklarından kendi aralarında kullandıkları anadile de belli ölçüde İngilizce kelimelerin yerleşmesi olağan kabul edilmelidir. İletişim bağlamında böylesi ödünçlü bir dilin oluşmasıyla çevreyle geniş yelpazede birlik yaratma itkisi, siyasi beraberliği meydana getirmiştir. Bahsedilen siyasi beraberlik olgusu, doğal olarak atalardan gelen birtakım geleneklerin de başkalaşmasına neden olmaktadır. Öyküde Polonyalıların birbirleriyle kavgaya tutuşmasının zemininde, dilin yontulması neticesinde soydaşlar arasındaki gelenekler ve yardımlaşma veya dayanışma gibi kültürel değerlerin büyük ölçüde erozyona uğramasıyla "birbirlerine yabancılaşma" olgusu görünmektedir. Bir başka ifadeyle Sienkiewicz'in bakış açısına göre; Amerika kıtasında yaşayan Polonyalıların coğrafi, siyasi ve toplumsal olarak uyum sağlama güdüleri, kozmopolit entegrasyonu -iradeleri doğrultusunda- kabul etmeye zorlamaktadır.

[586] Buradaki yorum, Anthony D. Smith'in çevreye ve topluma olan "siyasi sevgi" tanımıyla oldukça benzerlik göstermektedir. Daha detaylı açıklama için bkz. Smith, 2013, s. 52-53.

> "Yerleşimci topluluğu çobansız koyun sürüsünü andırırcasına kampta kötü şeyler olmaya başladı. Arazi meselesi zaman geçtikçe daha sertleşmeye başladı. Bir şehirden ya da kabileden tanıdıkların bir tarafta yer aldığı, diğer tarafta başkalarının yer aldığı savaşlara girişildi. Tecrübeliler, yaşlılar ve yiğitler cesaretini ve iktidarını ortaya koydular, ama çoğunlukla bu bile fayda etmezdi. Sadece tehlike anlarında ortak güdüleri sorunlarını unuttururdu. Örneğin; bir gece yerliler (Kızılderililer) kamp sakinlerinin onlarca koyununu çalması üzerin hiç düşünmeden bir araya gelip onların peşlerine düşmüşlerdi."[587]

Civar bölgelerden gelen Almanların bu yerleşimcilere liderlik etmesi fayda etmemişti, belki de Sienkiewicz Almanların parmağının olduğu yerde işlerin sarpa sardığını ifade etmek istemiştir. Nihayetinde liderin olmadığı bir toplumun, Polonya'da olduğu gibi, bir düzene kavuşmasının ve adaleti tesis etmesinin mümkün olmadığı da ifade edilmek istenmiştir. Birtakım nizamın eksikliği insanları kişisel çıkarlara sürüklediği gibi toplum içinde savaşın baş göstermesine de neden olacağı belirtilirken, ancak toplumsal bir çıkarın meydana gelmesiyle o toplumun ortak paydada bir bütünlük sergileyebileceği anlatılmıştır. Yazılı kanunların kurumsallaşmadığı bir ortamda, lider vasıflı bireylerin çabası bile bir yere kadar fayda edebildiği görülmektedir. Dolayısıyla kurumsallaşmanın olmadığı bir toplumda uzlaşının olamayacağı, vahşiliğin hüküm süreceği açıkça görülmektedir.

Wawrzon, Borowina'da karşılaştığı olaylara tanık oldukça Lipiniec'e olan özlemi daha fazla artmaya başlamıştı. Borowina'nın daha huzursuz olması, işlerin belli belirsiz ilerlemesi, bununla beraber gelen verimsizlik nedeniyle gittikçe zayıfladığını hissediyordu. Çünkü hayvanlarla kimin ilgileneceğine dair konu akıllarda belirmeye

[587] Sienkiewicz, 1947c, s. 86.

başlamıştı. Bunun için bir çare üretilmesi lazımdı, aksi durumda tahıllar bitecek ve açlık baş gösterecekti.[588] Kızı Marysia ise ırmak kenarında örtüleri yıkıyor, ateşi harlıyor, yiyor ve yemek hazırlıyor. Ancak yoğun işe ve taze orman havasına maruz kalmasına karşın, New York'taki yokluk günlerindeki gibi zamanla yüzünde hastalık belirtisi görünmeye başlamıştı.[589] Bir akşam Wawrzon eve geldiğinde kızına;

> "- Üzgünüm ki herkes boşuna çabalıyor ve biz de boşuna çabalıyoruz.
>
> - "Tanrı bilir, ama O bize karşı lütüfkar oldu, şimdi de bizi yalnız bırakmayacak." diye cevap verdi, Marysia"[590]

Wawrzon, kısa bir süre sonra öbür dünyaya göç edeceğini düşünerek Marysia'yı yalnız başına bırakmaktan endişe etmeye başlamıştı. Marysia kesinlikle tek başına bu hayatla mücadele edemezdi. Kızının kurtuluşu için tek çıkar yolun Siyahi (Kızılderili) Orlik ile evlilik yapmasıydı. Marysia, Genç adamın çok huşuna gitmişti. Ama Marysia, evlilikle koca evine gitmek istemiyordu. Marysia, bir zamanlar Jesiak'e söz verdiği için bu sözden vaz geçmek istemiyordu. Her zaman kaderin onu, sevdiğiyle bir şekilde kavuşturacağına inanıyordu.[591]

Amerika'ya olan gemi yolculuğunda, Wawrzon kızına Jasek'e olan aşkını anladığı an "sen bir hanımefendi olacaksın, o ise sıradan at seyisi"[592] sözüyle bir statüyü ifade etmişti. Ancak gerçekte karşılaşılan durum o kadar kötü ki vahşiliğin hüküm sürdüğü bu topraklarda para ile gelen saygınlığın hiçbir anlam taşımadığını ortaya koymaktadır. Yeni kıtada bir şekilde hayatta kalmak ve bunun için zorluklarla mücadele edebilecek bireylerle bir bağ kurmanın paradan daha önemli olduğunu göz önüne sermektedir.

[588] Sienkiewicz, 1947c, s. 90.
[589] Sienkiewicz, 1947c, s. 88.
[590] Sienkiewicz, 1947c, s. 91.
[591] Sienkiewicz, 1947c, s. 92-93.
[592] Sienkiewicz, 1947c, s. 11.

Materyalist bakış açısı itibariyle kanunların, geleneklerin olmadığı yerde paranın yerini "güç ve güçlü (aile) bağları" almaktadır.

Bir gün Borowina çevresini saran orman yangından kasaba zarar görmüştü. Orman yanığınından meydana gelen yaraları sarmaya daha vakit bulamadan Missipi nehri tamış, sel felaketi yaşadılar ve şimdiye kadar olan emekleri hepten boşa gitti. Hayatta kalma mücadelesini küçük bir sal içinde nehrin ortasında vermeye başladılar. Orlik ve Wawrzon ile kızı Marysia'nın nehirde yüzdükleri sal, zar zor karaya ulaşabildi. Marysia, Wawrzon ve Orlik son güçleriyle yardım istedi. Ormandan çıktılar ancak artık yaşlı Wawrzon hayatta değildi. Kızının gözleri önünde hayatını kaybetti. Ertesi gün Orlik, bir anda uzakta kayık gördü ve kurtulmak için bir şans olduğunu düşünerek kendisini sulara attı. Yolcular gördü Orlik'i ve kayıklarını onlara doğru yüzdürdüler. Marysia'yı kurtardılar ama Orlik suyun akıntısında kayboldu.

Hayatta tek kalan Marysia, nerden başlayacağını bilmiyordu. Kendisine adres kartı veren zengin Polonyalıdan yardım istemeye karar verdi. Ancak zengin adamın artık yaşamadığını ve ailesinin de New York'u terk ettiğini öğrendi. Bundan dolayı Marysia, limana gidip kaptanlarla kendisini Polonya'ya götürmeleri için konuşmuştu. Hiçbiri bu isteği yerine getirmek istememişti. Sonuçta Marysia buradan ayrılamadı. Bir gün limanda kimsenin tanımadığı genç bir kızın ölü bedeninin bulunduğunun haberi gazetelerde yer aldı.

Prusya yönetimi altında *praca organiczna* ilkelerinin uygulanmasının bir yansıması olarak variyetli sayılabilecek Wawrzon, sistemin adalet mekanizmasının adil işlememesi nedeniyle bütün varlığını kaybetmişti. Tekrar çalışıp bu serveti elde etmenin imkânsız olduğunu düşünmesinden ya da bu serveti elde etmek için ömrünün el vermeyeceğini düşündüğünden bir mucize arayışı içine girmiştir. Bu mucizeyi, kendini içkiye vererek beklediği yorumunda bulunmamız yanlış olmaz. Meyhanede bir Almanın, Amerika

hakkında anlattığı öyküler/vaatler herhâlde beklediği mucizeydi. Hiç düşünmeden kızıyla gemi yolculuğuna koyulması ve ardından yaşadıkları kötü olaylar, gelecekte olacak kötü şeylerin habercisi gibiydi. Aslında ölümle burun buruna geldiği gemi yolculuğu bile "duyumcul yanılsamayı" ifade ediyordu. Hiçbir şey Wawrzon'un duyduğu gibi olmaz veya ona uzaktan göründüğü gibi çıkmaz.

Lipiniec'te para ve çiftlik ile gelen saygınlığın, başka bir yerde başka araçlar ile sağlanabileceği gösterilmiştir. Çünkü kanunların veya bunun yerini alacak başka normların noksanlı olduğu yeni kıtada esas olan hayatta kalmaktı. Bunun için güç ve güçlü bireylerle iş birliği yapmak gerekliydi. Bundan dolayı Alman tarafından anlatılan arazi ve çiftlik verilmiş olsaydı bile; anavatanında elde edebileceği saygınlığı edinebileceği anlamını taşımıyordu. Bu durum bile "duyumcul yanılsamayı" göstermektedir. Dolayısıyla saygınlık bir amaçsa ve buna erişmek için materyal olarak kullanılabilecek unsurlar çevreye ve topluma göre değişkenlik gösterebilmektedir.

Yazar Sienkiewicz'in bir başka açıdan *praca organiczna*'yı desteklediğini görebiliriz. Çünkü Prusya yönetimiyle bir uyum içinde çalışarak birikim elde edilebileceğini, bununla beraber (Wawrzon gibi) yerel mahkemelerde jüri ya da bir başka karar merci elde edebileceğinin, dolayısıyla yurttaşlarına ve hatta genel olarak temas edebildiği ölçüde topluma fayda sağlayabileceğinin ifade etmeye çalışmıştır. Ayrıca Sienkiewicz'in bu öyküyle mahkeme temasını ele alarak ülkeyi parçalayan devletlere güvenilemeyeceğinin de nasihatini almak mümkündür.

4.1.3. Realist Dünyayı Kabullenemeyen Romantik Savaşçı „Latarnik"

Henryk Sienkiewicz'in Amerika seyahatinde 1880 yılında kaleme aldığı bir diğer öyküsü *Latarnik*'tir. Sienkiewicz bu kısa öyküsünde yetmiş yaşında, kendisine biçilen

kaderi kabul etmeyip mücadeleci ruhunu kaybetmeyen cesur, çalışkan, dürüst 19. yüzyılın ikinci yarısında Panama yakınlarında kayalık bir adada Polonyalı bir adamın yaşadıklarını aktarır. Kasım Ayaklanması'nın başarısızlıkla sonuçlanması ile öykünün başkahramanı Skawinski ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır ancak başlangıçta bağımsızlık mücadelesinde gönüllü olarak orduya katılmış ve ülkesi için faydalı bir yurttaş olmak adına elinden gelen tüm çabasını sergilemiştir. Kolektif bir mücadelenin parçası olma durumu ülkesi için umut ettiği başarıyı getiremediğinden bireysel olarak mücadelesini sürdürmekte ısrar etmiştir. Vatanın bağımsızlığına kavuşması amacıyla bireysel mücadelesinde, yalnızca Polonya toplumuna değil, temas halinde olduğu bütün toplumlara faydalı bir birey olmak için çabalamıştır.

> "Dünyanın dört tarafında da savaşmış, gezgin yaşamında hemen her işi denemişti. Çalışkan ve dürüst olmuş, zaman zaman az da olsa para kazanmış ama önsezilerine ve aşırı tedbirliliğine rağmen kazandığı parayı hep kaybetmişti."[593]

Skawinski'nin savaşması, farklı işlerde çalışması ve girişimci olması, diğer insanlara karşı dürüstlüğünü, erdemliliğini göstermesi veya göstermeye çalışması Aspiwall'deki Fenere kadar olan yaşamında her zaman bir mücadele içerisinde olduğunun belirgin bir ifadesidir.[594] Alıntıda görüldüğü üzere yaşamında istikrara ulaşabilmek için deney ve deneyim gibi aktif bir tutum içerisinde bulunmuştur. Ancak bu mücadelenin sonucunda elinde hiçbir şeyin kalmamış olması, yaşamını sürdürmek konusunda bir zenginliğin olması gerektiği gibi bir şartın olmadığını kavramasına neden olmuştur. Skawinski bu kavrayışı doğrultusunda, yaşının epey ilerlemesinin de etkisiyle asıl zenginliğin güvenli ve huzurlu bir ortamın kendisi için en önemli zenginlik olduğunu düşünmeye başlamıştır. Bu açıdan Henryk Sienkiewicz pozitivist ilkelerin şart koştuğu

[593] Sienkiewicz, 1900, s. 11.

[594] Sienkiewicz, 1900.

ekonomik gelişimin, bireyin güven ve huzur dolu bir toplum için özde mücadeleci olması kadar değerli ve öncelikli olmadığına ilişkin bir mesaj vermek istemiştir.

Yazarın verdiği alt mesajda Skawinski'nin Polonya ile özdeşleşmiş olduğu kabul edilirse; "*Bu artık yaşlanmış, yetmişinde belki daha da yaşlı bir adamdı; ama dinç, canlı ve asker duruşluydu*" [595] ifadesi doğrultusunda, onun 70'li yaşlarında olduğunu ifade ederken Polonya'nın 70 yıldır bir mücadele içerisinde olduğunu, ama görünüş itibariyle bir savaşçı ruhunu yansıtmaya hazır olduğunu yorumlamak mümkündür. Skawinski'nin, bir zaman sonra da huzur arayışı ve sakin bir yaşamı kabullenmesi de ümit bağlanan son bir çırpınışın arzu edilen sonucu doğurmamasından kaynaklı olduğu düşünülebilir. Polonya'da özellikle sosyo-ekonomik ortamda pozitivist akımın gündemde yer edinmesine neden olay olarak son büyük bir çırpınışı ifade eden 1863 Ocak Ayaklanmasının Nisan 1864'te sonlanmasından sonrasına denk gelmesi, Skawinski'nin yaşamını savaşmaktan başka farklı yöntemlerle bir yaşam sürdürmeye başlamasıyla örtüşmektedir. Skawinski'nin savaşmakla amacına ulaşamayacağına kanaat getirmesinden sonra çeşitli ticari girişimlerinin yanında işçi olarak çalışmasıyla ekonomik özgürlüğü bu açıdan dikkate değer.

> " -Hiç çalıştınız mı? Güvenilir bir kamu görevinde çalıştığınıza ilişkin belgeniz var mı?
>
> Koynundan, eski bir bayrak parçasına benzeyen rengi solmuş ipek bir kumaş çıkardı yaşlı adam. Onu açtı ve şu cevabı verdi:
>
> - İşte belgeler. Bu nişanı 1830 yılında aldım, ikincisi İspanyol Karlistowa savaşı'ndan, bu üçüncüsü Fransız lejyonundan, dördüncü nişana ise Macaristan'da lâyık görüldüm. Sonra Birleşik Devletlerde güneylilere karşı savaştım, fakat orada

[595] Sienkiewicz, 1900, s. 7.

Haç vermiyorlar. İşte kâğıdı burada."[596]

Aspinwall'de çalışacağı Fener için Izaac Falconbridge adındaki görevli ile yaptığı bu diyalogtan 1830 ile 1865 yılları arasında Avrupa ve Amerika kıtalarında çeşitli silahlı mücadeleler içinde yer almıştır. Yaşının 70 ve üstü olduğuna göre; bu savaşlarla yaşamının yarısını savaş meydanlarında geçirmiştir. İlk yer aldığı savaşın 1830 Kasım Ayaklanması olduğuna göre ve savaşmak söz konusu olunca Skawinski, bu dönemlerde genç delikanlı olduğu yorumuna varılabilir. Bu bağlamda Napoléon savaşları döneminde dünyaya geldiğine ilişkin de bir yoruma varılabilir. Buraya kadar yazar Henryk Sienkiewicz, öykünün başkarakteri Skawinski ile Polonya'nın kaderini benzerleştirmektedir. Çünkü Skawinski'nin savaşın ortasında doğduğu dönemde Romantik düşünce bağlamında, düzenin ancak savaş ile kurulabileceğine ilişkin kanıya sahip olmuş olması olağan karşılanmalıdır.

Skawinski'nin katıldığı silahlı mücadelelere odaklanıldığında; Carbonari adındaki yeraltı örgütünün karakteristik bir tezahürü olan TDP gibi Polonyalı yeraltı örgütlerin çevresinde tartışılan sıradan halka beyan edilmeye başlandığı dönemlere denk gelen 1830 Kasım Ayaklanmasını bir tesadüf olarak yorumlamamak gerekmektedir. Skawinski'nin ilk savaş tacrübesi olan Kasım Ayaklanması temelinde sosyalist-liberalist düşüncelerin, vatanın bağımsızlığının kazanılması halinde toplumun nasıl bir refaha ve adalete kavuşacaklarına ilişkin tezlerinin, hem sürgünde hem de Polonya'da yaşayan sıradan halkı bağımsızlık eylemlerine destek vermesi için katalizör görev gördüğünü ifade etmesi açısından önemlidir. İdeoloji olarak liberal düşüncelerin göreceli bir meşruiyet kazandırdığı 1830 Kasım Ayaklanmasının, ulusun bağımsızlığını kazanması gerektiğine ilişkin toplumun bilinç kazanması adına önemli olduğu gibi Skawinski'nin -yeni düzeni

[596] Sienkiewicz, 1900, s. 7-8.

meydana getirmek için- silahla özgürlük mücadelesine bu ayaklanma ile başlaması dikkate değerdir.[597] Burada başka bir dikkati çeken nokta ise ayaklanmaların başarısızlığa uğraması nedeniyle yalnızca entelektüellerin, soyluların ve subayların değil, aynı zamanda sıradan Polonyalıların da mülteci durumuna düştüğüne işaret edilmiş ve gerçekten de Batı'da Polonya'nın bağımsızlık mücadelesine yönelik yardımları sağlamak amacıyla çeşitli Polonya lejyonları meydana getirilmiştir.

Ancak lejyonların bulunduğu ülkeler de söz konusu Polonya lejyonlarını kendi amaçları doğrultusunda kullanmaları da Skawinski'nin yorgun ruh halinde tasavvur edilmiştir. Çünkü Skawinski hemen hemen bütün savaşlara katılmış ve pek çok sefer Polonya lejyonu olarak kitlesel başarlar elde edilmiş olsa da bu başarılar Polonya'nın özgürlüğüne uzaktan yakından etki etmemiştir. Aksine Skawinski'nin her seferinde başka yerlere savrulması (Polonya lejyonlarının farklı cephelerde görevlendirilmesi gibi), yani Polonya ile ilgisi olmayan savaşlarda yer alması, yaşamındaki en büyük amacını kaybetmesine, amacından uzaklaşmasına neden olmuştur. Çünkü Skawinski kendisini vatanıyla özdeşleştirmiş ve bu doğrultuda özgür Polonya, özgür Skawinski'yi ifade etmektedir.

Bahsedilen lejyona işaret eden bir örnek ise 1834 ile 1839 yılları arasında süren Karlistowa savaşı'dır. İspanya Kralı Ferdinand VII'nin 1833 yılında ölmesi üzerine yerine dördüncü karısı Maria Cristina kral naibi olarak geçmiştir. Gizliden gizliye yaptığı

[597] Avrupa geneli açısından da Temmuz 1830 Fransız İhtilali de ayrıca bir öneme sahiptir. Bkz. Armaoğlu, 2014, s. 127-145; Erkan, 2010.; Çünkü Batı Avrupa'da aristokrasinin, burjuvazi karşısında kesin yenilgisine işaret etmiştir. Sonraki elli yılın hâkim sınıfı, bankerlerden, büyük sanayicilerden ve zaman zaman üst düzey memurlardan oluşan; kendini geri çekmiş ya da burjuvazinin politikalarını destekleyen bir aristokrasi tarafından kabul edilmiş "büyük burjuvazi" olacaktı. Sıradan halk açısından sonuçları ise; kitlelerin siyasi yaşama girmeleri ve yeni bir kitle devrimine önemli bir olanak sağlaması, aynı zamanda "halkın ve çalışan yoksulların" giderek "işçi sınıfı" olarak endüstri proleteryasıyla özdeşleşmeleriydi. O nedenle, ortaya bir proleter-sosyalist devrimci hareket çıktı. Bkz. Hobsbawm, 2003, s. 125 ve 131.

bir evlilik yalnızca Maria Cristina'yı değil, aynı zamanda krallığın mutlak hâkimiyetini de zor durumda bırakmıştır. İspanya krallığının başına geçmek isteyen muhafazakâr bir prens olan Don Carlos, bu durumdan istifade ederek 1834 yılında başlattığı bir gerilla savaşı ile Maria Cristina'yı ve liberalleri hedef almıştır. Don Carlos'un hareketlenmesini gören Maria Cristina ise, Fransa ve İngiltere'nin liberal bir düzeni kabul etmesi halinde kendisine destek vereceklerini öngördüğünden zoraki olarak liberalizmi temsil etmektedir. Neticede Maria Cristina 1837 yılında liberal bir anayasayı kabul etmiştir.[598] Skawinski'nin bu savaşa katılmış olmasındaki motivasyon, mutlak monarşi yönetim altında ezilen bir halkın kurtuluşunu, Maria Cristina'nın istemeden de olsa liberal bir politikayı yaşama geçirmesinde bulacağına ilişkin duyduğu inanç olmalıydı.

Liberal düşüncelere yönelik mesajın haricinde, pozitivizm bağlamında kahramanları açısından ne Polonya ne de Avrupa için belirgin bir etkiye sahip olmayan Karlistowa Savaşını her halükârda bir rastlantı olarak değerlendirmemek gerekmektedir. Çünkü mutlak monarşinin yürütücüsü bir kralın ölümünden sonra özgürlükçü (*liberal*) politikaları yaşama geçiren bir kadın figürü olarak Maria Cristina'nın başa geçmesi, yeni bir doğuş ya da yeni bir umudun habercisi olarak değerlendirilmelidir. Kadın figürünün Polonya tarihinde karşılığını, Haziran 1860'da Katarzyna Sowińska'nın (Bayan General Sowińska) cenaze merasiminde 1830 Kasım Ayaklanmasında şehit düşen kocasından gelen şanın an itibariyle Polonyalılar tarafından yeniden dirilişe, yeni bir ayaklanma düşüncesine dönüşmesinde görmek mümkündür.[599]

---

[598] Armaoğlu, 2014, s. 143); (G Guida, M. J. (1999). *Women Rulers Throughout the Ages: An Illustrated Guide*. California: ABC-CLEG., s. 263.; Hobsbawm, 2003, s. 174.

[599] Katarzyna Sowińska'nın (Bayan General Sowińska) cenaze merasimini, 1863 Ocak Ayaklanmasının görece ilk kıvılcımı olarak değerlendirilebilir. Bkz. (Kronika, 1994, s. 202); Bu yorumu temellendirecek fikri Anthony Smith, bir ulusun "kültürel devamlılığının" olduğunu ve savaş, istila, sürgün, kölelik gibi köklü değişimlerin kültürel devamlılığa" büyük etkiye sahip olsa da onu yok edemeyeceğini savunmasıyla ortaya koymuştur. Bundan dolayı kültürel devamlılık

Polonyalıların, vatanın bağımsızlığı için bel bağladığı Fransa ve İngiltere'nin özgürlükçü yapısına uyum sağlayabileceği gibi destek de olabileceği düşüncesi Skawinski'yi (Polonya lejyonlarını) bu savaşa katılmaya itmiş olmalıydı. Ancak Don Carlos gibi 1830'ların Portekiz ve İspanyol iç savaşlarında liberal güçler, karşılıklı olarak kendi taraflarını desteklemişlerdir. Fakat bu ülkelerdeki sorun, güçler arasındaki yerel dengelerin kararına kalmıştı. Yani, kısa ömürlü liberal zaferlerle muhafazakâr toparlanma arasında gidip gelmelere, kararsızlığa terkedilmiştir.[600] Dolayısıyla Skawinski'nin uğruna verdiği mücadele yine boşa çıkmış, kendisini başka maceralara açmıştır.

Diyalog içinde Skawinski, geçen bir başka onur belgesini (kumaş parçasını) Fransız lejyonundan aldığını ifade etmiştir. Kronolojik olarak Karlistowa Savaşından sonra 1846-1848 yılına kadar liberal hareket temelli bir savaş bulunmamaktır. Ancak yine liberal-demokratik olarak kabul edilen Fransa'ya ait bir ordunun sembolik değerini yansıtmak istemiştir.[601] Fransa, bağımsızlık motivasyonu boyutuyla Osmanlı Devleti yönetimi altında Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya 1839 yılından itibaren isyan etmesinde yardımcı olmuştur. Ancak Mehmed Ali Paşa'nın isyan etmesi, her nekadar bağımsızlık hareketi olarak değerlense de meydana gelmesi muhtemel yeni devletin, eski mutlakiyetçi düzenin bir devamı olacağından dolayı liberal-demokratik bir oluşumundan bahsetmek mümkün değildir.[602] Muhtemelen bundan dolayı Skawinski de Fransa adına Mısır'da bir

düşüncesi, tarihin kurduğu tüm tuzaklardan kendini yenileyerek kurtulmayı başarır bkz. Özkırımlı, 2013, s. 214. Bu açıdan Polonya'nın özgür bir tarihe sahip oluşu, 19.yy'ın nesillerine gelindiğinde toplumsal bilinç altında ulusal özgürlük düşüncesi "kültürel devamlılık" olarak varlığını sürdürmektedir. Bahsedilen "kültürel devamlılık", Polonya'yı parçalayan güçlerin bütün baskı politikalarına karşı olarak Bayan General Sowińska'nın cenaze merasimini fırsat görüp, Smith'in bahsettiğiyle uyumlu bir biçimde yenilenerek yok olmaktan kurtulmuştur.

[600] Hobsbawm, 2003, s. 132.

[601] Netice itibariyle liberal ve demokratik olmadığı ortaya çıksa da Napoléon'un ordusu 1803-1815 yılları arasında bu kapsamda düşünülmüş ve 1830 Temmuz İhtilali sonrası Fransız ordusu bu kavram çerçevesinde düşünülmüştür. Daha fazla bilgi için bkz. Erkan, 2010, s. 96-103.

[602] Armaoğlu, 2014, s. 205-221; Erkan, 2010, s. 105.; Kutluoğlu, M. H. (2002). Kavalalı Mehmed Ali Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Vol. 25. Ankara: TDV., s. 62-65.

mücadele verdiğini doğrudan ifade etmek yerine, Fransız lejyonundan bir onur nişanı aldığını ifade ederek üstü örtülü bir biçimde Fransa ordusuna verilen sembolik değeri yansıtmak istemiştir.

Bu savaştan sonra ise 1848 yılında Macaristan'da meydana gelen Galiçya İhtilaline katıldığına işaret etmiştir. Bu savaşın özünde de liberal düşünceler temelinde özgürleşmeye çalışan bir halk ve mutlakiyetçi düzeni devam ettirmekte ısrar eden Habsburg yönetimi bulunmaktadır. Daha önce değindiğimiz üzere Rus orduları tarafından kanlı bir biçimde bastırılmış olsa da sonuçları itibariyle Avrupa devletlerinin liberal politikaları daha da benimsedikleri bir eşiği oluşturmuştur.[603] Avrupa devletlerinin daha belirgin biçimde liberal-demokrat olduğu bir ortamda, Polonya bağımsızlığını kazanamamış olsa da Skawinski'nin Polonya için daha yoğun bir inançla mücade edebileceği bir zeminin meydana geldiği bir gerçektir. Ancak Skawinski'nin Avrupa'yı terk edip ABD'ye yerleştiği görülmektedir. Bu noktada bağımsızlık için gerekli koşullar daha da olgunlaşmışken Skawinski'nin neden böylesi bir adım attığı sorusu doğmaktadır.

Rusya, Galiçya İhtilalleri'nden sonra Avrupa'nın süper gücü olarak bir kez daha teyit edilmiştir.[604] Ancak diğer Batılı devletler, liberal Fransa ve İngiltere ile benzer siyasi sisteme uyum sağlamış olsalar da Skawinski, ya Avrupa'nın artık savaşçı ruhunu kaybettiğine ya da bu bütün Avrupa devletlerinin Rusya'nın karşısında zayıf kaldığına ilişkin bir kanıya sahip olmuştur. Aslında Galiçya İhtilallerinden sonra Avrupa'da liberal sistem hâkimiyet sağlamasıyla beraber ulusal bağımsızlık ve bütünleşme hareketleri açık

[603] Prusya Kralı IV. Frederich'in, 1851 yılında Belçika'nın 1831 tarihli liberal anayasasının bir benzerini kabul ederek yürürlüğe koymuş olması, Viyana'da halk gösterileri sonucu Habsburg İmparatoru I. Ferdinand'ın daha demokratik sisteme geçmesiyle beraber toprak reformunda büyük adımlar atması, Danimarka ve Hollanda'nın liberal anayasalarını ilan etmesi gibi birçok örnek sayılabilir.1848 Galiçya İhitilali ve etkileri hakkında hakkında daha fazla bilgi için bkz. Armaoğlu, 2014, s. 172-177; Erbil, 2017; Erkan, 2010, s. 103-104.

[604] Armaoğlu, 2014, s. 174-177; Kurat, 2014, s. 327.

bir biçimde önlenemez bir sürece girmiştir. Ancak hem liberal politikaların hem de ulusal bağımsızlık mücadelelerin harcı konumunda bulunan "endüstri devrimi" devletlerin, 19.yy'ın ilk yarısında geçrekleşen savaşların deneyimsiyle, uluslararası politikada daha hassas bir denge politikası seyretmelerine neden olmuştur.[605] Bundan dolayı Skawinski'nin, Rusya'ya karşı yeni bir güç oluşturmak maksadıyla Amerika kıtasına gitmeyi tercih ettiği yorumuna varılabilir.

Falconbridge ile geçen diyalogta, Skawinski'nin en son bahsettiği savaş ise ABD'de 1861 ile 1865 yılları arasında süren Kuzey eyaletleri ile Güney eyaletleri arasında gerçekleşmiştir. Liberal politikalar temelinde zenci esaretinin kaldırılmasını dikte etmeye çalışan Kuzey'in, gelenekçi ekonomik ve toplumsal düzeni devam ettirmeye çalışan muhafazakâr Güney'in zenci esaretinin kaldırılmasına şiddetle karşı çıkmasına ve birliği terk edip kendilerine has Konfederasyon meydana getirmesine karşı olan tutumu Amerika'da iç savaşı doğurmuştur.[606] Ayrıca Skawinski, Kuzeyin safında savaşa katılarak özgürlüğünden yoksun bir halka destek vermekle özgürlük adına mücadeleye ilişkin mesaj vermek istemiştir. Nisan 1865'te Kuzey Amerika'nın üstünlüğüyle biten bu iç savaştan sonra Skawinski'nin yaşamının geri kalan dönemlerini farklı kıtalarda farklı işlerle uğraşması elinin boş döndüğünü ortaya koymaktadır.

---

[605] Avrupa'nın yeni uluslararası siyaseti Immanuel Kant'ın "gizli anlaşmaların olmaması, küçük veya büyük hiçbir devletin başka devletler tarafından denetim altına alınmaması, devletlerin birbirlerinin iç işlerine karışmaması, ülkeler arası açık diplomasi, her devletin cumhuriyetle yönetilmesi, uluslararası hukukun özgür bir federasyonla denetlenmesi" gibi doktrinlerinin birçoğuna uyum göstermeye başlamasının bir sonucudur. Kant'ın "Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme" eseri temelinde eleştirel bilgiler için bkz. H Hirş, E. (1946). Kant'ın Ebedi Barış Üzerindeki Felsefî Denemesi. *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi* (Vol. 3/ 2), s. 268-292.; Ökten, K. H. (2001). *Immanuel Kant'ın "Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme" Adlı Eseriyle Ortaya Koyduğu Ebedi Barış Fikri ve Bu Fikrin Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde Yarattığı Etki.* (Doktora Doktora). İstanbul Üniversitesi, İstanbul., s. 99-220.

[606] Amerika iç savaşı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Armaoğlu, 2014, s. 699-705.

> "Avustralya'da altın arayıcılığı, Afrika'da elmas arayıcılığı, Batı Hindistan'da devlet hizmetinde okçuluk yaptı. Kaliforniya'da bulunduğu dönemde bir çiftlik kurdu, kuraklık çiftliği ziyan etti; Brezilya'nın iç kesimlerinde yaşayan vahşi kabilelerle ticaret yapmayı denedi, bindiği sal Amazon nehrinde parçalandı; savunmasız ve neredeyse çıplak bir halde yabani meyvelerle beslenerek, her an yırtıcı hayvanların ölüm tehdidi altında birkaç hafta boyunca ormanlarda dolaştı. Arkansas Helena'da, demirci atölyesi kurdu, şehri yutan büyük yangında o da yandı. Ardından kayalık dağlarda Kızılderililerin eline düştü Kanadalı nişancılar tarafından yalnızca mucize eseri kurtarıldı. Bahia-Bordeaux arasında seyreden gemide tayfalık yaptı, sonrasındaysa zıpkıncı olarak balina avında kullanılan gemide çalıştı, iki gemi de parçalandı. Havana'da puro fabrikası vardı, hummaya yakalandığında ortağı tarafından dolandırıldı."[607]

Daha önce değindiğimiz gibi 1863 Ocak Ayaklanmasının bastırılmasından sonra Polonyalıların silahlı mücadeleye son verip dünyadaki ulusal gelişmeleri emsal alarak kendi ülkelerinde uygulamaya koymalarına atfen; Skawinski de yakın tarihlerde Amerika'daki iç savaştan çıktıktan sonra kendi başına bir gelişim sarmalı içinde özgürlük/huzur arayışında olmuştur. Ancak yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere ticari girişimleri süresince başından geçen kimi olayların, savaş meydanlarında karşı karşıya kaldığı yaşam ile ölüm arasındaki bıçak sırtından farklı olmadığını gözler önüne sermektedir. Özgürlük yolunda zenginlik, gelişim, kazanç bağlamında Skawinski'nin deneyim ettiği bu olayların Polonya ulusuyla örtüşme noktası olarak; Polonya'nın tarımsal dinamizmi üzerinden gelişim göstermesi ve iktisadi gelişimini devam ettirme çabası gösterilebilir. Ancak çekilen zorluklar göz önüne alındığında; 1873-4 ile 1890'lara kadar Avrupa başta olmak üzere ilk başta tarımsal alanda ve sonrasında da sanayi alanında

[607] Sienkiewicz, 1900, s. 11-12.

görülen krizlerin, Polonyalıların kat ettikleri yolu baştan almalarına sebep olması Skawisnki'nin kayıplarıyla benzeşmektedir.[608]

> "Güçlü ve kinci bir elin kendisini her yerde, karada ve denizde takip ettiğine inanıyordu. Ne var ki bundan bahsetmekten hoşlanmıyordu; yalnızca bazen kendisine bunun kimin eli olduğu sorulduğunda, gizlice Kutup Yıldızını gösteriyor ve oradan geldiği cevabını veriyordu… Bir Kızılderili sabrına ve kalbinin temizliğinden kaynaklanan sakin ve büyük bir direniş gücüne sahipti… Çalışkan bir karınca gibi azimle dağa tırmanıyordu. Yüzüncü kez aşağıya itilse de yüz birinci kez yine sakince yola çıkıyordu. Sıra dışı, garip bir adamdı."[609]

Polonya'nın kaderiyle özdeşleşen Skawinski, dünyanın neresine giderse gitsin "güçlü ve kinci bir el" olarak tanımladığı Rusya'nın lanetinin de peşinden geldiğine ilişkin bir paranoya içerisindedir. Yine de özgürlük ümidinden de vaz geçmez, mücadeleci düşüncelerinden de vaz geçmez. Avustralya, Hindistan, Afrika vd. ülkelerde gerçekleştirdiği "girişimler" ve her girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra "yeni bir ülkeye ve yeni girişime" atılması, Skawinski'nin varoluş ve özgürlük mücadelesinden kopmadığını oldukça belirgin bir biçimde ortaya koymaktadır. Skawinski'nin/Polonyalıların içinde muhafaza ettiği ümit, çocuk kalbi gibi yorulmak bilmez sıra dışı bir insanın/Polonya'nın ortaya çıkmasını mümkün kılmıştır.

Skawinski, amacı için (vatanı için) çok mücadele etmiştir. Ama karşılaştığı o kadar zorluklara, fedakârlıklara rağmen; amacının gerçekleşmemesi, belli bir andan sonra kendisinin boş yere çaba gösterdiğini düşünmesine neden olmuştur. Bu konuda

---

[608] Polonya'da tarımsal gelişmeler ve krizler hakkında kapsamlı bir çalışma olarak bkz. (Łukaszewicz, 1968) Aynı zamanda ülkeyi parçalayan diğer güçlerin kendi kayıplarını Polonya üzerinden giderme konusunda baskılarını bu çalışmada gözlemlemek mümkündür.

[609] Sienkiewicz, 1900, s. 12-13.

"*Havana'da puro fabrikası vardı, hummaya yakalandığında ortağı tarafından dolandırıldı*" ifadesi aslında önemli bir ipucu vermektedir.[610] Çünkü Havana'dan önce düzen kurmaya çalıştığı her yerdeki girişimlerinin hepsi, yangın veya kuraklık gibi doğal afetlerin bir sonucu olarak yerle bir olurken; Havana'daki puro fabrikası ise kendisinin yakalandığı ölümcül bir hastalığı fırsat bilen ortağının, onu dolandırması üzerine elinden kayıp gitmiştir.

> "Yoksullukla terbiye edilen**,** sayısız savaşlar ve talihsizlikler atlatan ve Tanrı bilir, daha hangi ateşlerde kavrulan bu yaşlı asker, bir çocuk kalbi taşıyordu. Küba'da (Havana'da) çıkan salgına o da yakalanmıştı. Çünkü önemli miktarda yedeklediği kinininden kendisine tek bir ölçek dahi bırakmadan, hepsini hastalara vermişti."[611]

Bir insanın, bir salgın yüzünden ölümle yüz yüze olan, ama diğer insanların yaşamına verdiği önem yüzünden yaşama tutunmasına olanak sağlayacak elindeki ilacı dahi başkalarına feda eden bir başka insandan kişisel maddi çıkarları doğrultusunda elindekini avucundakini çalması bardağı taşıran son damla olarak yorumlanmasına imkân vermektedir.[612] Bunun sonucu olarak artık Skawinski'in amacı, yalnızca kendini dinleyebileceği ve belki de gücünü toplayabileceği iç dünyası olmuştur. Yaşamının geri kalanını huzur içinde sürdürebileceği küçük bir dünya kurmaya karar vermiştir.

Buraya kadar Sienkiewicz'in "Latarnik" adlı öyküsünü, kolektif bilinç temelinde yurda yönelik bir sevgi kapsamında düşünmek gerekir. Öykünün Skawinski adındaki başkahramanı, yaşamının yarısını yurduna olan sevgisinden dolayı savaşlarda geçirmiştir. Bunun uğrunda başka ülkelerin savaşlarına da katılmasını ülkesi adına bir siyasi köken

---

[610] Sienkiewicz, 1900, s. 12.

[611] Sienkiewicz, 1900, s. 13.

[612] Prusya'nın fabrikalarda Almanca konuşan insanları kendilerinden sayması, ancak Almanca bilen Polonyalıların emeğini göz göre göre sömürmesi; Rusya'nın da 1890'lı yılların başında kendi nüfusunu ve askerinin ihtiyaçlarını karşılamak için tarımsal ürünlerine el koymaya ilişkin yayınlanan birçok kararname vb.

oluşturma çabası olarak değerlendirmek gerekir. Skawinski'ye göre Polonya halkı bir ailedir, bu aile bir yurda ihtiyaç duymaktadır. Bu aileye duyulan sevgi, yurdunun/ailenin siyasi köken oluşturmayı gerekli kıldığından dolayı kader, onu Kıtalardan Kıtaralara sürüklemiştir.

Skawinski, tanrısal ve metafiziksel yaklaşım içinde olmadan kendisinin doğal bir ilişki sarmalında olduğu toplumu seven ve onlarla uyum içinde olduğu bir karakterdir. Bu sevgi, pozitivist temelde insanlara serüven, güç, coşku, gelişme, kendini ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat etmesinden dolayı Skawinski'nin özünde "başkaları için yaşama" sevgisinin bulunmasına yol açmıştır. Skawinski hakkında, yaptığı girişimlerle içinde bulunduğu yabancı toplumlara bir uyum sağlama çabasıyla göreceli bir kolektif bilinç duygusuyla hareket ettiğine (hummaya yakalandığında kendisini yaşamta tutacak ilacı vermesi gibi), bundan dolayı bireyüstü bir varlık olduğuna ilişkin kanaat oluşmaktadır.

"Falconbridge kâğıdı eline aldı ve başladı okumaya:

-Hm! Skawinski? Bu sizin soyadınız mı?... Hm**!...**Süngülü saldırıda tek başınıza iki düşman bayrak ele geçirmişsiniz... Gözü pek bir askermişsiniz!

-Güvenilir bir fener bekçisi olmayı da başarabilirim.

-Kuleye her gün birkaç kez çıkmak gerekir orada. Bacaklarınız sağlam mı?

-Kaliforniya ve New York arasında uzanan uçsuz bucaksız bozkırları yayan geçtim

-Tamam! Deniz hizmetlerine aşina mısınız?

-Balina avcılığında kullanılan gemide 3 yıl çalıştım.

-Farklı işler denediniz mi?"

-Bir tek huzur nedir, onu tatmadım."[613]

Skawinski her şeyi denediği ve bu deneyim sürecinde başka insanlara da fayda sağlama çabası aslında kendi "ben"i esasında, eyleminin ve şekil vermenin ön plana çıkarılarak insanın yaratıcı gücünü kendine ıspat etmek istemiştir. Yani kendisinin dışında gelişen şartların meydana getirdiği determinist olguları, kendi dinamizmi ve coşkusuyla "Ben" merkezli şekilendirmeye çalışması Skawinski'nin pozitivist nitelikleri taşıdığını göstermektedir.[614] Bu gücü kendisine ıspat etmek istediği için ve bilinçdışının aydınlanmayan bölgesinde gezinebilmesi ya da gözlemleyebilmesi için Skawinski'nin yeni bir dünya yaratmak istemiştir. Bahsedilen yaratıcı istek Skawinski'yi, yine "ben" işlevselliğini baştan yaşama geçirmek için durağan ve ilkel olandan başlamak gerektiğini düşünmeye sevk etmiştir. Skawinski'nin sarf ettiği "Bir tek huzur nedir, onu tatmadım" ifadesi, amacına yeniden başlamak için örtülü bir ifadesi konumundadır.

> "Düşüncelerini toplamaya ve yeni durumunu değerlendirmeye çalıştı. Ne var ki doğru bir değerlendirme yapabilmek için, fazlasıyla baskı altındaydı zihni. Tıpkı kovalanmaktan kurtulmak için ulaşılmaz bir kayalık ya da mağarada gizlenmiş bir hayvanın hissettiklerine benzer şeyler hissediyordu… Gerçekten de fırtınanın direklerini kırdığı, halatlarını kopardığı, yelkenleriyle beraber bulutlardan denize fırlattığı, denizin ise dalgalarıyla kamçıladığı, yüzüne köpükleriyle tükürdüğü, ancak

[613] Sienkiewicz, 1900, s. 8.

[614] Johann G. Fichte'ye göre "Ben" yalnızca kökensel bir yolda kendi varlığını ortaya koyar. Kendini ileri sürerek var olarak görünür. Ben, doğal bir ortamda (determinist ortamda) kendi bilincinin ve kendisini bir dünya içinde ayrımsamasının en son zeminidir. Bu karşılıklı etkileşim "Beni" oluşturduğu gibi "Ben olmayanı" da şekillendirir. Bu süreç içerisinde biri ötekine baskın gelmeye çalışır. Ben'i ahlaksal kendini olgusallaştırma yoluyla kendi özgürlüğünün bilincine doğru çabalayan sınırsız bir etkinlik olarak görmeliyiz. Saltık "Ben", özgür ahlaksal etkinlik yoluyla kendini olgusallaştırmaya doğru sonsuz bir çabadır. Bkz.Copleston, 2010, s. 58-61; Buna göre doğal bir örgüyle meydana gelen ortam, Skawinski'yi bir adaptasyona zorlarken; Skawinski özgür kararıyla/hareketleriyle bu ortama başka bir şekil kazandırmaya çalışmıştır.

sonunda limana ulaşan bir gemi gibiydi."[615]

Skawinski'nin yaşlılık ve gücünü yitirdiği bir döneme rast gelen bu yeni liman, bahsettiği "huzurun" onu esir alıp oldukça pasif bir karaktere büründürmesine neden olmuştur. Skawinski için bu esaret, onun bütün varlığını başkalarının oluşturduğu düzen doğrultusunda ortaya koymasına neden olmuştur. Bundan dolayı Skawinski, amaçlarından uzak bir biçimde Panama'da (Aspinwall) kendi yaşamını sükûnet içinde devam ettirecek bir ortamın ömür boyu sürmesini temenni eder bir hale gelmiştir.

> "En sonunda tek bir düşünceye teslim oldu: Huzur düşüncesine. Bu düşünce ihtiyarın benliğini tamamen ele geçirdi ve diğer tüm arzu ve ümitleri yuttu. Gezginin artık içinde rahatça dinlenebileceği ve orada sessizce sonunu bekleyebileceği huzurlu bir çatı altında yaşamaktan daha değerli ve daha çok arzuladığı bir hayali yoktu. Belki de bu yüzden, nefes aldırmadan kendisini farklı ülkelere ve denizlere fırlatan kaderinden dolayı Skawinski, artık yerleşik bir yaşamın dünyadaki en büyük mutluluk olduğunu düşünüyordu."[616]

Skawinski, huzuru bulmuş olsa da bu yaşam aslında bir özgürlüğü ifade etmez, çünkü yeni bulduğu iş ulusunun bağımsızlığı için ülke ülke gezinmesini ve bu amaca yönelik adımlar atmasını engellemektedir. Suyun, ateşin ve insanın olmadığı bu ıssız kayalık, Skawinski gibi yaşlı biri için huzur dolu bir mezardı.[617] Kule ise normal yaşamta her şeyi kendisine göre şekillendirmeyi gerektiren bir tepkiden dahi yoksundu.[618] Skawinski, böylesi bir ortamda yalnızca zamanın ritmine ve işinin asli yükümlülüklerine göre günlerini geçirmektedir. Okyanusu, gökyüzünde uçuşan egzotik kuşları ve berrak

[615] Sienkiewicz, 1900, s. 10.
[616] Sienkiewicz, 1900, s. 14.
[617] Sienkiewicz, 1900, s. 16.
[618] Sienkiewicz, 1900, s. 17.

havada karşı kıyıda görünen Aspinwal evlerini ve Amazon ormanlarını doya doya seyretmekle yetiniyordu.[619]

> "Yaşlı adam kuledeki dürbününden yalnızca ağaçları ve birbiri üzerine binmiş muz yapraklarını değil, aynı zamanda maymun ve renkli büyük leylek sürülerini ve bazen ormanın semalarında bulutu andırırcasına uçuşan rengârenk papağan sürülerini de görebiliyordu. Skawinski, böylesi ormanları çok iyi biliyordu. Çünkü Amazon nehrinde kayığı parçalandığında, gördüğü ormandaki gibi yeşil sarkaçlar ve çalılıklar arasında haftalarca yolunu bulmaya çalışmıştı. Bu mucizevi ve büyüleyici sahada ne kadar tehlikenin kol gezdiğini ve ölümün gizlendiğini biliyordu. Tüm bu tehlikelerle dolu gecelerde maymunların çığlıklarını ve jaguarların kükremelerini yakından duymuş, ağaçlarda sarmaşık gibi kıvrılarak sallanan devasa yılanları, elektrik balıkları ve timsahlarla dolu sessiz orman göllerini görmüştü. İçinde tek bir yaprağın normalinden on kat daha büyük olduğu, kan emici sivrisineklerin kaynaştığı, ağaç sülükleri ve zehirli örümceklerin yaşadığı, bu balta girmedik ucu bucağı olmayan ormanlarda insanın nasıl bir esaret altında yaşadığını biliyordu."[620]

Skawinski, geçmişte edindiği deneyimlerle ne kadar zor bir yaşamın varlığını bildiği bu doğayı şimdi büyük bir haz içinde uzaktan seyretmektedir. Çünkü fener kulesi, onu her türlü kötülüklerden koruyordu. Pazar günleri ana karadaki kiliseye gitmek, yaşamın bütün zorluklarından ve tehlikelerinden uzak bir yaşam rutini içinde değerlendirilmelidir. Bu kilise ziyaretlerinde çevre insanlarının düzgün bir bekçi olduğuna ilişkin aralarındaki konuşmaları duymak Skawinski'yi her seferinde gururlandırmış ve fener adasına mutlu dönmesini sağlamıştır.[621] Ancak bu yaşam rutini, söz konusu adanın Skawinski'nin ünyası haline gelmesine neden olmuştur. Bu durum bir

[619] Sienkiewicz, 1900, s. 17-20.

[620] Sienkiewicz, 1900, s. 20.

[621] Sienkiewicz, 1900, s. 21.

zaman sonra onun içini kemirmesine ve günlük ihtiyaçlarını kayıkla getiren Johns ile dahi konuşmamaya itmiştir. Bunun asıl sebebi, Johns'un getirdiği gazetelerde Avrupa'ya ilişkin haberleri okurken ülkesini konu alan hiçbir haberin bulunmamış olması muhtemeldir. Dolayısıyla ülkesinden bihaber bir yaşam, özgürlük hissini baskılamış ve mevcut kaderine boyun eğişi onu rahatsız etmeye başlamıştır. Skawinski, bu ölçüde yalnız kalması sonucu kendi benliğini de yitirmeye ve yaşadığı doğayla bütünleşmeye başlamıştır.[622]

Bir gün günlük itiyaçlarını getiren Johns, Skawinski'nin yaptığı bağışlar karşılığında Amerika'da kurulan Polonya Derneği tarafından hediye edilen birtakım kitap getirmiştir. Bu kitaplar içinde bulunan Adam Mickiewicz'in *Pan Tadeusz* eserininin okuyucuyu karşılayan ilk şiiri onu derinden etkilemiştir.

"Litvanya! Canım ülkem, sağlık bahşediyor gibisin

Sana ne kadar değer verilmesi gerektiğini

Ancak seni kaybeden bilir. Bugün ise bütün ışıltılarınla

İhtişamını/güzelliğini görüyorum, özlüyorum seni"[623]

Okuduğu bu mısaralar Skawinski'yi 1830'lu yıllarda yaşadığı anılarını tekrar gözünün önüne getirmiştir. Çok uzakta kalan ülkesinin doğayı gözlerinin önünden geçmişti. Bu hüzün hali onu feneri yakmayı unutmasına neden olmuştu. Bundan dolayı bir gemi kayalıklara çarparak batmıştır. Sonuç itibariyle işsiz kalan Skawinski, New York'a giden bir gemiye binerek meçhule yol almıştır.[624]

[622] Sienkiewicz, 1900, s. 21-22.

[623] Sienkiewicz, 1900, s. 25.

[624] Sienkiewicz, 1900, s. 30.

Auguste Compte'ın bahsettiği gibi pozitivist bağlamda bilginin geçirdiği değişimi saptayabilmek için geçmişi gözlemlemek gerekmektedir. Bu saptama aşamasında genelden özele gidilmelidir. Bu sayede "tarihsel determinizmi" saptamak mümkündür. Polonya'nın bağımsızlığını kaybetmesi nedeniyle Skawinski'nin, Polonya'yı tekrar özgürlüğüne kavuşturma amacında olması öncelikli olgudur. Bu amaç doğrultusunda Skawinski'nin pek çok savaşta yer alması, ilerleyen zamanlarda çok uzak coğrafyalara sürüklenmesi ve buralarda gelişim çabası içinde olması ikincil olgulardır. Skawinski'nin yaşlandığını kabul etmesi üzerine Polonya'nın bağımsızlığına ilişkin mücadeleyi terk etmesi ve dünyanın içine girdiği yeni düzende huzur adası bulması ruhunda zamanla bir boşluğun oluşmasına neden olmuştur. Elde ettiği huzurun, geçmişte uğruna çaba sarf ettiği bağımsızlık olgusunu önemsizleştirmesi Skawinski'de bir ruhsal sıkışmışlık meydana getirmiştir. Vatanın bağımsızlığını yitirmesinden, onun için savaşmaktan, yaşamta kalma mücadelesinden, huzur adasında yaşamasından meydana gelen bilgi birikimi Skawinski'nin vatan özlemini aslında ilk günkü gibi canlı kalmasını sağlamıştır.

Skawinski açısından eyleme geçmede "gözlemin" bir etkiye sahip olmadığı belirgindir. "Deney yöntemi" aracılığıyla "gerçekliğin farkındalığına" dayalı bir yaşam çizgisine sahip olduğundan deneyci tutumları Skawinski'yi aktif bir karakter yapmaktadır. Pozitivist düşüncenin önemsediği hususlardan bir tanesi de tam olarak insanın her zaman bir devinim içinde olmasıdır. Ancak Fenerci öyküsünde Skawinski'nin anavatandan her zaman uzaklarda olması ve uzak coğrafyalarda vatan özlemi ile "romantik" mücadele içinde bulunması aslında Henryk Sienkiewicz'in okuyucularıyla tartıştığı bir konudur. Sienkiewicz, Skawinski'nin Aspinwall'e geldiğinden beri hafızasının bir köşesine anılarını süpürdüğünü, ancak Adam Mickiewicz'in *Pan Tadeusz* eseriyle karşılaştığı an aklını yitirecek kadar bir vatan özlemi duyduğunu çarpıcı bir biçimde betimlemiştir. Sienkiewicz, bu konuda kendi yargısını saklamak için öykünün

sonunda Skawinski'nin yalnızca New York'a giden bir geminin güvertesinde olduğunu, ancak ne amaçla o gemiye bindiğini belirtmemiştir.

Skawinski, "somut ile soyut" (romantizm ile realizm) arasında bir karara varmak için gerçek dünyanın sorunlarından kendisini soyutlamak istemiştir. Bağımsızlığa ulaşılmadığı sürece amaçlar soyuttur. Ancak amaca ulaşıldığında somutlaşabilir. Skawinski, ulus için varlığını feda ederek amacını somutlaştıramamış olmasının yılgınlığıyla uzak diyarlarda kendisi için huzur dolu bir dünya yaratmayı amaç edinmiştir. Ancak somutlaştırabildiği huzur dolu dünya, kendisini özdeşleştirdiği Polonya ile örtüşmediğinden ruhunda bir boşluk hissinin doğmasına neden olmuştur.

Skawinski'nin merkezde olduğu öyküde, vatanın özgürlüğünün yitirilmesinden itibaren sonu hüsranla biten savaşlar "düzensizlik ve gerileme", diğer bir yandan modernist bağlamda başkahramanın çeşitli iktisadi girişimleri, insanlarla uyum içinde yaşaması ve adada sakin bir yaşam sürmesi "düzen ve gelişme" unsurları belirgindir. Skawinski'nin *Pan tadeusz*'u okuduğu ana kadar "düzensizlikten düzene olan değişim sürecinde" yitirilen geçmişe duyulan yıkıcı özlem ve düzenin (modernitenin) yıkıcılığına karşı isyan, özgürlüğünü (ve vatanın bağımsızlığını) isteyen "romantik ruh" yeniden doğmuştur.

4.1.4. Yatay Toplum ile Dikey Toplum Arasındaki Uçurumun Tezahürü „*Szkice węglem*"

Sienkiewicz'in *Szkice węglem* (Kömürle Eskiz) başlığı altındaki eseri, Amerika'da yaşadığı dönemlerde yazdığı bir başka öyküdür. Sienkiewicz, 1876 yılında *Szkice węglem* eserinin ilk bölümlerini „*Co się działo w Baraniej Głowie*" (Barana-Glowa köyünde neler oluyordu?) başlığı altında ABD'de yayınlamaya başlamıştır. Bundan bir yıl sonra ise

"Gazeta Polska" adındaki gazetede yayınlamıştır. *Szkice węglem* ile Polonya kırsal toplumunun eleştirisini sunmuştur. Rusya işgali dönemlerinde bir Polonya köyünün kendi sorunlarına nasıl çareler ürettiğine, toplumsal yaşamına ve toplumsal değerlerine ilişkin izlenim edinmemize imkân sağlamaktadır.

> "Amerika seyahati sırasında Sienkiewicz, Karaib Adalarında hayallere dalıp oturduğu bir anda uçuşan turnaların sesiyle irkilmiş, Okyanusu ve kayaların üzerinde anın tadını çıkaran fokları gözü göremez olmuştu. Sienkiewicz, karşısında bir çam ormanı, armut ağaçları, köy evleri, bir kilise ve toprak sahiplerinin mülklerinin belirmesiyle Polonya anılarından beslenen bir sürü hayallere daldı. Amerika'daki o canlı yaşam ile terkedilmiş ve çaresiz kalan ülkemizin (Polonya) kıyası kendisine keder veriyordu… Sienkiewicz, o dönem için kaldığı yere dönüp 'Barania-Głowa köyünde, muhtarın ofisi bir mezarlık kadar sessizlik içindeydi…' sözüyle öyküsüne başladı. Turnaların yardımıyla karakterimizin (Polonyalıların) pozitivist özelliklerinin ve zayıflıklarının edebi ve dosdoğru bir biçimde sunulduğu bu öykü meydana gelmiştir."[625]

Öyküde sunulan köy ve insanları tamamen yokluk içindedir. Bölgede siyasi ağırlığa sahip varlıklı çiftlik sahipleri haricinde sıradan halkın bir başka toplumla teması bulunmamaktadır. Bu durum köyün aslında kendi içine kapalı ve ekonomik, sosyolojik ve yönetim bağlamında kendine yetmeye çalışan bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla gelişim ve yeniliklere kapalı olmayı da beraberinde getirmiştir. Kapalılık ve yeniliklerden yoksunluk, halkın yönetim merkezi bakımından doğrudan temasta olduğu muhtarlık ofisinin siluetine dahi yansımıştır.

[625] Ławski, J. (2017). Nie znany artykuł Tadeusza Micińskiego o Henryka Sienkiewiczu. *Henryk Sienkiewicz i Chrześcijaństwo*. (A. Janicka & Ł. Zabielski Ed.). Białystok: Książnica Podlaska, s. 334-335.

"Bir ahırda olduğu gibi ofiste çok şey vardı. Bu eşyalar yıpranmış, duvarlar dahi eski rengini kaybetmişti. Masanın arkasındaki duvarda asılı olan tablonun camı, aynı zamanda kâğıtlar, mühürler, haç ve muhtarlığın resmi defterleri de aynı şekilde sinek pislikleriyle kaplıydı. Sinekler, sanki sıradan bir muhtarlık azasıymış gibi muhtarın etrafında uçuşuyordu, ama özellikle Bay Zołzikiewicz'in birbirine geçmiş saçına pinekleyerek canlı, hareketli siyah noktalar oluşturdu… ofisin penceresinin önünde bir inek duvara sürtünerek kaşınıyordu ve zaman zaman pencereden ağzından salyasını akıtarak burun deliklerini şişirdiğini gösteriyordu."[626]

Bakımsız muhtarlık ofisinin duvarlarının rengi kaçmış olması ve her bir eşyanın üzerinde sinek pisliklerinin bulunması hantal bir yönetim işleyişinin sembolik bir yansımasıdır. Aynı zamanda başıboş bir ineğin, muhtarlık ofisinin duvarına sürtünerek kaşınması bu ofisin basit bir ahırla özdeşleştiğinin ironik bir göstergesidir. İneğin ahırdaymış gibi hareketlerine karşılık muhtarlık kâtibi Zołzikiewicz'in "*Hey sen! Seni var ya…*"[627] sözlerini sarf etmesi, bir insana serzenişte bulunuyormuşçasına bu hayvanın muhtarlık ofisine saygı göstermesini istediğini göstermektedir.

"Sonunda köy muhtarı (Franciszek Burak) sessizliğini bozdu.

- Bay Zołzikiewicz, bu raporu yazın çünkü benim elim bu işlere yatkın değil. Sen yazarsın - dedi

Ancak Bay Zołzikiewicz kötü bir ruh hali içindeydi, böylesi anlarda muhtar her şeyi kendisi yapmak zorunda kalıyordu.

[626] Sienkiewicz, H. (1899). *Szkice węglem. Janko muzykant. Stary suga. Hania* (Vol. 1). Warszawa: Nakład Redakcyjny Tygodnika, s. 7.

[627] Sienkiewicz, 1899, s. 8.

- Ben neyim, kâtip miyim? diye kayıtsız bir şekilde yanıtladı. Bir kâtibin amacı vali ve komiser'e kâtiplik yapmaktır; ama sizin gibi bir muhtar için yazıyorum, buyurun siz kendiniz yazın.

Sonra, sıra dışı bir küçümseme ile ekledi:

- Bir Muhtar, ne olmuş yani? Köylü işte o kadar! bir köylüye istediğini yap... ve bir köylü her zaman bir köylüdür."[628]

Zołzikiewicz'in beklediği saygınlığı, ancak vali veya bir komiserin kâtibi olmakla sağlayacağını düşündüğü açıktır. Görev yaptığı köyün temsilcisi olan muhtarı, bir değeri olmayan köylü olarak küçümsemesi dahi kendisinin ne kadar kibirli olduğunu ortaya koymaktadır. Zołzikiewicz'in ineğe bir insana seslenir gibi seslenmesi, içinde yaşadığı köy toplumunun, güdülen bir çiftlik hayvanından farklarının olmadığına ilişkin bir kanaate sahip olduğu düşüncesini uyandırmaktadır. Zołzikiewicz'in, öyküde geçen diğer köylülere göre daha fazla eğitimli olması, kibirli karakterinin başat faktörlerinden biridir.

"Ancak kâtiplikte çok kötü değildi. Temel bilgi her zaman ona saygı uyandırıyor ve bahsettiğim gibi, dost canlısı kahramanım[629] Osłowicki bölgesinin hemen her sakini hakkında bir şeyler biliyordu. Bu yüzden hepsi ona saygılıydı. Ancak bu gösterilen saygı, bir kin/öfke uyandırma ihtimali düşünülerek olağan üstü bu kişiye karşı mutlak bir ihtiyatla çevriliydi. Bundan dolayı civarın entelektüelleri ona hafif bellini bükerek baş selamı veriyorlar ve köylüler de şapkalarını çıkarıp "Saygılar!" diyorlardı. İşte bu noktada okuyucuya, niçin "Saygılar" selamlarına karşılık olarak Zołzikiewicz'in "Çok sağ olun. " diye cevap vermediğini açıklamak durumundayım."[630]

[628] Sienkiewicz, 1899, s. 8-9.

[629] Sienkiewicz "dost canlısı" ifadesiyle ironi yapmaktadır.

[630] Sienkiewicz, 1899, s. 18.

Yazar Sienkiewicz, Breslauer yayın evinden çıkan *İspanya Kraliçesi Isabella'*sını okumasının bir sonucu olarak Zołzikiewicz'in din adamlarına ve onlarla doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı olan her şey hakkında çok şüpheci olduğunu belirtmiştir.[631] Sienkiewicz, bundan dolayı tarlada orakla çalışan köylülerin selamına karşılık "Çok sağ olun!" diye cevap vermediğini ifade etmiştir.[632] Sienkiewicz'in, Zołzikiewicz hakkındaki bu tespitiyle onun kibirli karakteri konusunda tatminkâr bir açıklama sunduğunu iddia edemeyiz. Bize göre; Zołzikiewicz'in söz konusu esere olan düşkünlüğü, ancak mertebeleri hızlı tırmanmak için aşkını feda edebilen ve kadınları bir araç olarak gören bilinç altyapısına ışık tutmaktadır.

Her ne kadar eğitimini yarım bırakmış olsa da sahip olduğu eğitim seviyesi Zołzikiewicz'in kalbinde üst mertebelerde bulunan görevlilerle, soylularla ve entelektüellerle aynı ortamda bulunma isteğinin doğmasına neden olmuştur. Söz konusu düşünce ve amaç çerçevesinde Zołzikiewicz'in köylülere karşı tutumu da şekillenmiştir. Zołzikiewicz'in aristokratların, din adamlarının, bürokratların ve yüksek rütbeli subayların yer aldığı lider ya da üst düzey temsilci grubu olarak tanımlanan "yatay topluluğa"[633] kendisini ait hissettiği ya da bu topluluk içinde yer alması gerektiğine ilişkin

---

[631] Zołzikiewicz'in her zaman tutkuyla okuduğu *İspanya Kraliçesi İsabella* adlı eser, Georg Füllborn tarafından 1870 yılından kısa bir süre önce yazılmıştır. İspanya ideasıyla bütünleşen ve Andulazja Prensi olan Franciszek Serrano, sıradan bir bir çiftlik soylusu olarak değerlendirilen Henryka ile evlenip çocukları dahi olmuştur. Franciszek'in kıskanç kardeşi Józef Serrano da Henryka'ya bir ilgi beslemektedir. Józef Serrano'nun entrikaları sonucu Henryka çocuğuyla beraber hapse girerken, Franciszek de Madrid'e kral naibi Maria Cristina'ya bir mektupla gitmiştir. Kısa bir süre sonra da kraliyet muhafız alayında kendine yer bulur. Henryka, Józef'ten kurtulup bir çingene kampında sığınma ortamı bulabilmiştir. Ancak Jozef, Henryka'nın izini yine de bulmuştur. Bir maskeli baloda Franciszek, krallığa geçecek olan İsabella ile flörte başlamış ve böylece mertebeleri hızlıca çıkmıştır. 1840'lardaki Karlist Savaşında General olarak savaşmıştır. Bkz. Jawarska, J. (2017). Izabella królowa Hiszpanii. *Papierowy Bandyci*. Łódź: Wydawnictwo Przypis.s. 81-100.

[632] Sienkiewicz, 1899, s. 19.

[633] Anthony D. Smith'e göre modern öncesi toplum ikiye ayrılmaktadır. Biri bürokratların ve görece üst düzey memurların doğal olarak, genellikle zengin şehirli tüccarların da dahil edildiği

düşüncelere sahip olduğu belirgindir. Zołzikiewicz, "yatay topluluk" bağı ile kabuğunu kırıp daha üst mertebelere ulaşabileceğini düşünmüştür. Zołzikiewicz'in, söz konusu "yatay topluluk" aracılığı ile daha çok dini olgular temelinde bir araya gelen ve eğitim seviyesi düşük olan, hatta boyunduruk altında yaşamaya meyilli "dikey topluluk", yani Barania-Głowa sakinleri üzerinde sahip olduğu nüfuzunu kullanarak hem yükselme hem de maddi kazanç elde etme amacında olduğu söylenebilir. Bu bakımdan Zołzikiewicz, toplum içinde sahip olduğu statüsünü kullanarak *materyalist* bir tutum sergilemiştir.

> "Daha önce öğretmenlerin adaletsizliğine maruz kalan Bay Zołzikiewicz, olağan gençlik coşkusundan uzaklaşarak, arkadaş grubunun başında etkin bir biçimde durdu, kendisine haksızlık edenlere karşı gürültülü eylemler düzenledi. Kitaplarını yırttı, cetvellerini ve kalemlerini kırdı ve Minerva'yı[634] terk ederek yeni bir yola koyuldu. Bu yeni yolu takip ederek muhtarlık kâtipliğine kadar geldi ve biz bunu duyduğumuz sıralarda müfettiş yardımcılığının hayalini kuruyordu."[635]

aristokratlar yatay topluluk (*lateral*) olarak tanımlanırken genişlemeci bir karaktere sahiptir. Yatay topluluk, sosyal tabakanın derinliklerine nadiren etki eder. Diğeri ise din işleriyle, ticaretle uğraşan veya zanaatkâr vb insan gruplarının dahil olduğu dikey topluluk (*vertical*) olarak tanımlanırken kendi içinde muhafazakârdır. Bu grubun yönetici tabakası, bulundukları kasaba veya köyün zengin ve siyasi olarak güçlü bireylerinden oluşmaktadır. Dikey topluluğun yönetici tabakasına alternatif, klan/küçük toplum liderlerinin hamiliğinde savaş veya birleşme gibi kararları almak üzere bir araya gelen ve aslında birbirleriyle bağlarının zayıf olduğu klan üyelerinden oluşan koalisyonlardır. Dikey toplulukları bir araya getiren bağlar, "yatay topluluklara" göre daha muhafazakâr ve dışlayıcı bir karaktere sahiptir. Bkz. Smith, 1998, s. 193. Yatay toplulukların, üyelikleri toplum içinde üst sınıflarla sınırlıyken komşu yatay toplulukların üst sınıflarıyla iyi bir ilişki içinde olabildiklerini ve bunun için coğrafi olarak mevcut sınırlarının ötesine yayılabildiklerini belirtir. "Dikey topluluklar" için ise kültürlerinin diğer tabakalara yayıldığını ve kültürel farklılıklarının toplumsal bölünmeleri beslemediğini belirtmiştir. Aksine dikey toplumlar için birbirinden farklı kültürlerinin ortak gelenek etrafında farklı toplulukları bir araya getirdiğinden bahseder. Bkz. Smith, 1991, s. 52-53 ; Yatay ve Dikey topluluğa benzer bir bakış açısı için bkz. (Gellner, 1992, s. 31-35)

[634] Yunan mitolojisinde Minerva (Athena), akıl ve erdem ile özdeşleşmiş bir figürdür. Bkz. Erhat, A. (2003). *Mitoloji Sözlüğü* (12.basım ed.). İstanbul: Remzi Kitabevi., s. 65-67.

[635] Sienkiewicz, 1899, s. 17-18.

Zołzikiewicz, ilk eğitimini Barania-Głowa'nın bulunduğu Osłowice bölgesinin merkezi Osłowice'de almıştır. On yedi yaşında, ikinci sınıfı[636] okuduktan sonra eğitim yaşamını kesintiye uğratan çalkantılı bir döneme denk gelmesiyle eğitimini daha ileri götürememiştir.[637] Zołzikiewicz, mevcut eğitim seviyesiyle ancak yerel yönetim ofisinde kendine yer bulabilmiştir. Eğitim yaşamında öğretmenlerin kendisine adaletsiz tutumlarına karşılık bir örgütlülük oluşturabilmesi ve eğitim araçlarını kırarak bilime, ussallığa sırt çevirmesi toplumsal amaçlardan ve değerlerden kendisini sıyırmasına neden olmuştur. Zołzikiewicz, eğitim yaşamında yaşadığı bu deneyimlerinden ötürü birtakım oluşumları "materyalist anlayışına" hizmet amacıyla kullanabilmeyi öğrenmiştir.[638] Bu yetisi sayesinde kendisini tolum içinde lider veya yüceltilmiş bir kişilik olarak görmüştür. Böylece diğerlerinden farklı olarak kendi bireyselliği çerçevesinde etik değerleri önemsemeyen tutumlar sergilemeyi doğal görmüştür. Bu durum Zołzikiewicz için kamu yaşamı ile benlik (*sui generis*) arayışının baskın olduğu özel yaşamı arasında bir çatışma meydana getirmiştir. Bundan dolayı Zołzikiewicz özel yaşamını, kamusal yaşamından üstün tutma eğiliminde olmuştur.

---

[636] Ortaokul veya Lise olup olmadığı konusunda bir bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen lise eğitiminden bahsediliyor.

[637] Söz konusu çalkantılı dönem, öğretmenleriyle yaşadığı sorunlardan çok muhtemelen 1863 Ocak Ayaklanması gibi ulusun tamamen sıkıntı yaşadığı olayları kastetmek istemiştir.

[638] Sienkiewicz, bu konuda özellikle Ludwig Feuerbach (1804-1872) ve Karl Marx'ın (1818-1883) materyalist anlayışına göndermede bulunmak ister gibidir. Feuerbach, insan aklının kendi doğasını dışarıya yansıtarak yine kendi suretinde "yüceltilmiş" ve "kişiselleştirilmiş" Tanrı kavramını yarattığını ve böylece özünden uzaklaşarak kendine yabancılaştığını (yalnızlaştığını) iddia etmiştir. Marx ise Hegel'in ideyi ve ruhu varlığın (maddenin) kaynağı olarak gören düşünceyi tersine çevirerek maddeyi esas alarak düşünce dahil ondan kaynaklandığını savunmuştur. Marx böylece doğayı, sosyal hayatı ve düşünceyi diyalektik bir yöntem kullanarak açıklamış ve diyalektik materyalizmi ortaya atmıştır. Marx, diyalektik materyalizmin sonuçlarını insanlık tarihine taşıyarak sürekli değişen ve bu evrelerden geçen toplumsal yapının insan bilincini belirlediğini öne sürmüştür. Dolayısıyla Marksist görüşe göre her şey maddi gerekçelere dayandırılarak etik boyut göz ardı edilmiştir. Bkz. Topaloğlu, 2003.; Feuerbach'ın, maddenin merkezde olduğunu iddia ettiği materyalist bakış açısı için bkz. E Engels, F. (1992). *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* (S. Belli, Çev.). Ankara: Sol., s. 20-30.

Zołzikiewicz'in, köyde yaşayan Maria Rzepowa'ya göz koyması ve ona arzu duyması bahsedilen etik değerleri önemsemeyen tutumların sergilemesine yol açmıştır. Bayan Rzepowa'nın evli olması, Zołzikiewicz'in amacına ulaşması önünde en büyük engel olarak belirmiştir. Bundan dolayı Zołzikiewicz, çözüm olarak kadının kocası Rzepa'yı "askere alım listesine" yazdırıp kurtulmayı planlamıştır. Bu amaçla kâtipliğini yaptığı muhtarı ikna ederek muhtarın oğlu yerine Rzepa'yı bu listeye yazması gerekmektedir.

"- "Listeler şimşek gibi yola çıkacak." Dedi muhtar.

- Burada köyden işe yaramaz adamlardan kurtulmanın yollarını arayın.

- Tanrı onları ıslah etsin!

- Müfettişin Barania-Głowa'daki insanların iyi olmadığından şikâyet ettiğini söylüyorum. Üstelik de içtiklerini söylüyor. Burak'ın (senin), insanlara özen göstermediğini, bu yüzden kötü sonuçlarının senin (Burak) başına kalacağını söylüyor.

- Muhtar "Biliyorum, her şey benim başıma kalacak" dedi. Rozalka Kowalicha gayri meşru bir çocuk doğurunca, mahkeme ona yirmi beş yıl verdi. Bir başka bekâr kıza (Rozalka'nın yaptığı şeyin ona ders olsun diye) iyi bir şey olmadığını hatırlatmak için. Kim bu cezayı verdi? Ben mi? Ben değil, mahkeme. Bana ne bundan? Hepsini kendi başına bırakın, hepsi doğursun. Mahkeme verdi ve sonra sonucu ile ben uğraşıyorum."[639]

Müfettişin Barania-Głowa'daki insanların tutumunu eleştirmesi, aile ve devlet gibi kurumların oluşturduğu "nesnel ahlakın" tasviri olarak değerlendirilmelidir. Bundan dolayı muhtar Burak, dolaylı bir biçimde merkezi yönetimin birtakım kararlarına maruz

[639] Sienkiewicz, 1899, s. 13-14.

kalmıştır. Rozalka Kowalicha'nın gayri meşru bir çocuk dünyaya getirmesi ve bundan ceza alması ile Burak'ın başında bulunduğu Barania-Głowa hakkında merkez yönetimin kötü bir izlenim edinmesinin haricinde; (müfettişin bir gözlemi olarak) insanların fazlasıyla içkiye düşkün olması nedeniyle muhtarın köy halkı üstünde bir etkisinin olmadığına ilişkin oluşan kanı, gelecekte muhtar için siyasi veya toplumsal bir baskının meydana gelme olasılığının muhtemel olduğuna işaret etmektedir.

Muhtar Burak, bireylerin kendi iradeleri doğrultusunda yaptıkları hatalardan kendisinin sorumlu tutulmasının, aslında merkezi kurumların toplum üzerinde etki ve otorite noksanlığına "*Kim bu cezayı verdi? Ben mi? Ben değil, mahkeme. Bana ne bundan*?" ifadesiyle serzenişte bulunmuştur. Bu bağlamda kamusal ve toplumsal değerler; duygu, düşünce, içgüdü birikimi olarak Burak'ın zihninde liberalist ideayı doğurmuştur. Bundan dolayı "*hepsini kendi başına bırakın, hepsi doğursun*" ifadesiyle "öznel ahlak" düşüncesini ortaya atmıştır.

İşe yaramaz adam olarak lanse ettiği Rzepa'nın askere alım listesine muhtarın oğlunun yerine yazılması için fırsat kollayan Zołzikiewicz, Muhtar Burak'ın kaygısını yerinde sezinleyerek insanları peşinde sürükleyenin Rzepa olduğunu ikna etmeye çalışmıştır. Zołzikiewicz *utilitarizm* açısından, muhtara insanları hedefine ulaşması için bir araç olarak kullanmasıyla ideal toplumsal düzenin sağlayabileceğini üstü örtülü bir biçimde ifade etmek istemiştir. Ancak siyasi olarak üst yönetim tarafından baskıya açık konumunu korumak için muhtar da Zołzikiewicz gibi toplumsal etik değerleri göz ardı ederek söz konusu ideal toplum düzeninin kendi mutluluğunu temin edecek bir düzen haline gelmesini hayal etmiştir.[640]

[640] U*tilitarizm,* genellikle *Expediency* adı ile gayri ahlaki bir doktrin olarak damgalanır. Toplum değerlerinin aksine bireysel çıkar doğrultusunda eylem gerçekleştirmektir. Bir siyasetçinin, konumunu muhafaza etmek için toplumsal çıkarların aksine iş yapması bu kapsamdadır. John S.

"- Bu insanlarla hep aynı şey olacak. Bir ahmak koyun, diğerlerini peşinden sürükler, yani insanları meyhaneye sürükler.

- Ne içtiklerini kesinlikle bilmiyorum. Ama tarlada çalıştıktan sonra, yemeğin ardından bir içkiye ihtiyaçları var.

- Sana şunu söylüyorum. Bu Rzepa'dan kurtul, her şey yoluna girecek.

- Kafasını nasıl koparacağım?

- Kafasını koparmayacaksın, ama şimdi askere alma listeleri önünde. Onu listeye koy, kaderin onu çekmesine izin ver, hepsi bu"[641]

Muhtar Burak ile kâtip Zołzikiewicz arasında geçen diyalogda toplumsal faydayı amaç edinen *utilitarizm* kişisel çıkar doğrultusunda biçimlenmiştir. İçki kültürü, Polonyalılar arasında her ne kadar olağan karşılansa da içkide aşırılık bir sapkınlık/günah olarak görülmektedir.[642] Bu noktada *utilitarizm* çerçevesinde, Rzepa'nın başka bir yöntemle bu kadar içmemesini sağlamaları veya köy halkının Rzepa'nın peşine takılmalarını engellemeleri, bir başka deyişle köylülerin içki düşkünlüklerini sınırlandırmaları gerekmiştir.[643] Ancak muhtar Burak ile kâtip Zołzikiewicz, Rzepa'yı

Mill, değerlerin ya da kanunun yanlış olduğu kanısıyla bireyin, buna karşı kendi doğruları çerçevesinde eylemde bulunabilmesini hem özgürlük (liberalizm) hem de u*tilitarizm* bağlamında haklı görülebileceğini de ifade etmiştir. Bkz. M Mill, J. S. (2003). *Utilitarianism an On Liberty* (M. Warnock Ed. Second ed.). Oxford & Melbourne & Berlin: Blackwell., s. 199 ve 218.

[641] Sienkiewicz, 1899, s. 14.

[642] Rahip Czyżyk'ın Bayan Rzepowa'ya verdiği öğütte "… *ancak bunu onun günah olan fazla içmesine karşılık Tanrısal bir ceza olduğunu farz edin*" sözünden açık bir biçimde görebilmekteyiz. Bkz. Sienkiewicz, 1899, s. 84.

[643] John S. Mill'e (1806-1873) göre *utilitarizm* (faydacılık) özü itibariyle bireyin mutluluğundan yola çıkarak, mutluluğun toplumsal etik değerleri çerçevesinde toplum menfaatlerine uyum sağlamasıdır. Böylece toplumun bu mutlulukla bütünleşmesi sağlanır ve mutluluğun, toplumsal düzlemde nesnel bir olgu haline gelmesi hedeflenir. Mill'in hocası Jeremy Bentham'ın (1748-1832) ortaya attığı görüşe göre; toplumsal etik çerçevesinde doğru ve yanlışı ayırt etme yetisine dayanan "consequentalizm (sonuç odaklılık)" utilitarizmin birinci safhasını oluşturmaktadır. Mutluluğa giden yolda consequentalizm, *a priori* olarak bir düşünce halindedir. Yapılan eylemin birey öncelikli getirdiği "mutluluk ve zevk" (hedonizm) ikinci safhayı oluştururken; "equility"

hile ile ait olduğu toplumdan uzaklaştırarak toplumsal düzeni, sonuçları itibari ile kendi mutluluklarını veya çıkarlarını sağlayacak şekilde planlamışlardır. Böylece öyküde, sosyal yaşamın prensipleriyle bireyselliğin aşırı yönelimleri arasında belirgin farklılaşma baş göstermeye başlamıştır.

Muhtar Burak, Rzepa'yı askere alım listesine yazmayı makul bir düşünce olarak kabul etse de onun karısı Rzepowa'nın hakkına girmekten korkmuştur. Dolayısıyla Burak kendi çıkarı için, yani oğlunun cepheye gitmesinin önüne geçmek için farklı bir çözüm üretmeye çalışmıştır. Oğlunu askere göndermemek için biriktirdiği az miktarda *koprowinanın* bir fayda göstermesini ümit etmiştir. Muhtar Burak'ın başka bir çözüm yolu düşünmesi, toplum değerlerinden uzaklaşmak istemediğini ve Tanrı'nın gazabından korktuğunu göstermektedir. Zołzikiewicz ile yaptığı bu tartışma sırasında Burak'ın sarf ettiği "*Tanrı muhtar olmama yardımcı oldukça, verdiğim paranın geri dönüşü yaklaşık iki yılımı alabilir*" ifadesi, kanunun ve toplumsal değerlerin Burak'ın maddi ve manevi varlığı üzerinde yadsınamaz bir kontrol işlevini göstermektedir. [644]

> "- Geri dönüşü olacak ya da olmayacak. Benim de ihtiyacım var, size vermediğim her şeye. Eğitimli bir adamın her zaman ikinci sınıf bir memura göre daha fazla masrafı vardır; ve eğer Rzepa'yı oğlunuzun yerine yazmış olsaydık, bu size de tasarruf sağlar... yolda yürürken sekiz yüz ruble bulmak mümkün değil.
>
> Muhtar bir an düşündü. Böyle büyük bir miktarı biriktirme beklentisi, onun şüpheye düşmesine neden oldu ve pişkin bir ifadeyle gülümsedi.
>
> - "Eee! Güvenli bir yol değil bu" dedi muhtar.

(eşitlik) ilkesi, toplumun bu eylemden ne kadar mutluluğu sağladığı olgusu üçüncü safhayı oluşturmaktadır. Bkz. Mill, 2003, s. 9-10 ve 181-202.

[644] Muhtar Burak, oğlunun askere gitmemesi için 800 ruble ödemesi gerekiyordu. Bkz. Sienkiewicz, 1899, s. 15.

- Artık aklınızda olması gereken şey bu değil.

- Evet, korktuğum şey bu ve senin kafan böyle çalışıyor, ama benimki böyle çalışmıyor.

- Nasıl istersen, sekiz yüz rubleyi öde ...

- Bunun için endişelenmemem gerektiğini söylemiyorum...

- Öyle mi? Verdiğiniz paranın geri dönüşünün olacağını düşünüyorsanız, niçin endişe duyasınız? Ama demek muhtarlığınıza pek güvenmiyorsunuz…"[645]

Muhtar Burak, sahip olduğu konumun belli bir ölçüde getirisinin olduğunu kabul etmek durumunda kalmıştır. Ayrıca müfettişin, köy halkının içkiye fazlasıyla düşkün olduğu ve muhtarın buna engel olamadığı gerekçesiyle sonucuna katlanması gerektiğine ilişkin ikazı da hatırlanacak olursa; muhtarlığının sürekliliğine Tanrı'nın yardımının dahi yetmeyeceği düşüncesine kapılan Burak'ın endişe duyması olağan karşılanmalıdır. Dolayısıyla Burak, gelecekte karşı karşıya kalabileceği zorluğun önünü almak için kâtip Zołzikiewicz'in toplum değerlerinin ve kanunun dışına çıkan önerisini kabul etmek durumunda kalmıştır.

Zołzikiewicz, insanlar üzerindeki statüsünü ve nüfuzunu zevkleri (hedonizm) doğrultusunda "kendisini tanıtmak" (self-determination) amacıyla kullanarak bir varoluşsal kimlik arayışındadır. Zołzikiewicz için varoluşsal anlamda kendisini tanıtma olgusu en yüksek erdemdir.[646] Bu bağlamda yalnızca diğerlerinin ezilmesi üzerine inşa

[645] Sienkiewicz, 1899, s. 16.

[646] Bu noktada Sienkiewicz'in, özellikle 1790'lardan itibaren Novalis, Schelling ve Schlegel kardeşlerin temsil ettiği Alman Romantizmi'nin yücelttiği "kendini tanıtmak" (self-determination), *utilitarizmi* (toplumsal faydayı) içermediği sürece suistimale açık bir kavram olduğuna ilişkin eleştiri olarak sunduğu belirgindir. Çünkü Alman Romantiklere göre "self-determination" ulaşılabilecek en yüksek iyiyi tanımlamaktadır. Alman romantikler, Jeremy Bentham (1748-1832) ve John S. Mill'in (1806-1873) toplumsal fayda olarak tanımladıkları *utilitarizmi,* kendi dönemlerinde kişisel zevk üzerine (hedonizm) kurulu bir olgu olarak kabul

ettiği gelişimi, zenginliği ve statüsü (ve yükselme ümidi) toplumsal bir faydayı (utilitarizm) sembolize etmemiş, aksine kendi iç mutluluğu/çıkarı (expediency) için *utilitarizmi* bireysel bir boyuta indirgemiştir. Kendisini diğerlerinden üstün görmesi, onun narsist bir hisle düşündüğü veya hayalini kurduğu şeyi, toplumsal etikle bağdaşıp bağdaşmadığına dikkat etmeden pratiğe koymasına neden olmuştur.[647] Zołzikiewicz hissettiği narsistlik ile kendisini köy halkından ayrı bir yerde konumlandırmıştır. Nitekim yazar Sienkiewicz de "*Tamamen bağımsız düşünceler cesur ve radikal olma eğilimindedir. İşte bu yüzden Bay Zołzikiewicz "Ruh iki yüzlüdür, işte o kadar!!" kanaatine ulaşmıştı*" sözüyle Zołzikiewicz'in herkesten farklı bir düşünce yapısına ve motivasyona sahip olduğunu onaylamıştır.[648]

> "Ama sonra yine kulübenin yakınında kendisi hakkında bir konuşma duydu ve çitin arkasında durdu. Çitin arkasında, diğer tarafta yoğun bir kiraz bahçesi vardı, meyve bahçesinde, kovanlar vardı ve kovanların yanında duran iki kadın konuşuyordu. Birinin kucağında patates vardı, diğeri şöyle dedi:
>
> - Oh! Benim Stachowam, o kadar korkuyorum ki, Frank'im askerliğe alınmayabilir ve öyle olursa kalbim acır.

---

ettiklerinden dolayı eleştirmişlerdir. Bkz. Beiser, F. C. (2003). *The Romantic Imperative - The Concept of Early German Romanticism*. Cambridge & London: Harvard Unıversity Press., s. 91-92.; ayrıca bkz. Aydın, M. (2013). John Stuart Mill'in Faydacı Ahlakı. *Sakarya üniversitesi İlahiyat Fakültesi* (Vol. XV, 28), s. 148-157.; Hobsbawm, 2003, s. 255-256; Mill, 2003; 2009, s. 11-34 ve 127-155.

[647] Narsisizm, kişinin kendi güzelliğine duyduğu aşktan farklı olarak, neyin benliği tatmin ettiği veya etmediğini algılamasını engelleyen kendine dönüklük halidir. Toplumsal fail olarak kişisel niteliklerini sergileyerek kendini, güdülerini ve duygularını sahici kılma (self- determination) arzusu, kendini haklı çıkarma gerekliliği olan bir tür Püritenliktir. Narsist duygular daha çok "Yeterince iyi miyim?", "Yeterli miyim?" gibi saplantılı sorular üzerine yoğunlaşır. Bundan dolayı narsist insanların, toplumsal eylemde bulunma "iradelerini" ya da "arzusunu" yitirdikleri söylenebilir. Bkz. Sennett, R. (2013). *Kamusal İnsanın Çöküşü* (*Çev*.S. Durak & A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı., s. 22 ve 26.

[648] Sienkiewicz, 1899, s. 18.

Stachowa şöyle dedi:

- Kâtibe yazın. O size yol göstermezse, kimse yardım edemez.

- Bu nedenle, Stachowa'm, ona gideceğim. Ellerin boş oraya gidemezsin. Muhtar daha iyidir, eğer ona beyaz kerevit, tereyağı, keten ya da tavuk götürürsen, hepsini ayırt etmeden alır. Kâtip bunları dikkate almaz. Ooo! o çok hırslı. Onun için kesenin ağzını açıp bir ruble ödeyeceksin!

- Beklediğim siz değilsiniz ki! diye kâtip kendi kendine mırıldandı. Niçin sizden yumurta veya tavuk alayım. Ben neyim rüşvetçi miyim, neyim? Tavuğunla muhtara git"[649]

Zołzikiewicz'in paraya olan düşkünlüğü Barania Głowa köyünde herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Öykünin ilerleyen sayfalarında Rzepowa da kocasını Zołzikiewicz'in yanına gönderirken "*Git git! Rubleyi de yanına al. Cebinde Ruble olmadan onun karşısına çıkma*" sözlerini sarf ederken para olmadan her ne kadar kamu görevlisi de olsa kâtibin hiçbir yardımda bulunmayacağını çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur.[650] Hatta mahkeme ve komün planlaması için görüştüğü soylunun, Zołzikiewicz'in eline para sıkıştırmış olması bölgenin önde gelenleri arasında onun paraya veya başka bir deyişle rüşvete ne kadar meyilli olduğunu ifade etmektedir.[651] Zołzikiewicz, arzu ettiği üst statüyü para aracılığıyla elde edebileceğinin farkında olmakla beraber yaşam koşullarının para sayesinde daha iyileşeceğinin de bilincindedir. Çünkü iki odalı ama eski püskü eşyalarının bulunduğu yalnızca bir odasını kullandığı taş tuğladan inşa edilmiş yoksul bir evde yaşamaktaydı.[652] Ancak para ile fırsat buldukça hayranlıkla okuduğu *İspanyol İsabella*'daki kahramanların sahip olduğu lükse, şatafata

[649] Sienkiewicz, 1899, s. 20-21.
[650] Sienkiewicz, 1899, s. 31.
[651] Sienkiewicz, 1899, s. 54.
[652] Sienkiewicz, 1899, s. 32.

ulaşabileceğini düşünmüş olması muhtemeldir. Köylülerin muhtar için uygun gördüğü tereyağı, keten ve tavuk gibi günlük ihtiyaçları karşılayan unsurların, Zołzikiewicz'in hayaline erişmesinde materyalist bir karşılığı yoktur.

Diğer bir taraftan Zołzikiewicz, varoluşsal görüngüsünü kadınlara olan ilgisi üzerinden ispat etmeye meyillidir. Hasat sonrası bir su birikintisinin önünden geçerken birbiri ardına ilerleyen kızlarla karşılaşan Zołzikiewicz, "*Civcivler nasılsınız*!" diye laf attıktan sonra geçiş yollarının başında durarak her geçen kızın belinden kavrayıp öperek ve şaka yaparak kısa süreliğine eğlenmiştir.[653] Kızların da onun çok yakışıklı ve hoş olduğuna ilişkin söylemleri, kendisine ayrı bir güven vermiştir. Zołzikiewicz'in fazlasıyla öz güvenli sıra dışı tutumunun bilinçaltında, *İspanyol İsabella* eserindeki bütün kadınların hayran kaldığı yakışıklı General Franciszek Serrano ile kendisini eş gördüğünü hatırlamak gerekmektedir.[654] Böylece Zołzikiewicz'in, içsel mutluluğuna erişmek için kadınları araç olarak değerlendirdiği iddia edilebilir.

Zołzikiewicz'in söz konusu *İspanyol İsabella* eserinde öykündüğü kahramanlar yüzünden "sentimental" duygular içinde olduğu iddia edilebilir. Zołzikiewicz, okuduğu kitaptaki olayların ve olguların kendisine kattığı yapay duygusallık ile hayranlık duyduğu Skorabiewski'nin malikânesinde gördüğü Bayan Jadwiga Skorabiewska'ya büyük bir ilgi beslemiştir.[655] Aristokrat bir kişiliğin karşılığı olarak Jadwiga'yı İsabella ile özdeşleştirmiş olması bu ilginin nedeni oluşturmuştur. Ancak İsabella'nın Serranao'ya gösterdiği ilginin en ufak bir belirtisini Jadwiga'dan görememiştir. Aksine "*Jawiga bir çite, bir kediye, bir tabağa ya da başka bir şeye nasıl bakıyorsa ona da öyle bakıyordu*".[656]

[653] Sienkiewicz, 1899, s. 19-20.
[654] Jawarska, 2017, s. 82-83.
[655] Sienkiewicz, 1899, s. 75-77..
[656] Sienkiewicz, 1899, s. 77.

Jadwiga'nın bu tutumu, Zołzikiewicz'in ümidini yitirmesine neden olmamıştır. Bu durum Zołzikiewicz'in sentimental hislerine kendisini kaptırmasının önüne geçtiği gibi gerçekliğin içinde bir devinim göstermesine de yardımcı olmuştur. Bunun bir uzamı olarak gerçek duygusallık ile Rzepowaya her zaman iştah duymuştur.[657] Yolda karşılaştığı kızlara karşı olan tutumunu da bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir.

Zołzikiewicz'in kızlara rastladıktan sonra yolu Rzepa'nın evine çıkmıştır. Ancak Rzepa evde değil, ormanda çalışmaktadır. Zołzikiewicz, Rzepa'nın karısı Maria Rzepowa'yı, evlerinin bulunduğu küçük çiftliğinde işleriyle uğraşırken bulmuştur. *Rzepowa gençti, belki yirmili yaşlarında ve garip bir şekilde güzelliği vardı. Başında sıradan bir kadın şapkası ve kırmızı kurdele ile bağlanmış beyaz bir gömleği vardı. Kadın orman mantarı gibi sağlıklıydı, sırtı ve kalçaları geniş, yapısı ince, esnek, tek kelimeyle: ceylan*.[658] Zołzikiewicz, Rzepowa'nın bu güzelliğinin karşısında arzularına yenik düşer ve onu belinden kavrayarak zorla öpmeye kalkışır.[659] Rzepowa karşı koymaya çalışırken hemen yakınında duran küçük çiftliğin ürkek köpeği Kruczek, Zołzikiewicz'in elbisesini parçalayarak bacağından ısırmıştır. Bunun üzerine Zołzikiewicz bir intikam yemini edercesine "- *Başına gelecekleri görürsün! Bekle! Rzepa sołdaty'ye*[660] *gidecek. Korumak istedim! .... ama şimdi .... Ayaklarıma kadar tekrar geleceksiniz .... Başınıza gelecekleri görürsün*!" sözleriyle tehdit etmiştir.[661]

---

[657] Sienkiewicz, 1899, s. 78.

[658] Sienkiewicz, 1899, s. 23.

[659] Sigmund Freud, insanda bilinç altına itilen ve tatmin edilmeyen arzuların bünyede rahatsızlığa yol açtığını belirtmiştir. Bu sebeple fert üzerindeki dini baskıların kaldırılması ve cinsel içgüdülerin serbest bırakılmasıyla materyalist bir görüş ortaya atmıştır. Freud'un "psikolojik mekanizm" tanımını cinsellik üzerine kurması ve bunun belli kurallara sahip olduğuna inanması ile psikoloji disiplininde materyalizme kapı aralanmıştır. Bkz. Topaloğlu, 2003.

[660] Rus ordusu

[661] Sienkiewicz, 1899, s. 26.

Kâtip Zołzikiewicz'in Bayan Rzepowa'ya "*Ayaklarıma kadar tekrar geleceksiniz"* tehdidinden sonra ormandan kocası döndüğünde Rzepowa, Zołzikiewicz'in kendisine yaptığı ahlaksızlıktan bahsetmeden "*Çok kötü bir şey geldi başıma. Kâtip buradaydı ve ordudan kaçınmanın bir yolu olmadığını söyledi ... gideceksin, dünyanın sonuna gideceksin!*" diyerek kötü haberi vermiştir. Ancak Rzepa, buna bir anlam veremediğini "*Seni aptal! Ne ağlıyorsun? Beni orduya almayacaklar, çünkü üstünden yıllar geçti ve bir kulübem var, toprağım var. Sana, yani bir aptala sahibim ve bu baş belası (bir yaşındaki bebekleri) da var*" sözleriyle ifade etmiştir.[662] Ancak içine kuşku düştüğünden dolayı kâtip Zołzikiewicz ile görüşmenin en doğrusu olacağına karar vermiştir. Karısı Rzepowa, Zołzikiewicz ile görüşmeye giderken mutlaka yanına para almasını tembih ederken -bütün köy halkının bildiği gibi- onun para ile yumuşayacağının bilincindedir.[663]

Zołzikiewicz'in Rzepowa'ya sarf ettiği tehdidin zeminini, daha önce bahsedildiği gibi muhtar Burak'ı, oğlunun yerine Rzepa'yı askere alım listesine yazdırmaya ikna etmiş olması oluşturmaktadır. Muhtar Burak ve komün üyelerinden Gomuła, Rzepa'yı köy meyhanesinde içki içirerek Fransa-Prusya savaşı hakkındaki sohbet üzerinden lafı orduya katılıp savaşma cesaretine getirmişlerdir. Rzepa'nın cesaretini sınayarak aslında onun ağzından orduya katılım için belli belirsiz bir söz almak istemişlerdir.[664] Ancak Burak ve Gomuła, Rzepa'nın sarhoş olmasını fırsat bilerek bir ormanın merkezi yönetim tarafından çiftliğe açılacağına ilişkin sözde bir resmi yazı üzerinden sözleşmeye imza atmaya hazır hale getirmeye çalışmışlardır.[665]

---

[662] Sienkiewicz, 1899, s. 31.; Ayrıca 1861 tarihinde serfliğin kaldırılması ile toprak sahiplerinin tarımın devamını sağlamak için askere alma konusunda birtakım ayrıcalıklar sunulmuştur. Buna dayanarak Rzepa, askere alınmasının söz konusu olamayacağını düşünmüştür.

[663] Sienkiewicz, 1899, s. 32.

[664] Sienkiewicz, 1899, s. 44.

[665] Şubat 1861'den itibaren Serfliğin kaldırılması ile köylüler, işledikleri toprağın yarısını satın almaya hak kazanmıştır. Devlet yetkililerinin gözetimi altında toprağın kullanımını denetlemeyi

"- "Üzülme!" Burak dedi. Kâtibe ofisten (Osłowiec yönetim merkezi), görünüşe göre çiftlik ormanının çiftçiliğe açılacağına ilişkin bir mektup geldi.

Rzepa buna cevap verdi:

- Adil olan da bu! Yoksa Ormanı sen mi ektin?

Ama sonra -Rzepa- yine lafı çevirmeye başladı:

- Oh! Ne buzağıydı o; ineği emerken kafasını nasıl da vuruyordu, kalçasıyla ahırın kirişlerine nasıl da vuruyordu.

- Kâtip dedi ki ...

"Bana ne kâtipten!" Rzepa diyerek öfkeyle sözünü kesti. Benim için yazar:

"Ignacy bana ne kadar ifade ediyorsa…

Kâtip de o kadar ifade ediyor"

- Hemen gürleme öyle! İçiverelim!"[666]

Burak ve Gomuła bahsedilen yazıdan kâtip Zołzikiewicz'in haberdar olduğunu ve ellerini çabuk tutmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Kâtip Zołzikiewicz'in içki masasına oturup nihayetinde bahsedilen ormanlık arazinin çitle çevrilmesinin karşılığında merkez yönetim tarafından 50 ruble verileceğini söylemesi üzerine Rzepa (aslında askere alım listesine isminin yazılmasını onaylayan) sözleşmeye imza atmıştır.[667] Eğitimsiz sıradan biri olan Rzepa, kâtibi sıradan bir yazar olarak gördüğü için tek başına bir yazının hiçbir karılığının olmadığını ifade etmek istemiştir. Pozitivist düşünceye atfen bu durum,

ve hane halkı büyüklüğüne göre toprak dağıtımını komünler gerçekleştirmiştir. Bkz. Tilly, C. (1995). *Avrupa'da Devrimler (1492-1992)* (*Çev*.Ö. Arıkan). Istanbul: Afa., s. 292.

[666] Sienkiewicz, 1899, s. 45.

[667] Sienkiewicz, 1899, s. 47.

çalışmanın veya eylemin somut bir karşılığının olduğuna işaret etmek istemiştir. Bu karşılığın somut görüngüsü de paraydı.

İçki bir insanı en saf haline getirdiği gibi Rzepa'yı da en saf ve bilinçsiz bir hale sokmuştur. Rzepa'yı bilincinden yoksun kılan içki, sözde ormanlık bir arazinin çiftlik işlerine açılmasına olanak sağlayan belgeyi düşünmeden imzalaması konusunda cesaretlendirmiştir. Kâtip Zołzikiewicz, muhtar Burak ve Gomuła, meyhanede çalışan Szumul'u Rzepa'nın kendi iradesiyle belgeye imza attığını vurgulayıp şahit tutmuşlardır.[668] Bu imzanın karşılığında aldığı 50 ruble, Rzepa'yı daha neşelendirirken evine gidemeyecek kadar içki içmesine neden olmuştur. Nihayetinde geceyi meyhanede geçirmiştir. Ancak Rzepa sabah uyandığında, paltosunun içinde fark ettiği paranın nerden geldiğinden ve akşam yaşananlardan bihaber biçimde Szumul'a sorduğunda "*Ne, aptal, bilmiyor musun? Dün muhtarın oğlu için (askeri) kura için anlaştınız ve parayı alıp sözleşmeyi imzaladın… Sołdat'a gideceksin*" yanıtını almıştır.[669]

Rzepa'nın savaşma cesareti, kâtibin diğer yazarlardan farklı olmadığına ilişkin düşüncesi, aynı zamanda orduya gitmesinin önünü alacağını düşündüğü gerekçeler, paraya olan hassasiyeti vs. aslında onun "duyumsal ve imgesel aklının" bir tasarımıdır.[670] Çünkü Rzepa duyulara dayanan, baştan öğrenilmiş kavramların deneylere dayanmadığı şekliyle sınıflandırmalarda ve tanımlamalarda bulunmuştur. Birtakım gerçeklik tarafından harekete geçirilen Rzepa'nın deneyim ve bilgiden yoksun zihni, bir tasarı olarak bireysel mutluluk ve çıkar zemini oluşturmaktadır.[671] Bu duyumsal ve imgesel

[668] Sienkiewicz, 1899, s. 48.

[669] Sienkiewicz, 1899, s. 49.

[670] *A priori* ve karşılığı olarak sunulan *empirizm* (deneycilik) yorumları için Bkz. Adjukiewicz, 1994, s. 32- 37 ve 50.

[671] Bu noktada Rzepa, *utilitarizm* -aynı zamanda narsist kişilik yapısı- kapsamında ele aldığımız Zołzikiewicz'in kendini, güdülerini ve duygularını sahici kılma olarak tanımladığımız kendini tanıtlama (self-determination) ile büyük bir benzerlik göstermektedir.

tasarım, her olayın bir nedeni olduğu gibi, gerçeklik ile uyumlu bir dönüşüme mahkûmdur. Yani Rzepa'dan bağımsız olarak meydana gelen etkenlerin, onun özgürlüğünü veya yaşamını biçimleyen hale gelmesiyle Rzepa'nın bir davranış kalıbına girme durumu "toplumsal bir determinizme" bir örnek olarak sunulabilir.

Toplumsal mutluluğu veya çıkarı temin etmek için Barania Głowa köyünde kolektif bir yapı bulunmaktaydı. Ancak söz konusu *utilitarist* yapının işlevsel olabilmesi, öncelikle yöneticilerin erdem anlayışına bağlı olmuştur. Kısaca merkezi yönetim, bir köyün kendi kendisini idare etme ve yönetme bağlamında toplumsal ihtiyaçlarını belirleme ve buna yönelik kolektif hareket etme, aynı zamanda o bölgenin toplumunun ahlaki değerleri çerçevesinde anlaşmazlıkları çözmeye yönelik mahkeme ve komisyon (bölge meclisi) oluşturma hakkını vermiştir. Bu konularda muhtar Burak, kâtip Zołzikiewicz ve üye Gomuła gibi insanlardan oluşan yerel temsilcilerin Barania Głowa'nın değerlerini ne kadar içselleştirdiği konusu, oluşturulan komisyon/meclis ve mahkemede alınan kararların yaşama geçirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.[672] Söz konusu komisyonda/mecliste, bölgenin ileri gelen soyluların (szlachta) da asil üye olarak yer aldığını hatırlamak gerekmektedir. Bu noktada "dikey toplum" ve "yatay toplum" çatışması tekrar karşımıza çıkmaktadır.

> "Ertesi gün köy meclisi oturumu vardı. Jüri üyeleri bütün bölgelerden geldi, soylular dışında. Bölgeden birkaç soylu jüri üyesi idi, ancak bu birkaç kişi, soyluların genelinden ayrı hareket etmek istemiyordu. Seçkin İngiliz devlet adamı John Bright'ın savunduğu 'müdahil olmama' ilkesini uyguluyorlardı. Ancak bu durum,

[672] Başta Zołzikiewicz olmak üzere öyküde geçen birçok karakterin, bölge meclisi ve mahkeme gibi kurumları ne kadar suistimal ettiği görülse de genel kanı olarak; bu bölgesel mahkemelerin yerelden ulusal düzeye doğru gelişen eksiksiz bir yargı sisteminin ortaya çıktığına, ayrıca yerel meselelere yukarıdan aşağı doğrudan müdahale için sağlam bir zemin hazırladığına da dikkat çekilmelidir. Bkz. Tilly, 1995, s. 293.

entelektüellerin, komünlerin kaderi üzerindeki dolaylı etkisi yadsınamaz. Çünkü "entelijensiyadan" biri bir olaya/davaya müdahil olursa, toplantının hemen öncesinde Zołzikiewicz'i evine davet ederdi…"[673]

Serfliğin 1861'de kaldırılmasından sonra soyluların sömürü olanaklarının ellerinden almayı ve yükümlülüklerinden, aynı zamanda denetim bağlarından koparılmasını amaçlayan Rus politikası (*Zemstvo*), bölge meclisine dayalı yarı temsili hiyerarşik bir kurumun oluşmasına neden olmuştur.[674] Böylece soylular, eskiden olduğu gibi artık hâkim olduğu bölgenin sorunlarına pek fazla karışmaz olmuş, böylece toplum nezdindeki rollerini önemli ölçüde halkla bölüşmek durumunda kalmıştır. Zemstvo olarak tanımlanan politika aslında o döneme kadar geleneksel olarak soyluların denetimini, onlardan alıp merkezi yönetime devretmek olarak yorumlamak mümkündür. Buna göre soyluların tahakkümü altında yaşayan köylülerin, yalıtılmışlıktan kurtulup biraz daha geniş alanlara açılabilme olanağına sahip olmuşlardır. Ancak birkaç köy veya kasabanın meclis oluşturmasının, ulusal bir nitelik taşıdığı anlamına gelmediğine dikkat çekilmesi gerekir.

Bir gün Skorabiewski çiftliğinin bir üyesi olan soylu Jadwiga, kuzeni Wiktor ile bir kır gezintisine çıkmıştır. Burada Rzepa çiftinin yaşadığı ev, anlık dikkatini çekmiş ve kuzeni Wiktor'a "*Köy çocuklarının eğitim görmesi için babasının isteği üzerine bu evin inşa edildiğini, ancak şimdi ise bir ailenin yaşadığını*" söylemiştir. Jadwiga'nın bu sırada sarf ettiği "*Şimdi gördüğün içki fıçıları duruyor burada. Anlıyor musunuz? Zaman değişiyor işte. Şimdi ise köylülerimizle hiçbir ilişkiye girmeden komşuluk yapıyoruz*."[675]

[673] Sienkiewicz, 1899, s. 52.

[674] Özellikle 1864 sonrası bölge meclisleri ve mahkemeleri *Zemstvo* olarak tanımlanan yerel yönetimle ilgili kanunlar neticesinde meydana gelmiştir. Genel bir bilgi edinmek için bkz. Tilly, 1995, s. 292-297.

[675] Sienkiewicz, 1899, s. 90.

ifadesindeki köylülere karşı mesafesi sözü edilen durumun getirdiği bir durumdur. *Zemstvo* politikası, hem dikey hem de yatay toplumu aynı düzlemde kabul etmesine rağmen, toplum içinde geleneksel hiyerarşinin bir yansıması olarak soylu kesim diğerlerini görmezden gelmiştir.

> "Sevgili Rzepowa! Elimden gelse sana seve seve yardım ederdim, ancak köy halkı işlerine karışmayacağıma ilişkin kendime söz verdim. Eskiden olsaydı durum başka olurdu tabi… ama şimdi ne benden size ne de sizden bana fayda yok. Bugün yalnızca benim komşumsun ve o kadar.
>
> …..
>
> Ancak ne yapabilirim? Sizin için kendime verdiğim sözü çiğneyemem, sizin meseleniz için bölge yöneticisine gitmem… Başka ne söyleyebilirim? Tekrar ediyorum; ne benden size ne de sizden bana bir fayda yok. Sizin artık kendi meclisiniz var, yöneticinin yolunu benim evimin yolunu bildiğin gibi biliyorsun. Artık benden daha fazla hakkınız var. Şimdi eski günlerdeki gibi değil, sevgili Rzepowa. Evet! Tanrı yardımcın olsun"[676]

Rzepowa'nın uğradığı haksızlığı karşı Bay Skorabieski'den yardım talebine karşılık aldığı bu cevap, sözü edilen *Zemstvo* politikasına karşılık Polonya soylusunun aldığı tutuma bir örnektir. Polonya soylusu, *Zemstvo* politikasına tepki olarak kanunun şart koştuğu eşitliği, komşuluk ilişkisi içine girmemek gibi yöntemlerle göz ardı ettiği açıktır. Ocak Ayaklanmasından önce Polonya soylusunun, aydınlanmacı bir düşünceyle halkın eğitimi için okul inşa etme gibi inisiyatif alabildiğini göstermektedir. Ancak halkın Rus politikasını kabullenip soylunun rolünü reddetmesi, soyluların (yatay toplum) kendi içine kapanmasına neden olmuştur.

[676] Sienkiewicz, 1899, s. 100.

Öyküde görüldüğü üzere hastane, okul, mahkeme gibi modern kurumların bulunmadığı bir ortamda eski kurumların mevcut işlevlerine küçük eklemeler yaparak görece modernleşme sağlanmıştır. Ancak tam anlamıyla modern kurumların olmadığı bir ortamda köylülerin merkeze daha yakın olması, yine "toplumsal bir yalıtımlık" düşüncesine akla getirmektedir. Çünkü arkaik olarak tanımlanabilecek dönemin geleneksel düşünceleri hala canlıdır. Gelenek çerçevesinin dışına çıkabilecek bir donanıma sahip olmadıklarından bir aydınlanma söz konusu olmadığı gibi gelişim de söz konusu olamamıştır. Bahsedilen yeni düzende halk, eskiden soyluya bağlı bir yaşam sürerken artık Rus otoritesinin hâkim olduğu merkezi yönetime bağlı kalmıştır.

Barania Głowa'da, genel olarak Osłowicki bölgesindeki soylular da bir anlamda yaşama geçirilen politikayı kabul etmediklerini göstermek için oluşturulan komisyonlarda yer almamışlardır. Merkezi yönetimin yerel halka doğrudan verdiği yetkiyle Barania Głowa halkı, soyluların kararından bağımsız bir biçimde öz iradelerini göstermişlerdir. Bir oturumda, kendi ceplerinden karşılanmak üzere Osłowiec'e giden yolun onarılması teklifine karşı Bay (soylu) Skorabiewskı'nin arazisini bir geçiş yolu olarak kullanmayı kararlaştırmaları dış etkilerden bağımsız karar alabildiklerine belirgin bir örnektir.[677]

> "Soylular safından, daha doğrusu zenginlerden Mały Postępowiece'ı kiralayan Bay Floss, bölge komisyonlarında ilk dönemlerde üye olarak yer alıyordu. Bu dönemlerde Floss, entelijensiyanın komisyonlarda bulunması gerektiğini belirtiyordu. Ancak (soylular tarafından) kendisine bunun, her yönüyle kötü bir şey

[677] Ancak soyluların çıkarlarını koruma misyonunu üstlenen Zołzikiewicz'in araya girmesiyle köylüler ortaya attıkları çözümün ne kadar işlevsel olduğu tartışmış ve sonuçta yerel yönetimin teklif ettiği şekliyle projeyi kabul edilmişlerdir. Bkz. Sienkiewicz, 1899, s. 56-58.

olduğu ifade edilmişti. Bundan dolayı soylu, Floss'un muhtemelen 'kızıl'[678] olduğunu belirtmiştir...."[679]

Sosyalist düşünce bağlamında Floss'un sınıfsal farklıları gözetmeden komisyonda herkesin yer alıp toplum için ortak karar alınması gerektiğine ilişkin çabası, soylular ve entelijensiyalardan oluşan "yatay toplumun" aşağı tabaka üzerindeki statü görüngülerinden vaz geçmesine yeterli olmamıştır. Soyluların, Floss'un tavsiyesi üzerine ortak kurulan mecliste/komisyonda halkın arasında yer almaları onlarla aynı seviyede olduklarını kabul etmek anlamına gelirdi. "Dikey toplum" olarak Barania Głowa köylülerinin, bir soylunun bir köylü ile aynı sırada oturmayacağına ilişkin geleneksel bir düşünceye sahip olmalarına da dikkati çekmek gerekmektedir. Buradan dikey toplumun, yerel yöneticilerin (Zołzikiewicz, Gomuła, Burak vb.) söz konusu yatay toplum ile temas halinde olmalarını olağan karşıladıkları; hatta bilerek ya da bilmeyerek, bu yerel yöneticileri yatay toplumun vekili olarak kabul ettikleri sonucu çıkarılabilir. Nitekim soylular, Rusya tarafından çıkarılan kanunların bir sonucu olarak eskiden olduğu gibi halk üzerinde bir tahakküm gücüne sahip olmadıklarından perde arkasından kendi çıkarlarını korumanın yolunu bulmuşlardır.

"Öğle yemeğinden sonra, soylunun elveda demesini beklemeden, kürek kemiğine hafifçe vurarak: "Peki! Sağlıcakla kalın Bay Zołzikiewicz!" Ama Zołzikiewicz, yine iyi bir cemiyete kabul edildiğini düşündü. Bu sırada, ev sahibinin elini sıkarak vedalaşırken, avcunun içinde bir şeylerin hışırdadığını hissetti... eklemeyi de

[678] Daha önceki bölümlerde tartıştığımız gibi 1863 Ocak Ayaklanmasından uzun bir süre önce ortaya çıkan "Obózy czerwonych i białych" (Kızıl ve Beyaz kamplar) kamplarına atıfta bulunulmuştur. Kızıllar (Czerwony) demokrasi, eşitlik ve sınıfsal ayrımları bir kenara bırakıp toplumla bütünleşmeyi eas alan sosyalist bir görüşe sahiptir.

[679] Sienkiewicz, 1899, s. 55.

unutmadı: "Ah, efendim, aramızda gereksiz! O konuya gelince, daha müsterih olabilirsiniz!"[680]

Bahsedilen yerel mecliste, soyluların çıkarlarının korunması konusunda, yazıcı ve işbilir bir kişi olarak sözü dinlenen kâtip Zołzikiewicz kilit bir öneme sahip olmuştur. Örneğin; "*Zołzikiewicz, bazı hususlarda söz alır ve idari merciinin neyi dikkate almaları gerektiğini mahkemeye/komisyona açıklardı. Hiç fark ettirmeden arka sıraya konulan (değer görülmeyen) meseleleri yerel komisyonun önüne koyar ve bu meseleler görüşülürken; üyelerin, akıllarının yetmediğini hissettikleri durumlarda büyük bir endişeye kapıldıkları ana kadar hiç ses çıkarmadan otururdu*."[681] Bu durum, alınacak kararlar kanuna aykırı da olsa, Zołzikiewicz'in hoşnut edilmesi ile soyluların lehine sonuçlanabileceğini ispat edebilmektedir.

Toplum değerlerinin aksine tutum sergilemesi maksadıyla Zołzikiewicz'in hoşnut edilmesinde paranın yanı sıra, o yoksul yaşantısının ötesinde hayallerini süsleyen zengin malikâne ve üst tabakaya ait insanlardan görüngü olarak saygı görmesi de önemli etkendir. Muhtemelen kendisini, her fırsatta okurken hayallere daldığı *İspanyol İsabella* eserinde betimlenen romantik ortama kavuşmuş hissetmiştir. İçinde bulunduğu yoksulluk ve kendisinin kahraman olarak merkezde olduğu romantik dünya arasındaki uçurumu ifade etmek açısından Feuerbach'ın "*Eğer açlık, yoksulluk yüzünden bedeninde besleyici bir şey yoksa kafanda, usunda, kalbinde ahlak için besleyici bir şey yoktur*"[682] sözü tam

[680] Sienkiewicz, 1899, s. 53-54.
[681] Sienkiewicz, 1899, s. 54.
[682] Engels, 1992, s. 35.

olarak Zołzikiewicz'e ithaf edilmiş gibidir.[683] Bu bakımdan öyküde zengin bir toprak sahibi olan Bay Floss ise Zołzikiewicz karakterinin aksi bir karakterini sergilemiştir.

Zołzikiewicz, hiçbir şekilde dostlarına bir faydasının olmadığı, aynı zamanda üye olarak katıldığı bir oturumda kendisine ağzını kapatması için sert bir biçimde uyarması nedeniyle Floss'u sevmemiştir.[684] Floss, aracı olmadan soyluların doğrudan mecliste/komisyonda yer alarak kararların ortak alınması gerektiğini vurgulamasıyla, çıkarların eşit dağıtılması gerektiğini savunmasıyla, karar vericilerin iradesine bir başkasının müdahalesini kabul etmemesi ile Zołzikiewicz'den ayrılır. Osłowicki sakinleri de soyluların komisyonda/mecliste bulunmadığı bir durumda daha rahat karar alabildikleri için ya da yeni oluşturulan yarı hiyerarşik kurum olan yerel meclisin verdiği olanakla (soyluların doğrudan tahakkümünden uzak bir biçimde) merkezi yönetime daha yakın hissettiklerinden Floss'un radikal düşüncelerinin bu durumu bozacağını düşünmüş olmaları muhtemeldir. Bundan dolayı aydınlanmayı reddeden bir topluluğu temsil eden Osłowicki-Barania Głowa köylüleri, soylular sınıfından saygın bir beyefendi olmadığı gerekçesi, daha doğrusu bahanesi ile Floss'tan hoşlanmamışladır. Bunun bir yansıması olarak bir oturumda Floss'un yanında oturan üye bütün köyün önünde;

> "Yani bir zengin beyefendi bir beyefendi (soylu sınıfına ait) midir? Bay Ościerzyński bir beyefendidir, Bay Skrobiewski bir beyefendidir; siz ise zengin toprak sahibi beyefendi, bir beyefendi değil bir tüccarsınız. O dönemde Krucha Wola'yı satın alan Bay Floss, artık her şeye lanet okuyarak, o dönem şehirlerin kendi başlarına bırakıldığı gibi köyü kendi başına bıraktı. Soylular ise bu durum için,

[683] Paradan başka birşeyi önemsemeyen Zołzikiewicz'in "*Beklediğim siz değilsiniz ki! ... Niçin sizden yumurta veya tavuk alayım. Ben neyim rüşvetçi miyim, neyim? Tavuğunla muhtara git*" sözü adeta Feuerbach'ın değindiği yoksul ve besinden yoksun kalmış insan tiplemesini desteklemektedir. Bkz. Sienkiewicz, 1899, s. 21.

[684] Sienkiewicz, 1899, s. 55.

müdahil olmama ilkesine uyulması gerektiği anlamına gelen ve ulusun mantalitesini ifade eden ki; bir köylünün yapabileceğinin ancak bu kadar olabileceğini vurgulamak için kullanılan deyimlerden 'kendi etti, kendi buldu' sözüyle yorumda bulunmuşlardır."[685]

Floss'un, karşılaştığı bu tutumu genel olarak değerlendirecek olursak; Barania Głowalı köylülerinin kendilerine yeter olduğunu ve böylece 1795 Fransız haklar bildirgesine[686] atıfta bulunmak ister gibi "kendi kaderini tayin etme haklarını" savunmak istedikleri iddia edilebilir. Köylüler, Zemstvo sayesinde sahip oldukları bu temel haktan yoksun kalma endişesiyle iktisadi gelişimin bir görüngüsü olan tüccarın demokratik fikirlerini reddetmeye en baştan hazırdılar. Bundan başka muhtar ve kâtip gibi yöneticiler, aksi bir görüş olsaydı bile gibi kendi çıkarlarına uygun bir görüşü bu insanlara bir şekilde dayayacağı açıktır.

"Üstelik üstündeki büyük bir mendille burnunu ve gözyaşlarını sildi. Olayı titrek bir sesle anlatmaya başladı. Ah! Ama o nereye geliyor ki? Buraya gelip, muhtar ve yazarla ilgili bir olayı onların önüde şikâyet ediyor. 'Onu tutup bir şey imzalaması için orman sözü verdiler ve imzaladı. Kendisine 50 ruble verdiler, ama neticede sarhoştu ve benim, kendisinin ve çocuğunun kaderini sattığını bilmiyordu.' diye anlattı… Üyeler ise yüzlerini ekşittiler, biri ötekine baka kaldılar, sonra da kâtip ile muhtara ne yapmaları gerektiğini bilemeden baktılar."[687]

Daha önce bahsedilen Zemstvo yapısı dahilinde adaleti, her köylü kendi toplumu tarafından oluşturulan meclis/komisyon içinde aramak durumundaydı. Eğer komisyonda yer alan karar vericilerden biriyle olan bir ihtilafın giderilmesi konusunda, mutlak bir

[685] Sienkiewicz, 1899, s. 55-56.

[686] "Kendisini oluşturan bireylerin sayısı ve üzerinde yaşadığı toprağın büyüklüğü ne kadar olursa olsun, her halk bağımsız ve egemendir" bkz. Hobsbawm, E. J. (1995). *Milletler ve Milliyetçilik (1870'den Günümüze)* (*Çev*.O. Akınhay). İstanbul: Ayrıntı., s. 35.

[687] Sienkiewicz, 1899, s. 68-69.

adaletin beklenemeyeceğini Rzepowa çiftinin olayında görmek mümkündür. Rzepowa, kocası Rzepa'yı içkili iken kandırdıklarını ve bundan dolayı kendisinin ve çocuğunun geleceğinin mahvolduğunu ifade ederken "…*ama ben yargının sağlanacağını ümit ediyorum, kalbinizde Tanrı var ve acı çekmemize izin vermeyin*" diyerek üyelerin vicdanına seslenmiştir.[688]

Ne yapacaklarını bilmeyen üyeler, Zołzikiewicz'in bu konudaki onayına ihtiyaç duymuşlardır. Zołzikiewicz ise kendi iradesiyla imzalanmış bir kontratta yazan herşeyin gün gibi ortada olduğunu, şahitlerin bile kayıtlı olduğunu belirtirken; bu durumun yargılanmasının, ancak anayasada belirtildiği üzere deniz hukuku (*morski sąd*) ile çözümlenebileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla Zołzikiewicz, bir hukuk karmaşasını kullanarak üyelerin inisiyatif alarak bir hükme varmasının önüne geçmiştir. Buna bağlı olarak Rzepa, kontratta yazıldığına göre muhtarın oğlunun yerine orduya gitmek durumundadır. Bunun yanında kâtip Zołzikiewicz, üyelerin ve köy halkının dikkatini dağıtıp ne Rzepa'ya ne de Rzepowa'ya en ufak bir hak vermesini engellemek için, aynı zamanda Rzepa'dan kurtulmanın gerekliliğini halkın zihnine yerleştirmek için iftirada bulunmuştur.

> "Bilmediğiniz ama sizi ürpertecek bir şey söylemek istiyorum. Rzepa karısını ve çocuğunu kendi evini yakmakla tehdit etmiştir. Tüyleriniz diken diken olabilir ve böyle bir adamla buna izin vermeyeceğinizi tahmin ediyorum. Rzepowa bir şikâyete geldi ve an itibariyle mahkemeden hak ettiğini almadan ayrılmamalı."[689]

Rzepowa, Rzepa'dan böyle bir tutum görmediğini ve bunun bir iftira olduğunu ne kadar ifade etmişse de kimseyi ikna edememiştir. Sonuç itibariyle Zołzikiewicz, yine mutlak bir doğruyu kendi çıkarına (expediency) çevirmiştir. Böylece kendi doğruları

[688] Sienkiewicz, 1899, s. 69.

[689] Sienkiewicz, 1899, s. 72.

üzerine inşa edilmiş utilitarist anlayışını toplumu şekillendirmek için kullanmıştır. Ancak Rzepowa mahkemeden hakkını elde edemediğinden başka bir çare olarak Pazar günü vaiz papaz Czyżyk ile görüşmeye karar vermiştir.

> "Rahip Czyżyk kendinden emin bir biçimde „Sakın unutmayın sevgili bayan" yalnızca bir tavsiyem var: Bütün korkularınızı Tanrı'ya ifade edin ki, sesinizi duysun. Tanrı, kendisine inananlarını ve günahlarını sınar: kendi köpeklerinin ağrıyan yarasını yaladığı Hioba[690] gibi ya da körlük bahşettiği Azariasz[691] gibi. Tanrı böylece ne yapmaya çalışıyor, yani inananları ödüllendirmeye çalışıyor. Kocanızın başına gelenler talihsizliktir, ancak bunu onun günah olan fazla içmesine karşılık İlahi bir ceza olduğunu farz edin; onu bu yaşamta cezalandırarak, ölümünden önce cezasının çekmesini sağlamıştır.
>
> Rzepowa, rahibe o siyah gözleriyle baka kaldı, sonra reverans ile ona saygı gösterip sessizce ayrıldı, en ufak bir kelime dahi söylemedi. Ama yol boyunca bir şeyler boğazında düğümlenmiş gibi hissetti. Ağlamak istedi ama ağlayamadı"[692]

---

[690] Hiob diye bahsedilen figür, Tevrat'ta geçen Hz. Eyüp'tür. Tevrat'a göre Şeytan, malını mülkünü ve çocuklarını kaybetmesiyle Tanrı'nın emirlerinden çıkmayan Hz. Eyüp'ün artık Tanrı'yı ret edeceğine ilişkin Tanrı ile iddiaya girmiştir. Hz. Eyüp, mülklerini ve çocuklarını kaybetmesine rağmen Tanrı'nın yolundan ayrılmamıştır. Bunun üzerine Şeytan'ın, Tanrı'ya Hz. Eyüp'ün kalbine "can korkusu" salınırsa asıl o zaman Tanrı'nın yolundan sapacağını belirtmesiyle yeni bir iddia doğmuştur. Bu defa Eyüp'ün vücudunda çıbanlar çıkmış, ağrıdan kıvranır haldeyken bile Tanrı'nın yolundan sapmamıştır. Sonunda ise Hz. Eyüp, daha zengin biri ve daha kalabalık bir aileyle ödüllendirilmiştir. Bkz. Biblia, 2015, s. 619-647.; KutsalKitap. (2009). *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*. İstanbul: Kitabı Mukaddes, s. 535-571.

[691] Azariasz diye bahsedilen figür, Tevrat'ta Azarya adıyla geçer. Ancak Tevrat'ta iki tane Azarya vardır. Birincisi, Krallar babında Amatsya'nın oğlu Azarya'dır. Halkın, Tanrı yerine başka sunaklarda adak sunmasının önüne geçemediği için ölüme götüren bir deri hastalığıyla cezalandırılmıştır. Bkz.KutsalKitap, 2009, s. 407.; Diğeri ise yine Tevrat'ın Daniel babında geçen Azarya'dır. Babil kralı Nabukadnessar, İsrail'i işgal ettikten sonra kral soyundan gelme Daniel, Hananya, Mişael ve Azarya'yı kendi sarayına eğitilmek üzere götürmüştür. Nabukadnessar, yaptırdığı altından heykele herkesin tapınmasını zorunlu kılar, aksi durumda kızgın fırına atılarak cezalandırılacaklardır. Birtakım insanın Hananya, Mişael ve Azarya'yı altın heykele tapınmadıklarını şikayet etmesi üzerine bu üç genç fırına atılır, ancak hiçbirinin tek bir saç teli dahi yanmadan kızgın fırından çıkmışlardır. Bkz. KutsalKitap, 2009, s. 920-925.

[692] Sienkiewicz, 1899, s. 84.

Rahip Czyżyk, Bayan Rzepowa'ya dini motivasyonu yoğun bir öğüt vermiştir. Czyżyk karşılaştıkları sorunun ilahi bir cezanın karşılığı, yani doğaüstü bir olgunun etkisi olduğuna Rzepowa'yı inandırmak istemiştir. Czyżyk'ın sözlerinden sonra ruhsal bir sıkışmışlıkla evinin yolunu tutan Rzepowa, rahibin bu "natüralist felsefenin" dışında sunduğu argümanı anlamlandıramamıştır.[693] Rahipten beklentisi, aynı "yatay toplum" grubuna ait olması sayesinde kendisini ve kocasını bu zor duruma sokan insanlarla bir temas kurarak adaletin sağlanmasıydı. Rzepowa'yı, Tanrıya tapınmakla ilahi adaletin er ya da geç tecelli etme beklentisi değil, tek ikna edecek şey hakikattin somut görüngüsüydü.

O gün, kır gezisine çıkan Jadwiga ve kuzeni Wiktor'un evini ziyaret ettiği sırada, Rzepowa evinin önünde düşünceli ve üzgün bir biçimde oturuyordu. Rzepowa, Jadwiga'dan içinde bulunduğu sıkıntıyı aşması için yardım edebileceği umuduyla ona başından geçenleri anlatmıştır. Ancak "*…ama biz artık hiçbir idari bir güce sahip değiliz ve hiçbir şeye karışmıyoruz… ancak sana Babama gitmeni tavsiye edebilirim…*"[694] sözleriyle Jadwiga, Rzepowa'ya artık eskiden olduğu gibi bir siyasi ağırlıklarının olmadığını ifade ederken; yine de babası Skorabiewski üzerinden bir çözüm yoluna kavuşabileceğinin işaretini vermiştir. Bu tavsiye üzerine Rzepowa, Skorabiewskilerin çiftliğine her pazar ziyarete gelen bölgenin dini önderlerinin (Uljanowski, Czyżk ve

[693] Algılanabilir cismani gerçekliğin dışında başka bir gerçeklik alanının tanınmamasına natüralizm denir. Felsefi natüralizm, doğaüstü bir gerçekliğin var olmadığı iddiasındadır. Kopernik, Telesio ve Bruno gibi Rönesans döneminin düşünürlerinden oldukça etkilenen natüralizm, Yunan düşünürlerinin cisimlerin hareketi üzerindeki akıl ve canlılık argümanını reddederek doğal dünyanın kendi hareketini rasyonel bir tarzda düzenleyemediğini iddia etmiştir. Dolayısıyla doğal dünya bir makinedir ve bu makine, dışarıdaki zekânın tasarımıyla hareket eder. Bu bağlamda natüralist felsefe, doğal nedenler sorunsalıyla ilgilidir. Doğaüstü varlıklara ve açıklamalara itibar etmez. Daha fazla bilgi için bkz. Cevizci, A. (2001). *Matafiziğe Giriş*. İstanbul: Paradigma, s. 45-54; S Sebetci, A. (2019). Üç Doğa Tasarımı ve Felsefi Natüralizm. *Düşünüyorum.* Vol. 84, s. 13-18.

[694] Sienkiewicz, 1899, s. 91.

Stolbicki) ziyareti sırasında, Bay Skorabiewski ile konuşmak üzere çiftliğe gitmiştir. Skorabiewski, misafirleri olduğundan dolayı Rzepowa'ya bugün görüşemeyeceğini belirtse de; Rzepowa gün boyu hiçbir şey yemeden gecenin ayazında geç saate kadar ısrarla çiftlik önünde beklemiştir. Bu sırada aklından Bay Skorabiewski'nin halk dostu olduğunu düşünerek mutlaka kendisine yardımının olacağını düşünmüştür. Sonunda Bay Skorabiewski'ye başından geçen olayı anlatabilmiş, ancak daha önce değindiğimiz üzere Skorabiewski'den halkın işlerine karışmayacağına ilişkin kendisine verdiği sözü çiğneyemeyeceğinin cevabını almıştır.

Rzepa köy hapishanesinden[695] çıktıktan sonra evi yerine doğrudan kendisine sorun çıkaranların içki içtiklerini bildiği meyhaneye gitmiştir. Buradan Rzepowa'nın yaptığı gibi Skorabiewskilerin malikânesine gitmiş ve Rzepowa'nın aldığı yanıtın aynısını almıştır. Sonrasında evine döndüğünde karısı Rzepowa'ya Skorabiewskilere gittiğini ve Bay Skorabiewski'nin kendisine bölge yöneticisine gitmeyi tavsiye ettiğini iletmiştir. Rzepa'nın bulunduğu zor durumdan kurtulmak için eskiden olduğu gibi bölgenin soylusunun otoritesini kabul etmeye hazır olduğu anlaşılmaktadır. Ancak soylu, yeni oluşan düzende ne merkezi yönetimin ne de halkın kurumsal bir bağ içinde birbirine fadası olmadığını somut bir biçimde ıspat etmek edercesine müdahalede bulunmayı reddetmiştir. Rzepa, bundan dolayı içinde bulunduğu zorluğu modern olarak kendilerine sunulan düzenin yardımıyla aşabileceğine inanmak zorunda kalmıştır. Bunu gerçekleştirebilmesi halinde, soyluların siyasi konumunun artık hiçbir şekilde kabul

[695] Metinde "chlewek" kelimesi geçer ve domuz ahırı anlamındadır. Böylesi bir ahırı hücre olarak kullanmaları, domuzun kendi pisliğiyle yaşayan bir hayvan olduğu tanımı bağlamında tutuklular için ideal bir yer olarak düşünmelerinden kaynaklanmıştır. Bundan dolayı kendi pisliğini meydana getiren tutukluların, bu hayvanlarla aynı ahır hücresinde bir arada bulunarak yaptıkları kötü eylem üzerine düşünmelerini sağlanabilineceği değerlendiriliyordu. Bkz. Sienkiewicz, 1899, s. 63.

görmeyeceğini ortaya koymak için Osłowiec merkeze gideceğini, o (soylunun yardımı) olmadan da bir şeyleri yapabileceğini göstermeye kararlı olduğunu ifade etmiştir.[696]

Rzepa içkili olduğundan dolayı karısı Rzepowa çocuğunu kucağına alarak Osłowiec'e gitmiştir. Ulaşım zorluğunu aşarak ulaştığı Osłowiec merkez yönetim binasında, uzun uğraştan sonra yüksek mertebeye sahip bir komutanla durumunu konuşma fırsatı bulmuştur. Ancak koşturma içindeki bu yabancıya başından geçen olayı anlatırken kekelemesi kendisinin sarhoş olduğu ve söylemlerinin de bir kıymetinin olmadığı hissiyatını doğurmuştur.[697] Wawrzon ve Marisia Rzepa çiftinin yaşadığı bu olay genel olarak değerlendirildiğinde, yeni olarak sunulan düzenin halka yabancı olduğu ve bu düzen içinde görev üstlenen herkesin de birbirine yabancı olduğu yorumuna ulaşmak mümkündür.

Rzepowa köyüne dönmeye karar verdiğinde kucağındaki çocuk hastalandığından civarda bulunan bir kiliseye ulaşma çabası içindeyken yol üzerinde sarhoş bir köylüyü fark etmiştir. Rzepowa sarhoş köylüden ürktüğünden uzaklaşmak isterken, bu adam tarafından atılan bir taş ile başından yaralanmıştır. Bilincini kaybetmek üzere olan Rzepowa, çocuğu için son bir çırpınışla kilisenin yakınında bulunan bir haça sırtını dayayarak biraz dinlenmek istemiştir. Bu sırada gözleri kararmış ve bilincini yitirip bayılmıştır. Daha sonra başka bir köyden bir tanıdığı olan Herszek, onu alıp arabasına bindirip köyüne götürmüştür.[698]

Bu süreç içerisinde meyhaneye giden Rzepa, içki içerken oradaki insanların dolduruşuna gelerek karısına olan saygı ve sevgisini yitirmeye başlamıştır. Hatta kısa bir

[696] Sienkiewicz, 1899, s. 101-102.
[697] Sienkiewicz, 1899, s. 109-110.
[698] Sienkiewicz, 1899, s. 117.

süre sonra Rzepowa, meyhanenin önünden geçerken birtakım adamların kendi aralarında "Kadın asker geçiyor" ve "Kadın asker değil ki o, dişi bir şeytan" dediklerini duymuştur.[699] Bu sözlere hiçbir karşılık vermeden evinin yolunda ilerleyen Rzepowa'yı Yahudi Szmul konuşmaya tutmuş ve bölge mahkemesine, papaza, soylu çiftliğine, merkez idaresine gidip gitmediğini sormuştur. Sonuç itibariyle Szmul, hiçbir şey elde edemediklerini ve istediğini almanın tek bir yolunun kâtip Zołzikiewicz'e gitmek olduğunu, çünkü kendisine Zołzikiewicz'in gelip kendisinden yardım talep etmeleri halinde o sözleşmeyi yırtıp atacağını söylediğini iletmiştir.[700]

Rzepowa, Szumul ile bu konuşmasından sonra akşam Zołzikiewicz'in evine gitmiştir. Bu sırada Zołzikiewicz, Breslauer'in matbaasında basılan *Tuileryjski Sarayının Gizemleri*[701] (Tajemnice dworu tuileryjskiego) adındaki eserde İspanyol vekil Olozaga'nın Eugenia'yı öptüğü anı betimleyen sahneyi okuyordu. Rzepowa'nın çalması üzerine Zołzikiewicz kapıyı açmış ve onu "*Aha! Dişi keçi ağılına geldi! Ne için geldin Marisiacım, sözleşme için m*i?" sözleriyle karşılamıştır. Zołzikiewicz "Evet" cevabının ardından güleç bir ifadeyle "*Peki şimdi ne olacak*?" diye sormuş, Rzepowa da "*Tanrının istediği olacak*" sözüyle karşılık vermiştir. Zołzikiewicz odasında yanan kandili söndürmüş, Rzepowa'dan istediğini almıştır.[702] Rzepowa, Zołzikiewicz'in evinden döndüğünde kocası Rzepa öfkeli bir biçimde kendisini beklediğini görmüştür. Rzepowa, her şeyi onun için yaptığını ifade etse de Rzepa bir nacak ile karısını öldürmüştür.[703]

[699] Sienkiewicz, 1899, s. 120.

[700] Sienkiewicz, 1899, s. 122.

[701] Muhtemelen İspanyol yazar Eugeniusz Sue'nin *Paris Gizemleri* başlığındaki eseri bahsediliyor.

[702] Bu kısım, 1899 yılına ait baskıda bulunmamaktadır. Muhtemelen o dönem ahlaki hassasiyetler dolayısıyla sansürlenmiştir. Bkz. Sienkiewicz, 1964, s. 188.

[703] Sienkiewicz, 1899, s. 123-125.

Yazar Henryk Sienkiewicz, eğitimsiz ve dönemin modernitesinden yoksun bir yerleşimin kendi kendini yönetebilecek niteliklerden uzak olduğunu ifade etmek istemiştir. Özellikle eğitimsiz bireylerin yönetimi ele almasıyla toplumsal değerlerin suiistimal edilebileceğini çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur. Bu bağlamda Sienkiewicz, Fransız İhtilaliyle ortaya çıkan kendi kaderini tayin etme hakkına eleştirel bir yaklaşımda bulunmuştur.

Özellikle Zołzikiewicz'in etrafında dönen öyküde, Gomuł ve Burak gibi eğitimsiz yöneticilerin en ilkel duygularını ve menfaatlerini öne çıkarabileceği ve bu nedenle toplumsal faydanın meydana gelmesinin imkânsız olduğunu ifade edilmiştir. Henryk Sienkiewicz, bundan dolayı toplum değerlerinin ve kanaatlerinin makul karşılığı olan soyluların, en azından gelişimini sağlayamayan Polonya'da, siyasi bir otoriteye sahip olması gerektiğinin mesajını iletmiştir. Sienkiewicz'in bu bakış açısı, demokrasiyi yadsıyan bir kişilik olduğunu ifade etmez, ancak Floss karakteri üzerinden gösterildiği gibi sıradan insanlar ile üst tabakaya ait toplum arasında aşılması nerdeyse imkânsız geleneksel hiyerarşinin olması demokratik oluşumu imkânsız kıldığını iddia etmektedir.

Barania Głowa üzerinden Sienkiewicz, bir tarım toplumunu okuyucuya sunmuştur. Tarım toplumunda kültür, yerel toplulukları ifade etmek üzere "yatay ve dikey" olarak ayrılmıştır. Ernest Gellner'in değindiği üzere "toplumun sayıca azınlıktaki ruhbanlar, askerler, bürokratlar ve aristokratlardan oluşan bir yönetici sınıf ile çoğunlukta olan köylülerden oluşan sınıf arasındaki hiyerarşik yapının dikey geçişe izin vermeyen özelliği, ulusçuluk fikrinin ortaya çıkışını engelleyen bir faktör"[704] olduğuna ilişkin tespiti Sienkiewicz'in *Szkice Węglem* eserinde ele aldığı başat konudur.

[704] Gellner, 1992, s. 31-38.; Ernest Gellner'in avcı-toplayıcı, tarımsal ve modern-endüstriyel toplumlar hakkında bilgi edinmek için ayrıca bkz Özkırımlı, 2013, s. 159-161.

Öyküde gösterildiği kadarıyla soylu, toplumsal hiyerarşide bölge halkının maddi, hukuki ve siyasi olarak varlığında birleştiği bir karakterdir. Bu bağlamda Sienkiewicz, toplumun her bireyinin soylunun otoritesini kabul etmesi halinde karşılaştığı zorlukları aşabileceğine ve böylece bir toplumsal gelişim sağlanabileceğine işaret etmiştir. Çünkü eğitim yoksunluğundan dolayı aydınlanamamış bu toplumda akılcı nitelikler görülemeyeceği gibi toplum sözleşmesine dayalı bir düzenin oluşturulması da beklenemez. Ruslar tarafından dayatılan Zemstvo adındaki yönetim politikası da özde Polonyalıların kendi kaderini tayin hakkından çok, soyluları saf dışı bırakıp tek otorite olarak Rus yönetimini kabul etmelerini sağlayacak bir politika olduğuna işaret edilmiştir.

Anthony Smith'in "*Dikey topluluğun yönetici tabakasına alternatif, klan/küçük toplum liderlerinin hamiliğinde savaş veya birleşme gibi kararları almak üzere bir araya gelen ve aslında birbirleriyle bağlarının zayıf olduğu klan üyelerinden oluşan koalisyonlardır. Dikey toplulukları bir araya getiren bağlar, "yatay topluluklara" göre daha muhafazakâr ve dışlayıcı bir karaktere sahiptir*"[705] sözleriyle ortaya attığı sav ile örtüşen Rus politikası Zemstvo, Barania Głowa'da görüldüğü gibi yerel halkın diğerlerini dışlayabileceği/şeytanlaştırabileceği bir ortamı meydana getirmiştir. Bu bağlamda Sienkiewicz, eğitimsiz bir topluluğun uluslaşmaya bir katkılarının olamayacağı gibi; ilkel duygularının esiri olarak siyasi, ekonomik ve kültürel otoriteye sahip topluluğun gelişimini ve bağımsızlığa olan/olabilecek katkılarının değersizleşmesine neden olabileceğini ifade etmek istemiştir. Görüldüğü üzere Sienkiewicz, kolektif eylemlerin sağlanabilmesi için eğitimin, Polonyalıların modern bir topluluğa dönüşebilmesi açısından büyük öneme sahip olduğunu okuyucuya iletmek istemiştir.

[705] Smith, 1998, s. 193.

4.1.5. Kendinden olana Yabancılaşmanın Öyküsü "Bartek Zwycięzca"

Henryk Sienkiewicz'in 1882 yılında yayınladığı *Bartek Zwycięzca* (Galip Bartek) öyküsü, Poznan'da geçen kendi halinde yoksul bir köyde yaşayan saf bir kahramanın 1871 yılında meydana gelen Fransa-Almanya Savaşı'nda başarı gösterip Alman komutanlardan takdir almasıyla Alman kimliğiyle bütünleşmesini; ancak cepheden dönüp köyünde, Almanlar tarafından gördüğü tutumlar karşısında cephede gösterdiği kahramanlıkların boşuna olduğunu acı bir biçimde tecrübe etmesini anlatmaktadır. Sienkiewicz, Bartek üzerinden kendinden olmayana güvenilemeyeceğini, kültürel ve sosyal olarak farklılıklar gösteren yabancı toplumun nezdinde diğer toplumların hiçbir kıymetinin olmayacağını ya da olamayacağını, üstelik kendi toplumunun kültürel değerlerinden bihaber toplum/bireylerin söz konusu yabancı toplum tarafından nasıl suistimal edilebileceğini satır aralarında ifade ederken okuyucuya bir tartışma imkânı sunmaktadır.

Sienkiewicz, *Bartek Zwycięzca* öyküsünde "yabancı olarak Almanları" seçmesi de başka bir tartışma konusudur. Gözlem ve tecrübeye dayalı eserler vermenin pozitivist yazarların başlıca özelliklerinden biri olmasının dışında, Sienkiewicz'in siyasi ve kültürel temelde Almanları Polonya'nın yükselişini asıl baltalayan toplum olarak görmesinin bir sonucu karşısında, bu toplumu hedef almış olma ihtimalini de değerlendirmek gerekmektedir. Almanları öyküsünde konu edinmesiyle Sienkiewicz'in Slav toplumları arasında 19. yüzyıl Alman (bu noktada sadece Almanya ya da Prusya değil, Avusturya'nın da akla gelmesi gerekir) toplumunun ya da yönetiminin, "Alman" (Leh. *Niemiec*) kelimesinin tarihsel anlamıyla, algısıyla, etimolojisiyle birebir örtüştüğünü ispat etmeye çalışmış olması muhtemeldir. Çünkü genel olarak Slav dillerinde Ren ve Elbe nehirleri arasında yaşayan toplumlara "Alman" (Leh. *Niemiec*) denmektedir. Erken dönem Orta Çağ'da "niemy" kelimesi, anlaşılmayan bir dili konuşan yani Slavca

konuşmayan yabancı bir kişiyi tanımlamaktadır.[706] Bununla beraber Sienkiewicz'in bilinçli olarak hedef aldığı yabancı toplum Almanlar ise; yazarı bu öyküyü kurgulamasında itki gücünün "*Dünya döndükçe, Polonyalı'ya Almandan asla dost olmaz*" sözünün hala belleklerde taze olduğu gerçeğini de dikkate almak gerekmektedir.[707]

Alman yönetiminin ulusal diline, mitine ve toplumsal kültürüne ve bu bağlamda oluşan Alman yasalarına/yönetim biçimine yakınlık sadece Bartek için değil, bütün Poznanlı Polonyalılar için önemli ölçüde kendine yabancılaşma olgusunun temelini oluşturduğunu tahmin etmek zor değildir. Yabancı düzen içinde toplumsal bir yaşama uyum sağlamak bir süre sonra aynı dili ve kültürü paylaşan, yani kendinden olana (Polonyalıya) "yabancılık hissini" doğurması da olağandır. İnsanın toplumsal bir beşer olduğunu dikkate aldığımızda, bu hissi duyan bireylerin "kendini tanıtma" (self-determination)[708] ile varoluşsal bağlamda toplumsal bir kimlik edinimi arzusunda olacağını da öngörmek mümkündür. Öykünün ilerleyen safhalarında göreceğimiz gibi gösterdiği kahramanlık ve başarılarından ötürü Alman komutandan aldığı ödül ve takdirler Bartek için varoluşsal anlamda "kendisini tanıtma" olgusunun somut bir göstergesidir. Bartek, bu varoluşsal çabanın başka bir yansıması olarak da köyünde Polonyalılardan ve Alman mercilerinden saygınlık göreceğini de beklemektedir.

Daha önce değindiğimiz gibi Prusya'nın *Kulturkampf* politikasının temellerini 1848 Galiçya İhtilallerinde aramak gerekir.[709] *Kulturkampf* politikası Prusyalı yöneticilerin,

[706] Ayrıca 19. yüzyılın başına kadar Polonyalılar, aynı dili konuşmayan göçmenlere ya da Kuzey ve Batı Avrupa'dan gelen insanlara "Niemiec" derdi. 19. yüzyıla kadar Polonya tarihi ve kültürü içinde Almanların konumu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Kąkolewski, 2010, s. 81-98.

[707] Kąkolewski, 2010, s. 92.

[708] Beiser, 2003, s. 91-92.; ayrıca bkz. Aydın, 2013, s. 148-157.; Hobsbawm, 2003, s. 255-256.; Mill, 2003; 2009, s. 11-34 ve 127-155.

[709] Erbil, 2017, s. 403-438.; Armaoğlu, 2014, s. 148-160.

kendi yönetimleri altındaki yabancı topluma, daha çok Polonyalılara karşı uyguladıkları bir felsefe haline gelmişti. Galiçya İhtilallerinden sonra Prusya, Avrupa'daki konumunu daha da güçlendirirken, uluslararası arenada birçok ülkenin dikkatini çekmiştir. Bunun sonucu Rusya, Fransa ve İngiltere gibi büyük Avrupalı ülkelerin türlü sebeplerden düşmanlığını çekmiştir. Prusya'nın karşı karşıya kaldığı bu köşeye sıkışmışlık halinin sonucu olarak Başbakan Bismarck'ı, diğer Alman prensliklerini yanına çekerek doğal bir ittifak kurma düşüncesini hayata geçirmeye itmiştir.[710] Bismarck'ın 1857 yılında Frankfurt diet'inde siyaset yürütürken Prusya'nın Avrupa siyasetine yönelik "*eğer korku telkin edebilirsek, bütün Alman Konfederasyonu emrimize amade olur"*[711] söylemi doğrultusunda her bir Prusyalı'nın varlığı ve yasalar tarafından korunuyor olması Prusya açısından bir ilke haline gelmiştir. Dolayısıyla Bartek'in köy öğretmeni Alman kökenli Boege ile yaşadığı olay sonucu mahkeme kararının, sorgusuz sualsiz Alman öğretmen lehine çıkmasını bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Bismarck'ın az önce ifade ettiği söylemle uyumlu olarak öyküde karşılaşılan mahkeme süreci ile Prusya yönetiminin Polonyalıları baskı altına alarak (korku telkin ederek), ancak Almanlaşmanın sağlanması halinde, bir Polonyalının bir Alman ile eşit olabileceğini satır aralarında okumaktayız.

Buraya kadar anlatılanlar temelinde Prusya, Polonyalıları bir "kaos ya da kaosu" meydana getiren toplum olarak gördüklerinden dolayı 1863 Ocak Ayaklanmasından sonra *Kulturkampf* politikasını şiddetlendirmişlerdi. Prusya'nın *Kulturkampf* politikatısı, Polonyalıların sahip olduğu dil ve kültür yapısına etki etmesi itibariyle yapay bir programdı. Ancak Prusya'nın başlıca amacı, kendisine muhalif olan toplumları ve onların eylemlerini gayrimeşru sayan yasalarla *Kulturkampf* politikasını uyumlu tasarıya

[710] Galiçya İhtilallerinden itibaren Prusya'nın yükselişi ve Alman Birliğinin kurulmasına giden süreç hakkında daha fazla bilgi için bkz. Armaoğlu, 2014, s. 146-148, 158-163, 303-317, 322-329.

[711] Bismarck,1965a, s. 297.

dayandırmaktı. Bu politika, Polonyalıların düşüncelerinin özgürleşmesinin ve siyasi eleştirilerinin önünde büyük bir bariyer olmakla birlikte, modern çağın esas özelliklerinden olan bilinçlenmeyi de önleyen bir unsurdu. Bartek'in elindekilerle şükredip daha fazlasını elde etmeyi düşünmeyi alıkoymasından, Prusya yönetimini bir otorite kabul edip ülkesinin başına gelen normal bir savaş gibi cepheye gitmesinden, yine onun cephede başarı göstererek Almanlardan aldığı onur payesine kanmasından ve Almanları bir düşman yerine bir dost olarak görmeye başlamasından *Kulturkampf* politikasının önemli ölçüde başarı kazandığını öyküde sezinleyebiliriz.

Öykü Prusya'nın sanayi ve tarım anlamında önem verdiği Poznan kentinde bulunan Pognębina köyünde geçmektedir. Öykünün başkahramanı bu köyde kendi halinde yaşayan Bartek Słowik'dir. Bartek'in Pognębina adındaki köyünde geniş bir arazileri, ahşap evleri, birkaç ineği, besili bir atı ve Magda adında bir karısı vardı. Bartek elindeki bu servet ile sakin bir hayat sürüyordu ve şu dizelerle bütünleşmişti "*Besili bir at – bir karım, adı Magda / Tanrı'dan başka ne istenebilir – verdi işte vereceği kadar*".[712] Bartek'in bakışından dolayı komşuları kendisine "Şaşı Bartek" diye bir lakap takmışlardır. Aynı zamanda iyi niyetli karakterinden dolayı daha çok "Aptal Bartek" de deniliyordu. Bartek'in ismi ve lakapları sadece Polonyalı komşuları için bir anlam ifade ediyordu. Almanlar için ise "erkek ve Słowik[713]" kelimesi arasında bir fark yoktu. Almanlar barbarca olarak gördükleri Slavca kelimeleri kendi kültürel değerleri temelinde dillerine çevirmeyi de severlerdi.

- Soyadın ne senin?" sordu memur Bartek'e

[712] Sienkiewicz, H. (1947b). *Bartek Zwycięzca*. (Vol. I) Szkocja: Wydawnictwo Literackie Sł. Opieki nad Żołn., s. 3.

[713] "Güzel sesli gezgin bir kuş"

- Słowik

- "Szloik? … Ach! Ja. Gut" dedikten sonra memur, kayıtlara "Mensch"[714] olarak geçmişti."[715]

İki toplumun aynı coğrafyada tarihsel olarak birbirine çeşitli yönden etki ettiğini birçok kaynak ortaya koymaktadır. Geçmişte meydana gelen bu etkileşim her iki toplumun ortak bir noktada buluşacağı ve kendine özgü karakteri olan bir "kültür topluluğunu" doğurmamıştır. Her iki toplum dil, kültür ve inanç yönünden birbirinden belirgin biçimde ayrılmaktadır. Söz konusu ayrılığı hiç olmadı en aza indirmesi beklenen *Kulturkampf* politikasından Prusya'nın meydana getirdiği siyasi ve kültürel düzene üstünlük kazandırmasına ve bunu korumasına, aynı zamanda mevcut alanının birlik ve bütünlük içinde muhafaza etmesine araç olması bekleniyordu. Bu doğrultuda *Kulturkampf* politikasının, Prusya'nın "içeri"yi "dışarı"dan ayırmasına yardımcı olmaktan ziyade "ortayı" ezmeye, hatta yok etmeye yarayan bir araç olduğunu ifade edebiliriz. Öykünün özelinde Fransızlar "dışarıyı" temsil ederken, Polonyalılar burada "ortanın" yerini tutmaktadır.

Katolik inancı bakımından otorite kabul edilen ve tarihi bağlamda Napoléon döneminden beri bir kurtarıcı misyonu biçilen Fransa'nın, Polonyalılara etki etmesi içten bile değildi. Bu durumdan ötürü "dışarıya" meyilli bir yapıya sahip "ortayı" temsil eden bir toplum olarak Polonyalıların Fransa ile birliktelik kurarak Prusya'nın kurduğu düzeni bozma olasılığı bulunmaktaydı. Prusya, üretim gücünden faydalanmak düşüncesinin dışında, doğal olarak Polonyalıları siyasi ve kültürel bakımdan kendisine yakınlaştırma gereğini duymuştur. Öyküde Polonyalıların aslında *Kulturkampf* politikasına karşı kendi

[714] Almanca "Erkek"

[715] Sienkiewicz, 1947b, s. 2.

toplumsal değerlerinin büyük ölçüde bilincinde olduğunu görürüz. Köy halkı tarafından "Aptal" olarak bilinen Bartek bu bilinçten yoksundu.

Hayat Bartek için böyle sürüp giderken, Tanrı'nın bir takdiri olarak savaş patlak verdi. Orduya hizmetlerine katılması için bir bildiri gelmiştir. Buna göre evini, tarlasını vd. yaşlı annesinin kontrolüne bırakması anlamına geliyordu. Bartek fabrikaya giderek çalışmak durumunda kaldı, buradaki çiftlikte yardımcı oluyordu. Bu dönemde Fransızlarla olan savaşın ne zaman biteceğine dair tartışmalar yürürken Bartek için karısı Magda'nın eline askere alım belgesi geçmiştir. Bu vesileyle Magda'nın Bartek ile konuşmasında "*Aptal olsan da…. Senin için üzülüyorum; Fransızlar seni de esir alacak; kafanı kopartacaklar, başka ne olacak*!"[716] diye sarf ettiği sözlerden Polonyalılar arasında Fransızların ne kadar güçlü olduğunu ve Almanların da kendi çıkarları için kocasını (diğer Polonyalı köylüleri de) cepheye sürdüğünü fark ettiğini anlamak mümkündür.

Bartek, karısı Magda'nın sözleri üzerine irkilmişti. Fransızlardan yakıcı bir ateşten korkulduğu gibi korkuluyordu. Fransızlar ona ne yapmıştı? Pognębina'da sakin bir hayat sürerken, hiçbir şeyin burada olduğu gibi olmadığını, burada kalmanın her yerden daha iyi olacağını düşünüyordu. Hiçbir ruhun olmadığı o felaketle dolu yabancı topraklara ne için gideceğini düşünüyordu. Ama yapacak bir şey yoktu, mecburen Prusya'nın emrettiği gibi cepheye gidecekti. Artık Bartek için dünyanın iki yüzü vardı. Birincisi "açık ve anlaşılabilir- evi, karısı ve yatağı". Diğeri karanlık, hem de çok karanlık "Fransa ve savaş"….[717] Prusyalıların, Polonyalılara herhangi bir katkı sunmadığı göz önüne alındığında, Polonyalılar arasında bu ülke için cepheye gitmenin rasyonalitesi

[716] Sienkiewicz, 1947b, s. 3.

[717] Sienkiewicz, 1947b, s. 8.

sorgulanıyordu. Bu bağlamda Prusya'nın, Polonyalıları kendi amaçları doğrultusunda araç olarak kullanmasıyla materyalist bir bakış açısına sahip olduğunu anlayabiliriz.

Bütün köy yollara dökülmüştü. Yol askere çağrılanlarla dolmuştu. Bu insanlar tren istasyonuna giderken, geride kalan anneler, nineler ve köpekler bu askere çağrılanları uğurluyordu. Askere çağrılanların kalplerinde bir ağırlık, gençlerin kimisi ağızlarında pipo, kimisi ise daha şimdiden içkili, kimisi ise boğuk sesle şarkı söylüyordu. Başka bölgelerden gelen insanlarla istasyon daha da kalabalıklaşmış. Burada hareket, gürültü ve kargaşa hâkimdi! İstasyon duvarları „*Tanrı ve vatan uğruna*", "*Alman askerleri tehlike altındaki ailesini, çocuklarını, evini ve toprağını savunmak için geliyor*" gibi ifadelerin bulunduğu manifestolarla kaplıydı.[718] Fransızlar açık bir biçimde Pognębin, Krzywda Górna, Krzywda Dolna, Wywłaszczyńca, Niedola i Mizerów'a karşı birleşmiş…. Peronda kısa, keskin ve kararlı ifadelerle Almanca komutlar duyuluyordu.

Öyküye konu olan Pognębin köyü haricinde başka bölgelerden çağrılan askerlerin de cepheye asker sevkiyatının yapıldığı istasyonda bir araya geldiğini görmekteyiz. Belki korkudan dolayı, ama muhtemelen Prusya saflarında savaşmanın sorgulanması Polonyalıların kalplerinde bir ağılık oluşturmuş ve yine de birlik içinde olduklarını ifade etmek istercesine beraber şarkı söylemişlerdir. Polonyalıların, boğuk sesle şarkı söylemelerinden içsel bir huzursuzluğun ve şüphelerinin var olduğunu anlamamız açısından sembolik bir değerinin olması muhtemeldir. *Kulturkampf* politikası ile kelimelerle ve başka pratiklerle uyandırılmaya çalışılan ruhu istasyon duvarlarında asılı manifestolarla anlayabiliriz. Prusya'nın iki toplumun ortak bir vatanı olduğunu ve ortak bir Tanrı'ya olan inancı kelimelerle aşılamasını bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

[718] Sienkiewicz, 1947b, s. 4-5.

"Savaş onların elinden her şeyi almıştı, yine de savaş onların peşini bırakmıyordu. Pognębin köyü Napoleon'a karşı savaş ilan ettiğinden dolayı pulluklar tarlalarda paslanmaya yüz tutmuştu. Pognębin, III. Napoleon'un üstünlüğünü kabul etmemiş ve İspanya tahtı sorununu kalbinde dert etmişti."[719]

Savaş halinde ülkelerin ortaya sürdüğü propagandaların toplumsal bilinci şekillendirdiği açıktır. Muhtemelen Prusya'nın bu cahil ve eğitimsiz Pognębin halkına propaganda çerçevesinde yaydığı argümanların bir neticesi olarak III. Napoleon'un asıl suçlu olduğu kanısı hâkimdir. Buna ek olarak Pognębinlilerin III. Napoleon'u suçlaması, meydana gelen savaşın getirdiği kıtlık ve ekonomik durağanlığın doğurduğu bir sonuç olarak değerlendirebiliriz. Bu son sayılan argüman, nesnel bir durumu ifade etmektedir. Ancak bir önceki varsayımda, kelimelerin hâkim olduğu argümanlar karşı karşıya kalınan gerçekliği kavramada ve ona karşı bir tepki oluşturmada ruh ve itki gücü sağladığını ifade edebiliriz.

"Peronda birlikler hizaya sokulurken, kimisinin son kez vedalaşmaya fırsatı olmuştu. Karısını gören Bartek de değirmen kanadı gibi kollarını sallayarak, gözlerini şaşı bir biçimde daha açarak:

— Magda, hoşça kal!

— Oj! Benim garip sevdiğim!

— Bu saatten sonra beni daha göremeyeceksin!

— Evet, daha seni göremeyeceğim!

— Artık başka ne zaman olur bilinmez!

— Yüce Meryem seni korusun…

[719] Sienkiewicz, 1947b, s.4.

— Sağlıcakla kal, eve sahip çık.

Magda, Bartek'in boynuna ağlayarak sarıldı.

— Tanrı yardımcın olsun.

….

Vagonlar bir anda silkelendi; vagonlar birbiri ardına hareket etmeye başladı.

— Bir karının ve çocuğunun olduğunu unutma! — diye Magda trenin yanında küçük adımlar atarak seslendi, — Sağlıcakla kal! Tanrı, İsa ve kutsal ruh seni korusun. Hoşça kal…"[720]

İstasyon duvarlarında asılı *"Alman askerleri tehlike altındaki ailesini, çocuklarını, evini ve toprağını savunmak için geliyor"* sloganındaki bütünlük hissini az önce açıklanmaya çalışılan yorumlar üstüne inşa edilmek istenen ruh olarak yorumlayabiliriz. Varlığını korumak ve elde ettiği birikimleri ebediyen güvence altına alma arzusu toplum nezdinde -canları da dahil- fedakarlığı uyandırır. Varlığını ve refahını sağlayan unsurlarla aile kurumu, geleneksel olarak çıkar gözetmeyen bir sevgi ve dayanışma birimi olarak kabul edilmiştir. Bu çıkar gözetmeyen kurumları korumak ve devamlılığını sağlamak amaçlı örgütlenmeyi sağlayan siyasi oluşumlar (devlet, öyküde Prusya) tabii bir biçimde aile gibi algılanmasına neden olacaktır. Manifestolarla bilinçaltına bu hayali olguyu yerleştirmeye çalışan Prusya, böylesi sloganlarla Polonyalıları can vermeye ikna edebilecekti.

Öyküde Prusya'nın, Polonyalıların bilincine nasıl ve hangi argümanlarla nüfus ettiklerine dair bilgi bulunmasa da; mutlak bir bilgi çarpıtmasının olduğu açıktır. Çünkü Prusya'nın özellikle 1866 yılında Avusturya'ya Sadowa yenilgisini tattırmasının ardından başta Fransa, Prusya'nın (güney Alman prenslikleriyle Alman Birliğini kurma

[720] Sienkiewicz, 1947b, s. 5-6.

amacının gerçekleşme ihtimali dahil) bu amansız yükselişine bir şekilde engel olmak istemiştir. Neticede Fransa için bardağı taşıran son damla ise İspanya tahtını Haziran 1870'te Hohenzollern hanedanından Prens Leopold'un kabul etmesi olmuştur.[721] İspanya tahtına Prusyalı bir Prensin geçmesi, Fransa'nın dört bir yandan Almanlar tarafından çevrelenmesi anlamına geliyordu. Özetlemek gerekirse; şimdiye kadar Polonyalılara bir katkı sunmamış Prusya'nın bir üyesinin İspanya tahtına oturması, Polonyalılara ulusal veya kültürel herhangi bir fayda sağlayacağına dair bir kanıt ortaya atmaz. Bu sebeple "*Pognębin, III. Napoleon'un üstünlüğünü kabul etmemiş ve İspanya tahtı sorununu kalbinde dert etmişti*" ifadesinden *Kulturkampf* gibi bir programın kara propagandası ile Polonyalıların kandırılmış olabileceğini varsaymaktayız.

> "Bartek'in gücü çekilmişti ve düştü düşeceğini hissetti. Artık kendisine yardımcı olacak Tanrı'dan başka kimsenin olmadığını hissederken, diğer bir taraftan ise astsubaya baktı. Yani bu andan itibaren Tanrı'nın yerine asıl kurtarıcı veya yol gösterici olarak astsubaya gözleri odaklanmıştı. Dizlerinin arasında tüfeği tutarak piposunu yakan Astsubay çimenlerin üzerinde oturuyordu. Her an çıkardığı duman, sert ve kibirli yüzünü bir bulut gibi örtüyordu. … Pognębina ya da Krzywda'dan gelen her Bartek veya Wojtek kendine göre bir adam/beyefendi, herkesin kendisine göre bir fikri ve düşüncesi var, herkes kendisinden sorumluyken, bu andan itibaren herkes bu Astsubaya göre hareket edecekti. Onbaşı, kendilerine „sağa bak" derse, askerler sağa bakacaktı; "sola bak" derse sola bakacaklardı. Ama herkes, bakışlarıyla "Peki? Ne olacak bize?" sorusunu soruyordu. Bir tek o biliyordu…"[722]

Sienkiewicz, burada Polonyalıların bir Alman komutana biat etme durumunu ifade etmek isterken, aslında bilinmedik bir ortamda insanların bir kılavuz arayışında olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Belli bir düzende insanların çabalarının mükâfatını Tanrı'dan

[721] Armaoğlu, 2014, s. 322-327.

[722] Sienkiewicz, 1947b, s. 6.

beklemesi geleneksel bir olgudur. Dolayısıyla Tanrı, o düzenin ilahi koruyucusu olmakla beraber, toplumun mevcut düzenin üzerine bir şeyler inşa etmede itki gücü hatta yaratıcısı konumundadır. Gerek Bartek gerekse diğer Polonyalılar ilk defa karşılaştığı bu ortamda bir düzen göremedikleri için nerden başlayacaklarını bilmiyorlardı. Bu nedenle daha önce tecrübesi olan Alman subayını, belli bir düzenin inşa edilmesinde yaratıcı ya da itki gücü olarak kabul etmeye hazır durumdadır. Bu belirsiz ortamda Tanrı'nın ikinci plana itildiğini, bir beşere (Alman subaya) Tanrı'nın görevlerinin yüklendiğini anlamak mümkündür. Polonyalıların içinde bulunduğu bu durum, aynı zamanda Alman astsubay nezdinde Prusya'nın bir düzen inşa edici ve yaratıcı olarak algılanmasına gidecektir. Bartek'in öykünün ilerleyen safhalarında kahramanlık göstermesini ve kendisine sunulan takdiri somut olarak görme çabalarını bu bakış açısıyla değerlendirmek gerekir.

"- Bartek, bir baksana!

Bartek, düşünceli şaşı bakışlarıyla ona döndü

— Kasaba giden inek gibi ne bakıyorsun öyle?... — Wojciech Gwizdała kısık sesle söyledi – Ama sen, gerçekten de kasaba gidiyorsun ve bundan eminsin...

— Korkuyor musun? – diye Gwizdała sordu.

— Neden korkmayayım!....

…

Güneş batmaya başladığında hava daha da kırmızılaşmıştı, bu sırada Gwizdała, Bartek'i kendisine çekip fısıldamaya başladı:

— Açık olan bu şeyi görüyor musun? Anladın mı aptal, nedir bu? Kan bu. Burası Polonya, yani bizim ülkemiz: Anlıyor musun? Güneşin parladığı yer çok uzak, işte tam da orası Fransa...

— Hızlıca oraya mı gidiyoruz?

—Senin için önemli mi bu? Aşırı uzakta olduğunu söylüyorlar. Ama korkma: Fransızlar da bize karşı yola çıktılar.

Bartek, o köylü Pognębinli kafasını çalıştırmaya çalıştı. Hemen ardından:

— Wojtek?

— Ne var?

— Örneğin Fransızlar vatan olarak neye sahipler?

Wojtek Fransızların, sadece Fransız olduğunu biliyordu. Onlar hakkında konuşan yaşlı insanlardan bir şeyler duymuştu ki her zaman herkesi yendiklerini duyduğunu hatırlıyor. Netice itibariyle ortalama yabancı insanlardı işte. Ancak Bartek'e uzak bir yabancı millet olduğunu nasıl ifade etmek gerekir.

…

Wojtek için üç tane ulus vardı. Ortada Polonyalılar olmak üzere, bir tarafta Moskovalılar (Ruslar), diğer tarafında ise „Almanlar". Ama Almanların başka bir yapısı vardı. Daha açık bir biçimde anlatabilmek için:

— Ulus olarak Fransızlar nedir? Almanlar gibi olmalı, sadece az daha beteri...

Bartek bunun üzerine

— Hadi be sen de!"[723]

Cepheye giderken trende beraber yolculuk yaptığı köylüsü Wojciech Gwizdała ile olan konuşmalarından Bartek'in farkındalık yaşaması olasıydı. Ancak daha önce belirtildiği gibi bilinmedik bir yerde ve koşullarda olmanın oluşturduğu yabancılık hissiyle çaresiz bir biçimde Prusya'yı yaratıcı bir güç olarak kabul etmek durumundadır. Wojciech, gittikleri cepheyi bir mezbahaya ve Fransızları da bir kasaba benzetirken,

[723] Sienkiewicz, 1947b, s. 8-9.

Prusyalıların maddi çıkarlar peşinde olan inek ve çiftlik (Polonya ve Polonyalılar) sahibi olduğuna işaret etmek istiyor. Yine Prusyalıların, toplumsal bir çıkar (utilitarizm) yerine Polonyalıların bu saf durumunu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktan (expediency) geri kalmadıkları ifade edilmektedir. Ancak yine bu diyaloglardan Polonyalıların ulus ve vatan konusunda bilinçten yoksun olduklarını teşbihe yer vermekle açıklamaya koyulmalarından görebilmekteyiz. Wojciech ile Bartek arasındaki bu konuşmadan kendilerini inek olarak görüp örgütlenmeden bihaber her zaman bir sahibe muhtaç olduklarına tanık oluyoruz.

Cepheye doğru giderken durakladıkları bir istasyonda Prusyalıların, Fransız askerlerine karşı bir başarı kazanması üzerine zafer coşkusuna tanık oluyorlar. Bu coşku gösterisi sırasında yiyecek, bira ve para gibi ödüllerden Bartek de alır. Ama Bartek'in aklında evinin ve karısı Magda'nın güvenliği vardır. Bu sebeple Bartek de henüz görmediği zaferden oldukça memnun, dolayısıyla Magda'nın Fransızlarla karşılaşmasına imkân kalmadığını düşünmüştü. Arkadaşı Wojciech'e dönerek:

> „— Bu Almancıklar iyi millet haa! —Wojtek'e dedi, az sonra da: — Görüyor musun, Fransızları yendiler!
>
> Şüpheci Wojtek onun gülümseyişinin aksine karamsar bir yüz ifadesi takındı. Wojtek, Kasandra[724] gibi geleceği okudu:
>
> — Fransızlar, her zaman savaşmak için daha ileri gidecek, bu sadece zaman kazanmak içindi ve kısa bir süre sonra Wióry Lecą'ya kadar koyulacaklar." [725]

Fransızlarla olan savaşın daha da şiddetleneceğinin işaretleri aslında belirgindir. Savaşın sonucu her ne kadar Almanlar tarafından galibiyetle de bitecek olsa da

[724] Kassandra, geleceği görme gücüyle yıkımları önlemeye çalışan, ama sözünü geçiremediği için belalardan iki misli etkilenip üzülen bilicidir. Daha fazla bilgi için bkz. Erhat, 2003, s.168-169.
[725] Sienkiewicz, 1947b, s. 14.

Polonyalılar için çok daha acı sonuçları meydana getirecektir. Çünkü Almanlar bir zafer sarhoşluğuyla bu savaşa Polonyalıların katkısını unutup kendi ırkından olanları haksız yere kayırmasıyla Wojciech'in içine doğan hislerin hiç de yanlış olmadığını öykünün ilerleyen safhalarında göreceğiz.

Cepheden gelen zafer haberlerine geri dönecek olursak, Deutz denilen kabanın istasyonunda kısa bir süre sonra Fransa'dan gelen yaralılarla dolu tren belirmiştir. Yaralıların yüz ifadesinden gerçeklerin, zafer coşkusu içinde olan insanların tahmin edemeyeceği boyutlarda olduğu anlaşılmaktadır.

> "Ve görülecek çok şey var! Solgun, yorgun yüzler; bazıları barutla ya da acıyla kararmış, kanla lekelenmiş. Genel sevinç seslerine sadece iniltilerle cevap veriyorlar. Bazıları savaşı, Fransızları ve Almanları lanetliyor. Kurumuş ve kararmış dudaklar arada bir su istiyor; gözlerin feri gitmiş. Burada ve orada, ölmekte olan olanların sert yüzü, bazıları sakin, gözlerinin çevresinde mavi morluklar, bazılarının kasılmalarla buruşmuş suratları, korkmuş gözleri ve -aklını yitirmekten kaynaklı- sırıtan dişleri görülüyor. Bartek, savaşın kanlı meyvelerine ilk kez tanık oluyor. Kafası yine karışır, sarhoş görünür ve ağzı açık kalabalığın içinde dona kalır; onu sağa sola iterler; jandarma ensesine tüfeğin kabzasıyla vurur. Gözleri Wojtek'i arar, onu bulur ve der ki:
>
> — Wojtek, Tanrı'ya sığın! Oy!
>
> — Evet, senle aynı fikirdeyim.
>
> — Yüce Meryem! İnsanlar nasıl da birbirlerini öldürüyor.! Biri öbürünü nasıl öldürür, üstelik öldürmezse onu hemen jandarma alıp mahkemeye götürüp ceza veriyor."[726]

[726] Sienkiewicz, 1947b, s. 15.

Yaralıların içinde bulunduğu kötü durum ve zaferi kutlayan insanların aksine lanet okumaları Bartek'in aklının karışmasına neden olurken, daha cepheye varmadan savaşın gerçek yüzünü görmesine yardımcı olmuştur. İç sesi konumunda olan Wojtek'ten hissettiklerini anlamlandırmak için tatmin edici bir cevap beklemiştir. İnsanların nasıl olur da birbirini öldürebildiği ve öldürmezse Alman mahkemelerinde yargılamaların mantığını bir türlü anlamlandıramamıştır. Bartek, burada korkularından arınmaya ve karşı karşıya kaldığı bu düzensizlik içinde rasyonalite bulmaya çalışmıştır. İçinde bulunduğu durumu içselleştirmeyi başardığında, kısa bir süre sonra cephede muhtemel karşılaşacağı vahşet karşısında hayatta kalabileceğinin farkındaydı.

> "Bu sırada ateş öyle korkunç bir boyuta ulaştı ki, birlik safları… Vurulanlar ve yaralıları çekecek kimse bulunamıyordu. Ölen kişinin boğuk sesleri, kurşunların sesi ve topların ürpertici sesi ile karışıyor. Üç renkli bayrakların hareketinden sonra, çalılar içinde gizlenen piyadelerin giderek daha da yakınlaştığı görülüyor. Tekerlekli topçu birlikleri, umutsuzluğa yenik düşmeye başlayan safları kırıp geçiriyor.
>
> Ancak umutsuzluk dolu seslerinde bir sabırsızlık ve öfke mırıltısı duyulabiliyordu. İleri hücum etmeleri söylenmiş olsaydı, bir fırtına gibi atılırlardı. Sadece oldukları yerde hareketsiz duramıyorlardı. Bir asker aniden şapkasını başından alıp yere fırlatır ve şöyle der:
>
> —Ne olacaksa olacak!
>
> Bartek bu ifade üzerine o kadar rahatladı ki, korkmayı neredeyse tamamen bıraktı. Çünkü "Ne olacaksa olacak", aslında olacak olanın o kadar da önemi yoktu. Bir köylü felsefesidir, cesaret vermesi bakımından köylü için diğer felsefelerden daha anlamlıdır. Her neyse, Bartek "ne olacaksa olacak" sözünün çapını biliyordu, bunu

duymak hoşuna gitmişti ve özellikle de savaş bir katliama dönüşmeye başladığından beri ilk defa kendisine bir güven geldi."[727]

Bartek, korkusunu yenmek için aradığı cesareti bir başka askerin şapkasını atarak "*Ne olacaksa olacak*" ifadesinde bulmuştur. Yaşadığı kırsalın belli belirsiz düzeninde her şeyin rasyonel gitmesi beklenemezdi. Böylesi durumda insanları sadece hisleri doğrultusunda sonucunu kestiremedikleri bazı işlerde inisiyatif almaya itiyordu. Bu nedenle "*Ne olacaksa olacak*" bir köylü için anlamlı bir söylemdi. Cephede askerlerin içinde bulunduğu durumu dikkate alırsak, karşı karşıya kaldıkları Fransız askerlerle çarpışmanın sonunu kestirememişlerdir. Diğer bir taraftan Alman subayların, askerlere kendilerinden komut gelene kadar kıpırdamama emirleri, yaklaşan düşman karşısında kendilerini daha da tehlike içinde görmelerine neden olmuştu. Nihayetinde her şeyin belirsiz olduğu savaş alanında, Tanrı'nın görevlerini yükledikleri komutanların oluşturduğu düzene uyum sağlayamayınca savaşmak için bireysel inisiyatif kullanmaya karar vermişlerdir.

"*Ne olacaksa olacak*" sözüyle gelen bireysel özgürlük cephede birçok Prusyalı (Polonyalıların daha çok) askerlerin büyük kayıp vermesine neden olmuştu. Alman General Steinmetz, söz konusu Polonyalı taburu yönlendirmesini iyi biliyordu. Trampetlerle, onların ilahiyi andıran marşlarına eşlik ettirerek bir motivasyon sağlıyordu. Aynı zamanda Polonyalılar, ümitsizlikten doğan öfke ve nefret güdüleri doğrultusunda gözünü budaktan esirgemeyen bir ruh hali içerisindeydiler.[728] İlk yardımda bulunacak ikmal birliğinin olmayışı ya da ulaşılamaz noktada oluşundan vurulan askerlere yardım götürülememişti. Görünürde bu kahramanlık az kalsın bir hezimetle sonlanacaktı. Ancak

[727] Sienkiewicz, 1947b, s. 20.

[728] Sienkiewicz, H. (1947a). *Bartek Zwycięzca* (Vol. II). Szkocja: Wydawnictwo Literackie Sł. Opieki, s. 2.

Bartek, kendine göre savaş stratejisiyle birçok Fransız askerini hakladı ve sonunda Fransız bayraklarını/alay flamalarını ele geçirmişti. Aşağıda ovanın bir ucunda Prusya askerlerine komut veren Steinmetz de Bartek'in bu kahramanlığını görmüştü.[729]

> "(Steinmetz) Flamalara baktı ve alınmasını emretti ve ardından Bartek'e bakmaya başladı. Bartek yine bir ip gibi gerilmiş duruyor ve silahını gösteriyor ve yaşlı General ona bakıyor ve memnuniyetle başını sallıyor. Sonunda albayla konuşmaya başlar. Generalin ağzından çıkan kelime net bir şekilde duyuldu: *Unteroffizier* (astsubay)
>
> — Çok aptal, Ekselans (*Zu dumm, Excellenz*)— diye cevap verdi Albay.
>
> — Deneyelim bakalım — General dedi ve atını Bartek'e döndürerek ona yaklaştı.
>
> Bartek, önünde olan bitenlerin kendisiyle ne alakası olduğunun hala farkında değil. Prusya ordusunda generalin bir er ile konuşacak olması duyulmamış şey! Ekselansları, Lehçe konuşabiliyordu. Her şeyden önce bu er, üç flama ve iki top ele geçirdi.
>
> — Nerelisin? — diye General sordu.
>
> — Pognębinalıyım —Bartek cevap verdi.
>
> — Peki, adın ne?
>
> — Bartek Słowik.
>
> — *Mensch…*— diyerek Albay düzeltti.
>
> — *Mens!*— diyerek Bartek tekrarladı.
>
> — Ne için Fransızları öldürdüğünü biliyor musun?
>
> — Biliyorum Eksiyalanları (*Bartek'in Ekselans kelimesine dili dönmüyor*) …

[729] Sienkiewicz, 1947a, 23.

— Söyle bakalım!

Bartek gevelemeye başladı. : „Çünkü… Çünkü…" Bir anda Wojtek'in sözleri aklına geldi. Bir çırpıda ağzından:

— Çünkü onlar da Almandı, ama daha da beteri!

Yaşlı Generalin yüzü, her an gülme krizine girecekmiş gibi gerginleşiyordu. Hemen sonra General Albaya dönerek:

— Haklıymışsınız!

Bartek hala kendinden emin bir biçimde ip gibi hazır olda bekliyor.

— Bugün savaşı kim kazandı? — diye general başka bir soru sordu.

— Ben, Eksiyalanları! — emin bir biçimde Bartek cevapladı

Generalin yüzü tekrar kahkaha atacak gibi gerginleşti.

— Evet, evet, sen! İşte senin ödülün…

Burada yaşlı General kendi göğsünden demir bir haçı çözer, sonra eğilir ve onu Bartek'e takar. Generalin güler yüzlülüğü albayın, binbaşıların, yüzbaşıların ve hatta astsubayların yüzlerinde görülüyordu. General gittikten sonra albay, kendi cebinden Bartek'e on, belki de beş taler verdi. Herkes gülerek savaşı kazandığını tekrar etti, Bartek de bu tutumlardan dolayı kendini bulutların üzerindeymiş gibi hissetti."[730]

Buraya kadar bireysel hareket etme özgürlüğü tanındıktan sonra köylülerin de mutlaka imkânsız görülen bir şeylerin üstesinden gelebileceğine dair mesaj verilmek istenmiştir. Başarıyı sağlayan Polonyalıya (Bartek) Prusyalı General bir madalya vermek isterken dahi sanki *Kulturkampf* politikalarının getirdiği meşruiyetle oldukça kibirlidir. Doğrusu cahil ve bilgisiz bir kahraman ile ancak bu kadar konuşulabilirdi. Yine de

[730] Sienkiewicz, 1947a, s. 3-4.

General, Bartek'in Fransızları tanımlarken Almanlar hakkında ileri geri ettiği sözlere hiç de içerlememiş, kızmamıştı. Ancak Generalin bir er ile konuştuğunun görülmemesi bile hiyerarşik düzenin hâkim olduğu ordu kurumu içinde yatay ve dikey toplum yapısına benzer bir olgunun olduğunu ortaya koymaktadır. Bartek'in savaşta gösterdiği olağanüstü başarı sonrası gelen takdir, söz konusu hiyerarşik düzenin aşağı tabakadaki insanların başarılarıyla yıkılabileceğini sembolize etmektedir. Gerek Generalin göğsünden çıkardığı haç, gerekse Albayın cebinden verdiği beş veya on taler[731] ödül ve diğer subayların memnuniyet dolu bakışları Bartek'in gurunu okşamış ve Prusyalılara (Almanlara) sempati beslemesi açısından bir dönüm noktası olmuştur.

Praca organiczna ile *praca u podstaw* ilkelerinin esas aldığı iktisadi ve kültürel temel noktalar, mensubu (veya kader birliği içinde) olduğu toplumla iş birliği halinde bir gelişim göstermesidir. Söz konusu bu iki ilke aracılığıyla bireyin kendisi ve toplumu bir kimlik ve siyasi ağırlıkla diğer baskın topluma nüfuz ederek önemli ölçüde kendisine uyumlu bir alan oluşturmak başlıca hedeftir. Bu düşüncelerin ışığında Bartek, bilinçli olmasa da Prusya otoriteleri nezdinde daha çok saygınlık kazanarak bir kimlik kazanabileceğini ve ailesine birçok imkânı sunabileceğini düşenerek kahramanlık gösterdiği yorumuna ulaşabiliriz. Bu bakımdan Bartek'in gösterdiği kahramanlığın *praca upodstaw* ilkelerine benzeştiği düşünülse de Polonyalılarla bir iş birliği halinde olmaması söz konusu pozitivist yorumun dışına çıkarmaktadır. Bartek'in bu tutumlarının kendisini yabancı bir toplumun kimliğiyle bütünleşmesine götürdüğü gerçeğine de dikkati çektiğimizde, yazar Sienkiewicz'in üstü örtülü bir biçimde bu cahil toplumun ulusal

[731] Bartek ilerleyen zamanlarda evine döndüğünde karısı Magda, ona zaman zaman para gönderdiğinden bahsetmişti. Bu nedenle Alman Albayın, kendisine verdiği bu para Bartek için bir ödül olarak değerlendirilemez. Bkz. Sienkiewicz, 1947a, s.

değerlerini öğrenecek kadar eğitilmelerinin şart olduğuna dair mesajlarını anlayabiliyoruz.

> "Sadece Wojtek, Kahramanımızdan çok da memnun değildi. Akşam, ateş etrafında otururken, Bartek'in o asil yüzü kızarmış sosis gibiyken Wojtek kendisine üzgün bir tonda:
>
> — Bartek, sen aptalsın, aptal olduğun için aptalsın
>
> — Nasıl yani? — Bartek, elinde sosisle sordu.
>
> — Yani, sen köylü herif, Generale Fransızlar için „Alaman" olduğunu söylemedin mi?
>
> — Ama sen böyle söyledin…
>
> — Ama bunu senin bunu çevirmen gerekirdi, çünkü General ve subaylar da „Alaman".
>
> — Tamam da bundan ne çıkar?
>
> Wojtek bu andan itibaren gevelemeye başladı.
>
> — Öyle olsa bile, onların yüzüne böyle söylememen lazımdı.
>
> — Yine de ben o kelimeyi Fransızlar için söyledim, onlara demedim ki…"[732]

Bartek, Almanların Fransızlar kadar kötü olduğunu bilmesine karşın Prusya uğruna kahmanlık gösterdiğini kabul etmektedir. Ancak cahilliğinden bu yabancı toplumların Polonyalılar için ne anlama geldiğini anlamaktan uzak kalmıştır. Biraz geriye döndüğümüzde Bartek'in, Wojciech ile konuşmalarından Fransızlar ile Almanların kötülük konusunda birbirlerinden çok da farklarının olmadığına dair az da olsa farkındalık edindiğini söyleyebiliriz. "Ne olacaksa olacak" sözü ile Bartek'in içinde

[732] Sienkiewicz, 1947a, s. 4.

uyanan cesaret hali ve bunun karşılığında aldığı küçük ödüller Fransızlar ile Almanların benzeşen yapısını görmezden gelmesine neden olmuştur.

> "Bartek'in savaş zevki vardı ve bunu kendi zanaatı olarak görmeye başladı. Kendine çok güveniyordu ve sanki Pognębin'de sıradan bir işe koyuluyormuş gibi artık savaşa gidiyordu. Her çarpışmadan sonra göğsüne madalyalar ve haçlar takılıyordu. Astsubay gibi olmasa da hep alayda ilk sıradaki er olarak gösteriliyordu.
>
> (Bu başarılarına rağmen) Her an -askeri mahkemede- cezalandırılabilirdi. Ancak tehlikenin farkında olmayan bir adamın kör cesaretine sahipti. Bartek'in bu cesaret hali, Fransızlara karşı duymaya başladığı öfkenin ilk anları gibi değildi. Artık bu cesaretin kaynağı, askeri pratik ve özgüvendi. Aynı zamanda Bartek'in muazzam gücü tüm zorlukları, aşılmaz yolları ve huzursuzluğu bertaraf ediyordu.
>
> …Artık Fransızları yenerken, onlardan nefret etmeye de başladı. (Prusya'ya dair) Diğer fikirleri de değişti. Vatansever bir asker oldu ve liderlerine körü körüne tapmaya başladı. Bir sonraki mektupta Magda'ya şunları yazdı:
>
> „*Wojtek ikiyüzlü ve savaş bundan dolayı çıkıyor, anlıyor musun? Berbat birisiydi, çünkü Fransızların Alman, Almanların da Fransız olduğunu söylüyordu. Hâlbuki Almanlar bizlerden*."[733]

Bartek'in cephedeki kahramanlıkları ve Prusyalı subayların ona sunduğu ödüller gururunu okşamıştır. Diğer bir taraftan evine döndüğünde kendi halkı tarafından da alacağı takdirler de aklına geldikçe gösterdiği kahramanlığı pekiştirmeye çalışmıştır. Bartek'in ortaya koyduğu azim, karşılaştığı bütün zorlukların aşılmasını sağlamıştır. Bartek'in yaşadığı bu tecrübeler, kendi ulusal değerlerini hiçe sayarak yabancı ve düşman bir toplumun kimliğinde kendini bulmasına neden olmuştur. Bartek örneğinde gördüğümüz gibi, halkın kendi toplumsal değerlerinden yoksun kalmasını önemseyen

[733] Sienkiewicz, 1947a, s. 5-6.

Kulturkampf poltikasının, "orta" olarak tanımladığımız Polonya toplumunda kimliksizlik hissiyatının oluşmasında görece başarılı olduğunu iddia edebiliriz. Karısı Magda'ya yazdığı mektupta arkadaşı Wojciech hakkındaki kanaatini bu açıdan ele almak gerekir. Bu cahil adamın ruhen Prusyalılarla özdeşleşmesi doğrultusunda, "orta" konumda olan bireyin/toplumun ulusu sembol eden küçük ödüllerle "içeri"ye alınabileceğini göstermektedir.

> "Ancak birkaç savaştan sonra yeni yoldaşlarının saygısını kazandı ve onlarla yavaş yavaş uyum sağlamaya başladı. Ne de olsa, tüm alay bununla şanını keşfetmişti. Bundan dolayı kendilerinden biri olarak kabul edildi. Bartek, biri ona Alman derse, her zaman bunu bir hakaret olarak kabul ediyordu. Ama o, Fransızlar'dan olmadığını ifade etmek istermişcesine, kendisine „ein Deutscher" diyordu."[734]

Cephede Almanlarla beraber Fransızlara karşı verilen mücadele Polonyalıları ister istemez bu yabancı/düşman toplumla bir kader birliği düşüncesine itmiş olması olağandır. Hayatta kalmak için mecburi uyum güdüsü, her iki toplumun zihninde normal yaşamda da bir uyumun sağlanabileceği düşüncesini ortaya çıkarmış olmalıdır. Bartek ise savaş sonrası normal yaşam koşullarının oluşacağı dönemi görmeden, söz konusu uyumdan emin bir düşünceye sahip olarak henüz cephede iken Prusyalıların takdirini toplamaya çalışmıştır. Artık Prusyalı askerler, Bartek'i kendilerinden kabul etmeye başlamıştı. Bu bağlamda öyküde ulusa dair bir ipucu verilmese de Bartek özelinde, savaşan Polonyalıların Prusya ile bir kader birliğine gittiği ve köyündeki yaşamında bir Prusyalı gibi saygınlık göreceklerine dair bir düşünceye sahip olduklarını anlayabiliriz. Bu nedenle Bartek'in, doğrudan "Alman" (Leh. *Niemiec*) tanımını kabul etmese de çok da farklı bir anlam taşımayan "ein Deutscher" tanımını kabul ederek önemli ölçüde Almanlaştığını kabul edebiliriz.

[734] Sienkiewicz, 1947a, s. 8.

Bartek'in bilinçsiz olarak da olsa, artık Prusya değerlerini kabul ettiğini ya da ne kadar meyilli olduğunu yine karısı Magda'ya yazdığı başka bir mektupta görmekteyiz. Bu mektubunda Fransız askerlerine karşı alınan galibiyetlerle övünmesinin dışında; köylerin yakıldığından, çocukların ve kadınların esir edildiğinden ve daha da önemlisi Katolik bir kilisenin yakılmasından övünerek bahsetmiştir.[735]

> „…Tanrı seni kahretsin! Katolik milleti bir araya gelirken, sen kestaneler (Prusyalıları ifade eden yerel bir söylem) ile onları öldürüyorsun, kafir seni! Kestanelerin Luteran olduğunu anlamıyorsun ve sen bir Katolik olarak onlara yardım ediyorsun. Savaş arzuluyorsun, seni aptal, çünkü başka bir işe yaramazsın. Savaşmak, içki içmek, başkalarına kötü davranmak, oruç tutmamak ve kiliseleri yakmak istiyorsun. Kutsal kitabımızda altın harflerle "Dünyanın başlangıcından, Polonya ulusunun son yargı gününe kadar, Tanrı'nın senin gibi koyunlara anlayış gösteremeyeceği" yazılı; kendine gel!...."[736]

> "Magda gerçekten de on adamdan daha değerli bir kadındı. Bartek ile kısa bir süreliğine evlilik hayatı geçirmişti ama sonuna kadar kocasına bağlıydı. Magda'nın kocasına tutumu konusunda, örneğin meyhanede kocasına gözlerine bakarak konuşmuştu ve diğerlerinin farklı düşünmelerini isteyerek Magda „Bartek aptal numarası yapıyor, ama kurnazlık yapıyor" demişti. Bu arada Bartek gerçekten besledikleri atı gibi kurnaz olsa da yanında Magda olmadan ne çiftlik işlerinde ne de başka bir işte hiç bir iş tutamazdı."[737]

Karısı Magda'nın, Bartek'te farkındalık uyandıracak bu sert ifadelerle dolu mektubunun Bartek'e ulaşmadığını öykünün ilerleyen safhalarından anlıyoruz. Bir Polonyalı köylü kadın olarak Magda'nın ulusunun değerlerinin bilincinde olduğunu ve

[735] Sienkiewicz, 1947a, s. 5.
[736] Sienkiewicz, 1947a, s. 6.
[737] Sienkiewicz, 1947c, s. 13.

kimin düşman ya da düşmansa da ulusal değerlerine en yakın düşmanı seçebilecek kadar akıllı bir kadın olduğunun yer yer işaretleri bulunmaktadır. Magda üzerinden yazar Sienkiewicz, Polonya kadınların sağduyusuna ve erdemlerine işaret etmeye çalışmıştır. Bartek'in bilinçlenmeye yönelik Wojcieh ile olan konuşmalarının dışında başka bir tecrübesi ise cephede esir düşen Polonya asıllı iki Fransız askerinin konuşmaları olmuştur.

"— İşte öykünün sonu!— daha genç olana diğeri böyle dedi

Bartek, elindeki tüfek sesini duyunca titredi, çünkü genç çocuk Lehçe konuşuyordu ...

— Benim için hiç bir şey fark etmez; gerçekten benim için her şey bir. Gereğinden fazla mücadele ettim, artık tahammülüm kalmadı … - genç olanı yılgın bir sesle ifade etti.

Üniforma içindeki Bartek'in kalbi daha da atmaya başlamıştı…

— Dinle, tamam mı? Yapacak bir şey yok. Korkuyorsan, başka bir şey düşün, uyu artık. Hayat acımasız! Tanrı beni sevdikten sonra benim için her şey aynı. —— dedi yaşı büyük olan esir.

— Annem bana üzülüyordur! — genç olan devam etti.

Ve görünüşe göre duygularını bastırmak ya da kendini teselli etmek isteyerek ıslık çalmaya başladı. Aniden kesti ve derin bir umutsuzluk içinde bağırdı:

— Yıldırım çarpsın bana! Bir hoşça kal bile demedim!

— Ama sen evden kaçmadın mı?

— Evet. Ama (Fransızların) Almanları yeneceklerini ve Poznanlılar için daha iyinin olacağını düşünmüştüm.

— Ben de öyle düşünmüştüm. Şimdi şu duruma bak…"[738]

Esirlerin muhafaza edildiği o derme çatma yapının önünde nöbet tutmakla görevlendirilen Bartek'in tanık olduğu bu konuşmalar kendisini, gösterdiği kahramanlıkların felsefesinde bir terslik olduğunu düşünmeye sevk etmiştir. "*Neden, Poznanlılar daha iyi olsun diye Almanları yenmeye geldiler ve Poznanlılar daha iyi olsun diye; ama bir kere kendisi Poznanlılar için daha iyi şeyler olsun diye Fransızlara karşı mücadele etti! Ve yarın bu ikisini vuracaklar! Ne anlama geliyor bu*?...."[739] sözleriyle zihninde tartıştığı bu gerçeklik Bartek'in aklını bulandırmıştır. Esirlerin ve Bartek'in cepheleri farklı olsa da her iki taraftaki Polonyalı askerlerin, Poznanlıların iyiliği için "ruh birliği" halinde olduklarının mutlak kanıtı durumundadır.

> "Tuhaf bir özlem Bartek'i sardı, sanki Pognębina'dan gelen bir kaz görmüş gibi. Tanımadığı misafirler bu askerin kalbinde merhamet uyandırır, kulaklarına bir ses haykırır: "Bartek! Seninkileri kurtar, o seninkiler!" – ancak kalbi hiç olmadığı kadar evi için atar, Magda için, Pognębina için. Artık Fransa meselesi bir yere kadar, bu savaş da! Daha belirgin bir biçimde bir ses duyar.
>
> „Bartek, seninkileri kurtar!" Bırak bu savaş yerin dibine girsin! Kırık camdan ormanın karardığı görünürken, umutsuz çamlar gibi uğulduyordu ve bu gürültü içinde tekrar bir şey haykırıyor: "Bartek, kurtar seninkileri!"
>
> Ne yapacaktı?
>
> Onlarla birlikte ormana kaçacak mı, yoksa ne? Prusya disiplininin ona aşılamayı başardığı her şeyi…, düşüncesi bile ürkütücü. Baba ve Oğul Adına! Aklında at böyle şeyleri. Bir asker olarak, firar mı? Asla!"[740]

[738] Sienkiewicz, 1947b, s. 9.

[739] Sienkiewicz, 1947b, s. 10.

[740] Sienkiewicz, 1947b, s. 10.

Bartek, tanık olduğu bu konuşmalardan sonra bu esirlere anlamlandıramadığı bir yakınlık hissetmeye başlamış ve onların kurtulmalarına yardımcı olmak için bir deliliğin eşiğinde olmuştur. Ancak Bartek'in esir soydaşlarına duyduğu yakınlık Almanlara duyduğundan daha üstün gelse de; artık kimliğini oluşturan askerlik (meslek) kavramını da kalbinde tartarak aklına gelen bu düşüncelerden kendisini sıyırmıştır. Bartek'in kendisini bulduğu "askerlik mesleğinin", Prusya otoritesi (bir o kadar da Prusya toplumu) nezdinde kendini tanıtmanın (Self determination) bir yöntemi olduğunu da gözlemleyebiliyoruz.

Bartek, belki yaptıklarından pişmanlık duyma ve şimdiye kadar uğruna verdiği mücadelenin boşa gitme ihtimalini değerlendirmek ve bu süreçte sakinliğini korumak amacıyla kendisini alkole vermiştir.[741] Bartek için aylar böyle geçerken, bahar geldiğinde, hasat zamanı yaklaştığı dönemlerde evine dönmüştür. Bartek, karısı Magda'yı yoksul evinin önünde gördüğünde Pognębin'de yoksulluğun başı çektiğinin farkına varmıştır. Aslında Fransa-Prusya savaşı nedeniyle yoksulluk ve kıtlık Pognębin'de kısa bir süre önce çok daha da derinleşmiştir.

> "…bir erkeğin eline ihtiyaç duyan tüm çiftlik için Bartek'İn bu durumu büyük bir talihsizlikti. Yine de Magda olabildiğince memnundu. Sabahtan akşama kadar çalıştı; komşuları olan Czernieckiler ellerinden geldiğince ona yardım ettiler, ancak yine de tüm bunlar yeterli değildi ve çiftlik yavaş yavaş bakıma muhtaç hale geldi. Pognębin'de malikânede yaklaşık bir düzine dönümlük çorak arazi satın alan bir Alman olan kolonist Just'tan da bazı borçlar alındı. (Just'un) Şimdi tüm köyde bir çiftliği ve daha fazlasını alabilecek nakit parası vardı. Bu parayı da oldukça yüksek bir fiyattan ödünç veriyordu."[742]

[741] Sienkiewicz, 1947b, s. 12.

[742] Sienkiewicz, 1947b, s. 20.

Bu yıkıcı dönemde Magda'ya çiftlik işlerinde Czerniecki adındaki komşuları yardımcı olmuştur. Ancak Czernieckiler de imkânlarının kısıtlı olması nedeniyle Magda'ya yeterince yardımcı olamamışlardır. Açık bir biçimde Magda'nın komşularıyla olan yardımlaşma olgusunun, toplumsal bir gelişimi ve hayatta kalma mücadelesini ifade etmesi bakımında pozitivist ilkelerle örtüştüğü yorumunda bulunmak mümkündür. Kader birliği içinde oldukları komşularının gücü bir yere kadar olduğundan Magda, yabancı birisi konumundaki Alman asıllı tefeci Just'tan ödemekte zorluk çekeceğini bilerek borç para alarak iktisadi olarak ailenin geçimini temin etmeye çalışmıştır. Bu sıkıntının Bartek'in cepheden dönmesiyle son bulacağını ümit etmiştir.

> "Bartek cephede sıkça duyduğu kelimeleri, bir nöbet geçiriyor gibi tekrar ediyordu. En sonunda „*Halt*!" dediğinde karısı Magda bir anda olduğu yerde korkudan havaya sıçramıştı.
>
> — Delirdin mi ne?
>
> — Nasılsın Magda!… Sana nasıl olduğunu sorduysam, nasılsın diye soruyorumdur? Fransızca mı konuşayım, dangalak?… Musiu, musiu, musiu! Anlıyor musun?
>
> — Herif, senin neyin var?
>
> — Asıl senin neyin var! *Was? Done dine?* Anlıyor musun?
>
> Magda'nın beyninde adeta şimşekler çakmaya başladı.
>
> — Hangi dilde geveliyorsun sen? Lehçe konuşamıyor musun sen? Kestane seni! Gerçekten soruyorum! Sana ne yaptılar!"[743]

Daha önce Polonyalıların hayatlarında ilk defa tecrübe ettiği cephe şartlarında bir düzensizlikle karşı karşıya kaldıklarından bahsetmiştik. Bu düzensiz şartların kısa bir süre

[743] Sienkiewicz, 1947b, s. 14-15.

sonra düzen içine girebilmesi için askerlerin, komutanların emirlerini harfi harfine gerçekleştirme kararlılığı içinde olmalarından ve bu komutanlara Tanrı'nın görevlerini yüklemelerinden "otoriteye tapınma durumunda" oldukları yorumuna ulaşabiliriz. Öyküye konu savaş çerçevesinde Bartek'in otorite olarak kabul ettiği komutanların düzeni oluşturmada eksik kalması, üstelik kahramanımızın bireysel başarısına karşın düşük rütbeli de olsa askeri bir unvan vermeyip kendi kurdukları Alman disiplinini dayatmaları, Bartek'te zamanla onarılması kolay olmayan travmaya neden olmuştur. Bartek'in, karısı Magda ile olan iletişim bozukluğu söz konusu travmanın bir sonucudur.

Savaş durumundan bağımsız genel bir yoruma ulaşmak istersek; Prusya'nın, Polonyalıların kültürlerinin temel taşını oluşturan Tanrı (Katoliklik) kavramının, alışık oldukları düzen ve değerlerinin meydana getirdiği olguların dışında kalan tutarsız eylemlerinin bu toplumda bir travmaya neden olduğunu iddia edebiliriz. Bu sebepten Polonyalıların kendi aralarında iletişim kopukluğunu ve bu doğrultuda bireylerin topluma yabancılaşmasını beraberinde getirmektedir. Beliren bu olgu nedeniyle Polonyalılar pozitivist ilkeler temelinde gelişim göstermelerinin oldukça zor olduğunu anlayabiliriz.

"…Pognębinli yaşlı ve bilge bir çiftçi olan Maciej Kierz başını sallamaya başladı:

- Ah, Almanya korkunç bir savaş kazandı ve biz de onlara yardım ettik; ama buradan ne çıkacak, bir tek Tanrı bilir.

Bartek ona baktı.

- Neden bahsediyorsun?

- Almanlar zaten bize saygı duymak istemezler ve şimdi o burnu havada olanlar, Tanrı'ya artık ihtiyaçları yokmuş gibi. Ve bizi daha da kötüye kullanacaklar, hatta bizi aşağılayacaklar.

- Bu doğru değil!" dedi Bartek.

Pognębinlı yaşlı Kierz'in o kadar ağırlığı vardı ki bütün köy onunla aynı düşüncelere sahip olma gereği duyuyordu ve onunla ters düşme cesareti gösteremiyordu, ama şimdi Bartek de bir ağırlığa sahipti.

Yine de etrafındaki insanlar Bartek'e sinirle ve hatta biraz öfkeyle baktılar.

- Maciej ile ne tartışıyorsun? ... Kimsin sen? ...

- Maciej'den bana ne! Böyle insanlarla konuşmam, anladın mı! Steinmec ile konuşmadım mı yani? Peki siz? Maciej'in sözleri uydurma, sadece uyduruyor. Burada daha iyi olacağız.

Maciej bir an Bartek'e baktı.

- Ah, seni aptal! dedi.

Bartek masaya yumruğuyla vurarak tüm bardakları ve kupaları zıplattı."[744]

Bartek, cephede hemşerisi Wojciech'in adeta ikizini kendi köyünde bulmuştu. Yaşlılığından ve tecrübeleri dolayısıyla bilge olarak kabul edilen Maciej Kierz, Almanların kendilerini daha fazla kötüye kullanacaklarından bahsederek (expediency) Kassandra[745] gibi geleceği okumuştu. Artık Alman kimliğine yakınlık duyan Bartek, Maciej'in bu sözlerine karşı çıksa da; köyün geri kalanı bu yaşlı bilgenin düşüncelerinin doğru olduğunu düşünmektedir. Köylülerin, Maciej'in sözlerini kendilerince yorumlamadan onay vermelerine dikkati çektiğimizde gelenekçi karakterlerinin olduğu kanaatine ulaşabiliriz. Sienkiewicz açısından Bartek nasıl komutanları bir otorite kabul etmişse; köylüler de bir o kadar bu yaşlı Maciej'i otorite kabul ederek Polonya kültürünün sadık bireyleri oldukları görülmektedir.

[744] Sienkiewicz, 1947b, s. 16.

[745] Antik Yunan toplumunda kâhinlik yetisine sahip kadın

Bu noktada Poznanlı köylülerin bu yaşlı bilgenin sözlerini onaylama hislerinin zeminini, Prusya'nın bu toplumu tarımla uğraşmaya şart koşan ve de işçi sınıfına hapseden yönetim anlayışı neticesinde kapalı toplum olmalarında aramak gerekmektedir. Dolayısıyla Prusyalı ve Prusya yönetimine ya da kimliğine yakın kimselerin o döneme has "yatay toplumun", köylülerin ise aralarından saygın görülen birisinin sözünü dinleyerek bir tepki oluşturmalarıyla "dikey toplumun" tipik örneklerini verdiklerini görmekteyiz.[746] Dikey toplumun farklı bir kültüre sahip insanları aralarına kabul etmekte oldukça yüksek duvarlar örmesi en belirgin özelliğidir. Artık Alman kimliğini kabullenen ya da bu kimliğe yakınlık duyan Bartek, görüldüğü üzere içinde yaşadığı toplum arasına kabul edilmek istenmez.

> "…Magda cevap vermek yerine kendisine bakan köylülere döndü ve yakınmaya başladı:
>
> - Ey komşular!, … (Bartek) Geri döndü, iyi olduğuna ne kadar sevindim, ama sarhoş olarak geri döndü. Tanrı'yı ve Lehçeyi unutmuş. Uyudu, ayıldı ve yine içmeye başladı. Şimdi benim kazandığımla ödüyor, içtiklerini. Bu parayı nereden buldu? Bu para, benim alın terim değil mi? Nedir? O artık bir Katolik değil, bir erkek değil, o, saçma sapan Almanca konuşan ve ele geçirilmiş bir Alman. Uyumsuz/geçimsiz, bu...
>
> Burada kadın gözyaşlarına boğuldu, sonra sesini bir nebze daha yükseltti:
>
> - Aptaldı ama iyiydi; ama şimdi bundan ne çıkardılar? Akşam onu bekledim, sabah onu bekledim; onu tekrar görmek için yaşadım. Tesellisi yok bunun! Tanrı büyüktür! Tanrım sabrediyorum!… Bırak da kalsın, (Tanrı) merhametini gösterene kadar Alman kalsın!"[747]

[746] Yatay ve Dikey toplumsal yapı hakkında bilgi edinmek için bkz. Smith, 1998, s. 193); (Smith, 1991, s. 52-53.; Gellner, 1992, s. 31-35.

[747] Sienkiewicz, 1947b, s. 19.

Magda, Bartek'in Alman kimliğini kabul etmesine çok içerlemiştir. Ama daha önce ifade edildiği gibi aileyi çeviren ve yön veren Magda idi. Sienkiewicz, ister savaştan önce, ister savaştan sonra Magda'nın ailesinin üzerine titremesini ve bir şekilde bu aileyi ayakta tutmaya çalışmasını betimleyerek Polonya kadınının gücünü ve azmini göstermek istemiştir. Magda karakteriyle kadının pozitivist dönemde daha ön plana çıkarılması gerektiğinin mesajını vermek istemiştir. Sienkiewicz'in genel olarak bu öyküsünde Magda'nın, başka bir deyişle kadının Polonya kültürünün ve geleneklerinin taşıyıcısı ve savunucusu olduğu ifade edilmiştir. Magda o kadar çaba gösterse de kocası Bartek'in Almanlaşmasına, inancını kaybetmesine ve hayatını zevke adamasına karşın; mücadeleden kopmamakta kararlıdır. Magda'nın yılmaz kişiliğiyle Polonya için kadınların cephe gerisinde hem iktisadi hem de ruhsal bir motivasyon olduğunu anlayabilmemiz mümkündür.

> "Bir keresinde evinin önünde otururken, Franek, okuldan dönüyordu ve onun ağlamasını duydu. Bartek, ağzından pipoyu çıkardı.
>
> — Franek, ne oldu?
>
> — Asıl sana nolmuş?....— Franek hıçkırarak tekrarladı..
>
> — Ne için ağlıyorsun?
>
> — Ama dayak yiyince, ne için ağlamayayım.…
>
> — Kim sana dayak attı?
>
> — Boege!
>
> Boege, Pognębin'de öğremenlik yapıyordu.
>
> — Peki, ne hakla sana dayak attı?
>
> — Olan oldu artık!

Magda bahçede çapa yaparken, hemen çitlerin üzerinden atlayıp da geldi ve elinde orak ile çocuğa yaklaştı.

— Ne yaptın? — diye sordu.

— Ne yapmaması gerekiyordu ki? Jeno Boege bana Polonya domuzlarından olduğumu söyleyerek hakaret etti ve tokadı vurdu. Fransızların şimdi burayı işgal ettiğinde, bizden (Prusyalılardan) daha güçlü oldukları için bize iyi bir tekme vuracaklarından bahsetti. Ben hiçbir şey demedim. Dünyadaki en büyük insan kimdir diye sordu, Kutsal Babamız olduğunu söyledim ve bana bir tokat attı. Bir anda canım acıdığı için bağırdım ve bana Polonyalı domuz dedi...

Magda yüzünü elleriyle kapatıp Bartek'e dönerek:

- Duyuyor musun! Duyuyor musun!... Sen git Fransızlarla savaş, sonra da tuluma dönmüş Alman bir it çocuğa!.. tutsun aşağılasın!... Sen git savaşa… Sopayla çocuğu gebertsin: madalyonun var haa… içine tüküreyim…"[748]

Bartek için düşüncelerinin yanlış olduğunu en somut biçimde gösteren olgu, küçük oğlun Franek'in okuldan ağlayarak dönmesi olmuştur. Polonyalılara olan nefretinin bir uzantısı olarak yorumlanabilecek tutumla Prusyalı öğretmen Boege'nin, Franek'i "domuz" ifadesiyle aşağılaması ve Prusyalıların, Polonyalıları buradan defetmeyi beceremediğini, ancak Fransızların bunu yapacağından bahsetmesi Bartek'in gerçeği görmesi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Oğluna karşı gösterilen bu tutumun adil olmadığını düşünen Bartek, Prusya için verdiği mücadelenin karşılığının bu olmadığını ifade etmek için öğretmen Boege ile görüşmeye karar vermiştir. Magda'nın Bartek'in yüzüne sarf ettiği bu ifadeler, onun Boege ile konuşması gerektiğini ayrıca kesinleştirmiştir.

[748] Sienkiewicz, 1947c, s. 2-3.

Boege'nin karşısına çıkan Bartek "*Seni de döverim, yoz Polonyalı seni! Sana burada efendinin kim olduğunu gösteririz. Cehenneme kadar yolun var, istersen mahkemeye şikâyete git!..*"[749] sözleriyle hiç beklemediği bir hakarete maruz kalmıştır. Bartek, bu ifadeleri kaldıramadığı için Boege ile kavgaya başlamış, Boege'nin yardım çığlıkları üzerine oğlu da kavgaya karışmıştır. Ardından öğretmenin Alman komşuları da Bartek'in üzerine gitmişlerdi.

> "…Boege'nin oğlu da müdahil oldu ama Bartek sonunda her ikisini de hakladı. Boege'nin karısı evden dışarı fırlayarak hem kocası hem de oğlu için yardım çığlıkları atmaya başladı. Bir düzine kadar Alman, Bartek'e saldırdı ve önce sopalarla, sonra yumruklarıyla vurmaya başladı. Bartek'i düşmanlarından ayırt etmenin zor olduğu genel bir kafa karışıklığı ortaya çıktı; bir düzine kadar beden, hareket eden tek bir kütle halindeydi."[750]
>
> "Pognębina'da Bartek'in evine, direniş bekleyen beş adet silahlı jandarma onu tutuklamaya geldi. Bartek'in direniş göstermemesine dahi şaşırmışlardı. Bartek, direnişi bile aklının ucundan geçirmemişti. Jandarma, Bartek'e arabaya geçmesini emretti ve Bartek de geçip oturdu. Bu sırada Bartek'in karısı Magda bu duruma şaşırarak:
>
> - Oyy! Fransızlara karşı savaşman mı gerekiyordu. İşte bak eline ne geçti, eline ne geçti.
>
> - Sus, seni aptal! - diyen Bartek, gülümseyerek arabaya doğru yürümeye başladı.
>
> - Ona, kimin canını yaktığını göstereceğim - dedi arabadan seslenerek.
>
> Boynundaki haçla bir galibiyet kazanmış gibi mahkemeye gitti."[751]

[749] Sienkiewicz, 1947c, s. 4

[750] Sienkiewicz, 1947c, s. 5-6.

[751] Sienkiewicz, 1947c, s. 7.

Boege'nin oğlunun, Bartek'in kafasına sert bir cisimle vurması neticesinde Bartek yerde yarı baygın uzanmıştır. Kavga sırasında Prusyalı öğretmenin komşuları jandarmayı çoktan çağırmıştı. Jandarmanın, onu alırken bir tepki göstermemesi Prusya için verdiği hizmetin karşılığını Prusya adaletinin vereceğine yönelik mutlak inanç olmuştur. Hastane yüzü görmeden Bartek, Prusya savcısının karşısına çıkmış ve savcının adil bir karar vereceğini ümit ederken, hapis ve tazminatla cezalandırıldığına dair kararla karşılaşmıştır. Öğretmen Boege'nin komşularının örgütlü bir biçimde masum Bartek'e karşı şiddet göstermesi bir yana; Prusya mahkemesinin dahi hak ve hukuk gözetmeden soydaşlarının yanında bulunması halkın gösterdiğine benzer bir örgütlülüğün, kurumsal kimliğini yansıtması bakımından dikkati çekmektedir.

> "Ancak zaman zaman, beyin kanaması geçirmiş birinin geçici bir iyileşme gösterdiği -bilimsel bir ifadeyle- *lucida intervalla* durumunda, Bartek'in aklına Fransızlar ile savaşmanın gereksiz olduğu düşünceleri geliyordu."[752]

> "Bartek hapishane hastanesinde bitkin, depresif ve hastaydı. Şikâyet yazıp şikâyetini iletmek istedi ancak şikâyet kabul edilmedi. "Posener Zeitung"un yazıları, Bartek'e yönelik hükümet çevrelerinin düşüncelerini onaylamayarak biçimlendiriyordu. Çünkü o hükümet, „son savaşta vatanı için sevgi ifadesini ve hayatını sunan" barışçıl Alman halkının üzerinden dikkatini eksik edebilirdi? Buna bağlı olarak Bartek'in şikâyeti geri çevrildi. Bu sebeple onun depresyona girmesinde şaşılacak bir taraf yok."[753]

> "Artık kader Bartek'in yüzüne güldü sayılır. Kışa kadar sağlık durumundan dolayı serbest bırakılacağının haberini aldı. Ancak hapishane komutanı onu karşısına getirmelerini istemişti. Cephede bütün madolyonları ve zafer flamalarını ele geçiren

[752] Sienkiewicz, 1947c, s. 9.

[753] Sienkiewicz, 1947c, s. 11.

yoksul köylü (Bartek) artık her bir üniformadan, ölümden daha fazla korkmaya başlamıştı."[754]

Bartek bundan sonra bir süre hapishane hastanesinde mahkûmiyet altında kalmıştır.[755] Hastanede tedavisi sürerken daha yeni başından geçen olaylar ile cephede verdiği mücadeleleri kalbinde tartma imkânı bulmuştur. Verdiği mücadelelerin karşılığını adaletsizlik ile aldığından ne kadar büyük bir hata yaptığının farkına varmıştır. Bartek'in kaderi artık hapishane dışında bulunan karısı ve soydaşlarının mücadelesine bağlıdır. Bartek için oluşan bu belirsizlik, mücadeleden kendisini yoksun kılmasına neden olmuştur. İnsanın mücadeleden yoksun kalmasının, ruhsal sıkıntılara neden olması oldukça doğal karşılanmalıdır. Beklemediği an Prusyalı askerlerin ani kararları karşısında çaresiz kalacağını bilen Bartek'in kaderini artık düşman olduğuna inandığı Prusyalıların belirleyecek olması, onu oldukça rahasız etmiştir. Bartek'in içinde, kaderini değiştirecek söz konusu beklenmedik kararları verecek kişilerin üniformalı askerler olmasıyla bu meslek grubuna karşı bir korku oluşmuştur.

"Posener Zeitung gazetesi mahkemeye dair incelemesinde „Her yönüyle Suçlu" diye başlık atmıştı. Bu haberde: „Mahkeme ilamı okunurken en ufak bir pişmanlık belirtisi göstermemekle kalmadı, aynı zamanda kötü ifadelerle hakaret etmeye başladı ve devlete yönelik ettiği hizmetlere binaen sitem etmeye başladı ki savcının, Alman ulusuna karşı böyle bir hakarete sessiz kalarak yeni davalar oluşturmamasına şaşırmak gerekir" diye yazmıştı."[756]

Bartek ile Boege arasında geçen olay sadece mahkemeye taşınarak bitmemiş; ulusal medyada da yankı bulmuştur. Posener Zeitung gazetesi, *Kulturkampf*'ın

[754] Sienkiewicz, 1947c, s. 16.
[755] Sienkiewicz, 1947c, s. 7-8.
[756] Sienkiewicz, 1947c, s. 8.

oluşturduğu şartların bir uzamı olarak yorumlayabileceğimiz bir başlık ile bu zavallı Polonyalı hakkında mahkûmiyet kararının mutlaklığını ve haklılığını toplum nezdinde içselleştirmeye çalışmıştır. Bir Polonyalı ve bir Alman arasında geçen olayı tek taraflı ele alan gazete, kamuoyunda kendi kontrolleri çerçevesinde Alman soydaşlarının, Polonyalılara üstün olduklarının ve Prusya devletinin kurumlarıyla beraber adil ve dokunulmaz olduğunun bilincini oluşturmaya çalışmıştır. Böylece medya, Prusya devletinin halkıyla ve kurumlarıyla iç içe izlenimi vererek Polonyalılar arasında bir korku oluşturmaya çalışmıştır. Bu haberin verdiği mesaj itibariyle endişe duymaları beklenen Polonyalıların, örgütlenerek hem bir başkaldırıya hem de kurumlara yönelik eleştiride bulunmalarının önünün alınması amaçlandığı görülmektedir. Dolaylı da olsa medyanın ilettiği tehdidin ileri safhası olarak, bir eleştiri dahi yapamayacak duruma gelen Polonyalıların ister iktisadi ister kültürel gelişimlerine yönelik örgütlü bir biçimde eylemde bulunmaktan çekineceği doğal olarak tahmin edilebilir.

> "Ancak Boege'nin tutumunun, hiç bir toplumsal karşılık uyandırmadığını ifade edersek haksızlık yapmış oluruz. Gerçekten de öyleydi. … Polonyalı bir vekil/elçi, Poznan'daki Polonyalılara karşı tutumun nasıl değiştiğini; savaş sırasında Poznan Alayı tarafından verilen kahramanlık ve gazilik payeleri hatırına, Poznan eyaletinde daha fazla insan haklarına özen göstermeleri gerektiğini; neticede Pognębinli Boege'nin, Polonyalı bir çocuğu döverek, ona Polonya domuzu yakıştırması yaparak ve böylesi bir savaş sonrası yeni gelen toplumun, Aborjinleri[757] tekmeleyip dışarı atacağını vaat ederek öğretmenlik mesleğini nasıl kötüye kullandığını etkili bir biçimde ifade etmişti."[758]

[757] Polonyalıları bu toprakların insanı görmediklerini vurgulamak açısından bu ismi kullanmıştır.
[758] Sienkiewicz, 1947c, s. 8.

Polonyalı vekilin bu ifadeleri muhafazakârlar, ulusal liberaller ve sosyalistler gibi Polonyalı toplum arasında bir farkındalık oluşturma safhasını başlatırken, yine de bu gruplar kültür çatımasına girmemek için günlük hayatlarına dönmeye karar verdiler. Bartek'e karşı Prusyalı öğretmenden başlayarak, öğretmenin komuşularının örgütlü hareket etmesi, mahkeme ve basın gibi kurumların Prusyalılar tarafında konumlanması dikkate alınacak olursa, Pognębin halkının hiçbir tepki göstermeden günlük işlerine dönmesini ancak içlerine salınan korkuyla açıklayabiliriz. Pognębin halkının Prusya'nın takdirine kendilerini bırakarak kaderine boyun eğdikleri açıkça görülmektedir.

Bartek'in bu durumundan ötürü Magda tekrar savaş döneminde olduğu gibi, hatta daha da kötü günler geçirmeye başlamıştır. Magda, artık Bartek'e çıkan cezayı bir şekilde ödemek zorundadır. Pognębin kilisesinin kasasında para kalmamış, köy halkı zaten yoksul, hasadı toplamak için henüz erken ve ineklerini satacak olsa nasıl geçineceğini düşünmüştür. Bartek'e verilen cezanın değiştirilmesi için dilekçe vermiş olsa da dilekçesine cevap dahi alamamıştı. Pognębin magnadı Jarzynski'den yardım dilemeye niyetlendi ama magnat Varşova'ya evlenmeye gitmişti.

Daha önce faizle borç aldığı Just, tekrar Magda'nın evine gelip parasını istemiştir. Geçmişte aldığı borcu ödeyemeyen çaresiz Magda, yaşadığı olaylar yüzünden zihni bulanık olduğu için Just'un daha yüksek faizle yeni bir borç teklifini kabul etmek durumunda kalmıştır. Söz konusu yeni borç kapsamında Just, Magda'nın bütün mülkünü alabilecekti. Magda, her ne kadar Just'un bu teklifini memnuniyetle kabul etmek istese de bu Lutheran tefecinin tutumundan şüphe ederek Pognębin rahibine danışmıştır. Rahip, bu faizin çok yüksek olduğunu ve adil olmadığını söylese de Magda çaresizdir.[759] Bu noktada Prusyalıların, Polonya toplumunun zor koşullarından istifade ederek nasıl

[759] Sienkiewicz, 1947c, s. 10-11.

zenginleştiğine, aynı zamanda sömürgeci karakterlerinin nasıl ortaya çıktığına dair işaretler söz konusudur. Bu bağlamda Polonyalıların iktisadi ve kültürel olarak gelişim göstermesinin oldukça zor olduğu fark edilebilir.

> "Magda, kocasını ziyarete gittiğinde yaşadıkları köyün magnatının evlenerek geri döndüğünün haberini verdi. Bartek, bu habere bir anlam veremedi. Magda, anlatmaya devam ederek bu genç evli bayanın evine yardım dilemeye gittiğini ve sıcak karşılandığını ifade etmişti. Bu sırada (iki kadının yanına gelen) magnatın, karısının yanında çok ağır bir cezaya maruz kaldıklarını söylemekle beraber Magda'ya Just'tan kurtarmak için elinden geldiğince yardım edeceğini vaat ettiğini belirtti. Bu haberin ardından Magda, Bartek'i rahatlatmak için magnatın Pognębin'deki Almanları satın alacak kadar zengin olduğunu, magnatın kendisine yakında seçimlerin olacağını halkın Almanlara hiçbir şekilde oy vermeyeceklerini, yine de Just'a parasını vereceğini ve Boege'yi yola getireceğinden bahsettiğini, kendisinin (Bartek'in) sağlığının kötü olduğundan dolayı doktorla konuşup bir sağlık raporu yazmasını rica edeceğini vs anlattı."[760]

İçinden geçtiği zor süreci atlatmak için çareyi kendi toplumunda arayan Magda, nihayetinde magnat Jerzynski'ye ve onun yeni hanımına rast gelmiştir. Yeni hanımefendinin oldukça sevecen ve ılımlı yaklaşması, Magda için bahsedilene benzer bir biçimde Polonya kadını için tipik bir figür çizmektedir. Magda'nın aradığı yardımı zengin bir Polonyalıdan bulması da pozitivizm bağlamında zenginleşen Polonyalıların, kendi toplumuna en zor zamanlarında nasıl yardımda bulunabileceklerine dair küçük bir örnek vermektedir. Magnat Jerzynski'nin Almanları satın alabilecek kadar zengin olduğu söylemini, faizci Just'un nasıl paragöz olmasıyla ve mahkemenin Bartek'i ağır bir para cezasına çarptırmaktan geri durmamasıyla örtüştürecek olursak; Sienkiewicz, Almanların

[760] Sienkiewicz, 1947c, s. 15.

para üzerine inşa edilen erdemlerinin olduğunu ve bu sebeple paraya dair oluşan zaaflarıyla ilkelerinden vazgeçebilecek bir toplum olduğuna dair bir izlenim vermek istemiştir. Ama Sienkiewicz, her şeyden önemlisi zenginleşen Polonyalıların, kendilerinin ve halkının karşısında duran engelleri aşabilmek için zenginliklerini bir araç olarak kullanabileceklerine dair mesaj vermek istemiştir.

> "Berlin'de vekil ölmüştü, yeni seçimler geldi
>
> — Sen, Polonya sığırı (Du polnisches Vieh)! Bay Jarzynski'ye oy vermemeye çalış, çalış!
>
> Hapisteki subaylar, bu anda aslan gibi vahşi bir surat takındılar. Bunlardan biri ağzında puroyu ısırarak hapishane komutanının ardından „Çalış!" diye tekrarladı ve Bartek'in nefesi kesildi adeta. … Daha önce kendisine Bay Krzywda Wıelkalı Szulberg'e oy vermesi emredildi. Bu emrin üzerinde düşünmedi, Pognębina'ya gittiği için derin bir nefes aldı. Çünkü hasat zamanı evinde olabilecekti ve Just'a olan borcu ödeyecekti."[761]

Jerzynski, sözünde durmuş ve Bartek'in bir sonraki kışa kadar hapisten çıkması için gerekli girişimlerde bulunmuştur. Aynı zamanda Berlin'deki vekil ölmüş ve seçimler yaklaşmıştır. Jerzynski de bu seçimlerde adaydır. Diğer bir taraftan Prusyalılar için de bu seçim önemlidir, bu nedenle Szulberg'in kazanması gerekiyordu. Hapishanedeki Prusyalı komutan, Bartek'i serbest bırakmadan önce Polonyalı adaya oy vermemesini ağır bir biçimde tembihlemiştir. Komutanın sözü, artık üniformalı Prusyalılardan korkan Bartek'in zihninde yer etmiştir. Karısı Magda, Jerzynski'nin kazanması için olağanüstü bir mücadele göstermiştir. Çevre halkını etkileyecek kadar da belagat yetisi dahi

[761] Sienkiewicz, 1947c, s. 16.

edinebilmiştir. Magda'nın bu çabasıyla bir kadının çabasıyla toplum kaderinin değişebileceğine işaret edilmiştir.

Seçim zamanı geldiğinde Jerzynski'ye ilk ulaşan haberle kazandığı ilan edilmiş ve köyde büyük bir coşku kopmuştur.[762] Ancak bu coşku kısa sürmüştür. Jerzynski'nin seçimi kaybettiği haberi bu sefer gelmiş, şaşkınlık içinde böyle birşeyin nasıl olabileceği sorgulanmıştır. Birisi Bartek'in Szulberg'e oy verdiğini gördüğünü itiraf etmiştir. Bartek'in bu tutumundan dolayı Bartek ve ailesi Pognębin'den dışlanmıştır. Aile, şehre taşınmak zorunda kalmıştır. Jerzynskiler ise Pognębin'den taşınarak Druznie'de kendilerine yeni bir hayat kurmuşlardır.

Öykünün başkahramanı Bartek'in cepheye gittiği dönem ile kötü günleri yaşamaya başladığı zaman dilimi aralığına odaklanırsak, onun Prusya (veya Almanlar) ile ilişkisinin temelinde kendi kültürünü oluşturan değerlerden bihaber olmasının yattığını görürüz. Değerlerinin bilincinde olmayan bir insandan beklendiği gibi Bartek'ten de bir başkasının kültürünü "üst kimlik" olarak benimsemesi ve bu bağlamda Bartek'in pasif bir karakterde olmasını beklemek oldukça doğaldır. Örneğin; Bartek'in, cephede kazandığı başarılarından dolayı (aslında düşman kabul edilen) alay komutanından takdir ve madalya alarak gururlanmasından, aynı zamanda -Polonyalıların tarihsel ve kültürel temelde daha fazla yakınlık duyduğu- Fransızların köy ve kiliselerinin harap edilmesinden duyduğu gururu ifade eden mektubundan da bu gerçek açıkça belirgindir.[763] Kendine göre küçük bir çiftliğe sahip olmasını ve ailesiyle mutlu ve mesut bir hayat sürmesini kendisi için yeterli bir zenginlik görerek, daha fazla gelişim göstermeye çaba sarf etmemesi de bu gerekçelere eklenebilir.[764] Eğitimsiz ve saf Bartek'in, bireysel gelişim göstermeyerek

[762] Sienkiewicz, 1947c, s. 20.

[763] Sienkiewicz, 1947b, s. 5.

[764] "*Besili bir at – bir karım, adı Magda / Tanrı'dan başka ne istenebilir – verdi işte vereceği kadar*" bkz. Sienkiewicz, 1947b, s. 3.

diğer toplumlar arasında ulusal değerlerinin kanıksanmasına ve ilerlemesine katkıda bulunması beklenemezdi. Ancak hayatında mutluluğu sağlayan unsurların devamını ve güvenliğini sağlayacak siyasi yapının önemini düşünmemesi Bartek'in eksik düşündüğü şeydi. Üstünde yaşadığı topraklar Prusya tarafından yönetilmekteydi. Bartek ve ailesi, bu devletin yasalarına ve yönetim biçimine tabiydi.

Farklı bir devlet ve toplum, bu farklılığa göre oluşan kanunlar ve politika; Polonyalıların alışık olmadıkları bir düzen içinde yaşamalarına neden olmuştur. Üstelik Prusya halkının dahi kendi kurumlarını ve toplumunu Polonyalılara üstün görerek, Prusya kurumlarını arkalarına alarak Polonyalıların zayıf ve çaresiz durumunu kendi çıkarları doğrultusunda kullandıklarını öyküde birçok yerde görebiliyoruz. Dolayısıyla Sienkiewicz'in Prusya devletinin, halkıyla ve kurumlarıyla Polonyalıları önemli ölçüde dışa kapalı bir toplum haline dönüştürdüğüne işaret ettiği yorumunda bulunabiliriz.

Öyküde Prusya'nın ekonomik, eğitimsel ve kültürel açıdan Polonyalıları o kadar baskılamasına karşın yine de Wojciech, Maciej Kierz, Polonyalı vekil ve Magda gibi karakterler üzerinden az sayıda da olsa Polonyalı bilincinin mevcut olduğunu anlıyoruz. Öyküde görüldüğü gibi bu az sayıdaki Polonyalı, diğer soydaşları arasında farkındalık meydana getirebilecek etkiye sahiptir. Bu bağlamda daha önce bahsettiğimiz "içeri ve dışarı" kavramlarının arasında bir "orta"nın meydana geldiğini iddia edebiliriz. Söz konusu "orta" kavramına karşılık gelen Polonyalıların, tarihsel ve kültürel vb. gerekçelerle farklı kabul edildiğinden "dışarı" sınıfına alınmaları gerekiyor gibi görünebilir. Ancak silahsızlandırılan, eğitimden ve eleştiriden vs. yoksun bırakılan bu toplumun, Prusya devletinin hükmü altında pasifleştirildiği dikkate alınmalıdır.

Diğer bir taraftan öyküde ele alınmamış olsa da tarihsel gerçeklik temelinde *Kulturkampf* politikası aracılığıyla (tamamen Almanlaşma değilse de) Polonyalılar arasında kültürel ve ekonomik yakınlık duygusunun oluştuğunu unutmamalıyız. Bu

durum, Prusya nezdinde Polonyalıların göreceli olarak "içeri" sınıfına alınması gerektiğini düşündürebilir. Az önce isimleri geçen Polonyalı karakterlerin gerçekleştirmeleri olası Polonyalı bilincinin, pasifleşen Polonya toplumunu "içeri"den düşmanlığı ve düşmandan yana olduğunu ifade eden "dışarı"ya geçirme dinamiğine sahip olması nedeniyle Polonyalıları "orta"ya konumlandırmamıza neden olmuştur. Sahip olduğu erkin devamlılığı açısından Prusya'nın, -öyküde yer yer ifade edildiği gibi- askeri ve adli kurumlarıyla haksızlığı gerçekleştirmesi "orta"nın yok edilmesini amaçladığını iddia edebiliriz. Böylece Prusya, "orta"nın düşman görülen "dışarı" ile iş birliği içine girmesini engellemiş olacaktı. Öyküde geçen Polonyalı esirlerin Fransa safında savaşmış olmaları buna en belirgin örnektir.

Polonyalılık bilinci konusunda dikkatimizi çeken belirgin karakterlerden bir tanesi de Magda'dır. Magda, Polonya değerlerinin savunucusu ve ailesine sahip çıkan bir kadındır. Erkeğin eksik olduğu noktalarda tamamlayıcı niteliğe sahip olmasından ziyade aileyi çevirmesiyle liderlik vasfı taşıyan bir figürdür. Magda'nın seçim döneminde çevre bölgelerde yaşayan insanları ikna etmede başarı göstermesini, kadınların demokraside etkin olabileceği yorumuna ulaşmak mümkündür. Aynı zamanda Magda'nın, Bayan Jerzynska ile ortak hareket etmesi örneğinden hareketle kadınların örgütlü hareket etme yetilerinin olduğunu ve böylece Polonya'nın kaderini değiştirebilecek güçlerinin olduğunu anlıyoruz. Özellikle Magda'nın ailesi ve çevre halkı üzerinde olan bu etkisini dikkate alarak, kadınları örgütlülüğü meydana getiren ve ulusal değerlerin hayatta kalmasını sağlayan figürler olarak değerlendirmemiz gerekir.

Bartek gibi eğitimsiz ve saf bireylerin yabancı bir toplumun değerlerini içselleştirmesi, öyküde görüldüğü üzere Polonya örgütlülüğünü engellemede ve ulusal değerlerinin yok olmasında önemli bir etken olduğu belirgindir. Başka bir kimliği benimseme, Bartek örneğinde olduğu gibi kendinden olana güvenmemekle, kendi

değerlerini yok saymakla sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla kendinden olana yabancılaşmaya neden olmaktadır. Söz konusu yabancılaşma, örgütlülüğün çözülmesi ve toplumsal gelişimin bertaraf edilmesiyle sonuçlanmaktadır. Kendinden olana yabancılaşma, sadece düşman kavramının yerini tutan "dışarı"nın "içeri"ye korku salmasına açık kapı bırakmakla kalmayıp aynı zamanda toplumun birbirine olan güveninin kırılmasına neden olmaktadır. Halkın, Polonyalı vekilin Bartek lehine verdiği konuşmasının ardından günlük işlerine dönmeyi yeğlemeleri; Alman asıllı Szulberg'e oy vermesi gerektiğine dair hapishane komutanının tehditkâr emrine Bartek'in riayet etmesi söz konusu korkuya belirgin örneklerdir.

4.2. Bolesław Prus'un Sanatına Genel Bir Bakış

Asıl adı Aleksander Głowacki olan Bolesław Prus, 20 Ağustos 1847'de Hrubieszów'da doğmuş ve 1912 yılında Varşova'da ölmüştür. Prus'un babası Prusya kökenli soylulardan Antoni Głowacki, annesi ise soylu bir aileden gelen Apolinia'dır. Soylu kökenli olmasına karşın tüm mal varlıklarını kaybeden aile Wołynie bölgesinde çiftliklerde kâhya olarak çalışarak geçimini sağlamıştır. Babası çalışmak için evi terk ederek Wołyn'a gitmiştir. Annesi[765] ise erken yaşta ölünce Prus'la anne tarafından akrabası Marcjanna ve sonra da teyzesi Domicella ilgilenmişlerdir. Büyük kardeşi Leon

[765] Özellikle Aleksander'ın daha beş yaşındayken akciğerinden rahatsızlığı olan annesinin ölmesi ve cenazesinin bulunduğu odaya götürülerek annesine son bakışı Aleksander'ın yaşlılığında bile unutamadığı bir travma olmuştur. Bu sahneyi 1876 yılında yayınladığı "Sieroca dola" (Bir yetimin kaderi) adındaki eserinde betimlemiştir. Aleksander'ın küçüklüğünde yaşadığı bu tecrübe, onun panik ataklar geçirmesine neden olmuştur. Aleksander'ın ölümünden hemen önce yarım kalmış eseri "Przemiany'da" (Değişimler) da genç kahramanın ormanda kaybolması sonucu panik atak geçirmesini betimlemiş olması, yazarın ruh halinin bir yansıması durumuna bir örnektir. Bkz. Piątkowska, M. (2017). *Prus - Śledztwo Biograficzne*. Kraków: Znak, s. 23.

ise okul çağında olduğundan Seweryn adındaki amcasının himayesine girmiştir.[766] Aleksander sekiz yaşındayken babasının öldüğü haberini almıştır.

> "Kimseyle bir bağım olmadan tabiatla yaşıyordum. Parkta her bir karınca yuvasının, tarlada her bir fare deliğinin, bahçedeki her bir köstebek yuvasının yerini biliyordum. Kuş yuvalarını ve sincapların meydana getirdikleri oyukları biliyordum. Evin etrafındaki her bir ıhlamur ağacının ıslıklarını ayırt edebiliyordum. Ağaçlardan esen rüzgârın sesini taklit edebiliyordum… Yıldızların titremesini seyrediyordum, gecenin sessizliği ile konuşuyordum. Öpecek kimse olmadığı için avludaki köpekleri öpüyordum. Annem uzun bir süre önce toprak altında dinlenmeye geçti. Hatta kendisini saran (kabir) taşın altında bir boşluk oluşmuştur, muhtemelen kabrin ortasına kadar. Bir gün içimde bir şeyler hissettim, oraya (annesinin mezarına) gittim, ona seslendim, kulağımı dayadım. Cevap verecek mi diye…. Hayır, hiçbir şey söylemedi. Gerçekten öldüğüne ikna oldum."[767]

Yoksul bir hayat süren Marcjanna, Maryski Enstitüsünde çalışmak zorunda olduğu için küçük Aleksander ile ilgilenememiştir. Bu nedenle Prus, hayatta kendisini savunmasız hissetmiştir. Marcjanna ile geçirdiği günleri *Grzechy Dzieciństwa* adlı eserinde anlatan Aleksander[768], Marcjanna'dan bulamadığı anne şefkatini tabiatta aradığını ifade etmiştir. Tabiatın varlığıyla bütünleşen Aleksander, tabiata karışmış ve böylelikle annesine de ulaşabileceğini hayal etmiştir. Hayattındaki bu yalnızlık hissi,

---

[766] Haziran 1852'de Aleksander beş yaşında iken, daha yeni gimnazyumu bitirmek üzere olan 18 yaşındaki Leon'un Szczebrzeszyń'daki okul Ruslar tarafından kapatılmıştır. Bunun üzerine Leon, Puław'a büyük annesinin yanına gelmiş ve burada iki kardeş yaklaşık bir yıl geçirmişlerdir. Bu süreç içerisinde Leon, kardeşi Aleksander'a Fransızca da öğretmiştir. Beraber geçirilen bir yıl, Aleksander'ın hafısızasında unutulmaz bir yer edinse de annesinin yokluğunu dolduramamıştır. Bkz. Piątkowska, 2017, s. 30.

[767] Prus, B. (1896). *Grzechy Dzieciństwa*. Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolffa, s. 9-10.

[768] Piątkowska, 2017, s. 28; ayrıca Marcjanna ile geçen ev hallerini 1874 yılında „Kolce" adındaki dergide satirik bir dille *Kłopoty babuni* eserinde konu almıştır. Bkz. Piątkowska, 2017, s. 31.

eserlerine de yansımış ve bu durum eserlerinin büyük çoğunluğunda geçen olayları, güçsüz ve kimsesiz kahramanların etrafında kurgulamasına yol açmıştır.[769] İlerleyen yıllarda teyzesi Domicella Olszewscy ile yaşamaya başladığında da benzer bir şekilde hissetmeye devam etmiştir. Çünkü Domicela, Prus yanındayken kendi yönettiği giyim tasarım mağazası/atelyesi ile ilgilenmiş ve Prus'un manevi bakımına gereken özeni göstermemiştir.

Eğitimine teyzesinin yanında Lublin'de başlayan Prus, daha sonra Siedlce ve Kielce'de devam etmiştir. Küçük Aleksander, teyzesinin evinde de kendisini rahat hissetmemiş ancak eve gelen elit ve zengin misafirlerden oldukça etkilenmiştir. Örneğin teyzesinin kocası Klemens, toplumsal faydayı amaçlayan sosyal projeleri evinde tartışmaya önem verirdi. Klemens yoksulların meseleleri, kadınların çalışma durumunu ve teknik ilerlemeler gibi konularını arkadaşlarıyla tartışırdı. Muhtemelen teyzesinin evinde yapılan böylesi tartışmalardan etkilenerek yazın hayatında pozitivist niteliklere oldukça fazla değinmiştir. Ancak Alaksander, *Sieroca dola* eserinde bu çifti tamamen kendisine yabancı insanlar olarak tasvir etmiştir.[770]

Büyük kardeşi Leon, Ocak 1862 yılında Siedlce'de bir lisede öğretmenlik yapmaya başlayınca kardeşi Aleksander'ı da yanına almıştır.[771] Aleksander, Leon'un etkisiyle 1863 Ocak Ayaklanmasında yer almıştır. Ocak Ayaklanmasından sonra eğitimine kaldığı yerden Lublin kentinde devam etmişti. Aleksander, Kısa bir süre sonra "Kurier Niedzielny"de ilk eseri olan *Pegasus'a* (Do pegaza) adlı şiiri yayınlanmıştır. Böylece edebiyat dünyasına küçük bir adım atmıştır. 1866 yılında Varşova Yüksek Okulunda (*Szkoła Główna*) Matematik-Fizik bölümünde okumaya başlamıştır. Aynı zamanda

[769] Piątkowska, 2017, s. 30.

[770] Piątkowska, 2017, s. 40.

[771] Piątkowska, 2017, s. 57.

Puław'da bulunan Köy ve Orman İktisadi Okulunda eğitim gördüyse de fizik bölümünde eğitimini bitirmek için Varşova'ya geri dönmüştür. Bu dönemlerde hem çeviri yaparak hem de "Kurier Swiąteczny" dergisinde mizah içerikli yazılar yazarak hayatını kazanmaya çalışmıştır.[772] Yazarlık kariyerine Varşova'da birkaç dergiye yazılar göndererek başlayan Aleksander, Ocak 1875'te anne tarafından kuzeni Oktawia Trembińska ile evlenmiştir.

> "Edebi çalışmalarımızın başlarında birbirinden farklı zevklerimiz ve fikirlerimiz olmasına karşın birbirimiz ile oldukça yakındık. Otuzlu yaşlarımızın sonlarına doğru Smolna sokağında üç odalı bir evde üç ay beraber yaşadık. Prus, o dönem için hiciv, kısa öyküler yazıyor ve bilimsel makaleler tercüme ediyordu…. Defalarca sanat konusunda hararetli tartışmalar yürütmüş olsak da bizi birbirimize bağlayan şey demokrasiye ve pozitivizme olan inancımız olmuştur. Ben, (Hippolite) Taine'ın teorisinin taraftarı olarak şiiri ve romantizmi savunurken; Prus hayalciliğe karşıydı ve sıkı bir utylitarizm savunucusuydu. Prus, kendine özgü bir orjinalliğe ve algıya sahipti."[773]

Kısa bir süre bir süreliğine beraber çalıştığı ve aynı evi paylaştığı Józef Kotarbiński'nin, Prus hakkında kendine özgü bir orjinalliğe sahip olduğuna dair kanısını, Prus'un hicivi kullanmadaki ustalığında aramak gerekmektedir. Bolesław Prus, hiciv konusunda Galiçyalı bir yazar olan Jan Lam'den[774] etkilenmiştir. Prus, pozitivist bir yazar

---

[772] Yüce, 2002, s. 234; ayrıca Bolesław Prus'un yazın hayatı ve eserleri hakkında geniş bir bilgi için bkz. 234-255

[773] akt. Jauksz, Marcin. (2018). Filozofia postrzegania. Początki literackie Bolesława Prusa w świetle psychologicznych dociekań Hipolita Taine'a. *Poznańskie Studia Polonistyczne*, Vol. 34/54, s. 185.

[774] Jan Lam (1838-1886), Livov gazetecileri arasında en bilineni ve tartışma yaratan gazetecisiydi. Galiçya'daki Polonya toplumu ve Galiçya'nın siyasi ve sosyal değerlerini ele alıyordu. Öyküleri, kısa öyküleri ve kronikleri genellikle satirik bir üslupla yazılmıştı. Ayrıca Avusturya hâkimiyetindeki Galiçya'nın sosyo-politik, kültürel ve günlük yaşamını tasvir etmiştir. Jan Lam, Germen kökenli ve Avsuturyalı bir bürokratın oğlu olarak, öykülerine kendini de katmış ve

olarak Lam'in eserlerini oldukça iyi bilmekle beraber onun üslubunu ve hicvini övmüştür.[775]

Aleksander Głowacki (Bolesław Prus), "Przegląd Tygodniowy" adındaki dergide Aleksander Świętowski'nin (1848-1938) kaleme aldığı *My i Wy* (Biz ve Siz) başlığı altındaki makalede genç yazarlara pozitivizm yaklaşımıyla edebiyatta yeni bir yol açılması gerektiğine dair düşünceye ilk cevap veren yazarlardan biridir.[776] Yazın hayatına 1872 yılında gazeteye yazdığı yazılarla giriş yapan Aleksandr aynı yıl *Opiekun Domowy* adındaki pozitivist dergide yazdığı yazılarla üne kavuşmaya başlamıştır. Yazarın ayrıca *Niwa* gibi birkaç dergide daha yazıları yayınlanmıştır. Bu dergilerde "Listy ze starego obozu" başlığı altındaki makalelerini Bolesław Prus adıyla kaleme almıştır. 1873 yılında *Mucha* adındaki mizah dergisinde yazı işleri müdürlüğü yapmıştır.[777] 1874 yılında ise iki haftada bir çıkan *Kolce*'de redaktörlük yapmıştır. 1874 yılında *Gazeta Polska*'da yazarken *Kurier Warszawski* adındaki gazeteden teklif alarak gazetenin yayın müdürlüğüne terfi etmiştir. 1887 yılına kadar *Kurier Warszawski*'de gazeteciliğini sürdürmüştür. 1876 yılından itibaren *Kamizelka*, *Antek* ve *Katarynka* adındaki kısa öykülerini de bu gazetede yayınlamıştır.

1876 yılında *Atenum* adlı dergide "Kronika miesięczna" başlığı altında makalelerini yazmıştır. Daha sonra Haziran 1882'den itibaren Mart 1883'e kadar aynı ideoloji

---

biyografik çalışmalarında gerçekçi bir üslupla Polonya vatanseverliğini işleyerek kendi köklerini ve düşüncelerini savunmuştur. Stańczycy'lara (*Tęka Stańczyka* dergisi yazarları) göre o dönem için Lam, en komik yazar ve en başarılı hiciv ustası olduğunu belirtmiştir. Toplum nezdinde iyi ve değerli kabul edilen her şeye taşlamada bulunmuştur. Bkz. Nance, 2004, s. 142-148.

[775] Nance, 2004, s. 148.;

[776] *Szkoła Główna* çevresinde oldukça etkin bir pozitivist gazeteci yazar Aleksander Świętowski bu bağlamda "Varşovalı İlericilerin Papası" olarak adlandırılmıştır. *Szkoła Główna*'nın öğrencileri arasında Bolesław Prus, Eliza Orzeszkowa, Henryk Sienkiewicz, Adolf Dygański gibi geleceğin ünlü yazarları da bulunmuştur. Bkz. Yüce, 2002, s. 213-214.

[777] Yüce, 2002, s. 235.

çerçevesinde toplumun iktisadi gelişmede katalizör görevi görecek belli bir bilgi seviyesine ulaşmayı amaçlayan *Nowina* (1876-1883) adlı derginin yöneticiliğini yapmıştır. Bolesław Prus da Eliza Orzeszkowa ve Henryk Sienkiewicz'in 1870'li yıllarda *Niwa* dergisinde ortaya sürdükleri "organik çalışma" (*praca organiczna*) düşüncesini bahsi geçen *Nowina* dergisinde savunmuştur.[778]

Nowina dergisinin kapanmasından sonra *Kurier Warszawski*'nin redaktörlüğüne geri dönerken *Wędrowiec*, *Tygodnik Ilustrowany* ve Petersburg dergisi olan *Kraj*'da yazılar yazmıştır. Mayıs 1887'de ise bir grup arkadaşıyla beraber *Kurier Codzienny* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Bu gazetede *Lalka* ve *Emancypantki* adındaki eserlerini yayınlamıştır.

1895 yılında *Faraona* eserini tamamladıktan sonra uzun bir süre planladığı yurtdışı seyahatlerine çıkma fırsatını bulmuştur. Geberther i Wolf yayınevine romanın yayın haklarını satarak elde ettiği parayla dört aylık bir Avrupa turuna çıkmıştır.[779] Bu seyahatler kapsamında Berlin, Karlsberg, Stuttgard ve Paris gibi şehirlerde bulunmuştur. 1897 yılında Çar Nikołay'ı karşılama komitesinde yer aldığı için Polonyalılar tarafından büyük bir tepki görmüş, toplum nezdindeki güvenilirliğini önemli ölçüde yitirmiştir. 1898 yılında yakın dostu John Bloch'un daveti üzerine Galiçya seyahatine katılarak bu bölgedeki eğitim sistemini ve toplumsal örgütlenmelerin faaliyetlerini incelemiştir. 1901 yılından itibaren sağlık durumu kötüye gittiğinden gazete ve dergilerde uzun süreli yazılar yazamamıştır. 1905 devrimini "toplumsal hastalık" olarak nitendirerek gösterileri, grevleri eleştirel bir biçimde "*Boş laf, boş laf ve hep boş laf*" diyerek değerlendirdi. Gençliğe seslenen *Oda do młodości (*Gençliğe Ode) adındaki makalesi ile devrim

[778] Karczewska, 2012, s. 22.

[779] Yüce, 2002, s. 253.

heyecanına kapılmadan, akılcı yollarla toplumu evrime götürmelerini yazmıştır.[780] 1906 yılındaki Birinci Duma seçimleri sırasında "List Otwarty" başlıklı yazılarıyla toplum arasında çatışmaları bitirmeyi hedefleyen çağrılar yapmıştır. 1907 yılındaki İkinci Duma seçimlerine katılmış olsa da hedefine ulaşamamış ve siyasi uğraşlarına son vermiştir. Mayıs 1920 ile Ekim 1910 arasında Towarzystwo Literaturów i Dziennikarzy Polskich'in (Polonyalı Yazarlar ve Gazeteciler Cemiyeti) başkanlığını yapmıştır. 19 Mayıs 1912 tarihinde Varşova'da hayatını kaybetmiştir.

4.2.1. İmkânsızlığa Karşı Sevgi ile Mücadelenin Öyküsü "*Kamizelka*"

Prus, *Kamizelka* (Yelek) öyküsünü üçüncü bir gözün izlenimleri çerçevesinde yazmıştır. Gözlemini yazan karakter, gözlemini yaptığı karı kocanın karşı komşusudur. Komşu, alçakgönüllü ve sakin yaşam sürdüren çiftin sabahlara kadar çalışmalarını ve birbirlerine olan sevgilerini, ancak kocanın başına gelen verem neticesinde bu çiftin düzeninin nasıl bozulduğunu gözlemlemiştir.[781] Komşu, gimnazjumda okurken Latince derslerinde bu öyküyü yazmıştır.[782] Rengi solmuş ve yıpranmış bir yelek, öykünün kurgusuna anlam veren nesnedir. Komşu bu yeleği Yahudi bir eskiciden değerinin üstünde bir para ödeyerek almış ve bu yeleğe anlam yüklemesi onu bu öyküyü yazmaya itmiştir. Ancak insanın bazen hayatının belli dönemlerinde hüznü hatırlatan şeylerin etrafında bulunmasını sevdiğini itiraf etse de bu yeleği, içinde kötü hisleri yoğun bir biçimde uyandırdığından geri satmaya da açık olduğunu ifade etmiştir.[783]

[780] Yüce, 2002, s. 254.

[781] Yüce, 2002, s. 238-239.

[782] Prus, B. (1945). *Kamizelka - Michalko*. Warszawa: Nakład Geberthnera i Wolffa., s. 3.

[783] Prus, 1945, s. 4.

Bahsedilen hüzün, komşuya bir acı vermemişse de bir önceki sahibinin acısı bu yelek ile bütünleşmiştir. Öyküde bu yeleğin kendisi için ne anlama geldiğini açık bir biçimde belirtilmemiş olsa da satır aralarından bir dayanışma, sevgi ve mücadelenin sembolü olarak görüldüğünü ifade edebiliriz. Birçok pozitivist Öyküde görüldüğü gibi bu öyküye de yine bir sağlık sorunu, yani bir hastalık üzerine kurgulanmıştır. Genel olarak öyküde karı koca olan çiftin hastalık nedeniyle varlıktan yoksunluğa düşüşünü ve kadının kocasını yalnız bırakmayışı, hep ona destek olması ve ayakta kalabilmek için daha fazla çaba sarf etmesini konu alınmıştır. Bu bakımdan öykünün daha çok kadın etrafında döndüğünü görmek mümkündür.

Nisan ayında genç çift ve bir hizmetçi aynı evde yaşarken, birkaç ay sonra Temmuz ayında adamın sağlığının baş göstermesi neticesinde bu hizmetçi soylu birisinin evine daha iyi şartlara sahip olarak yüksek bir ücret karşılığında geçmiştir. Bundan kısa bir süre sonra da genç adamın iyileşmek bilmez hastalığı nedeniyle genç çift, ekonomik olarak gün geçtikçe daha zor duruma girmişlerdir. Ekim ayında kadının kocası ölmüş ve kısa bir süre sonra da ayakta kalmaya gücü yetmediği için yelek dahi birtakım eşyasını satarak evini terk etmiştir. Kasım ayında Yahudi bir eskici kadının evine gelmiş, iki zloty'ya şemsiyesini ve 40 grosza da kocasının eski yeleğini satın almıştır. Kadın bu alışverişten umduğunu bulamadığı için öfkeli bir biçimde ayrılmış ve Yahudi eskici kadının ardından "*Ticarettir bu hanımefendi… Ticaret*" diye seslenmiştir.[784]

Yazar Prus, hizmetçinin bu genç çifti daha fazla para için yalnız bırakması ve Yahudi eskicinin eşyalara tatmin etmeyecek bir paha biçmesiyle paranın vicdanı önemsizleştirdiğini, erdemleri insanın kalbinden söküp attığını ve insanların zor durumundan istifade etmede bir amaç konumunda olduğunu ifade etmek istemiştir. Prus,

[784] Prus, 1945, s. 5.

"*Yoksul insanlar için insanların ruhsal dengeye sahip olması için çok da şeye ihtiyaç yok. Biraz yiyecek, çok çalışma ve en önemlisi de sağlık. Gerisi kendiliğinden geliyor*" sözleriyle toplumun ihtiyaç duyduğu reçeteyi sunmuştur.[785] Prus, genç adamın Temmuz ayında bir soğuk algınlığı geçirmesini, kısa bir süre sonra da ağzından ya da burnundan kan gelmesini ve bunun üzerine bilincini kaybetmesini çarpıcı bir biçimde tasvir etmiştir. Prus, sağlığın bir insan için ne kadar önemli olduğunu belirtmek istemesinin yanı sıra bir ailenin bir arada tutunmasını sağlayacak başat unsur olduğunu da ifade etmek istemiştir.

> "Eylül ayında, yani üç ay önce, kendi aralarındaki konuşmayı duyuyordum. Hatta (daha öncesinde) Mayıs ayında bir keresinde kadının şarkı söyleyişini, adamın ise Kurier Świątecnzy okurken güldüğünü hatırlıyorum.
>
> Geçtiğimiz Nisan ayının başında bizim olduğumuz binaya taşınmışlardı. Her sabah erken kalkıp, metal semaverlerinden çaylarını içer ve beraber şehre giderlerdi. Kadın derse, adam ise ofise giderdi.
>
> Adam sıradan bir memurdu. Birim amirlerinin olduğu yere Tatra'ya gidecek bir gezgin gibi bakıyordu. Ama bunun için günlerce çok çalışması gerekiyordu. Onu gece yarısı kandilin önünde küçük masasının üzerine eğilmiş bir biçimde görürdüm. Karısı ise hemen yanında oturup örgü örüyordu. Bezen kadın işine ara verip kocasına bakarak
>
> - Hadi, yeter bu kadar, yatağa geç.
>
> - Sen ne zaman yatacaksın?
>
> - Birkaç işi bitirir bitirmez.
>
> - Peki, birkaç söz daha yazayım.
>
> ……

[785] Prus, 1945, s. 9.

Gençtiler, güzeldiler, sakindiler. Kadın oldukça zarifti, adam ise şişman bir yapıya sahipti. Her Pazar öğle saatlerinde el ele tutuşarak dışarı çıkar ve akşamın geç saatinde evlerine dönerlerdi."[786]

Genç çift sağlıklı iken bir uyum içerisinde günlerini geçirmişler. Daha iyi bir hayata sahip olmak için çok çalışmışlardır. Bu motivasyon ile her zaman daha iyisini elde edeceklerinden emin bir biçimde gece yarılarına kadar bir uğraş ile meşgullerdi. Ancak Temmuz ayında adam bir soğuk algınlığına tutulmuş ve bir kanama geçirmişti. Kadın, hemen hizmetçinin yatağına kocasını taşımış ve doktora koşmuştu. Parası yoktu cebinde, şans eseri sokakta bir grosz bulmuştu. Ama doktora da beş grosz ödemesi gerektiğini de biliyordu. Doktor, bu genç kadını oldukça panik olduğunu görünce sakinleştirmişti. Eve doğru giderken genç kadın bir anda tökezlemiş, bu sırada yolda bulduğu parayı da düşürmüştü. Doktor, bu kadına yardım ederek eve ulaşmışlardı. Ev yolunda doktor, genç kadına daha önce böyle bir şeyin yaşanıp yaşanmadığını sorgulamıştı. Genç kadın, yaklaşık bir buçuk yıl öncesinde kanlı tükürük yaşandığını söylemiş, ama doktor bunun oldukça uzun bir süre önce yaşandığını söyleyerek bu hastalığı tanımlayamamıştır. Eve yaklaştıklarında doktor „*Ne kadar kasvetli bir sokak, üstüne de gökyüzü de kapalı*" sözüyle çiftin ne kadar elverişsiz bir ortamda yaşadıklarını ifade etmek istemiştir.[787]

"Doktor, ihtiyatlı bir biçimde hasta adamı uyandırdı ve inceledi.

- „Daha önce dediğim gibi, bir şeyim yok" dedi hasta adam.

- „Evet, bir şeyin yok!.." diye tekrar ederek kadın kocasının elinden tutuyordu. „Bu kanın normalde ciğerden ya da burundan geldiğini biliyorum. Ancak seninki kesinlikle burnundan geldi. O kadar şişmansın ki biraz harekete

[786] Prus, 1945, s. 7-8.

[787] Prus, 1945, s. 10.

ihtiyacın var, hep oturuyorsun sen… Değil mi Doktor Bey, hareket etmeye ihtiyacı var?

- „Evet, evet!.. Hareket kesinlikle gerekli, ama kocanızın birkaç gün böyle uzanması gerekiyor. Bir köye gidebilirsiniz.

- „Maalesef gidemeyiz…" cevabını kısık bir sesle verdi, kadın.

- „Peki! O zaman Varşova'da kalın. Kocanızı tekrar ziyarete gelirim, ama kanama tekrarlayacak olursa…" dedi doktor.

- „Ne demek istiyorsunuz?.."

- „Hiçbir şey, Kocanızın dinlenmesi lazım, iyileşecek"

…

- „Evet, lütfen sakinleşin artık. Gerisini Tanrıya bırakın. İyi geceler"[788]

Doktorun hastayı incelemesi, o hastanın mekanik yapısında meydana gelen aksaklığı keşfetme çabasıdır. Çünkü insan vücudunun, tabiat gibi kendi içinde rasyonel çalışma düzeni vardır. Doktor, bu düzenin eski işlevine kavuşması için köyde bir süre geçirmeyi, yani doğal bir ortamın fayda edebileceğine dair bir çıkarsamada bulunmuştur. Burada tabiat ile insanı bir araya getirmenin, iki yapının birbiriyle daha uyum içinde olduğuna ve en azından tabiatın insana faydalı olduğuna işaret etmek istemiştir. Doktorun, hastalığın adını söylememiş ya da tespit edemediğine dikkat çekilecek olursa; bu hastalığın kaynağının Tanrı'dan geldiğini ve O'nun takdirinde olduğunu ifade etmesi „naturalist yaklaşımın"[789] dışında bir düşünceye sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla doktor, mekanik yapıyı çözümleyemedikten sonra kaderci yaklaşımın zorunluluk olduğuna işaret etmek istemiştir. Genç kadının, çarenin mutlaka doktorda

[788] Prus, 1945, s. 10-11.

[789] Cevizci, 2001, s. 45-54; Sebetci, 2019, s. 13-18.

olduğunu düşündüğü ve içinde bulunduğu güç durum itibariyle somut bir netice görmek istemesi dolayısıyla doktorun kaderci (naturalist yaklaşımın aksi) yaklaşımını anlamak istememiştir.

Doktor gittikten sonra, kocasının yanına uzanmıştır. Bu sırada kendi rasyonel düşünceleri doğrultusunda insanın mekanik düzeninin az bir kanla bozulamayacağına dair kocasının „*Savaşta insandan daha fazla kan akıyor, ama sonrasında da tekrar sağlığına kavuşuyor*" ifadesi doğrudan natüralist düşünceyi göstermektedir.[790] Hasta adama göre savaşta vurulan bir insanın daha fazla kan kaybetmesi, o insanın daha ölümcül bir durumla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla burnundan gelen az bir kanın ölüme neden olmasını, insan vücudunun işleyişine aykırı olarak yorumlamıştır. Ancak kendi rasyonel yorumuna karşın hastalığı oldukça uzun sürmüş, işine gidemediğinden bir gelir sağlayamamıştır. Karısı da derslerine artık gidememeye başlamış, eski günlerdeki gibi uzun gezilerin yerini sadece evin ve hasta kocasının ihtiyaçlarını karşılamak üzere planlanan küçük geziler almıştır.

Aradan uzun bir süre geçmiş ve kadının kocasına umut dolu tutumu bir nebze fayda etmiştir. Hasta adam, uzun bir yürüyüşe çıkacak kadar değilse de yataktan kalkıp evin içinde dolaşmasına yetecek kadar güç toplayabilmişti. Adam dışarıya çıkmak için yeleğini giyince oldukça zayıfladığını fark etmiştir. Kadın, kocasının en azından ayağa kalkıp gezinmesini gün geçtikçe daha iyi olacağına dair bir işaret olarak görmesi nedeniyle onun zayıflamasını pek fazla önemsememişti. Kocasını, yeleğin kendisine bol gelmesine takmamasını, yakın zamanda gücünün yerine geleceğine yönelik ikna etmeye çalışmıştı. Gerçekten de kocası, kısa bir süre sonra kilo aldığı için yeleğin kendisine daha oturduğunu görünce eski sağlığına kavuşmak üzere olduğunu düşünüyordu ve bunun için

[790] Prus, 1945, s. 11.

neşesi yerindeydi. „*Evet, şimdi sağlığıma kavuşacağıma inanıyorum… Doktor nasıl istiyorsa, öyle düşünsün*”[791] sözüyle doktorun kendisine ve karısına yalan söylediğinden hayıflanırken, asıl sağlığına yönelik gerçeği yeleğin üstüne oturduğunu görmesiyle neşelendiriyordu. Hâlbuki karısı her gün yeleğin kemerini azar azar kısaltıyordu.[792] Böylece kocası, her gün biraz daha kilo aldığını sanıyordu. Kadının, kocasına sunduğu yalancı motivasyon hasta adamın hayata tutunmasına yetmemişti.

“Kadın, kocasından kalan son eşyaları Yahudi eskiciye satıp evden ayrıldıktan sonra komşu, bu eskiciye seslenir.

-„Bir şeyler satmak mı istiyorsunuz bey efendi?” diye sordu eskici kendisine yaklaşarak.

- „Hayır, senden bir şey almak isterim.”

-„Tabi ki şemsiyeyi mi almak istiyorsunuz?” diye Yahudi cevap verdi.

Bu sırada eskici yeleği yere attı, kolundaki karı silkeledi ve biraz uğraşarak elindeki şemsiyeyi açtı.

-Güzel bir eşya değil mi? Böylesi bir karlı havaya böyle bir şemsiye uygundur….

-„Yeleğe ne kadar istiyorsun?” diye sordu komşu.

-„Hangi yelek?” diye sordu, bir an üstündeki yeleği kastettiğini düşündü. Hemen aklına yere attığı yelek geldi, yerden aldı

-„Bu yeleği mi istiyorsunuz? Beyfendi bu yeleği istedi, değil mi?” diye eskici sordu.

Hemen sonra eskicinin içinde bir şüphe doğdu ve sordu

[791] Prus, 1945, s. 16.

[792] Prus, 1945, s. 17.

- „Beyfendi böylesi bir yeleği ne için ister acaba?"

- Ne kadar istersin?

….

- „Bir ruble" diyerek onun gözlerinin karşısında ürünü teşhir diyordu.

-Sana yarım ruble veririm.

….

- „Değerinin ne olduğunu söylersiniz, sizinle anlaşabilirim. Ancak sizi bunla ilgilendiren şeyi öğrenmek isterim

-„O yelek 50 grosz eder ama sana yarım ruble veriyorum" komşu yanıtladı."[793]

Komşu, Yahudi'ye her ne kadar maddi olarak bir değer ifade etmişse de; bu yeleğin asıl değerini genç kadının kocasına yaşama motivasyonu olarak bir araç olarak kullanması oluşturuyordu. Yahudi'nin para olarak gördüğü bu eşya, komşu için genç kadının kocasına duyduğu sevginin ve bu sevgiden dolayı çektiği acının, mücadele ve dayanışmanın somut halini temsil etmektedir. Komşu bundan dolayı gökyüzüne bakarak „*Acaba bir gün bu çift, yelek hakkında bütün gerçekleri anlatmak için bir araya gelecek midir?*" diye düşünüyordu.[794] Ancak "*Aydınlık gökyüzü, yeryüzünü kavramıyordu. O kadar yoğun kar yağıyordu ve o kadar soğuktu ki mezarlarda yatan insanlardan arta kalanlar dahi buz gibi donmuştu. Bu bulutların ardında güneşin olmadığını kim söyleyebilir ki?*"[795] sözüyle iyilerin ve iyiliklerin bir gün bir arada bulunacağını ümit ettiğini ifade etmek istemiştir.

[793] Prus, 1945, s. 6-7.

[794] Prus, 1945, s. 17.

[795] Prus, 1945, s. 17.

Bir hastalığın önemli bir rol oynadığı bu öyküde gençlerin daha iyi bir yaşam için çalışması ve mücadelesi öne çıkmıştır. Ancak adamın amansız bir hastalığa yakalanması neticesinde kadın figürü belirgin bir biçimde öne çıkmaktadır. Kadın içinde beslediği sevgi ile kocasına destek olmuştur. Öykü, kadının da bir erkek gibi mücadele edebileceğini, hatta evin geçinmesine yönelik ve karşılaşılan zorluğa çare bulabilen bir "kurucu karaktere" sahip olabileceğini anlatmak istemiştir. Elinden gelebileceklerinin farkındalığı sayesinde son çare olarak Tanrı'nın yardımını beklemek gibi soyut kavramları kabul etmek istememektedir. Doktor'un sebebini bulamadığı hastalığı iyileştirmenin başka bir yolu olarak hastalık nedeniyle zayıflayan kocasının önem verdiği yeleğin kemerini kısaltarak, hastanın kilo aldığına dair yalancı bir his vermesi ile kadının da kendi başına bir çare üretebilecek birey olarak yorumlanması gerekir. Çünkü öykü her ne kadar ölümle sonuçlansa da hastalığın iyileşmesinde motivasyonun önemli bir etken olduğunu fark etmiştir. Kısacası kadın, insan vücudunun (natüralist bakış açısıyla) mekanik işleyişinde, itki gücü olarak motivasyon sağlamanın ve sevgi göstermenin hastalığın iyileşmesinde doktorun reçetesinden daha faydalı olabileceğini keşfedebilen bir birey olarak yansıtılmıştır.

4.2.2. Duyumcul Düşünce ile Yeni Bir Dünyanın Yaratımı "Hayallerinin Peşinde *Antek*"

Bolesław Prus, *Antek* adlı eserini 1880 yılında kaleme almıştır. Prus, bu öyküsinde köy ve çiftlik işleri konusunda yeteneksiz bir çocuğun hayatını konu almıştır. Öykünün başkahramanı, pozitivist ilkelerden *praca u podstaw* ve *praca organiczna* çerçevesinde şekillenmiştir. Prus, eserinde köylülerin batıl inançlarının ve eskimiş geleneklerinin betimlerini sunmuştur. Eserde köy, olaylara ve olgulara çağdaş bir bakış açısının olmadığı bir yer olarak betimlenmiştir. Yazar, öyküsinde kırsalda hâkim olan gerçekliğin genellikle

kişisel yatkınlıklara önem vermeden insanları güçlerinin ötesinde çalışmaya zorlayan ve bu nedenle doğal (ulusal) yeteneklerin heba olduğu iletisini açıkça göstermek istemiştir.

> "İşe ve bilime ihtiyacı olan bir köy çocuğuna rast gelebilirsiniz. Bu iş ve bilim sizin toplumunuz içinde yoktur. Onun gözlerinde sakin bir suyun üstünden yansıyan gökyüzünün ışıltısını görün. Onun zihnindeki en saf doğruluğu okuyun ve kalbindeki sırrı ve henüz ortaya çıkmamış aşkı da. İşte o sıra bu küçük çocuğa elinizi uzatın. O bizim küçük kardeşimiz olacak. Doğduğu köyde nerdeyse hiç hareket alanı olmayan Antek de bundan dolayı Tanrı'ya ve iyi insanların şefkatine sığınarak başka bir dünyaya kendini atmak durumunda kaldı."[796]

Prus, küçük Antek karakteri üzerinden manevi (duyusal) olguları idealize edilmiş maddenin görünümü ile bütünleştirmenin "duyumcul değerin" önemine değinmiştir. Bu sayede ortaya bir ürün çıkacağı (öyküde değirmen konu alınmış) ve bu ürünün toplumun faydasına olabileceğini anlatmaya çalışmıştır. Prus bu düşünce doğrultusunda insanların, özellikle çocukların kişisel yetilerinin keşfedilmesi gerektiğini ve onlara mümkün olduğunca destek verilmesi gerektiğini okuyucuya iletmek istemiştir. Diğer bir yandan küçük çocukların hayallerinin peşinden koşmalarını ve hiçbir biçimde geri dönmemelerini nasihat etmiştir.

> "Vadi boyunca, tarlalar boyunca
>
> Kendi başına yürü evlat
>
> Kendi başına yürü ve şarkı söyle
>
> Rüzgâr sana yağmurla eşlik edecek"[797]

[796] Prus, B. (1899). *Antek*. Warszawa: M. Lewińskiego Marszałkowska., s. 65- 66.

[797] Prus, 1899, s. 65

Antek, Visla nehrinin kıyısında bulunan bir köyde dünyaya gelmiştir. Küçük bir ovada bulunan bu köyün kuzeyi sarp dağlar ve sık çam ormanıyla güneyi ise karaçalılarla kaplı tepeciklerle çevriliydi. Köyün arkasında bir nehir ve hemen ötesinde tepelerle kaplı bir vadi bulunuyordu. Burası ineklerin otladıkları ve ince bacaklı leyleklerin akşamları yüksek ses çıkaran kurbağaları avladıkları bir ortama sahipti. Antek'in yaşadığı köyde her bir evin çatısı sarı samanla kaplıydı. Aynı zamanda bu evlerin genellikle Macar eriğinin yetiştiği küçük bahçeleri vardı. Prus'un öyküye konu ettiği köy ve tabiat hakkındaki betimlemelerden, bu köyün tabiatın yapısı itibariyle diğer yerleşim yerlerinden ayrı, yoksul ve kendi başına yetmeye çalışan bir yerleşim yeri olduğu yorumuna ulaşabiliriz.

Antek, bir süre önce ölmüş olan abisinden kalan boyasız çocuk beşiği içinde büyümüştür. İki yıl sonra kız kardeşi Rozalia dünyaya gelmiştir. Bu çocuk beşiği artık Rozalia'ya aitti. Biraz büyüyen Antek'in yeni yatağı ise yüksekçe bir divanın üstüydü. Antek'in ailesi bir çiftlikte kâhya olarak çalışıyor ve kendilerine ait küçük ağıllarından elde ettikleri gelirle de günlük geçimlerini zar zor sağlıyorlardı. Bu çalışma koşulları içerisinde özellikle Antek'e kız kardeşi ile ilgilenme vazifesi düşmüştü. Kısa bir süre sonra ise çiftlik işlerine yönelik küçük katkılar sunması Antek için yeni tecrübelerin yolunu açmış oluyordu.

> "Antek'in kız kardeşiyle ilgilenmesi, nehre düşüp kurtulması, arabacı tarafından kırbaçlanması ve köpek tarafından ısırılması gibi hayat tecrübesine karşılık olarak daha dört yaşındayken babası metal düğmeli yeleğini hediye etti. Annesi ise kardeşiyle ilgilenmesini söylüyordu.
>
> Beş yaşına vardığında ise domuzları beslemek için kendisine görev verildi. Ama Antek'in bu işte hiç de gözü yoktu. Antek daha çok -uzun ve kara olarak görülen kireçli tepenin ardında- Wisla nehrinin öte tarafı ilgisini çekiyordu. Bu

tepe, sol taraftan toprağın altından yükselip zirveye ulaşıyor ve sağ taraftan ise rakımı düşüyordu. Birinci tepe gibi ikincisi de üçüncüsü de öyleydi. ” [798]

Antek’in babası tarafından yelek ile ödüllendirilmesi, bu küçük çocuğun kendi çapında belli bir olgunluğa geldiğini ve bundan sonrası için daha büyük görevler üstlenebileceğini sembolize etmektedir. Buna bağlı olarak Antek’e domuzlarla ilgilenme görevi verilmişti. Domuzlarla ilgilenirken gördüğü tabiatın ötesini merak etmesi ve aklında keşif düşüncesinin doğması Antek’in pozitivizm bağlamında belirli gelişimlere açık olduğunu ifade etmektedir. Diğer bir yandan anne ve babasının, küçük Antek’i çiftlik işlerinde kullanması materyalizme bir örnek olarak gösterilebilir. Ancak söz konusu alıntıda Antek’in görebildiğinin yani algılayabildiğinin ötesini merak etmesini, anne ve babasının kendisini bir düzene veya bir kalıba sokmasına karşı alışılmışın dışına çıkmak için bir başkaldırı olarak değerlendirmek gerekir. Antek’in içinde hissettiği merak, bahsi geçen alışılmışın dışına çıkmak için bir katalizör görevi görmüştür.

“Antek ve annesi domuzlarla ilgilenirken Antek bir çocuktan beklendiği gibi yüksek sesle ve yeleğini çekiştirerek annesine sordu:

- Anne!! Wisla’nın ötesinde görünen kara şey neyin nesi?

Annesi de Antek’in gösterdiği yere bakarak „Wisla’nın ötesinde mi? Ne o görmüyor musun? Değirmen o. Hadi domuzlara bak sen.

Antek, „Aha, değirmen! Peki, anne neden tek başına?”

Annesi „Aptal mısın?” diye cevap verdi ve hemen kendi işine koyuldu.”[799]

Değirmen, Antek’in aklında ve hayalinde rüyalarına girecek kadar yer ettiğinden küçük çocuk her gün o değirmeni görebileceği yere gidiyordu. Bir gün insanları Wisla’nın

[798] Prus, 1899, s. 9.

[799] Prus, 1899, s. 10.

diğer bir tarafına taşıyan bir bota gizliden gizliye binerek karşıya geçmişti. Tam değirmenin yakınına varmıştı ki birisi değirmene yaklaşmanın yasak olduğunu söylemişti ve Antek, sadece o değirmene bakakalmıştı. Başlangıçta bunun ne işe yaradığı konusunda hiç bir şey anlamamıştı. At ve ineklerle ilgilenen çobanlar değirmenin ne işe yaradığını Antek'e anlatmışlardı. Antek'in gözlemlediği kadarıyla değirmenin kanatları rüzgâr tarafından hareket ettiriliyor ve yaprak gibi döndürülüyor böylelikle değirmende hububat öğüterek una dönüştürülüyordu.[800]

Antek'in değirmenin görünümünden ve işleyişinden duyduğu coşkuyu kendi üreteceği mekanik icatlar ile ortaya koymak istemesi, materyalist bakış açısı çerçevesinde duyumsal bir olguya işaret etmiştir. Bu basit şey Antek'in bütün hayatını oldukça etkilemiştir. Değirmeni ilk gördüğü andan itibaren bir ağaç parçası yontmaya başlamıştı. Bu ilk ürününe bir fırfır koyarak görünüm itibari ile ilk değirmenini yapmıştı. Keyifle yaptığı bu uğraşını okula başlayana kadar sürdürmüştü. Kısa bir süre önce Wojtek adında başka bir kardeşi dünyaya gelmiş, babasının üzerine ise ormanda bir ağaç devrilmişti. Bundan dolayı Antek'in omuzlarına daha büyük sorumluluklar binmişti. Bu dönemde kardeşi Rozalia, Antek'in işini oldukça kolaylaştırmıştı. Çünkü Rozalia, evin iyi kötü küçük işlerini yapıyordu ve özellikle yazları Antek ile ineklere bakmaya gidiyordu. Bu sırada Antek, küçük marangoz işleriyle ilgilenebilmişti.

Antek'in ideali, meydana getirdiği nesneler ile ortaya koyarak "duyumcul yaklaşım" içerisinde gelişim göstermiştir.[801] Elindeki araçlarla tabiattan elde ettiği nesneleri biçimlendirerek şimdiye kadar değirmenler, çitler, merdivenler, yalaklar hatta basit bir köy evi yaptı. Bundan dolayı insanlar, bu küçük çocuk hakkında annesine

[800] Prus, 1899, s. 11.

[801] "Duyumcul (sensate)", "ülküsel (ideational)" ve "düşüncül (idealistic)" hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Capra, F. (1992). *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*. İstanbul: İnsan, s. 27-28.

"*Antek'ten iyi bir usta ya da iyi bir gałgan olacak*" diye söylemişlerdi.[802] Antek'in kendi başına öğrenme hevesi ve nesneyi işleme yetisi, köydeki insanların pasif karakterinden farklılaştığını ortaya koymaktadır. Ancak Antek'in meydana getirdiği ürünler ne kendisinin ne de toplumun hayatını değiştirecek bir işleve sahip olmadığından yaptığı işin önemsenmesi beklenemezdi. Bu açıdan bakıldığında öyküde Antek, toplumsal değişimin ilk nüvesini temsil etmektedir. Antek, bahsi geçen toplumsal değişime giden yolda, kendi çapında bir değer sistemi üreten ve buna yönelik tavır ortaya koyabilen bir figürdür.

Antek'in bu durumu hakkında annesi yaşlı Rahip Andrzej'e "Antek ile ne yapacağını, ev ekonomisine yönelik hiçbir şey yapmadığından, ineklere bile bakmadığından, sadece ağaç işleriyle ilgilendiğinden dem vurmuş. İnsanların gönlüne göre bedava iş yaptığı için endişe duyduğundan" bahsetmişti. Rahip Andrezj de oldukça tecrübeli ve bilgin birisi olarak Antek'in bu çiftlik işleriyle uğraşmayacağından, çünkü bu işi yapmak için iyi bir bilgisinin/aklının olmadığından ve bu nedenle onu bir okula sonra da marangoz işi için bir ustanın yanına göndermenin en doğrusu olduğunu söyledi. Okul ve ustadan bir şey öğrenebileceğini ve böylece hayatını kazanabileceğini söyleyerek ikna etmeye çalışmıştır. Bunun üzerine Antek'in annesinin "*Ne söylediğinin farkında mısın? Bu köy çocuğu için bir ustayı taklit etmek, birisinin isteği üzerine iş yapmak utanç değil midir?*" [803] sorusu Polonya köylüsünün "dikey toplumsal yapının" getirdiği toplumun kendi içine kapalılığını ve gelenekçiliğini açıkça göstermektedir.

Rahip Andrzej sigara çubuğundan aldığı dumanı yavaş yavaş ağzından bırakarak "*Ayıp mı, ama hiçbir fark yok ki*" dedi. Daha sonra yüksek masanın önünde oturan Antek'e dönerek: „*Söyle bakalım haylaz oğlan, ne olmak istersin? Çiftçi mi yoksa usta*

[802] Prus, 1899, s. 13.

[803] Prus, 1899, s. 14-15.

mı?. Antek ise „*Hububat biçen değirmenler inşa edeceğim*" [804] diye cevap vermiştir. Antek'in bu cevabının arkasında bireyden başlamak üzere topluma mal olan bir gelişime işaret edilmektedir. Aydın bir birey olarak kabul edilen bu din adamı da liberalizme atıfta bulunurmuşçasına küçük çocuğun özgür iradesine kulak vermiştir. Din adamının, Antek'in annesine köy çocuğunun bir burjuva mesleğine öykünmesini, ilgi göstermesinin ayıplanacak bir durum olmadığına dair cevabı Katolikliğin de bireyin gelişimine izin verdiğini hatta teşvik ettiğini sembolize etmektedir. Söz konusu sembolik anlam yüklemesiyle Katolikliğin de toplumsal faydayı esas alan *utylitarizme*, dönemin pozitivistleri gibi önem verdiği iddia edilebilir.

Rahip (din adamı) Polonya halkının gözünde siyasi ve kültürel etkiye sahip olmakla beraber, böylesi etkiye sahip diğer meslek gruplarıyla iletişim kurabilme ve karar alma ayrıcalığıyla "yatay toplumsal yapının" bireyidir. Dolayısıyla din adamları, topluma yön veren bir kimliğe sahip oldukları için aydın bir zümre içinde değerlendirilmişlerdir. Ayrıca dinsel bakış açısından kırsal kesimin örgütlenmesinde başat unsur "din"dir. Din bir yaşam biçimidir. "Mitler", "Kutsal kitaplar", din adamlarına duyulan saygı ve bunlara karşı beslenen gelenekler, dikey toplulukların (Antek'in ebeveyni de dahil, öyküye konu olan bütün köy halkının) devamlılığını sağlayan unsurlardı. Öte yandan bütün seçkinler (din adamı, bürokrat, subay vb. yatay toplum tabakası), benimsedikleri çözüm ne olursa olsun "topluluğa yeni hedefler sunmak ve o zamana kadar pasif kalmayı yeğlemiş kesimleri harekete geçirmek" zorundaydı. Öyküde mikro ölçekte Rahip Andrzej üzerinden din adamının asıl görevinin, "edilgen topluluğu etken hale getirmek, toplumu kendilerinin keşfettiği kültürün, yeniliğin, gelişimin etrafında bir araya getirerek bir ulus oluşturmaya ikna etmek" olduğuna değinilmiştir.

[804] Prus, 1899, s. 15.

Pozitivistlere göre, hatta Katolik ideologlara göre toplumsal ve etik gelişim, bireyin Tanrı'ya ulaşmasında ve toplum nezdinde kendi rolünü ifade etmede oldukça belirgin bir role sahiptir.[805] Öyküde de değinildiği gibi din adamları, gelişim yönünde bireyin özgür iradesine saygı duyarak toplum içinde ihtiyaç duyulan diğer taleplerin karşılanabileceğinin de farkındadır. Bu bağlamda toplumsal yardımlaşma, işbölüşümü ve bunun doğal neticesi olarak toplum içinde meydana gelen benlik olgusu (sui generis) ile bireylerin içinde yaşadığı topluluğa daha fazla aidiyet duyacağı ve o toplumun -Katolikliğin belirleyici olduğu- kültürel yapısıyla bütünleşerek Tanrıya daha fazla yakınlık duyabileceği ifade edilmiştir. Kısacası insanın mutluluğunda ve bireyin -toplumun- gelişiminde, dönemin Katolik bakış açısının pozitif bilimi önemsediği açıktır.

> "Kız kardeşi (Rozalia) akşam yatağına yattıktan sonra diğer gün uyanması oldukça güç oldu. Vücudu ateşler içindeydi, gözlerinin feri gitmişti ve boş boş konuşuyordu. Annesi ilk başta kızın işten kaçınmak için böyle yaptığını düşündü ve sopayla birkaç kez kendisine vurdu. Ama bu kızın kendisine gelmesine yardım etmedi ve annesi onu sıcak suyun içine yatırdı, diğer ikinci gün ise votka içirdi. Yaptığı hiçbir şey işe yaramadı, hatta durumu daha da kötüye gitti. Çünkü votkadan sonra kızın rengi kaçmıştı. Hemen sonra kızın annesi, bir kutunun içinde olan çaputu bularak (içinde sakladığı paradan) 6 grosz alarak ebe hemşire olan Grzegorzowa'yı yardıma çağırdı.
>
> Kocakarı hasta kızı dikkatle gözlemledi, kızı yere uzandırdı ve balık yağı sürdü. Ancak bu da kızın iyileşmesine yardım etmedi. Bunun üzerine kızın annesine seslendi: "Ekmek yapılan fırını yakın!!" dedi. Annesi ise ocağı yaktı ve (Rozalia'nın annesi) kömürü harladı.

[805] Karczewska, 2012, s. 129.

Koca karı "Hadi şimdi" dedi. Kızı masanın üzerine yatırıp ocağın içine yatırdılar ve üç defa zikir getirerek. Kızın ayağı ocağın içine girecek şekilde konuldu ve bu olay gerçekleşirken de Antek de odanın bir köşesinden izliyordu.

Hasta kız sıcaklığı hissedince "Anne, bana ne yapıyorsunuz?" diye sordu. Anne de "Sus aptal, eski sağlığına kavuşacaksın işte" dedi. Bundan hemen sonra koca karı ile annesi kızı ateşin içine daha da ittiğinde hasta kız balık gibi çırpınmaya başladı. Sıcaktan kaçmak için koca karıya vurdu, annesinin boynuna iki eliyle sarıldı. Ve çığlık atarak "Anne, beni yakıyor musunuz?" diye bağırdı. Koca karı dua ederek "Sağlığına kavuş, Yüce Meryem…". Küçük kız da feryat ederek "Anne, anneciğim!!"

Kocakarı "Yüce Tanrım seninle, bizim aramızdasın" diyerek dua ediyordu. Bu sırada Antek, ocağa koşarak annesinin eteğinden çekiştirip "Anne! Ama öldürüyorsun" Hasta kız, ocağın içinde masaya vurmayı bıraktı, balık gibi çırpınmayı kesti ve bağırmayı da kesti. Üç dua zikredildi ve masa ocağın içinden çıkartıldı. Ocağın içinde derisi kıpkırmızı olmuş uzanıyordu ve içeriden çıkardıklarında daha yeni ölen kızın annesi, insana benzemeyen kızını görünce "Yüce İsa" diyerek çığlık attı."[806]

Antek'in annesi, kızının iyileşmesi için insan sağlığı konusunda uzman bir meslek grubunun olmaması nedeniyle geleneksel çözüm yollarını denemiştir. Anne, kızı Rozalia'nın olağanüstü bir biçimde kötüleşen durumundan dolayı hayal gücü üzerine kurulu, akla ve mantığın dışına çıkan "aşkın deneyim" ile şifanın bulunabileceğini düşünmüştür. Bundan dolayı şifacı bir koca karı çağırmıştır. Bilgiden ve tecrübeden yoksun bireylerin akıllarının kavrayamadıkları olgularla karşı karşıya kalmaları durumunda, batıni inancın temellerini oluşturduğu insandan daha üstün olduğu düşünülen

[806] Prus, 1899, s. 16-18.

bir varoluşu kabul ederek şifa aramaları olağan karşılanmalıdır. Antek'in annesi de bu sayede elindeki sınırlı koşulların ötesine geçebilmeyi ümit etmiştir.

Annenin ve şifacı koca karının, ateşin öldürücü bir yapıya sahip olduğunu reddetmelerinden kaynaklanan eylemleri küçük kızın ölümüyle sonuçlanmıştır. Küçük kızın ölümü üzerine şifacı, "*Sessiz kalsaydınız iyi olacaktı… Kızın ateşten dolayı böyle kıpkırmızı olduğunu mu sanıyorsunuz? Aslında hastalık onun vücudundan çıktı, ama biraz hızlı oldu ve dolayısıyla tatlı kız öldü. Her şey Tanrı'nın takdiridir.*"[807] diye kendini savunmasının arkasında inandığı batıni inancı devam ettireceğine ve bunun mutlak doğru olduğunu düşündüğüne kanıt niteliğindedir. Sonuç itibariyle karşılaştığı durumun Tanrı'nın takdiri olduğuna dair söylemi de kırsal kesimin kadercilik anlayışını yansıtmaktadır. "*Köyde kimse Rozalia'yı öldüren sebebi bilmiyordu... Bunu takdiri ilahi olarak kabul ediyorlar. Her yıl bir çocuk ölüyor, böylesi (ölümler) başlarına sıklıkla geliyordu*." [808] ifadesi kırsal kesimin kadercilik anlayışını ortaya koymasının yanında bu yazgıyı değiştirme konusunda pasif bir yapıya sahip olduklarını da göstermektedir.

Söz konusu kadercilik anlayışın, kırsal kesimin mimarisine de yansıdığı görülmektedir.

> "Her bir köy evinin damı samanla kaplanmıştı ve her birinin Macar eriğinin yetiştiği bir bahçesi vardı. Bu evlerin arasında kararmış bacaları ve bunlara dayanmış yangın merdivenlerini görmek mümkündü. Bu yangın merdivenleri uzun zaman önce konulmuştu ve insanlar bu merdivenlerin, barakalarını leylek yuvasından ziyade ateşten koruyacaklarını düşünüyordu. Bir bina yandığı zaman

[807] Prus, 1899, s. 19.

[808] Prus, 1899, s. 20.

> çok şaşırmışlardı, çünkü o bina yangından kurtulamamıştı. İnsanlar kendi aralarında bu evin başına gelenleri "İlahi bir takdir" olarak değerlendirmişti..."[809]

Bu merdivenler, leylekleri yuva yapmasını engellemek için materyalist bir anlayışla inşa edilmiş olsa da batıl inançları doğrultusunda ateşten koruma gibi bir görevinin olduğu da düşünülmüştür. Bir nesneye birden çok görev veya anlamın yüklenmesi "Düşüncül yaklaşımın" (idealistic) bir yansımasıdır. Çünkü merdivenin, leyleklerin yuva yapmasını engelleme görevi "duyumcul yaklaşımı" (sensate) gösterirken, ateşten koruyacağına dair inanç da "ülküsel yaklaşımı" (ideational) göstermektedir.

Artık kış gelmişti ve çiftliklerde çalışan çocuklar her kış olduğu gibi okula gitmeye başlamıştı. Antek'in annesi çocuğun çiftlik işlerinde ona yardım edeceğini düşünmüyordu. Rahip Andrzej'in tavsiye ettiği üzere Antek'i bir meslek öğrenmesi için başka bir okula göndermeye karar vermişti. Annesi yanına 40 grosz alıp Antek'i elinden tutarak okula gitmiş ve öğretmenin (Profesörün) çocuğunu kabul etmesi için ayaklarına kapanmıştı.

> "Öğretmen çocuğa baktı ve beğendi. Bu küçük çocuğun elinden ne geldiğini sordu annesine, ancak annesi elinden ne geldiğini bilmediğini söyledi. Annesi inekleri besleyebildiğini, kuyudan su getirmeyi bildiğini ve bunun haricinde herhalde hiçbir şey bilmediğini söyledi. Antek okula kaydoldu, ama onun için verilen 40 grosz annesinin içine oturdu. İçini rahatlatmak için birkaç komşuna danışıp okula göndermek için acaba o kadar parayı feda etmesinin doğru olup olmadığını sorguluyordu."[810]

Köylüler arasında geçen konuşmada bir köylü, köy okulundaki öğretmene de para vermeden bir şey öğretmediğini, en azından çocuğunun alfabeyi baştan sona bildiğini

[809] Prus, 1899, s. 8.

[810] Prus, 1899, s. 22.

ifade ederek tatmin kârlığını ifade etmiştir. "*Alfabe nedir*?" diye sorusu üzerine bir başkası ise "*daha önce hiç duymadınız mı muhtar bile*: *Alfabeyi biliyor olsaydım, bu köyden daha fazla kazanç sağlardım. En az bir kâtip/yazıcı gibi bin ruble belki*" dediğini aktardı.[811]

Antek'in annesi, Rahibin tavsiyesine uyup küçük çocuğu meslek öğrenebileceği bir okula göndermeye başlamıştır. Ancak bu eğitimin kazanımını öngöremediğinden çocuğunun okuması için verdiği para için hayıflanmıştır. Anne, Antek'in çiftlikteki isteksiz halinden dolayı rençber tutmak zorunda kalmış ve geriye kalan parayı da gminaya (köy idaresi) vermiştir. Bundan arta kalan parayla da kendisini ve çocuklarına bakmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla ev için bir para ayırabildiği söylenemez. Anne, her gün evde ekmekli barşç çorbası ve patates yemeği yaparken, ancak sadece Wielkanoc gibi özel günde etli bir yemek yapabiliyordu. Ama bazen evde bu basit yiyecekler dahi bulamamış, hatta yoksulluktan dolayı çocukların elbisesini yamamak durumunda kalmıştır.[812] Böylesi bir yokluk içinde geçinmeye çalışan Antek'in annesi, rahibin tavsiyesine uyarak ne kadar doğru yaptığını sorgulamak için kendisiyle aynı statüde bulunan arkadaşlarına danışmak durumunda kalmıştır. Bu durum yatay topluma ait bireylerin kararlarının dikey toplum arasında tartışıldığını ortaya koymaktadır. Köylülerin de çocuklarını belli bir ücret karşılığında okula göndermeleri, Polonya'da eğitimin büyük ölçüde aile tasarrufuna bağlı olduğunu göstermektedir. Görüldüğü üzere; çocuklarını okula gönderen ailelerin okuldan beklentisi daha yüksek olsa da çocukların alfabeyi öğrenmeleri, muhtar örneğiyle tatminkâr bir boyut kazanmıştır.

Kısacası dönemin köy okullarının, çocuklara okuma yazmanın ötesinde bir katkı sunmadığı açıktır. Buna karşın okuma yazma bilmenin bile bireylerin daha üst

[811] Prus, 1899, s. 23.

[812] Prus, 1899, s. 34.

mertebelerde yer edinmesine ve daha fazla gelir sağlamlarına imkân sağladığı muhtarın ifadesinden anlaşılmaktadır. Öyküde buraya kadar olan diyaloglar ile Prus, çocukların alfebeyi öğrenmeleri ile ne tür kazanımlar sağlayabileceklerini göstermek istemiştir. Prus, Antek'in meslek öğrenebileceği bir okula gitmesi örneği üzerinden de daha ileri bilimsel ya da mesleki eğitim ile bireyin, maddi kazanç elde edilebilmesinin ötesinde toplumsal bir katkı sağlayabileceğine işaret etmiştir. Antek'in edineceği eğitimin, gelecekte materyalist-utylitarist bir yansımasının olacağının düşünüldüğü açıktır.

Antek de sınıf arkadaşlarıyla alfabenin ilk dört harfini öğrendikten sonra öğretmen, bu öğrencileri kendi mutfağına ve çiftliğine yardım için görevlendirmiştir.[813] Ancak değirmenler hakkında en ufak bir bilginin verilmemiş olması, Antek'in canını sıkmıştır. Öğretmen, öğrencilerini özel işlerinde kullanmasına karşın ikinci ayın sonunda Antek'in annesinden her ay belli bir miktar ödeme yapmasını talep etmek için bu yoksul ailenin evini ziyaret etmiştir. Bunun üzerine Antek'in annesi, bu parayı nereden bulacağını, elde ettiği her groszun gminaya (köy yönetimi) gittiğini ve çocuklara basit bir giysi dahi alacak parasının olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine öğretmen oturduğu yerden kalkmış ve şapkasını giyinerek "*Madem öyle, Antek'in okula gelmesinin bir gereği yok. Bedavaya ona el vermeyeceğim. Bilgilerim yoksullar için değildir*"[814] diyerek cevap vermiştir. Öğretmen ayrıldıktan sonra Antek'in annesi öğretmenin arkasından "*Bu gerçek miydi! Nasıl bir dünya bu, sadece zengin çocukları okula gidiyor. Sıradan bir insan nereden bu eğitimi alabilir ki…*" diyerek hayıflanmıştır. Anne, bu durumu Rahip Andrzej'e açmıştı.

> "-Söyle bakalım haylaz seni, bu iki ay boyunca sen ne öğrendin? Üstelik annen senin için 40 grosz verdi.

[813] Prus, 1899, s. 27.

[814] Prus, 1899, s. 31.

-Orada ne öğrenmem gerekiyordu ki! Okulda, evde olduğu gibi patates soyuluyor, aynı şekilde domuzlar besleniyor. Hepsi bu kadar, birkaç sefer de öğretmenin ayakkabılarını parlattım." diyerek Antek çıkışmıştır.

-Peki derslerden ne kaptın?"

-Orada kim ne kapıyor ki? Orada bize köylü gibi konuşmayı öğretiyordu. Tahtaya bir ev çiziyor, ama aslında onun bir ev olmadığının herkes farkındaydı.

-Peki çocuğum, çiftlikte çalışmak içinden gelmiyor, değil mi?

- Beni değirmen inşa etmeyi öğretecek bir yere gönderin." [815]

Sadece Antek'in okulunda değil aynı zamanda yaşadığı köyün okuluna da eğitim için para verilmesi, dönemin Polonya'sında okullar üzerinde bir otoritenin olmadığını ve buna bağlı olarak eğitim içeriğinin öğretmenler tarafından gelişi güzel biçimlendiğini göstermektedir. Özellikle Antek'in Rahibe verdiği yanıtlardan okulların pozitif bilime dair hiçbir faydasının olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla okullardaki eğitimin yetersizliği, Antek gibi küçük çocukların ideallerini nesnelleştirmeye yarayan duyumcul düşüncenin gerçekleşmesine en büyük engellerden biridir.

Antek'in okulu genel olarak ne çiftlik işlerine yönelik ne de farklı bir sahada bilimsel bir katkı sunmadığı için küçük çocuk okuldan alınmıştır. Çiftlik işlerine kendisini veremeyen Antek, ağaçtan kendine göre tuhaf da olsa bir şeyler yapmıştır. Ağaç oymak için bıçağı köreldiğinde yenisini alması için annesi para vermemiştir. Bunun üzerine geçici işlerde çalışmaya karar vermiştir. Bir gün atları merada otlatmış, başka bir gün de inekleri götürmüştür. Bazen ormana gidip yaban mersini ya da mantar toplamış ve bütün sepeti birkaç grosza satmıştır.[816] Antek böylece ihtiyaç duyduğu araçları satın alabilmek

[815] Prus, 1899, s. 32-33.

[816] Prus, 1899, s. 34.

için bir kazanç imkânı yaratabilmiştir. Antek'in bu girişimi, bireyin toplum içindeki işbölümünü de ifade etmektedir. Ancak Antek'in hayvanlar ve yabani bitkiler aracılığıyla gelir elde etmesinin arka yüzünde küçük çocuğun tabiatla iç içe olma isteği bulunmaktadır. Bu noktada öykü doğanın, insanı bir öğrenci olarak gördüğü ve özgürlük sunduğunu, aynı zamanda insanın doğayı akıllı bir biçimde kullanarak kazanç elde edilebileceğine dair mesaj vermek istemiştir.

Rahip Andrzej, Antek'e bir demircinin yanında iş bulmuştur. Bir pazar günü annesi ve Antekle o demircinin yanına gitmiştir. Demirci, Antek'in eline baktığında bu işi yapacak kadar güçlü olduğunu görmüş ancak Antek'i 6 yıllığına hiçbir ücret ödemeden kabul etmiştir. Antek, demircinin kendisine tahsis ettiği tavan arasında yatmış ve daha ilk günlerden itibaren demircinin yanında çalışan diğer gençler Antek'in sakinliğinden, saflığından istifade etmeye başlamışlardı bile. Antek ile bu gençler, ertesi gününün ilk ışıklarında demirci dükkânına beraber gittiklerinde ateşi harlarken Antek'e de ağır bir torbayı yükleyerek işe başlatmışlardı. Hemen sonra ustalarıyla beraber kızgın demire ellerindeki çekiçle vurmuşlardı. Çekiçle kızgın demire vururken çıkan ses Antek'in içinde bambaşka bir his uyandırdı. Metali döverken çıkardıkları ritmik ses, ormanda duyduğu şarkı gibiydi.[817]

Demircinin, Antek'i ücretsiz olarak yanına alıp çalıştırması kendi çıkarı doğrultusunda bir faydayı (expediency) simgelemektedir. Demirci, kendi konumunu koruyabilmesi amacıyla bazen çıraklarını dövmeyi, onları kendi hiyerarşisi altında tutmanın bir aracı olarak görmüştür. Çünkü genç çırakların rakip olarak bir nalbur açma ihtimaline karşı çok iş öğrenmemelerine de dikkat etmiştir.[818] Çıraklara attığı dayak ve onları maruz bıraktığı noksanlı iş aracılığıyla çıraklar üzerindeki hiyerarşisini, otoritesini

[817] Prus, 1899, s. 36.

[818] Prus, 1899, s. 37.

korumaya çalışması da demircinin kendi çıkarı doğrultusunda fayda sağladığını göstermektedir. Çırakların açacağı rakip nalbur, demirciyi mesleğinde otoritesinin devamını sağlamak için daha ustalık gerektiren bir çalışmaya zorlayabilirdi. Bundan dolayı insanların kendi otoritelerini korumak amacıyla diğerlerini bilgiden ve tecrübeden yoksun bırakmaları yazar tarafından eleştirilmiştir.

> "Demirci, köy idaresinin bir üyesi ile her zamanki gibi meyhanede içerken bir gün birisi atını nallamaya getirmiştir. Çıraklardan en büyüğü ustanın burada olmadığını, köy idarecisiyle içmeye gittiğini söylemiştir.
>
> -Peki sizden kimse nalları yapamaz mı diye sordu, üzgün bir biçimde.
>
> -Kim yapabilir ki! Diye cevap verdi büyük çırak.
>
> -Ben nallamaları yaparım! Diyerek Antek atıldı.
>
> Adam bir süre düşündükten sonra Antek'in teklifini her ne kadar güvenmiyor olsa da kabul etmek durumunda kaldı. Diğer bir taraftan çıraklar kendi aralarında Antek ile dalga geçmeye başlamışlardı.
>
> -Şu ufaklığa bak bi! Daha elinde çekiç dahi tutmamış, sadece körüğü şişirip kömür döküyordu. Şimdi de atın nallarını yapmaya kalkışıyor.
>
> …..
>
> Demirci geldiğinde Antek'in iş yaptığını görünce gözlerine kan sıçramıştı.
>
> -Sen bunu yapmasını nereden öğrendin, seni hırsız? Diyerek Antek'e çıkıştı.
>
> -Demirci dükkânında öğrendim, diyerek cevap verdi Antek. Siz içmeye giderken, diğerleri işten kaçıyordu ben de başka demir ve çelik aletlerinden bir şeyler dövüyordum."[819]

[819] Prus, 1899, s. 40-41.

Antek'in yaptığı işe şaşkınlıktan kendisini alamayan usta, Antek'i aletleri bozduğu için dövmeyi bile unutmuştu. Usta, karısıyla bu durumu konuşmaya gitmiş ve Antek'i demirci dükkânından alarak çiftlik işlerine vermeye karar vermişti. Ustanın, "*O kadar zekisin ki evladım, bu işin inceliklerini üç yılda öğrendikten sonra sen kaçarsın. Annen ise seni buraya altı yıllığına bıraktı.*" [820] sözünden sonra Antek altı ay boyunca demircinin çiftliğinde çiftlik işleriyle meşgul olmuştu. Annesi ile rahip Andrzej, bu duruma bir şey dememişlerdi, çünkü geleneğe göre altı yılın sonunda Antek'in demircilik yapmaya hakkı vardı.

Demircinin, Antek'e karşı bu tutumundan işinde otorite olma isteğinin yanında kendi menfaatleri doğrultusunda kullanma düşüncesinde olduğu açıktır. Ayrıca bir burjuvanın köy yönetiminde olan birisi ile arkadaşlık kurması, burjuvanın dikey toplumdan çıkarak yatay topluma geçişinin bir örneğini vermektedir. Böylece yatay ve dikey toplumlar arasındaki uçurum bir kez daha göz önüne serilmiştir. Yazar Prus, demircinin elde ettiği konum itibariyle, işini ve çırakların eğitimini ihmal ederek toplum ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğuna değinerek rekabetin önemine de işaret etmektedir. Rekabetin olduğu ortamda bireyler kendisini geliştirmenin yollarını arar ve toplum ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çözümler üretebilir. Bu bağlamda atına nal taktırmak için gelen adam örneğinde görüldüğü gibi ustanın bulunmaması durumunda dahi her zaman ihtiyacı karşılanabilirdi.

Demircinin, Antek'i çiftlik işlerinde görevlendirerek onun yetilerinin körelteceğini ve gelecekte güçlü bir rakipten kurtulacağını düşünmesi de bu küçük çocuğu içinde doğduğu toplumsal yapının (dikey toplum) içine hapsetme girişimidir. Antek kendisine biçilen kalıpların dışına çıkarak ideallerini gerçekleştirmeye kararlı olduğundan

[820] Prus, 1899, s. 42.

demircinin yanından kaçıp annesinin evine dönmüştür.[821] Antek, burada demircinin yanında elde ettiği tecrübe ile daha fazla el işlerine yönelik işler yapmaya fırsat bularak duyumcul düşüncesini gerçekleştirmeye daha da yakınlaştığını hissetmeye başlamıştır. Çünkü kendi evinde Antek'in daha özgür düşünme ve hareket etme imkânı vardı. Antek'in zanaatı ne kadar ilerlemiş olsa da köy halkı hala onun gücünü boş şeylere harcadığını ve aylak bir serseri olduğunu düşünüyorlardı.[822]

Bir pazar günü Antek, papaz ve annesi ile kiliseye gitmişti. Tesadüfen muhtarın genç, çingene güzeli karısı (wojtowa) kilisede Antek ile göz göze gelmiştir. Genç kadın, kazara Antek'in ayağına basmış ve düşerken omuzuna sert bir biçimde dayanmıştı. Genç kadın, Antek'in oldukça dikkatini çekmişti. Ayin sırasında genç kadın seçkinlere ayrılmış yere geçmişti. Kilisede ayin bittikten sonra insanlar evlerine dağılırken muhtarın karısının etrafını da kâtip, öğretmen ve başka bir köyden alkol üreticisi olan tüccar sarmıştı. Bundan dolayı Antek genç kadını göremiyordu. Evlerine gittiklerinde çok sevdiği ama basit bir ev yemeğini zoraki yemişti. Yemeğin ardından genç kadının evinin olduğu yere bakmıştı. Antek, genç kadının evinin güzelliğine dikkat ettikten sonra hayatında ilk defa kendilerinin ne kadar yoksul olduğunu, oturdukları evin köydeki en yoksul ev olduğunu, topraklarının en verimsiz toprak olduğunu fark etti. Annesi çiftlik sahibi olmasına rağmen, bir rençber gibi çalışmak durumunda, eski püskü elbiseler giyinmek zorundaydı.

Toplumsal sınıfsal tabakanın keskinliğini kilisede yaşananlarla görmek mümkündür. Seçkin bireylerin kendi aralarındaki yakınlığı, kilisede ayrıcalıklı bir bölmede oturmaları ve sıradan bir insan olarak Antek'in genç kadına yaklaşamaması bu gerçeği açıkça göstermektedir. Antek'in ev ekonomisine yardımcı olmaması, ailesinin diğerlerine göre ciddi bir yoksulluk içinde yaşamasına neden olmuştur. Antek'in yaşadığı

[821] Prus, 1899, s. 43.

[822] Prus, 1899, s. 44 ve 51.

bu farkındalıkla yazar Prus, gençlerin bir işte çalışmalarının aile ekonomisine ve bu doğrultuda toplumsal refahın elde edilmesinde katalizör olduğuna değinmiştir. Ancak Antek'in genç kadına duyduğu aşk nedeniyle onun değirmen ve yeni icatlara olan merakı gitmiştir. Tekrar genç kadınla göz göze gelebilmek için Antek'in aklında, eliyle yapacağı bir hacı ona hediye etme fikri doğmuştu.

Antek, haftalarca hediye edeceği hacı yapmaya çalışırken Visla nehri bir gün taşmış ve köyün ekinleri ziyan olmuştur. Bu olaydan en çok etkilenen ise Antek'in annesi olmuştur. Anne başka çiftliklerde küçük bir para karşılığı çalışmak zorunda kalmış, zaten yoksul olan hayatları daha kötüye gitmiş ve evde açlık yaşanmasına neden olmuştur. Ailenin bu durumuna üzülen Rahip Andrzej, Antek'i içinde bulunduğu rüyadan uyandırmaya karar vermiştir.

> "Akıllı, güçlü ve zanaata eli yatkın bir delikanlısın. Dolayısıyla şehire gidip orada tutunmaya çalış. Orada bir iş öğrenir ve annene yardım edersin. Burada en azından bir boğaz eksilir."[823]

Antek'in kafasını genç kadını en azından son kez bile göremeyecek olması bulandırmıştır. Ancak rahibin söylediğine hak vermiş ve birkaç gün sonra yola koyulacağını söylemiştir. Antek, bu süreç içerisinde hediyesini bitirmesine karşın genç kadına vermeye cesaret edememiştir. Diğer bir yandan Antek'in annesi de oğlu için yolculukta yiyebileceği birtakım şeyler hazırlamıştı. Hatta bir başka birisinden bir ruble borç para almıştı. Artık Antek için yeni bir iş ve yeni bilim arayışları başlamıştır.[824]

Antek öyküsi ile yaşam şartlarının ve duyguların küçük çocukları farklı yerlere savurabileceği ve kendileri için ideal hayatı inşa etmenin yolunu yabancı toplum içinde

[823] Prus, 1899, s. 54.

[824] Prus, 1899, s. 56.

aramak durumunda kalabilecekleri gösterilmektedir. Daha önce alıntılanan "*Kendi başına yürü evlat,…., Rüzgar sana yağmurla eşlik edece*k"[825] dizeleriyle yazar Prus, çocukların idealleri doğrultusunda kararlı olmaları gerektiğini iletirken; onların desteklenmeleri gerektiğini de toplum bilincine aşılamaya çalışmıştır. Çocukların ve gençlerin, kendi yeteneklerini keşfetmelerii halinde, önceliği paraya vermelerinin bireyselden öte toplumsal bir çürümeye, bozulmaya neden olduğunu çarpıcı örneklerle sunmuştur. Gençlerin, idealleri doğrultusunda önceliklerini kişisel gelişime vermeleri ve arzu ettikleri hayatı toplumsal değerleri dikkate alarak kurmaları gerektiğini ifade etmiştir. Kısacası "praca u podstaw" ilkelerini sunan bu öyküde; para ile elde edilen konforlu yaşam, toplum içinde oluşan hiyerarşik düzen vb. olguların, genç nesli toplumsal değerlerden koparmasının bir sonucu olarak "gelişmeye açık ideal toplumun/bireyin" oluşamayacağı ifade edilmektedir.

4.2.3 Yalnız Bireyin Kendini Ispat ve Kimlikleşme Çabası "*Michałko*"

Bolesław Prus'un "Michałko" adlı eseri 1880 yılında "Kurier Warszawski" gazetesinde yayınlanmıştır. Eserin kitap olarak yayını ise 1889 yılında gerçekleşmiştir. Öyküde küçük bir çocuğun Wilczołyki (Wilczolykow) adındaki bir köydeki yoksul hayatı ve bu yoksulluğun çocuğu Varşova'ya gidip inşaat işlerinde çalışmaya zorladığı konu edilmektedir. Dönemin Polonyasının yoksulluğundan beklendiği gibi Michał da eğitimden yoksun, türlü zorluklar içinde hayatını zar zor idame ettiren bir karakterdir. Öyküde Prus, köy sakinlerinin pasif bir halde günlük ihtiyaçlarını zor karşılıyor olmalarıyla ilişkili olarak Michał ve onun gibi küçük çocuklardan hayatlarını kazanmalarının ve uygar bir hayat kurmalarının beklenemeyeceği, dolayısıyla kendilerini

[825] Prus, 1899, s. 65.

geliştirmek için birçok imkândan yoksun olduklarını vurgulamıştır. Bolesław Prus, bu öyküsüyle daha modern bir hayata erişme arzusunun, insanın hayallerini gerçekleştirmede ve benlik (*sui generis*) duygusunu keşfetmede pozitivist bir itki gücü olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Bunun yanı sıra kadercilik anlayışıyla uyum içerisinde bireyin, hayatın doğal akışına kendisini bırakmasıyla pozitivist kazanım elde edilebileceğini göstermiştir.

Öyküde eğitimsiz ve yoksul küçük çocuğun bilgiden bağımsız olarak duyuları yardımıyla çevresini algılayabileceği ve buna göre bir ideaya (sezgiye) ulaşabileceğine işaret edilmiştir. İzlenim ve duyularla elde edilen sezgilerin, Michał'ın ruhunu harekete geçirerek onu her zaman bir arayış içine sürüklediğini ve sonunda onun, ideal bir hayatın "iyilik ile bütünleşmiş bir ruh ile olabileceğini" keşfettiğini gözlemlemek mümkündür. Michał'ın çevresindeki şartlar ya tabiatın ya da başkalarının isteği doğrultusunda şekillenmiştir. Böylece Michał, etrafını gözlemleyerek ve başına gelen olaylardan bir yoruma ulaşarak bir kanıya varmaya çalışmıştır. Elinden hiçbir iş gelmemesi ve sadece etrafını gözlemlemesi köy sakinlerinin onu "akılsız" olarak çağırmalarına neden olmuştur. Yine de Michał'ın gözlemlerinden varoluşsal bir arayış, yani "benlik" arayışı içinde olduğu sonucuna ulaşılabilir. Yazar Prus, bunu göstermek için bireyin, eğitim olmadan da bir şeyleri deneyimlerle anlamaya çalışarak, tanımlayarak ve o konu hakkında pratik bilgi edinerek toplum nezdinde bir kimlik edinebileceğini Michał üzerinden göstermeye çalışmıştır.

> "Rayların başındaki iş bitmişti. Kâhyanın yardımcısı, çalışanlara üçkâğıtçılık yaparak ödemeyi yapmıştı. Sonrasında bu işçiler gruplar halinde kendi köylerine dağılmışlardı.
>
> Tren yolunun geçtiği alanın hemen yanında bulunan meyhanenin etrafı öğleye kadar kuru gürültülüydü. Birisi küçük çuvalına öteberi doldururken, diğeri

eve götürmek için votka satın alıyordu, bir başka birisi ise oturduğu yerde içiyordu. Daha sonra kalın bitki yapraklarından bir desteyi omuzlarına yüklenerek çıktılar ve Michał'a seslenerek:

-Akılsız Michalcık, hoşça kal!

O ise olduğu yerde durdu.

Grimsi tarlanın ortasında durdu ve hiç de arkasına bile bakmadı, sadece nereye kadar gittiğine dair herhangi bir fikri olmadığı parıldayan raylara baktı.

….

….ancak o hala kollarını bağlamış halde ayakta duruyor, çünkü bir yere gitmesini gerektirecek bir şey yoktu. O sıra tren raylarının üzerinden sıçrayarak geçen bir tavşanın nasıl sığınağı o geniş arazinin içinde bir yerde, erzakını sakladığı yer Tanrı'nın kendisine bahşettiği yerde ise yetim çocuk Michal'ın da yaşamı böyleydi."[826]

Yaşadığı köyde evi bile olmayan yetim Michałko'nun burada durmasını gerektiren hiçbir gerekçesi yoktu. Bir orman hayvanının (tavşan) sahip olduğu gibi ormanda kendine göre barınacağı bir yeri ve az da olsa kendine yetecek kadar öteberisi vardı. Daha fazlasını elde etmesi belki diğerleri gibi demir yolu inşaatında çalışarak mümkündü, ancak bu durum işçilerin başındaki kâhyanın ne kadar dürüst olduğuyla alakalıydı. Bu işe girmek istese bile akılsız olarak çağrılan Michał'ın kâhya tarafından kabul edileceği bile oldukça zayıf bir ihtimaldi.

Bir gün tren yolu inşaatında çalışan bir mühendisin kendisine Varşova'yı tavsiye etmesi üzerine, geride bırakacak hiçbir şeyin olmamasının rahatlığıyla bir maceraya koyulmuştur. Taş yüklü trene atlayarak Varşova'ya, yani her yönüyle kendisine yabancı

[826] Prus, 1945, s. 17.

bir kentte iş, iyilik, yeni bir başlangıç vs. arayışına girişmiştir. Küçük Michal, başka bir yerde hayata başlayarak yeni bir benlik inşa edebileceğini düşünmüş olmalıdır.

> "Kumlu tepeciğin ardında kuşların sesi etrafa yayılıyordu, sis tepeciğin sırtına çökmüş ve (leylek gibi bir hayvanın gagasından çıkan) kuşların sesi takırtı çıkartıyordu. Demiryolu yapımı için kullanılan tren gelmişti bile ve henüz bitmemiş istasyonun hemen önünde durdu. Göbekli makinist ve genç yardımcısı lokomotiften atladıkları gibi Karczma'ya girdiler. Makasçıları da öyle yaptı. Sadece düşünceli bir biçimde boş araziye bakınan mühendis kaldı ve birkaç mırıltı duydu.
>
> Köylü çocuk (Michal), mühendisi tanıyordu ve başı toprağa eğik bir biçimde ona yaklaştı
>
> - "Sen misin zavallı Michalcık!! Ne yapıyorsun?" diye sordu mühendis.
>
> - Hiçbir şey efendim" diye karşılık verdi.
>
> - Niçin köye geri dönmüyorsun?
>
> - Bunun için bir sebep yok, efendim.
>
> Mühendis ilk önce kısık sesle şarkı mırıldanmaya başladı, sonra da söyledi ki:
>
> - Varşova'ya git. Orada her zaman kendine bir iş bulursun.
>
> - Ne zaman bilmiyorum, neresi olduğuna bilmiyorum.
>
> - Vagona bin, onunla gidersin.
>
> Zavallı Michał, kedi gibi vagona atladı ve taş yığınının üzerine oturdu.
>
> - Biraz da olsa paran var mı?" diye mühendis sordu.
>
> - Rublem var ve 14 grosz ve onluk bir zlotym var.

> Mühendis tekrar şarkı mırıldanmaya başladı ve etrafa sessizce bakındı, bir anda da lokomotifte olağanüstü bir ses patladı (trenin düdüğünü kastediyor). Bundan dolayı Karczma'dan tren tayfası şişelerle ve halatlarla koşarak çıktı. Makinist ve yardımcısı lokomotife geçtiler ve hareket edildi."[827]

Eğitimli bir birey olan mühendis, ilk fırsatta çevresini gözlemleyerek ve gözlemleri üzerine tasavvurda bulunarak ayrıca eğlenmek amacıyla şarkı mırıldanarak diğerlerinden ayrılmaktadır. Aynı zamanda bu mühendisin Michał'a karşı olan tutumu ve çıkar bir yol göstermesi, eğitimli bireylerin topluma daha yakın ve daha insancıl olduğunu göstermektedir.[828] Mühendisin bu küçük çocuğun, diğer köylüler gibi evine dönmesini gerektirecek bir düzeninin olmadığını görmesi üzerine ona Varşova'ya gitmesini tavsiye etmesi pozitivist bağlamda bir gözlem ve tecrübeyi göstermektedir.

Mühendis, küçük Michał'ın bir iş sahibi olması ile hayatını kazanabileceğinin ve buna bağlı olarak bir sorumluluk bilinciyle herkes gibi düzene, eve vb. şeylere sahip olabileceğinin farkındadır. Dolayısıyla eserde Michał'ın, makinist ve makasçılar örneği üzerinden topluma karışabileceği ve bir işbölümü içinde bulunabileceği de gösterilmiştir. Makinist ve makasçılar, işlerinin düzeni gereği lokomotifinin düdüğünü duyunca eğlencelerini yarım bırakıp görevlerine dönmüşlerdir. Eğitimsiz olan Michał'ın da sorumluluk bilinci ile en azından onlar gibi bir işe sahip olabileceğini ve istediği gibi bir topluluğun içine karışabileceğini öngörmek mümkündür.

Öyküye konu olan köyde yaşayan insanların sergiledikleri ilkel arzuların benzerliği, makinist ve makasçıların ilk fırsatta meyhaneye girip içmeye başlamalarından

[827] Prus, 1945, s. 18-19.

[828] Öykünün ilerleyen kısımlarında usta yardımcısı ve yazıcı karakterleri üzerinden görüleceği gibi eğitimsiz bireylerin para hırsı ile değerlerini kaybettikleri, Prus tarafından tartışmaya açılmıştır.

gözlenmektedir. Mühendisin ise diğer işçiler meyhanede eğlenirken kendi kendine şarkı mırıldanması ve çevreyi gözlemlemesi, Michał'ın da Varşova'ya yolculuğu boyunca canı sıkıldığında ilahi söylemesi[829] ile yazar Prus farklı bir noktaya işaret etmektedir. Mühendisin şarkı mırıldanması eğitimli bireylerin modern sanata meyilli ve bireysel özgürlüğe sahip oldukları, küçük Michał'ın ilahi okuması ile kırda tabiatla iççice yaşayan bireylerin Tanrı'nın yaratımlarıyla yetinmeleri ve bu nedenle Tanrı'ya daha yakın hissettikleri gösterilmek istenmiştir. Ancak öyküde eğitimsiz olarak gösterilen işçilerin, basta para gibi modern düzenin sağladığı imkânlar ile içlerindeki ilkel arzuları ortaya çıkardıklarına, kazançlarını sadece eğlenceye döktüklerine ve aç gözlülüklerine dikkat çekilmiştir.

Michał, kilden ve samanla inşa edilmiş, yani çamur içindeki o köyüne muhtemelen geri dönmek istememiştir. Çünkü geri dönmek için bir gerekçesi yoktur. Varacağı şehirde açlıktan ölmenin oldukça düşük bir ihtimal olduğunu ve gece konaklayacak yeri bulmanın köyde olduğundan daha kolay olacağını düşünmüştür. Aynı zamanda şehirde ekmeğin daha beyaz olduğunu, daha fazla evin bulunduğunu ve insanların da köydekilerden daha sıcak olduğunu hayal etmiştir.[830] Michał, tren Varşova'ya yaklaştıkça kurduğu hayallerinin tamamen gerçekleşeceğine dair bir özgüven duymuştur. Baştan aşağı çamur içinde olan bataklık bir yer görmemişti. Bunun yerine tepelik yerler, geniş arazi, kıvrımlı ve coşkulu akan ırmak görmüştü. Bacalı kulübeler ve yüksek ambarlar yok olmuş, onun yerine kendi köyündeki kiliseden ve Karczma'dan daha güzel birbirinden güzel saraylar ve taştan binalar görmüştür. Köy ekonomisinin gerektirdiği işletmeler ve kurumların yerini, daha görkemli binalar ve başka amaçlara hizmet eden yapılar almıştır.

[829] Prus, 1945, s. 19.

[830] Prus, 1945, s. 19.

Özelikle tren geceyi bir şehirde geçirirken; Michał evlerin bir diğerinin üzerine yaslanmış gibi ve her birinin içinde yanan kandilin sanki gökyüzündeki yıldız gibi göründüğünü fark etmiştir. O gece çok güzel bir müziğin çaldığını ve herkesin kalabalık halde gülerek ve eğlenerek gittiğini gözlemlemiştir. Bu gördüğü tablo, onun içinde iyi ve mutlu insanların olduğu bir yere göç ettiği hissini uyandırmıştır. Daha önce hiç karşılaşmadığı şeyleri görmesinden kaynaklanan şaşkınlığı üzerinden atmak için "*Şehirde böyle tuhaf şeylerin var olmasından korkma*!" diyerek aslında yeni bir toplum ve kültür için kendisini koşullamıştır.[831] Michał bu endişe durumundan sıyrılarak yeni bir hayata başlayacağı şehirde daha cesur ve bilinçli eylemleriyle benliğini ortaya koyabileceğinin farkındadır.

Diğer bir açıdan Michał, yaşadıklarına ve gördüklerine karşı büyük bir hayranlık duymuştur. Köylerinde bir çiftlikte çalışan ırgat hakkında bir kasırganın onu şiddetli biçimde iki mil boyunca savurup fırlattığı sık sık anlatılırdı. Michał de bu tren yolculuğu ile aynı şeyi yaşadığını hissetmişti. Çünkü hiç beklemediği bir anda bir şekilde kendisini köyünden üç hafta yürüme mesafesine (kırk mil uzağa) savurmuştu. "*Bu makine, yaşlıların korktuğu ateşi soluyor, rüzgârdan daha kötü değil mi? ... İşte onu (Michał'i) nasıl da savurdu*!"[832] Rüzgâr ve makine metaforuyla insan üretimi bir makinenin, doğa olayı olan rüzgâr gibi insanın çok uzaklara göç etmesine kolaylık sağladığına dair Michał'ın şaşkınlığı gösterilmek istenmiştir. Öykünün ilerleyen kısmında Michał, Visla nehrinin üstünden geçen ve iki yakayı bağlayan demir bir köprüyü gördüğünde "*Bunda bir hile var, bu kadar çelik bu şehirde olamaz*" sözüyle başka bir şeye daha şaşırmıştır.[833] Tren ve demir köprü değişimin ve göçün sembolleridir. Bunun yanında "bir gücün ve

[831] Prus, 1945, s. 20.

[832] Prus, 1945, s. 21.

[833] Prus, 1945, s. 30.

dinamizmin" sembolleriydiler. Sadece eşyaların bir yerden başka bir yere götürülmesine aracılık etmelerinin dışında insanlara her zaman bir göç kolaylığı, dolayısıyla yeni hayatların kurulmasında bir araç görevi üstlendikleri öyküde üstü örtülü bir biçimde gösterilmek istenmiştir.

Demir köprü, tren ve öykünün ilerleyen kısımlarında belirgin bir biçimde görüleceği şekliyle para gibi nesneler etkilerinin sonucu itibariyle bilinebileceği ifade edilmektedir. Ancak „duyguların aktif olduğu" ve bu doğrultuda idealar üretilerek asıl gerçekliğe ulaşılabileceğini Michał göstermek istemiştir. Tren ve demir köprünün görünümünden ve işleyişinden ziyade Michał, insanlara yeni bir hayatın kapılarını açması açısından zihinsel-bilinç temelli bir yaklaşım sergilemiştir. Dolayısıyla insan ürünü olan bu nesneler Michał'ın gözünde bir algıya indirgenmiştir. Bu açıdan tren ve demir köprü (öykünün ilerleyen kısmında görüleceği gibi erdem ve ahlak dönüşümüne sebep olan „para" dahil) materyalist bir bakış açısıyla sunulmamıştır. Michał'ın söz konusu nesnelerin varlıksal gerçekçiliğini, duyularının yardımıyla zihinsel-bilinç (idea) ile tanımlaması *immateryalist* bakış açısıyla uyum göstermektedir.[834] Öyküye bütün olarak küçük bir çocuğun, materyalist bakış açısıyla birtakım unsurları kullanarak ulaşacağı bireysel gelişim düşüncesinden ziyade; erdem, iyilik ve adalet temelinde oluşan en saf duyguların hayatta kalma ve benliğini (sui generis) inşa etmede en güçlü motivasyon

[834] Bu bakımdan George Berkeley'in (1685-1753) "immateryalist ve idealist" bakış açsısının bir yorumu olarak "empirist-sensualist" kavramına oldukça yakınlık görülmektedir. Bilimsel araştırmaların "gerçeği" göstermediğini, ancak bilimsel araştırmaların ışığında metafiziksel gerçekliğe dair önermeleri esas alan *instrumentalism*'i benimseyen Berkeley'e göre - Immateryalist bakış açsına göre- bilimin sunduğu gerçeklikler/objeler idealar, yani "duygular" ile ilişkilidir. bkz. Hight, Marc A. (2010). Berkeley's Metaphysical Instrumentalism. *George Berkeley: Religion And Science In The Age Of Enlightenmen*t. London & New York: Springer. s. 15-31; Aygün, F. (2020). Tanrı'nın Varlığına İlişkin Farklı Bir Yaklaşım: Berkeley'in İmmateryalist Metafiziği. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*. Vol. 6/2s. 657-691.; Berkeley, 2006, s. 25-90.

olduğunu göstermektedir. Söz konusu duyguların ne kadar hayati bir öneme sahip olduğunu Michał'ın mühendis ile yollarının ayrılmasından sonra görebilmekteyiz.

"Mühendis, Michał'i yanına çağırdı;

- "Tekrar geri dönmem gerekiyor" dedi ve "Sen tek başına Varşova'ya gitmek için ayrıldın değil mi?"

- Evet, biliyorum." dedi Michał

- Yani, insanların arasında kaybolmazsın değil mi?

- Kimsem olmadıktan sonra kaybolur muyum ki?...

Gerçekten, tanıdığı olmayınca kime karşı kaybolacaktı!

- "O zaman hadi git" dedi mühendis. – "Orada hemen istasyonun önünde yeni evler inşa ediyorlar. Tuğlaları taşırsın, yani açlıktan ölmezsin. Belki senin için sonrası daha iyi olur. Kötü bir ihtimale karşın da cebinde rublen var."[835]

Michał'e yolculuk sırasında sahip çıkan mühendisin geri dönmesi gerekmiştir. Bu nedenle Michał an itibariyle yolculuğunda tek başına kalmak durumunda kalmıştır. Tren yolculuğu sırasında kendisine sahip çıkan mühendisin gözünden uzaklaşarak yolunu kaybetmesi, onun kaybolması anlamına gelirdi. Ancak mühendisin, onu tek başına bıraktığı durumda Michał'ın kimseye karşı bir bağlılığı olmayacağından „kaybolmak" kavramı onun için bir anlam taşımamaktadır. Dolayısıyla Michał, kendi köyünde nasıl tek başına hayatta kaldıysa, şehirde de tek başına hayatta kalmanın yollarını bulmak durumundadır.

"Anladı ki iyi gitmeyen bir şeyler vardı, ama bunun için ne yapmalıydı? Kendisini kötü hissetti, başına gelecekler mutlaka daha kötü olacak; bundan dolayı gözlerini

[835] Prus, 1945, s. 20.

açtı ve vagonu terk etti. Tanrının isteğiydi bu. Bu andan itibaren kalbinde endişe ve hüzün taşıyan zavallı bir çocuktu.

Tren olağan üstü bir ses çıkardı. Michal, etrafına bakındı ve uzakta duman içine gömülmüş sanki evlerden oluşmuş ormana baktı.

- "Bir yerlerde yangın mı var?" diye Michal sordu.

- Orası Varşova!!

Michal'in göğsü tekrar sıkışmaya başladı. Oradaki dumana nasıl gireceğini düşündü durdu?"[836]

Varşova'yı çevreleyen dumanın olması, bu şehrin ne kadar endüstrileşmiş olduğunu göstermekle beraber köyden gelen tecrübesiz ve eğitimsiz birisi için bir yabancılık hissi uyandırması açısından da önemlidir. Michał, köyünden kırk mil uzakta ne yapacağını bilemeyecek bir halde, parya bir toplumun üst kimliğe itaat duymak zorunda hissetmesi gibi bir duygu içindedir. İstasyonun yanındaki bir dükkânın önünde duran duvarcıları görünce mühendisin inşaatlarda çalışabileceğine dair sözünü hatırlamıştı. Sığınacak bir yer bulmak için bu duvarcılara iş verip vermeyeceklerini sormaya gitmişti. Buradaki duvarcılar, Michał ile biraz eğlendikten sonra işe kabul etmişlerdir. Yatacak yer olarak da inşa edilen bir evi kendisine göstermişlerdi. Böylece Michał, duvarcılığa adım atmıştır. Şimdilik iş bulmuş olsa da Michał'ın kendisini bu yabancı yerde savunmasız hissedeceği aşikârdır. Bu nedenle Michał, hiç bir zaman kendisini buraya ait hissetmeyecektir.

Ertesi gün ise Michal'in yardımına onun gibi bir tane yoksul kız vermişlerdi. Michał, bu kıza karşı içinde sıcak bir şeyler hissetmişti. Hatta kıza kendisini göstermek için onun yapması gereken işi çoğunlukla Michał yapıyordu. Michał, kahvaltıda ekmeğini onunla beraber bölüşüyor, öğle yemeğinde ise ona beş grosza barşç çorbası alıyordu,

[836] Prus, 1945, s. 21

çünkü yoksul kızın cebinde para yoktu. Michał'ın doğrudan kızın üstünden yükleri alarak sevgisini göstermesi bir dayanışmayı da göstermektedir. Her ne kadar diğer işçiler, Michał'ın bu tutumunu aptallık olarak değerlendirseler de Michał'ın sevgisini göstermesi ve bu kıza sahip çıkması aslında bu yabancı şehirde bir benlik duygusunu inşa etmesinin ilk adımıydı. Ancak sevgi ile Michał, bu yabancı yere bir aidiyetlik hissi duyabilecekti. Michał'ın bu kızın sorumluluğunda olan işi üstlenmesi nedeniyle artık ona ihtiyacın bulunmaması ve özellikle kızın, usta yardımcısı ile olan yakınlığından kaynaklanan sorunlar „sevgi/dayanışma ve para" yani *materyalizm* ve *immetaryalizm* çatışmasını net bir biçimde ortaya koymaktadır.

"Michal kızın yanına giderek:

- Peki şimdi artık onu sevmiyor musun?

- Hayır" diye karşılık verdi ve ağlamaya başladı.

- Beni sevecek misin?

- Evet.

- Ben seni ne döveceğim ne de paranı elinden alacağım.

- Gerçekten mi?

- Benimle beraber olmak sana iyi gelecek.

Yoksul kız, hiçbir şey söylemedi ama daha derinden ağlamaya başladı ve titriyordu artık.

Gece soğuk ve nemliydi.

- "Soğuk mu?" diye sordu Michal.

Michal, için için ağlayan kızı tuğla yığınının üstüne oturttu. Sırtındaki çaputtan hırka/ceketi çıkartıp yoksul kıza giydirdi, kendisi ise tek ince bir kıyafet içerisinde kaldı.

- "Ağlama! Ağlama! Dedi Michal. - Sadece bir gece kalacaksın. Cebimde bir rublem var. Yarın tek odalı bir ev kiralarız ve sana bir elbise alırım. Ama ağlama…"[837]

Michał'ın sevdiği kız usta yardımcısı tarafından sömürülüyordu, kız eline geçen her parayı ona vermek zorundaydı. Bir gün bu zavallı kız işten atıldıktan sonra, Michał ona sahip çıkmış ve ne için usta yardımcısına para vermek durumunda olduğunu sormuştur. Nihayetinde kız, onu sevdiği için her istediğini yaptığını yanıtlamıştır. Michał, şimdi diğer işçilerin kendisiyle aptal diye dalga geçmelerini anlamıştır. Bu kızın usta yardımcısını sevmesi ile yansıyan benlik duygusunun, „etkileşimsel bir olgudan çok başkalarının yaşamının çeperinde temkinli bir yabancı olarak sürdürülen yaşamı" gözler önüne sermektedir. Yine de bu yoksul kızın kendisini sevmesi için elinden geleni yapacağına, usta yardımcısı gibi elinden parasını almayacağına dair söz vermiştir.[838] Michał, kız arkadaşıyla kuracağı hayat ortaklığı ile bir „sevgi ve adanmışlık" hissi duymak istemiştir. Böylece sevdiği kızın „benlik duygusunun" tam tersi olarak Michał, kalbinde etkileşimsel olguyu hissederek bir başkasını yaşamının içine çekerek sevgi, iyilik ve yardımlaşma ile birlik olunabileceğini göstermek istemiştir.

"Ancak yoksul kız, Michal'in dediklerine aldırış etmedi. Başını kaldırdı ve dinledi. Sokaktan tanıdık birtakım seslerin gelmesi kızı ürküttü.

Adımlar biraz daha yaklaştı. Tehdit edici bir biçimde seslendi.

- Evine dön… Sana diyorum!... Orada ne işin var senin?

[837] Prus, 1945, s. 26.

[838] Prus, 1945, s. 26.

- Buradayım işte" diyerek genç kız titreyerek cevap verdi.

Usta yardımcısının olduğu yere, sokağa fırladı kız.

- "Buradayım" diye kız tekrarladı.

- "Paran var mı peki?" diye usta yardımcısı sordu.

- "Var. İşte… Bizim!" rubleyi vererek cevap verdi.

Usta yardımcısı rubleyi cebine soktu. Daha sonra kızı saçlarından tutarak dövmeye başladı, bir yandan da söyleniyordu:

- Birkez daha anlayasın diye söylüyorum, eşikten dışarı adım dahi atmayacaksın…

Bir rubleyle özgürleşmedin sen… sırtını yere çarparak "Dinle… Dinle…" diyerek tekrarladı.

- "Yüce Tanrım" diye kız feryat etti.

- Dinle… Dinle, sana söylüyorum…

Usta yardımcısı, güçlü bir elin boğazına sarıldığını hissedince hemen kızı bıraktı. Zorlukla kafasını çevirdi ve Michal'in kızgın gözleri ile karşı karşıya geldi.

Usta yardımcısı güçlü ve diri bir Mazur'du ve Michal'in gövdesini kafasıyla birleştirdi, kulağı çınlamaya başladı. Ama Michal, onun boğazını bırakmadı, tam da bu sıra daha da sıkı kavradı.

- Boğacaktın beni demek, seni hırsız sıfatlı…. Görürsün sen! Hırıltılı bir sesle, usta yardımcısı.

- "O kızı dövmeyeceksin" dedi Michał

- "Tamam, dövmeyeceğim" diye mırıldandı ve dilini ağzından çıkardı (rahat nefes almak için)

Michał, yumruğunu açtı ve ustabaşı da rahatladı. Birkaç sefer öksürdü, derin derin nefes aldı ama sonradan seslenerek konuştu:

- Onu dövmek istemediğim zaman peşimden gelmesin. Beni seviyor, ama buna karşın ben onu dövüyorum, benim huyum bu.!..

- "Hadi git…" diye Michał serbest bıraktı."[839]

Michał'ın, sevdiği kız için kendisinden daha iri ve güçlü usta yardımcısıyla kavgası onun kalbindeki saf sevgiden kaynaklanmaktadır. Usta yardımcısının kıza bir sömürü aracı gibi davranmasının nedenini, modern sistemin para üzerine inşa edilmesinde aramak gerekmektedir.[840] Sadece para kazanma hırsının, insanı erdemlerden yoksun bırakacağı ve insani olmayan davranışlara yönlendirebileceğine değinilmiştir. Michał ve sevdiği kızın „saf duygularının" modern dönemin maddiyat temelinde meydana getirdiği yeni değerlerin etkisinden bağımsız kalabildiği dikkate alındığında; Yazar Prus, dayanışmanın ve iyiliğin ideal yaşamın kurulmasında başat rol oynadığını iletmek istemiştir. Prus, toplumsal değerlerin bir taşıyıcısı olması beklenen usta yardımcısının para ile ilişkili kişisel beklentisi o kadar yükseğe çıkmıştır ki; saldırgan karakteriyle toplumu bir arada tutan ideal değerlerin çökmesine neden olduğunu ortaya koymaktadır.[841] Görüldüğü

[839] Prus, 1945, s. 27.

[840] Bu noktada Prus, Marx'ın "modern nihilizmine" atıfta bulunmuştur. Marx, burjuvazi üzerine argümanlarını sunmuştur. Marx'a göre "Burjuvazi her türlü kişisel onur ve saygınlığı değeri içinde eritti, insanların uğruna savaştığı tüm özgürlüklerin yerine ilkesiz bir tek özgülüğü koydu: serbest ticaret." Bundan dolayı kazanç sağladıktan sonra ahlaki açıdan her şey kabul edilebilir olduğunu ortaya atmıştır. Bkz. Berman, 1994, s. 140.; Prus ise Marx'ın genel olarak burjuva toplumunu gözlemleyerek tanımladığı ekonomik yapının bireysel ölçekte yansımasını usta yardımcısı üzerinden göstermektedir.

[841] Michał ve sevdiği kızın besledikleri „saf duygular", gerçekliğin maddi dünyanın ötesinde manevi âlemde bulunduğunu ve bilgiye manevi tecrübe yoluyla ulaşılabileceğini iddia ederken adalet, erdem, doğruluk gibi satandartlara önem veren "ülküsel değerlerin" yerini tutmaktadır. Ancak usta başı ise modern dönemin en belirgin unsuru olan para aracılığıyla saldırgan değişime uğrayan dünya görüşü; gerçekliğin, manevi olguların maddenin görünümüne dönüşümünü ifade eden "Duyumcul değerin" bir uzamı olduğuna işaret etmiştir.; "Duyumcul (sensate)", "ülküsel (ideational)" ve "düşüncül (idealistic)" hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Capra, 1992, s. 27-28.

üzere, değerlerin çatışması nedeniyle zamanın ruhu olan gelişimden söz edilemezdi. Dolayısıyla Prus sevginin, iyiliğin ve dayanışmanın olmadığı bir yerde adaletsizliklerin ve toplumsal baskıların olacağını; bu yüzden çürümüşlüğe ve gerilemeye mahkûm bir toplumun ortaya çıkacağını çarpıcı bir biçimde ortaya koymaya çalışmıştır.

Michał, kavgadan sonra sevdiği kızın usta yardımcısıyla ayrılıp gitmesine oldukça üzülmüş olsa da kızın tercihine saygı duymuştur. Ertesi gün işine döndüğünde işçilerin „*Naber aptal Michal, Varşova'da fahişelerin pahalı olduğu doğru değil mi?*"[842] diye kendisiyle dalga geçmeleri üzerine yabancılık yaşadığı bu yerden de ayrılma zamanının geldiğini düşünmüştür. Kendisini burada kötü hissetmiştir. Dolayısıyla Varşova'da duvarcılara daha fazla ödediklerini duyduğunda, oraya gitmeyi tercih etmiştir. Evlerin çok olduğu bir sokağa kendisini götürmeye söz veren bir tane usta yardımcısının peşinden gitmiştir. Visla'nın iki yakasını bir birine bağlayan ve görünümüne hayran kaldığı demir köprüden geçip Varşova'nın merkezine vardığında daha modern ve gelişmiş bir çevreyle karşı karşıya kalmıştır. Michał, burada kilise olarak düşündüğü bir binanın önünde dua ederken berber geldiği ustasını kaybetmiş ve tekrar başka bir yerde yalnız başına hayata yeniden başlamak durumunda kalmıştır. Şehirden biraz uzakta yol üstünde bulunan ilk fabrika inşaatına girmiş, kendini işçiler arasında bulmuştur. Belki beğenip işe alırlar diye harç yapmada, tuğlaları dizmede işçilere kendince yardım etmeye başlamıştır.

- "Ne çeviriyorsun sen burada, seni köpek?" diye çıkıştı yazıcı.

- İş arıyorum, efendim

- Bu sana göre bir iş değil

- Belki şimdi değil ama daha sonra bulunabilir. Siz efendim, belki yardımcı olabilirsiniz.

[842] Prus, 1945, s. 29.

Kurnaz yazıcı, bu çocuğa grosz dahi vermeye gerek olmayacağını düşündü. Cebinden bir tane defter, kalem çıkardı. Bir şeyler karaladı, bir hesap yaptı ve Michal'i işe kabul etti.

İnsanlar da yazıcının, onun sayesinde günde yirmi grosz fazladan avanta sağladığından bahsediyordu.

Bu fabrikada Michal ilkbahara kadar çalıştı. Açlıktan ölmedi ve gece yatacak yer için de para vermedi. Ama kendisine ayakkabı da almamıştı. Sadece Pazar tatillerinde birkaç sefer içkiye para vermişti…"[843]

Fabrika'daki yazıcı, Michał'ın içinde bulunduğu durumdan kendine bir çıkar (*expediency)* yaratmıştır. Daha önce usta yardımcısının yoksul kıza gösterdiği tutumla bir benzerlik göstermektedir. Yine burada Prus, para ile gelen değerlere işaret etmiştir. Bundan dolayı küçük Michał'ın zorlukları devam edecektir. Michał'ın çalıştığı fabrikada yağmurların yağması ile çalışmalar sonlanmış, herkese öyle ya da böyle hakları verilmiştir. Yazıcı, Michał'ın parasını vermekte ayak sürümüştür. Uzun bir aradan sonra yazıcı Michał'a parasını eksik vermiştir.

"Michal, üç rubleyi aldı ve şapkasını çıkardı ve bir ayağını diğerinin önüne atarken kafasını kaşımaya başladı. Yazıcı da tuttuğu hesap defteriyle o kadar meşguldü ki neredeyse on defa Michal'e baktı ve hiçbir şey olmamış gibi sordu:

- Evet, başka ne istiyorsun?

- Efendim daha fazla ödemeniz gerekiyordu

Yazıcının suratı kıpkırmızı kesildi. Michal'e sinirle baktı ve onun omuzlarından sarsarak söyledi:

- Pasaportun var mı?... Buna benzer bir şey?

[843] Prus, 1945, s. 31.

Michal'in yanıt veremedi ve yazıcı konuşmaya devam etti:

- Kaba saba bir köylü olduğun için seni evirdiğimi çevirdiğimi mi düşünüyorsun?

- Başka ne olabilir.

- O zaman benimle polis karakoluna gel, sana hırsız ve oradan oraya boş dolanan biri olduğunu göstereyim…

Pasaport ve polis mevzusu Michal'i oldukça rahatsız etti, bundan dolayı

- "Benim hatam, size iyi günler diliyorum" dedi ve fabrikayı terk etti."[844]

Michał'ın gerek yazıcıya karşı hakkını araması, gerek usta yardımcısına karşı sevdiği kızı savunması öyküde sergilediği "ülküsel değerlerin" bireyin kazanım elde etmesinde ve dolayısıyla bir "benlik duygusunun" gelişmesinde önemli bir unsur olduğuna dair ipucu verilmektedir. Ancak sevdiği kızın usta yardımcısına olan sevgisi ile beliren "bir başkasının özgür iradesi"; yazıcı karşısında hakkını aramada ise tek engelin baskıcı Rus yönetiminin kontrolünde olan polis teşkilatının olması gibi örnekler, Michał'ın kalbinde hissettiği „ülküsel değerler" temelinde gelişimini sağlayamayacağını, bu doğrultuda toplum içinde „benliğini" ortaya koyamayacağını göstermektedir. Michał, bunu hissettiği için köyüne dönmesinin daha iyi olacağını düşünmüştür. Köyüne giden treni bulmak için pek çok insana yol sorarak Visla nehrine ulaşmış olsa da o demir köprüyü bulamadığından şehir merkezine geri dönmek durumunda kalmıştır.

"Aksine yağmur da başlamıştı. İnsanlar şemsiyelerinin altında, şemsiyesi olmayanlar da kaçışıyordu. Michal ise oluşan su birikintisine aldırmadan kaldırımlardan ilerlemeye çalışıyordu ve yol soruyordu insanlara.

[844] Prus, 1945, s. 33.

Bir yerde durduğunda elbisesine su sıçradı, önünde bir beyefendi durdu.

- "Ne yapıyorsun burada?" diye adam sorudu

- Hiç.

Adam birkaç adım attıysa da kendi yoluna gider gibi soru sorarak geri dönüş yaptı

- Yiyecek bir şey ister misin?

- Hayır.

- Soğuk değil mi sana?

- Hayır

- "Eşeksin sen" diye adam mırıldandı.

Sonra da adam ekledi.

- Ama bir onluk almak istemez misin?

- Verirseniz alırım.

Adam parayı verdikten sonra mırıldanarak uzaklaştı. Sonra tekrar durdu, Michal'e baktı, ilk başta biraz çekimser kalsa da yine de yanına gitti. Michal avucunda para, adam kendisine:

- Burada iyi insanlar oldukça korkmana gerek yok."[845]

Michał'ın dönüş yolunda karşılaştığı bu adamın kendisine karşılıksız bir iyilik sunması ile içi ısınmıştı. Bu ana kadar karşılaştığı bütün zorluklara rağmen iyi insanların bulunduğuna dair kanaati, bu şehirde tutunmak için kendisine en azından son bir şans tanımıştır. Bunun için inşaatında çalıştığı bir binanın çatısında gecelemiş ve içinden

[845] Prus, 1945, s. 34-35.

"*Bakalım yarın Tanrı ne lütfedecek*!" diye geçirerek kaderci bir anlayışla hareket edeceğinin işaretini vermiştir.[846]

Michał, ertesi gün sokağa çıktığında kendi kendine "*İş mi arıyorsun? Yoksa Eve mi dönüyorsun*?" sorularını sorarken az ilerde bir yerden bir bağrışma sesleri ve hemen ardından aynı sesleri biraz daha güçlü bir biçimde işitmişti. Bağrışmaların geldiği yere yaklaştığında tuğlalarla inşa edilen bir binanın çöktüğünü ve insanların da birisi içerde kaldığından dolayı bu inşaatın etrafında koşuşturduğunu görmüştü. Çöken duvarın altında kalan işçinin iniltileri, Michał'ı her ne kadar korkuyor olsa da bu işçinin yerinde kendisini hissetmesine neden olmuştu. Buraya köyden geçimini sağlamak için gelen o adamı kurtarmaya kendisini zorunlu hissetti.[847]

> "Bu sırada sokak gittikçe daha da kalabalıklaşıyordu. Meraklılar koşuşuyordu. Hatta itfaiyenin sesi uzaktan geliyordu. Michał, kendisinin yoksulluğunu göstermemek için kalabalığın ortasına dalarak kayboldu… Birkaç dakika sonra çöküntünün içerisinden yaralıyı çıkartan kişiyi çağırıyorlardı. Ama kimse yanıt vermedi.
>
> - "Nasıl birisiydi?" diye soruldu.
>
> - Beyaz bir paltosu, yuvarlak şapkası ve yalın ayaktı…
>
> - Öyle birisi sokakta yok mu?
>
> Aranmaya başlandı.
>
> - Birisi "Öyle birisi buralardaydı ama gitti." Diye bağırdı.
>
> Polisler ve işçiler etrafa yayıldı ama Michał'ı bulamadılar."[848]

[846] Prus, 1945, s. 38.

[847] Prus, 1945, s. 40.

[848] Prus, 1945, s. 42-43.

Karşılık beklemeden hayatı pahasına kahramanlık yapan Michał, tecrübelerinden edindiği üzere insanların kendisinin yoksul görünümü dolayısıyla alaycı tutumlarından muhtemelen kaçınmıştır. Bu kaçışıyla „iyiliğin ve sevginin", görünümden bağımsız olarak var olduğunu göstermek ister gibidir. Yaptığı kahramanlık sonrası kaybolması, kaderinin çizdiği yolda bir arayışa devam ettiğini göstermektedir. Daha önce değinildiği gibi tabiatın gerektirdiği ve başkalarının isteği doğrultusunda oluşan şartlar, Michał'ın gözlemleri ve duyularıyla yorumlanarak bir sezi haline getirilmiştir. Böylece Michał'ın, sezgilerini kullanarak „benlik oluşumunda" bir yol arayışı içerisinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda öykünün yazarı Prus, eğitim olmadan da bireyin *İmmateryalist (instrumentalist)* bakış açısıyla, yani *empirist-sensualist* yaklaşımla pozitivist gelişimi sağlayabilmesinin mümkün olduğunu ifade etmek istermiştir. Ancak modern düzenin öne çıkardığı nesne olarak „paranın" insanların değerlerini başkalaştırması, bu ideanın gerçekleşmesindeki en büyük engel olduğu ortaya konmuştur.

4.2.4. Yüksek Kültür ile Fedakârlık Duygusu Arasında Köprü - "*Katarynka*"

Prus'un *Katarynka* (Laterna) adlı eserini 1880 yılında kaleme alan Prus, eserini toplumdaki insanların dayanışma içinde olmaları gerektiğini anlatan bir öykü üzerine kurgulamıştır. Öykünün kahramanı avukat Tomasz, karşıdaki eve iki kadın ve görme engelli küçük bir kızın taşınmasıyla bu küçük kızın mutsuzluğunu gözlemleyen bir karakter konumundadır. Çocuğun bu durumu Tomasz'ı üzdüğünden Tomasz küçük kız için ne yapabileceğini düşünmeye başlamıştır.[849] Prus, bu öyküde yaşı biraz ileri ve çok zengin bir avukat olan Tomasz karakteri ile toplum nezdinde üst statüye sahip birinin bilginin, özlemin, içe doğuşun, ön duygunun öznelliğiyle bir benlik arayışında oluşunu

[849] Yüce, 2002, s. 237-238.

sunmuştur. Öznellik birtakım pratiklikle etken bireyselliğe dönüşür. Bu bağlamda çeşitli olguların nesnel karşılığı meydana gelir. Söz konusu olgular nesnelleştiği ölçüde mutlaklaşır ve böylece insan bilgisi zenginleşir. Öznellik ile mutlaklık arasındaki bu bağ, insanın kendine özgü bir varlık haline gelmesini sağlar. Bu noktada Ego belirir.[850] Otuz yaşına gelen Tomasz da savcılık mesleğinin getirdiği yoğun çalışma temposu içinde özlem duyduğu hayattan uzak kaldığının farkına varmıştır. Benliğini keşfedebilmek için avukatlık yapmaya karar vermiş ve kendisi için idealize ettiği hayatın bir gerçeklik yansıması olarak kendini sanata vermiştir. Diğer bir deyişle yaşanan birtakım olayların doğruluğuna ya da yanlışlığına dair nihai karar vermekten ziyade idealize ettiği gerçeklikler doğrultusunda "toplumu biçimlendirmek" amacıyla sanatı bir araç olarak kullanmaya çalışmıştır. Tomasz, bunun için mesleğinden kazandığı bütün parasını sanata harcamaya başlamıştır. Evini tablo, mobilya ve ayna gibi sanatsal değerleri olan objelerle donatmış, büyük salonunda sıklıkla konser organize etmiştir.[851]

Sanata olan bu düşkünlüğü Tomasz'ın diğerlerinden değişik bir haz yaklaşımına sahip olmasına ve bu nedenle kendisini farklı bir konumda görmesine sebep olmuştur. Bu durum Tomasz'ın toplumdan kendisini yalıtmasına neden olmuştur. Ancak adeta sanat galerisine dönüşen evine pek çok ziyaretçinin gelmesi ve insanların zevklerinin ve hazlarının kendi zevk ve hazlarının etrafında şekilleniyor oluşu hissi onu mutlu eden önemli bir etkendir. Dolayısıyla Tomasz'ın içinde herkesten farklı bir "ben/ego" doğmuştur. Tomasz'ın "ben merkezli" hayatında gerçekleştirdiği uygulamalar ve

[850] Fichte ve Hegel'e göre "mutlak olanın olumsuz yanı" mutlak sonsuzluğa mutlak düşünceye, yani Ego'ya yükseltilir. Bu durum saf kendinin bilincidir. Fichte'ye göre saf idealizm (yani öznellik) "mutlaklık" ile biçimsel idealizm olur ve bir realizm ile karşı karşıya gelir. Yani bu yaklaşım, soyut düşünmeyi mutlaklaştırır. Bkz. Kılıçaslan, E. A. (2015). *Hegel Tartışmaları*. Ankara: Bibliotech, s. 22 – 26.

[851] Prus, B. (1939). *Na Wakacjach - Katarynka*. Warszawa: Nakład Geberthnera i Wolffa, s. 11.

öykünin ilerleyen safhalarında karşılaşacağımız küçük bir çocuğu mutlu etme duygusu "realite ve idealite"nin bir çatışması olarak bize sunulmuştur.

Tomasz'ın Miodowa sokağında her öğle saatlerinde derin düşünceli bir halde yürürken Jan Mieczkowski'nin dükkânının vitrinindeki dönemin film yıldızı Helena Modrzejewska'nın fotoğrafına bakması az önce bahsedilen "benliğin" daha geniş çevreye etki etme arzusu olarak yorumlanabilir.[852] Ayrıca yolda yürürken güzel bir kadın fark ettiğinde daha iyi görebilmek için gözlüğünü takması, ancak onlara yaklaşamaması insanlardan kendisini yalıtmasının bir sonucu olarak kaçıngan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu noktada yetişkin bir erkeğin tercih yapmasındaki zorluk önemli bir etken olsa da[853]; rast geldiği insanlara karşı neşeli ve konuşkan bir yapıya sahip olmasına karşın kadınlara yaklaşma konusunda çekincesinin veya cesaretsizliğinin, belirgin bir biçimde dökülmeye başlayan saçlarının, bıyığında beliren akların kendinde oluşturduğu estetik yargılarından kaynaklanmış olabileceği de dikkate alınmalıdır.

> "Bir defasında evine gelen dostlarından bir kadın Tomasz'ın salonunu gezerken;
>
> -"Nasıl da tablolar bunlar… Ne kadar güzel pürüzsüz mermerlere sahip! Eşi oldukça mutlu birisi olacak"
>
> -"Şansı varsa sadece bu pürüzsüz mermerler onu (Tomasz'ın müstakbel eşini) mutlu eder" diye avukatın yakın arkadaşı belli belirsiz bir sesle kadına cevap vermişti.
>
> Bu sırada salonda eğlence düzenleniyordu. Tomasz çok neşeliydi, ancak birisi evliliği kendisine sorduğunda avuçlarını ovarak;
>
> - iii!

[852] Prus, 1939, s. 9.

[853] Prus, 1939, s. 11.

Bu dönemlerde bıyıklarını tıraş etmişti ve favori uzatmıştı. Kadınlara daha fazla saygı gösterirken, onların kusurlarına karşı daha anlayışlı olmaya başladı."[854]

Tomasz hakkında dostları arasında geçen bu konuşma, onun toplumdan uzak olduğunu ve en önemlisi ise "benmerkezci" hayatı yüzünden bir kadını mutlu edemeyeceğinin bilgisini sunmaktadır. Tomasz, konser salonlarında insan gürültüsünü duymamak için sahnenin arka tarafında bir yere oturuyordu. Daha öncesinde oyun piyesini okumuş olarak tiyatroya giderdi, maksat oyuncuların ne kadar iyi oynadıklarını gözlemlemekti.[855] Sanat Galerisine insanların az rağbet gösterdiği sırada giderdi ve bütün vaktini harcardı. Güzel bir eser gördüğünde hemen mutluluğunu ifade ederdi. Zayıf eserleri ise küçümsemezdi. Diğerleri sanatçı hakkında eleştirilerini ifade ederken „*sabredin, daha iyisini yapabilir*" diye yanıt verirdi. Her zaman insanların eksiklerine karşı hoş görülüydü.[856] Kısacası Tomasz, bütün motivasyonunu sanata vermişti. Savcılık yaptığı zamanlardaki gibi kendisini bitkin hissetmiyor, usanmıyor, sanatın hayatında bir ışık olduğunu düşünüyordu.

Ancak katarynka adlı müzik aleti Tomasz'ın nefret ettiği tek şeydi. Katarynka'nın sesini duyar duymaz adımlarını hızlıca atıp uzaklaşırdı. Bu ses, onun saatlerce neşesini yitirmesine neden olurdu. Normalde çok sakin bir yapıya sahip, ancak katarynkaların sesini duyunca öfkeleniyordu. Hatta Avukatın müzik çalan bu makinalara karşı nefretini bilen kötü niyetli birisi hiç de hoş olmayan bir şaka yapmayı düşünmüş ve onun penceresinin önüne iki tane katarynka çalgıcısını göndermişti. Tomasz, öfkesinden deliye dönmüş sonrasında da o adamı düelloya davet bile etmişti.[857]

[854] Prus, 1939, s. 12.
[855] Prus, 1939, s.13.
[856] Prus, 1939, s.14.
[857] Prus, 1939, s. 13-14.

"Muzik insan ruhunun en önemli gıdasıdır. Katarynka'ya gelince insanı makinenin bir parçasına ve soygunun bir unsuruna çeviriyor. Çünkü katarynka çalanlar tam bir soyguncudur. Katarynka tüylerimi ürpertiyor, benim kötü bir müzik ile zamanımı harcayamayacağım tek bir hayatım var."[858]

Avukatın kaldığı ev birkaç sefer el değiştirmişti. Her bir yeni kiracı, tutacakları daire için fiyatı yükseltmek durumunda olduğunun farkında; Tomasz da dahil. Avukat Tomasz, istemeyerek de olsa yüksek bir bedel ödemeyi kabul etmişti, ancak kontratta binada katarynka çalmanın yasak olması şartını yazdırmıştır. Avukatın dairesi iki kısımdan oluşuyordu, dört büyük odasının sokağa bakan penceresi, diğer iki odası da avluya bakıyordu. Evin yarısı, gelen misafirlere ayrılmıştı. Burada akşam eğlenceleri düzenleniyordu, bu organizasyonlarla ilgilenenler ve avukatın akrabaları ve köyden gelen tanıdıkları geliyorlardı.

Kontrattaki hususlardan bağımsız olarak Tomasz, her yeni güvenlik görevlisini yanına çağırıp onlarla ufak bir konuşma gerçekleştiriyordu:

-„Beni bir dinler misin canım.... İsmin neydi?

-„Kazimierz, buyurun efendim.

-„Dinle lütfen Kazimierz! Eve her geç döndüğümde ve kapıyı bana açtığında 20 grosz alacaksın. Anladın mı?"

-„Anladım efendim"

- „Bunun haricinde benden ayda on zloty alacaksın, peki biliyor musun ne için olduğunu?

- „Bilemedim efendim, belki daha açık konuşabilirsiniz."

[858] Prus, 1939, s. 13.

-“Yani binanın avlusuna bir tane bile katarynka çalanı içeri almaman için, anladın mı şimdi?”

- “Daha iyi anladım efendim”[859]

Tomasz misafirleri gönderdikten sonra avluya bakan odada oturup kitap okuyor, mektup yazıyor, kendisinden görüşünü talep eden tanıdıklarının evraklarına göz gezdiriyordu. Gözlerini yormak istemediği zamanlarda pencerenin karşısında bir koltuğa oturarak sigarasını yakıp derin düşüncelere dalıyordu. Düşünmenin, insanın sağlığını koruması açısından önemli bir yaşam fonksiyonu olduğunu farkındaydı. Buraya kadar genel olarak Tomasz'ın, "*praca u podstaw*"ın erdem ve ahlak ilkelerinden başka, sağlık konusunda dönemin pozitivist anlayışıyla bir uyum içinde olduğu görülmektedir.

Tomasz'ın avlu tarafından karşısında bulunan ev, daha düşük gelirli kimselere kiralanıyordu. Uzun bir süre burada itibarı elinden alınmış eski bir mahkeme memuru oturmuş ve sonrasında da Prag'a taşınmıştı. Ondan sonra bir terzi geldi, ama bazen fazla içip gürültü yaptığı için ev kontratı sonlandı. Daha sonra ise kendi hizmetçisiyle sürekli kavga eden yaşlı bir kadın geldi. Ama bir süre sonra çok zengin olan kadını, sorunlu bir karaktere sahip olsa da Noel tatilinde çok yaşlandığından akrabaları köye götürdüler. Onun yerine eve iki kadınla beraber muhtemelen sekiz yaşında küçük bir kız çocuğu taşınmışlardı.[860] Kadınlardan biri örgü örüyor, diğeri ise dikiş makinasında çorap ve kaftan dikiyordu. Biri diğerine göre daha genç ve güzeldi, bu kadın görme engelli küçük kızın annesiydi. Diğer kadın ise bu genç kadına „hanım efendi" diyordu. Hem onların hem de avukatın pencereleri bütün gün açıktı. Bu nedenle Tomasz koltuğunda otururken onların ne yaptığını görüyordu. Gerçek anlamda Tomasz'ın başkalarını gözlemi bu noktada başlıyordu. Bu durum Tomasz'ın çevresinde olup biteni daha net bir biçimde

[859] Prus, 1939, s.14.

[860] Prus, 1939, s. 15.

anlamasına olanak sağlarken aynı zamanda diğer insanların isteklerini ve yaşam motivasyonlarını çözümleyerek topluma daha fazla yakınlık hissi duymaya başlamasına yol açıyordu. Böylelikle Tomasz için bir dönüm noktası oluşmaktaydı.

Komşu evine bakınan Tomasz'ın dikkatini küçük kız daha da çok çekmişti. Küçük kız, bazen iki şiş yardımıyla yün iplikle dokunmuş kemeri tutuyor, bazen de zorlukla üstünü giydirip çıkardığı oyuncak bebeğiyle oynuyordu. Yeri geliyor sadece pencere önünde oturup hiç birşey yapmıyor ve dışarıdan gelen sesleri dinlemeye çalışıyordu. Aynı zamanda Tomasz, bu küçük kızın hiç şarkı söylemediğini ve odadan odaya koşuşturmadığını, yüzünde hiç bir tebessümün belirmediğini fark etmişti.

> "Küçük kız, altı yaşında geçirdiği bir ateşli hastalık nedeniyle iki yıldır görmüyordu. Hastalığın başında birkaç hafta bilincini yitirmiş ve sonra ne hareket edecek ne de konuşacak gücü kendine bulabilmişti. Endişe içinde yatakta uzanıyordu. Bu hasta kıza şarap ve et suyu içirilerek biraz kendisine gelmesi sağlandı. Ancak hastalığının daha ilk gününde yatağına uzatıldığında annesine;
>
> -Anne, gece mi şimdi?
>
> -Hayır yavrucuğum… Niye böyle söyledin?
>
> Ancak kız cevap vermedi, canı sadece uyumak istedi. Ertesi günün öğleninde doktor geldiğinde, küçük kız "*Hala gece mi?*" diye tekrar sordu. O sıra kızın görmediği anlaşılmıştı. Doktor, kızın gözlerini kontrol etti ve beklenmesi gerektiğini tavsiye etti. Ancak kız gücünü kazandıkça, bu engeliyle daha fazla endişe duymaya başlamıştı.
>
> - Anne, neden göremiyorum?
>
> - Çünkü gözlerine perde indi. Ama geçecek.
>
> - Ne zaman geçecek?

- Yakın zamanda

- Belki yarın, değil mi anne?

- Birkaç güne kadar geçecek yavrum

- O zaman geldiğinde hemen söyle anne, olur mu? Çünkü çok üzülüyorum.

Bu beklentiyle günleri haftalar geçti. Küçük kız yatağından kalkmaya başladı. Odasında gözü bağlı, kontrollü şekilde dolaştırılıyordu. Elbisesini yavaş ve ihtiyatlı bir biçimde giyinip çıkarıyordu. Ama görme yetisi geri dönmedi.

- Anne! Üstümde mavi elbise var değil mi?

- Hayır yavrum, kül rengi bir elbise var.

- Sen görüyor musun anne?

- Görüyorum hayatım

- Gün ışığında olduğu gibi mi?

- Evet”

- Ben de birkaç güne kadar her şeyi göreceğim değil mi? Olmadı, bir aya kadar…

Annesi hiçbir şey söyleyemedi, küçük kız konuşmaya devam etti.

- Anne! Evin içi hala aydınlık mı?.. Eskiden olduğu gibi bahçede hala ağaçlar duruyor mu? Hala bize o siyah benekli kedi geliyor mu? Aynada kendimi görebiliyor muydum?.. Burada ayna yok değil mi?...

- Annesi aynayı verdikten sonra küçük kız bakınarak “Bu düzlüğün olduğu yere bakmak gerek”, “Görmüyorum! Anne beni aynada görüyor musun?”

- Görüyorum küçük kuşum.

- "Nasıl görüyorsun peki?" diye üzgün bir biçimde sordu. "Aynada kendimi görmüyorsam, bu aynanın hiçbir anlamı yok.. Peki aynada ne var, acaba o beni görüyor mu?" gibi sorularına devam etti

Annesi bir anda ağlama nöbetine tutuldu ve odadan koşarak uzaklaştı.[861]

Dönemin Polonya toplumunun özellikle çocuk hastalığı üzerine tıp alanında duyduğu en büyük eksikliği yazar Prus çocuğun başına gelen bir hastalık ile betimlemiştir. Alıntıda görüldüğü gibi doktorun beklemekten başka bir çare üretememesi ile bu gibi hastalıklara dair bilgisinin zayıf olması, bu küçük kızın iyileşmesinin nerdeyse imkânsızlığını gözler önüne sermektedir. Ancak bu andan itibaren annesinin yakın zamanda görebileceğine dair söylemi küçük kıza bir ümit olmuştur. Kızın anneye olan yakınlığı ve onun söylemine duyduğu inanç bir tür hayat motivasyonudur. En sonunda aynada kendisini görememesi, körlüğünü kabullenmesine yol açarken artık içinde bulunduğu durum itibariyle etrafındaki eşyalara kendince anlam yüklemesi hayatını yeni bir düzleme evrimleştirmesi anlamına gelmektedir.

Bir gün anne küçük kıza bir demet çiçek verince kızın biraz heyecanlandığını fark etmişti. Kızın, iki de bir bu çiçekleri eline alıp öpmesi tabiatla bir bütün olma, doğallığı ve saflığı duyu organlarıyla hissetme gibi isteklerini yansıtmaktadır.[862] Bu durum, küçük kızın hayatını yeni bir düzleme evrimleştirmenin başlangıcını oluşturmuştur. Öyküde belirtildiği üzere görme engellilerin en hassas özelliği, küçük şeylere dokunarak onları tanıyabilmekti. Zamanla somut olgular kızın aklında şekillenmeye başlamış, duyu organlarıyla çevresini ve etrafındaki eşyaları tanımlamayı öğrenmeye başlamıştı. Annesi, güzel giyimli porselen bir oyuncak bebek getirmiş, küçük kız bunu elinden hiç

[861] Prus, 1939, s. 18-19.

[862] Prus, 1939, s. 16.

bırakmamıştı. Oyuncak bebeğin burnuna, ağzına gözüne dokunuyor ve okşuyordu. Kutusuna koyduğu bebeğini düşünerek çok geç uyumaya gitmişti. [863] Kırmızı kiraz, onun nezdinde düz, yuvarlak ve yumuşaktı. Madeni para, üstünde resim damgası olan sert ve ses çıkartan bir yuvarlak olarak tanımlamıştı. Odanın büyük, evin bu odadan daha büyük, sokağın da evden daha büyük olduğunu fark etmişti. Ama her şey kendi algısında küçülmüştü.[864]

Küçük kızın dikkati dokunmaya, kokuya ve duymaya odaklanmıştı. Yüzü ve elleriyle bazı şeyleri fark edebiliyordu. Bu sayede duvara yaklaştığında hafif bir soğukluk hissedebiliyordu. Uzaktaki olgular, onun zihninde ancak ses ile bir şeyler uyandırıyordu. Bunun için bütün gün boyunca dinlemeye çalışıyordu. Çevresinde kimin o an için nerde ne yaptığını dahi tanımlayabilecek aşamaya gelmişti.

> "Annesi hizmetçiyi çağırdığında küçük kız her zamanki köşesinde oturarak;
>
> - "Janowa evde değil, su almaya gitti"
>
> -"Nerden biliyorsun?" diye şaşkın bir biçimde annesi sordu.
>
> - "Nerden mi?.. Mutfaktan su kabını aldı, avlunun yolunu tuttu ve kuyudan su çekti. Şimdi ise bekçi ile konuşuyor."[865]

Tomasz küçük kızın eski evleri ile kıyaslayarak bir gün annesine „*Anne! Gerçekten burası neşesiz bir yer mi?*" sözünü duymuştu. Avukat Tomasz, bunu duyunca kendini biraz kötü hissetti. Evde nasıl mutlu olunmayacağını, çünkü kendisini yıllardır evinde mutlu olduğunu düşünmeye başlamıştı. Başka bir gün, akşama doğru saat dört gibi evine geldiğinde güneşin komşunun evine doğrudan girdiğini gördü. Avlunun öbür tarafındaki

[863] Prus, 1939, s. 19.
[864] Prus, 1939, s. 20.
[865] Prus, 1939, s. 21.

bu eve bakındığında, tuhaf birşey fark etti ve hemen gözlüğünü taktı. Zavallı kızın pencere pervazında avuçlarının arasına başını dayayıp yakıcı güneşe doğruca baktığını gördü. Ancak kızın yüzü, ne mutluluk ne de bir hüznü ifade edecek kadar tepkisizdi. Bundan dolayı „*Bu kız görmüyor*" diye kendi kendine söylendi ve gözlüğünü çıkardı. Tomasz, kendisini onun yerine koydu ve böylesine yakıcı bir güneşe bakan insanın gözünde batmaya neden olduğunu tecrübe etmişti.[866] Kızın bu durumuna, sağlığının zamanla daha kötü olacağını düşünerek üzüldüğü için "*Onun için ne yapabilirim acaba?*" diye kendi kendine düşünceye daldı.

Bu dönemde Tomasz'ın dostlarından biri kendisinden mirasla ilgili adli bir dosyayı incelemesi için ricada bulunmuştu. Tomasz, bu dosyayı incelerken sıkılıyor, hatta diğer odalara gidecek kadar istek bulamıyordu. Küçük kızın aklında olması da Tomasz'ın böylesi duygular içinde olmasındaki sebeplerden biriydi. Hatta Tomasz'ın uşağı yeni gelen bekçi ile tanışıp tanışmama isteğini sorduğunda dahi Tomasz, onun yüzüne bile bakmamıştı.[867] Ertesi gün bu miras dosyasının içinden çıkamadığı bir anda avlu tarafından penceresinin önünde katarynka sesini duymuştu. Tomasz'ın elleri ayakları adeta boşanmıştı. Miras dosyasının içinden çıkamadığı için halüsinasyon görmeye başladığını düşünmüştü. Bu sesin gerçekten katarynka sesi olduğuna kanaat getirdiğinde, pencereden sarkarak "*Seni gereksiz herif...*" ile tam en ağır hakaretlerde bulunuyorken küçük kızın neşe dolu sesini duydu.

Küçük kız katarynkanın sesiyle alkış tutarak dans ediyordu. Solgun yüzüne renk gelmişti, gülücükler saçıyordu. Katarynkanın yalancı ezgileri Tomasz'a kusursuz bir trampetin sesi gibi o kadar tatlı geldi ki az kalsın beyin kanamasından öleceğini hissetti. Ancak odasına yeni bekçi ile Tomasz'ın uşağı geldi. Uşak, Tomasz'a işe başlayalı daha

[866] Prus, 1939, s. 17.

[867] Prus, 1939, s. 23.

bir hafta olan ve bu evin usullerinden bihaber olan bekçiye katarynkadan nefret edildiğini, avluya sokulmaması için her ay kendisine para verildiğini; ayrıca kontratta katarynka çalınmamasına yönelik bir anlaşmalarının olduğunu beyan ettiğini bildirmişti. Tomasz, ktarynkanın üçüncü ezgisiyle küçük kızın kendisinden geçmeye devam ettiğini görünce bekçiye yönelerek;

"- Dinle beni canım… Adın neydi senin?

- Pawel, buyrun efendim.

- Pawelcim, sana her ay on zloty ödeyeceğim, biliyor musun ne için olduğunu?

- "Katarynka çalanları hiçbir şekilde avluya sokmaması için efendim" diye uşak hemen araya girdi.

- "Hayır" dedi Tomasz. "Günün belli zamanlarında katarynka çalınmasına izin vermen için. Anladın mı?"

….."[868]

Tomasz, uşağı ile bekçiyi odasından gönderdikten sonra katarynka çalan adama on grosz bahşiş fırlattı. Fihristinde bulunan tanıdığı göz doktorlarının adreslerini not aldı. Not aldığı bu kâğıdı avcuna alıp komşuya gitmeye koyulurken "*Zavallı çocuk... Daha öncesinden bunu yapmalıydım..*" diye kendi kendine hayıflanmıştı.[869] Bu cümle, çocukların yararlı ve sağlıklı birey olarak topluma kazandırılmalarını gerektiğini savunan pozitivist yazarların programlarının bir özetiydi.[870]

[868] Prus, 1939, s. 27.

[869] Prus, 1939, s. 28.

[870] (üce, 2002, s. 238.

Bu küçük kızın katarynka müziği karşısındaki sevinci, Tomasz'ın aklını ve duygularının mutlaklığını sınırlandırmasına neden olurken; kendisinin üstünde daha yüksek bir şeyi tanımasını sağlamıştır. Tomasz'ın yeni biçimlenen hisleri "başkalarının mutluluk araçlarının" onlar için yaşamsal bir değer olduğunu ve böylece mutluluğun büyüyebileceğini düşünmeye itmiştir. Kendinin önem verdiği sanatın, gerçekliğin belirli ve öznel bir biçimini sunduğunun farkındalığıyla; sanatın gerçekliği veren ya da sağlayan bir unsur olmadığının bilincine varmıştır. Başkalarının saf hislerine kulak vermek ve anlayış göstermekle ortaya çıkan huzurun, küçük kızın mutluluğunun kendi evinin içine doğduğu gibi kalbinin derinliklerine işlemesinin en büyük gerçeklik olduğunu fark etmiştir.

Öyküde annenin, engeli olan bir evlada rağmen büyük bir fedakârlıkla çalışıp evin geçimini sağlaması kadın figürünün kendi ayakları üzerinde durabileceğini göstermektedir. Küçük kızın görme yetisini kaybetmesinin ardından diğer duyularını geliştirmesiyle çevreyi tanımlayabileceğinin ve algılayabileceğinin mesajı verilmiştir. Engelli de olsa hayattan yeniden haz aldığı yeni şeylerin olabileceğine ve onun mutluluğunu sağlamak için haz aldığı olgulara saygı duyulması gerektiği de satır aralarında ifade edilmiştir. Öznel bir gerçeklik sunan sanata verilecek para ve zamanın engelli küçük bir çocuğun sağlığına kavuşmasında harcanması gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü hayatın zorluğunun üstesinden gelmeye çalışan bir çocuğun başarıya ya da mutluluğa ulaşmasını sağlamak ortaya çıkan mutluluğun çoğalmasını sağlayacaktır.

4.2.5. Nihilizmin Kültürel Değerleri Yıkmasına Karşı Ulusal Bilinci Yeni Bir Farkındalıkla Oluşturmanın Yöntemi "*On*"

Aydınlanma akımının meydana getirdiği hümanist bakış açısının, 19. yüzyıl Avrupa toplumunun tüketim alışkanlığını şekillendirmesiyle gerek İspanyolların Amerika'nın

keşfiyle başlattığı kolonyalist anlayışı gerek merkantilist anlayışı modern bir kapitalist görünüme kavuşturduğu bilinmektedir. Çünkü Orta Çağda toplum hayatına statik bir görünüm kazandıran kilise ve feodal düzenin kuralları özelikle 18. yüzyılın ikinci yarısında güvenilirliğini yitirirken bilimsel gelişmeler belirginleşmiş ve bundan ötürü ideolojik sistemler ortaya çıkmıştır. Batılı ülkelerin iktisadi yapılarını, Martin Luther (1483-1546) ve John Calvin'in (1509-1564) düşüncelerinin büyük etkide bulunduğu "merkantilist" düzenin üstüne inşa etmeleriyle "ideolojik bir düzen olarak kapitalizm" belirmiştir.[871] Kısacası Prus, "On" öyküsüyle kapitalizmin bir ulusa nasıl etki ettiğini ve o ulusun bu olguya nasıl tepki verdiğini ya da vermesi gerektiğini ifade etmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Prus, öykünün ilerleyen safhalarında anti-kapitalist bir anlayışı betimlemiştir.

Başka bir açıdan kültürel ve iktisadi dönüşümün altında yatan diğer bir sebep de toplumsal dinamiklerdir. Söz konusu dinamiği meydana getiren esas itki de kültürel değerlerdir. Bu noktada "kendinden olan ve olmayan" kavramının kültürel değerler temelinde oluştuğunu ve buna göre milliyetçi tutumların şekillendiğini hatırlamamız gerekir. Bir ulusun kültürel değerlerini coğrafi, tarihi ve mitsel olgulardan çok inanç yapılarının oluşturduğu iddia edilebilir. Orta Çağın kilise anlayışının dışına taşan Luther ve Calvin'in iktisadi gelişime yönelik yaklaşımları, toplumun inanç yapıları doğrultusunda oluşan kültürel değerlerin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Örneğin Katolik inanış açısından ruhban sınıfı, manastır disiplinini özendirse de aslında dini uğraşla meşgul bir cemiyet için toplumsal yaşamın düzenini oluşturmak istemiştir. Luther ve Calvin ise diğer inananlar için günlük yaşantıları için bir ahlak kuralı dizisi

[871] Kapitalizm'in etik anlayışını ve gelişiminin altında yatan görüşler hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Jost, K. (1971). Critique of the Weber Thesis – The Protestan ethic and the rise of Captalism. *Journal of Thought*. Vol 6/3, s. 153-162.

meydana getirmişlerdir. Hegelci bir ekolün düşünürü olan Max Weber, daha çok Calvin'in düşüncelerini esas alarak bu kültürel değerler sistemini[872] "iç dünya çileciliği" (inner-worldly ascetizm) adıyla tanımlarken "bireyin, kendisi ve diğer insanlar üzerinde egemenlik kurmak istemesi" olarak yorumlamıştır.[873] Ekonomik egemenlikten ziyade "kültürel egemenlik" öykümüzün genel temasını oluşturmaktadır.

Sermayenin anlatıldığı gibi büyümesi, burjuva sınıfına toplum içinde belirgin bir biçimde ağırlık kazandırmıştır. Üretim, buna göre hızlanmış ve doğal olarak çeşitliliği ve yeniliği de beraberinde getirmiştir. Çeşitliliğin ve yeniliğin sürekliliğini temin etmek üretimin devamlılığı açısından da esastır. "*Katı olan her şey" ertesi gün yıktırılmak, dağıtılmak, parçalanmak, yerle bir edilmek üzere yapılıyor. Öyle ki ertesi hafta yeniden işlenebilsin, yerine konabilsin ve bütün bu süreç sonsuza değin tekrar tekrar daha karlı bir şekilde devam etsin*"[874] görüşünü savunan Karl Marx da üretimin devamlılığını bu modern dönemin karakteristik özelliği olarak ifade etmiştir. Bir başka ifadeyle "nihilist" yaklaşımın söz konusu olduğu bu ortamda kültürel değerlerin de üretime göre şekillendiği bir gerçektir.[875] Öyküde de bahsedileceği gibi, Noel ağacında geleneksel yıldız biçimindeki süsün yerini oyuncak bebeğin alacak olması da tam olarak nihilizmi ifade etmektedir.[876] Bu durum bir anlamda modern tüketim kalıplarının yansıması olarak karşımıza çıkacaktır.

---

[872] Çok çalışmak, lükse az para harcamak ve işten doğan kazancı tekrar sermaye olarak değerlendirmek söz konusu değerler sisteminin temel ilkeleriydi. Bkz. Jost, 1971, s. 154-157.

[873] Bocock, Robert. (1997). *Tüketim*. Ankara: Dost., s. 45-47.

[874] Berman, 1994, s. 125.

[875] Turgeniev tarafından icat edilen "nihilizm" terimi, *Babalar ve Oğullar*'ın (1861) kahramanı Bazarov'un bir düsturu olarak kullanılmıştır. Dostoyevski ise *Yeraltından Notlar* (1864) ve *Suç ve Ceza*'da (1866-67) çok daha ciddi bir tarzda kullanmıştı. Nietzsche, *Erk İstenci* (1885-88) adlı eserinin özellikle "Avrupa Nihilizmi"ne ayrılan Birinci Kitap'ında, nihilizmin kaynakları ve anlamını derinlemesine inceler. Bkz. Berman, 1994, s. 127.; Ancak Marksist bakış açısıyla nihilizmin yorumlanışı hakkında bkz. Berman, 1994, s. 140-144.

[876] Prus, B. (1931). *Dziwna Historja i On*. Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolffa, s. 24.

Söz konusu çeşitliği ve yeniliği elde etme arzusu kültürel bazda modern tüketim kalıplarını meydana getirmiştir. Modern tüketim kalıpları bir ölçüde, şehir ve onun banliyölerinden oluşan metropollerde yaşamanın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Simmel'in de belirttiği gibi, "kendisini ele geçirmeye çalışan toplumsal güçler karşısında, varlığının özerkliğini ve bireyselliğini koruyabilme" endişesi içinde olan ve "sosyo-teknolojik bir mekanizma -yani metropol- tarafından sıradanlaştırılıp yıpratılmaktan" kaçınma gereksinimi duyan yeni bir çeşit bireyin doğmasına sebep olmaktadır.[877] Öykümüzün, ismi doğrudan zikredilmeyen kahramanı Bismarck da Hollanda ve İngiltere gibi emperyalist ülkelerin önünde açık bir pazara dönüşen Berlin'in, bir başka değişle Alman halkının hem maddi hem manevi özerkliğini ve özgünlüğünü koruyabilmesi için emperyalist ülkelerden gelen ürünlere nasıl bir tepki koyması gerektiğini ifade etmektedir. Bu açıdan öykü, kurgusu bakımından konu edindiği kahraman ve dönem itibariyle yoğun bir biçimde "tarihsel determinizm" içermektedir.

"On" (O) adlı eserini 1882 yılının başlarında kaleme alan Bolesław Prus gözlem yetisini kullanarak bir Alman liderin giyiminden, hareketlerinden ve insanlara karşı olan tutumundan ideal devletin ve yurttaşlarının nasıl olması gerektiğine dair genel bir çerçeve çizmek istemiştir. Öyküde Otto von Bismarck olduğu düşünülen üst mertebede bir asker ve bir devlet adamının Noel'e yakın bir dönemde halkın içinde geçen bir günü anlatılmaktadır. Bu devlet adamının giyimi, davranışı ve duruşu itibariyle Almanya'yı temsil ettiği açıktır. Yanında ise sekreter olarak, aynı zamanda bu devlet adamının biyografisini kaleme alan bir figür bulunmaktadır. Öyküde sekreterin gözlem ve düşünceleri baskın görüldüğü için sekreteri öykünün başkahramanı olarak ifade etmemiz mümkündür. Sekreter, yanından ayrılmadığı devlet adamının zihnini okuyabildiği ve

[877] Bocock, 1997, s. 27.

onun aklından geçen düşünceleri sorularıyla ortaya çıkardığı için aslında Otto von Bismarck'ın aynada yansıyan öteki yüzü veya "iç sesi" durumundadır.

> "Birkaç yıl önce öğle vaktinde Berlin'in sakin sokaklarının birinden "asker ve sivil" giyimli iki insan geçer. Asker olan isteksiz bir biçimde önde giderken, sivil giyimli olan onu birkaç adım geriden takip ediyordu. Sivil giyimli adam, göz alıcı bir su samuru kürkü ve parıldayan silindir şapkası giyinmiş ve ayaklarını askeri geçitte yürüyen bir general gibi yere vurarak yürüyordu. Yüzünde bir gurur görünüyordu, bir askerin halinde görünen yorulmak bilmez bir hali vardı. Kısa bir süre sonra samur kürk içindeki adamın, takip ettiği devlet adamının çıkardığı ince sesi algılayabileceği paha biçilmez bir kulağı ve Baltık denizi gibi inişli çıkışlı düşünceleri içeren zihnini okuyabilen yetisi vardı.
>
> …
>
> İsteksiz bir biçimde yürüyen askeri devlet adamı devasa bir görünüme sahipti. Uzun bir parkesi ve siperli bir şapkası vardı. Şapkasının siperinden dolayı bu askerin yüzünü görmek neredeyse imkânsızdı ve yakası da kalkıktı. Bu askerin eşlik ettiği sivil kıyafetli adam, bütün Berlin'in onu fark edeceği kadar ilgisini çekiyordu. Ancak askeri kıyafet giyimli bu adam insanların kendisine gösterdikleri ilgiye dahi kayıtsızdı. Baş selamı verene cevap bile vermiyordu, kendisinin önünden geçen birliğe dahi gözünü çevirip bakmamıştı."[878]

Herkesten farklı giyim tarzıyla Bismarck'ın aşırı bireysel halinin dönemin nesnelleşmiş metropol kültürüne bir cevap niteliğinde olduğu iddia edilebilir. Alman devletini yöneten zümrenin tepesindeki figür olmasıyla Bismarck'ın bu giyim tarzının toplum nezdinde bir farklılık ve erişilmez bir karakter olma duygusu uyandırma amacını taşıması mümkün. Devlet temsilcilerinin "yatay toplumun", halkın ise "dikey toplumun"

[878] Prus, 1931, s. 18-19.

üyeleri olduğu bir toplumsal yapıda Bismarck'ın diğerlerinden farklı bir tutum sergilemesini olağan karşılamak gerekir. Çünkü özellikle Alman Konfederasyonunun (1871) meydana gelmesinden önce belirgin bir biçimde devlet kontrolünün yaygın olduğu bir sistem mevcuttu. Bu sistemin devamı noktasında çiftçi, işçi ve burjuva gibi toplumsal grupların taleplerinin önemli ölçüde yadsınması gerektiğine dair anlayış hâkimdi.[879] Söz konusu yadsıma monarşi ve aristokrasinin hâkim olduğu devlet zümresinde ilke olarak belirdiğinden, tabii bir biçimde "yatay ve dikey toplum" kavramlarının yansımasını Bismarck'ın kamusal alandaki bu tutumunda görmekteyiz.

Bismarck'ın sahip olduğu tarza geri dönecek olursak, bu tarz gerek halk arasında gerekse elit toplum arasında onun mümkün olan en çabuk şekilde konuya girebilme ve mümkün olan en kısa zamanda çarpıcı bir etki uyandırma ihtimalini yükseltmektedir. Genel tabirle bireyin, kendini diğer bireylerden farklı kılabilmek için kullandığı giyim kuşam tarzının diğer bireyler tarafından da anlaşılıp yorumlanabilmesiyle söz konusu etkiyi yaratma ihtimali yüksektir. O halde bir birey kendini ancak diğerleri ile ortak birtakım kültürel sembolleri paylaşabildiği ölçüde farklı kılabilir.[880] Bismarck bu farklılığıyla, kimsenin erişemediği otoriter devletin kendisi olduğunu göstermektedir. Toplum nezdinde bırakmak istediği etki bağlamında toplumsal statüsünü dış görünümüyle sembolleştiren Bismarck'ın, bu görünüşü materyalist bakış açısıyla bir araç olarak kullanma meylinde olduğu açıktır.

---

[879] Almanya'da toprak sahibi aristokrasi ekonomik olarak çok güvensizdi ve yeterince modern değildi. Mevcut siyasal sistem içinde orta sınıflarla siyasal iş birliği, (toprak sahibi olan aristokratların dışında kalan) aristokratların siyasal gücünü artırmayacaktı. Alman aristokrasisi umutlarını, orta sınıflarla değil, monarşiyle yapılacak bir ittifaka bağlamıştır. Bkz. Langewiesche, Dieter. (2015). Liberalizm ve Avrupa'da Orta Sınıflar. (ed. Jürgen Kocka & Allan Mitcchell) *19. Yüzyıl Avrupasında Burjuva Toplumu*. İstanbul: Ankara. s. 55 ve 62.

[880] Bocock, 1997, s. 27.

Öykünün 1882 yılı Noel'inin yaklaştığı bir zaman diliminde geçtiği anlaşılmaktadır. Öyküde Noel'e yönelik ürünler satan dükkânlar ve ürünlerini iştahlı bir biçimde satan satıcı tezgâhları önünde Alman halkının kalabalık oluşturduğu ve alışverişle ilgilendiklerinden çevrelerinde olup bitenlerle pek ilgilenmedikleri dikkati çekmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi -olağanın dışında giyimli- devlet adamlarının geçişinin sıradan, hatta önemsiz bir olguymuş gibi algılandığı betimlenmek istenmiştir. Burada Prus'un kaptilasit bir dünyada insanların tüketim alışkanlığının esiri olduğunu, bu nedenle insanların köklerinden kopmaya başladığını ve kendilerini ulus olarak bir bütün kılan devlet temsilcilerine, dolayısıyla devlete kayıtsız kaldıklarını göstermek istemiş olması muhtemeldir.

> "Noel alışverişiyle meşgul olan yoldan geçenler onlara kayıtsızdı. Ancak yağmurluk içindeki askere birisi dikkatle bakıp, şapkasını çıkarıp yoldan çekildi/ona yol verdi. Başka birisi ise, yol vermek yerine o askere ilk defa bir tablo görmüş gibi bakakalmıştı. Yaşlı Berlinli bir çift ise bu büyük adamı görür görmez gözlerini kocaman açarak, birbirlerinin ellerini heyecanla dürterek;
>
> - -Şuna bak! Bu O!... – dedi yaşlı adam.[881]
>
> - Bak Fryc! Bu O… - dedi kadın aynı anda
>
> Su samuru kürklü giyimli adam, bu yaşlı çiftin bu haline sempatiyle gülümsemeye başladı. Başını salladı ve kulaklarını oynattı, sanki onların iyi niyetlerinden memnunmuş gibi ve cevap vermek istedi;
>
> - Evet, bu o… işte o - ben….
>
> Ancak yaşlı çift, bu dostça işaretlere dikkatlerini vermedi. Onların gözü, göz alıcı askeri figüre odaklanmıştı. Sokağın köşesine vardığında, onun devasa ayaklarının

[881] Yaşlı çiftin işaret ettiği kişi Otto von Bismarck idi.

değdiği kaldırım taşlarına saygıyla baktılar. Kaldırımın bittiği yerde su samuru kürkünü giyen sivil, bu yaşlı çifte dönüp baktı ve büyük bir memnuniyetle onlara başını salladı, sanki onları doğrularcasına

- Evet, benim!

Asker, ağır bir biçimde önde ilerledi, sanki omuzlarında 45 milyonun kaderini taşıyormuş gibi. Ancak zorlukla nefes alıyordu, uzun bir yürüyüşten sonra yorgun düşmüş; yine de sırtındaki pelerin/yağmurluk kocaman bir kanada dönüşüyormuş gibi. Bu kanatları onu bir yerden almış da oraya götürmüş. Geldiği bu yerde uluslar, karınca yuvası gibi görünüyor."[882]

Kaldırım üzerinde birisinin şaşkınlığa uğradıktan sonra yol vermesinden, bir başkasının ise şaşkınlıktan kendini alamamış olmasından ve yaşlı bir başka çiftin ise şaşkınlığa uğramalarına karşın karşılarında beliren bu dev adamın kim olduğuna dair verdikleri tepkilerden aslında bu devlet adamının daha önce halkın arasına karışmadığını, kimliğini sadece giyimi ve duruşuyla ifade edebildiğini anlamak mümkün. Daha önce Bismarck'ın "iç sesi" olduğunu belirttiğimiz sivil giyimli sekreterin yaşlı çifte tepkisinden adeta Bismarck'ın gururunun okşandığı ve toplumun bir kısmının yine devlete bağlı köklerinden tamamen kopmadığı, kalplerinde hala devlete saygının mutlak olduğu çıkarımında bulunabiliriz. Bu noktada o dönem için Bismarck'ın ya da genel olarak üst mertebedeki bir devlet adamının halk arasına karışmamasının nedenini, birçok öyküde yer yer değindiğimiz "yatay ve dikey toplum" bakış açısı doğrultusunda monarşik ve aristokratik yapının oluşturduğu kültürel değerlerde aramamız gerekir. Yine de bu kültürel yapının dışında, yakın dönemde ülkenin içinden geçtiği tarihsel şartları ele aldığımızda; devletin böylesi üst zümresinin toplumdan uzak kalışını, devlet adamlarının

[882] Prus, 1931, s. 19-20.

toplum taleplerine ve duygularına temas edemeyecek kadar yoğun bir süreçten geçmiş olmalarıyla da açıklayabiliriz.

Öykünün 1880'li yılların başında kaleme alındığına dikkati çekecek olursak, Prus'un bu öyküsünün tarihsel bir temelinin olup olamayacağı sorusu gündeme gelmektedir. Avrupa'da liberal düşünceler ve eylemler, Viyana Konferansı (1815) sonrası toplumsal yaşamda ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Bu bağlamda Fransa'da gerçekleşen 1830 İhtilallerinin Almanya'daki küçük devletlere yansıması oldukça belirgindir.[883] Alman devletlerinin *Zollverein*[884] gümrük birliğini meydana getirmesiyle kısa bir süre içinde Alman emperyalizminin Avrupa'nın gelişen iktisadi ve sosyal ortamında kendine yer bulmasına neden olmuştur. Bu durum, endüstriyel devrimin öncü temsilcileri İngiltere ve Fransa'nın oldukça dikkatini çekmeye başlamıştır. Bu ülkelerin, Prusya'nın öncülüğündeki Alman devletleri yüzünden zirai ve sınai alanlarında pazar kayıplarının yaşanması, aynı zamanda siyasi ve askeri olarak Prusya'nın daha fazla güçlenme ihtimali gibi gerekçelerle Coblen-Chevalier (İngiltere-Fransa) arasında 1860 yılında imzalanan "serbest ticaret anlaşması" Avrupa ticaretinde liberalizmi derinleştirmiştir.[885]

Coblen ve Chevalier'in imzaladığı anlaşma serbest ticaretin yeni nitelikleriyle kurumsallaşmasının resmiyeti niteliğindeydi. Başta Prusya olmak üzere Alman devletleri

[883] Daha fazla bilgi için bkz. Beer, 1941, s. 525-550.

[884] Hobsbawm, E. (2012). *Sermaye Çağı 1848-1875*, Ankara: Dost, s. 85.; Zollverein, aslında 1820'lerde Prusya'nın gümrük vergisinde fazlasıyla liberal politika uygulamasına karşı oluşturulan bir birlikti. Çünkü deniz taşımacılığıyla gelen ürünler Prusya ve Hollanda üzerinden Alman devletlerine giriyordu. 1833-34 yılında hayata geçirilen *Zollverein*, temel giderler çıkarıldıktan sonra devletlerin nüfus oranına göre gümrük gelirlerinin paylaşılmasını şart koşuyordu. Bkz. Kindleberger, C.P. (1975). The rise of free trade in Western Europe, 1820-1875. *Journal of Economic History,* Vol: 35, No:1 s. 42-43.

[885] Kindleberger, 1975, s. 20-55); (Tena-Junguıto, A. & Lampe, M. & Fernandes, F.T. (2012). How much trade liberalization was there in the World before and after Cobden-Chevalier?. *Journal of Economic History,* Vol: 72/3, s. 708-740.

arasında, İngiltere ve Fransa'nın bu hamlesine karşı agresif adımlar atılması gerektiği düşüncesi doğmuştur. Bu doğrultuda 1861 yılında ağırlıkla liberallerden oluşan Prusya parlamentosunda, Prusya kralının tahttan feragat etmesi yönündeki talepleri baş göstermiştir. Liberallerin taleplerini bastırmak için Prusya kralı ve aristokrasisi 1862 yılında Otto von Bismarck'ı başbakan yapmıştır. Sıkı bir muhafazakâr olan Bismarck, parlamentosuz bir biçimde ülkeyi hiçbir zorlukla karşılaşmadan yönetmeye başlamıştır.[886] J*unkerlerin* sanayi alanında ve özellikle tahıl ticaretinde ağırlıklarının belirgin olduğu bir dönemde Bismarck'ın Prusya monarşisinin bekası için farklı görüşlere sahip Liberalleri kullanabilmesi[887], kısa zaman içerisinde Prusya kralının Alman İmparatoru olacağı biçimde Alman Birliğini oluşturabilecek bir güveni meydana getirmiştir.[888]

Sedan Savaşı'nda (1870-71) Fransa'ya üstün gelen Prusya'nın liderliğinde[889] Alman Konfederasyonu kurulmuştur. Alman Konfederasyonu'nun kurulmasıyla parlamento çatısının kurumsallaştırdığı demokratik oluşumların doğal yapısı, devlet adamlarının halka daha yakın olma gerekliliğini meydana getirmiştir. Dolayısıyla kısa bir

---

[886] Bismarck, liberalizme, demokrasiye ve Alman milliyetçiliğine karşı geleneksel Prusya monarşisinin ve aristokrasisinin tarafında baş rol oyuncusuydu. Fransa ile olan savaştan galip çıktıktan sonra 1871 yılında, parlamentoda Alman liberallerinin coşkulu desteğiyle Alman İmparatorluğu'nun Şansolyesi olarak boy göstermiştir. Bismarck, milliyetçi ve liberal Prusya *junkerlerini* kendi amaçları doğrultusunda eğip bükerek Prusya monarşisini ve aristokrasini muhafaza edebilen bir figürdür. Bkz. Hobsbawm, 2012, s. 86.

[887] Alman liberalizmin yönetici çevrelerinde devlet görevlerinin oranını yüksektir. Toplumsal olarak bunlar Bildungsbürgertum'un (eğitimli orta sınıflar) bir hayli saygı duyulan bir kesimiydi ve geleneksel siyasal ve toplumsal düzenden kopmadan zamanın katılımcı taleplerine genel bir içerik verme hususunda diğer toplumsal gruplardan daha muktedir olmuşlardır. Bkz. Langewiesche, 2015, s. 63

[888] Hem iktisadi hem de siyasi bağlamda Danimarka ile 1864 Schleswig-Holstein meselesi, Avusturya ile 1866 Sadowa Savaşı ve Fransa ile olan 1870-71 Sedan Savaşının altında yatan sebepleri ifade edilen Alman Birliğinin kurulması amacında aramak gerekmektedir. Bkz. Armaoğlu, 2014, s. 313-315 ve 322-328.; Mason, 2011, s. 88-91.

[889] Bismarck yeni Alman imparatorluğunu Prusya'nın yüceliği üzerine kurmuştu. Bkz. Hobsbawm, 2012, s. 88.

öncesine kadar monarşist düzeni sağlamlaştırmaya çalışan Bismarck'ın halkın temsili olan parlamentoyu yadsıyan tutumu yumuşamış ve onun halka biraz daha yakın olma gerekliliği doğmuştur. Yeni Alman imparatorluğunu, Prusya'nın yüceliği üzerine kuran[890] Bismarck'ı demokratik tutumlara meylettirerek farklılaşmasına neden olan daha büyük bir düşüncenin olması gerekiyordu. Yani devletin mücadeleci ruhunun sadece aristokratik ve monarşik yapı ile sınırlı olmadığı, aynı zamanda devlete güven duyan halk ile daha güçlenebileceğine dair bir düşünceye sahiptir.

Almanya, Sedan Savaşı'ndan sonra Fransa'dan yüklü miktarda aldığı savaş tazminatını orduya, demiryolu inşasına ve federal bölgelerin altyapısına harcamıştı.[891] Para bolluğu 1870'lerin ortasına kadar zirai ve sanayi üretimine büyük katkı sağlamıştır. Sadece Prusya'da değil, genel bir ifadeyle Avrupa'da teknolojinin gelişmesi ve finansa kolay erişimin kolaylığıyla daha iyi bir seviyeye ulaşan zirai makine ve araçlarının elde edilmesi de birim başına düşen hasat miktarının artmasına neden olmuştur. Aynı zamanda özellikle gemilerle olan uluslararası taşımacılığın hızlanması, daha çok Prusya'da demir ve tahıl ticaretinin kısa bir süre sonra baltalanmasına neden olmuştur.[892] Mayıs 1873'te Avusturya ve Prusya'da, özellikle tarımsal üretimin Avrupa'da dengesizleşmesinden kaynaklı ekonomik kriz meydana gelmiş ve kısa bir süre içerisinde bütün dünyayı sarmıştır.[893]

---

[890] Hobsbawm, 2012, s. 88.

[891] Bismarck, Fransa'nın tazminat olarak vermekle yükümlü olduğu 5 milyon frank (Fransa bu parayı altın olarak ödemiştir) ile bu devletin Avrupa siyasetinde ve iktisadında büyük ölçüde silineceğini ümit ediyordu. Fransa, yükümlü olduğu bu tazminatı hem erken ödemekle beraber Almanya'nın rehin olarak tuttuğu Alsace-Loren şehirlerini geri alabilmiştir. Bkz. Zussman, 2002, s. 13-15.

[892] Zussman, 2002, s.2-3 ve 15.

[893] Birçok ülkede bu krizin yansımaları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Łukaszewicz, 1968, s. 10-20.

Bahsi geçen ekonomik krizin bir sarmalı olarak Almanya hazinesinin geliri azalmış ve halk büyük bir enflasyon altında ezilmeye başlamıştır. Alman *junkerler* de bu sarmaldan kurtulabilmek için Bismarck'a baskı kurmalarından sonra 1879 yılında "demir ve tahıl" (*iron and rye protectionism*) adı altında korumacılık sistemine geçilmiştir.[894] Almanların kendi içine dönerek kendilerine yeterli olma ve dışarıdan gelen ürünlere karşı toplumsal bir duvar örerek diğer ülkelerin emperyalizmine karşı bir tutum geliştirme amacı, söz konusu korumacı sistemin arkasında yatan asıl neden olarak belirmektedir. Korumacı sistem ile Almanya'nın esas amacı, toplumun belli bir kesiminin zenginleşmesine veya toplumsal bir sınıfın diğerine üstün gelmesine aracı olmak değil, toplumun asgari ihtiyaçlarının karşılanması konusunda görev bölüşümü ve sorumluluk bilincini meydana getirmekti. Zira bu kriz ortamında ulusal değerler kavramlarını görece yadsıyan sermaye odaklı liberal düşüncelere sahip burjuva sınıfının, toplum nezdindeki konumunu güçlendirmesi için gerekli alt yapı kendiliğinden oluşuyordu.[895] Burjuvaların toplum nezdinde nüfuzunun artması, toplum zihnini erdem üzerine kurulu düşüncelerin değil, para gibi maddiyat kavramlarının meşgul etme olasılığının yükselmesine neden oluyordu.

> "O sokakta daha fazla hareket meydana geldi. Pek çok dükkân ve insan kalabalığı vardı. Asker irkildi ve nerede olduğundan bihaber bir biçimde olan o pörtlek gözleri sokağın hareketlerine döndü.
>
> Burada asker (Bismarck), satıcıyla alışveriş yapan bir grup kadını izledi…

[894] Korumacılık sisteminin oluşumu ve katkılarını incelemek için bkz. Zussman, 2012, s. 20-55

[895] Marshall Berman, Marx'ın eseri *Manifesto*'nun birinci kısmının, modernizm kültürünü biçimlendiren ve ona can veren kutupsallıkları ortaya serdiğini ifade ederken burjuvaların amaçları doğrultusunda nasıl bir sonuca sebebiyet vereceğine işaret etmektedir. Buna göre "*tatmin edilemez arzular ve güdüler, sürekli devrim, sonsuz gelişme, daimi yaratma, hayatın her alanında daimi yaratma ve yenilenme. Bir yandan da (Marx'ın) radikal antitezi, nihilizm, durdurulamaz yıkım, hayatın darmadağın olması, çiğnenmesi*, *karanlığın yüreği, dehşet*…" bkz. Berman, 1994, s. 129.

Aynı zamanda bir kadının, kocasını meyhaneden çıkarırken gösterdiği beyhude çabasını ve sonra da sokağın ortasında bohçalarla yürüyen birkaç kişiyi gördü.

Bu grup içinden birisi ağlıyor, gerisi aralarında konuşuyor. Hamburg'a giden trene geciktiklerinden çabuk olmaları gerektiğini, yoksa Amerika'ya giden geminin kendilerini almadan demir alacağından bahsediyorlardı.

Büyük adam kaşlarını çattı ve başka bir yöne döndü. Taş gibi olan yüzü yumuşadı. Çünkü oldukça küçük üç çocuğa baktı, bu çocuklardan birisi elinde silah, diğerinin ise daha ufak bir tüfek, üçüncüsünün tornisteri ve ….. Büyük adamın aklına; bu serseriler Amerika'ya giderse, bunların yerine yeni göçmenlerin geçeceği düşüncesi doğdu.

Büyük adam olduğu yerde etrafına bakındı. Sekreter (sivil giyimli adam, özel kalem), onun neye baktığını anlayamadı. Büyük adamın olduğu yerde kolonilerden gelen ticari malların bulunduğu küçük dükkanlar bulunuyordu…. Peki o nereye bakıyordu?"[896]

Öykünün ilerleyen sayfalarında Bismarck'ın, birtakım raporlardan Almanların göç ettiklerini okuduğu ifade edilmektedir.[897] Muhtemelen bunun için alıntıda görüldüğü gibi Bismarck'ın, raporların gerçekliğini sorgulamak ya da doğruluğuna inanıyorsa bile bir devlet adamının toplum içinde görünerek güven duygusunu meydana getirmek amacı ile halkın arasına karıştığı görülmektedir. Tarihsel gerçeklik bağlamında ise Bismarck'ın mutlak ağırlığının hissedildiği -aristokrasi ve monarşi temelleri üzerine kurulu- devlet anlayışının muhafazakâr yapısı, toplumun gelenekçi kültürlerine sahip çıkarak kendi yolunu bulabileceğini iddia eden bir politika üretmek zorundaydı. Yani devlet temsilcisinin, halk ile temasta bulunarak o toplumun geleneklerinin koruyuculuğunu,

[896] Prus, 1931, s. 20-21.

[897] Prus, 1931, s. 25.

hayallerinin ve amaçlarının gerçekleşmesini desteklediğini göstermesi söz konusu politikayı gerçekleştirmek bakımından ayrıca önemlidir. Bu anlayış temelinde 1870'lerin sonlarında Bismarck'ın güç aldığı muhafazakârlar ve *kleindeutsch*[898] ulusal devletinin etkin kurumu siyasi Katoliklik arasındaki yakınlaşma, burjuvaların ya da başka bir deyişle *junkerlerin* başı çektiği liberallerin *Reich*'de hükümet etme gücünü ele geçirme girişimleri önünde bir bariyer görevi görmüştür.[899] Dolayısıyla alışık olunmadığı şekilde Bismarck'ın halk ile temas ihtimalinin yüksek olduğu kamusal bir ortamda kendini göstermesi, bir anlamda liberallerden rol çalarak demokratik takdiri kendi tarafına çekme girişimi olarak yorumlayabiliriz.[900]

Özetle ekonomik krizden ziyade Almanya'nın kendisini böylesi bir biçimde dışarıya kapatması, alıntıda görüldüğü üzere toplumsal bir huzursuzluğa neden olmuştur. Çünkü kimi kendisini içkiye vermiş, kimisi ise bir ümitle yeni dünyaya gitmeye karar vermişlerdir. Serserilikten başka bir şeye yaramasa dahi gençlerin de başka ülkeye göç etme ihtimalleri bile Alman ulusunun değerlerinin tek tek sönüp gitmesi ve sahipsiz kalmasına neden olabileceği gibi tartışmaları gün yüzüne çıkarıyordu.

> "Asker, sattığı malları öven bir satıcının tezgâhı önünde "İşte kendi kendine giden bir tren – dört mark. İşte kendi kendine yürüyen ve kükreyen bir fil!, kuyruğunu sallıyor – iki mark…. Bu da 20 fening'e bir oyuncak bebek" sözlerini duyuyordu.
>
> Treni ve fili sadece yetişkinler görebiliyordu, çünkü bu oyuncakları masa üzerindeydi. Oyuncak bebeği ise yükseğe asmıştı.

---

[898] *Kleindeutsche Lösung*, Avusturya'nın güdümünden bağımsız politikalar uygulayabilen Almanya'yı ifade etmektedir. *Großdeutsche Lösung* ise Avusturya'nın da söz hakkının olduğu Almanya'yı ifade etmektedir.

[899] Langewiesche, 2015, s. 58.

[900] Öykünün ilerleyen safhasında Bismarck'ın, bir oyuncak bebeğe hayranlıkla bakan çocuğa, o oyuncağı hediye alma girişimini bu açıdan ele almak gerekir.

Dükkan sahibi oyuncak bebeğin ipini çektiğinde, bebek ayağını açıyor, gözlerini deviriyor ve dilini çıkarıyordu.

Asker, bu sırada bir çocuğun "*Ah! Ne kadar da şirin bir şey!*" dediğini duydu. Çocuk buna sanki gizemli bir şeymiş gibi bakıyordu. Oyuncak bebek ne kadar güçlü bir biçimde ayaklarını açsa ya da dilini çıkarsa, çocuk daha yüksek bir sesle neşeleniyor, eliyle alkış tutuyordu.

-"Ah Tanrım! Ne kadar şirin bir şey"

Çocuğun neşesi ve samimiyeti o kadardı ki herkesin dikkatini çekiyordu. Hatta Büyük asker, bıyık altından güldü ve para kesesini çıkardı.

Sekreter, 19. yüzyılın bu gizemli karakterinin (Bismarck'ın) niyetinin altında yatan sebebi tahmin etmeye yardımcı olan kendi sıra dışı yeteneğini gösteren birtakım sözler sarf etmekten kendini daha fazla alamayarak "Çocuğa oyuncağı alıyor!…" diye içinden geçirdi.

Bir anda askerin yüzü ekşidi ve hızlıca para kesesini cebine geri koyup tezgâhın başından ayrıldı."[901]

Bismarck, insan kalabalığının olduğu dükkânların birinin önünde hiç de aşina olmadıkları ürünlerin pazarlandığını görmüştür. Alman kültürüne ait olmayan bu ürünlerin, diğer emperyalist ülkelerin Alman pazarına sürdükleri ürünler olduğu açıktır. Almanların, satın almaları bir yana bu ürünlere ilgi göstermeleri bile aslında emperyalistlere içten içe hayranlık duymalarına neden olmaktadır. Almanların, emperyalist ülkelere dair içlerinde doğan hayranlıkları neticesinde bir ümitle buralara göç etmeyi düşünmeleri gayet normaldir. Aynı zamanda söz konusu bu ürünler yeniliğin de sembolleridir. Yeniliğin olduğu yerde yeni fırsatların doğması muhtemeldir ve bu olgu,

[901] Prus, 1931, s. 23-24.

insanların içinde doğan ümidin itki gücüdür. Bu bakımdan öyküde daha önce bahsi geçen kimi Alman'ın Amerika'ya gitme çabaları ve aynı zamanda gençlerin ümitlerinin yitmesi nedeniyle neden serserilik yaptıkları bir ölçüye kadar açıklanmaktadır.

Bismarck'ın neşelenen bu küçük çocuğa oyuncağı satın almak istemesi o hayranlık duyulan yabancı kültürün hayranlık uyandıran sembolik görüngüsünün elde edilebilirliğini ifade etmesi açısından önemlidir. Bu durum, halkın tasarruflarının kendi üretimlerine değil, diğer ülkelerin ürünlerine aktarılarak ihtiyaçlarının karşılanması anlamına gelecekti. Emperyalistlerin ürünlerini satın almak, halkın ihtiyaç duyduğu ürünleri üretme yetilerinin azalması ve sermayelerinin de dışarıya harcanması anlamına geliyordu. Sermaye ihtiyaç duyulan bir üretim ve bolluk meydana getirebildiği gibi, ihtiyaçların karşılanması konusunda araç niteliği taşımasıyla da o sermayeye sahip olana karşı saygıyı da oluşturabileceği de belirgindir. Dolayısıyla bu olgu, halkın haz duyduğu veya ihtiyaçlarına karşılık veren ürünleri meydana getiren -sermaye yardımıyla emperyalist politikalar üreten- ülkelere yavaş yavaş yükselen hayranlığın birinci adımıdır.

Öyküde sembolik olarak, Bismarck'ın çocuğa oyuncağı almaktan vazgeçmesinde, halkın ihtiyaçlarına erişmede bireysel/kolektif ya da dışarıdan gelen ürünlerden yoksun kalarak yerine başka bir çözüm bulmalarında çaba göstermeleri gerektiğine dair mesaj olduğunu yorumlayabiliriz. Kısacası halkın asgari şartlarda yaşayarak tasarruflarını korumaları ve emperyalistlere fırsat vermeden kendi kültürlerini korumaları gerektiği salık verilmektedir. Bu bakımdan *praca u podstaw* ilkelerinin açık bir biçimde yansıtıldığını ifade edebiliriz.

> "…Oyuncak bebek bu sırada hala zıplıyor, gözlerini deviriyordu; küçük çocuk kendince eğlenmeye devam ediyordu ki sekreter şöyle düşündü:
>
> - (Bismarck) küçük çocuğa noel ağacına asmak üzere oyuncağı almak istedi. Ama kendisini tanıdıklarını fark etti ve hiç istifini bozmak istemedi… "Ah! Şu tanınır

olmak yok mu!...” Ancak benim “Onun oyuncak bebeği satın alıp çocuğa ‘*Al çocuğum! Bu, Alman ulusunun sana Noel ağacı süsü*[902] *olarak hediyesidir!*’” diye yazmaya hakkım var. Ancak bunu (Bismarck’ın) ölümünden sonra beyan edeceğim.”[903]

Aynı zamanda Bismarck’ın biyografisini yazmakla sorumlu olan sekreter, bu devlet adamının yüceliğini göstermek için farklı bir bakış açısını sunmaktadır. Sekreterin öykü kahramanının iç sesinin sözcüsü olduğunu hatırladığımızda, bu büyük askerin küçük çocuğa ulusal bir sevginin görüngüsünü yansıtacak bir düşünceyle hediye almak istediği yorumuna ulaşabiliriz. Sekreterin biyografiye yazmayı düşündüğü kurguya göre; Bismarck’ın diğerleri tarafından tanınması, bu hediyeyi almasından kendisini alıkoymuştur. Bu noktada daha önce gerek sekreterin gerekse Bismarck’ın giyim tarzıyla oluşturmak istediği görüngünün benzeşimini görmek mümkündür. “Yatay ve Dikey toplum” kavramları temelinde Bismarck, sıradan insanlara bu kadar yakın bir tutum göstermek istememiş olabileceği düşünülebilir. Aynı zamanda olduğu konum itibariyle temsil ettiği devletin bireyi değil, toplumun genelini memnun edecek şekilde bir eylemde bulunması gerektiği gibi bir düşünceye sahip olmuş olabileceği de düşünülebilir. Ancak öykünün ilerleyen kısmında çocuğu bu hayranlık uyandıran şeyden yoksun bırakarak Bismarck’ın bambaşka bir düşüncesinin olduğunu belirgin ifadelerle göreceğiz.

Burada kültürel yozlaşı, geleneğin dışında yıldız biçimindeki süsün yerini başka bir süsün almak üzere olmasıyla ironik bir biçimde ifade edilmektedir. Yeniliğiyle daha haz verici ve ilgi uyandırıcı böylesi nesnelerin, özellikle ulusun kültürel birliğini temsil eden Noel gibi önemli günlerde dikkat çekici ve hayranlık uyandıran niteliği itibariyle toplum algısını, üretildiği yer hakkında gizemli ve umut vadeden düşüncelere çekebilmesi

[902] Metinde, Noel ağacı süsü olarak Lehçe “gwiazdka” kelimesi geçer. Bu, Noel ağacına asılan yıldız biçiminde bir süstür.

[903] Prus, 1931, s. 24.

kuvvetle muhtemeldir. Bu bağlamda atalarının kültürel birikimiyle geleneklerin etrafında birlik olunmasını salık veren Noel gibi özel günlerin ilgi odağına yerleştirilmiş bu nesneler, insanların farkında olmadan geleceğe dair farklı bir yaşamın ve toplumsal düzenin temellerini atan düşüncelere, hayallere, umutlara vs. kapılmasına aracılık etmektedir. Bahsi geçen düşüncelerin, hayallerin ve umutların uygulamada başlangıç noktasının işte bu hayranlık uyandıran ürünlerin geldiği emperyalist ülkeler olması muhtemeldir. Bu sebeple öykünün önceki kısımlarında değindiğimiz gibi insanların trenlerle ve gemilerle başka ülkelere göç etmesi söz konusudur.

Öyküde bahsi geçen Hollanda ve İngiltere Protestan inancına sahip ülkelerdir. Luther ve Calvin'in doktrinleri doğrultusunda Protestan ülkeler kapitalist düzen içinde devinim göstermiştir.[904] Bu kapitalist ülkeler modern bilimi, teknolojinin yardımıyla uygulamaya koyarak edindikleri özgüven ile dünyanın büyük bir kısmını yönetme, yönlendirme ve kaynaklarına el koyma hakkının olduğu iddiasındadır. Yani "emperyalizm" baş göstermiştir. Bu noktada yabancılık olgusu bağlamında "kendinden olan ve olmayan" gibi bir ayrım söz konusudur. Öyküye konu olan Bismarck Almanya'sının da çoğunlukla Protestan inancına sahip olması gerçekte Almanya'nın kapitalist bir ülke olmadığı anlamına gelmez.[905] Şansölye Otto von Bismarck, Alman konfederasyonunu Prusya kralının yönetimi altında meydana getirmeyi amaçlayan politikasını gerçekleştirmek için Alman aristokrasinin varlığını savunmak durumunda

[904] Jost, 1971, s. 158.

[905] 1860'larda endüstrinin yaygınlaşması, İngiltere dışında ABD, Prusya ve Fransa gibi başka endüstriyel-kapitalist güçler yarattı. Endüstrileşmenin ilerlemesi, zenginliği ve endüstriyel kapasiteyi uluslararası güç ilişkilerinde giderek belirleyici bir etken haline getirdi; Rusya ve Fransa'nın konumunda görece gerileme yaşanırken Prusya'nın ise büyük bir artış gösterdi. Bkz. Hobsbawm, 2012, s. 95.

olduğundan gelenekçiydi.[906] Bu bağlamda ülke içinde liberalistler baskılandığından rakip Batılı ülkelerin aksine, kapitalizmin gelişmesinde görece geri kalmıştır. Ancak Almanya'nın diğer kapitalist ülkeler arasında bir ağırlığının olduğu iddiası ve diğerlerinin kültürel hegemonyasının altına girmeyi milliyetçi düşünceler bağlamında bir tehdit olarak görmesi bakımından ilgi çekicidir. Söz konusu milliyetçi düşünce doğrultusunda "kendinden olan ve olmayan" kavramı belirmiştir. "Kendinden olana" ait her şeyin kendi toplumunun kültürel ve iktisadi dönüşümünü doğal ölçekte gerçekleştirdiği düşüncesi hâkim olmakla beraber, toplumun ihtiyaç duyduklarından ziyade yabancının (kendinden olmayanın) icat ettiklerinden/ürünlerinden yoksun kalabilmek bir tür erdem olarak sergilenmektedir. Bu bakımdan Prus'un önemli ölçüde *praca upodstaw* ilkelere değindiği iddia edilebilir.

Kısaca ifade edilmek istenen kapitalist anlayış ile Batılı ülkeler, diğer ülkelere kültürel, siyasi ve iktisadi olarak egemenlik kurmak istemiştir. Bismarck Almanyası'nın da üstün sanayi tecrübesi ve kendi sanayi gelişimini sürdürebilmek için kolonyalist girişimlerinden doğan tehditleri bertaraf etmek için Batılı ülkelerin, bu kalabalık nüfusu ve dinamik pazarı kendilerine göre şekillendirmeye çalışmalarını doğal karşılamak gerekir. Tarihsel gerçeklik temelinde benzer bir amacı güden Almanya'nın, rakiplerinin amacını kolayca fark etmesiyle beraber buna karşı milliyetçi bir tutum sergilemesini de bir o kadar doğal karşılamak gerekir. Öyküye tekrar döndüğümüzde, Alman şansölyesinin kapitalist ülkelerin ürünlerine ve bu ürünlerle dayatmaya çalıştıkları kültürel değişime başkaldırısı ile Polonyalılara dışarıdan gelen ürünlerin düşmana ne gibi fayda

[906] 1860'lı yılların başlarında ağırlıkla liberal olan Prusya parlamentosu ile parlamentonun tahttan feragat etmesi yönündeki isteğine uymakta direnen Prusya kralı ve aristokrasi arasında zıtlaşma vardı. Prusya yönetimi, bu zıtlaşmayı tahrik etti ve parlamentonun yeni vergileri kabul etmemesinden doğan ortamda, sıkı bir muhafazakar olan Otto von Bismarck'ı başbakan olarak atadı. 1862 yılında Bismarck, liberalizme, demokrasiye ve Alman milliyetçiliğine karşı geleneksel Prusya monarşisinin ve aristokrasinin bekası için önemli bir rol oynamıştır. Bkz.. Hobsbawm, 2012, s. 85-86.

sağlayabileceğine ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak için üretim yapmalarına ya da Hollanda gibi kolonileşmeye gitmelerine dair mesajlar içermesi önemlidir.

"Yarım saat sonra asker ve sekreter, meclisteydi. Sekreter, bir masanın başında otururken, asker ise büyük bir koltukta oturuyor ve piposunu içiyordu.

Sekreter (Biyografi yazarı), düşünmeden ve hiçbir çekince duymadan ona soru sorabiliyordu. Sekreter bu durumdan istifade ederek;

-"Benim için unutulmaz bir gündü. Daha önce sevgili prensimizi ruhani bir kıyafet içinde görmemiştim" dedi.

Asker "*Evet*" cevabını oldukça yavaş söylemişti. "*O yürüyüş bana birkaç hususu hatırlattı. Sadece raporlarda değil, sokaklarda da insanların Amerika'ya göçmen olarak gittiklerini fark ettim.*"

Sekreter, içinden "*Göçmenleri git başkasına anlat, benim karşımda hislerini saklayamazsın!*" diye geçiriyordu.

Daha sonra sekreter, "*Noel ağacı görüntüsünün Prenste çocukluk yıllarından tatlı bir hatıra uyandırdığından adım gibi eminim*" diye ekledi.

Prens başını kaldırdı ve "*Hangi Noel ağacı?*"

Sekreter ihtiyatlı bir biçimde yere bakarak "*işte o koloni ürünlerinin satıldığı dükkânda*" diye cevap verdi

Prens, ağzından büyük bir dumanı salıverdi ve huzursuz bir biçimde koltuğunda kıpraşarak "*Aaa evet!... O dükkân ve yurdunu bırakıp da Yeni Dünya'ya giden bizim göçmenler, ne tuhaf bir Alman tablosu değil mi! Öylesi her bir dükkân, Hollanda'nın bizden topladığı haraçların kasasıdır. İngilizlerin ya da Hollandalıların üzerine gümrük tarifesini yapıştırdığı baharat koçanını bile elde edememiş olması trajikomik bir şeydir! Brundenburg'tan daha küçük olan Hollanda, Almanya'dan fersah fersah uzaklarda bulunan kolonilerin haklarına sahip olmasından memnuniyet duyuyor.*

Evet!... neticede o bu haklara sahip. Hollanda arzu etse, her sabah kahvaltıda kahve yerine hindiba içerdik."[907]

Prus, tüketim ürünlerinin ontolojik değerlerini materyalist ve idealist yaklaşımları ile üstü örtülü bir biçimde ele almıştır. Muhtemelen Marksist bakış açısıyla "nesne olan tüketim ürününü", tüketicinin o ürüne ihtiyacından çok lükse olan düşkünlüğünün bir sonucu olarak nesneleşmesi düşüncesiyle yorumlamıştır. Endüstriyel devrimden sonra fabrika yöntemi ile üretilen mallar fabrika sahibinin mülkiyetindedir. Bu mülkiyetin, para ile el değiştirmesiyle kapitalin öneminin arttığı görülmektedir. Aynı zamanda endüstriyel kapitalizmde, üretimin düzenlendiği yöntemin bir sonucu olarak insanlar birbirlerinden ve bir şeyler yaratma sürecinden uzaklaşmaktadır.[908] Buna göre toplumun "yabancılaşması ve nesneleşmesi" gibi kavramlar ortaya atılmıştır. Yani bir metafor olarak; ürünlerin ilk sahibi olan diğer ülkeler fabrika konumundayken, Almanya ise kendi öz kazançlarını fabrika sahibine ödemek durumunda kalan tüketici konumundadır. Tüketicinin işinden elde ettiği kazancı, başka birisinin ürettiğine sarf etmesi ve bunu bir amaç ya da tutku haline getirmesiyle oluşan bağımlılık, tüketiciyi o ürünlerinin ilk sahibinin iktisadi sömürüden başka kültürel sömürü dairesine de sokmaktadır. Bismarck'ın aklından geçenlerin de bu düşüncelere yakın olduğunu fark eden sekreter "*Yani onun duygularını Noel ağaçları etkilememiş!.. Hollanda kolonileri*!!!"[909] ifadesini içinden geçirmiştir.

Sekreterin içinden geçen ifadeler Bismarck'ın diğer Batılı rakipleri gibi kolonyal bir anlayışla düzen kurmak istediğini ortaya koymaktadır. Bismarck, yaşam standartlarının Hollandalıların takdirine kalmış olmasını gururuna yediremediğinden

[907] Prus, 1931, s. 25-26.
[908] Bocock, 1997, s. 54.
[909] Prus, 1931, s. 26.

halkın ve devletin zenginleşmesini salık veren *praca organiczna* ilkesinin bir örneğini sunmaktadır. Diğerlerinin kolonyal ülkelerden istifade ettikleri gibi Almanların da sömürü politikaları üretmeleri gerektiğini açıkça ileri sürmektedir. Buna göre Almanlar, diğer ülkelerin pazarında kendi ürünlerinin satışını gerçekleştirebilecekti. İronik bir biçimde ifade edildiği gibi; bir ülkenin diğerinin kaderini tayin etmeye atıfla nasıl Hollandalılar, Almanların sabah kahvaltısından ne içeceklerine karar veriyorsa, Almanlar da ancak kolonyal politikalarla diğer ülkelerin kaderini tayin edebilecekti. Dolayısıyla kolonyal anlayışın materyalist bir unsur olarak kullanılmak istenmesi önemlidir.

"Sekreter "*Dikkat ettim de oyuncak bebek karşısında duran küçük çocuk Prensimizin hoşuna gitti, değil mi?"* dedi.

Prens "*Ah! Evet… İyi yapılı küçük bir çocuktu o*"

- Hatta bana, prensimizin o küçük çocuğa oyuncak bebeği almak ister gibi halinin olduğu geldi.

- Evet, ama satın almaktan vaz geçtim.

- Peki prensimiz, Alman çocuklarının bayram hediyelerine layık olmadıklarını mı düşünüyor?

- Aksine… Ben onlara, elde edilebilecek en güzel hediyeyi bahşettim.

Sekreter, prensi ilgiyle gözlemlemeye devam etti

Prens "*İflah olmaz bir arzu bahşettim ona…" dedikten sonra "Daha fazla istedikçe, o kadar bizim için daha iyi olacak*".

- Versay'da on bir yıl önce sizden oyuncak bebeği alan küçük Fransa için yüce gönüllü bir prenstiniz.

- Görüyorsun ya işte; arzular karşılandığı zaman, tekrar bizim için daha iyisi olacak!"[910]

Bismarck'ın küçük çocuğun yapılı olmasına, aynı zamanda istediği şeyi temin etmemesine atıfla, küçük çocuğun zamanı gelince kendi gücünü ve becerisini arzusunu giderecek şekilde kullanacağından ve bunun olumlu sonuçlarını toplumsal fayda olarak alacağından söz etmiştir. Küçük çocuk üzerinden topluma yayılması istenen düşünce ise arzuların karşılanması için ulusal bir ruhun yaratılması gerektiğiydi. Ernest Renan'ın "milletin nasıl oluşursa oluşsun her şeyden önce bir ruh olduğuna ve kendisini oluşturan bireylerin sürekli onayına dayandığına"[911] dair yorumundan hareketle; Bismarck'ın ulusal bir bilinç aşılamaya çalıştığı Alman toplumunun kolektif düşünceleri ve istekleri doğrultusunda hareket etmesini sağlayacak farkındalığı yaratmaya çalışmıştır. Kısacası Almanya'nın yeniden doğuşunda ya da yükselişinde ulusal siyasetinin ve ortak geçmişinin ön plana çıkması isteniyordu. Yazar Prus, Bismarck'ın 1871 yılında galip geldiği Sedan Savaşı'nda Fransa'yı yıkmayarak ve karşılarında güçlü bir rakip olarak kalmasını sağlayacak biçimde ödünler verip küçük çocuk örneği üzerinden toplumsal arzuların daha da perçinleşeceğini planlamış olduğu yorumunda bulunmuştur. Prus, "Tarihsel determinizm" bağlamında Bismarck'ın mevcut şartları geleceği şekillendirecek şekilde olayları yönettiğini vurgulamak istemiştir. Gerçekten de 1880-1884 yılları arasında Togoland, Kamerun ve Batı Afrika kıyılarında Alman kolonileri belirmeye başlamıştır.[912]

---

[910] Prus, 1931, s. 26-27.

[911] Özkırımlı, 2013, s. 56.

[912] 1885 yılında Alman meclisinden geçen "Berlin Act" ile Afrika'daki yerli ırkı korumanın, aynı zamanda bunların çıkarlarını korumanın, kültürel değerlerinin ve maddi gelişimlerinin iyileşmesini sağlama kutsal bir görev kabul edilmiştir. Ancak bu dönemlerde sadece Alman genişlemesini amaçlayan Bismarck'ın bu yumuşak politikalarına muhalif "Pan Germenistler" kısa süre içinde bu politikanın dışında kendi vahşi kurallarını ve yöntemlerini uygulamaya

Alman Birliği'nin kurulması her ne kadar monarşi ve aristokrasinin liderliğinde kurulduysa da bu muhafazakâr sistem kısa süre içinde 19. yüzyılın klasik milliyetçilik akımının gerisinde kaldığı açıktır. Coblen ve Chiavier'in 1860'ların başında daha rekabetçi liberalist bir piyasa anlayışını hayata geçirmesinden sonra böylesi bir devlet anlayışının halka sunacağı imkânların oldukça kısıtlı ortaya çıktığı görülmektedir. O dönem için sermayenin büyümesi ve teknolojik gelişimi arkasına alan liberal ülkeler, Avrupa'da üretim bolluğunun oluşmasını sağlamış; ancak 1870'lerin ortalarında ekonomik kriz patlak verince Almanya radikal değişimlere gitmeye karar vermiştir. Zira Alman halkı, ekonomik zorluk çektiği için artık yurtdışın göçer olmuştur. Yeni nesil, böylesi bir ortamda ne topluma ne de kendilerine faydalı işler üretmek yerine serserilik eder hale gelmiştir.

Bismarck Almanyası sistemde radikal değişikliği yapmak için prototipi "merkantilizm" olan yeni bir kapitalist düzeni hayata geçirmeye karar vermiştir. Diğer ülkelerde kapital yetilerini -bilinçli ya da bilinçsiz- kullanarak Alman toplumunun kültürel değerlerinde değişime gitmesine neden olmaktadır. Bu kültürel değişimin önünü almak için Bismarck, liberal düşünceye sahip burjuvalara fırsat vermeden devletin muhafazakâr çizgisini terk etmeyecek şekilde toplumla temas kurmaya karar vermiştir. Muhtemelen Bismarck, burjuvaların üretim ve kar arzularının Alman toplumunu ister istemez "nihilist" bir çöküşe götüreceğini düşündüğünden her durumda demokratik takdirin Almanya'nın muhafazakâr kalıplarını savunur halde kalmasını istemektedir. Böylece sosyo-kültürel evrimin (*Ewolucjonizm*) önüne geçmiş olacaktı.

Almanların sosyo-kültürel yapılarının sürekliliğini sağlayarak, yeni birey/toplumun yaratılması engellenecekti. Bismarck'ın toplum arasına katılırken giyimi dahi o

koymaya başlamışlardır. Bkz. Gray, Albert. (1919). The German Colonies of Africa. *Journal of Comparative Legislation and International Law* - Third Series, Vol. 1, s. 25-35.

muhafazakâr devlet anlayışının temsilinin ötesine geçmemiştir. Ancak kimsenin erişemeyeceği bir erke sahip olduğuna dair farkındalık uyandırması açısından önemlidir. Bismarck'ın bu giyimi ve tutumları aynı zamanda bir değişikliğe gitmek istese dahi "yatay ve dikey toplum" kavramlarının başka bir formatta devamını işaret eder niteliktedir. Yani liderin giyimi, gelenekçi kültürel yapının devamlılığını işaret etmesi noktasında materyalist bir unsurdur.

Bismarck'ın arzulanan şeye erişmede yaşattığı yoksunluk hissi ve bu eylemin ardında oluşturduğu farkındalık "kendinden olan ve olmayan" ayrımını belirgin kılmaktadır. Dolayısıyla Bismarck'ın, Alman toplumunun sosyo-kültürel evrime kapılmadan özgün ve özgür karakterini tanımlamalarını hedefleyen siyasi bir eylem içinde olduğu gözlenmektedir. Alman liderin bu tutumu, milliyetçiliği bir siyaset biçimi olarak ele alan John Breuilly'in, milliyetçiliği "iktidarı ele geçirmeye ya da kullanmaya çalışan ve buna milliyetçi savlara dayanarak haklı gösteren siyasi hareketler" olarak tanımlamasıyla bir yakınlık içindedir.[913] Söz konusu milliyetçi savın üç sacayağı bulunmaktadır. Birincisi; aristokrasi ve monarşinin belirgin ağırlığının olduğu ve buna göre demokratik tercih ile eylemlerinin şekillendiği, aynı zamanda dinsel inancın büyük ölçüde şekillendirdiği toplumsal nitelik bazında "*kolaylıkla belirlenebilecek kendine özgü karakteri olan bir millet*" anlayışıdır. İkincisi; ekonomik, aristokrasi ve monarşinin varlığının muhafaza edildiği haliyle yeniden dirilişin/yükselişin amaç edinildiği şekliyle "*bu milletin çıkarları ve değerleri, diğer tüm çıkar ve değerlerden üstün*" olduğunu ifade eden politika. Son olarak ekonomik gücünü, kültürel farklılığını ve gerek askeri gerekse siyasi genişlemeci politikasını hayata geçirebilmek için "*Millet olabildiğince bağımsız olmalı*" savlarına öyküde yer yer işaret edilmiştir.

[913] Özkırımlı, 2013, s.129-130.

Yazarımız Prus'un Almanya'yı ya da Alman liderin düşünceleri doğrultusunda şekillenen şartları gözlemleyerek kaleme aldığı bu öykünün Polonyalılara iletmek istediği mesajı doğrudan ifade edecek olursak; Polonyalıların kendi özgür ve özgün karakterini ortaya koyacak şekilde yeni bir felsefeyle biçimlenen Avrupalı devletler arasında kendine yer bulmasını istemektedir. Prus'un, Alman şansölyesi Bismarck'a karşı hayranlık besleyip beslemediği burada önem taşımamaktadır. Almanya'nın ne kadar yoksullaştığı ve diğer ülkelerin ne kadar etkisi altına girdiğini göz önüne sererek, Polonya'nın bu zayıflamış düşmanın zaaflarını kullanarak "ulusun yeniden dirilişi" için ortamının oluştuğunu ifade etmiş olması muhtemeldir. Prus, öyküsünde tasvir ettiği liderin düşünceleriyle hem fikir olarak, bu yeni oluşan şartlar ortamında *praca upodstaw* ilkeleri doğrultusunda Polonya kültüründen ödün vermeden *praca organiczna*'yı gerçekleştirebileceğini, yani zenginleşebileceklerine ve gerek siyasi gerek kültürel olarak yayılabileceklerine dair bir ümidi tasvir etmiştir.

4.3. Eliza Orzeszkowa'nın Sanatına Genel Bir Bakış

Eliza Orzeszkowa, (1841-1910) zengin bir toprak soylusunun kızı olarak Grodno'da dünyaya gelmiştir. Orzeszkowa, daha beş yaşındayken Niemcewicz'i ezbere okuyor, yedi yaşındayken de roman çalışmaları yapıyordu. İlköğretimini evde tamamladıktan sonra Varşova'daki Skramantki (1852-57) kız okuluna yazılmıştır. Henüz on altı yaşında kendisinden yaklaşık yirmi yaş büyük Kont Orzeszko ile evlenmiştir. Orzeszkowa, evliliğinin ilk yıllarında soylu bir kadının yaşamını sürdürmüştür. Ancak Ocak Ayaklanması onun hayatında önemli bir dönüm noktasını meydana getirmiştir. Çünkü kocası, Ocak Ayaklanmasına katılmış ve ayaklanma bozguna uğradıktan sonra

Sibirya'ya sürgüne gitmek durumunda kalmıştır.[914] Bu dönemlerde yazar kimliği ön plana çıkmaya başlamıştır.

Eliza Orzeszkowa: "*Fanilerin gözlerinin görebileceği en nefret uyandırıcı toplumsal felaketlerden birinin yirmili yaşlardaki tanığı oldum. Kalabalık evleri ve bu evlerden feryat figanla insanların nasıl defedildiğini gördüm… gökyüzünde kuru bir profil resminin çizildiği idam direklerini; ölüme yürüyenlerin umutlarının sonlandığını kanlı acıları, endişeleri ifade eden o gri korkularını gördüm. Sibirya yolunda birbirine zincirlerle bağlanmış hüküm giymiş komutanları gördüm… Bizim olan her şeyi ayaklarının altında ezen, her şeye tüküren o zafer kazananların her yere dağılarak geriye kalmış halkın topraklarına, dillerine, dinlerine, geleneklerine nasıl saldırdıklarını gördüm*."[915]

Kocası Sibirya'dayken, Belarus'ta bulunan ailesinin yanına, Grodno'ya gitmek durumunda kalmıştır. Yukarıda bahsedilen motivasyonla Polonya toplumunun pozitivist değerlerle gelişebileceğine inanarak yaklaşık yüz tane öykü ve roman yazmaya başlamıştır. Yaşam şartları ağır olsa da bir kitapçının ortağı olmuştur. Orzeszkowa'nın ilk çıkış eseri olarak sentimental nitelikleri ağır basan *Obrazek z lat głodowych* (Açlık Yıllarından manzaralar -1866) adlı kısa öykü dikkati çekmektedir. Orzeszkowa bu öyküsünde köy yaşantısını konu edinmiştir. Eserlerinde daha çok içinde bulundukları durumu üzüntü ve keder duyduğu her şeyi elinden alınmış halkın yaşamından küçük kesitlerine odaklanmıştır.[916]

Niwa dergisinde 1873'te yazdığı *Listy o literaturze* (Edebiyat Üzerine Mektuplar) adlı makalesinde 19. yüzyılda sanatın görevini anlatıyordu. Orzeszkowa'ya göre sanat,

[914] Yüce, 2002, s. 224.

[915] Akt. için bkz. Bujnicki, 1994., s. 29.

[916] Bujnicki, 1994, s.168.

günlük yaşamın güç anlarından bir kaçış, yeni ideallere bir açılma olmalıydı. Bunun için en uygun yöntem, düşüncelerin düz yazı ile iletilmesiydi. Çünkü çağdaş şairler, şiirleriyle insanda yaşama karşı bir umutsuzluk uyandırıyorlardı. Oysa zaman, umutla geleceğe bakmak zamanıydı.[917]

Eserlerinde daha çok kötümser görünen Orzeszkowa, toplumun kaderinin ve psikolojik durumunun çevresel ve sosyal koşulları belirlediğini ortaya koymuştur. Örneğin sorunlarına çare arayan mutsuz bir kadın portresinin sunulduğu *Ostatnia Miłość* (Son Aşk) bu açıdan önemlidir. İnsanın biyolojik tabiatından bahsetmesi ve gerçekleri düzenleme yöntemi bakımından kendisini natüralistlerin arasında değerlendirilmesine yol açan özellikle *Z opowiadań prawnika, Sielance nieróżowej czy Romanowej* gibi yazın hayatının son eserlerinde ise, belirgin bir biçimde kent toplumunun yıkıcı etkisini ısrarla vurgulamıştır.[918] Orzeszkowa eserlerini uzaktan gözlemci sıfatıyla kaleme almıştır. *Starcony* (Yitirilenler) ve *Rodzina Brochwiczhów* (Brochwiczh Ailesi) adlı eserleri onun iyi bir toplum gözlemcisi ve ressamı olduğunu ortaya koymaktadır.[919]

Orzeszkowa, pozitivist-natüralist bakış açısıyla evrimden yana, devrime karşı bir yazardı. Bunu en güzel gösteren eseri ise *Zygmunt Ławicz i jego koledzy* (Zygmunt Lawicz ve Dostları) adlı romanıdır. Bu romanında sosyalizm yandaşı olan yurttaşlarını, "Rus özentisi" olmakla suçlamıştır. Çünkü ona göre toplum, aşırı uçlardan kişilerin toplandığı bir örgüt değil, bir organizma olmalıydı.[920] Söz konusu organizmayı meydana getirecek yurttaşların, yurt dışında iş aramasına ve orada yaşamak istemesini *Emigracja Zdolności* (Yeteneğin Göçü) adlı makalesinde de eleştirmiştir.

[917] Yüce, 2002, s. 225.
[918] Bujnicki, 1994, s.169.
[919] Yüce, 2002, 225.
[920] Yüce, 2002, s. 228.

Bu gibi pozitivist unsurların programı niteliğinde ise *Nad Niemnem*[921] (Nieman Kıyısında) adlı romanı başı çekmektedir. Bu roman ile Polonyalıları, Ocak Ayaklanması sonrasında içine düştükleri derin sarsıntılardan kurtarmak amacını taşıyordu. Bu roman, Justyna Orzeslka adlı genç kızın odağında bulunduğu karmaşık bir aşk öyküsü ile başlar. Yoksul bir soylu olan Justyna, Zygmunt Korczyński'ye âşık olmuştur. Ancak genç adam, zengin bir soylu hanımı yeğler ve onunla evlenmiştir. Diğer bir taraftan Justyna ile olan ilişkisini sürdürmek arzusundadır. Ama bu uygunsuz öneriyi, Justyna kabul etmemiştir. Hayatı boyunca çalışmamış bir magnat olan Rożyc, Justyna'ya âşık olduğu için evlilik teklifinde bulunmuştur. Justyna ise böylesi bir asalakla para için evlenmeyi kabul etmemiştir. Justyna, güçlü ve cesur bir köylü olan Jan'ı seçmiştir.

Bu romanda Benedykt'ın oğlu Witold üzerinden bilimin önemi; Emilia, Rożyc, Zygmunt gibi olumsuz kahramanlar üzerinden ise ülke ve toplum için yararlı inşaların gerekliliği (faydacılık – utilitarizm); Jan, Justyna, Marta, Benedykt ve Kirłowa gibi kahramanlar üzerinden de çalışmanın (praca organiczna) önemi, Justyna ve Marta'nın özgür ruhlu kişiliklerinde artık kadının toplumdaki yerini alma sırasının geldiği vs. olay örgüsü içinde yansıtılmıştır.[922]

Orzeszkowa, *Kilka słów o kobietach* (Kadınlar Hakkında Birkaç Söz - 1873) adlı makalesinde kadınların sorunlarını derinlemesine inceleyip, çözümler üretmeye çalışmıştır. *W klace* (Hücrede) ve *Cnotliwi* (Erdemli İnsanlar) gibi eserlerinde, yeni çağın kadının yerini ve izlemesi gereken yolu anlatıyordu. Bu bağlamda 1873 yılında yazdığı *Marta* adlı romanı, kadın hakları konusunu ele almıştır. O dönemde geleneksel görüşe göre toplum içinde kadının yeri kocasının yanıdır. Ancak Orzeszkowa, kadınların

[921] Yüce, 2002, s. 229.

[922] Yüce, 2002, s. 229-231.

kocalarından bağımsız olarak ayakları üzerinde durabileceklerini kendi yaşamıyla kanıtlamış ve bunu hemcinslerine olduğu kadar topluma da anlatmak istiyordu.[923] Ne mesleği ne de becerisi olan Marta, yalnız bir kadın olarak yaşama arzusundaydı. Az önce belirtilen toplumsal kurallar, onun bir işte çalışmasını engellemiştir.

Diğer bir taraftan *Oni* (Onlar) adlı öyküsü de kadınların ayakları üzerinde durmasının ötesinde ulusal kurtuluş mücadelesinde dahi vatansever bir ruh gösterebilecek kadar cesur ve faydalı olabildiğini göstermektedir. Daha yaşamından kesitlerin yer aldığı bu öyküde yazarın, sıklıkla ağırlığını hissettiren gözlem yetisi eski neslin tutarsız davranışlarının sadece kadınları bir kalıba sokmaya neden olduğuyla kalmayıp, aynı topraklarda yaşayan başka toplumların da ulusa yabancılaşmasına ve kendi dar dünyaları içinde sıkışıp kalmalarına neden olmaları eleştirilmiştir. Orzeszkowa, bu eserinde yeni neslin daha aydın görüşle toplumun her kesimini kucaklaması gerektiğini ve eşitliği sağlamaları gerektiğini vurgulamak istemiştir. Bu bağlamda yeni nesilden kasıt olarak çocuk olgusu ayrı bir önem taşımaktadır.

Orzeszkowa'nın *Tadeusz* adlı öyküsü, küçük bir çocuğun trajedisini anlatırken toplumda ezilen çocuğun durumunu yansıtıyordu. Bu öyküde, sınıf farkı ve toplumsal sınıflar arasındaki adaletsiz düzen aktarılmak istenmiştir. Öykünün kahramanı Tadeusz, köylü bir çiftin çocuğuydu. Tarlada çalışmak zorunda oldukları için çocuklarına yeterli dikkati gösteremeyen ebeveyninden uzaklaşarak boğulan Tadeusz karakteri üzerinden anneleri çalışmak zorunda olan çocuklar için bir sığınma evi olması gerektiğini anlatmak istemiştir.[924]

[923] Yüce, 2002, s. 225.

[924] Yüce, 2002, s. 226.

Orzeszkowa, aynı topraklarda yaşayıp ulusa yabancı kalan azınlık toplumlarını öykülerinde anlamayı ihmal etmemiştir. Kocası Sibirya'dayken Gradno'da gözlemlediği insanları, tüccarları, işçileri, Yahudileri de öykülerine işlemiştir. Yahudilerin kapalı yaşamını inceleyerek *Eli Makower* ve *Meir Ezefowicz* gibi eserlerinde Yahudilerin kuşak çatışmalarını, toplum içinde yaşadıkları sorunları yansıtıyordu. Örneğin Meir Ezefowicz bir Yahudi olmasına karşın vatansever bir Polonyalı gibi davranır. Ancak toplum tarafından aralarına kabul edilmez. Meir'in düşünceleri yeni kuşak tarafından benimsenecektir.[925] Benzer bir durum Orzeszkowa'nın *Ogniwa* (Zincir Halkası) öyküsünde de görülmektedir. Öykünün üzerine yoğunlaştığı Yahudi Berek, bir dönem ailece tanıştıkları Strumienic ailesiyle olan birlikteliğini, ancak şimdi birbirini hatırlamakta zorlanacak durumda olmalarını küçük bir rastlantı sonucu sorgulamaktadır. Kendi cemaatinin ve Polonyalıların gözlerini üzerine çekeceğini bilmesine rağmen, eski dostu soylu Ksawery'nın cenazesine geçmişin hatırına gitmesiyle cenaze alayında ayrımcılığa uğraması bu bakımdan benzeşmektedir.

Orzeszkowa, ikinci kocası olan avukat Stanisław Nahorski'nin ölümünden sonra bir süre yurtdışında yaşamıştır. 1905 ve 1909 yıllarında iki defa Nobel'e aday gösterilen Orzeszkowa ödülü alamamış ve kısa bir süre sonra 1910 yılında da hayata veda etmiştir.

4.3.1. İnsanları Birleştiren Görünmez Bir Halkanın Öyküsü "*Ogniwa*"

Eliza Orzeszkowa'nın *Ogniwa* öyküsü, 1896 yılında *Melancholicy* başlığı altında yayınlanan öykü seçkisi içinde yer almaktadır. *Ogniwa* (zincirin halkası) öyküsünde aynı topraklarda ve aynı kültürde yaşamalarından ötürü, Yahudi ve Hristiyan iki ayrı insanın organik bir biçimde oluşan, kelimelerle ifade etmesi zor bağını anlatmaya çalışmıştır.

[925] Yüce, 2002, s. 227.

Orzeszkowa'nın, dinsel göndermelerden uzak durarak kaleme aldığı bu eser inanç, kültür ve etnisite farkına aldırmaksızın; aynı toprakları paylaşan toplumun her bireyinin bir kader birliği içinde olduğuna ve dostluk içinde yaşayabileceğine dair mesajlar vermektedir. Toplumsal uzlaşı veya kader birliği gibi kavramlara atfen, 1880'lerin sonlarından itibaren sanayi alanlarında farklı kültür ve etnisiteden oluşan işçilerin, bir araya gelerek birlik oluşturmalarının öneminin bu dönemlerde daha yakından hissedildiği bir zamanda yayınlanan bu öykü (daha doğrusu bütün olarak *Melancholicy* eseri), hiç olmadı yerel ortamda, toplumun birlik ve beraberlik içinde yaşamasının insan hayatını daha anlamlandırabileceğini ispat etmeye çalışmaktadır.

Öykünün, Polonya'nın hangi şehrinde veya kasabasında geçtiğine dair bir bilginin bulunmaması, Polonya genelinde her iki inanç grubuna ait toplumun birbirine yaklaşımı hakkında daha çok geniş çerçeveli bir tablo çizmemize neden olmaktadır. Öykümüzden bu şehrin ya da kasabanın oldukça küçük ve yoksul, üstelik Yahudi ve Hristiyan toplum arasında aşılması zor duvarların olduğu açıktır. Öykünün iki karakteri Yahudi Berek[926] ve soylu Ksawery oldukça yaşlı iki bireydir. Gençliklerinde birbirini yakından tanıyan bu iki yaşlı insan, şimdi ise saat tamiri vesilesiyle tesadüfen karşılaşmışlardır. Bu karşılaşmada geçmişi yâd ederlerken, üstü örtülü bir biçimde de bunca yıl birbirlerini unutma aşamasına gelmelerinin nedenini de sormuşlardır. Sonunda Ksawery'nin ölümünün ardından Yahudi Berek'in kendi kendisiyle yaptığı tartışmadan aynı toprakları paylaşmalarına rağmen uzak iki toplumun bireyleri gibi yaşamayı anlamlandıramadığını

[926] Yahudi hiçbir zaman zengin olmadı, bir sermayesi de olmadı, ama öyle ya da muhtaç olmadan hayatını sürdürdü. Hala çalışıyor ve geçimine yetecek kadar para kazandı. Yalnız olunca ve başucunda da kendisine bakan ve örgü işiyle biraz para kazanan torunu olunca kendisine başka ne gerekiyordu. Bundan başka birçok aile, pek çok çocuk, pek çok torun ve bu kadar… bkz. Orzeszkowa, (1896). *Melencholicy Nowele – Z pomroku, Jedna Setna, Światło w ruinach, Ogniwa*. Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolffa, s. 258.

anlıyoruz. Neticede aynı topraklarda mezarlarının yer alması bile görünmez ve kelimelerle ifade edilemez bağı meydana getirdiği ifade edilmiştir.

Öykü bir kış vakti zenginlerin yaşadığı, bakımlı ve (akşamın daha yeni başladığı bir zaman) aydınlık içindeki bir sokağın tasviriyle başlamaktadır. Bu sokakta zenginlerin arabalarının sesleri, pencerelerden piyano sesi, yemek masalarından gelen eğlenceli sohbetler...[927] Tabi sabit şık brandalı, içinde yaya profillerinin tek tek ve hızla hareket ettiği dükkânların da olması, bu bölgede yaşamın hızlı ve tatminkâr izlenimini vermektedir. Bu ışıklar içindeki evlerin birinden öykünün ilerleyen sayfalarından Polonyalı soylu sınıfına ait, adının Ksawery olduğunu öğreneceğimiz, göğsüne uzanan gri sakalının kar tanesi gibi göründüğü bir adam çıkmıştır. Pahalı yakalı bir kürk manto, hafifçe kambur bir sırtı ile oldukça uzun bedenini sıkı bir biçimde kaplıyordu. Bu yaşlı adamın kürklü şapkasının kenarı, gözlüğün altın çerçevesine değiyordu. Giysileri, hareketleri ve eldivenlerini giyme şekli üst sınıfa ait bir birey olduğunu gösteriyordu.

Gri sakalı, eğik bir sırtı ve gözlerinde gözlük vardı, ama beyaz kaldırımda yürüdüğü hızlı adımları yaşlılık işaretleriyle uyuşmuyordu.[928] Yaptığı birtakım vücut hareketinde görüldüğü gibi bu adımlarında, evinden olabildiğince uzağa gitme isteği gibi bir sabırsızlık sezinleniyordu. Çünkü kızının salonu ne zaman dedikodu, gereksiz, boş sohbetlerin gürültüsüyle dolsa ve damadının dairesine iskambil masaları yerleştirilse, bu yaşlı adam, her zaman tiksinti, hüzün, can sıkıntısı hisseder ve elinden geldiğince kendisinin de olan bu evden ayrılırdı. Yaşlanınca kalbini mi dünyaya mı kapattı, yoksa dünya mı ondan yüz çevirdi?[929] Her iki varsayımda da pek çok gerçeklik vardı. Yetişkin torunların dedesi olarak onun açısından, ailenin babaları ve anneleri genç insanlardı.

[927] Orzeszkowa, 1896, s. 235.

[928] Orzeszkowa, 1896, s. 236.

[929] Orzeszkowa, 1896, s. 236-237.

> "Zaten bu genç nesillerin yaşamları hakkında zayıf bir anlayışa sahipti. Bir dönem, insanlar ve şeyler hakkında yargı ölçütü olarak sevgi idealleri vardı. Hayal edilen bu ölçüyle kıyaslandığında; kızı, damadı, torunları, son derece küçük bir gelişme göstermişlerdir. Adaletsiz olmak istemez ve bir babalık duygusu kalbinde belirir. Kızı damadı ve torunları hayırsızlardır. Değerleri, gösterişleri, yetenekleri var; ancak onlarla birçok konuda nadiren aynı fikirde olabiliyordu. Farklı görüşler ve tercihleri, farklı anıları vardı. … Kızı ve damadıyla lüks ve ihtişam içinde yaşıyor ve onun için günler, sırtındaki çuvaldan çakılların düşmesi gibi hayatından harcanıyor ve aceleyle evin kapısından çıktıktan sonra şimdi kaldırımda, nerdeyse ayakları kıpırdamaz halde yürürken yavaş yavaş sokağın bitimine doğru geliyor…."[930]

Burada yaşlı adam ile genç neslin kültürel bir kopuş içinde olduğunu, bu yaşlı adamın gözüyle şimdiki gençlerin beyhude bir eğlence sefasını arzuladığını görüyoruz. Gençlerin içinde bulunduğu bu sefahat, büyüklere sevgi duygusunun verilememesine ve atalarının geleneklerinin dışına çıkılmasına neden olmaktadır. Meydana gelen bu atmosferde yaşlı adamın, gençlerin bu yaşam tarzlarını tasvip etmemesini gösterir biçimde evden çıkıp kendisini sokaklara atması onun kendisine ait bir dünya arayışını ifade etmektedir. Gençler açısından ise babalarının ve dedelerinin geleneklerinden koparak yeni bir hayat tarzına sahip olmaları tipik bir "nihilizm" örneği sunmaktadır.[931]

> "Bu yaşlı adam dışarıda dolanırken gittikçe ışıkların ve toplumsal hareketin oldukça yavaş olduğu bir bölgeye gelmiştir. Burası çocuklarının ve kendisinin harika konutunun bulunduğu yerden çok daha fakir bir semttir. Yoksulluk, henüz yaşadığı semtte bulunmuyorsa da buraya yakındı; bolluk ise çok göreceliydi..."[932]

[930] Orzeszkowa, 1896, s. 238.

[931] Berman, 1994. s. 127-129 ve 140-144.

[932] Orzeszkowa, 1896, s. 239.

Bu sırada bir saatçinin vitrini önünde durmuştur. Kunduz kürkü giyinen yaşlı adamın gözleri, hafif sallanan ve rüzgârda gıcırdayan saatin boyalı yüzüyle (kadranıyla) karşılaştı. Acınası bir tonda söylenmiş bir davet gibi bir şeydi. Tabelada *Saat! Saatçi! Çok güzel!* Kendi saatinin tamire ihtiyacı vardı. Bir süredir her gün birkaç dakika gecikiyor. Kendi başına kuruyor, (dakikayı) ileri ve geri alıyor, ama hiçbir şey fayda etmiyor. Yine de saatleri çok iyi bilir, evde olan her şey gibi. Ancak eski bir dost için bir doktora danışmak gerekir. Birkaç merdiven basamağı çıktı, dükkânın kapısını açtı, içeri girince kapıyı kapattı, ama eşikten henüz birkaç adım atarak hareket etmemişti, birkaç dakika boyunca olduğu yerde dinleyerek ve bakarak durdu."[933]

Yaşlı adam, dışarıda yürürken daha fazla yoksulluğun hâkim olduğu semte gelmiştir. Yazarımız Orzeszkowa, her iki semtin arasındaki farkı ortaya koyarak aslında zengin ve fakir arasında da etkileşimin oldukça düşük seviyede olduğunu ifade etmek istemiştir. Çünkü yaşlı adam, bu sokaktaki saatçinin yerini bilmediği için bozuk saatini uzun bir süredir tamir ettirememiştir. Aynı zamanda evinin civarında saatçi olmadığına da dikkati çektiğimizde, toplumun klişe olarak koydukları bariyerleri aştıklarında birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek meslek gruplarının bulunabileceğini belirtilmek istenmiştir. Kısacası "organik çalışma"nın (*praca organiczna*) önündeki en büyük engelin toplumun zihinlerinde yarattığı önyargılar olduğuna işaret edildiğini belirtebiliriz.

Saatçinin odası" küçük ve tavanı basıktı; tavandan yere kadar tuhaf, birbirine karışan, monoton, aynı zamanda heyecan uyandırıcı sesler kaplıyordu. Bu bir kuru gürültü değildi, bir anlam ifade eden düşük seviyede, ama üflenme gibi dışarı bir etkiden veya sıradan bir düşüşten gelmeyen seslerdi. Bu sesler daimî, ritmik bir düzeni olan, tek bir saniye bile ara vermeyen, küçük odayı tavandan yere kadar dolduran seslerdi. Burada

[933] Orzeszkowa, 1896, s. 240.

duyulacak başka bir şey yoktu; ne sokağa ait bir hareketin sesi ne tabelaların sallanan sesi ne de yaşayan dünyadan gelen herhangi bir sesti. Tavandan yere ve duvardan duvara konuşan, duvarlarda asılı saatlerin tartışmaları ve birbiri ardına çıkan sesli konuşmalardan başka bir şey yok "*tak-tak... tak to tak - tak... tak - o zaman-tak*".[934]

Bu ebediyeti anımsatan konuşmaların ve anlatıların sesi içinde, pencerenin yanında, üzerinde lambanın yandığı ve pek çok parlak halkaların, yayların, iğne/vidaların bulunduğu küçük bir masanın arkasında uzun, ama yıpranmış elbisesiyle, biri göğsüne diğeri omuzunun üstüne uzanmış kar lekesini andıran beyaz sakalıyla, beyaz saçlarıyla bir adam oturuyordu. Alnı kırışmış, dudakları büzülmüş; kaşlarının ve kırmızı göz kapaklarının altındaki gri gümüş gibi parıldayan gözlerinde yoğun dikkat vardı. Belki de kulağı saatlerin takırtılarına o kadar alışmıştı ki, diğer seslerin ortasına zar zor girebiliyordu; duymamıştı yabancının girişini. Bundan hemen sonra saatlerdeki guguk kuşu belli bir zaman döngüsünü ifade eder gibi "ku-ku-ku" diye ses çıkarmaya başlamıştır.[935]

Polonyalı yaşlı adam, saatçi dükkânına girdiğinde kendisi için heyecan uyandıran saatlerin sesinin bir anlam yüklü olduğunu düşünmüştür. Saatlerin birbirlerine uyumlu çalışmaları bir tür diyaloğu oluşturduğuna dair bir hissi uyandırmıştı. Adeta kendisinin yakın çevresiyle kurmak istediği diyaloğu, bu saatçide saatler kurmuştu. Saatlerin diyalogu, aslında yukarıda bahsettiğimiz "organik çalışmanın" getirdiği durumdur. Diyalog ile yani bir başka ifadeyle karşılıklı iletişim ile birbirlerini çalışmaya iten bir ruh hali hâkimdir. Bu makinaların çalışmasında bir aksaklığın yaşanması halinde ise işini iyi bilen biri vardı. Tıpkı organizmayı meydana getiren her bir organ gibi her bir saatin içinde aksaklığa sebep olan parçanın tamirini sağlayacak bir ustanın bulunması makinalar

[934] Orzeszkowa, 1896, s. 240.

[935] Orzeszkowa, 1896, s. 240-241.

arasındaki senkronizasyonun devamlılığını sağlayacaktı. Saatlerin kendi aralarındaki diyaloga saatçinin kulakları da çok alıştığından, bu saatçinin dışarıdaki hayattan uzak bir yaşam sürdürdüğü ve sadece işine odaklandığı gibi bir izlenim uyanmıştır. İşine odaklanan saatçinin ara vermesini ifade eden guguk kuşu da genel bir yorumla çalışanın/işçinin işine yönelik bir sonraki safhayı hatırlatıcı unsurdur.

> "Yaşlı Yahudi, başını kaldırdı ve işine odaklanan dudakları belli belirsiz bir gülümseme haline geçti, tatminkâr bir görünümle etrafına bakındı ve sonunda dükkânına giren bu yabancının yüzüyle karşılaşınca gülümsemeyle karşılık verdi. Oturduğu küçük masasından başındaki takkeyi tutarak yarı kalkmış bir halde "*Ne istiyorsunuz*…" Ancak adamın üzerindeki pahalı kürke, gözlerindeki altın gözlüğe, tumturaklı yapısına bakınca sorusunu "*ne istemiştiniz efendim*?" diye düzeltti.
>
> Bu zengin adam, hemen bir cevap vermek yerine, o sesleri çıkaran saatlerin bulunduğu duvara doğru ilerlemiş ve guguk kuşu sesinin çıktığı saatin önünde durdu.
>
> -Bu saati nerden buldun? İhtiyar!.... özel bir kadran bu!... Bunu nerden aldın? Kimin bu?
>
> Bir yay onu taburesinin üzerinden atmış gibi Yahudi ayağa fırladı ve iki hızlı adımla yaşlı beyefendinin yanında, abanozdan uzun bir dolabın önünde durdu.
>
> -Bu kimin saati? Kimin olmalı ki? O benim! Babasının oğlu gibi, arkadaşının arkadaşı gibi, o benim! Ve beyefendi, belki bu saatin benim tamirimde olduğunu düşündü? Kim gelip onu buradan götürecek? Ay, ay! Eğer biri bu saati benden alacak olsa, onun cezası olurum. Öyle bir gürültü koparırım ki, insanlar bir araya gelir ve bu saati kim götürüyorsa onu kovalamak zorunda kalırlar... çünkü o benim."[936]

[936] Orzeszkowa, 1896, s. 242-243.

Yahudi saatçi Berek'in müşterilerine hitabından bölgede bir sınıf farklılığının olduğunu ve bu farklılığa göre hitap üslubun bulunduğunu anlayabiliyoruz. Ayrıca soylu olan bu Polonyalı adamın Yahudi'ye karşı umarsız tutumu ve soru sorma şekli, aynı zamanda fakir olan birisine pahalı ve nitelikli bir ürünün sahipliğini yakıştıramaması dahi söz konusu sınıf farkının getirdiği bir durumdur. Alıntıda görüldüğü gibi saatçinin, guguklu saati sahiplenme biçimi nesne ile birey arasında bir bağın ipucunu şimdiden ele vermektedir. Öykünün ilerleyen safhalarında göreceğimiz gibi; saatçinin bu nesneye bir anlam yüklemesi, "görünenin ötesinde bir olguyu" göz önüne koymaktadır. Dolayısıyla "ülküsel değer" çerçevesinde anlam yüklenen saat, saatçinin hayatında özne haline gelmektir.

"Polonyalı yaşlı adam guguk saatini biraz bakındıktan sonra:

- Aha! Böyle bir makineyi daha önce görmüştüm

- Ne zaman beyefendi gördü, yani size ikinci defa gösteren kişi miyim?" diye şaşırdı, Yahudi.

- Yanılmıyorsam, yaşlı gözlerim sizi daha önceden hatırlıyor…" dedi Yahudi, az zaman geçtikten sonra.

- Bir saniye, aynı şekilde ben de anımsıyorum, seni daha önceden görmüş olabilir miyim?

- Siz, Strumieniec'lerden Ksawery'siniz…

- Peki sen kimsin? Hatırlayamadım seni…

- Szymszel'in oğlu Berek, Strumienic'te vaktiyle kiralık çiftliği vardı.

- Berek! Gerçek olabilir mi? Hatırladığım kadarıyla, kız kardeşim seni bir resmine model olarak çizmişti." dedi Polonyalı soylu.

Ardından her ikisi de sandalyeye oturdular. Birbirine biraz şaşkınlık, ama memnuniyetle bakarken, Polonya soylusu Ksawery:

- Gerçekten sen Berek misin?... Kıvırcık saçlı Berek kızların yanında yanakları al al olan, turkuaz renkli gözleri olan Berek? Kardeşim seni bir tabloya model almıştı da sonradan sıklıkla saraya geliyordun… Demek sensin haa!"

- Evet, ta kendisiyim. Siz de Strumienic Sarayının merdivenlerini dört adımda çıkan beysiniz. Saygıdeğer kardeşiniz beni resmederken, siz Ksawery odaya gelir, sanki güneş doğradı. Ah! Artık tam hatırlamıyor olabilirim; siz Ksawery nasıl da ata binerdi ve nasıl da genç hanımlarla dans ederdi… Çitlerin ardında veya sarayın pencerelerinden diğer tarafından da olsa her şeyi hatırlıyorum."[937]

- Evet, tam olarak doğru. Ben de seni bahçedeki masalarda otururken avluda veya bahçede ilgi çeken şeylere naif bakışlara sahip gözlerle herkesi gözlemleyen seni hatırlıyorum. Defalarca kız kardeşimle, dünyadan zevk alan ve eğlencenin sonsuz olduğunu düşünen senin hakkında konuşurduk.

- Siz, efendim dünyadan zevk almaz mıydınız?" sorusunu Yahudi ince bir gülümsemeyle yöneltti.

Polonyalı bir an düşündü ve nefes aldı

- Haliyle, gençlik işte! Hepimiz gençtik, Berekçim."

Yahudi gözlerini beyefendiden ayırmadan, kısık bir sesle

- *Peki şimdi*?

- Şimdi! Nasıl yani? Şimdi hepimiz yaşlıyız…"

Yahudi ellerine dizlerine vurdu, sanki neredeyse yere kapaklandı.

[937] Orzeszkowa, 1896, s. 245-246.

- Bir zamanlar beraber genç olduğumuz gibi, neden beraber ihtiyarlamadık? Dünyada herkes ister Yahudi ister Hristiyan; ister büyük isterse küçük olsun gençliği ve yaşlılığı var… ve herkes için gençlik memnuniyet, yaşlılık da hüzün ki bundan mezara kadar kurtulamazsın. Herkesin bunu yaşaması lazım. [938]

….

Yahudi, Polonyalının annesini anlatırken "*onun ellerinin lila çiçeği gibi olduğunu hatırlıyorum*" sözlerini ifade ederken hâlâ yaşayıp yaşamadığını sorduğunda, Polonyalı soylu "*Öbür tarafta bir yerlerde Berekçim! Hayatım boyunca aileyi yanımda tutma imkânım var mı? Bahsettiğin o beyaz lilayı uzun zaman önce toprağa verdim*."[939]

Soylu Ksawery'nin böylesi bir guguklu saati daha önce gördüğünü belirttikten sonra Yahudi saatçi şaşkınlık yaşamıştır. Polonya'da her toplumun bulunduğu ortamın, kendisine dünyadan göründüğünü ve bundan dolayı böylesi bir ürünün başka bir yerde bulunmasına olasılık verilmediğini anlayabiliyoruz. Buna göre belli grupların, kendilerini dışarıdan ne kadar soyutladıklarını görmemiz mümkündür. Ancak dışa kapalılık hali, sonradan meydana gelen bir durum olduğunu iki yaşlı adamın konuşmalarından çözümleyebiliyoruz. Çünkü gençliklerinde ortak bir paylaşım ve iş bölüşümü içinde olduklarına dair ifadeler bulunmaktadır. Böylesi bir ortamda karşılıklı öykünmelerin olduğu ve buna göre ruh hallerini biçimlendirmeye çalıştıkları açıktır.

Saatçi Berek'in gençliğinde bir model olması ve ressamın da bu modeli resmetmesi sonucu bir eserin ortaya çıkması organik bir çalışmaya örnektir. Aynı zamanda mutluluğu arayan bireylerin, diğerlerini gözlemlemesi söz konusu etkileşim ortamında daha iyiyi elde etmeye yönelik esinlenmenin bir görünümüdür. Başka bir ifadeyle, gerek Berek'in

[938] Orzeszkowa, 1896, s. 247-248.

[939] Orzeszkowa, 1896, s. 249.

Ksawery'nin yaşam tarzına öykünmesi gerekse Ksawery'nin kız kardeşi ile Berek'in her zaman neşeli olmasına yönelik tartışmalarından hareketle; her iki tarafın, nesnel gözlemlerinin ışığında duyu-üstü gerçekliğe ulaşmaya çalışmaları *instrumentalist* bakış açısının gerektirdiği bir durum olduğunu iddia edebiliriz.[940] Ancak her ikisinin öykündüğü arzuları elde edemediklerinin bir itirafı da söz konusudur. Sadece gençlik döneminde merakla gelen bir arzuyu elde etmenin getirdiği bir kaostur. Kısacası her iki tarafın elindekilerle yetinmeyi bilmediğini, ancak dışarıya karşı farklı bir görünüme bürünebildiklerini anlıyoruz.

Aradıkları mutluluğa ulaşma arzuları, aslında bu yaşlılık hallerinde dahi devam etmiştir. Gençliklerinde mutluluğa ulaşma yöntemleri farklı bir yöne kaymış, bundan dolayı beraber yaşlanmamışlardır. Yine de bu durumun insan hayatının olağan akışının seyri olduğuna dair söylemle, her insanda hayatın evrelerinin oluşturduğu ruh halinin "memnuniyet ve hüzün" arasına sıkıştığının kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Annelerini kaybetmeleri örneği üzerinden ise hayatın ilerleyen döneminin hüzünle dolu olmasının olağan bir akış olduğu gösterilmek istenmiştir. Bu söylemden yola çıkarak gözlemin esas alındığını belirtmek gerekir. Birbirlerinden bağımsız olarak öykümüzde, her iki karakterin yakın çevresinde mutluluğu aramaya yönelik farklı yönlere kayan örneklere atıfla pek çok böylesi gözlemlere yer verildiğini belirtebiliriz. Soylu Ksawery'nin kız kardeşinin İngiltere'ye gidip daha gelmemesi ve Yahudi Berek'in kızının benzer bir biçimde Amerika'ya gitmesi gibi…[941]

Sonunda Yahudi, bu karşılaşmaya dair büyük sürprizi neye borçlu olduğunu sorunca soylu Ksawery cebinden eski bir saati çıkardı, masanın üzerine koydu. Yahudi

[940] Immateryalist bakış açsına göre bilimin sunduğu gerçeklikler/objeler "idealar", yani "duygular" ile ilişkilidir. bkz. Hight, 2010, s. 15-31; Aygün, 2020, s. 657-691; Berkeley, 2006, s. 25-90.

[941] Orzeszkowa, 1896, s. 260 ve 267-268.

saatçi hemen yapmaya koyuldu. Saati yaparken Yahudi Berek, daha büyük bir lamba yakmak zorunda olduğunu söyledi, aynı zamanda gözleri ihtiyarladığı için gözlüklerini kullanması gerektiğini dile getirdi. Ama aynı masanın başında her ikisi de saatin yapımında birbirlerine fikir veriyordu. Saatin tamirinde işin ustası Yahudi, saate meraklı soylu Ksawery'nin eksik gördüğü şeyleri gösteriyordu. Nihayetinde Yahudi'nin ustalığını takdir ederek haklı olduğunu belirtiyor.[942] Tamirat bittiğinde Yahudi, Ksawery'nin saatten iyi anladığını; vaktiyle hızlı atlardan ve güzel bayanlardan anladığı gibi…. Polonyalı da bu söyleme hak vererek bu tuhaf tutkuyu ne zaman ve nasıl edindiğini hatırlamadığını, ama yaşlılığın getirdiği bir durum olduğundan bahsetti.

Ksawery bu sözleri sarf ederken "Dziwiactwo" (Tuhaf) kelimesini kullanmasına Yahudi saatçi karşı çıkmıştır. Yahudi, saatin iyi bir makine olduğunu, insanları anladığını, silah gibi kimseyi öldürmediğini, büyük fabrikalardaki kirli makinalar gibi olmadığını, insanın iyi gününde de kötü gününde de hep yanında olduğunu, hangi dönemde ne yapması gerektiğini hatırlattığını, kimsenin konuşmadığı zaman onun konuştuğunu, zaman akıp giderken insanın bu saatle büyük denize akan bir nehirdeymiş gibi hissettirdiğini belirtir. Bunları söyledikten sonra "*Biliyor musunuz, bazen bir başka birisinden daha iyi bir dost olduğunu, çünkü kimseyi kandırmadığını*" belirtmiştir. [943] Ksawery bu sözlerin üzerine "*Doğru şeyler söyledin; insanla konuşan bir makine, üzgün ya da mutlu olduğunda. Biliyor musun, aynen söylediğin gibi bu saat, hızlı atlara ve güzel bayanlara ilgi duyduğum zaman bu saat yanımdaydı*." diyerek kendisinin de her zaman yanında geçmişine tanıklık eden bir nesneye sahip olduğunu belirtmiştir.

Zamanın insanları yaşlandırdığı gerçeğinin, insanın görünümüyle sınırlı kalmadığını, Berek'in gözlerinin zayıflaması örneği üzerinden, aynı zamanda insan

[942] Orzeszkowa, 1896, s. 250-252.

[943] Orzeszkowa, 1896, s. 254.

uzuvlarının ve organlarının da yaşlanmasına neden olduğuna yönelik göndermeler bulunmaktadır. Bu nedenle gözlük gibi araç ve gereçlerin kullanımı insanın belirli dönemlerinde zorunluluk haline gelmiştir. Araç ve gereçlerin bir işin yapımında gerekliliğinin dışında bilgi paylaşımı ve yardımlaşma duygusu da önemli bir unsurdur. Saatçi Berek'in saatin tamirinde Ksawery ile fikir alışverişi içinde olmaları bu duruma bir örnektir. Bir anlamda dayanışma ruhunun, bir işi kolaylaştırdığını ve bilginin yaygınlaşmasını sapladığını iddia edebiliriz.

Ksawery'nın kişisel merakı üzerine saatler hakkında iyi bir bilgi sahibi olması, tutkunun birtakım şeylerin çözümlenmesinde oldukça faydalı olduğunu göstermektedir. İmmateryalistlerin *(instrumentalist)* eğitim olmadan da bireysel duyguların/idealların etkin rol oynadığı ölçüde pozitivist gelişiminin sağlanabileceği iddialarına karşılık gelen *empirist-sensualist* bu noktada dikkatimizi çekmektedir.[944] Ksawery'nin saatlere olan tutkusuyla birtakım aksaklıkları giderebiliyor olması *empirist-sensualist* yaklaşımın gerçeğe uyarlanmasıdır. Ancak buna karşın "*Ancak eski bir dost için bir doktora danışmak gerekir*"[945] sözünden de anlaşılacağı gibi yine de işin uzmanının, bir sistemin işleyişinin devamlılığı esasında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

> - Beyefendi uyuyamadığında, acaba mutsuz olduğunu mu düşünüyor? Evet, biliyorum ki bazen mutsuz/üzgün olmak durumundasınız. Mutsuz düşüncelerle karanlıkta uzandığınızda, zaman yavaşça akıp gider, değil mi?"[946]
>
> - Yine de gitti işte, karanlık geceler bitmek bilmedi."

[944] Hight, 2010, s. 15-31; Aygün, 2020, s. 657-691; Berkeley, 2006, s. 25-90.
[945] Orzeszkowa, 1896, 240.
[946] Orzeszkowa, 1896, s. 256.

- Bu geceler bitmek bilmezken, herkes uyuyordu, sadece o (saat) beyefendiyle konuşuyordu… peki ne konuşuyordu? O, bu karanlık yakında son bulacak diye beyefendiyi sakinleştiriyordu …"[947]

Ksawery'nin yaşlılığında saate olan tutkusu, insanın hayatının belli dönemlerinde önceliğinin değişebileceğine dair mesajdır. Saat, bir nevi akışı dinlemektir. Dolayısıyla hayatta pasif duruma geçerek, çevreyi gözlemlemek ve geçmişin muhasebesini yapmak için iyi bir araçtır. Bu nedenle saate olan tutkuyu "tuhaflık" olarak tanımlamanın yersiz olduğu vurgulanmıştır. İçsel muhasebenin yapılmasında bir dost gibi araç olması materyalist bakışın getirdiği bir olgudur. Bu açıdan nesneye yüklenen "ülküsel değer" ile görünen cismin ötesinde duyu-üstü bir anlam arayışında olunabileceği ifade edilmektedir. Bu bakış açısına göre saatin, diğer makinalardan belirgin bir biçimde ayrıldığı, fabrikalarda üretimi sağlayan makinalardan çok daha büyük bir anlama karşılık geldiğinin altı çizilmiştir.

- Yaa! O kadar genç bir beyefendinin cebinde, böylesi pahalı bir saat vardı demek!

- Hiçbir zaman kıymetli şeylerden yoksun kalmadım, sadece kıymetliler benden alındı…" dedi Polonyalı soylu gülerek;

Ksawery buna örnek olarak annesinin ölümünden bahseder, o öldüğünde bu saat yanındadır.[948] … Bir kıza aşık olduğunda kısa süreli onunla birlikte olabildiğini, buna rağmen saatin akmaktan ödün vermediğini, bundan dolayı bazen onu öfkeyle yere attığını, ama kendisini dinlemediğini yine saatlerin aktığını ve kendisi açısından talihinin de uçtuğundan bahseder soylu Ksawery.[949]

[947] Orzeszkowa, 1896, s. 257.

[948] Orzeszkowa, 1896, s. 255.

[949] Orzeszkowa, 1896, s. 256.

Her ikisi sessizliğe bürünürken, saatlerden yine aynı sesler gelmeye başlamıştı "*tak-tak, tak-to-tak*" ve ardından "*ku-ku! Ku-ku*!" Polonyalı soylu ayağa kalkıp bu saate yaklaştı ve önünde durdu. Odanın içi sıcaklaştığından dolayı kürkünü çıkardı ve gözlerinde altın çerçeveli gözlükle başını kaldırıp bu eski saate uzun uzun bakarak "*Bu saate ne kadar isterdin?*"[950] Küçük masasının ardında oturan Yahudi başını kaldırdı ve gülmeye başladı "*Onun için ne mi istiyorum? Onun için bir şey talep etmiyorum ki*." diye cevap verdikten sonra, Polonyalı soylu "*Nasıl yani? Ama saat ticareti yapıyorsun*!" derken şaşkınlığını ifade etti. Yahudi hemen ardından "*Evet beyefendi haklı, ama o saat ticarete dahil değil*. *…Pahalı bir saat olduğunu biliyorum ve isteseydim bu saate iyi bir fiyat koyabilirdim, ama onu satmıyorum. Beyefendi hiçbir dostun, kendi dostunu sattığını duydu mu?*"[951] sözleriyle karşılık vermişti.

Polonyalı "*Nasıl yani? Üstelik zengin değilsin ve Yahudisin, bir Yahudi kuruşun hesabını yapar*!" sözleriyle şaşkınlığını ifade ederken, Yahudi "*Beyefendinin yanlışı var*." "[952] sözüyle aslında Ksawery için cebindeki saat ne anlama geliyorsa, kendisi için de guguklu saatin aynı anlama geldiğini belirtmek istemiştir. Ksawery'nin iyi ve kötü günlerinde bu cep saati nasıl yanında ise Yahudi Berek'in de yanında bu guguklu saat vardır. Dolayısıyla bu saatler, her iki karakterin anlarına tanıklık etmesiyle ruhlarıyla bütünleşen nesnelerdir. Ancak Ksawery'nin, parasının gücüyle Berek'in ruhuyla bütünleşen bu saati alabileceğini düşündüğün anlaşılmaktadır. Başka bir maddi araç ile bir malın el değiştirebileceğine inanan Ksawery, kültürel önyargı doğrultusunda bir Yahudi olarak saatçinin parayı reddedemeyeceğini düşünmüştür. Bu örnekle paranın, insanların ruhuna ve erdemine karşılık gelemeyecek kadar değersiz bir nesne olduğu

[950] Orzeszkowa, 1896, s. 261.

[951] Orzeszkowa, 1896, s. 261.

[952] Orzeszkowa, 1896, s. 261.

ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan yüklenen anlam ile nesnelerin, *praca u podstaw* ilkesi temelinde toplumsal kültürün/erdemin bir yansıması olarak kabul edilebileceği ifade edilmek istenmiştir.

Polonyalı soylu bir zamanlar onu tanıyordu! O zamandan bu zamanda ne oldu? Bugün ne ortak anıları paylaşabileceklerini ne de başka bir şeyi paylaşabileceklerini düşündü. Gururlu değildi ve insanlara karşı doğuştan gelen bir nezaketi vardı; yine de türlü farklılıkların derinliğinin onu, bir zamanlar çiftlik işletmecisinin oğlu Berek'ten, şimdi ise şehrin tali bir sokağından bir saatçisi olan Berek'ten nasıl ayırdığını biliyordu. Her yönüyle farklılaşmışlardı ve ikisinin arasında hiçbir benzerlik yoktu. Buraya sadece saatini tamire getirdi ve saatlerce oturdu. Ancak buna karşın bu dükkândan hiç de çıkmak istemiyordu ve kendisi açısından şaşırtıcı bir biçimde "*Senden yana hayat nasıl gitti Berekçim? Şu anda nasıl gidiyor? Ailen var mı ve en önemlisi hayat nasıl gidiyor*?" diye sordu.[953]

Yahudi elini ovuşturarak "*Ne olduğunu biliyor musun beyefendi? Bir muamma vardı ve çok tuhaf bir şeydi; bilirsiniz ya da bilmezsiniz… Bir insanın hem ailesinin olduğunu hem de olmadığını nasıl anlatabilirim*?" sözlerini ederken, beyefendinin suratında bir ilgi çekici merak suratından belirmişti. Polonyalı soylu "*Ben bu muammayı biliyorum Berekçim, çok da iyi biliyorum*" diye cevap vermişti.[954]… Gözü yere odaklanmış halde biraz sessizlikten sonra, soylu Ksawery: "*Üç tane kız kardeşim vardı, en sevdiğim olanı soruyorsun sanırım. İyi bir biçimde yaşıyor, ama uzun bir süredir onu görmedim ve belki de daha hiç görmeyeceğim. Bir İngiliz ile evlendi ve şimdi İngiltere'de*

[953] Orzeszkowa, 1896, s. 257.

[954] Orzeszkowa, 1896, s. 258.

yaşıyor. Buraya ne beni ne de yakınlarını görmeye gelir… Yaşıyor olsa da benim için öldü… Elden ne gelir?" diyerek cevap vermişti.[955]

Yahudi dikkatli bir biçimde dinledi ve üzgünlüğünü ifade edecek şekilde başını salladı: "*Beyefendi, benim gibi benzer bir üzüntüye sahip. Aynı zamanda beyefendi çok doğru bir şey söyledi: yaşıyor olsa da ölü artık. Ben de aynen benim Małka için aynı şeyi düşünüyorum. İnsanların farklı şekillerde öldüğünü düşünüyorum 'ilki hastalık; ikincisi uzaklaşmak, üçüncüsü farklı bir insan haline gelerek, dördüncüsü….*'[956] Polonyalı bu cevaba şaşkınlık ifadesi gösterirken, Yahudi "*Beyefendi sözlerimi işittiyse, her şeyi söyledim. Bu saati alalı neredeyse kırk yıl oldu. Pahalıya satmak üzere küçük bir paraya satın almıştım. Ama şimdi tahıl ticareti yürüten, o dönem ise sıradan bir Yahudi okuluna giden Moşeciğim (Yahudi'nin oğlu) daha küçük bir çocuktu. Ondan başka oğlum yoktu. Tanrım başka bir çocuk da bahşetmedi ve onu o kadar seviyordum ki.... Bu saati aldığım gün okuldan gelirken öylesine zayıf görünüyordu ki hastalanacağına ve Tanrı'nın tek oğlumu benden alacağına yönelik bir korku sardı beni…*"[957] sözleriyle yavaş yavaş konuşmaya devam etti.

Ancak çocuğu Moşe oldukça ağırlaşmıştı. Belli bir zaman sonra saat başı geldiğinde yeni aldığı saatin guguk kuşunun öttüğünü duymuş ve hareketlenip bu saati daha yakından incelemek için taburenin üzerine o hasta haliyle zıplamıştı. Sonrasında da bu saatin verdiği coşkuyla Moşe kız kardeşi Małka ile bu saate sarılarak oyun oynamaya başlamışlardı. Evin üzgün havası bir anda bayrama dönüşmüştü. Hemen sonra Yahudi parlayan gözleriyle gülümseyerek ve ellerini birbirinin üstüne koyarak "*Evet, Tanrı bu şey vesilesiyle bana mucizeyi gösterdikten sonra nasıl bu saati satabilirim ki…*?" diye

[955] Orzeszkowa, 1896, s. 260.
[956] Orzeszkowa, 1896, s. 260
[957] Orzeszkowa, 1896, s. 262-263.

karşısındaki Polonyalının yorumlamasına için bir soruyu yöneltti.[958] Yahudi saatçi, derin bir nefes alarak ve yere gözlerini odaklandırarak konuşmasına devam etti:

> "Tanrı bana böyle bir hastalık verse, bir ay boyunca uyuyamazdım. İnsanın içinde böyle bir acının olduğunu, kafasında kötü düşünceler olunca siz beyefendi bütün gece gözü açık kalmanın ve karanlığa sadece bakmanın ne olduğunu bilirsiniz, değil mi? Böylesi bir karanlıkta, iyi bir insanın göremeyeceği çok şey gördüm! Kendimin ölümünü, çocuklarımın büyük bir yoksulluk içinde olacağını, Tanrı'nın gözümün önüne getirdiği kendi günahlarımı ve öbür dünyada beni bekleyen sıkıntıları korkuları gördüm. Yatağa uzandığımda ve böylesi şeyleri gördüğümde, sadece bu guguk kuşu ötüyordu. Hemen ardından karanlıkta beliren bu şeyler dağılıyor, başka bir hale dönüyordu. Yani Beyefendi karanlıkta neler gördüğümü ve saat kuşunun nasıl öttüğünü hayal edebiliyor mu?.."[959]

Yahudi saatçi az sonra bu saatin kendisinde bıraktığı iz hakkında başka bir öykü anlatmıştır. Kızı Małka'nın kızıyla beraber, Amerika'ya yola koyulduğunda artık evinde olmayacağını idrak edemediğinden, aynı zamanda insanların kendi gözünün içine acıyarak bakmalarını istemediğinden istasyona kadar bile eşlik etmediğini anlattı. Ancak trenin ayrılış ıslığının dakikasını, tam da Polonyalı soylu ile konuştuğu dakika olan 10:23 olduğunu belirtmiştir.[960] Bu durum nasıl Ksawery'nin kız kardeşinin yurdunu terk edip onun için ölü olduğu hissini uyandırmışsa, aynı şekilde Małka'nın baba evini terk etmesi Berek'in kalbinde kızının ölü olduğu hissini uyandırmıştır.

Saatçi Berek'in böylesi zorlu dönemlerin gece karanlığında zaman ilerlemezken saatin sesini dinleyerek teselli olması bir anlamda "kötü günlerin ilacının zaman" olduğuna değinmiştir. Bu bakımdan saatin sesi ve işe yararlılığı "duyumcul değere"

[958] Orzeszkowa, 1896, s. 265.
[959] Orzeszkowa, 1896, s. 266.
[960] Orzeszkowa, 1896, s. 267-268.

karşılık gelmesinin yanında bir dost gibi teselli edecek niceliği olarak "ülküsel değeri" bir arada değerlendirildiğinde ortaya çıkan bütüncül idea, belirgin bir biçimde bu saatin "düşüncül değer" çerçevesinde değerlendirilmesini şart koşar. Bu nedenle saatçi Berek'in gözünde guguklu saatin neden paha bir biçilmez bir emtia olduğunu daha kolay anlayabiliriz.

Saatlere yüklenen duygu durumlarının benzer öykülerle örüntülü olması, bu iki ihtiyar arasındaki ayrılık noktalarının artık yakınlaştırıcı unsurlar olarak belirmesini sağlamıştır. Bu etraflarında görünür şey olmayan yakınlaştırıcı his, vedalaşmaktan çekindikleri, sanki umulmadık bir biçimde etraflarını çevreleyen bağlayıcı şeydi, yani görünmez bir zincirin halkası... Artık fiziksel olarak kamburlaşmış ve (sağlık bakımından) zayıflamış iki karakterin etrafında zaman dalgası istemsiz bir biçimde "tak-tak, tak-to-tak, tak-to-tak" vurarak akıyordu.[961]

Aradan birkaç ay geçmiştir. Bahar biraz erken geldiği, havanın açık ve güneşli olduğu bir gündü. Yaşlı Berek saat seslerinin sardığı odadan çıktı ve (dükkânı) kaldırıma bağlayan merdivenlerin ikinci basamağında duruyordu. Merdivene adım atar atmaz güneş ışığı onu çevrelemişti. Merdiven basamağındayken tuhaf siperlikli yatık şapkalı haliyle eskimiş elbisesinin içinde kısa boyu, zayıf bedeni, kamburu daha belirgin görünüyordu.[962] Öğle saatlerinde güneşin alnında dururken yanmıştı, dar kavisli sokağa o büyük camlı gözlükleriyle bakınca yüzüne mutluluk gelmişti. Sokağın başında çok da yabancı olmadığı insan hareketliliği vardı. Hemen yandaki sokaktan çok iyi bildiği sesler ve araba sesi geliyordu. Bir yandan da inceden bir şarkı kulağına geliyordu. Yahudi Berek biraz

[961] Orzeszkowa, 1896, s. 268-269.

[962] Orzeszkowa, 1896, s. 269.

daha dinleyince bu seslerin ne anlama geldiğini anlamıştı. Cenaze kalabalığı az ileriden geliyordu. Kaldırımlara koşar adımlı ayak sesleri vuruyordu.[963]

Az ilerideki taş duvarın arkasından beyazlar içinde birkaç kişinin siyah haç ve kırmızı ile safir renkli bir flama taşıdıklarını gördü. Altı ata koşumlu cenaze arabasını ve etrafında yas kıyafetlerini giyen kalabalığı gördü. Bu şehirde sıklıkla görülen en zengin ve en güzel cenaze merasimlerinden biriydi. Sokakta birkaç insanın görünümü ilişti gözüne ve duydukları kendisini irkiltti, birisine yöneldi ve kimin öldüğünü bilmeden sormaya başladı:

> - Wos? Wos? Wer? Kim? Soylu! Hangi soylu? Nedir bu? Kim öldü? Kimin cenazesi?" kaldırıma adım atmış, önünden geçen birisinin önünü keserek solgun dudaklarından bu soruları yöneltmişti.
>
> - Ne için soruyorsun? Beni oyalama Yahudi! Kimin cenazsi olacak? Soylu Strumieniec'in cenazesi! Şimdi anladın mı? Neden yolumu kesiyorsun? Baba Strumieniec! Bırak beni, acelem var!
>
> Yahudi yolun ortasından çekildi, başını yukarı kaldırarak mavi gökyüzüne baktı ve feryat eder gibi kendi kendine:
>
> - O öldü mü? Soylu Ksawery öldü mü? Nasıl olur? Neden öldü? Bana geldiğinde nerdeyse çok sağlıklıydı! Gençliğinde olduğu gibi canlı ve mutluydu, şimdi ise öldü mü yani? Ölüm onu nasıl aldı?"[964]

Yahudi biraz düşündükten sonra, diğer Yahudilerin sözlerine aldırmadan eski dostunun cenaze törenine gitmeye karar verdi. Bu karar doğrultusunda sadece cenaze alayına yetişmeye çalışırken, başka hiçbir şey hissetmiyordu. Berek, cenaze alayının

[963] Orzeszkowa, 1896, s. 270.

[964] Orzeszkowa, 1896, s. 272-273.

sonunda yer almaya niyetlense de yer almasına izin verilmedi. Ancak bir şekilde kalabalığın arasına girebildi. Cenaze alayıyla yürümeye devam etti. Kendisine yönelen şaşkın ve ne için geldiğini soran bakışlara aldırmaksızın yürümeye devam etti. Cenaze alayının başında havada büyük bir haç taşınırken ve kilise ilahileri söylenirken; o sadece yürüyordu. Bu sırada Berek bir anda düşündü: "*Beni buraya getiren nedir? Neden deli gibi buraya geldim? Ne için yürüyorum*?"[965] İçgüdüsel bir tutum olduğunun farkındaydı. Ksawery'nın akrabalarının ve dostlarının yanına sürükleyen şeye kendisi de şaşırıyordu. Yolun taşları üzerinde yürürken tökezlemesi üzerine:

> - O zaman (Ksawery'nın saatçi dükkânına geldiği zaman) neden saatlerce yanımda oturdu, nerdeyse bütün gece? Neden benimle bir kardeş gibi konuştu? Neden bu cenaze arabasının ardından gidiyorum, gerçekten onun bu arabada olup olmadığını bilmeden?"[966]

Mezarlıktan insanlar kitle halinde ayrıldıktan sonra Yahudi Berek tek başına eski dostunun mezarının başında kaldı. İnsanların kalmadığı mezarlık, ağaçlarla dolu olduğu daha net bir biçimde görünmeye başlamıştır. Yahudi huş ağaçlarının arasında başını kaldırıp kendi kendine mırıldanarak: "Buraya neden geldim? Beni buraya ne getirdi? Burada ne buldum peki?" türlü düşüncelerle oturmuştur.[967] Bu sözden sonra yine de mezarın başından ayrılmadı ve sadece kendisi ile toprağa gömülü bu tabut arasında görünmeyen bir demirden (iki şeyi birbirine bağlayan) halkanın olduğunu hissetti.

Buraya kadar Berek ile Ksawery'nın gençlikten ölüme kadar olan süreçte ayrı kalmalarındaki esas unsurun inanç vurgulanmasa da muhtemelen sınıf farkının olduğunu tespit edebiliriz. Ancak her iki bireyin çevresine ve yakınlarına olan hislerinin, insani

[965] Orzeszkowa, 1896, s. 275.
[966] Orzeszkowa, 1896, s. 275.
[967] Orzeszkowa, 1896, s. 277.

duygulardan ileri geldiğine dikkati çekecek olursak; inanç ile sınıf farkının önemli olmadığını görmekteyiz. Aksine öykümüzde etraflıca bahsedilen ortak duyguların, insanları birbiriyle kaynaştırabilecek bir duygu bölüşümünü ortaya çıkartabileceği ispat edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada bu yakınlığı tetikleyen bir başka etkenin de gençliklerinde yaşanmışlıklarını belirtmek gerekmektedir. Bu geçmişten gelen yakınlık ile Berek ve Ksawery içlerinden geçeni samimiyetle ortaya koyabilmişlerdir. Bu vesileyle oluşan diyaloglarda değinilen tecrübe ettikleri olayların, hayatın olağan koşulları olarak kabul edilmesi gerektiğine kanaat getirmişlerdir.

Görüldüğü gibi inanç kalıplarından gelen kültürel farklılık öykümüzün sonlarına doğru ifade edilmektedir. Yahudi Berek, eski dostu soylu Ksawery'nın cenazesine gitmeyi, daha önce bahsettiğimiz gibi tanımlanamaz ve görünemez bağın oluşturduğu duygu üzerine bir vazife bilmiştir. Berek, diğer Yahudi cemaatine mensup dostlarının yadırgamalarına aldırış etmeden Hristiyan dostunun cenaze merasimine katılmıştır. Aynı zamanda cenazeye katılan Hristiyan toplumun da bırakın yadırgamalarını, aralarına almamak konusunda tutumlarına karşın, Berek bu bağa sadık kalarak kendine yer bulmuştur. Söz konusu bağ/halka, Berek'in kararlı tutumunu şekillendirirken aslında inanç kalıplarının toplumu birbirinden ayıran büyük bir engel olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla toplumun bütünleşmesi için inanç kalıpların önemsenmeyen "agnostik düşüncelerin" hâkim olması gerektiğine dair mesaj verilmiştir.

Polonyalı soylunun gömüldüğü mezarlık, hemen ardında yeşil arazilerin ve kil toprakların uzandığı nehrin çok yakınında yüksek bir tepede konumlanmıştı. Yahudi Berek, başını çevirip bu geniş araziye bakarak "*Bu ne? Oradaki şeyin anlamı nedir? Buradan gördüğüm şeyin ne olduğunu bilmiyorum*?" sözlerini mırıldandı. Sarı kil toprağın kapladığı arazi içinde bir yapı hayal meyal görülüyordu. Bu yapı, kısa ve sivri taş duvarla çevriliydi. Yahudi'nin içinde bulunduğu mezarlık gibi daha önce orada ne

ağaç ne de mezar vardı. Sadece güneşin alında siyahlaşmış sivri uçlu taşlar ve etrafını çevreleyen sarı kil topraklar vardı. Burası Yahudi mezarlığıydı.[968]

Berek, buranın Yahudi mezarlığı olduğunu anladığı an oturur vaziyette dirseklerini dizleri üzerinde ve başını da ellerinin arasına alarak öne arkaya sallanarak bir ritim tutup bunun sarı topraklardan oluşan mezarlar arasında bir kaynak unsuru olarak görünmeyen demir halkayı oluşturan şeydi diye düşündü. Kısık sesle "*İşte burası senin ve benim sonum*." sözlerini sarf etti. Biri ağaçlarla ve haçlarla kaplı diğeri ise sarı kil toprakların üzerinde sivri uçlu taşlarla çevrili her iki mezarlık, ortak bir cenneti uzun ve geniş halkalarla kaynaştırarak bağlayan şeydi.[969]

Öykünün özetine geçecek olursak; eski ve yeni nesil arasında kültürel farklılıkların toplum/birey üzerinde baskı oluşturabileceği ve bu doğrultuda gençlerin nihilist bir tutumla gelenekleri göz ardı ederek kendilerine ait yeni dünyayı modellemeye çalışabilecekleri ifade edilmektedir. Bu yorumdan hareketle gençlerin, kültürel ve geleneksel değerlere yüz çevirmesiyle *praca u podstaw* ilkelerinden uzaklaşabileceği; zenginliğe, lükse ve sefahate düşkün olabilecekleri anlatılmak istenmiştir.

Toplum içinde sınıf farklılıklarının olması, ihtiyaç duyulan bir uzmanın varlığından dahi bihaber olunmasına neden olabileceği betimlenmiştir. Dolayısıyla sınıf farklarının olması, insanları ya da bir sınıflara ayrılmış grupları kendi dünyalarına kapanmaya iten bir unsur olarak gösterilmiştir. Soylu Ksawery'nin cep saatini kendi başına kurmakla yetinmesi ve bir tamirciye ihtiyaç duymasına karşın uzun bir yürüyüş sırasında tesadüfen saatçi dükkânını görmesi buna örnek teşkil etmektedir. Kendi dünyasına kapanmaya en belirgin örneklerden biri olarak; Ksawery'nin daha önce

[968] Orzeszkowa, 1896, s. 278.

[969] Orzeszkowa, 1896, s. 278.

guguklu saat gördüğünü ifade etmesinin ardından saatçi Berek'in kendi sokağından oluşan dünyasının, bütün dünyadan ibaret olduğu düşüncesiyle ikinci bir guguklu saatin varlığına gösterdiği şaşkınlığı gösterebiliriz.

Saat üzerinden makinaların, kendi içindeki parçaların uyumlu çalışmasıyla daimi bir devinim halinde olduğu; ancak toplumun içindeki bireyler arasındaki iletişimden, paylaşımdan uzak tutumların toplumsal devinimi sekteye uğrattığını ifade etmek istemiştir. Bu gerçeklik, toplumun birbiriyle uyum içinde üretim halinde olması gerektiğini ifade eden *paraca organiczna*'nın gerekliliğine değinilmiştir. *Praca organiczna* çatısı altına yerleştirebileceğimiz şekliyle insanın içindeki merak duygusunun söz konusu uyumu temin edebileceğine dair iletiler bulunmaktadır. İnsanın içindeki merakla, işin ustasından çok şey öğrenebileceğini Ksawery'nin, saatçi Berek'in saati tamir ediş sahnesinden anlıyoruz. Bu noktada, eğitim kurumunun bulunmadığı şartlarda dahi bir işi öğrenmek için tutku ve merakın yeterli olabileceği, böylesi bir durumda ustanın başlı başına eğitim kurumunun yerini tutabileceği immateryalist bakış açısıyla anlatılmıştır.

Zamanın insanı yaşlandırdığı, ama buna karşın insanın bir çalışma halinde olması gerektiğine işaret edilmektedir. Saatçinin artık yaşlandığı ve gözlerinin zayıfladığı gerekçesiyle gözlüğe ihtiyaç duyduğunu belirtmesi, işin veya bedenin tabiatı gereği birtakım araçlara ihtiyaç duyulabileceğine ve bu sayede hayatını kazanabileceği işi yapabileceği açık bir biçimde tasvir edilmiştir. İş veya bedenin tabiatının gerektirdiği gibi insan ruhunun da birtakım araç gereç gibi nesnelere tutkuyla bağlanabileceği çarpıcı haliyle tasvir edilmiştir. Yaşlılık döneminde Ksawery'nin saate olan tutkusu üzerinden, insan yaşamının belli dönemlerinde bir anlam atfederek farklı tutkular edinebileceği belirtilmiştir. Bu açıdan nesnelere duyu-üstü manaya karşılık gelen "ülküsel değer"

atfederek insanın günlük yaşamında başarıya ulaşması ya da genel anlamda hayata tutunması için itki gücünün oluşturulabileceğine dair işaretler bulunmaktadır.

Öyküde görüldüğü gibi bir nesnenin tanışıklara veya ayrılıklara tanık olmasıyla, o anın hatırasını taşıyan olarak bu nesnenin insan içim bir dost gibi vazgeçilemez olabileceği resmedilmektedir. Böylece o nesnenin paha biçilemeyecek olması daha net bir biçimde anlaşılmaktadır. İnsanın bunda geleneklerinin veya tecrübelerinin hatıralarını görmesi onun *praca u podstaw* düşüncesine sahip olması gerektiği ifade edilmiştir. Ksawery'nin kız kardeşinden ayrı kalması, annesinin ölümü, sevdiği kızla geçirdiği zaman; Berek açısından ise oğlunun ölümden dönmesi, kızının baba evini terk etmesi gibi saatin, insan tecrübelerine tanıklığı kapsamında; bir nesnenin "ülküsel değer" düşüncelerini uyandırabileceği ve bu sayede bireyin, geçmişine veya geleneklerine bağlılığı ve dolayısıyla erdem ifade eden *praca u podstaw* dairesinde devinim göstermesine yardımcı olabileceği ortaya konulmak istenmiştir.

Saat örneği üzerinden varlığıyla işe yararlılığı ve verilen anlam ile insanın, nesneye "düşüncül değer" bakış açısıyla bakılması gerektiği ifade edilmektedir. Bu sayede her iki birey arasındaki ortak geçmiş, ortak duygular ve ortak duyguların paylaşıldığı sembolik nesnelerin varlığı, toplum arasında farklılıkları yok edebileceği anlatılmaktadır. Böylesi bir ortamda inanç kalıplarının önemsizleştirilmesi, insan duygularının öncelik olması gerektiğine dair iletiler bulunmaktadır. Bu iletiler çerçevesinde, kelimelerle kendisine anlatamazsa da kalbinde hissederek hayata geçiren Berek'in inanç kalıplarını bir kenara bırakması "agnostik" düşüncenin bu konuda işlevselliğine değinilmiştir.

4.3.2. Realist Bir Dünyanın Müphemliği „*Oni*"

Eliza Orzeszkowa, Ocak Ayaklanmasına katılanları onurlandırmak için *Gloria Victis* eserini yazmıştır.[970] Başlangıçta *1863* başlığını alması planlanan, ancak bir tarih kitabı gibi algılanmasının önüne geçmek için *Gloria Victis* adını verdiği eseri pek çok öyküden oluşmaktadır. *Gloria Victis* başlığını taşıyan öykü derlemesinin içinde *Oni* (Onalar) adlı öykü de bulunmaktadır. Orzeszkowa, bu eseri okuyanların ruhlarında o dönem savaşanların duygularını ve hislerini algılamalarını amaç edinmiştir. Bu eserinde Orzeszkowa'nın hayatından birtakım kesitler bulabiliyoruz. Orzeszkowa, Ocak Ayaklanması sırasında Ramuald Traugutt'un saklanmasında ve başka bir yere götürülmesinde yardımcı olarak bir sorumluluk üstlenmiştir.

Orzeszkowa'nın, Ocak Ayaklanması sürecinde yer alan kadınlara yoğunluk verdiği bu öyküde, çağdaş Polonya'nın edinmesi gereken adalet ve eşitlik anlayışı betimlenmek istenmiştir. Eski ve yeni nesil arasındaki görüş farklılıklarının yer aldığı bu eser, nihai değerlendirmeyi okuyucuya bırakmıştır. Öykü, Ocak ayaklanmasından kısa bir süre öncesi birtakım toplum liderinin bir araya gelmesiyle ve kendilerine bir lider belirmeleriyle başlamıştır. Söz konusu toplantının gerçekleşmesine neden olan olguyu ve kahramanlar bağlamında yer yer ifade edilen örgütlenmelerin özelliklerini anlayabilmek için kısaca tarihsel bilgi vermemiz öyküyü anlamada daha yardımcı olacaktır.

1830 Kasım Ayaklanması'nın yıldönümünde yapılan gösterilerin Varşova'da, Kasım 1860'tan sonra da devam etmesi, aynı zamanda Rusya'da serflerin isyanının devam etmesi Polonyalı vatansever gençleri daha kararlı bir biçimde isyan etme düşüncesine itmiştir. Bunun üzerine Varşovalı üniversite öğrencileri, Şubat 1861'in ilk günlerinde Paris'te sürgün hayatı yaşayan ve 1846'daki olaylarda halkın nezdinde bir

[970] Yüce, 2002, s. 233.

kahraman olarak anılan Ludwik Mierosławski'yle iletişime geçmişlerdir.[971] "Kızıl General" (*Czerwony Gererał*) olarak bilinen Mierosławski, öğrenci delegasyonu başkanı Jan Frankowski ile bir plan göndermiştir. Bu plana göre kalabalık bir gösteri öngörülmüş ve kaleye yapılacak bir saldırıyla Rus ordusunun bozguna uğratılması planlanmıştır.[972] Ancak isyancı gençlere yeterli silah ulaşamayınca bu plan hayata geçememiştir. Başka yöntemler üretilmek zorunda kalınmıştır. Gerek silah temininde gerekse de insan temininde daha örgütlü olabilmek için kısa bir süre sonra radikal solcu (sosyalistlerin) örgütlerin tek çatı altında toplandığı *Kızıllar* (*Obóz Czerwonych*) adındaki kamp ortaya çıkmıştır.[973] Şubat 1862'de ise soyluların ve zengin tabakaya ait vatansever örgütlerin bir araya gelmesiyle *Beyazlar* (*Obóz Białych*) adındaki diğer bir kamp kurulmuştur.[974]

Çarlık yönetimi, savaş durumuna geçmiş ve isyan edenlere ölüm kararlarının verilebilmesi için bölgesel savaş mahkemelerini oluşturmuştur. Ayaklanmanın daha ileri boyuta taşınması konusunda, Fransa tarafından desteklenen *Beyazların* (*Obóz Białych*) da Mart 1863'de ayaklanmaya katılarak büyük destek vermeye başlaması, şimdiye kadar en büyük ayaklanmanın gerçekleşmesi adına bir dönüm noktasını oluşturmuştur.[975] *Beyazların* desteğiyle *Rząd Narodowy* (Ulusal Hükûmet) Marian Langiewicz'i (1827-1888) "diktatör" olarak seçmiştir.[976] Ancak Ludwig Mierosławski, Marian Langiewicz'in diktatörlüğünü kabul etmediğinden dolayı Kraków'da bir takım Polonyalı liderlerle iş

[971] Buława, 2016, s. 81-88.; Ayrıca Ocak 1863 Ayaklanması çerçevesinde Mierosławski'nin, Rząd Narodowy tarafından "diktatör" ilan edilen Marian Langiewicz ve Ekim 1863'te ayaklanmanın yeni komutanı seçilen Romuald Traugutt ile mücadelesi hakkında daha fazla bilgi edinmek için bkz. Ramotowska, 1999, s. 585-586.

[972] Mierosławski, daha sonra hatıratında bu olayı "*Eski Şehir'de (Stare Miasto) meydana gelen gösteri, Prag'a giden bir alay gibiydi*" sözüyle açıklamıştır. Bkz. Kronika, 1994, s. 205.

[973] Vel Grajewski, 2007, s. 99.

[974] Ramotowska, 1999, s. 17-21.

[975] Żebrowski, 2013, s. 10-11.

[976] Ramotowska, 1999, s. 585.

birliği yaparak Langiewicz'in devrilmesi için ayrı bir ordu meydana getirmiştir. Bu sayede Galiçya halkını da arkasına alacağını planlamıştır. Ama Kraków'da meydana getirdiği ordunun yenilmesi nedeniyle Mierosławski'nin bu planları boşa çıkmıştır. Eylül 1863'de *Rząd Narodowy,* Mierosławski ile anlaşarak onu yurt dışında Polonyalılardan oluşan bir ordu kurması için görevlendirmiştir. Eylül 1863'te Rus General Fiodor Berg'e başarısız suikast girişimi, Rus saldırıların daha artmasına ve Polonya halkının ümitlerinin yavaş yavaş sönmesine neden olmuştur. Ama Ekim 1863'de *Rząd Narodowy* tarafından ayaklanmanın komutanı olarak belirlenen Romuald Traugutt, Mierosławski tarafından kurulacak ordunun düzenli olmayıp partizan eylemlerde bulunacak olmasından dolayı *Rząd Narodowy*'nın planını hayata geçmesini engellemiştir.[977] Ancak Aralık 1864'ün son günlerinde Podlas'da Rus ordularına karşı dayanan Stanisław Brzoski'nin emri altındaki son birlik de yenilince 1863 Ocak Ayaklanması da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 5 Ağustos 1864 tarihinde Varşova Kalesi'nde ayaklanmanın önderleri Romuald Traugutt, Roman Żuliński, Józef Toczyski, Rafał Krajewsko ve Jan Jeziorański asılmıştır.[978] Bu yenilginin arından Rusya, radikal bir biçimde "Ruslaştırma programını" (*Rusyfikacja*) uygulamaya koymuştur.[979]

Oni öyküsü, Ukrayna, Belarus ve Rusya arasında yer alan Polesia bölgesinde bulunan bir zengin ve aristokrat Polonyalı vatanseverin çiftlik evinde başlamıştır. Önceki bölümlerde 1863 Ocak Ayaklanması'nı konu edindiğimizde; 1853-56 Kırım savaşı sonrası askeri, siyasi ve ekonomik düzlemde zora giren Rusya'da serfliğin kaldırılması ile başlayan belirgin kırılmanın, Polonyalılar arasında bağımsızlıklarını kazanmak için

[977] Buława, 2016, s. 86.

[978] Kronika, 1994, s. 224.

[979] Rusya'nın hüküm sürdüğü topraklarda yükselen diğer milliyetçiliklere karşı önemli bir savunma mekanizması olarak "Rus ulusal bilincinin" yerleşmesi hayati önem taşımaktadır. Kamuda, Rusçanın kullanılmasına da ayaklanma sonrasında daha fazla önem verilmiştir. Sadece dini eğitimlerde yerel dillerin kullanılabilmesine izin verilmiştir. Bkz. Chojnowski, 1995, s. 357.

yeni bir ayaklanmanın habercisi olduğundan bahsetmiştik. Orzeszkowa'nın da *Oni* öyküsi de söz konusu büyük ayaklanmanın tetikleyici unsurlarından küçük bir kesiti ele almıştır. Ayaklanmalarla ilgili başlıklarda Polonya'nın zengin ve aristokrat sınıfının inisiyatif alarak ayaklanmaya liderlik ettiğine değinmiştik ve bu öyküde de Orzeszkowa, en azından Podlesia bölgesinde, Polonyalı elitlerin ayaklanmayı başlatmak için inisiyatif aldıklarını tasvir etmiştir.

> "Evin içinde hemen hemen aynı yaşlarda otuz kadar adam aralarında hararetli bir tartışma yürütüyorlardı. Polesia Bölgesinde Ayaklanma örgütünün üyeleriydiler. Eşit yurttaşlığın olacağı tek bir vatanın olmasını ümit ediyorlardı.
>
> O gün ise silahlı bir eyleme liderlik etmek ile bu liderliği reddetmeye yönelik bir kararı açıklığa kavuşturmaları gerekiyordu. Hemen hemen hiç kimse ayaklanmayı reddetmediklerine dair ifadelerde bulunuyordu, ancak kimse tam olarak kendinden emin değildi. Burada olanların hiçbiri onu (R. Traugutt) yakından tanımıyordu. Ancak son birkaç aydır onun ismi sıklıkla çevrede zikrediliyordu.
>
> Hemfikir olmadıklarını ifade etmek zor değildi. Sözlerin bir ağırlığı ve güvenli olmayan şeylerden kaynaklı tehditler mevcuttu.
>
> Bunu kabul eden kimse Atlas[980]'ın yükünü sırtlanması ve Demokles'in kılıcından korkmayan bir kalbe sahip olması gerekiyordu. Çoğunun kılıcında kırmızı harflerle şunlar yazıyordu: *Sorumluluk, Acı, Ölüm*. Güzel olanı, sevileni, huzurlu olanı, güvenli olanı reddetmek gerekiyordu…. Ya kazanmak gerekiyor ya da ölmek gerekir, başka bir yol yoktu. Galip gelmek ise hiç de kolay değildi; o dönem yüz yıl önce savaşıp kaybeden seleflerine kıyasla işleri yüz defa daha zordu. Bundan dolayı tamamen kendi içine gözlerini çevirmiş, bu düşüncenin konusu olmayan ve kutsalına

[980] İnsanlığın kurtarıcısı olarak görülen Prometheus'un kardeşlerinden biri olan Atlas, Hesiodos'a göre, göğü başı ve kolları üzerinde tutuyor. Homeros'a göre ise Atlas, göğü değil de yeri ve göğü ayıran direkleri omuzlarında taşıyan Titan'dır. Bkz. Erhat, 2003, s. 67-68.

ait olmayan her şeye gözlerini kapayarak aydınlatıcı bir düşüncenin zihinlerinde belirmesi gerekiyordu."[981]

Eşit yurttaşlık düşüncesinin, daha önce 1846 ve 1848 ihtilallerinde Polonyalıların zihninde yer edindiğini, daha doğrusu ülkeyi parçalayan güçlerin köylü ya da alt sınıflara birtakım imtiyazlar tanımalarıyla beraber kurumsallaşmaya başladığına değinmiştik. Polonyalı elitlerin "eşit yurttaşlık" vurgusunun buna bağlı olarak burada yer etmesini olağan karşılamak gerekir. Artık toplumun alt tabakadaki insanları da yanlarına alarak ve onlara da söz hakkı tanıyarak hayal ettikleri vatanı yeniden kurabileceklerinin farkındalığının bir söylemidir. Genel bir ifadeyle kolektif hareketin oluşturacağı bütüncül yapıya atfen "organik bir oluşumun" amaçlandığı görülmektedir. Bahsi geçen organik oluşum çerçevesinde alt ve üst tabakadaki bireylerin eşitlik ilkesi temelinde bir iletişim ve dayanışma anlayışı ile gelişim gösterebileceğine inanç hâkimdir.

Alt tabakadaki insanların katılımıyla çok büyük bir ayaklanmanın olacağı açıktır. Bu sebeple yenilgi halinde düşmanın vereceği ceza da o kadar büyük olacaktı. Zaten oldukça yıpranmış halde bulunan Polonya için böylesine büyük ayaklanma, başka bir ifadeyle kumar oynamaya karşılık geliyordu. Ayaklanmaya karar verecek olan Polonyalı elitler, kolektif hareketin şart olduğuna kanaat getirmiş olsalar da söz konusu kumarın götürüsünü üstlenmeye cesaret edememişlerdir. Gelecekte "eşitlik" ilkesi dairesinde devinim gösterecek bir vatan için cesaret göstermeye hazırlar, ancak askeri organizasyonunun nasıl hayata geçirilmesi gerektiğine dair bilgi yoksunluğu bu cesareti göstermekten onları alıkoyuyordu. "Eşitliği" temin eden bir vatan anlayışı ve kolektif hareket edebilmeye yönelik "bilgiye" yapılan atıflarla toplumsal gerçekçi bir anlayışı ifade etmekle beraber, Polonyalı elitler arasında gelişimi esas alan pozitivist bir bakış

[981] Orzeszkowa, E. (1910). *Gloria Victis - Oni*. Wilno: Drukarnia Jozefa Zawadzkiego, s. 3-4.

açısının hâkim olduğunu öykünün daha ilk sayfalarında görmenin mümkün olduğu yorumuna ulaşabiliriz.

Polonyalı elitler, önceki vatanseverlerin romantik bir ruhla gerçekleştirdikleri ayaklanmalar gibi bu ayaklanmanın da benzer bir biçimde gerçekleştirilmesinden endişe duyarak tecrübeli ve bilgili bir lider arayışında olmuşlardır. Aynı zamanda aranan liderden, gözü pek karakter yapısıyla ne ölümden ne de Atlas gibi büyük bir yükün altına girmekten korkması beklenmiyor. Bu liderin belirlenmesi durumunda huzurlarından, ellerindeki güzellikten feragat edecek kadar cesur askerler gibi hazır olduklarını yanlarında taşıdıkları kılıçların üzerinde yazılı "*Sorumluluk, Acı, Ölüm"* ifadelerinden dahi anlayabiliyoruz. Takriben Nisan 1863'te Şimdi ise lider olması teklif edilecek Traugutt'a elçiler gönderilmiştir. Traugutt, söz konusu toplantıya katılacağını çekimser bir tutumla ifade etmiştir.[982]

Polonyalı elit vatanseverlerin o zamana kadar sadece ismini duyduğu R. Traugutt'un geçmişte birçok savaşa katıldığını dikkate aldığımızda, romantik ruhun hâkim olduğu ayaklanmalarda görev aldığı ve ister istemez askeri girişimlerinin başarısızla sonuçlandığına dair bakış açısının, bu Polonyalı vatanseverler arasında hakim olması gerektiği düşüncesi baskın gelebilir. "*Kendilerine yol gösterecek bu adam hakkında; onun hala güçlü olduğunu, ancak artık genç olmamasına karşın savaş sanatında oldukça yetkin olduğunu herkes biliyordu*"[983] ifadesinden Traugutt'un bilgi birikimine duyulan bir saygı ibaresi vardır. Podlesie bölgesinde doğmuş olduğunu bilmelerinin yanında, onun şimdiye kadar gençliğini savaşlarda geçirdiğini, çelik gibi iradesinin olduğunu, çok şey bildiğinin farkındalardı.

[982] Orzeszkowa, 1910, s. 5.

[983] Orzeszkowa, 1910, s. 4.

Bütünün tezahürü olan organizmayı bir örgüt/toplum olarak ve bu organizmayı oluşturan herhangi bir parçayı da birey olarak düşünürsek; bireyin hayat akışı çerçevesinde birtakım tecrübelere ve gelişimini sürdürmek açısından yeni yollar keşfedebilecek niteliklere sahip olduğu göz önüne alındığında, Traugutt geçmişinde başarısız da olsa, Polonyalı vatanseverlerin bu subaydan daha iyi bir seçeneklerinin olmadığı sonucu çıkarsanabilir. Nihayetinde Traugutt, Polonya ordusunun komutanlarından biriydi ve yüksek rütbelere erişebilmek için önünde uzun bir yolu vardı. Ancak bir anda bu yolu terk etti, geçmişine bir set çekti, geleceğe bakmaya karar verdi ve daha birkaç aydan beri şimdi yaşadığı Podlesia'daki köyüne dönmüştü.[984]

> "Bu davette iki tane kadın vardı. Malikânenin güzel ve benden (E. Orzeszkowa) biraz daha ileri yaşlı hanımefendisi (Stefania) önümde küçük bir koltukta oturuyordu. Bana ve bu hanımefendiye Romalı görünümlü, zamanla Güneyli Scipio olarak adlandırılan uzun boylu, atletik bir yapıya sahip esmer biri yaklaştı. Ardından altın sarısı saçı olan, beyaz tenli ve parlak gözlerinde bir mutluluk okunan başka bir genç geldi. Florenty adında üniversite öğrencisi de yaklaşanların üçüncüsüydü. Bu öğrenci kalpten tutkulu bir demokrat ve sözlerinde "halk, halk için, halk ile halkta…" ifadeleri yer alıyordu.
>
> Başucumuzdaki bu adamlar
>
> - "Onunla buluştum, gördüm onu ve sıra dışı birisi, lider olarak yaratılmış. Geleceğini söylemişti.
>
> - Geleceği kesin de liderliği kabul edecek mi? Belli değil…
>
> - Kesin kabul edecek…
>
> - Nereden biliyorsun kesinliğini?

[984] Orzeszkowa, 1910, s. 5.

Ev sahibi kadınlara yaklaştı ve kısık bir sesle:

- Artık çok geç oldu, akşam yemeğini getirmelerini söyledim. Misafirleri yemeğe davet et, Stefaniacım!

Karşımızda duran gençlerden birisi ironik bir biçimde:

- Artık siz şüphe ettiniz galiba? Diyerek evin efendisine sordu

- Evet, şüphe ettim.

- "Ben değil" dedi, soruyu yönelten genç adam.

- "Ben de değil" dedi diğeri

- "Mutlu gençlik" dedi hayıflanarak, evin beyefendisi

- "Neden mutlu gençlik" üç genç sordu…

Beyefendi, gençlerin taşıdığı sempatiye sahip değildi. Bu ironi değildi, yüksek eğitimli ve variyetli bir adamın kibrinden kaynaklanabilecek kuru bir histi. Dudaklarından ironi ifadesi kaybolarak:

- "Çünkü şüphe acı verirken, gençlik ise mutluluk temin eden bir inançtır."

Herkes yemek masasının etrafına oturmuştu. Tavanın hemen altında büyükçe bir yer kaplayan eski moda bir saat asılıydı. Bu saat yuvarlak, beyaz, kadranı siyahtı. En başından halkın doğuşuna, endişesine, kaderine tanıklık eden zamanın sembolü gibi görünüyordu."[985]

Alışıla geldiği üzere bir planı gerçekleştirmeye yönelik erkeklerin karar verici olduğu ve inisiyatif alan bireyler olduğu görülmektedir. *Oni* öyküsünün bütününden de aslından erkeklerin eylemlerde ve karar almada baskın olduğu belirgin bir biçimde açıktır. Toplumun her kesiminden her bireyinin ulusal ve toplumsal eylemlere katılması

[985] Orzeszkowa, 1910, s. 7-9.

gerektiğine dair pozitivist ya da başka bir deyişle akılcı yaklaşım, öykümüzde görüldüğü gibi sembolik de olsa kadınların böylesi önemli toplantı salonlarında yer almasını gerektiriyordu. Kadınların da en azından ruhsal bir destek olarak toplumsal faydaya (utilitarizme) katkılarının olabileceğine dair fikirlerin olduğunun ipuçlarını görebilmekteyiz. Özellikle ayaklanma gibi şiddetin ve kol gücünün gerektirdiği bir olayda kadınlara düşen görevin oldukça kısıtlı olabileceğini öngörmek mümkündür.

Öykümüzün bu kısmından itibaren de genç bireylerin coşkulu ve demokratik tutumları da dikkatimizi çekmektedir. Organizmanın bir unsuru olduğundan yine toplumun her bireyinin, gelişime katkı sağlayacağı düşüncesiyle eylemlere ve kararlara katılımı esas alan demokratik "halk ve halk için.." gibi söylemleri olağan karşılamalıyız. Toplum zihniyetinde yeni yeni yer edinen böylesi demokratik düşüncelerin getirdiği coşkulu tutumlar, diğerlerinin de kendileri gibi emin olduklarına dair düşüncelere sahip olmalarına neden olmuştur. Bu noktada gençlerin, kendilerinin merkezde olduğu toplumsal hareket veya oluşum ile "self-determination" (kendini tanıtmak)[986] amacı içinde olduklarını anlamamız mümkündür. Yaşı ileri davet sahibinin, Traugutt'un liderliği kabul edip etmeyeceği konusunda şüphelerinin olduğunu bu gençlere ifade etmesini geçmişten gelen tecrübelerinin ve buna göre oluşan bilgi birikiminin bir yansıması olarak kabul etmeliyiz. Ancak yine de davet sahibi, gençlerin böylesi coşkulu olmasını ve yeni bir yaklaşımla hareket etmesini ruhsal bir itki gücü olarak görmektedir.

Daha herkes masaya tam masaya oturmadan beyefendi odadan çıktı ve birkaç dakika sonra bu gecikmiş misafirle geri döndü. Bir anda otuz kadar kişinin gözü ona odaklandı ve ismi zikredildi. Bu kişi Romuald Traugutt idi. Romuald Traugutt'un kötü yollar nedeniyle sıradan bir kaza nedeniyle geç kaldığı açıklandı. Ramuald, otuz altı

[986] Beiser, 2003, s. 91-92.; Aydın, 2013, s. 148-157.; Hobsbawm, 2003, s. 255-256.; Mill, 2003; 2009, s. 11-34 ve 127-155.

yaşındaydı ve tam da yaşını gösteriyordu. Orta boyluydu, vücudu esnek yapılıydı, güçlüden ziyade ince bir yapısı vardı, hareketlerinde kendinden emin bir edası vardı, asker duruşunu andıran dik duruşu vardı… İlgisizini çekmediğinden dolayı yemek masasında konuşulan sohbetlere ancak birkaç kelimeyle katılım sağlıyordu.[987]

Davet sahibi soylu:

"Akla tapıyorum ben, aynı zamanda siyasi söyleminin açıkça beyan edildiği şiirin mutlu edebildiği bilgi abidelerinin de hastasıyım. Bu sayede yeniden doğdum, olaylara karşı mücadele ettim, bir gruba girdim. "Beyazlardan" idim…

Bu sözleri söyledikten sonra başını kaldırdı ve isteksizlerle göz göze gelerek gülümsedi. Bu gülümseme, birkaç kişinin yüzüne karşı ifade edilen ironik bir gülümsemeydi.

- Bu toplantıda böyle düşünen ve böyle tanımlanan tek kişi ben değilim. Neticede benimle hemfikir olan dostlarım burada, değil mi?

Biraz (gururla) daha başını kaldırıp bir cevap bekledi. Ciddi bir biçimde birkaç kişi yanıt verdi.

- Evet

- Şimdi çanlar çalıyor, tarihi bir çan ve Beyazlar hazır, ama bu sese kulaklarını tıkayan Kızıllar kaldı. Bir şeyler bir kez su yüzüne çıktığında artık o şey vardır ve bundan kurtulmak imkânsızdır. Bu her neyse bir gerçektir. Silahlı bir savaşın ortaya çıktığı bir gerçektir. Ulusun önemli bir kısmı ateş içinde. Herhangi bir güvenlik ve imkânsızlık ulusun aleyhine olabilir ve bunun üstünden aklı gözetmemiz gerekiyor… her saat insanları ikna için sarf edilen sözleri değiştirmek mümkün değil, ancak her saat diliminde başka sorumluluklar doğabilir. "Birlik ve fedakârlık",

[987] Orzeszkowa, 1910, s. 10-11.

ulusumuz için vuran her saatin meydana getirdiği sorumluluktur. Bu sorumluluklar içinde ümit… Bunlar olmazsa biz ölürüz.

….

- Az önce ismi geçen örgütün (Beyazlar) Podlesia'daki sözcüsü olarak, bu örgüt adına ve burada hazır bulunan üyelerin adına sayın Romuald Traugutt!!! Örgütün oluşturduğu bu bölgenin silahlı birliklerine liderliği kabul eder misiniz?

…

- Vereceğim hizmetin ulus için gerekli olabileceği düşüncesiyle uzak diyarlardan buraya geldim. Kendimi adadığım meslek beni fedakârlık cümlesi ile özdeşleştirdi. Dolayısıyla kabul ediyorum" diye yanıt verdi Traugutt. "[988]

Traugutt, oldukça kısa bir yanıt vererek silahlı birliklerin başına geçmeyi kabul etti. Hemen ardından masanın etrafında büyüklü küçüklü haritalar üzerinde mevcut silahlı birliğin envanterleri ifade edilerek bir strateji üretilmeye koyuldular. Bu andan itibaren yaklaşık dört saatlik strateji hesaplamaları başlamış oluyordu.[989] Aynı zamanda silahlı birliği çevreleyecek şekilde telgraf tellerinin çekilmesi için evlerinde oturan insanlardan oluşan bir teşkilat kurulması gerektiği söylemi ortaya atıldı. Bu telgraf telleri sayesinde dünya bu örgütle ve bu örgüt de dünya ile temas halinde olacaktı. Ayrıca bu harekete katılanlarla aynı duyguyu paylaşan insanların ve bütün dünyadan davet edilen insanların birbirine bağlanacağı dile getirildi.[990]

Soylulardan oluşan Beyazların öncülüğünü taşıdığı bu toplantıda ulus için herkesin kalbi çarpıyordu. Kimisinin şüphesi de olsa bir gerçekten kaçınılamayacağına dair telkinler söz konusudur. Beyazların organize ettiği silahlı birlik, ulusun mücadelesi için

[988] Orzeszkowa, 1910, s. 12-14.
[989] Orzeszkowa, 1910, s. 24.
[990] Orzeszkowa, 1910, s. 16.

bir örgütlenmeyi ifade etmektedir. Demokrasi savunan ve halka karşılık gelen Kızılların da bu harekete katılması gerektiğine dair ifadeler var. Böylece bu davet salonunda ayaklanmaya karar verenler soylular (Beyazlar), Kılızllarla (halk ile) yakın iş birliği içinde işbölüşümüne gitmenin gerekliliğini vurgulamış durumundadırlar. Traugutt da mesleğinden dolayı fedakârlığa hazır olduğunu ifade etmiştir. Bu durum, mesleğe başka bir ifadeyle toplum nezdinde bir görev bölüşümünden kaynaklı adanmışlıkla ilgilidir.

Traugutt'un bu görevi kabul etmesinde belki de sihirli kelimeler Beyazlar ve Kızılların bütünlüğü idi. Traugutt açısından bu ayaklanma önceki ayaklanmaların dışında, halk ile üst sınıftaki bireylerin omuz omuza yürüttüğü bir ilk iş birliği olacaktı. Aynı zamanda haritalar ve envanter hesaplaması üzerinden savaşın bir akıl işi yani strateji, dolayısıyla örgütlenme işi olduğuna dair mesaj verilmek istenmiştir. Bu örgütlülüğü perçinlemek için telgraf tellerinin inşa edilmesi, yani teknolojinin kullanılması önemlidir. Bu teknoloji sayesinde Podlesia bölgesi diğer Polonyalılarla ve bütün dünya ile temas halinde olabilecekti.

> "- Aksine parti (Beyazlar), yüzlerce insanın atan kalbi ve akan taze kanıdır, o bir … bu sefer artık ruhu ölmüş esirlerin sahip olmadığı, hayallerimizin, çabalarımızın, ümitlerimizin çocuğudur. O zaman partinin (örgütün) üzerine titremeliyiz, onu çokça kan akıtarak ve ihtiyatlı duygularla varlığını temin etmemiz gerekir.
>
> ….
>
> - Ruhu ölmüş esirler dedim. Evet öyle. Elleri kolları bağlandığında ve susturulduğunda, ruhları tembelleşir ve sonra da ölür. "Neyiniz eksik? Kendiniz huzur içinde, bolluk içinde yaşıyorsunuz. Sizi buna iten nedir?" diye söyleyenler de oldu… Ne bir şey yapmaya ne yüksek sesle konuşmaya, ne de insanların ahırdan çıkmasına izin vardı, ancak karanlığa (kötülüğe) izin vardı. Kendi hayatınızı kazanmaya, daha iyi hale getirmeye imkân yoktu. Yiyin, için, uyuyun ve ölün işte!

> Buna izin var. Sizi burada hoşnut etmeyen ne var? İyi olmak durumunda (bunu iyi olarak kabul etmeniz lazım), iyi değilse de susun! Sesin yükselecek olursa, parmağını dahi sallayacak olursan – Hadi bakayım Sibirya'ya! İşte böyle yıllar oldu. Aman Tanrım! Böyle onlarca yıl geçti. Böylesi bir bataklıkta kendisine farklı eğlenceler bulan insanlar oldu ve onlar her zaman göz hapsinde tutuluyorlardı. Ama diğerleri de vardı. Tanrım! Her biriniz, diğerlerinin nasıl acı çektiğini biliyorsunuz. Düşünceleri içinde nasıl yanıp tutuştuğunu, Böyle daha fazla yaşamak imkânsız. Gücümüzün zayıf olduğunun farkındayım, bundan dolayı cesur Kızılların olması lazım. Ayrıca ben Beyaz da değildim! O kadar çok acı çekildikten sonra, ruhumun ve yakınlarımın ruhunun o kadar zor nefes alırken, çıkan ölümcül boğukluğu duyduktan sonra Beyaz olabildim. Şimdi ise güneşe karşı kafa tutan bu savaş için düşünüyorum da… Tanrı bizimle, bizim davamız İlahi bir dava.. O zaman nasıl bir son bizi bekliyor, bu senin sorumluluğun olacak… senin eylemlerinin gerekliliği."[991]

Buradaki ifadelerde Beyazların başat rol oynamasıyla manifesto niteliğinde bir kutsama sunulmuştur. Beyazların, Polonya ulusunun yeniden doğmasını sağlayacak ilahi bir ruhunun olduğuna dair mesajlar bulunmaktadır. Bu ruhu, diri tutmak için herkesin dikkatli ve özverili olması gerekmektedir. Dolayısıyla Beyazların manevi anlamlarının yani "ülküsel değerinin" daha ağır bastığı bu tasvirde, bireylerin katacağı coşku ve akıtacağı kan ile cisimleştirme durumu "duyumcul değerden" kaynaklı oluşan algı da vurgulanmıştır. Bu yorumdan hareketle gerek Beyazların gerek Traugutt'un maddi ve manevi katkılarına atfen "duyumcul ve ülküsel değerlerin" bir arada olmasının getirdiği sentez olarak "düşüncül değerlerin" görüngüsü olduklarına yönelik bir çıkarsama yanlış olmayacaktır.[992] Böylece Beyazlara ve Traugutt'a yüklenen anlamı idrak eden Polonyalıların ayaklanmaya adanmışlıklarının sağlanması oldukça kolay olacaktı.

---

[991] Orzeszkowa, 1910, s. 16-17.

[992] "Duyumcul (sensate)", "ülküsel (ideational)" ve "düşüncül (idealistic)" hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Capra, 1992, s. 27-28.

Alıntıdan anlaşıldığı kadarıyla Polonya'yı parçalayan güçlerin boyunduruğu altında kalmayı kabul eden ve kendilerine sunulan kıt imkânlar içinde hayatlarını sürdüren bireylerin "esir" olarak tanımlanması, özgürlük mücadelesi için partizan/asker rezervlerinden önemli ölçüde yoksunluğu ifade etmektedir. Bu sözleri sarf eden soylunun -ve onun gibilerinin- söz konusu esirlerden çok daha iyi bir durumda olmalarına karşın, böylesi kötü koşullarda esir olarak tanımlanan yurttaşlarının hiçbir gelişme göstermeden ahırdaki hayvan gibi yaşamaları kalplerini yaralamıştır. Yakın çevrelerindeki insanların yokluk ve baskı altında yaşamalarının oluşturduğu mutsuzlukla yüz yüze kalmak, bu soyluyu ayaklanmaya gitmenin kaçınılmaz bir karar olduğuna ikna etmiştir. Soylu, karşılaşılan gerçekliği tersine çevirmek için kolektif hareketin toplumsal refahı, sağlığı, özgürlüğü vs. temin edebileceğine olan inancıyla Beyazlar kampına katılmıştır. Dolayısıyla örgütsel bir oluşum olan Beyazlar kampı, "toplumsal faydayı" (utilitarizmi) amaçlayan materyalist bir unsurdur.

Bu noktada soyluların ve entelektüellerin oluşturduğu Beyazlar kampı, daha önceki bölümlerde tartıştığımız "yatay toplum" karşılığını tutmaktadır. Kızıllar ise "dikey toplum" kavramının karşılığını tutmaktadır.[993] kültürel, entelektüel ve siyasi bölüşüm bağlamında Beyazlar, birbirleriyle iletişim niteliklerinin daha yüksek olmasının verdiği itkiyle hem bireysel hem de toplumsal fayda için plan ve programı hayata geçirebilecek alt yapıya sahiptir. Buna göre "dikey topluma" karşılık gelen Kızıllara liderlik etmelerini olağan karşılamak gerekir. Ancak az önce değinilen "demokrasiye" dair "halk, halk için…"[994] gibi sloganların amacını baltalayan bir söylem söz konusudur. Çünkü ayaklanmanın başarılı olması halinde Beyazlara atfedilen kutsiyet ve hassasiyetin, Kızılların üzerinde Beyazlar kampının hiyerarşik bir üstünlükle kurumsallaşmasını

[993] Özkırımlı, 2013, s. 160; Smith, 1998, s. 193; Smith, 1991, s. 52-53; Gellner, 1992, s. 31-35.
[994] Orzeszkowa, 1910, s. 7.

sağlayacağı açıktır. Dolayısıyla "yatay ve dikey toplum" kavramının devam edeceği öngörüsüyle, pozitivist dönemin ruhu olan demokrasi ve eşitlik kavramının aksine bir durum oluşacaktı. Burada (ve aslında öykümüzün bütününde anlaşılacağı gibi) Beyazlar kampında yer alan toplumun, alt tabakadaki insanların ihtiyaçlarının ve taleplerinin karşılanması noktasında daha eşit ve adil bir bölüşümü gerçekleştirecek zümre olarak Polonya'yı parçalayan devletlerden daha faydalı olacaklarına dair mesaj iletilmektedir.

Sonrasında toplantıda birliklerin nereye konuşlandırılacağı ve buraların nasıl bir coğrafyaya sahip olduğu ile sunacağı imkânlar dikkate alınarak haritalar üzerinde fikir yürütülmeye devam edildi. Horecki ormanları, Krolewski kanalı civarları gözlerine iliştiğinde Romuald Traugutt, Dziatkowicze çiftliğinin sahibinin (Gustał Radowicki) orada olduğunu gördü. Traugutt, burayı ayaklanma için kullanacaklarını ancak bundan dolayı başına gelebilecek riskleri anlatarak kabul edip etmemeyi ona bırakmıştır.

> "- Diktatör bir yönetim anlayışına sahip değilim. Tehlikeli olan şeye karşı insanların özgürlüğünü onların olurunu almadan feda etmeye benim hakkım yok. Örgütün toplanma noktası olan yeri ve onun sahibini ciddi tehlikeler bekler. Malikâne ateşe verilebilir, mülkler ellerinden alınabilir, hapse atılabilir ve çok acı bir biçimde cezalandırılabilirsin. Buranın sahibinin nasıl bir durumun kendisini beklediği hakkında mutlak bir bilgiye sahip olarak kabul etmesi halinde, Dziatkowicze malikânesinde örgütün/askerlerin bir araya gelmesi, örgüt için önemli bir fayda sağlayacaktır."[995]

Gustał Radowicki memnuniyetle kabul etmesinin yanında yüz kadar kişiden oluşan atlı birliğini de örgüt için feda etmeye hazır olduğunu ifade etmiştir.[996] Birtakım konuşmalardan sonra bugünkü toplantı nihayetine ermiştir. Askeri unsurların

[995] Orzeszkowa, 1910, s. 20.

[996] Orzeszkowa, 1910, s. 21.

konuşlandırılacağı noktalar haritalar üzerinden belirlenmiş olması "coğrafi determinizm" çerçevesinde birtakım bilimsel ölçütlerin hesap edildiği görülmektedir. Haritalar ışığında bir çiftliğin kışla olarak belirlenmesi ve bu çiftliğin sahibinin böyle bir şeyi kabul etmemesi halinde farklı bir alternatif arayışına hazır olunması "bilimsel değerlerin" ne kadar dikkate alındığını göstermektedir.

Traugutt'un diktatoryal bir anlayışa sahip olmadığını ve başarısızlık halinde Radowicki'nin nasıl bir sonla karşılaşacağına dair ikazları dile getirmesiyle, özgürlüğü için mücadele edilen Polonya'nın nasıl bir lidere sahip olması gerektiğine dair mesaj verilmek istenmiştir. Alınacak ortak kararların toplumsal faydaya ne kadar katkı sunabileceğinin tartışılmasıyla gelen "demokratik atmosferin" bağımsız vatanın karakterlerinden birisi olacağına dair işaret vardır. Bunun dışında demokrasi, eşitlik ve adalet gibi kavramları vurgulamak açısından Traugutt, çiftlik sahibine son kararı bırakması da önemlidir. Olağanüstü durumdan istifade edip çiftliğe el konulmadan mülk sahibinin onayını almak, liberal düşüncelerin ilkelerinden biri olan mülkiyet haklarına saygıya işaret etmektedir. Çünkü söz konusu mülkiyet, Radowickilerin geçim kaynağı olmasının yanında bu ailenin gelişiminin ve çabalarının cisimleşmiş bir abidesidir. Demokratik anlayışla belirgin bir biçimde ilişkisi olan Liberal bakış açısıyla Traugutt'un, bu abidenin maddi ve manevi gücüyle Radowicki'nin gelişimini sürdüreceğini dikkate aldığını söylemek mümkündür. Bu açıdan bir ailenin gelişimini sağlamasında çiftliğin araç görevi göstermesi materyalizme bir örnektir. Aynı zamanda Polonyalı ayaklanmacıların bahsi geçen çiftlikte bir araya gelmesiyle oluşacak fayda da bir araç olması yine materyalizme örnek teşkil etmektedir.

> "- Böyle bir şeyi söylemek istemezdim, ama casusluk ya da muhbirliği engellemenin başka yolu var mıdır? Böylesi teşebbüslere karşı askeri kanunlar her zaman ve her yerde ölüm cezasını gerektirir. Ancak ölüm cezasının bu durumda uygulanması,

davamız için zararlı neticeleri meydana getirmeyecek midir?" sözleriyle Traugutt giriş yaptı.

- "Etrafa baktığımda, onlara enerji dolu olarak görünmekteyiz ve böylece düşman unsurlarına korku salmaktayız. Bunlar bizim için önemli şeyler" sözleriyle çiftlik sahibi kaşlarını çatarak cevap verdi.

- "Ben ise kalbimizi fetheden başka bir muhteşem düşünceyi desteklemek isterdim" diyerek Władysław Orszak araya girdi.

- "İdeoloji bu! Bir damla kan gördüğünde kalp spazmı geçiren birisinin artık alışkınlık kazanması gibi şiddet dolu eylemlere alıştık." biraz boğuk ama sert bir ifadeyle söyledi, çiftlik sahibi.

- "Bizzat siz sayın Sözcünün o insanın kaderini de düşünmeniz gerekir diye düşünüyorum. Bu sadece bize bağlı bir şey değil." sözüyle bir başka birisi araya girdi.

- "Ellerimizi taşın altından çekmek olmaz mı, bu?" sözünü söylerken çiftlik sahibi en ironik gülümsemelerinden birini attı ve "Biz sözcünün olağan danışmanlarıyız ve benim görüşümü soracak olursanız, gücümüzün ortaya konmasını ve herkese tehdit salmamızı, yani casus ve muhbirlere ölüm cezasının verilmesini destekliyorum" dedi.[997]

Çiftlikteki örgüt üyelerinin konuşmalarından anlaşılacağı üzere önemli bir kesim, komutan Traugutt'un önünde casus ya da muhbir de olsa insanların idam edilmesine karşı birtakım görüşleri savunabilmişlerdir. Traugutt'un da sert ve ilkeli bir asker olmasına karşın konuşmaya girişte, idamın yerine başka bir ceza fikrinin ortaya çıkıp çıkmayacağına dair ifadesinden idamı savunmadığı anlaşılmaktadır. Ancak kimisi idam cezasının uygulanmasının, karşı tarafa bir güç gösterisi ve örgüt içindeki çözülmelerin

[997] Orzeszkowa, 1910, s. 29.

önünü alabilecek bir önlem olduğunu değerlendirmişlerdir. Her ne kadar ağır bir suç olarak kabul edilse de örgüt içinde casusluk vakasının meydana gelmesi halinde, bu suçu işleyenin ölüm cezası gibi ağır bir karara çarptırılmasının başka birisinin kaderine etki etmek olarak yorumlandığı ve bunun yerine bir yaşama şansının tanınmasına önem verilmektedir. İnsan hayatına böyle bir saygının oluşturduğu algının, örgüt içine yerleşmesiyle ayaklanmacıların kalbinin fethedilebileceğinin de işareti verilmektedir. Dolayısıyla kalplerinde hoşnutluk besleyen ayaklanmacıların/örgüt üyelerinin bir ihanete girişmeyeceklerine dair umut beslenmektedir. Bahsedilen görüşün, insanın yaşamına olan saygı ile ilintili pozitivist bakış açısıyla uyumlu olduğunu ifade etmek mümkündür. Ekonomik ve toplumsal şartların gerektirdiği şekilde hareket eden bireylerin, kaderini belirleyebilme gücünden yoksun olabilecekleri dikkate alınarak, yaptıkları eylemden sorumlu tutulmayacağı şeklinde yorumlayan "natürarist" bakış açısına da uygundur.[998]

Askeri düzen ve örgüt içi kurallar bir programa bağlandıktan sonra öykü, ulusal mücadelede kadının rolüne dair mesajlar vermektedir. Pozitivist düşünceler doğmadan önce kadınların hangi rolü oynayıp oynamayacağı, doğrudan baskı ya da tamamen töre, gelenek, yasa ve dil, tüketim, etiket, eğitim ve iş bölüşümü aracılığıyla erkeklerce belirlendiği ve kadını her yerde erkeklerin aşağısında sınıflandıran felsefi, toplumsal ve siyasal sistemler üzerine dayandırılmıştı.[999] Ancak daha önceki başlıklarda yer yer değindiğimiz gibi; kadının da toplumsal gelişime kendi ölçütünde katkı sunabileceği pozitivizmin savunduğu savlardan biriydi. Özellikle askeri bir oluşumda kadınların fiziksel yetileri oldukça kısıtlı olsa da motivasyon sağlayabileceği düşüncesinin akla gelmesi de olağandır. Askeri hazırlıkların henüz başlamadığı, sadece görev bölüşümlerinin gerçekleştiği bu günlerde kadınların katkıları da tartışılmaya başlanmıştır.

[998] Cevizci, 2001, s. 45-54; Sebetci, 2019, s. 13-18.

[999] Capra, 1992, s. 25.

Başka bir gün gecenin bir yarısı Dziatkowicz çiftliğinden bir elçi gelip örgütün bu çiftlikten ayrılıp Horowiec ormanının içinden geçerek iki saate kadar bu örgüt sözcüsünün sarayına geleceğini haber vermiştir. Sözcü, bundan dolayı önemli şeyler hakkında konuşmaya hemen örgüt üyelerinden kimisini yanına çağırmaya karar vermiştir. Sözcü, yanındaki birkaç kişiyle atların bulunduğu haraya koşarak giderken, karısının da yanında gelmesi için "*Sen de gel, sana ihtiyaç var, Stefanja!*" sözlerini bir kâğıda yazıp iletmiştir. Hemen at koşumlu arabalarını hazırlayıp yola koyulmuşlardır.[1000] Gidilen çiftliğin girişinde arabayı karşılayan birtakım adamların yanında özellikle Sözcü'nün eşini bu sarayın hanımı karşılamaya gelmesi ve tartışmanın gerçekleştiği salona beraber geçerek olan biteni izlemeleri mücadelede kadının ayrı bir motivasyonunun olduğunu göstermektedir. Özellikle casusluk ve muhbirliğin gündemde olduğu böylesi anlarda askeri görev üstlenenlerin kadınlara duydukları güveni göstermektedir.

Çiftlik sahibi (Dziatkowicz), aynı zamanda örgüt askerlerinin bir araya gelmesiyle parasal olarak birtakım ihtiyaçların doğacağını da dile getirmiştir. Ancak küçük ihtiyaçların karşılanabileceği dikkate alınırken, bu küçük işlerle hatta kimi zaman daha zor işlerle de kadınların, erkeklerden daha etkin bir biçimde ilgilenebileceği ifade edilmiştir. Her ne kadar kadın asker/üye seçiminde yapılacak hatanın onarılmaz sonuçlara neden olacağına dair birkaç aykırı ses yükselmiş olsa da ihtiyatlı bir biçimde seçilmiş kadınların oldukça fayda getireceği öngörülmüştür. Uzak bölgelere hızlıca nakledilebilecek şekilde tertiplenmesi ve düşman birliklerle savaşmaya hazır olması planlanan bu kadınlardan oluşan lejyonun varlık ilkelerinin birincisi "hızlı hareket, sakinlik ve tabiatlarının el verdiği işleri yapmak", ikincisi "bütün kalpleriyle görevlerine kendilerini vermek ve insanların motivasyonunu sağlamak" üçüncüsü ise "ağızlarının sıkı

[1000] Orzeszkowa, 1910, s. 26.

olması", son olarak da "cesaretli" olmalarıydı.[1001] Gerek Kızılların bu ayaklanmaya katılıp katılmama konusundaki belirsizliği gerekse de daha önceki ayaklanmalardan farklı olarak daha akılcı bir ideolojinin gerekliliği düşüncesi bütün olarak değerlendirildiğinde, kadınlardan bir lejyon oluşturulması dolayısıyla herkesin bir görev bölüşümü çerçevesinde rol üstlenmesine verilen önemle "utilitarizme" değinilmektedir".

Traugutt da ortaya atılan bu fikre sıcak bakmıştır. Hatta kadınlara olan güvenini açıkça ifade etmiştir. Kadınlar, kendilerinden oluşacak lejyonu duyduklarında göğüslerinde bir kahramanlık coşkusu hissetmişlerdir. Dziatkowicz çiftliğinin sahibinin aydın görüşünün, tutkusunun ve yenilikçi fikrine karşılık cevap verirken Traugutt'un dudakları bir sevecenlikle, samimiyetle büzülmüş ve en doğal haliyle gülümsemişti.[1002] Traugutt ve diğerlerinin, öykünün ilerleyen kısımlarında kadınların etkin rol üstlenmesi gerektiği konusunda haklı çıktıkları görülecektir. Ayaklanmanın eşiğinde kadınların olağanüstü zorluklara göğüs gererek ayaklanmacıların ihtiyaçlarını karşılamaları ve kadınlar arasında dayanışma duygusunun gözle görülebilir olması, ayaklanmacılar arasında bu savaşı kazanacaklarına dair inancın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

> "İçinde yolcuların seyahat ettiği faytonların geçişinin nadir olduğu bir yolda, daha sıklıkla mal ve eşya taşınan arabalar geçiyor ve bu arabalardan da alçak eşikli evlerin önünde elit/aristokrat kadınlar iniyordu. (Söz konusu yol, örgütün ikmallerinin karşılanması için oluşturulan kamplara gidiyordu.) Bu kadınlar yemek yapılan araç gereçlerin bulunduğu odalara giriyorlardı. Burada karakter ve görünüş olarak çingene güzeli, şişman, esmer… ve de ruhsal olarak tutkulu ve aydınlanmış kadınlar bir araya geliyordu.

[1001] Orzeszkowa, 1910, s. 30.

[1002] Orzeszkowa, 1910, s. 31.

> İşte o zamanlar bu odalarda, yani odacıklarda, kamplarda oldukça fazla konuşma gürültüsü, sorular, öyküler, serzenişler, bağrışmalar, öpüşmeler oluyordu. Geniş omuzlu ve güçlü soylu kadınlar yemek yapılan araç gereçlerin başındayken bizimle eğlenirler… Biz de "örgüt içindeki genç adamların (ayaklanmacıların) böylesi kararmış, ama lezzetli ekmek ile yetinmeyi isteyip istemedikleri" gibi sorularına (bu soylu kadınlara) gülüyorduk. Hepimiz, elimizdeki işleri ne kadar tamamladığımıza ya da tamamlamadığımıza aldırmadan bir birimizle eğleniyorduk. Ormanın içinden gelsin ya da gazetelerde okunmuş olsun iyi haberleri duyduğumuzda veya birileri anlattığında mutluluk duyuyorduk. Sonrasında da coşku, (kadınlar) aramızda bir anda patlıyordu…. Hristiyanlığın doğuşundaki ilk Hristiyanlar gibi, Polonya'yı seviyorduk"[1003]

Bu kadınlar ile diğer sıradan kadınlar örgütlenmenin verdiği ruhla görünüşe ve ait oldukları sınıfa bakmadan birbirlerine yardımcı olmuşlardı. Ayaklanmacılara yemek hazırlarken veya başka işleri yaparken birbirlerine laf atarak eğlenme ortamı yaratmışlardı. Yani "yatay ve dikey toplum" kavramları böylece silinmiş, herkes eşit bir statüde bulunuyordu. Bu noktada Traugutt'un ve diğer liderlerin, ayaklanmacıların temel ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda kadınların etkin bir rol üstlenmelerine önem vermelerinin ötesinde; ayaklanmanın meydana getirdiği ruh kadınlar arasında bir dayanışma, sevgi ve aidiyet duygusunun doğmasına yol açmıştır. Nitekim ulusun esas karakterlerini tanımlayan "tarihsel bir geçmişi olan yurtluk, paylaşılan tarihsel anılar, tarihsel hafıza, topluluğun önemli bir bölümü için geçerli olan bir dayanışma duygusu"[1004] gibi genel varsayımlara göre bu öyküde kadınların vatana adanmışlık duygusunu açık bir biçimde görebilmekteyiz.

[1003] Orzeszkowa, 1910, s. 48.

[1004] Smith, 1991, s. 14.

Ne kadar çok şey ortaya çıkardıklarına bakılmaksızın her bir kadının bir şeyler yapıyor olması bu duyguların görünür hale gelmesi açısından önemlidir. Bütün kadınların böyle uğraş vermesi, birbirlerine mücadele için motivasyon sağlamıştır. Ormandaki isyancılardan gelen haberlerden kaynaklanan kadınlar arasındaki sevinç, kendilerinin cephe gerisinde verdikleri hizmetin, ayaklanmacıların (erkeklerin) başarısında büyük paya sahip olduğu düşüncesiyle birleşmektedir. Kadınların "bütün kalpleriyle görevlerine kendilerini vermeleri" gerektiği ilkesi temelinde, başarıdan bir övünç payı alarak sevinmelerini söz konusu motivasyon ve duyguların bir uzamı olarak da düşünmek gerekir. Aynı zamanda kadınların evlerinde günlük yaptıkları uğraşlara verdikleri emeği, özgürlük mücadelesi için isyancıların ihtiyaçlarını karşılamaya harcamaları, örgüt liderlerinin toplantısında ifade edilen "tabiatlarının el verdiği işleri" yaptıklarını ortaya koymaktadır.

> "Aynı zamanda (kadınlar) arabaları, ormancıların, saray çalışanlarının, diğer sıradan insanların yaşadıkları yere götürüyorlardı. Kocalarının, oğullarının, kardeşlerinin terk ettiği (ormanda ayaklanmaya katılan erkekler) buralarda onların aileleri kalıyordu. Beslenmeleri için ekmeğin, ruhları için ise huzurun eksik olmaması gerekiyordu. Çocuklar oldukça çoktu buralarda. Arabalarımızın sesini duymaları üzerine, sanki güzel bir haber almışlarcasına coşkulu bağrışmalarla arabanın etrafında koşturuyorlardı. Üzgün kadınlar minnet ile yüzleri gülüyordu. Yaşlı kadınlar da gözlerini bize doğru odaklarken dudakları kurumuş bir yaprak gibi kımıldayıp sessizce
>
> - Şükürler olsun Tanrım, şükürler olsun!

> Sonra renkli ve güzel kokan farklı şeylerle doldurulmuş arabalar, çiftlikten çiftliğe Krolewski kanalı boyunca her seferinde daha uzağa, hatta kanalın ötesine gidip geliyordu."[1005]

Ayaklanmacıların ihtiyaçlarının yanında yine bu ayaklanmacılara motivasyon unsuru olan ailelerine de yardım oldukça önemliydi. Zaten hayatın zor kazanıldığı ortamda evin bir başka çalışan bireyinin ayrılması, geçinmenin çok daha da zorlaşacağı anlamına gelmektedir. Ayaklanmacıların, özgürlük mücadelesine kendilerini doğrudan verebilmesi için ailelerinin ihtiyaçları ve sağlığı önem taşıdığı için söz konusu kadınlar "bütün kalpleriyle görevlerine kendilerini vermek ve insanların motivasyonunu sağlamak" ilkesi gereği bu ailelerin temel ihtiyaçlarını ellerinden geldiği kadar karşılamayı da bir sorumluluk olarak kabul etmişlerdir. Arabanın etrafında koşuşan çocukların, yüzleri gülen annelerin, dua eden yaşlı kadınların, kendilerine yardıma koşan kadın lejyon sayesinde bu coğrafyada yaşayan vatandaşlarına güven duymaya başladıklarını, aynı zamanda kendilerinden olan insanların, düşmanlardan üstün bir vicdana sahip olduklarını düşünmeye başladıklarını yorumlamak mümkündür. Böylece kadın lejyon, halkın motivasyonunu sağlamıştır. Çünkü toplumun her ferdinin organizmanın bir parçası olarak kabul eden pozitivist bakış açısından, kadınların da bu organizmaya katkı sağlayacak olması bağlamında toplumsal güvenin daha perçinlenmesi söz konusudur. Örgüt liderlerinin toplantıda ifade ettiği "hızlı hareket ve cesaret" ilkesi doğrultusunda, kadınların da desteğiyle oldukça uzaklara yardım götürebildiklerini gözlemlemek mümkündür.

Örgüt liderleri aralarında tartışma yürütürlerken, diğer bir tarafta enerjilerinden ve haklılıklarından cesaret alan genç örgüt üyeleri bir araya gelerek kendi düşüncelerini söylemeleri gerektiğini kısık sesle dile getirmişlerdir.

[1005] Orzeszkowa, 1910, s. 48-49.

"- Bu imkânsız! Bunu desteklemek mümkün değil

- Gidelim! Kendi fikrimizi söyleyelim!

- ….. asla! Bu bizim için utanç vericidir.

- Toplum açısından sahte bir adım bu

- Bu topraklarda doğup da bu halktan gelen adam, herkimse.

(Başka seslerin de karışması nedeniyle ve hararetli bir tartışma boyutuna geçildiği için kadınlar ne olup bittiğini anlamamışlardı.)

Dostça onların elinden çekerek yer değiştirdik (aralarına girerek) ve "Ne oluyor, ne konuşuyorsunuz?" diye sorduk….

Asabi bir halde olan Florenty (genç örgüt üyelerinden biri- öğrenci) endişeli gözlerle birimizin (kadınları kastediyor) elinden tutup çekiştirdi.

- "Gelin! Göstereceğim. Anlatacağım ne olduğunu."[1006]

….

Florenty yanımıza hızlıca gelip anlatmaya başlamıştı

- Dziatkowicz'ten tam çıkarken on üç yaşlarında küçük bir köylü çocuğu peşimizden koştu, baştan aşağı titriyordu, korkmuş bir halde atlı örgütün bir kısmının başında ilerleyen Jagmin'in yanına gelip umutsuz bir bağırışla "Durun, saygı değer efendim durun! Tanrı aşkına durun" dedi.

Jagmin, atını durdurdu, bize de durmamızı emretti ve arabadan oturduğu yerden kendisine bir mektup/pusula veren çocuğa doğru sarktı. Jagmin, bu mektubu/pusulayı açtı, okudu ve bize gösterdi. Bunda ne fazla ne de eksik bilgi yazılıydı. Orduya (Ruslara) gönderilen resmi bir bilgi ki Dziatkowicz'ten çıktığımız,

[1006] Orzeszkowa, 1910, s. 32-33.

kaç kişi olduğumuz, hangi yöne gidiyor olduğumuz yazılıydı. Yani her bir şeyimiz takip edilmiş, ihbar edilmiş.

- Kimsin sen?

- Rahip (Ortodoks) yardımcısı.

- Nerde kalıyorsun?

- Rahibin yanında.

- Neden ailenle değil?

- Ailem yok benim.

- Sana bu kartı (pusula) kim verdi?

- Rahip

Bahçıvan bu çocuktan hemen şehre koşmasını ve (Rus) askerlere vermesini istedi. Nasıl da asalak bir herif bu! Çocuk değil, ama Ortodoks rahip! Jagmin bu çocuğu arabasına aldı, oturduğu koltuğa, yanına oturttu ve sormaya başladı.

- Bu pusulada ne yazdığını biliyor musun?

- Biliyorum, rahip karısına ne yazdığını okurken duydum.

- Peki, bize ne için bunu verdin?

Çocuk ağlamaya başladı, sorular onu yormuştu, olan bitenden endişe duymaya başladı. Jagmin, onun başını okşadı, alnından öptü ve tekrar sorularını yöneltti.

- Neden bunu bize verdin? Hiçbir şeyden korkma. İyi bir şey yaptın ve sana çok teşekkür ediyorum ama ne için bunu yaptın?

…

- (çocuk kötü bir Lehçe aksanıyla) Size baktığımda, üzüldüm… Rahibin kendisine söylediği yeri öğrendiği sırada, sizi gördüm ve üzüldüm, çünkü… çünkü… rahibin karısına onların (Rus askerlerin) sizin hepinizi ördek gibi avlayacağını söylemişti.

Tenha bir arazide ve ansızın! Aslında rahip bir nebze haklı (ördek gibi avlama konusunda). Peki, bu çocuk hakkında ne düşünüyorsunuz? Altın gibi bir kalbi var? Nasıl da hassas bir yapısı var, değil mi?

- "Yalan söylemiyorsa!..." dedi, Artur Roniecki arkamızdan yürürken söyledi.

- "Yani bu küçük köylü çocuğun yalan söylemesini mi bekliyorsun! Ayıp sana Artur!" dedi Florenty

- Hayır, köylü çocuklarına değil lafım; halkın yani halk çocuklarının her söylediği şeye inanmamak lazım.

- "Bu sadece bir felsefe! Bizzat sen bu çocuğu öptün, konuşarak teselli ettin" diyerek karşılık verdi.

- İçimde bir sıcaklık uyandı…

- Hepimizin içinde de uyandı.

Zemirski bu çocuğu Jagmin'den aldı, Zemirski'den de bu filozof aldı (Artur), ondan da ben yanıma aldım, benden de bir başkası. Gülümsemeye başladı çocuk, biraz şımarmaya başladı, elbiselerimize dokunmaya başladı. Bu sırada;

- Ne güzel şapkanız var! Ne de güzel kemeriniz! Hele tüfeğiniz! Beni de yanınıza alsanıza… bana da bir tüfek verin!" dedi çocuk.

Çocukça eğlence işte! Belki biraz daha büyük olsaydı. Yanında bir baloya götüremeyeceğin kadar çocuk ama.

- "Pusulaya noldu peki?" diye kadınlar sordu.

- Jagmin atıyla hemen hareket etti ve bu pusulayı Sözcüye getirdi. Sözcü ise "O rahibe gidin hemen! Elini, ayağını, gözünü bağlayıp buraya getirin! Marş Marş!" …Rahibin, asalağın, o şerefsizin oturduğu yere gidildi, on beş dakika bile sürmedi oraya varışımız…

- "Asılması gerekir" dedi Sözcü

Her ikimiz (kadınlar) de bir an ürktük ve arkamızda Artur Roniecki'nin ağzından bir ses duyduk "pfuu!". Tükürmek istiyor ama kendini zoraki tutar bir haldeymiş gibi. Ronecki'nin hemen yanında Marjan Tarłowski kısık sesle.

- Bu kötü bir şey! Ne olduysa oldu… silahsız bir adam ama!

- "Sessiz ol, hiçbir şey söyleme! Sadece dinle!" dedi Roniecki[1007]

Alıntının ilk satırlarında anlaşıldığı gibi bu zamana kadar emir komuta zinciri dahilinde süregelen askeri görenekler bir bakıma önemsenmemiş; yerine görüş alışverişinin gerçekleştiği şekliyle tartışma ortamı içinde bir programın oluşmasında ayaklanmacıların ortak katkılarının olabileceği gösterilmek istenmiştir. Ortodoks bir rahibin muhbirlik yapması nedeniyle ayaklanmacı gençlerin nasıl bir tutum göstermesi gerektiğine dair tartışmada, Katolik olmayan bir bireyin düşman için kullanışlı olabileceği ifade edilmektedir. Bu sebeple, Ronecki'nin genel çıkarımı doğrultusunda kendilerinden olmayan, daha doğrusu hem ayaklanmada yer almayan hem de farklı bir kimliğe (Ortodoks vb.) ait halka güvenmenin mümkün olmadığına dair bir söylemi dikkati çekmektedir. Ancak liderlerin görüşlerinin de bu konuda değişkenlik gösterdiği de açıktır. Halkın da samimi ve iyi niyetli olabileceği Florenty ve Jagmin'in ifadeleriyle değerlendirilmiştir. Bu noktada çocuğa karşı "kalplerinin ısınması" gibi bir duyu örneğiyle, kendilerinden olmasa da halka yönelik güvenin oluşması için "hislerin" yeterli

[1007] Orzeszkowa, 1910, s. 35-37.

olabileceğine dair bir mesaj verilmek istenmiştir. Bahsedilen "his" sözcüğüyle ile duygu tanımı, maneviyatı konu edinen "ülküsel değerin" Kendinden olmayana/ötekilere yaklaşımda temel bir unsurdur. Karşı karşıya kaldıkları vakayı, askeri bir çerçevenin ötesine taşıyıp toplumsal bağlamda toplumsal ve bireysel olarak "yabancı olana nasıl yaklaşılması gerektiğine" dair Polonyalı ayaklanmacıların tecrübelerini ve gözlemlerini ifade etmeleri ve bu konuda özgür hissetmeleri konusunda farklı yaklaşımların dile getirilmesi demokratik anlayışa bir işaret durumundadır.

Jagmin'in çocuğa karşı olan ılımlı tutumu ve onun yaptığı bu iyiliğin neyden kaynaklandığına dair soruları pozitivist düşünceyle nesnel bulgulara ulaşma isteği ile uyumludur. Bundan başka; Katolik olmayan, yani Polonyalılarla kültürel temelde farklılıklar gösteren yaşlı ile genç kuşak arasındaki uçurumu göstermek açısından çocuğun pusulayı Polonyalı ayaklanmacılara getirmesi önemlidir. Yaşlıların aidiyet duyduğu kimlik bağlamında haklı ya da haksız olmasına aldırmaksızın kendinden olanlara her zaman bir yardım durumunda olduğu gözlemlenirken; genç neslin (çocuklar) "yaşamak ve yaşatmak" düşüncesi ile en saf haliyle bir vicdan duygusuna sahip olduğu gözlemlenebilir. Ayrıca isyancıları içinde yaşadığı toplumun bir parçası olarak görmesi ve her zaman bu insanlarla (Katolik toplum) iççice yaşamışlığın getirdiği tecrübe Ortodoks çocuğun bu isyancılarla "kader birliği duygusuna" sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu çocuk üzerinden kültürel farklılıkların önem taşımadığı, aksine "kader birliği" duygusunun kendinden olmayanları ulus düşüncesinde birbirlerine yakınlaştırabileceği mesajı iletilmek istenmiştir. Ortodoks çocuğun isyancıların üniformalarına ve silahlarına duyduğu hayranlığını ve onlarla birlik içinde hareket etme isteğini de bu duygunun cisimleşmiş hali olarak değerlendirmek gerekmektedir.

> "Orada, ağacın altında sırtlarında tüfekle bekleyen askerlerden biri karnından gelen bir gülüşle yüksek sesle ifade etti:

- Diz çökerek öldürülmeli… İkonun önünde!

Her ikisi de gülmeye başladı. Orman partizanlarıydı, güçlüydüler ve sadık adamlardı. Ama ruhlarında henüz nefretin o ilkçi gücüyle doluydular, savaşta elde edilen zafere benzer bir biçimde bu gücün etkisiyle kendinden emin ve öç alma tutkusuna sahiplerdi.

- Talihsizliğe uğrayan kimseye böyle gülünmemeli" dedi Ronecki bu partizanlara

- Oho! Ama o herif bize kötü bir şey yapmak istedi.

Bu sözü söyledikten sonra gülmeyi kestiler, daha önce hiç böylesi bir öç alma duygusu içinde olmamışlardı ama öfkeyle mırıldanarak adeta "göze göz, dişe diş" sözünü dile getirmişlerdi. Bu kural oldukça ürperticiydi, ancak her kim savaşa giriyorsa bu sözü de aklına getirmeliydi. Yoldaşların hepsi bu kuralı akla getirmeden savaşa giriştiler. Artık onlar için daha fazla böylesi adamların çektiği acıya tahammül etmek nerdeyse imkânsızdı.[1008]

Florenty, karargâha döndüğünde karşılaştığı kadınlara başlarından geçen olayı anlattıktan sonra Romuald Traugutt'un yanına diğer üç arkadaşıyla gittiğinde Traugutt onun omuzuna şefkatle elini koyarak ve başını dik tutarak "*Bir şey söylemeyin, baylar! Lütfen hiçbir şey söylemeyin. Ne olup bittiğini biliyorum*" diye cevap vermiştir.[1009] Traugutt'un bu tavrı, gençlerin Ortodoks papaza karşı tutumunun doğru olduğunu onaylamaktadır. Böylece geleneksel savaş kurallarının dışına çıkarak hain de olsa insana yaşama şansının tanındığını ifade etmek mümkündür. Örgüt üyeleri Traugutt'un karşısından ayrılırken onun aklından geçenleri tam olarak algılayamamıştı. Ortodoks papazın kaldığı yer de sadece on beş dakika kadar uzaktı. Traugutt, rahibin yaptığı bu muhbirliğin cezasını bomboş bir arazide bir başına bırakmakla vererek aslında onu

[1008] Orzeszkowa, 1910, s. 39.

[1009] Orzeszkowa, 1910, s. 40.

kaderiyle baş başa bırakmanın daha insancıl olduğunu düşünmüş olmalıdır. Nitekim rahibin ait olduğu toplumun kendisine oluşturduğu baskı nedeniyle casusluk yapmak zorunda kalmış olabileceğini dikkate alarak onun kaderini doğrudan tayin etme kararından uzak durulmuş olunması "natüralist" bakış açısının bir uzamıdır.

Rahibi yabani bir ortamda bırakmak, her ne kadar idam cezası kadar ağır görünse de düşmanlarına büyük bir gözdağı veilrmesi açısından önemlidir. Henüz askerlerinin başına ördek gibi avlanma gibi bir durum gelmediğinden dolayı "göze göz, dişe diş" kuralını uyguladığı iddia edilebilir. Bu anlayışın karşılığı olarak rahibin avlanma durumunda terk edilmesi adil kabul edilmelidir. Alışılagelen askeri kurallara göre Ortodoks Papazın yaptığı muhbirliğin karşılığının idam cezası olduğunu tahmin etmek mümkündür. Kısacası papaza layık görülen cezanın adil olmasına verilen önem pozitivist anlayışın bir yansımasıdır.

> "- Bize karşı casusluk ve muhbirlik yapan adama gelince. Askeri kanunlar, böylesi teşebbüsler için idamı hak görür. Ancak bu sefer, bu adamın suçunu hafifletiyorum. O evden bu adamı birkaç kilometre uzağa götürün ve boş arazinin ortasına bırakın. Gözlerini bağlayın, ellerini ve ayaklarını da. Bay Jagmin, Radowicki ve Roniecki atlılarla ona eşlik edin ve emrimi yerine getirdikten sonra hemen geri dönün.
>
> - Örgüt partizanları yarım saate kadar buradan ayrılıyor" sözünü söylerken Traugutt saatine bakıp genç liderleri emri yerine getirmek üzere gönderdi."[1010]

Papaza verilen cezayı yerine getirdikten sonra örgüt üyeleri sessizlik içinde hızlıca eve dönmüşlerdi. Kadınlardan birisinin "*O küçük çocuğa noldu? Kaldığı yere döndüyse, ona işkence edeceklerdir*." sorusu üzerine Florenty "*Ama orası da neresi! Jagmin onu atına alıp götürdü ve oradan da ailesinin yanına gönderdi, bu çocuğa bakmalarını istedi.*

[1010] Orzeszkowa, 1910, s. 41.

Orası bu çocuk için bir cennettir…" diyerek cevap verdi.[1011] Yine idam tartışmaları içinde Sözcü'nün "Asılması gerekir" sözüne karşı kadınların duydukları ürperme de onların, idama karşı Ortodoks çocuğun duyduğu "yaşamak ve yaşatmak" düşüncesinin verdiği mesajla hem fikir olduklarını göstermektedir. Çocuğun, pusulayı komutana vererek birçok insanın hayatını kurtarmasıyla oluşturduğu samimiyet ve Polonyalılar ile duyduğu kader birliği bir toplumsal -ulusal- bütünlüğe işaret etmektedir. Benzer bir düşünce temelinde de kadınların, savaşçı bireyler tarafından kültürel farklılıklarından dolayı yabancı görülen bu yurttaşlar ile bir kader birliği içinde oldukları için onların öldürülmesine razı olamadıkları görülmektedir. Bu yabancı yurttaşların gönüllerini kazanabileceklerini düşünmüşlerdir. Bu bağlamda yabancı kabul görülen her bireyin Ortodoks çocuk gibi faydalı olabileceklerini düşündüklerini ve ümit ettiklerini iddia etmek mümkündür.

> "Maalesef arabalarımız hiçbir zaman köylülerin barakalarının önünde duramıyordu. Karşımızdaki barakalar bize kapalıydı maalesef!
>
> Farklı inanç ve dil, bize bu evleri kapatıyordu. Bizden önceki neslin hatasıydı bu durum. Maalesef ki ne maalesef!
>
> Bu öyle bir kayaydı ki bizim teknemiz bundan dolayı darbe yemişti, dalgalı denizlere terk edilmişti maalesef!
>
> Bu denizde yelkenlerimiz paramparça oldu, maalesef!
>
> Bundan dolayı kısa süren güneşli günlerden sonra karanlık, soğuk, huzursuz geceler üstümüze çöktü, maalesef!

[1011] Orzeszkowa, 1910, s. 39.

Yüzümüze kapanan bu köylülerin barakaları işte bu kaya idi, maalesef ki ne maalesef!"[1012]

Kadınlar, ormanın içlerinde ayaklanmaya hazırlanan ayaklanmacıların ailelerine yardım ederken diğer insanların da ihtiyaçlarını karşılamak üzere inisiyatif göstermek istemişlerse de bütün kapılar onlara kapalıydı. Bu insanların, kadınlara kapılarını kapatmalarının en büyük nedeni farklı bir dil konuşuyor olmaları ve Ortodoksluk ya da Protestanlık gibi farklı inançlara sahip olmalarından kaynaklanmıştır. Bu sebeple özellikle 1863 Ocak Ayaklanmasından önceki Katolik Polonyalılar, bu insanları hepten yabancı atfetmişlerdir. Yabancı görüldükleri, dolayısıyla düşman safında yer aldıkları kabul edildiği için eski nesil bu insanlarla bir temas halinde olmaktan kaçınmış, hiçbir biçimde onların kalplerini kazanmaya çalışmamışlardır. Öykü anlatıcısı da bu durumu "*Bizden önceki neslin hatasıydı bu durum*" diyerek asıl hatalının kendi ataları olduğunu ifade etmiştir.

Örülen bu duvar yüzünden her iki tarafın da birbirleriyle olan bağları hep zayıf kalmış, coğrafyalarında cereyan eden olaylara karşı kolektif bir eylem gösterememiş, üstelik birbirlerini her zaman düşman olarak görmüşlerdir. Böylesi bir ortamın yurttaşları için kader birliğinin oluştuğunu gözlemlemek oldukça zordur. Bu bağlamda öyküden hem Polonyalıların hem de yabancı görülen Polonyalıların aslında parya toplumlar olduğunu çıkarmak mümkündür. Buna göre Polonyalılar sosyolojik ve ekonomik bazda baskılanmanın getirdiği öfke ile ve çoğunluk oluşturmanın verdiği güç ile bağımsızlıklarını kazanmak için ülkeyi parçalayanlarla mücadeleyi göze alacak kadar cesur olsa da Polonyalı kimliğiyle özdeşleşmemiş diğer toplumun, Rus ve Prusya başta olmak üzere Polonya'yı parçalayanların baskısı ve tehdidi altında olduğundan sindirilmiş

[1012] Orzeszkowa, 1910, s. 50.

olduğuna dikkati çekmek gerekir. Dışlanmış ve yabancı görülmüş bu toplum için nihayetinde yöneticinin kim olduğu pek fazla önem taşımıyordu. Dolayısıyla Polonyalıların meydana getirdiği örgütlenme içinde yer almak bir yana, Polonyalılardan gelecek yardımın bile Rusya, Prusya ve Habsburg'un öfkesini çekmeye neden olacağı endişesi içinde olmaları muhtemeldir. Bu sebeple kendilerine yardım getirenlere kapıları kapalı tutmalarını olağan karşılamak gerekir.

Söz konusu Polonyalı kimliğiyle özdeşleşmeyen topluma yardım götürüp savaşın etkisini en aza indirme çabaları "filantropi" kavramına örnek olduğunu iddia edebiliriz. Kadınların başı çektiği yardımla, Polonyalıların bu yabancı kalmış toplum nezdinde kendini tanıtma çabası içinde olduklarını da gözlemleyebiliriz. İfade edilen "filantropi" çerçevesinde çalışan kadınlar arasında artık sınıf farkının kalmadığı görülmektedir. Vaktiyle çiftlik işlerinde çalıştıklarında geniş omuzlu ve güçlü görünen çiftlik sahibeleri çalışan kadınlarla eğlenirlerken; şimdi çalışan kadınlar da çiftlik sahibelerinin "*örgüt içindeki genç erkeklerin esmer ve leziz ekmek istemeyi bırakıp bırakmadıkları*" gibi sorularıyla eğlenmişlerdir. Bunun yanında Polonyalıların başarılarını gerek ormandan gelen haber ile aldıklarında gerekse gazetelerden okuduklarında bu sevgi ve mutluluk kadınların aralarında katlanarak artmıştır. Kadınlar, ayaklanmaya faydalı olduklarının bilinciyle yaptıkları her işten zevk almışlar, işlerin ne kadar yetişip yetişmediğine bakmaksızın her zaman eğlence ortamını oluşturabilmişlerdir. "*Hristiyanlığın ilk inananları gibi, Polonya'da birbirimizi o kadar seviyorduk*" ifadesiyle birbirlerine olan güven ve ulusa olan sevgi o kadar yüceltmiştir. [1013]

Bir sabah gün doğduğu sırada Traugutt, "*Sıraya girin, atlılar atlara*!" diyerek ilk emri vermiştir. Traugutt'un yanına Radowicki gelerek "*Askerler, bugün yürüyüş*

[1013] Orzeszkowa, 1910, s. 48.

yaparken ulusal marşı okuyup okuyamayacaklarını soruyorlar?" ve bu soruya karşılık Traugutt'un onayını Radowiecki yüksek sesle "*İzin verilmiştir*" diyerek bildirmiştir.[1014] Genç komutan Jagmin, atının üzerinde sessizce duruyor ve aydınlanan ortamda güçlü bir sesle orduya emir verdi : "İleri, marş!".[1015] Bunun üzerine örgüt askerleri yavaşça, birbirleriyle uyum içinde, nizami bir biçimde ilerlerken ulusal marşı söylemeye başlamışlardı. Oldukça fazla insan ile dolu çiftliğin bahçesi cesur kalplerin atışlarıyla ve güçlü bir ses uğultuyla doldu: "*Tanrı bizi koru!".[1016]*

Wladysław Orszak'ın kontrolü altındaki posta birliği, dünya ile örgüt üyelerini birbirine bağlayarak oldukça fayda gösteriyordu. Geçmişte daha iyi bir hayata bir karşı beyhude bir arzu duyan Orszak, bütün gençliğini heba etmiştir. Şimdi ise bütün benliğiyle hayata atıldı ve bir avuç yardımcısıyla kendisi her yerde, her şeyden haberdar, uyarıyor, tavsiye veriyor, ormanların derinliklerinde neler olup bittiğinin haberini dünyaya veriyordu. Böylece kampın (örgütün) kendi içindeki hayatlarından memnun olduğu, belli bir endişeye kapılmalarının yersiz olduğu görülüyordu.[1017]

Savaş sırasında kan gövdeyi götürürken Tanrı'nın varlığını sorgulamışlardır. En azından her zaman yâd ettikleri ve cennette olduğu düşünülen atalarının ruhlarının, içinde bulundukları zor duruma bir yol göstermeleri beklentisi içinde kalmışlardır. O kadar yoğun bir mücadele içerisinde, tabiatta beliren değişimlere dahi göz atmanın mümkün olmadığı gibi insani arzuları düşünemeyecek kadar sıkışık bir zaman düzlemi içinde oldukları ifade edilmiştir. Olayın vahşetine karşın Orszak liderliğinde kurulan posta teşkilatı, o kadar iyi çalışmıştır ki ne Tanrı'nın ne de cennetteki atalarının o ilahi yardımını

[1014] Orzeszkowa, 1910, s. 43.
[1015] Orzeszkowa, 1910, s. 44.
[1016] Orzeszkowa, 1910, s. 44.
[1017] Orzeszkowa, 1910, s. 45-46.

beklemek gibi bir olasılığa kapıları kapatmışlardır. Teknolojinin işlevsel kullanılması ve örgüt içindeki birimlerin sorumluluklarının bilincinde olması, aynı zamanda birbirlerinden haberdar kolektif (kitlesel/örgütlü) eylem gibi önemli unsurların farkındalığıyla, toplumların karşılaştıkları zorlukların bir dayanışma içinde aşılabileceğine işaret etmektedir. Bu zor koşullar içerisinde birtakım gelişimleri görmek bile örgüt üyelerine önemli ölçüde motivasyon sağlamıştır. Bilimsel çalışmaların bir ürünü olarak beliren telgraf gibi iletişim araçlarının, anlatıldığı biçimiyle toplumun birliğini sağlaması bilimciliğin (scjentyzm) önemini göstermektedir.

Asırlık ağaçlarla çevrilmiş uzak bir arazide yetenekleri zayıf olsa da bilinçli bir askere dönüşmesi beklenen gönüllülerin aralıksız askeri talimleri gerçekleşiyordu. Gönüllülerin bu çabası komutanın nezdinde büyük bir saygı uyandırmıştır. Posta teşkilatının gerek ayaklanmaya katılan insanlar gerekse de yurtdışından gelişmeleri takip eden insanlar arasında sağladığı haberleşme ağı geniş kitleler üzerinde güven meydana getirmiştir. Oluşan bu güvenle gönüllüler kitle halinde yoğun bir eğitimden geçip asker olarak ulusal mücadelelerine katkı sağlamayı ümit etmişlerdir. Ancak söz konusu güven zincirinin kırılmaması için burada kesin ceza hükümleri uygulanmıştır. Komutanın emriyle genç olsun, yetişkin olsun herhangi birisi emirlere itaat etmediği gerekçesiyle kurşuna dizilebilirdi. Her bir insanın kendi sorumluluğunu sekteye uğratmaması ilkesi temelinde bu askeri kışlaya manastır hayatı gibi her saat bir adanmışlık ile mahkûmluk mutlak bir realiteydi. Burada zengin ya da fakir oluşuna, çok genç ya da çok yaşlı oluşuna bakılmaksızın en uç noktası idam olan cezalar üzerine kurulu bir düzen hâkim olmuştur.[1018]

[1018] Orzeszkowa, 1910, s. 46.

"Tehlikeli ve kanlı işlere, mutlak emirle geçirilen günlere bu insanlar alışkın değildi. Bu durum, tüylerini diken diken eden korkuya neden olmuştur. Bu nedenle susuyorlar, bazen de sadece "*Evet*, b*öyle yapmak lazım*" diyorlardı… En azından hemen hepsi, ormanın derinliklerinde düşmanlarının hemen yanında beklediklerini ve herkesin kendi omuzlarında taşıdıkları şeyin ne kadar tehlikeli olduğunu da biliyordu.

…

Bundan başka üzüntüye, ağlamaya, homurdanmaya dahi zaman yoktu.

Saraylarda, çiftliklerde, bahçelerde hınca hınç uğraş, esmer ekmek pişiriliyordu, peynir üretiliyor, uzun ömürlü öteberi hazırlanıyor, farklı ölçülerde giysiler dikiliyordu"[1019]

Örgüt üyeleri, günlük hayatlarının dışında bir düzenle karşı karşıya olmaları nedeniyle bir tedirginlik ve korku içerisinde bulunmuşlardır. İdama kadar varan bir ceza yapısı içinde olduklarından verilen her emre boyun eğme halinde olmuşlardır. Örgütlü bir eylem planı çerçevesinde herhangi birisinin romantik kahramanlık girişiminin önüne geçilmesi gerektiğinin farkındalardı. Örgüt üyeleri, içinde bulundukları bu baskıcı durumu yadırgasalar da kendilerine serbest hareket etme gibi olanak sağlanması halinde bütünlüklerinin çözüleceğinin ve bu durumun en az bir düşman kadar tehlikeli olduklarının bilincinde olmuşlardır. Örgüt üyeleri, organik bir yapı içinde her adımda gelişim ve güçlenmeyi elde edeceklerinin farkındalığıyla birbirlerine güven duygusuyla bağlı kalmışlardır. Diğer bir taraftan ormanın derinliklerinde kendilerini kamufle etseler de düşmanla, yani ölümle burun buruna olduklarını bilmek, ister istemez onları yüklenen emirlerin mutlaklığına zihnen hazırlamıştır.

[1019] Orzeszkowa, 1910, s. 46-47.

Aynı zamanda bahsedilen örgüt üyelerinin, ayaklanmaya (kolektif eyleme) dair ihtiyaçları karşılamak için hummalı bir çalışma içerisinde oldukları da ifade edilmiştir. Bütün üyeler kimisi ekmek, peynir vb. hazırlarken, kimisi ise elbise dikimi ile meşgul olarak bir iş bölüşümü içerisinde olmuşlardır. Ulusal bağımsızlık yolunda planlanan ayaklanmanın sonucunu öngören "*Ya kazanmak gerek ya da ölmek, başka bir yol yoktu*"[1020] ifadesi bile ayaklanmacıların şimdiden yaşam ile ölüm arasında sıkışmışlığını ifade etmektedir. Karşılaşılan böylesi şartlar çerçevesinde, kendi kaderlerini kendilerinin belirleyebildiklerini ifade eden ortak bir fikir içinde olabildikleri anlaşılmaktadır. Bu sebeple ayaklanma sürecindeki herhangi bir aksaklık, mücadelenin en başında başarısızlığa uğraması ve düşmanın vereceği idam cezası ile karşılaşılması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla iş bölüşümünde bir aksaklık yaşanmaması için kamp içindeki ağır cezaların varlığı ve nefes aldırmayacak ölçüdeki çalışma zorunlulukları makul görülebilir.

> "Bazen Orszak veya onun emri altındaki komutanların "Henüz değil! Casuslar etrafta! Ordu (Ruslar) geliyor! Oradan değil! Buradan! Buradan daha güvenli!" gibi emirleriyle ve işaretleriyle her şey olduğu yerde duruyor, emre amade bekliyor. Gecikmeler artık huzursuzluk veriyor, bu gecikmeler aslında uzun sürmüyordu. Her zaman başka bir yöntem bulunuyordu. O olmasa da bir başka yöntemle ilerleme oluyordu. Bazen uzak çevre yollarından, henüz bilinmeyen bölgelerden, çayırların kenarından, göletlerin kıyılarından, insandan yoksun dağların ormanlarının ileri uçlarından, çiftlikten çiftliğe ama her zaman ileri…
>
> ….
>
> Ancak kısa zaman içinde çalılıkların ardında, pusuda, ormanın labirentvari yollarında konumlanan orduyla (Ruslarla) savaşmak için birkaç savaş yöntemi

[1020] Orzeszkowa, 1910, s. 4.

düşündüler, araştırdılar ki kendilerine has etkili ve yıldırıcı bir savaş yöntemi olmalıydı.

Kendilerini esaretten koruyan ya da dağlarının ve tepelerinin ötesine üzerlerindeki esareti atan pek çok ülke gibi. Kayalıklardan oluşan tepeler, dağlarla bizi çevreleyen perdemiz olmasa bile halkın kadim yeşil yuvası[1021] tek kalkanımızdır. Bu yuvadan halkımız kendisine bir kale yaptı. Daha ziyade kendi birliklerinden oluşan birbirine bağlı duvarlarıyla çevrili pek çok kale.

Bu birliklerin daha küçük bölüklere (manga) bölünmesi lazım. Bölükler halinde kendine has bir hafifliği ve kolaylığı var ki bir yerden bir yere daha rahat hareket edebilir. Avlanmak üzereyken kaçışan kuş sürüsü misali kitle halinde bir yere hızlıca erişebilir ve bir yerde bir araya gelebilir…

Bu bölükler (mangalar) tabiatı itibariyle küçük olmalı ve sayıca oldukça çok olmalı. Bu mangaların sayısı o kadar çok olmalı ki devasa ve disiplinli bir nizami orduya karşı baş edebilmesi için sayıca yetkin ve etkili olabilmeli. Ağustos ayında gökyüzünde nasıl yıldızlar çokça var, bu mangaların da ülkenin o geniş ovalarında yoğun bir biçimde çokça bulunmaları gerekir. Köylülerin kapalı evleri bu mangaların sayısının az olmasına, etki alanının faydasız olmasına neden oldu, maalesef!!!"[1022]

Örgüt üyelerinin her an düşmanla karşı karşıya gelme tehlikesi, komutan Orszak ve diğer komutanların emirlerini harfi harfine yerine getirmelerine neden olmuştur. Birliğin böylesi disiplin içinde bulunması komutanların sakin ve planlı bir biçimde alternatif yöntemler ve yollar bulmasını da kolaylaştırmıştır. Daha önce yerli halk tarafından bilinmeyen yollar ve bölgeler üzerinden birliklerin ilerlemesinin sağlanması buna örnek olması açısından önemlidir. Daha önce bilinmeyen bölgelerin ilk defa keşfedilip askeri

[1021] Yazar burada "gniazdo: kuş yuvası" ifadesini kullanmıştır

[1022] Orzeszkowa, 1910, s. 49 ve 51.

başarıya yönelik istifade edilmesi bir başka açıdan coğrafi determinizme de örnek oluşturmaktadır. İster Polonya'yı parçalayan güçlerin ister Polonyalı ayaklanmacıların birbirlerine üstünlük kuracağı şekilde coğrafi analizle kendilerine göre strateji belirlemeleri ve alternatif yollar bulmaları coğrafi determinizmin getirdiği bir olgudur.

Rus ordusunun Polonyalıların muhtemel hareket alanlarını çevrelediğini üstü örtülü bir biçimde ifade eden yazar Orzeszkowa'nın, halkın yuvası olarak yerleşim yerlerini kalkan metaforuyla işaret etmesi dikkatimizi çekmektedir. Orzeszkowa, bu yerleşim yerlerindeki halkın birbirine vereceği desteğin dağ ve tepelerden daha kıymetli kaleler olduğunu ifade etmiştir. Bu yerli halklardan oluşan birliklerin (mangaların), bütünlükten kopmamak şartıyla daha hızlı ve etkin hareket edebilecekleri şekilde küçük bölükler oluşturmalarıyla düşmanı alt edebileceklerini belirtmiştir. Yazarın gözünden; kuş sürüsü gibi bütünlük içinde hareket edebilecek küçük bölüklerin (manga), düşmana karşı etkili olabileceğine dair taktiksel düşünce ortaya atılmıştır. İşte bu coğrafi determinizm temelinde Orzeszkowa'nın, ayaklanmacıların geniş arazilere (ovalara) hakimiyet kurabilmelerine dair düşüncelerinin bölge coğrafyasını gözlemlemesinden kaynaklandığını ifade etmek mümkündür. Ancak kırsal halkın kapılarını kapatmış olması, böylesi taktiksel düşüncelerin hayata geçmesine engel olmuştur.

Bu dönemlerde herkesin dilinde "Leliwa"[1023] adındaki subay hakkında dönen öyküler vardır. Leliwa'nın kendisinden önce ünü ve askeri öyküleri bir efsane olarak

[1023] Artur Gołuchowski (1808-1893), Olszyn'da vazifelendirilen ordunun komutanı olarak Ocak Ayaklanmasında yer almıştır. Avusturya işgali altındaki topraklarda piyade birliği organize etmekle beraber Batı Galiçya Komitesi'nin (Komitet Galicji Wschodniej) de bir üyesi olarak görev almıştır. Rusya işgali altındaki topraklarda mücadele etmek üzere kendisinin etkisinin büyük olduğu bir birlik meydana getirmiştir. Ocak Ayaklanmasından sonra Avusturya işgali altındaki bölgeye kaçmıştır. Ocak Ayaklanması sırasında „Beyazlar" kampı tarafında bulunmuştur. Ocak Ayaklanmasından sonra siyasi hayatına devam etmiştir. 1878 yılında Avusturya-Macaristan Meclisine seçilmiştir. Diğer ülkelerin ayaklanmacılarının danıştığı bir figürdü.

geliyordu. Ayaklanmacıların kendi aralarında kısık sesle "*Bu iki komutan* (Orszak ve Leliwa)*, bu iki birlik bir araya geldiğinde*…"[1024] söylemlerinin ardında ulusal ve düzenli bir ordunun meydana gelebileceği inancı vardı. Kimsenin birbirine açıkça itiraf etmediği böylesi hayallerin gerçekleşmesi nerdeyse imkânsızdı. Yine de hayallere kapılan ayaklanmacılara göre birleşmenin gerçekleşmesi durumunda başarıların ardı sıra geleceğine ve mutlak başarıların ötesinde yıldırımla aydınlanan gökyüzü gibi halkın zihninin berraklaşacağına ve böyle bir etkiye kapılan insanların gireceği coşkunlukla herkesin savaşa katkı sağlayacağına; hatta kırsal halkın kapıları onlara açacağına dair düşünceler hâkimdir.

> "Nizami ordunun (*Rusların*) sayısız askeri Polonya bölüğüne karşı birlik olmuştur. (*Böyle olmak zorundaydı*) Çünkü bu Polonya birliğinin etkisi büyüktü. Polonya birliğinin sayısı ve kaynakları (insan rezervi) hakkında yanıltıcı tahminlere dayandıkları için bu birliğin dayanıklılığı ve sürekliliği (Rus askerleri arasında) şaşkınlık yaratmıştır: onlar tarafından kazanılan askeri başarılar (Ruslar tarafından) aşağılanıyor, öfke uyandırıyor ve düşmanı (Rusları) ateşliyordu. Buna bir son vermek gerekiyordu. Leliwa'nın alayı orman ve bataklık boyunca, yavaş ve gizli, tamamen gizlilik içinde, hiç kimsenin onun amacını bilemeyeceği şekilde…(Bu birlik için) Ormanın derinlikleri, insandan yoksun geniş arazileri ve yolları kılavuz kuşlar tarafından belirlenmişti…"[1025]

Yazar Orzeszkowa'nın ifade etmek istediği kadarıyla; Polonya ordusu ve taktiksel hareketleri bir ümidi ve inancı doğurmuştur. Ayaklanmacılardan meydana gelen Polonya ordusu, oluşan inanç doğrultusunda yüklenen anlam neticesinde "ülküsel değer" ile özdeşleşmektedir. Buna ek olarak (varlığı bilinen ama henüz rastlanılmayan) Leliwa'nın

[1024] Orzeszkowa, 1910, s. 52.

[1025] Orzeszkowa, 1910, s. 53.

komutası altındaki birliğin, Orszak'ın birliğiyle birleşmesi sonucu doğacak ulusal ordunun -hayallerle sınırlı olsa da - sağlayacağı olası etki ve başarılarına yönelik hayallerin kurulması doğrultusunda oluşan anlam yükleme -duyu üstüne karşılık gelen- "ülküsel bakışın" yoğun olduğunu göstermektedir.[1026] Bir Polonya ordusunun şimdiye kadar gösterdiği etki esasında; her iki ordunun birleşmesiyle doğacak ulusal orduya dair rasyonel çözümlemeler, öykümüzün "düşüncül (idealistic) değer"[1027] temelinde hem varoluşsal hem de manevi bağlamlarıyla "realist nitelikleri" yoğun bir biçimde taşıdığını göstermektedir.

Alıntıda görüldüğü gibi Rusların da Polonyalı ayaklanmacılar arasında hâkim "duyumcul ve ülküsel değerlerin" farkındalığı belirgindir. Realitede Polonya birliğinin etkinliğine ve başka bir birlik (Leliwa'nın alayı) ile olası birleşimine ket vurmak, birleşseler bile bahsedilen coşkunluğun önünü almak için Rus komutanların bilinçli hareket ettikleri de anlaşılmaktadır. Zira Rusların, Polonyalı ayaklanmacıların elde ettiği başarılara öfkelenmeleri ve hırslanmaları, ama Polonyalıların bu askeri başarılarının aslında sıradan, hatta önemsiz olduğuna dair kendilerini telkin etmeleri, bu Rus askerlerinin mücadeleden kaçınmadan cesur bir biçimde hareket etmelerinde önemli motivasyondur. Yine de Orzeszkowa'nın kendi gözlemini yansıttığı kadarıyla Rus ordusunun gerek Orszak komutasındaki birliğin gerekse Leliwa komutası altındaki birliğin mevcudiyeti ve imkânları hakkındaki bilgi noksanlığı, Rus askerlerinin gözünde Polonya birliklerinin olağandan daha büyük ve güçlü göründüğünü anlıyoruz. Leliwa'nın birliğinin ormanın derinliklerinde, kimsenin bilmediği yerlerde teyakkuz halinde olması

[1026] [1026] "Duyumcul (sensate)", "ülküsel (ideational)" ve "düşüncül (idealistic)" hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Capra, 1992, s. 27-28.

[1027] Düşüncül (idealistic) değer, duyumcul ve ülküsel değerler kavramlarının bir bütünüdür.

bu bakımdan önemlidir. Gerçekte Polonyalılara somut bir galibiyet getirmemiş olsa da bu görüngünün, Rusların taktiksel stratejilerinin dar kapsamlı olmasını sağladığı açıktır.

Sonuç itibariyle Ruslar, Polonyalıların oluşturduğu bu görüngüye kapıldıkları için "duyumcul yanılsama" içerisindelerdir. Çünkü Polonyalı ayaklanmacılardan oluşan ordu/birliğin varlığı bilinen bir gerçeklik (realite) ve verilere dayanarak bu gerçekliğin reelde ne kadar etki edeceğine dair tahminlerin bilimsel dayanağı olan gözlem olduğunu belirtebiliriz. Öyküdeki bulgulara odaklandığımızda Polonyalıların, kimselerin bilmedikleri alanlarda kamufle olmaları, savaşa yönelik eğitim içinde olmaları ve özellikle Orszak komutasındaki birliğinin haberleşme araçlarını başarıyla kullanmasının getirdiği askeri yetiler Rusların onlar hakkında doğru verilere erişmesini engellemiştir. Buna ek olarak Polonyalıların bazı başarılar elde etmelerinin oluşturduğu şaşkınlık, doğal olarak düşmanın gözünde Polonya ordusunun daha büyük ve güçlü olduğuna dair mitsel düşüncelere yol açmıştır. Bu bağlamda Rusların algılarında oluşan mitsel tasavvurlar, bu gerçekliğe (Polonya ordusu) karşı olağanın dışında bir strateji uygulamalarına ve meydana gelen durum itibariyle de Rusların "duyumcul yanılsama" içinde olduklarına kanaat getirmemize neden olmaktadır.

> "… Orszak ve komutanları kendilerince çalışıyorlardı. Sadece (Rus) ordunun ormanların içerisinden hangi gün geçeceğinden haberleri yoktu.
>
> Bugüne kadar kamp içerisinde her şey hazırlandı; selefleri için de organizasyon (askeri tertip) bir çeki düzen içine girmeliydi.
>
> Yaralıların sayıca fazla olması, aynı zamanda ordunun bozguna uğratılması halinde ama kısa ama uzun korunma/sığınmaya muhtaç olacak bu insanların anlamı büyüktü.

> Belli bir gönüllü rezervi, savaş sırasında yakın civarlarda ve çok da uzak sayılmayacak yerlerde bir araya getirme gerekliliği belirdi."[1028]

Orszak liderliğinde Polonyalı ayaklanmacılar, iş bölüşümü halinde ulusal bir ordu gibi tertiplendiğini gözlemliyoruz. Bu iş bölüşümüyle oluşan yapının (ordunun), organizmanın belli bir fonksiyonu ifa etmesi gibi her daim bir hareket halinde olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu hareketin devamlılığını ve gelişimini sağlamak için geleceğe yönelik plan ve programlarını oluşturma gerekliliği de belirmiştir. Bu bakımdan yaralananlar ve bozguna uğrayan askerlerin rehabilitasyonunu temin etmek için olası planlar tasarlanmıştır. Yani bir organizmanın, fonksiyonunu yitiren hücrenin yerine yenisini üretmesi gibi işlevsiz kalan askerlerin, rehabilite sürecinden sonra ordunun görev ve sorumluluklarının devam ettirilmesinde katkıları amaçlanmıştır. Buna ek olarak öyküye konu ordunun görev ve sorumluluklarının aksamaması için coğrafi determinizmin kıstasları dikkate alınarak, gönüllü Polonyalıların katılımını mümkün kılacak şekilde yer ve coğrafya analizi yapıldığına dair bulgulara ulaşabiliyoruz.

Öykünün ilerleyen kısmında, kadınların elleriyle hazırlanarak üst üste istiflenen örtü, bandaj, elbise, mutfak araç gereçleri ve öteberi gibi hazırlıkları büyük ölçüde tamamladıkları ifade edilmiştir. Ayaklanmacıların bulunduğu kamptan gelen bir doktor ile kampta ne eksik olduğuna veya ne olması gerektiğine dair görüş alışverişi yapılırken; asıl önemli olanın kamptan birisinin ölümü ya da tutuklanması gibi bir durumda, yerini kimin alacağına dair bir rezerv hesaplamasının şart olduğu kanısı öncelik haline gelmiştir.[1029] Az önce bahsedilen "organizmin" sürekliliğinin esası dahiline girse de olasılıkların baştan öngörülüp buna göre bir plan ve programın ortaya konulması da "bilimciliğin" esas olduğunu vurgulamaktadır.

[1028] Orzeszkowa, 1910, s. 54.

[1029] Orzeszkowa, 1910, s. 55-56.

Yerleşim yerlerinin olduğu sokaklarda askerlerden (Ruslardan) kaynaklanan bir hareketin olduğu ve insanların korkularından dışarı çıkamadıkları tasvir edilmiştir. Aynı zamanda insanların yüz ifadelerinden ve kadınlar ile küçük çocukların bağrışmalarından yakında daha büyük bir olayın gerçekleşeceği sezinlenmiştir. O gün de komutan Orszak, Rus askerlerinin ormanın içlerine geleceklerine dair "Yarın" sözcüğünü zikrederken herkesin aklında gerçekten Rusların, ayaklanmacıların konuşlandıkları yerlere çok yaklaştıkları ve savaşa hazır olduklarına dair farkındalık doğdu. Bununla beraber Rusların diplerine kadar gelmeleri bir tarafa, ertesi gün için diğer Rus askerlerinin de bir o kadar yaklaşacaklarını da düşünmeye başlamışlardı.[1030] Bunun üzerine Orszak ve Roniecki aralarında yaptıkları müzakerede, ormanın daha da derinliklerine gece yarısı çekilerek Traugutt'un böylesi üstün bir ordu ile savaşmaktan kaçınması gerektiği kanaati belirmişti. Kısa bir zaman sonra Rus orduları baskın yapmıştır.

> "Her iki saldırıdan önce Rus ordusu, köylülerin kapalı kapısını çalıyordu, bu kapalı kapılardan insanları çıkarıyorlardı ve peşlerine katmışlardı. Sessiz Sfenks[1031] tembel ve umarsız bir biçimde binlerce insandan oluşan kitleyi peşinden sürüklüyordu,[1032]
>
> Neticede Rus ordusu, toprak yolu kimsesizleştirdi ve artık bu yolda sarı partiküller halinde civar ağaçların üzerine düşen toz birikintisinden başka bir şey yoktu.
>
> Pencerelerden geri durduk ve birbirimize yakın oturuyorduk. Hiç kimse bir şey konuşmuyordu ve kimse etrafına bakınmıyordu. Zihinlerdeki düşünceler dile gelmiyor, kalplerimiz de buz tutmuştu.
>
> ……

[1030] Orzeszkowa, 1910, s. 57.

[1031] Rus komutanını Sfenks olarak tanımlıyor.

[1032] Orzeszkowa, 1910, s.61.

Bu zamana kadar ne kadar zaman geçti, tam olarak söylemesi zor. Çok da uzak olmasa da evin arkasında nasıl oldu da böyle belirdiler. Bir anda çok şiddetli bir ses duyuldu ve hepimiz bir anda ayağa kalktık, aramızdan birisi bağırarak "Ateş ediyorlar!"

Hemen ardından aramızda (şaşkınlık içinde) basit sorularla gelen kargaşa:

- Şimdi mi! Bu kadar çabuk mu? Nasıl yani? Ne kadar yakın? Ormanın içindeler mi… kanalın kıyısını vuruyorlar.

…..

Ormanın karanlık, yerinden kıpırdamaz ve sessiz duvarlarında[1033] gök gürültüsü duyuldu ve şimşek çaktı, sonrasında da bu duvar tekrar karanlığa, yerinden kıpırdamaz ve sessiz bir hale büründü.

Büyülü malikanede korkunç öyküler türemeye başladı. Aramızdan birisi boğuk bir sesle:

- Ormanın kıyılarına birliği götürdü.

- "kanaldan geçen geçitleri savunuyor…" diye bir başkası ekledi.

- Hayır, hayır! Bunu bilmiyormuş gibi yapamaz, biliyor ne olduğunu. Askerliği ruhunda yaşıyor!....

Birliğin (Ayaklanmacıların) sözcüsü Orszak ve Roniecki'ye ve diğer yaşlılara:

- Savaşa girdiğini ilan edecek…

Beklenmedik bir biçimde bu devasa ordu, sakin ve sessizdi. Yavaş yavaş ağır bir şey gibi hareket ettiler… hiçbir manga bile kenetlenmiş bütünlükten kopmadı, bu çelik gibi kenetlenmiş düzen içerisinde hiçbir şüphe de doğmadı. Uzaktan sayısız ve kara

[1033] Orman içinde bulunan çiftliğin/malikanenin duvarları, ormanla bütünleşen bir nesne gibi tezahür ediliyor.

birlikler, aynı anda pek çok noktada su bulundurdular ve bu suyla kıyı kenarındaki çayırlarda oluşan izlerini sildiler/belirsizleştirdiler.

….

Burada ve orada, çayırlara ve suya bir şey düştü. Bu uzaktan küçük ve siyah görünen alev toplarından yangının çıkması bekleniyordu. Artık yanında arabacısının dahi olmadığı köylülerin arabasında muhafaza edilip getirilmişti.

Sfenksler (Rus askerleri) ormanın kıyılarından yayılan gök gürültüsünün sesi üzerine büyük bir zaiyat neden olacak şekilde kitle halinde dağılmaya başladılar…."[1034]

Rus askerlerinin er ya da geç gelecek olmaları, Polonyalılar tarafından en baştan bilinen bir gerçekliktir. Düşmanın güçlü ve planlı hareket edeceği bilinciyle önceki sayfalarda ifade edildiği gibi karşı plan oluşturulması gerektiği fikri benimsenmiştir. Buna göre kadın ve erkekler bir bütünlük içinde hazırlıklarını gerçekleştirmişlerdir. Neticede 1863 Ocak Ayaklanması, önceden gerçekleşen ayaklanmalar gibi anlık bir coşku üzerine inşa edilen kolektif bir hareket değildir. Bu bakımdan "bilimcilik" başta olmak üzere pozitivizm çatısı altındaki birçok ilkenin öyküde yer aldığını görmekteyiz. Akıl ve bilim ile yürütülen bu hazırlıklara karşın, güçlü Rus ordusunu karşılarında gören birçok Polonyalı lider saldırı karşısında ne yapacaklarını bilememiştir. O zamana kadar anlık tepki ile ulusal mücadele vermeye alışmış liderler, düşman ordunun devasa büyüklüğüne aldandıkları için kendilerine ve komutanlarına güvenememiştir. Bu sebeple Traugut'un ordusuyla beraber ormanın daha da derinliklerine kaçması gerektiğini savunmuşlardır.

Rus ordusunun beklendiği gibi civar yerleşim yerini basarak kırsal halkı evlerinden zorla çıkarıp peşi sıra götürmesi en kısa zamanda savaşın başlayacağının bir

[1034] Orzeszkowa, 1910, s. 61-64.

işareti durumundadır. Diğer bir açıdan öyküde bahsedilmemiş olsa da Rusların, ormanın derinliklerinde kamp kuran ayaklanmacıların dayanağı (daha çok motivasyon) konumundaki halkı yerinden ederek ayaklanmacıları bu dayanaktan mahrum bırakarak ümitsizliğe sürüklemek istedikleri anlaşılmaktadır. Bunun yanında hızlı hareket ederek kampı ve karargâhı kuşatmaları ve kendinden emin, aynı zamanda birbirlerine olan güvenle seri ilerlemeleri gibi olgulardan Rus ordusunun da bilimsel ölçütleri, coğrafi determinizmi ve üstü örtülü ifadelerle "organizm" ilkelerini dikkate aldıklarını göstermektedir.

Polonyalıların bu zaman kadar Rus ordusuna karşı gerçekleştirdikleri eylem ve program Rusların baskın yaptığı zaman işe yaramıştır. Polonyalıların, Rus ordusunun üzerine attığı alev topları ordunun çözülmesine neden olmuştur. Kendilerine güven duyan Polonyalılar "*Ne bizim ne birimizin ne de dostlarımızın etrafında dolanmayın; ordunuz bizi kuşatamaz. Biz, hepimiz biriz!*"[1035] sözleriyle kader birliği içinde olduklarını ve her zaman bir dayanışma halinde olduklarını ifade etmişlerdir. Belirgin bir ortaklık yapısı içinde mücadele verdiklerinden ulus kavramının ayaklanmacılar arasında daha belirginleşmeye başladığını iddia edebiliriz. Çünkü daha önce tecrübe edilen bireysel eylemlerin getirdiği felaketin aksine; kolektif hareketin getirdiği başarı, yakında sadece kendilerinin hâkim olduğu bir ortamın meydana geleceği inancını doğurmuştur. Meydana gelen inanç doğrultusunda yine kolektif eylem veya usla her daim gelişebileceklerini ve rakip ya da düşman ile mücadelede sonraki başarıların geleceğini tahayyül edebilmişlerdir.

Polonyalı ayaklanmacıların yukarıda ifade ettikleri "dostlar" sözcüğü ise Polonyalıların diğer toplumlarla iş birliği içinde olduklarına, aynı zamanda sosyolojik,

[1035] Orzeszkowa, 1910, s. 64.

ekonomik ve askeri gerekçelerle diğer toplumların Polonyalılar için dayanak olduklarına işaret etmektedir. Bu bağlamda az önce bahsettiğimiz "toplumsal gelişimin" sağlanması için ulusun rahat, tehditten uzak ve güvenli sınırlarla çevrelenmesi gerekmektedir. Ancak güven ortamında diğer dostlarla bir beraberlik sağlanabilir. Özelden genele giden bir yapı içinde bireyin gelişimi, bireyin gelişiminin ait olduğu topluma yansıması ve bu yansımanın da diğer toplumlara sirayet etmesi pozitivist felsefenin öngördüğü bir durumdur. Bahsedilen felsefeyi cisimlendirmek için "filantropi" önemli bir yer tutmaktadır. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra belki de daha önemlisi toplumun gelişiminin devamlılığını esas alan "filantropi" kavramı çerçevesine girmese de tehlike durumunda kalan dostlara yardım, "filantropi'yi" hayata geçirmek için önemli bir alt yapıya karşılık gelmektedir. Bu durum bile olayların ve olguların iç içe geçmiş bir devinimini ifade etmesi bakımından pozitivist felsefenin "organik gelişim" tutarlılığı içinde olduğunu göstermektedir.

" - Yüce İsa, güneşin hatırı için bizi affet! Yüce Tanrım, atalarımızın ruhları….

Birkaç kadın sesinin arasından Orzak'ın o ciddi sesi yükselmiş

- Merhametini bizden esirgeme Tanrım!,

Ormanda ateş sesleri hala devam ediyor."[1036]

Savaşın ilerleyen safhaları artık Polonyalılar için çok da iç açıcı olmamıştır. Ruslar ağırlığını vererek gün boyu ormanı aralıksız bombalamıştır. Tanrı'dan bir yardım beklenemeyeceği ve dolayısıyla kendi işlerini kendileri göremeye karar veren ayaklanmacılar, kadınlar başta olmak üzere artık Tanrı'ya dua etmeye başlamıştır. Bir avuç komutan ancak mağrur duruş göstermiş olsa da yoğun ateş karşısında kimse

[1036] Orzeszkowa, 1910, s. 67.

dayanamamıştır. Akşam karanlık bastığında insanlar kendilerini kanala atıp kaçmaya başlamıştır.

Eliza Orzeszkowa, liderlerin dönemin pozitivist düşüncelerini hayata geçirerek bir ayaklanma gerçekleştirildiğini anlatmıştır. Aynı zamanda Orzeszkowa'nın, bu ayaklanmaya yakından tanık olduğunu öykünün satır aralarından anlayabiliyoruz. Görüldüğü üzere öyküde, kadınların ayaklanmaya dahi katkı sunabileceğini göstererek toplumsal hayatta daha fazla rol üstlenebileceklerine dair mesajlar vermiştir. Bu bağlamda demokratik, eşitlikçi ve gelişime açık olması beklenen Polonya'da kadınların özgür eylemlerine (emancypacja) anlayış gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yine "idama ve çocuğa karşı yaklaşım" örneklerinde görüldüğü gibi kadınların vicdanıyla karşı karşıya kaldıkları durumu sorgulamaları "düşüncül değerlerin" adalet ve eşitlik için ne kadar önemli bir örnek durumunda olduğu gösterilmektedir. Ayrıca yine ayaklanmacılardan başka, toplumun ihtiyaçlarını karşılamada üstlendikleri görev "filantropiye" işaret etmektedir. Bununla birlikte kadınların kolektif eylemlerinin altı çizilerek, toplumsal faydaya katkı sağlayabilecekleri düşüncesi ile "utulitarizm" felsefesine değinilmiştir.

Öyküde tecrübelerin ve bunlardan gelen bilgi birikimine verilen önem sık sık ifade edilmiştir. Ayaklanma kararının alındığı davetin sahibi ile gençler arasında yaşanan diyalogda kuşaklar arasındaki farklılık buna gösterilebilecek en belirgin örnektir. Bu vesileyle liderin de tecrübe sahibi ve akılcı olması gerektiğine mesajlar verilmiştir. Bu bilgi birikimi çerçevesinde geçmişte bireysel karar ve inisiyatiflerin getirdiği kötü sonuçlar göz önüne alınarak organizasyonun diğer katılımcılarına da söz hakkının tanındığı açıktır. Bu durum, eşitliği ve adaleti ilke edinen demokratik anlayışa karşılık gelmektedir. İlginç bir biçimde ulusal kurtuluş gibi önemli bir konuda mülkiyet hakkında da söz hakkı tanınmıştır. Pozitivist felsefe ile uyumlu ilkeleri olan liberal bakış açısına

göre; sahip olunan mülkün maddi ve manevi olarak bireyin gelişiminin nesnel bir yansıması olduğu ve bu mülkiyetin elinden gitmesi sonucu kaderinin nasıl şekilleneceğine dair riski göze alabilip alamayacağına dair sorgulamaların aslında mülkiyet hakkına saygıya işaret ettiğini görmekteyiz.

Casusluk yapan Ortodoks Rahip örneğinde belirgin bir biçimde görüldüğü üzere idamın gerçekleştirilip gerçekleştirilmeyeceğine dair ortak karar alımında yine demokratik katılıma hassasiyet gösterilmiştir. Bu konuda, pozitivizm dairesine giren natüralist felsefenin gerektirdiği biçimde başkasının içinde bulunduğu durumun analiz edilmesiyle kaderini tayin etmekten çekinilmiştir.

Pozitivist anlayış ile uyumlu olarak "halk için" sözü gibi demokrasiye işaret eden düşüncelerin hâkim olmaya başladığı bu dönemde; ayaklanmaya yönelik gençlerin coşkunluk göstermeleri, önceki kuşakların geleneklerine karşı bir nihilist bir yaklaşım sergilemelerinin sonucudur. Aynı zamanda pozitivist felsefenin yeni yeni hakim olduğu bu atmosferde gençlerin merkezde yer alarak, her şeyin etraflarında şekillenmesine dair beklentileri önemli ölçüde "self-determinasyonun" da önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.

Telgraf ve harita gibi bilimsel çalışmaların unsuru olan araçların kullanılması, bilimi materyalist bir bakış açısıyla ele alındığını göstermektedir. Bu unsurlar üzerinden birtakım plan ve programın hazırlanması da bilimciliğe verilen öneme işaret etmektedir. Özellikle telgraf ile uzak bölgelerle iletişim halinde olunabileceği ve böylece ulusal bütünlüğün sağlanması, aynı zamanda diğer ülkelerin insanlarıyla da bir dayanışma içinde olunabileceği vurgulanmak istemiştir. Harita ile coğrafi determinizmin ne kadar önemli olduğu ve coğrafyanın örgütün hareketini ne şekilde biçimlendirdiği konu edinilmiştir.

Ulusal söylemlerle organik bütünlüğü sağlamak için herkesin kendi ölçütüne göre katkı sunabileceği bir sistemin oluşması "eşitlikçi" anlayışı kurumsallaştırdığı gibi organik çalışmanın da öncelendiğinin bilgisi verilmektedir. Bu bağlamda özellikle Beyazlar ve Kızıllar üzerinden "yatay ve dikey toplum" örnekleri dikkate alındığında; alt tabakanın, yani dikey toplumun da katılımıyla ulusun bir organizma gibi bütünlüğünün sağlanabileceği ve iş bölüşümü ile organik oluşumun gerçekleştirilebileceğine dair savlar mevcuttur. Söz konusu dikey toplum dairesine giren farklı inanç ve etnisiteye sahip Polonyalılara yaklaşımda, onların sayılan bu niceliklerinden oluşan görünümüne ve bu görünümlerinin ötesinde onlara duyulan hislerin "düşüncül değerler" bağlamında ele alınmasıyla, bu ötekileştirilmiş halkın toplum içinde rollerinin olabileceğine ve böylece ulusal birlikteliğin sağlanabileceği net bir biçimde örneklendirilmiştir. Özellikle kadınların bu konuda gösterdiği hassasiyet, yabancı/öteki görülen bu yurttaşların "kader birliği" içine çekilebileceği ispatlanmaya çalışılmıştır.

4.3.3. Doğaya Duyulan Merakla Sonlanan Hayat "*Tadeusz*"

Orzeszkowa, öykü derlemelerinden oluşan *W zimowy wieczór- Przy dochodzeniu śledzem* (Kış Akşamı – İpuçlarının Peşinde 1888) başlıklı eseri içindeki öykülerden biri olarak *Tadeusz*'u kaleme almıştır. Ekonomik darboğaz ve uzun yıllar onarılamayan tarımsal zincir, toplum yaşamını daha da zorlaştırdığı gibi bütün ailenin bir şekilde -işçi vb.- ekonomi çarkı içinde geçimini sağlayabilmek için devinim göstermesine neden olmuştur. Bu yoğun hayat koşulları içerisinde ebeveynlerin çocuklarına nasıl ilgi gösterebileceklerine dair tartışmalar gündeme gelmiştir. 1880'li yıllarda Avrupa genelinde sık sık rast geldiğimiz grevlerde de sadece daha iyi bir kazanç değil, aynı zamanda daha iyi çalışma koşullarının da dile getirildiğine dikkatimizi çekmektedir. *Tadeusz* öyküsü de olası toplumsal iyileşmenin sadece sanayi alanıyla sınırlı kalmaması,

aynı zamanda tarımsal alanlardaki çalışma koşullarında da bir karşılığının olması gerektiğini telkin eder gibidir.

Tadesuz öyküsünün odağında, ebeveyninin ilgisine muhtaç daha üç yaşını doldurmamış küçük bir çocuk bulunmaktadır. Tadeusz'un annesin kısa süreli de olsa çiftliğin sebze bahçesinde çalışıyor olması, öykümüzün iletmek istediği mesajı vurgulaması açısından önemlidir. Çünkü anne, şimdiye kadar alakadar olmasıyla oğlu Tadeusz'u yaklaşık üç yaşına getirebilmiştir. Oğlunun yeterince büyüdüğü düşüncesiyle kabul ettiği işin çalışma yoğunluğu, henüz savunmasız ve bilinçsiz oğluna sahip çıkamamasına neden olacaktır. Genel çerçevede öykümüzden görüleceği üzere bu küçük aile, annenin çalışmasından gelecek paraya ihtiyaçları vardır.

Öykümüz, bu küçük çocuğun hayatındaki son gününü tema olarak alsa da Tadeusz adındaki küçük çocuğun, anne ve babasıyla geçirdiği günlük rutinine değinen söylemlere rastlamaktayız. Çünkü öyküye konu olan gün, küçük Tadeusz'un ölümüyle sonuçlanması bakımından diğer rutin geçen günlerden ayrılmaktadır. Bu kadar küçük bir çocuğun sadece bu son günü anlatılarak, her bir küçük çocuğun daima ebeveyninin bakımına ve ilgisine muhtaç olduğu ve bundan yoksun kaldığı bir anda hayatına mal olabilecek tutumlarda bulunabileceği mesajı verilmek istenmiştir. Yazar Orzeszkowa da hayat şartlarından ötürü kadının çalışmasını anlayışla karşılamaktadır, ancak böylesi küçük çocukların ihtiyaçlarının karşılanmasına dair çözümü okuyucuya bırakmıştır.

> "Genç, uzun boylu, güçlü bir köylü kızıydı, yüzü ve elleri kalın ve koyu tenliydi, ama günün o saatinde hâlâ temizdi, çünkü su almaya gitmiş ve kuyunun yanında yıkanmıştı. Yanaklarının kalın ve koyu teninde güçlü kızarıklıklar belirgindi;

düşük alnı, küçük kalkık burnu, kalın dudakları, geniş omuzları ve büyük düz ayakları ile hiç de güzel değildi ama sağlıklı, güçlü yapısıyla neşe saçıyor. ..."[1037]

Hemen her bir öyküde görüldüğü gibi *Tadeusz* öyküsü de yoksul bir ailenin sahip olduğu çevresel görünümün tasviriyle başlamaktadır. Örneğin, Tadeusz'un annesi Chwedora odanın kilden zeminini süpürmesiyle evin derme çatma bir yapıya sahip olduğunu anlıyoruz. Öykümüzde de bu son gün; ineğe verilmesi gereken patates kabuklarını çamurla dolu bir kovaya döküp tezgâhın altına yerleştirmiş ve ailesi için hazırladığı akşam yemeğinin bulunduğu iki büyük tencerenin konulacağı ocağın ağzını, tahta bir kapakla kapatmıştır.[1038] Buradan Chwedora'nın hemen her sabah, işe gitmeden hem kendi ahırlarındaki hayvanlar için hem de ailesinin akşam yemeği için hazırlık yaptığını gözlemliyoruz. Chwedora sabahın erken saatlerinde ev işlerini yaparken, kocası Klemens de çiftlik sarayının yakınında sonbahar ekimi için toprağı çoktan sürmeye başlamıştır.

"… ev işlerini tamamladıktan sonra yerde duran toprak kapların üzerine eğilerek birinden, diğer küçük bir tencereye süt dökerek seslenmeye başladı:

- Tadeusz, Tadeusz!

Bu seslenmenin kime yapıldığını tahmin etmek zordu, çünkü görünüşe göre odada ondan başka kimse yoktu. Ama bu sadece ilk görünümdü. Bir süre sonra, yorganın altında, burada yatak görevi gören geniş bir kanepede, yani hasır şilte ile saman dolgulu yastığı örten büyük bir gri keten parçasında bir canlı hareket etmeye başladı. İlk başta varlığını, yalnızca hareket eden samanların hışırtısı ve yorganın kalın kıvrımlarının kabarıp alçalmasıyla ele verdi.

[1037] Orzeszkowa, Eliza. (1900). *Przy dochodzeniu śledzem- Tadeusz*. Warszawa: A. T. Jezierskiego, s. 143.

[1038] Orzeszkowa, 1900, s. 143.

Sonra vızıldayan sayısız sinekten oluşan siyah bir sürü, kanepenin ve yorganın üzerinde yükseldi. Yorganın bir ucu tamamen açılınca, güneşin aydınlattığı bu dar şeritte iki küçük kara ayak ve iki küçük yuvarlak el çıkmaya başladı. İlk hareketi iki elini darmadağınık saçlarına gömmek olan ve yarı ağlak yarı gülümseyen bir çocuk belirdi:

- Anne!

Onu hemen görmemiş olsaydı, muhtemelen odanın içinde avazı çıktığı kadarıyla ağlardı. Ama annesi, elinde bir tencereyle ona doğru yürüdüğünü görünce yüksek sesle ve neşeyle gülmeye başladı.

- Hadi ver anne! Hadi! Hadi!"[1039]

Yine yoksulluklarını ifade eden tasvirlerle dolu alıntıda, Tadeusz annesinin sabah rutin işlerini bitirmesinden sonra uyandırılmaktadır. Anne Chwadora, işe çıkmadan önce ineğinden elde ettiği sütle oğluna kahvaltı sunmuştur. Bu durum bile yoksulluğun başka bir göstergesidir. Tadeusz'un annesini karşısında görmemesi halinde ağlayacak olması, anneye ne kadar bağımlı olduğunu ifade eden örneklerden birini teşkil etmektedir. Söz konusu bağımlılık, görünüş itibariyle duyu organlarının yardımıyla algılanan değer tanımıdır. Öykünün ilerleyen safhalarında Tadeusz'un ebeveynine, daha çok annesine "duyumcul değer" üzerinden bir bağlılık içinde olduğunu örnekleriyle ele alacağız. Bir anlamda yazar Orzeszkowa, küçük bir çocuğun çevresini ve dünyayı tanımlamasında duyu organlarının ne kadar önemli olduğunu göstermek ister gibidir. Annenin buradaki görevi çocuğu tehlikelerden uzak tutmak gibi bir görevi vardır.

"Güneş ışığına maruz kalan ve sinek sürüsünün üzerinde uçuştuğu kalın yorganın içine gömülerek samanla doldurulmuş bir minderin üzerine oturdu. Saçları keten

[1039] Orzeszkowa, 1900, s. 144.

kadar parlak, ama çok dağınıktı ve dk dikti; turkuaz rengi gibi olan gözleri parlıyordu ve hâlâ uykuya karşı direniyordu. Dudakları tıpkı bir zencininki gibi karaydı. Muhtemelen eğlence için dün yapışkan bir toprakla dudaklarını, çenesini ve burnunun ucunu siyaha boyamıştı. Tesadüfen yanaklara sürmemişti ve bronz, yuvarlak ve dolgun yanaklarının altından şafak gibi pembe bir allık beliriyordu."[1040]

Küçük bir yerleşim yerinde oldukça dar bir çevrede Tadeusz'un kendi başına zaman geçirdiği anlaşılmaktadır. Tabiata ait unsurlarla temas halinde olarak bedeniyle nasıl bir etkileşim içinde olduğunu gözlemlemektedir. Dolayısıyla Tadeusz'un duyu organları aracılığıyla tabiatla olan iletişimini, bir anlamda kendini geliştirme aracı olarak kullandığı düşünülebilir. Çocuklarda genel olarak rastladığımız gibi gözlem isteği, duygularını kontrol edememe, hareketli halleri ve yaratıcı yapısıyla; banyo için Pazar gününü beklemek zorunda olmasına karşın Tadeusz'un bu iletişimden geri kalması beklenemezdi.[1041]

"Şimdi, çenesinin ve burnunun ucu kararmış ve darmadağınık saçlarıyla, yalınayak ve kısa bir elbisesiyle odanın içinde koşuşturuyor, etrafındaki sinek sürüsünü dağıtarak ısrarla süt kaplarını dikkatlice kapatan ve büyük bir somundan küçük bir parça ekmek kesen annesinin önünde koşturuyordu. Annesi ekmeğin bu kısmını elbisesinin arkasında bulunan kesenin içine sokarak:

- Hadi, gidelim (*Belarus Lehçesinde*)
- "Babaya mı?" Diye sordu Tadeusz
- "Bahçeye gidiyoruz" diye cevap verdi, Chwedora

[1040] Orzeszkowa, 1900, s. 144-145.

[1041] Orzeszkowa, 1900, s. 146.

…

> Ama (Chwedora) onu ucu bucağı görünmeyen tarlaya götürürken banyosunu yaptırmayı düşünmemişti. Tadeusz'un banyosu, Pazar sabahı olmak üzere haftada bir olurdu ve o zaman su dolu bir küvet içinde ve kocaman bir fırça yardımıyla çok uğraştırıcı bir şekilde olurdu. Çocuk ile annesinin karşılıklı bağrışmaları olmadan olmazdı. Tabi bazen de babanın müdahalesi olmadan da olmazdı."[1042]

Chwedora, oğlunu hasada giderken hep yanında götürürdü. Evde bırakamazdı. Ne de olsa evinin kapısını kilitlemek zorundaydı ve bir çocuğu oraya hapsetmek imkansızdı. "*Sahipsiz bir köpek gibi yabani otlarının arasında oynaması için çiftliğin avlusuna tek başına gitmesine izin veremediği için üzgündü*".[1043] Chwadora da anne olarak oğlunun neye ihtiyacı olduğunun farkındadır. Bahçede hasat toplarken de çocuğuyla istediği zaman ilgilenemeyeceğinin bilincindedir. Yoksulluk içinde yaşam mücadelesi veren bir yerde işçilerin rahat çalışması için çocuklarıyla ilgilenecek bir kurumun olması beklenemezdi. Babası da kendine göre ağır ve sıkı yoğunluklu bir işte çalışmaktadır.

> "Annesinin eteğine yol boyunca yapışarak, annesinin geniş adımlarına ayak uydurarak, küçük ayaklarını garip bir şekilde sürüyerek yürüdü ve sevinçle çiftlik avlusunda koşuyordu: kanatlarını yüksek sesle çırpan, oyalanarak öten bir horozdu bu; sazla örtülü damların saçaklarında görünen bir şeyi gösteriyordu ve bu kediydi; geniş gagalarını yere doğru eğerek çimenlerin üzerinde ağır ağır yürüyen bir dizi ördeği; saz çöplerinden havalanarak etrafında tekrar tekrar uçuşan bir güvercini; yine etrafında bir hindiyi…gösterdi.

[1042] Orzeszkowa, 1900, s. 146.

[1043] Orzeszkowa, 1900, s. 146.

Herkes evlerinden buraya çalışmak için geliyordu. Ağılın ve ahırın kapıları sıkı sıkıya kapalıydı; baraka, güneşten sararmış direkle yükseliyordu. Bu çiftliğin içinde birisi kalıyordu…. Geçen yılın hasadından kalma yemlerden avuç avuç tavuklara atıyordu.

İşte buraya giderken Chwedora:

- Yüce Tanrım güzel bir hava vermiş bugün!

Tadeusz, aklı başka yerde olduğu için havanın çok güzel olduğuna dair annesinin sözüne tepki vermedi. Bunu sadece içinde hissediyordu. Bütün çocuk bedeniyle tadını çıkarması için annesi zaten ona hayat ve canlılık veriyordu. Böylece annesinin eteğini bırakarak tay gibi zıplamaya ve çimlerde yuvarlanmaya başladı; biraz uzaklaşınca sekmeye başladı ve rüzgardan dört bir yana savrulan gür saçıyla, yüksek bir çığlık ve kahkahayla, mutlulukla ve gözleri güneş gibi parlayarak ona yetişti.[1044]

Tadeusz'un annesine bağımlılığını onunla bir uyum içinde yürüyüşünden dahi anlayabiliyoruz. Bir güven içinde annesinin yanında bahçeye giderken etrafını da gözlemleyerek çevresini ve tabiatı tanımaktadır. Hayvanları izlemesini ve tanımaya çalışmasını, özelliklerini ayırt etmesini bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir. Bulunduğu köyün bu hayvanlarla iç içe yaşadığını ve bunlardan bir fayda sağladığını az çok farkında olmalıydı. Çiftlikte, muhtemelen ahır olarak kullanılan barakada birisinin koruyucu olarak kaldığı ve tavukları beslemesinden fark etmiş olmalıdır. Diğer bir yandan herkesin, annesi gibi (çalışmak için) bu çiftliğe gelmesinden doğayla bütünleşmenin ötesinde bir amaç taşıdığına dair belli belirsiz farkındalığa sahip olmalıdır.

[1044] Orzeszkowa, 1900, s. 146-147.

Ancak Tadeusz'un, büyüklerin yapmaya çalıştığı şeyleri anlamlandırmaktan daha çok kendi merakını gidermeye ve zevk almaya çalıştığı açıktır.

Tadeusz yine annesinden çok uzaklaşmadan onun sağladığı güvenlik çemberinde kendisini özgür hissetmesinin yanında, coşku içinde oynaması kendi gerçekliğini yaşadığını göstermektedir. Bu sebeple annesinin, havanın güzelliğine dair duyumsadığı gerçeklik onun dünyasına hitap etmiyordu. Örneğin yüksek bir temel üzerinde yükselen ahşap bir nişten oluşan şapelin eteğinde duruyorlardı. Nişin kenarında, yapay ve taze çiçek buketleri arasında, çok eski, parlak bir yüze sahip, beceriksizce tahtadan oyulmuş bir Kutsal Bakire heykeli duruyordu.[1045]

> "Chwedora, başını dindar bir şekilde eğmiş, üç kez haç çıkarmış ve alçak sesle bir şeyler fısıldamış, sonra eğilip Tadeusz'u kollarına almış ve onu nişe kaldırmıştı.
>
> - Tanrı! – Tadeusz endişeyle demişti
> - "Aha!" vedalaş oğlum
>
> Ama Tadeusz bunu henüz yapamayacağı için, onun elini tuttu ve terli alnından göğsüne götürerek, pişmanlık ve yalvaran bir ses tonuyla:
>
> - Baba ve Kutsal ruh adına…
>
> Birkaç dakika boyunca ikisi de gözlerini heykele dikmiş hareketsiz biçimde durdular. Çocuğun gözlerinde şaşkınlıkla karışık bir merak vardı; Chwedora'nın yıpranmış, esmer yüzünde alçakgönüllü, ateşli bir yakarış ifadesi belirdi, gözlerini yukarı dikti ve alnında altında derin bir kırışıklık oluştu"[1046]

Tadeusz'un anlam veremediği gerçekliklerden biri de inanç olgusudur. Annenin hayat motivasyonu ve güven duygusu yol üstünde gördüğü Meryem Ana figürüdür. Bu

[1045] Orzeszkowa, 1900, s. 147.

[1046] Orzeszkowa, 1900, s. 147-148.

bakımdan anne rolü insan yaşamında nesnel varlığının ötesinde bir anlama gelmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi çocuk ile yetişkinin gerçeklikleri farklıdır. Çünkü Chwedora'nın kendi zihninde yarattığı düşünce, Meryem Ana heykeline yüklediği bir anlama karşılık gelmektedir. Tadeusz'un kendisine duyduğu hisleri, Chwedora da bu dini sembolde bulmaktadır. Chwedora, çocuğu elinden geldiğince yükseğe kaldırmaya devam etmiş ve hiçbir şey söylemeden, belki de tam anlamlandıramadığı bir düşünceyle, Meryem Ana'ya oğlunu koruması altına alması için yalvarmıştı.[1047] Dolayısıyla Chwedora yerinden kıpırdamaz bu nesneye "ülküsel değer" vermektedir. Ancak Tadeusz, duyumcul düşünceleriyle annesinin gerçekliğinden oldukça uzak olduğundan gözleriyle görmediği "Tanrı" kavramını anlayamamıştır.

Diğer bir taraftan Chwedora için bu çocuk, küçük bir insan olmasının ötesinde bir yaşam düzenini ifade etmektedir. Klemens ile olan evliliğinin üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra dünyaya bir barış meleği gibi Tadeusz gelmiştir. Çünkü Klement, bir oğlu olduğu için Chwadora'ya saygı duymaya başlamış ve aralarında hiçbir zaman bir tartışma gerçekleşmemiş, hatta geleceğe dair bir korkuları da olmadı. Nitekim köylüler genellikle çocuklarını, özellikle erkek çocuklarını çok severler. Çocuğun sevgisi için baba ağzına votka sürmeyeceğine yemin etmişti ve yeminini tuttu da.[1048]

"Sonra yakınlarda bir yerde bir erkek sesi geldi.

- Hooo! hooo! Hadi! hooo

Bu ses, yumuşak, altın rengi havada süzülüyor, alçak, kalıcı bir nota gibi. Chwedora bakışlarını nişten ayırdı ve tarlaya baktı. Sebze bahçelerini tarladan

[1047] Orzeszkowa, 1900, s. 148.

[1048] Orzeszkowa, 1900, s. 148.

ayıran çitin yanında, uzun boylu, güçlü bir köylü, biraz önde, bir çift atın çektiği sabanı takip ediyordu ve alçak, bitkin, biraz kasvetli bir sesle atlara sesleniyordu:

- Hooo! hooo! Hadi! hooo!

Anne ve oğul, Klemens'i hemen tanıdı. Tadeusz başladı zıplamaya ve çığlık atar gibi.

- Babaya! Babaya! Babaya! Gidelim
- Olmaz oğlum, bahçeye gitmeliyiz.

Daha bu sözlerini bitirmemişti ki, çocuğun yüzünü toprağın üzerine düşen yağmur gibi gözyaşları kapladı. … Babasına karşı tutkulu bir bağı vardı.

….

"Tamam tamam! dedi, "ah seni küçük aptal! " sana babanı çağıracağım, bekle, çağıracağım!" Birazdan oğlunun yanına gelsin!"

Sebze bahçesinin çitinin önünde durarak yüksek sesle bağırdı:

- Klemens! Klemens!

….

- Chwedora? Ne istiyorsun? (*Belarus lehçesiyle*)
- Gel bi!" diye seslendi, bir eliyle çocuğu göğsüne bastırıp diğer eliyle kocasına el işaretinde bulunarak, "Hadi gel Babası, çabucak gel!"

Atları tarlanın ortasında durdurdu ve küçük bir alanı ağır, geniş adımlarla geçtikten sonra çitin karşı tarafında durdu.

- "Neden?" diye sordu Klemens. [1049]

[1049] Orzeszkowa, 1900, s. 148-149.

Şimdiye kadar Tadeusz'un annesine olan bağlılığından bahsettik. Ancak alıntıda görüldüğü üzere babasına da bir o kadar düşkün bir çocuktur. Öyküde annesi bir bakım ve güvenlik unsuru olarak rol almaktadır. Babası ise duygularını kontrol edemeyen Tadeusz'un, hareketli halleri ve yaratıcı yapısıyla uyumlu olarak her zaman bir devinimi ifade etmektedir. Tadeusz'un, annesiyle beraber bahçeye giderken bireysel hareket etmeye çalışmasına dikkatimizi verdiğimizde, muhtemelen daha çok babasıyla bu tabiatını özgürce yansıtabileceğini anlayabiliriz. Ancak babası Klemens'in başını kaşıyamayacak kadar yoğun bir işe sahip olması, onu Tadeusz'un arzusunu karşılamaktan alıkoymuştur.

Bu çerçevede öykümüz, kadınlara kıyasla Polonyalı erkeklerin çocuğuna vakit ayıramayacak kadar ağır şartlar altında hayatını kazanmaya çalıştığını ifade etmektedir. Klemens özelinde ise geçmişinde, hatırladığında içine oturan ve kendisini hala öfkelendiren talihsizlikler ve günahları vardı. Votka yüzünden çok para kaybetmesiyle ve amcasıyla üç dönüm arazi hakkında açtığı davayı kaybetmesiyle diğerlerine göre daha zor koşullara sahip olduğu anlaşılmaktadır.[1050] Bundan bağımsız olarak genel hatlarıyla Klemens'in kısa bir anlığına oğlunu sevmesinden ve ardından karısına, "*İkinizin de buraya ne için geldiğini Tanrı bilir ve ayrıca adamı geri çağırıyorsunuz! Bütün gün burada sizinle eğlenecek değilim? Hadi al bunu! Al bu pasaklıyı ve işe koyul*!" ifadeleriyle terslemesinden evin reisinin de geleneksel bir aile içindeki rolünü gerçekleştiremediğini göstermektedir. [1051] Hayatın zor koşulları bu çerçevede, babanın sadece işçi gibi çalışan bir bireye dönüştüğünü bir yerde göstermektedir.

[1050] Orzeszkowa, 1900, s. 151.

[1051] Orzeszkowa, 1900, s. 151.

“Öğlene sadece bir saat kalmıştı; Temmuz sıcağı bostana ağır ve yakıcı bir şekilde vuruyordu. Bununla birlikte, bahçede bitki ve insan yaşamı hızlı bir biçimde kaynıyordu.

Güneş altında inanılmaz derecede iri şakayıklar gibi görünen başları parlak başörtülü yirmi kadın, geniş bahçe boyunca bodur sebzelerin üzerine eğilmişlerdi. Yayılan pancarların, ince doğranmış havuç yapraklarının, sürünen salatalık saplarının arasından ısırgan otu, kekikleri, ıslak otları, havuçları kopardılar. Bu yabani otların hemen hepsini çizgili önlüklerinin ceplerine yığdılar, onları bahçenin bir köşesine taşıdılar. Bahçe, büyük bir dağın yükseldiği bir yer haline geldi.

Yabani otlar yolundu ve hızlı bir şekilde ve neredeyse tam bir sessizlik içinde bu ürünler götürülmüştü. Aynı zamanda ıhlamur ağaçlarının gölgesinde ve bahçedeki küçük bir yükseltide, kadınları azarlamak, acele ettirmek ve gayretlendirmek vazifesine kâhya olarak genç ve canlı birisi görevlendirilmişti.

Bu azarlamayı öfkelenmeden yapardı, çünkü kızacak bir şey yoktu; iki başın (kadının) bir şeyler fısıldamak için birbirine yaklaştığını ve iki eli çizgili önlüklerinin içine (ceplerine) girdiğini görünce, yüksek sesle:

- Kızlar! Kızlar! (*Belarus lehçesiyle*) Boş durmayın! Vaktinizi boşa harcıyorsunuz! Günah!.

Veya

- Kadın! hey kadın! Dilleri çalıştırmayın! Hiç mi utanmıyorsunuz! Parayı bedavaya alacaksınız! bu günah!

Bu kadınların ruhlarını kurtarmayı çok önemsediği düşünülebilir, çünkü onları tek bir sözle iş için şevke sevk etmeye devam ediyordu.[1052]

…

- Kadınlar! hey kadınlar! ve daha canlı! Tanrı yukarıda ve siz zamanı boşa harcıyorsunuz! Günah!"[1053]

Chwedora'nın mevsimlik olarak çalıştığı bahçedeki iş şartları da kocası Klemens'inkinden çok da farklı değildi. Alıntıda görüldüğü gibi kadınlardan oluşan yirmi bahçe işçisi güneşin alnında sıkı çalışarak ürünleri ayrıştırmaktadır. Böylesi yorucu ve ağır bir işin gerektiği gibi ilerlemesi için bir kâhya görevlendirilmiştir. Kadınlar arasındaki işbölüşümünde bir aksaklığa yer vermemek için konuşmalarına dahi müsaade etmeyecek kadar takiptedir. Kâhya'nın, kadınların işini savsaklamalarının önünü almak için sıklıkla "günah" gibi dinsel bir terimi kullanması, Tanrı için çalışmalarını şart koşuldukları anlaşılabilir. Chwedora ve iş arkadaşlarının neslinin dünyayı algılamasında Tanrı'nın düzenleyici bir işlevinin olduğu yorumuna varılabilir.

Ancak buradaki Tanrısal düzen, karşılıklı hak edişi sembolize etmektedir. Pozitivist bağlamda ise *praca organiczna*'nın ifadesidir bu. Çünkü kazanmak istiyorlarsa sıkı çalışmalılar ve sermayedara kazandırmak zorundadırlar ki toplumsal bir gelişim görülebilsin. Buna göre sonraki dönemlerde işin devamlılığı sağlanabilecekti. Yine de ister -geleneksel algıyla- Tanrısal düzenin ister kapitalist düzenin işleyişi kapsamında Chwedora'nın oğluna anlık ilgi göstermesine bile vakit bulamayacak olmasıyla, birazdan göreceğimiz gibi bu çalışma şartlarının Polonya ailesi içinde sıkışmışlığa neden olduğunu göstermektedir.

[1052] Orzeszkowa, 1900, s. 152 -153.

[1053] Orzeszkowa, 1900, s. 155.

“…Belki de diğerlerinden daha fazla Chwedora çalışıyordu. Oldukça güçlü ve çalışkan bir kadındı. Bununla birlikte, birkaç kez işini iki nedenden dolayı bir anlığına bırakmak durumunda kaldı: Birincisi, gölgeli sundurmasıyla güneşte parıldayan ev Chwedora’ya vaha gibi göründü ve bu eve hayranlıkla bakma zevkine karşı koyamadı.

Bir saat önce (bu evin) gölgeli sundurmasında üç kadın figürü belirmişti ve bu kadınlar bir süre orada zaman geçirmişlerdi. Uzaktan bakıldığında yüz hatlarını ayırt etmek, neyle meşgul olduklarını görmek imkansızdı. Ama sabah sefasının iç içe geçmiş görüntüsü ve parlak elbiseleri Chwedora’ya kutsal resimleri hatırlatıyorlardı. İçlerinden biri, (evin veya bahçenin) doğu tarafına geniş bir alana koştu ve uzun çalılardan parlak yıldız çiçeği ve güller kesmeye başladı. Elbisesi altın gibi görünüyordu ve yüzü ile elleri kar kadar beyazdı.

Ancak Chwedora'nın çalışmasını, bu gördüklerinden daha da fazla Tadeusz kesintiye uğratmıştı.

Tadeusz, buraya gelişinden beri üç defa ağladı. Yüksek sesle babasını istiyordu, oradan oraya dolaşan annesini istiyordu. Tanrı bilir, aslında başka neler istiyordu. Çok sıcaktı, canı sıkılmıştı ya da çıplak bacakları yabani otlar nedeniyle yanıyordu. Üçüncü kez bağırmaya başladı.

İlk seferinde Chwedora ona bir parça ekmek getirdi ve başını okşadı.

- "Sus oğlum, sus!" uslu olursan, baban bugün ata bindirecek!

Ağzını ekmekle doldurup teselli ederek sustu.

Ama ikinci kez çocuğun çığlıkları bahçeye yayıldığında, Chwedora başını işinden kaldırdı ve haykırdı:

- Sus bak! Yoksa fena olacak!

Tadeusz tekrar sustu.

Bu sefer üçüncü defa bağırmaya başladı, Tadeusz."[1054]

Chwedora, diğer çalışma arkadaşları gibi güneşin alnında bahçede çalışarak esmerleşmişti. Chwedora'nın güneşe maruz kalarak yanması, yaptığı işin zorluğunu göz önüne koyarken; uzaktan baktığı ev ahalisi gibi zevki ve arzusu doğrultusunda sefahat yürütememesi bir iç çekmesine neden olmuştur. Doğal olarak bir rahatlığa erişmek için çalışıyordu, ancak kazancı ve mesleği buna imkân sağlamıyordu. Aynı zamanda burada zengin ile yoksul arasındaki fiziksel durum bile bir toplumsal ayrımı göstermektedir. Zenginler sahip oldukları bolluk ile tanrıça gibi güzel giyimli, beyaz tenli ve sağlıklı görünüme sahipken; Chwedora ve arkadaşları bunlardan yoksun bir görünüme sahip olmalarıyla aşağı tabakadan toplum oldukları vurgulanmıştır. Chwedora, Meryem Ana'ya tapınarak onun korumasını ve merhametini isteyerek insan hayatı için gerekli olan asgari imkanı talep etmektedir. Uzaktan gözlemlediği soylu zengin kadınlar ise Meryem Ana heykelindeki görünüme sahip olarak nerdeyse tanrıçalaşmışlardı. Bu zengin kadınlar, cennet bahçesindeymiş gibi istedikleri şekilde sahip oldukları bahçede sefahat sürebiliyordu. Bu durum para, yani servetle elde edilebilecek insani koşulların meydana getirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Chwedora, iç geçirdiği bu sefahatten oldukça uzak olduğunu Tadeusz'un amansız ağlamaları dahi göstermektedir. Oğlu her seferinde ağlamaya başladığında küçük ödüllerle veya tehditle susturup işine devam etmesi, annelik görevini tam olarak yerine getiremeyecek hayat şartlarına sahip olduğunu göstermektedir. Böylece meydana gelen ilgisizlik, Tadeusz'un kendi başına eğlence yaratmasına ya da başka bir şekilde oyalanmasına neden olmaktadır. Tadeusz'un fiziksel olarak annesinden uzaklaşmasına, yani güvenlik çemberinden çıkmasına neden olan bu durum, belki ilerleyen yaşlarda

[1054] Orzeszkowa, 1900, s. 153-154.

ruhsal bir kopuşa neden olacağı şeklinde de yorumlanabilir. Diğer bir taraftan kendi gerçekliği içinde yaşayabilmesi için bir yaratım içinde olmalı ve çevresini tanımalıydı.

> "Tadeusz, bir kuşa dikkatini verdi. Çimlerden kalktı ve hızla, yoğun bir şekilde büyüyen ve tepesinde kırmızının her tonunda çiçeklerle süslenmiş uzun sapların arasında hızla ilerledi. Daha birkaç adım atmıştı ki konduğu yerden yükselip uçmaya başladı, tam önüne uçtu ve gözden kayboldu.
>
> Bu kuş gelincik çiçeğinden havalanmış ve bulduğu kurtçukla birlikte yuvasına dönüyor olsa gerekti, ama Tadeusz bunu bilmiyordu. Ona yetişmek ya da belki sadece onu yakından görmek istiyordu. Bu yüzden, etrafta haşhaş saplarını kırarak yürüdü ve kimse onu ne gördü ne de duydu. O çok küçüktü ve bu kuştan biraz daha büyük bir hışırtı çıkardı. Ancak ilerledikçe bu yolculuk gittikçe zorlaştı onun için… Kuşu görmedi ama yukarı bakan gözbebekleri kadar mavi bir gökyüzünde çok sayıda kırmızı ve pembe nokta üzerinde dolanıyordu. Aniden, elleri ve dizleri üzerinde sürünürken, o zorlu yolda biraz daha ilerlemişti, önüne uzun dallardan oluşan bir duvar çıktı, (bu duvarı aştığında) ardından geniş ve rengarenk bir alan belirdi. Aynı zamanda rezene, kimyon, kişniş ve maydanozun güçlü kokularına kapıldı ve bazıları salatalıklara, diğerleri nasturtiumlara ait olan çok sayıda çiçeğin sarılığı gözünü kamaştırdı…
>
> (Tarlada korkuluğu görmüştür) Onda bu kadar korku uyandıran bu nesne, aynı zamanda büyük ilgisini çeken bir nesneydi. Tepesi birkaç belirsiz paçavrayla kararmış uzun bir direkten ve parçalanmış kollar gibi sallanan iki saman salkımından oluşuyordu.

Bir korkuluktu ama Tadeusz bahçıvanların bu savaş aletine henüz aşina değildi. Her iki yumruğunu da korkuyla sımsıkı sıkmış bir halde bir an durup, (korkuluğun) iki yanağına sıkıştırılmış sallanan saman demetlerine baktı." [1055]

Her çocuk gibi Tadesuz'un duygularını kontrol edemeyen, hareketli ve gözleme meyilli yapısıyla yaratıcı bir tutum göstermeye çalıştığını görmekteyiz. Burada duyu organlarına hitap eden birçok olgu vardır. Dikkatini çeken kuşun peşine düşmeden önce plan oluşturmamış olsa da yeni tanıyacağı ya da dokunacağı şeyin, yeni bir şeye çağrışım yaparak adeta yaratıcılığını besleyeceğinden emindir. Geri dönülmesi oldukça zorlaşan yolculuğundan dahi vazgeçmeyişi bu küçük çocuğun ne kadar tutkularıyla yaşadığını göstermektedir. Korkmasına karşın ilk defa karşılaştığı bostan korkuluğuna çok yaklaşmasıyla içinde yaşadığı dünyayı tanımaya kararlı tutumu da buna ek bir kanıt durumundadır. Duyu organlarıyla gerçekleşen bu tanımanın, Tadeusz'un duyumcul değerlerini geliştireceğini öngörmek mümkündür.

"Kuşların çığlıkları o kadar ürkütücüydü ve o kadar çoklardı ki, Tadeusz bu kuş türlerine oldukça aşinadır ve hatta onlara *worobije* (Belarus lehçesinde) denildiğini bilmektedir. Ancak daha önce hiç bu kadarını bir arada görmediği için ilgisini çekmişti. İşaret parmağının tamamını açık ağzına sokmuştu ve uçan, çığlık atan ve bezelye yiyen serçelere bakarken derin düşüncelere dalmış gibiydi. Düşünce ifadesi, az sonra toprakla karışacak gözyaşıyla beraber yüzünü kapladı.

Bahçedeki ürün toplayan kadınlardan artık çok uzaktaydı. Onu onlardan ayıran hatırı sayılır bir boşluk vardı. Yine Tadeusz bir haşhaş bitkisi duvarı, bir beyaz kimyon ve sarı rezene çalılığı ve son olarak da bir bezelye ve fasulye ormanı tarafından gizlenmişti. Aynı zamanda sırıklarda da fasulyeler büyümüş, ancak bu bitkiden meyvesi alındıktan sonra, şimdi kırmızı, pembe ve beyaz çiçekler açmıştı.

[1055] Orzeszkowa, 1900, s. 155- 156.

> Orada serçe yoktu çünkü tahıl yoktu ve Tadeusz çok geçmeden bu baklagil cennetinden çoktan uzaklaştığını fark etti. [1056]

Tadeusz kendi çapında deneme yanılma yöntemiyle çıktığı macerada yanlış bir şey yaptığının farkına varmıştır. Çünkü annesinin o güvenlik çemberinin dışındadır. Bu farkındalık artık annesinin, dokunuşlarıyla veya görüntüsüyle varoluşsal bağlamda sadece annesi olmadığının bilincinde olduğu andır. Tadeusz tam olarak kaybolduğunun bilincindedir. Dolayısıyla Tadeusz, annesinin koruyucu niteliğinin yanında "bir yol gösterici" olduğunu yavaş yavaş idrak etmeye başlamıştır. Buna göre Tadeusz'un zihninde anneye dair nesnel yapısının ötesinde bir anlam aradığı "düşüncül değerlerin" oluştuğunu iddia etmek mümkündür.

Tadeusz biraz daha ilerledikten sonra küçük bir su kanalında akan suyun parıltısını görmüştü. Gezinti bahçesini süsleyen bu kanallardan geçerek belki suyun kendi oyduğu, belki de bir zamanlar bir amaç için meydana getirilen bir çukura doğru akıyordu. Kısacası içi su dolu bir çukurdan başka bir şey değildi. Eğimli zeminde ve kanalların çevresinde her zaman ıslak olan iki büyük çalı yükselmekteydi. Etrafında küçük yapraklı bitkilerin ormanı meydana gelmişti ve çok sayıda yeşil kurbağa çimlerin içinde zıplıyordu. Tadeusz "*Ay! Ay! Ne güzel küçük yapraklı şeyler bunlar!*" sözüyle hayranlığını ifade ettiği bu manzaranın içine daha ilerleme cesaretini göstermişti. Ancak annesi Chwedora ile vadinin diğer tarafında oturan teyzesine gittiklerinde ya da çıkıntılı taşların etrafında tırmanan yengeçleri yakalamaya gittiklerinde Tadeusz'un defalarca gördüğü yerdi burası. [1057]

Tadeusz merakı üzerine tesadüfen tekrar geldiği ve hayranlık duyduğu bu manzara, kendi başına özgürce keşfetmesi doğrultusunda farklı bir anlam taşımaya

[1056] Orzeszkowa, 1900, s 157-158.

[1057] Orzeszkowa, 1900, s. 158

başlamıştır. Ancak görünen şey ne kadar hoşuna gitse de görünenin ardında bir tehlikenin olabileceğini bu küçük çocuğun bilmesine imkân yoktur.

> "…Sapları ve kökleri çukurun kenarına dağılmış narin çiçekler, su şiddetle fışkırdı, Tadeusz kayboldu.
>
> Ne bir çığlık ne bir inilti, ne anneye ne de babaya tek bir çağrı. Zaman yoktu buna. Bir göz açıp kapayıncaya kadar olan oldu. Çukurun dibinde, durgun, yeşilimsi bir suyun içindeki sütununun altında, Chwedora ve Klemens'in oğlu sırtüstü ve hareketsiz yatıyordu. Çamurlu yüzünü ve çamurlu bacaklarını küf renginde uzun, kaygan otlar sarmıştı."[1058]

Tadeusz, sonunda yeni keşfettiği bu su kanalının içine düşerek hayatını kaybetmiştir. Öykümüzde, bir çocuğun duyu organlarının yardımıyla çevresini tanımaya çalışmasının doğal olduğu öne sürülmektedir. Küçük bir çocuğun, ebeveyninin bakımı ve gözetimi altında hem çevresini sağlıklı bir biçimde tanıyabileceği hem de anlamlandırabileceği bu öyküde anlatılmaktadır. Ancak bunun için ebeveynlerin kendi çıkarlarını karşılamalarının dışında, yetiştirdikleri nesle gerekli ilgi ve alakayı gösterecek şekilde bir çalışma şartlarına sahip olmaları gerektiği ifade edilmektedir. Çünkü çocuk ölümlerinin sebebinin sadece hastalık ya da açlığa dayandırmanın yanlış olduğu, aynı zamanda onlara gerekli koruma ve ilginin gösterilmemesinin de sebepler arasında sayılmasının dikkate alınması gerektiği ifade edilmiştir.

4.3.4. Işığını Yitirmiş Bir Kadının Küllerinden Doğması „*Światło w ruinach*"

[1058] Orzeszkowa, 1900, s.160.

Eliza Orzeszkowa'nın *Światło w ruinach* (Harabelerdeki Işık) öyküsü, 1896 yılında *Melancholicy* başlığı altında yayınlanan öykü seçkisi içinde yer almaktadır. Öykü daha çok geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki değişim sorunsalını ele almaktadır. Öykünün baş kahramanı Seweryna, çocuklarını kaybettikten bir süre sonra kocasının kendisini başka bir kadın için terk etmesi sonucu ışığını yitirdiğini düşünür. Bu sebeple sadece zengin malikanesinde salona kapanmış bir halde dünyanın ne kadar acımasız olduğunu kafasında sorgulamaktadır. İnsan tabiatını, aşkı, erdemi, namusu, sadakati, geleneksel öğretilerin doğruluğunu vs. tartışmaktadır. Ancak bu sayılanların hemen hepsini daha çok kadın bakışı açısından değerlendirmektedir. Bu kapsamda kendi kabuğunu kırmak isterken küçüklüğünden itibaren kadına yönelik koyulan kalıpların etkisi altında olduğu gözlenmektedir.

Światło w ruinach, zenginliğin sağladığı imkanlarla kurulan oyun masalarının ve sefahat gösterilerinin, bolluğun ve toplumsal değişimlerin aile hayatını nasıl etkilediğini gösteren çarpıcı bir öyküdür. Söz konusu zenginlik, aynı zamanda insanın sahip olduğu değeri yozlaştırmaya neden olan farklı zevk arayışlarını da beraberinde getirmesiyle gerek insanı gerekse de toplumu içten içe çürütüp bir harabeye dönüşmesine neden olan baş düşman olduğuna dair değinmeler mevcuttur. Buna göre *praca u podstaw* ilkelerine atıf yapılmaktadır. Bu kapsamda, harabeyi modernize etmenin yöntemi olarak da filantropist bakış açısıyla bir çıkar beklemeden yardım etmenin önemi anlatılmaktadır.

Yaşadığı travmalar dolayısıyla dünyayı sorgulayan, daha otuz yaşındaki Seweryna'nın, nesnenin varoluşsal niteliğini doğrulayan "duyumcul değerlerin" yerine, bir harabenin geleceğe ışık tutabileceğine dair farkındalığı doğrultusunda, görünen nesnenin ötesinde bir değerin asıl gerçekliğe karşılık geldiğini savunan "ülküsel

değerleri" koyduğunu görmekteyiz.[1059] Buna bağlı olarak Seweryna'nın, insanı hayata bağlayan motivasyonu bulduğunu görmekteyiz. Özellikle Seweryna'nın kalıtımsal olarak babasıyla benzeşen birçok yönünü keşfetmesi, kadın ya da erkek fark etmeksizin bir insanın varoluşsal benliğinin kalbinde yattığını ispat etmeye çalışmaktadır.

Öykümüz, bir kış günü Seweryna'nın yaşadığı birtakım olaylar neticesinde düştüğü bunalım dolayısıyla evinin salonunda ağladığı bir sahne ile başlamaktadır. Seweryna'nın bu ağlamaklı halinin eskisi kadar yoğun olmadığı, ancak ara ara başından geçenlere içerleyip ağlama nöbetine tutulduğu ifade edilmektedir. Öykünün ilerleyen sayfalarından anlaşıldığı üzere, en azından bir yıldan beri Seweryna içine düştüğü bu psikolojik travmadan kurtulamamıştır.[1060] Seweryna'nın, babasının Juliusz adındaki yaşlı dostundan başka ziyaretçisinin olmaması, sokağın hareketliliğinden uzak bir biçimde bütün gününü salonda inziva halinde geçirmesi, evin uşağının bütün ihtiyaçlarını karşılaması gibi olgular öykünün belirgin biçimde genel karakteristiğini oluşturmaktadır.

> "Perdelerinin yanında yere koyulmuş iki lambadan, yaldızlı resim çerçevelerin parıldamasını ve zarif mobilyaların renk ve şekillerinin belirmesini sağlayan hafif bir ışık çevresine yayılıyordu. Gösterişli ciltli albümler, kilden/porselen vazolar, yaldızlı, gümüş ve oymalı biblolar masaları ve şömineyi süslüyordu, pencerelerin hemen önünde beyaz ve kırmızı çiçekler açmıştı.
>
> Pencerelerin dışında, kar fırtınası nedeniyle ıslık çalan rüzgar sesi, kızak çanları, sokakların koşuşturması yankılanıyordu; burası (salonun içi) - sıcak, sessiz ve yalnız... Fazlasıyla sıcak, sessiz ve yalnız. Bitkilerin çiçek açmasını muhtemelen kolaylaştırıyor olsa da odanın içini dolduran havanın, insanın nefes almasını

[1059] "Duyumcul (sensate)", "ülküsel (ideational)" ve "düşüncül (idealistic)" hakkında daha fazla bilgi için bkz. Capra, 1992, s. 27-28.

[1060] Orzeszkowa, 1896, s. 209.

zorlaştıran bir bunaltıcılığı vardı. Sanki etrafında uzun süredir canlı bir şey yoktu: Sessizlik ve yalnızlık."[1061]

Toplumsal hayattan soyutlanmış bir hayat sürdürebilmek, zahmet göstermeden ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir yardımcıya sahip olmak başlı başına bir zenginliği ifade ederken, alıntıda görüldüğü gibi salonunun tasviri de Seweryna'nın zenginliğini ve sahip olduğu konforu ortaya koyması bakımından önemlidir. Sallonda boğucu bir hava hâkim olmasına karşın bir canlının yeşermesi için uygun bir ortamın bulunması, küllerinden doğma olasılığına dair metaforik bir gönderime işaret edilmektedir. Ancak bu kadının çevresinden soyutlanmışlığı, devinimini kısıtlamakla kalmayıp sokağın dünyasının dışında farklı bir dünyada yaşadığını göstermektedir. Dolayısıyla toplumla bir temas kurmayarak bir paylaşım ve gelişim içinde olmaması, aslında yalnızlık içindeki Seweryna'yı içten içe çürütmektedir.

Seweryna birkaç yıldan beri içinde bulunduğu durumun kendisini ne kadar yıprattığının bilincindedir. Bu sorunu aşmak için metanet, sabır, hayatın yüklerini gururla taşıma ideali ile kaderi hakkında asla ne yüksek sesle ne de içinden şikâyet etmeyeceğine defalarca söz vermiştir. Seweryna'nın hayal ettiği bu ideal, çocukluğunda gördüğü birkaç canlı modelden ve babasının sonsuza dek gözlerini kapatmadan önce önüne koyduğu birkaç kitaptan doğmuştur. Ancak ruhunu bu ideale vermek istemişse de bir türlü başarıya ulaşamamıştır. Hiçbir Stoacının[1062] kabul etmeyeceği bir bedende yaşayan, hassas ve

[1061] Orzeszkowa, 1896, s. 187-188.

[1062] Stoacılık, M.Ö. 336-264 yılları arasında yaşamış olan Zenon tarafından kurulmuş ve Helenistik dönemde etkili olmuş felsefe okuludur. Aristo'nun önermesiyle Stoa, doğruluğunun ve yanlışlığının dayanağının bulunabileceği bir düşünceye karşılık gelmektedir. Bilginin, izlenimin bilgisi olduğunu söyleyerek bilgiyi "duyu olgusuna" bağlayan Stoacılar, mutlak anlamda empirist, hatta duyumcu filozoflardır. Stoacılar, ruhun boş bir levha olduğunu, ruhu bilgiyle doldurmak için algıya ihtiyaç duyduğunu savunmuşlardır. Bu doğrultuda zihinde bir anının kalacağını, bir başka deyişle deneyimin nesnelliğini ifade etmişlerdir. Stoacılar, evrende gözlemlenebilir doğal güzellik, bir düşünce ilkesinin, yani her insanın iyiliği için düzenlenmiş bir Tanrı'nın varoluşuna işaret etmişlerdir. Bkz. Cevizci, 2005, s. 1559-1560.

huzursuz, zavallı bir kadın ruhuydu onunkisi. Bu yüzden, defalarca kendine acımamaya karar vermesine rağmen, yine içten ağladı ve kendini teskin etmeye çalıştı.

> "Boş hayallerini ve sevinçlerini hatırladı; farklı şekillerde öldüler. Ölüm, iki küçük çocuğunu kolayca, aniden ve vahşice hayattan aldı. Sevdiği ve hayatını bağladığı (evlendiği) adama aşkı bilmediği bir şekilde öldü. Onun hatası aranmaksızın, insan doğasının değişken tutumu ya da iki farklı varlığın tabiatlarının getirdiği farklılık nedeniyle. Alışkanlık ve deneyimlerin sıradanlığı nedeniyle sahip olduğu zenginliğin keyfi söndü. Gönülden gelen gözyaşlarını bir araba ile dindirmek, bir porselen vazosu ile sohbet etmek, ya da kederin acı tadını en lezzetli tatlılarla bastırmak mümkün değildi." [1063]

Seweryna'nın kendisini evinin salonuna kapatmasının ardındaki sebepler çocuklarının ölmesi ve daha önemlisi "ışığı" olarak gördüğü kocasının terk etmesiydi. Kocasına olan aşkı yitirmesi, ruhunun ateşinin sönmesine neden olmuştur. Belki bu sönen ateşi arama çabalarından öykümüzde sıklıkla "ışık" (Leh. *światło*) sözcüğüne rastlamaktayız. Böylece doğal olarak insanı eyleme yönlendiren itki gücünün Seweryna'nın ellerinden kaydığını ifade edebiliriz. Başından geçen bu olaylar kendisini salona kapatmasına neden olurken, aynı zamanda bu durum, bir metafor olarak kendi iç dünyasını dinlemeye çalıştığını ifade etmektedir. Böylece tecrübe ettiği olayları içselleştirmeyi ümit etmiştir. Buna yönelik küçüklüğünde babasının kendisine verdiği birkaç kitabın kahramanlarına öykünerek veya öğütlerine uyarak bir motivasyon yaratmak istemiştir. Bunun için sabır göstermek ve metanetli olmak gerektiğinin farkında olsa da duyguları o kadar yoğundur ki adeta her şey kontrolünün dışındadır.

Seweryna'nın, başından geçen bu acı olaylar yüzünden kimseyi suçlamadığı dikkatimizi çekmektedir. Genç kadın içinde bulunduğu buhranın müsebbibi olarak

[1063] Orzeszkowa, 1896, s. 189.

"dünyayı" suçlamaktadır. İnsan tabiatının değişken yapısına dair ifadeler de tam olarak "evrimciliğe", bir başka deyişle natüralizme işaret etmektedir. Ancak Seweryna'nın hiç alışık olmadığı ya da beklemediği bu değişken tabiatın, kendi yazgısını biçimlendirmesine karşı kendince mücadele vermektedir. Üstelik acı içinde kıvrandığı bu dünyadaki zenginliği ve rutin alışkanlıkları, onun için bir anlam ifade etmez olmuş ve yine bu dünyada elde edebileceği hiçbir şeyin bir fayda getirmediğini hissetmiştir.

Seweryna, harabe haline gelen ruhundaki ışığı keşfederek bu acımasız dünyanın düzeni içinde kendine yeni bir sayfa açmak istemiştir. Bu açıdan tabiatın insanlar üzerindeki determinist niteliğini kabul eden Seweryna, içindeki ışığı keşfedene kadar kendisini salona kapatarak tabiatın etkilerinden sakınmıştır. Sessizlik ve yalnızlık içindeki bu dünyasında, yani salonunda iklim bile dışarıdan farklıdır. İnsanların hayatını sürdüğü dışarısı kışı yaşamaktayken salonun penceresi önündeki bitkilerin bahar dönemindeymiş çiçek açmasını bu açıdan değerlendirmek gerekmektedir.[1064]

> "O çocuklarını yitirmiş bir anne, terk edilmiş bir eş, dünyada hayal kırıklığına uğramış kadındı. Canavarın onda uyandırdığı tek duygu "keder ve öfkeydi". Bu dünya, onun kalbini daha yeni koparıp atmamış mı ve (Seweryna'nın) sevdiği adamı sarhoş edip yozlaştırdıktan sonra cazibesiyle alı koyarak cismen almamış mı? (Kocasının) Uğruna terk ettiği, şimdi hâlâ birlikte olduğu; anısıyla incittiği (karısı Seweryna'nın) yüreğine kederin saplanmasına ve aşağılanmasına neden olan o kadın, onun (dünyanın) sakini ve mükemmel bir temsilcisi değil miydi?
>
> Ah, bu dünyada çokça övülen, aynı zamanda onca hile ve gaddarlığı gizleyen o kadın zarafeti! Ortada ceza gerektirmeyen hiçbir şey olmamış gibi o iki

[1064] Orzeszkowa, 1896, s. 188.

varlığın, üçüncüsünün ölümüne sebep olmaları; Ah, kapıların ve pencerelere çekilmiş perdelerin ardında o mis kokulu yatak odaları!"[1065]

Kocasının başka bir kadın için kendisini terk etmesiyle girdiği ruhsal bunalım canavar olarak tanımladığı dünyaya "keder ve öfke" duymasına neden olmuştur. Az önce sözünü ettiğimiz şekliyle farklı iki türün değişkenliğinin işte bu dünyanın cazibesinden kaynaklandığını düşünmüştür. Bu cazibeye göre insan, bilincini yitirip değerlerinden yoksun kalmakta ve bu ruhsal boşlukla farklı dünyevi hazlar aramaktadır. Kocası özelinde dünyanın cazibe aracı kadın zarafetidir. Tabiatın, değişken karakterini uygulamaya koyabilmesi için karşı cinsi materyalist bir unsur olarak kullandığı yorumuna varabiliriz. Böylece insanın devinim ve evrim sürecinin yolu açılmaktadır.

Seweryna, dünyanın o mükemmel görünümünün ardında hilekarlığın olduğunu düşünmüştür. Stoa felsefesinin, evrenin gözlemlenebilir o doğal güzelliğinin duyumcul algılarla tanımlanabileceğine dair savı[1066] Seweryna'nın kocasının başka bir kadının cazibesine kapılmasıyla nesnellik kazanmıştır. Çünkü rutin olarak yapılan bir alışkanlık misali karısının kendisine duyduğu aşk, -belki de sıradanlaştığı düşüncesiyle- onun duyumcul algılarını tatmin etmekten uzaktır. Görüp temas edebileceği ve böylece tensel bir hazza ulaşabileceği bu dünyevi cazibeyi, karısının sunabildiği ruhsal olgudan daha değerli görmüştür. Seweryna açısından ise kocasına duyduğu bu ruhsal bağımlılık, ona atfettiği "ülküsel değeri" ifade etmektedir. Hayat motivasyonunu bu değerle edinmiş ve kocasını "ışık" olarak tanımlamasına neden olmuştur. Dolayısıyla Seweryna, kocasına nesnel görüngünün ötesinde bir anlam yüklemiştir.

"Ah! İnsan ruhunun, fayda sağlamaktan ziyade başka bir şeye yönlendirerek gerçek mananın gözden kaçmamasına neden olan o bitip tükenmek bilmeyen

[1065] Orzeszkowa, 1896, s. 190.

[1066] Cevizci, 2005, s. 1559-1560.; ayrıca bkz. Capra, 1992, s. 27-28.

> kelebek gibi renkli sohbetler, neşeli şakalar, tatlı yarım yamalak sözler, müzikli rüyalar, sürekli değişen modalar, geleneğin şart koştuğu şeyler!
>
> Ah, son olarak, bütün gece kurulan ve (kocanın) karısından uzak kalmasına neden olarak oturduğu o oyun masaları! (Seweryna) Her şeyden nasıl da nefret ediyordu! Bütün bunları ne kadar derinden hor görüyordu! Bu nefret ve aşağılama, kendisine talihsizlik sunmaktan başka bir işe yaramıyor."[1067]

Seweryna ve kocasının, iki farklı varlığın gerçekliği birbirinden farklı tabiata sahip olmasıyla uyumlu olarak "biri ruhu, diğeri bedeni" adeta temsil etmektedir. Bir kadının cazibesine kapılıp karısını terk etmesine ek olarak kocanın, bedeni sembolize etmesinden hareketle, oyun masaları, müzikle iç içe girmiş boş sohbetler gibi dünyevi zevklere ait yanıltıcı görüngülerin karmaşaları içinde gerçeği ayırt edemeyecek kadar kör olduğunu ima edilmektedir. Ancak "ülküsel değer" arayışında olan Seweryna'naya hitap etmeyen bu şatafat kendisinde nefretin uyanmasına neden olmuştur. Bu nefret ise onun, dünyadan kopmasına, dolayısıyla uyum sağlayamamasına neden olmuştur. Seweryna'nın art arta yaşadığı talihsizliği, işte bu uyum sorununda aramak gerekmektedir. Bir anlamda Orzeszkowa, dünyanın somut varlıklarına her insanın bir şekilde uyum sağlaması gerektiği ve böylece temas imkanı bularak ideal dünyayı biçimlendirebileceğine işaret etmektedir.[1068]

> "Çocukluğundan beri bir kadının mutluluğunun, görevinin, erdeminin, haysiyetinin "aşk ve annelik" olduğunu duymuştu. Çocukluğundan beri bu şekilde öğretildiği için mi, yoksa doğa onu bu öğretiye uygun bir şekilde biçimlendirdiği için midir bilinmez, ama aslında "aşk ve annelik" onda mutluluk, erdem ve

[1067] Orzeszkowa, 1896, s. 190 -191.

[1068] Öykünün ilerleyen safhasında ihtiyar dostu Juliusz'a yardım etme düşüncesi ile insanlara dokunarak hayatlarına renk katma olasılığı konusunda bu tartışma daha net anlaşılacaktır.

haysiyetin fışkırdığı tek kaynaktı. Şimdi ise hayatının bu iki meleği öldü, gitti - peki bundan sonrası ne olacak?

Tatlı, sevgili çocukça zihinler, öteki dünyanın karanlığına sonsuza kadar saplanacaktır. Yakın, sevgili ve değer verilen bir adamın kalbi ise diğerlerinin duygu ve zevklerin alevinde kaybolacak – nasıl bir şey bu? Dünyadan yeni bir aşkı kabullenmek, sanki bir terziden yeni bir elbisenin uydurulmasını talep etmek gibi…"[1069]

Seweryna'nın işte zihinsel yapısı, görüldüğü üzere çocukluğunda aktarılan dogmalardan kaynaklandığını görmekteyiz. Bu doğmalara göre kız çocukları, yetişkinliğe erdiklerinde "aşk ve annelik" duygusunu tatmalarıyla gerçekliği tecrübe edeceklerdir. Kısacası dönemin Polonyalı kız çocuklarının dünyaya bakış açıları daha küçükken sınırlanmaktadır. Ancak Seweryna üzerinden bir kadının, bu dünyada "aşk ve anneliği" elden yitmesi durumunda nasıl bir çözüm üretip hayatta tutunmasına dair yöntemin öğretilmemesi üstü örtülü bir şekilde eleştirilmektedir.

Buraya kadar insanın çok değer verdiği şeyi yitirmesi ve ruhsal bir bunalıma girmesi dünyanın bir gerçekliği olarak ifade edilmektedir. Dünyanın tabiatı olarak sunulan bu gerçeklikle mücadele etmenin asıl erdem olduğun öykünün ilerleyen safhalarında göreceğiz. Ancak küçük kız çocuklarının bir kalıba sokulması, yetişkinliğe erdiklerinde dünyanın karşısına koyabileceği acı gerçekler karşısında savunmasız kalabileceğine ve hayattan, mücadeleden, gelişimden uzaklaştırabileceğinin mesajını vermektedir. Bu acı tecrübeye atıfla -terzi misali- yine dünyadan yeni bir aşkı ümit etmek, yine benzer bir acıya kapıyı aralamak anlamına gelmekteydi. Bu bakış açısıyla dünyanın

[1069] Orzeszkowa, 1896, s. 191.

karşı karşıya bırakabileceği gerçekleri yadsıyarak insanları bir kalıba sokmanın "natüralist anlayışa" bir aykırılık oluşturabileceği anlatılmaktadır.

Seweryna, dünyadan beklemediği zorluk karşısında çaresiz kaldığı düşüncesiyle her zaman göz yaşı dökme halindedir. Zaman zaman böylesi anlarda gösterişli salonunda koşarak ruhundaki sıkışmışlığı fiziksel olarak atmaya çalışmıştır. "*Benim için geriye ne kaldı? Başka ne bekleyebilirim (hayattan, dünyadan)? Kalbimle, zamanla, bunca gün, ay, yıl ile ne yapacağım ki*?..."[1070] sözlerini kendi kendine söylerken, geçmiş anılarını da gözlerinin önüne getirerek ne kadar boş bir hayat geçirdiğini düşünmüştür. Küçüklüğünde yüklendiği doğmaların bir yerde hayatı anlamsızlaştırdığı ve bu nedenle geleneklerden insanların (özellikle kadınların) kendilerini soyutlaması gerektiği anlatılmaktadır.

> "…Ellerini başından ve yüzünden çektiğinde kendini, lambanın ışığı altında açık bir kitabın durduğu masanın başında buldu. Onu bir saat önce okumuştu. (Evi terk etmeden önce) Kocası salona girdiğinde (kadın) masanın üzerine fırlatmıştı onu.... Şimdi ise tesadüfen bu kitabın içindeki üç dizeye gözü ilişti:
>
> *'Neden hayat bana,*
>
> *Elime gümüş bir orak vermedi…*'
>
> Çabucak kendisine geldi ve salonda birkaç sefer koştu. Bu şairler insanların ıstırap içindeki ruhlarını nasıl da tahmin ediyor! Evet; neden elinden "gümüş orağı" bırakıp, neşeli, kalabalık bir yerde, yorgun bir bedenle ama sakin bir halde oturan bir köylü kızı değildi?
>
> Tekrardan gözü tesadüfen kitaptaki koyu dizelere ilişti.
>
> *'Neden alnımdan*

[1070] Orzeszkowa, 1896, s. 192.

Ter toprağa damla damla düşmüyordu?...'

Bir anlığına gözleri düşünceli bir biçimde daldı. Ardından etrafına bakındı durdu. Herhangi bir şey yapmalı! Alnının terlemesi için bir şey yapmalı! Çalışarak zaman geçirilebilir, hatıralar dindirilebilir, hırpalanan ve terk edilen şeyin utancı soğutulabilir. Ama gereksiz koca dünyada kime ne faydası ola ki!"[1071]

Daha önce değindiğimiz gibi Seweryna kalıbını kırmaya çalıştığı için yeni bir benlik arayışındadır. Küçüklüğünde kendisine aktarılan dogmalarla girdiği kalıp ve muhtemelen zenginliğin sunduğu buyruk verme alışkanlığıyla gelen kolay yaşam onun birtakım meziyet edinmesini de engellemiştir. Bu durum, Seweryna'nın salona kapanarak hiçbir üretim içine girememesine neden olmuştur. İçine girdiği ruhsal sıkışmışlığı ancak bu salonda koşarak gidermeye çalışırken, ortaya koyduğu bu fiziksel eylemin üretime, dolayısıyla insanlara yönelik bir fayda sağlayamaması bu kadını ayrıca üzmüştür. Maria Knopnicka'ya[1072] ait bu dizelere tesadüfen rast geldiğinde hiçbir meziyet sahibi olmadan topluma fayda sağlayamayacağının farkına varmıştır. Bu bakımdan materyalist bir bakış açısının, insanın hayata tutunması için ne kadar önemli olduğuna değinmiştir. Diğer bir taraftan köylü kadınların terleyerek gösterdiği gibi bir uğraşın, insanın bireysellikten çıkarak artık toplumsal ya da kamusal bir birey haline gelmesini sağlaması ile o bireyin dünya ile uyum gösterebileceğinin de mesajını vermektedir.

Seweryna eğitimi gereği sadece kitap okumaya kendini verebilirdi. Bu nedenle saatlerce kitap okuyordu, ama bu okumaların kime nasıl faydasının olacağını düşünmek bile kendisini huzursuz etmeye başlamıştır. Köylü kadınlar gibi tarlalarda terleyemiyor

[1071] Orzeszkowa, 1896, s. 193.

[1072] Maria Knopnicka (Maria Wasiłowska) (1842-1910) Polonyalı şair, öykü yazarı, gazeteci ve edebiyat eleştirmenidir. *Akşam Şarkıları* (Wieczorne pieśni) ve *Yaylalardan Tarlalardan* (Z łak i pól) şiirlerinde Polonya folkloru şiirlerinde daha yoğundur. Bu bağlamda şiirlerinde Polonya köylüsü önemlidir. Daha fazla bilgi için bkz. Yüce, 2002, s. 294-301.

olsa bile okuduğu kitaplarla bir şekilde insanlara temas edip bu dünyada bir fayda göstermek istemiştir. Aralarında bir güven hissini duyabileceği kardeşlere sahip olsa da hepsinin kendine göre hayatlarının olduğunun bilincinde olmakla beraber kendisinin bu yapıyla onlara bir katkı sunamayacağının da farkındadır. Ancak böyle bir yaşamı öyle ya da böyle kabul etmek zorunda olmuştur.[1073]

> "Etrafındaki "sessizlik ve yalnızlık" onu korkutmaya başladı. Bu iki yol arkadaşıyla bu bitmeyen kış akşamını nasıl atlatacaktı? İstemsizce bu iki yol arkadaşının, onun karanlık düşüncesini daha da derinleştireceklerini, yaralarını deşeceklerini; uyumaya koyulduğunda ise yatağında onun yanına uzanacaklarını ve kendisine uykusuzluğa ve kabusa neden olacaklarını tecrübelerinden biliyordu."[1074]

Polonyalı bir köylü kadın gibi ter dökecek kadar bir meziyetinin olmaması, ailesinden ve sevdiği adamdan uzak bir hayat dolayısıyla evin salonuna kapanmak Seweryna için "sessizlik ve yalnızlık" anlamına gelmekteydi. Ancak onun kötü anılarının girdabına kapılmasına neden olmalarıyla kötü dostlar olarak tanımlamasına neden olmuştur. İnsan zihninin, çalışarak ve dünya ile uyum gösterme gayretiyle kötülüklerden soyutlanabileceğine dair açık bir ileti durumundadır. Kısacası karşılıklı etkileşim söz konusu olduğundan *praca organiczna*'nın insan için elzemi ifade edilmiştir.

Seweryna, kocasının yöntemiyle bahsettiğimiz kalıbın dışına çıkmaya niyetlenmiştir. Kocasının yönteminden kasıtla dünyevi hazları yaşayarak yeniden bir doğuşu gerçekleştirebileceğini aklından geçirmiştir. Bunun için Oktawian adındaki bir adamla yakınlaşmanın makul olabileceğini hissetmiştir. Ancak bu ilişkinin aşkla sonuçlanacağını bildiğinden Seweryna'nın içinde ürperti meydana gelmiştir. Çünkü daha

[1073] Orzeszkowa, 1896, s. 194.

[1074] Orzeszkowa, 1896, s. 195.

önce bahsettiğimiz gibi küçüklüğünde "aşk ve annelik" duygusunun bir kadın için en büyük erdem olduğu öğretisine sahip olan Seweryna, kocasının terk edişiyle yaşadığı tecrübenin benzerini yaşayacağından neredeyse emindi.[1075] Yine "aşk ve annelik" öğretileri doğrultusunda Oktawian ile olası yakınlaşmanın kocasına bir sadakatsizlik anlamına geleceğini düşünmüştür. Her ne kadar kendisini başka bir kadın için terk etmesiyle evlilik akdini ilk bozanın kocası olduğunu zihninde tartışmışsa da geçmişte öğrendiği bu geleneksel öğretilerin, başka bir ifadeyle erdem kalıplarının dışına çıkamamıştır.

Buraya kadar natüralist bakış açısıyla insan olarak bir kadının, tecrübe ettiği olgular karşısında aslında yeniliğe açık olduğunu, ancak geçmişte kendilerine aktarılan birtakım öğretiler nedeniyle hareket alanlarının oldukça daraldığını anlamamız mümkündür. Dünyanın, bir başka deyişle tabiatın veya farklı varlıkların değişken yapısına bazı durumlar karşısında uyum gösteremediği ve bu sebeple gelişime kapalı kaldıkları yorumuna ulaşabiliriz. Yalnızlık içinde evinin salonuna kendisini kapatan Seweryna üzerinden böylesi gelenekçi anlayışın, Polonyalı kadınları dünyanın değişken halleri karşısında farklı bir yöntem geliştirmelerine yönelik hayati araçlardan yoksun bıraktığını çarpıcı bir biçimde tasvir edilmektedir.

> "…Çünkü babasının eski bir arkadaşıydı bu kapıyı çalan. Bu yaşlı adama bir aptal gibi davranıyordu, aslında eve davet etmek istemez bir haldeydi. Yine de içeriye davet etmek durumundaydı. Ne de olsa bu adam, karlı bir havada bu kadın (Seweryna) için uzun bir yürüyüşten gelmişti.
>
> Yaşlı adam bazen onun evine geliyor, bir şeyler hakkında konuşuyordu. Ancak yaşlı adamın konuştukları ilgisini çekmediğinden, boş şeyler konuştuğunu

[1075] Orzeszkowa, 1896, s. 196-197.

düşünüyordu. Bu sebeple kendi enkazı altında yalnız kalmasını tercih ediyordu. Yine de saygı duyması gerektiğinden bu adama karşı bir ilgi göstermeliydi."[1076]

Seweryna, belki de bahsettiğimiz kalıbın dışına Oktawian ile yaşayacağı yakınlaşma ile çıkacaktı. Bu sırada Oktawian'a dair zihninde birtakım hayaller kurmaktaydı. Evin kapısı çaldığında ilk başta Oktawian'ın geldiğine dair bir heyecana kapılmışsa da babasının eski dostu Juliusz'un çaldığını görünce bir hayal kırıklığına uğramıştır. Hiç hazzetmediği bu yaşlı adam, onun gözünde başka bir enkaz ya da harabe durumundadır. İlgisini çekmeyen boş şeyler konuşmasından öte modern görünümlü de olsa doğru dürüst yıkanmamış, hatta kirli sayılabilecek elbisesi ve bir bastonun yardımına ihtiyaç duyan bedeni Seweryna'nın gözünde harabe izlenimini yaratmıştır. Bu nedenle Seweryna, daha çok iğrenme duygusuyla yaşlı adamın elini dahi sıkmadan kendisine aralarına mesafe koyabileceği bir koltuğu göstermiştir.

Seweryna'nın küçüklüğünden beri tanıdığı ancak uzak bir yere eğitim için gitmesi nedeniyle oldukça uzun bir süre görmediği bu yaşlı adam, önce havadan sudan ardından da hastalıklarından konuşmaya başlamıştı. Seweryna, bu konuşmaların kısırlığından artık fenalık geçirmek üzereydi. Seweryna gözlerini yere dikmiş bir halde zamanın geçmesini bekliyordu. Bir anda gürültüyle yere bir şeyin düştüğünü duydu ve gözünü yerden kaldırınca adamın sopasının düştüğünü gördü. Bu sahne ona hem gülünç hem de nefret uyandırıcı görünmüştü. Yaşlı adam düşen bastonunu, oturduğu koltuğun kolçağı üzerinden sarkarak almaya çalışıyordu, ama bedeninin o kütük gibi yapısı buna müsaade etmiyordu. Seweryna ise bu adama yardımcı olmayı aklından dahi geçirmiyordu, çünkü adamın bu bastonu almaya çalışması Seweryna için komik gelmişti. Yine de kısa bir süre

[1076] Orzeszkowa, 1896, s. 199.

sonra Seweryna'nın içinde bir acıma duygusu belirdiğinden bastona doğru birkaç adım atıp bu yaşlı adama bastonunu geri verdi.[1077]

Yaşlı Juliusz oturduğu koltukta dik oturarak boğuk sesiyle biraz utangaç bir şekilde birkaç defa teşekkür etti. Ardından gülümser bir halde "bu benim oğlum" demişti. Kadın da adamın bu sözüne takılmıştı. Demek yaşlı adam hayattan ne kadar mutsuz ne kadar çaresiz ki bir insanı "oğlu" olarak adlandırmıyor, bir tahta parçasının insandan daha fazla yararlı olabileceğini ifadesi bulunmaktadır. Küçüklüğünde babasının odasını ziyaret ettiğinde bu dostunun hiç görmediği genç bir oğlanı işaret ederek "Bu benim oğlum" dediğini hatırlamıştı.[1078] Materyalist, bir başka deyişle *utylitarist* açıdan bazen insanın çevresindeki araç ve gereçlerin hayata tutunması için önemli bir unsur olarak belirmesinin olağan olduğunu; evlat da olsa başka bir insanın arzu edilen amaç doğrultusunda fayda etmeyeceğinin ifadesini bulmak mümkündür. Kısacası Seweryna'nın yakın akrabaları gibi Juliusz'un da oğlunun da kendine göre bireysel bir hayatı vardır. Dünya'nın değişken hali, kendi başına bir hayat oluşturması gerektiği şeklinde yeni neslin evrimleşmesine neden olmuştur.

Bu andan itibaren her ikisi de karşılıklı olarak birbirlerine aynı "merhamet" duygusunu beslemeye başlamıştır. Yaşlı adam, kadının yalnız olduğunu bildiğinden dolayı ona ziyarete gitmektedir. Kadın da bu adamın yalnızlık içinde hayat sürmesine üzüldüğünden nasıl yardımcı olabileceğini düşünüyor. Bu noktadan itibaren öykümüzün seyri yardımlaşmayla harabe ile benzeştirilen ruhtan nasıl bir dünyanın yaratılabileceği anlatılmaya çalışılmaktadır.

[1077] Orzeszkowa, 1896, s. 203-205.

[1078] Orzeszkowa, 1896, s. 206-207.

"Geçen kıştan beri ne zaman onu görmeye gelse, Seweryna her zaman yalnızdı. Ama Juliusz'un, Seweryna'nın içinde bulunduğu duruma atfen gözlerindeki ve zihnindeki kederi okuyabildiğinden bahsetmesi onu şaşırtmıştı. Gerçeği kimseye güvenerek itiraf etmemişti, ama dünyada hiç kimse de onu güvenle itiraf etmeye davet etmek ve duygularını anladığını söylemek gibi bir şeyle ilgilenme zahmetinde bulunmadı. O ilk - bu tuhaf yaşlı adam, bu harabe!"

Kadının bu halde olmasına neden olan yaralarına böylesi dokunuş, (Seweryna'nın) tatminsizliğin yok olmasına neden olmuştu. Seweryna, karşısındakine hem bir yakınlık hem minnet duymuştu, ama içinde de şüphe de uyanmıştı. Işığın kaynağının çok uzakta görünmez olmasına rağmen, bu harabe bedende ışığın hâlâ yanıp yanmadığını kim nasıl bilebilir!"[1079]

Yaşlı Juliusz, aynı hissi paylaştığından en azından Seweryna'ya yardımcı olmak istemiştir. Bu yaşlı adam, dünyadaki anlamlılığının muhtemelen kendisi gibi yalnız ve mutsuz bir insana yardım etmekle görmek istemektedir. Seweryna ve kocasının bir dönem ait olduğu sosyetenin üyeleri, kadının içinde bulunduğu bu ruh halinden kurtulması için hiçbir paylaşımda bulunmamıştır. Çünkü bu sosyete üyelerine, dünyanın sunduğu renk ve zevkler arasında bir yaşam sürdürmek daha cazip gelmektedir. Diğerlerinin aksine yaşlı adamın ise bu yalnız kadına yardım etmeye çalışması, Seweryna'nın sıkıntılardan arındığını hissetmesine neden olmuştur. Yaşlı adamın merhametli kalbinin, ziyaretlerle ve anlayışlı sözlerle bir görüngü olarak yansıması ruh ile beden arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bedenin içinde sönmeye yüz tutan ışığı besleyen bu tutumlar, Seweryna'nın da benzer şekilde yardım etmek isteğine neden olacaktır. Bu düşünce doğrultusunda Seweryna, küllerinden doğacağını hissetmeye başlamıştır.

[1079] Orzeszkowa, 1896, s. 209.

Seweryna, yaşlı adamın babasıyla olan yakınlığını hatırlamıştır. O dönemlerde babasıyla bir ruh ikizi gibi iyi anlaştıklarını ve hep önemli şeyler hakkında konuştuklarını hatırlamıştır. Ancak babasının bu dünyada hala var olduğunu hatırlatan "bir hayalet gibi" Juliusz'u karşısında gören Seweryna'yı, gördüğü yaşlı bedenin ötesinde başka bir anlamın aranması gerektiğini düşünmeye itmiştir. Babasının yaşadığı dönemden başlayarak bunun nasıl bir anlam içerdiğini anlamaya çalışmıştır. Hatırladığı kadarıyla babası gibi eğitimli ve neşeli bir adamdı, aynı zamanda zengin ve mütevaziydi. Bu vesileyle Seweryna, bu adama karşı ayrı bir acıma hissi duymuştur. Çünkü babası hayatını kaybettikten sonra bu yaşlı dostun hayatında önemli değişiklikler gözle görülürdü. Seweryna hatırında kalan bu dönemler neredeyse yirmi yıl kadar öncesine aitti. İnsanlığa ait saat diliminde bu dönem sadece anın yerini tutarken, Seweryna için yılları ifade etmektedir. Buna göre söz konusu yirmi yıllık süreç, bir toplumun değişimi açısından yeterli görülmeyebilir, ancak bir insan için bu süreç değişim açısından çok şey ifade edebilir.

Seweryna diğer bir taraftan, bu yaşlılığın nedeni ve babasının ise neden genç yaşta öldüğünü sorgulamaya başlamıştır. Daha yaşlı olanları görmüştür, ancak bu adamın görünümü dolayısıyla neden bazen yaşlıların yetilerinden yoksun kaldığına kafa yormaya başlamıştır. Seweryna, bu yaşlı adama babasını hatırlayıp hatırlamadığını sormuştur. Adam ise net bir şekilde hatırladığını, hatta kadının aynen babası gibi olduğunu söylemiştir: "*Tam babana benziyorsun, onun kafa yapısına sahipsin, gözlerine, hatta kimi hareketleriniz aynısı. Onun adını taşıyorsun*."[1080] Yaşlı Juliusz'un, bu sözleri üzerine aslında eski dostunun hatırına ve yine bu eski dostunun suretini bu kadında gördüğünden yakın olma gereği duyduğunu anlayabiliyoruz.

[1080] Orzeszkowa, 1896, s. 212. Ayrıca buna göre babasının adı Seweryn

"…Babasının kalpten bir dostuydu, nitekim kalpten demek bu adamın içinde hala süren yaşamın ta kendisi değil miydi?... Bu harabede beliren bu ışık, kadının ilgisini çekmeye başladı. Yine bir şey söylemek üzereydi ki bu sırada yaşlı adam ilk olarak atıldı:

- Babanın portresine çok bakmayı isterim. Mutlaka birden fazlası vardır sende. O portreden ben de edinebilirdim, ama her zaman "daha sonra! daha sonra! Bunun için zamanım olacak" diye düşündüm. Ta ki zaman ve o gelip geçene kadar…

…

- "Bu portre küçük, ama diğerlerine göre aslına daha çok benziyor" dedi, Seweryna.

…..

Salonda sadece saatin yelkovanının sesi geliyordu. Dakikalar akıyordu, bu sırada her ikisi de (portredeki baba ve yaşlı adam) birbirlerine bakışıyordu ve beyaz, ağır kafa bu boyanmış şeye daha yakından eğilmişti…. Beyaz saçları ve portrenin altın rengi çerçevesi ışıktan parlıyordu, saat yelkovanı vuruyordu, dakikalar akıyordu, onlar ise birbirlerine bakıyorlardı…

Sadece bakıyorlar mıydı? Hayalet belki de portrenin üzerinde uyukluyor olabilir miydi? Ever, muhtemelen… uyukluyordu. Gözleri nerdeyse kapanmıştı, nefesi uzun ve derinden geliyordu, rengi solmuş dudaklarında aynı zamanda tatlı hayaller… Evet – uyuya kaldı.

Harabedeki ışık söndü! Bu iki dostun buluşmasına tanık olan kadını (Seweryna'yı) üzüntü ve öfke sardı…"[1081]

[1081] Orzeszkowa, 1896, s. 212-214.

Kadın, yaşlı adama babasının portresini göstermiştir. Adam daha da detaylı bir şekilde bu portreyi incelemeye koyulmuştur. Dakikalar böyle geçmiş gitmiş. Sanki adam, eski dostuyla geçmişi yad eder gibidir. Bu iki dostun bakışması, geçmiş ile şimdiki anın bir araya gelmişliğini göstermektedir. Bir anlamda insanın hatırasıyla yaşadığı, geçmişteki tecrübelerinin/hatıraların bugünün ruhunu şekillendirmesi ya da anlamlandırması itibariyle "zamanın determinist" boyutuna işaret söz konusudur. Hayalet olarak tanımladığı yaşlı adamın uyuya kalmasıyla portreye verdiği tepkinin sonlanması Seweryna'nın o kıymetli babasına karşı yapılan bir hakaret gibi görünmüştür. Çünkü bu yaşlı dostun verdiği tepki ile cansız portre bir anlam kazanıyordu. Nitekim Seweryna "*Dünyada insanlar ne kadar çabuk gelip geçiyor, zaman içinde hatıraları da kayboluyor*"[1082] sözüyle insanların geçmişinden koptuklarını ve ancak kendisi özelindeki böyle bir karşılaşmaya tanıklıkla hatıraların canlanabileceğine dair bir hayıflanmayı içinden geçirmiştir.

Yaşlı adam uyandıktan sonra Seweryna, adama ne kadar uzun süredir birbirlerini tanıdıklarını sormuştur. Adam ise okulda beraber olduklarını, her ikisinin de iyi eğitimli olduklarını söylemiştir. O kadar iyiydi ki babası, mezar taşında "iyi biriydi" diye yazılıp yazılmadığını sormuştur. Çünkü Juliusz kendilerinin dışında da eğitimli insanların olduğunu, ancak iyi kalpli birisinin aranıp da bulunamayan şey olduğunu ve dolayısıyla bunun hepsinden daha önemli olduğunu vurgulamıştır.[1083] Buna göre insanın asıl varoluşsal niteliğinin kalpte yattığı ifade edilmiştir. İyi bir kalbin karşısındaki insanda oluşturduğu etki bir ömür boyu etki edebileceği Juliusz karakterinde gözlemlenmektedir.

> "Evet, haklısın. Uzun bir süredir cesaretim yok. Kimseye rahatsızlık vermekten, sıkmaktan imtina ederim… Çünkü herkes yabancı, uzak… Yakınlarım yok… Tek

[1082] Orzeszkowa, 1896, s. 214.

[1083] Orzeszkowa, 1896, s. 215.

başıma yaşıyorum, diğerleri ise uzak… ve yabancı, herkesten uzak ihtiyar bir mantar… sevimsiz ihtiyar bir mantar…

….

Seweryna, yüzünü eline nerdeyse sürecek kadar bu yaşlı adama yakınlaşarak

- Yıllardır tanıdığın bu Seweryna ise sana ne yabancı ne de uzak…"[1084]

Juliusz'un ifadeleri aslında geçmiş ile şimdi zaman arasındaki uçurumu ifade etmektedir. Juliusz'un taşıdığı ruh geçmişi temsil ettiğinden şimdiki zamanın ruhuyla bir uyum sağlayamadığı açıktır. Bu nedenle herkesin kendisinden rahatsızlık duyduğunun farkındadır. Bu nedenle kendi başına hayata tutunmaya çalışmaktadır. Örneğin Adam öylesine bir yokluk içinde hayat mücadelesi vermekte ki bazı insanlardan elbisesini yıkamaları gibi yardımda bulunmalarını istemişse de insanlar bir yapsa da on defa isteklerini yapmamak için türlü bahaneler bulmuştur.[1085] Adamın bu haline içerleyen Seweryna, aslında kendisinin ona yakın olduğunu ifade eder. Yaşlı adam ise biraz çekimser bir tutumla, Aslında (onun nezdinde) kendisinin uzak ve yabancı olduğunu, çünkü her geldiğinde bu sıkıcı ihtiyarın kendisinden ne istediğine dair düşünceleri okuyabildiğini yüzüne söylemiştir. Yaşlı adam bu ifadeleri kullandıktan sonra kadının suratı kızarmıştı. Seweryna, yaşlı adamın bu ifadelerinden utandığından bu yaşlı adamın o soğuk eline dokunmuştur. Yaşlı Juliusz eve ziyarete geldiğinde Sewryna'nın ona dokunmaktan çekinmesi ile şimdi ona gösterdiği yakınlık arasındaki farkı yaratan görünen şey ile görünenin ardındaki ruh ile tanımlanabilir. Hatıra aracılığıyla zihinde

[1084] Orzeszkowa, 1896, s. 216.

[1085] Orzeszkowa, 1896, s. 223.

oluşan anlam ile dünyanın meydana getirdiği değişikliği veya evrimi insanın olağan kabul edebildiğine dair bir yoruma erişebiliriz.

Seweryna, yaşlı adama şarap ikram ettikten sonra içerisinin soğuk olduğu düşüncesiyle şömineye odun atma gereği duymuştu. Yaşlı adam kendisinde bir farkındalık yaratana kadar evin bu gibi işlerini uşak yapmış olması bu sahnede dikkat çeken noktadır. Ancak bu sefer kadın kendi başına şömineye odun atarak ilk defa kendi işini kendi yapabileceğini ifade etmek istemiştir. Hatta böyle bir şeyi hayatında ilk defa yaptığını itiraf etmişti.[1086] Diğer bir açıdan Seweryna'nın artık pasif bir hayattan daha aktif bir boyuta geçtiğine dair ilk tecrübe olduğunu iddia edebiliriz.

Kadın, Polonyalı soylularda gördüğümüz gibi bir masal dünyasında yaşamıştır. Ancak yaşlı adam dışarıda yaşayan sıradan insanları temsil etmektedir. Buna göre yaşlı adam bir uğraş ve çaba içindedir, kadın gibi bir konfora sahip değildir. Sıradan insanların bir temsilcisi olarak yaşlı adam soğuk havadan etkilenmiştir, ama kadın zenginliğinin verdiği konforla kendisini dışarıdan soyutladığı için aslında "soğuk" kelimesinin ötesindeki anlamı zihninde yerleşmediğinden diğer insanların ne hissettiğini ne duyduğunu anlamaktan uzaktır.

> "- Güzel… sıcak… tabiatta ve insan hayatında en güzel şey ki en önemlisi: sıcak!... Yiyecek lezizdi, rengi güzel, kokusu hoşnut edici… ama her şeyden önemlisi sıcak! Her şeyden önemlisi!...
>
> Seweryna porselen çaydanlığı elinden bıraktığında bu adama uzun uzun baktı ve içten bir sesle
>
> - Gerçekten!

[1086] Orzeszkowa, 1896, s. 218.

Juliusz kafasını sallayarak kendi kendine

- Tabi ki doğru. En azından kime göre nasıl bir soğuk olduğunun farkında."[1087]

Işık nasıl sıcaktan besleniyorsa insan ruhu da sıcaklıktan besleniyordu. Metafor olarak bu sıcaklık, insanın başka insanlarla olan ilişkilerine değinmiştir. Juliusz'un "*En kötü soğukluğun evde ve hayatta*" olduğuna dair ifadesi söz konusu metaforu güçlendirmektedir. Öykünün başında dışarısının bir kış gününü yaşarken çiçeklerin açmasına neden olacak kadar evin salonunun sıcak oluşunu hatırladığımızda, aslında Seweryna'nın kışı yani soğuğu yaşadığı ortaya konulmaktadır.

Yaşlı Juşisuz, Marcus Aurelius'un "İ*nsan, dünyada ve zaman içinde önemsiz bir noktadır. İnsanın zevkleri akan bir su, acının rüyaları gibidir*"[1088] sözünü ifade ettikten sonra asıl önemli ve büyük olanın "toplum, ulus" olduğu, "bilimin, sanatın yüce bir şey olduğu; düşüncelerin ebedi olduğu… insanın ise küçük bir adam olduğu" ifadeleriyle toplumsal bir iyileşmenin sağlanması gerektiğine yönelik açık bir mesaj verilmek istenmiştir.

Bahsedilen toplumsal iyiliğe fayda sağlamak gerektiği düşüncesiyle Juliusz gözleri zayıflamadan önce, çocuklara yoksulluklarından ötürü bir süre eğitim vermiştir. Çocuklardan birisi bir bilim adamı gibi çok zekiydi, diğeri ise daha çok pratik bir kafaya sahipti. Ancak bu girişimi zaman yokluğundan dolayı yetersiz kalmıştır. En azından vicdanlarını geliştirmenin en önemli şey olduğunu ifade etmiştir.[1089] Gözleri zayıfladığından beri yaklaşık on yıldır hiçbir şey okuyamıyor. Halbuki bu yaşlı adamın ideali insanın her zaman kendisini geliştireceği yönündeydi. Bunun için kitap okumak

[1087] Orzeszkowa, 1896, s. 220.
[1088] Orzeszkowa, 1896, s. 222.
[1089] Orzeszkowa, 1896, s. 225.

onun için çok önemliydi. Okuyamadığı için bugün dünyada ne olup bittiğini ya da bilimde nasıl bir gelişim sağlandığı hakkında hiçbir fikri bulunmamaktadır. Bu kitaplara su gibi ihtiyaç duyuyor ama okuyamıyordu.[1090]

Seweryna yaşlı adama karşı bu kadar ilgi gösterirken, kadınsı arzularının da değiştiğini görmekteyiz. Örneğin kapıya kadar öykünün başında arzuladığı Oktawian gelmiştir. Onun geldiğini uşak haber etmiş, ancak Seweryna başını yarım çevirerek kabul edemeyeceğini söylemiştir.[1091] Çünkü bundan sonra Seweryna'nın duygularını tatmin edeceği, hayatın anlamını keşfettiği yeni bir şeye yönelecektir. Ertesi gün bir kütüphaneden uygun bir kitap alıp karşısındaki yaşlı adamın okuma arzusunu gidermeye çalışmak, aynı zamanda bu yaşlı adama yeni bir sıcak eve taşınmasını sağlayarak konfora erişmesini sağlamak işte bu yeniliktir. Böylece bu ihtiyarın yeniden hayata bağlanıp mutlu olmasını ve yaptığı iyiliğin yayılmasını sağlayacaktı.

Yazarımız Orzeszkowa, bu öyküsünde kadınların daha küçükken ebeveynlerinden aldıkları eğitimlerinin bir başkasına bağımlı olmayı şart koştuğundan dolayı eleştirmiştir. Öykü kahramanı Seweryna da kocası tarafından terk edilince, geleneksel öğretilerinin dışına çıkamamıştır. Kısacası dünyada insanın karşılaşabileceği türlü sorunları çözebilmek için insanın yenilikçi yetiştirilmesi gerektiğine dair belirgin mesajlar bulunmaktadır. Aslında kadınların karşılaşacağı böylesi zor durumlarda ışığın, insanın tam olarak içinde olduğu ve bunun için pasif karakterden sıyrılıp devinim halinde olmak gerektiği anlatılmıştır.

[1090] Orzeszkowa, 1896, s. 227.

[1091] Orzeszkowa, 1896, s. 228.

4.3.5. Dayanışmayı Sağlamanın Bir Yöntemi Olarak Sanatsal Yaratım „*Silny Samson*"

Eliza Orzeszkowa, *Silny Samson* (Güçlü Samson) adlı öyküsünü 1886 yılında *Z różnych sfer* (Farklı Kürelerden) başlıklı öykü seçkisinde yayınlamıştır. *Silny Samson* öyküsü, atalarının tarihinden ve anlamından bihaber olan Yahudi toplumunu konu almıştır. Öykünün kahramanı Szymszel, Yahudi geleneklerine sıkı sıkıya bağlı yoksul bir Yahudi kasabasında kendisini sadece Tevrat'a, daha doğrusu Talmud'a vermiş bir karakterdir. Çocuklarının da Yahudilik temelinde eğitim görmelerine oldukça önem veren bir bireydir. Ancak kutsal kitaptaki öğretilerin tarihsel boyutunu ve taşıdığı ruhu önemsemeden kitapta yazan temel ilkeleri günlük pratiğinde uygulamaktadır. Genel olarak Ongrod adındaki bu Yahudi kasabasında yaşayan toplumun dindar bir yaşam tarzının olduğunu metin içerisinde açık bir biçimde görmek mümkündür.

Yahudiler açısından *Purim*[1092] adındaki önemli bir bayram için tiyatro organize etmeyi planlamışlardır. Ester Kitabına göre *Purim*, Pers ülkesinde yaşayan Yahudileri kıyımdan geçirmeyi planlayan Pers komutanı Haman'ın elinden kurtulmasını kutlayan bayramdır.[1093] Haman, Pers kralı Kserkses'in veziridir. Haman'ın planı Mordekay ile Ester'in[1094] işbirliği sayesinde bozulmuştur. Yahudi halkının kurtulduğu bu gün yoksullara yardım, halk arasında hediyeleşme, toplu yemek etkinliği şeklinde

[1092] Renkli ve süslü kostümlerin giyinildiği bir Yahudi karnavalı. İranlı Yahudilere yönelik katliamın önlenmesini anmak için kutlanan bir bayram. Akşam ve sabah ibadetinden sonra bu olayları anlatan Ester Kitabı okunur. Bu vesileyle birbirlerine hediyeler verilir, fakirlere sadaka gibi yardımlarda bulunulur. Ziyafetler gece geç saatlere kadar sürer, şarap içilir.

[1093] https://www.jewishencyclopedia.com/articles/12448-purim (25/12/2023)

[1094] Kserkses, karısı Werszta'yı boşadıktan sonra başka bir kadınla evlenmeye karar vermiştir. Bu nedenle sarayına birbirinden güzel kızlar getirilmiştir. Ancak Kserkses, Yahudi bir kız olan Ester'i seçmiştir. Mordekay da Kraliçe Ester'in kardeşidir. Bkz. ___.https://www.jewishencyclopedia.com/articles/7124-haman-the-agagite (25/12/2023)

kutlanmaktadır. Öykümüzde görüleceği üzere bir bildiri ile esinlenen Ogrody'da yaşayan yoksul Yahudi toplumun önde gelenleri kitapta anlatılan bu hikâyeyi tiyatro piyesi halinde canlandırarak insanların duyularına seslenmek istemişlerdir. Bu bakımdan "duyumcul ve ülküsel değerlerin" bir araya geldiği "düşüncül değerin" meydana getirilmek istendiği anlaşılmalıdır.

Eliza Orzeszkowa, Ongrod'da yaşayan bu yoksul Yahudi toplumu üzerinden genel olarak Polonya Yahudilerinin yokluk içerisinde olduğunu resmetmeye çalışmıştır. Polonyalı Yahudilerin böylesine önemli bir bayramı tam olarak idrak edemediğini, ancak Rothschildler ve diğer zengin bankerlerin sahip oldukları zenginlikle kutlayabildiklerine değinmiştir. Çünkü hediyeleşme, toplu yemek verme ve maddi yardımlaşma bir zenginlik gerektirmektedir.

> "Herhangi biriniz Ongród'a gittiyseniz, sözde bulvardan Yahudi Mahallesi'nin bilinmeyen ve keşfedilmemiş, ancak çok geniş, ancak son derece dar derinliklerine giden ara sokağı bilmelisiniz. Tanrım! Sizi sokak denen bir yere götürmek zorunda olduğum için ne kadar kendimden utanıyorum. Ama yine de yapacağım. Bir romancı bir gezgin gibidir. Az bilinen veya oldukça yabanıl yerler bütün canlılığıyla bir romancıyı çeker. Bu yüzden, içinizde seyahat etme içgüdüsü varsa, beni bu sokağa kadar takip edin, her iki tarafı da ilk başta yüksek kiralık evlerin kör duvarlarıyla kaplı, ama sonra üç, iki veya ve bir pencereli ahşap, kötü badanalı evlerden başka bir şey görünmüyor. İşte böylesi bir evde Rabbi Szymszel ailesiyle oturuyordu." [1095]

Orzeszkowa'nın dışarıdan bir gözlemci olarak kendisini gösterdiği *Silny Samson* eserinde konu aldığı bu Polonyalı Yahudilerin, Polonya'da toplumun genelinden ayrı

[1095] Orzeszkowa, E. (1913). *O Żydach i Kwestyi Żydowskiej – Silny Samson, Daj Kwiatek, Gedali, Ogniwa, O Nacjonalizmie Żydowskim*. Warszawa & Lublin: Nakład Geberthnera i Wolffa., s. 98.

olarak kendilerine özgü bir yaşam sürdüğü anlaşılmaktadır. Zenginlikleri de temas halinde oldukları topluma bağlı olduğu için o dönem Polonyalıların içinde bulundukları yoksulluğa mahkûm bir hayat sürüyorlardı. Orzeszkowa, o dönemde Polonyalılar nezdinde çok zengin Yahudi ailesi olarak görülen Rothschildler gibi Polonyalı Yahudilerin görüldüğüne işaret etmek istercesine; yer yer "Rothschildler ve Yahudi bankerlerle" öyküsündeki Yahudilerin farklılıklarını göz önüne sermeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Orzeszkowa, Polonyalılar nasıl bir yokluk içindeyse Yahudilerin de o ölçüde bir yokluk içinde olduğunu göstermek istemiştir.

> "Hemen korkudan titremeyin ve vazgeçip geri dönmeyin. Havada asılı gibi duran bu elin doğaüstü bir amacı veya başka niteliği yoktur. Bu çok basit bir şey: Bir eldivenci için yazılmış ve o koca boya parçasını kurutmak için havaya asılmış bir tabela. Günün son ışıklarında, avlunun arkasında, kapının karşısında duran iki pencereli evin üzerinde havada asılı duran devasa büyüklükte bir el görüyoruz. Yirmi insanın eli kadar büyük olan bu el turuncu renkli ve görünürde havada asılı gibi duruyor... Ne bu? Nefret uyandıran ve suç teşkil eden amaçlarla yürütülen bazı büyücülük veya büyücülük aletleri mi? Ne de olsa, gizemli Yahudilerin bu kirli yerinde her şey beklenir! Szymszel'in evinin karşısında duvar ve tabela ressamı olan Mowsze yaşıyor. O, başta Esterka ve Mendele olmak üzere Szymszel'in çocuklarına yardım eli uzatan gerçek bir hayırseverdir. Onları sürekli neşelendiren sürprizler yapar…[1096]

Orzeszkowa, okuyucuyu Szymszel'in sokağında gezdirirken karşı komşusu olan tabelacı Mowsze'nin (Moşe) evinin hemen önünde el biçiminde gizemli bir tabelayı tasvir etmektedir. Bu tasvir vesilesiyle okuyucunun Yahudi'den beklenen büyüsel bir sembol olabileceğini düşüncesini yadsımamıştır. Ancak öykünün ilerleyen safhalarında bu

[1096] Orzeszkowa, 1913, s. 98.

kasabada yaşayan her Yahudi'nin bir uzmanlık alanı olduğu gibi Mowsze'nin de uzmanlık alanının tabelacılık olduğunu ifade etmek istemiştir. Bu kasabadaki Yahudilerin kendine göre yaşamlarının olduğunu, Polonyalılar nasıl kendi geçimlerini sağlamak için bir uzmanlık sahası ediniyorsa Yahudilerin de benzer bir biçimde pratik bir yaşam içinde devinim göstermesinin gayet normal olduğunu ortaya koymak istemiştir. Polonyalılar ile Yahudiler arasında mevcut uçurum dolayısıyla kopuk iletişim bağlarının olması, Yahudilerin gizemli faaliyet yürüttüğüne hakkında Polonyalıların önyargılarının haksız bir düşünce olduğunu göstermek istemiştir.

> "Sayın okuyucu, eğer bir gün halk dilinde Yahudi kelimesinin eşanlamlısını aramaya koyulursan, bir tarih sözlüğü al, "k" harfini aç ve Kroisos ismini bulduğunda altını çiz ve hatırla; böylece talep ettiğin bilgiye ulaşabilirsin. Yahudi'nin eşanlamlısı Kroisos'tur.
>
> Yahudi ve Kroisos aynı şeydir. Ne de olsa herkes biliyor ki, her şeyden önce Rothschildler de Yahudiler arasındadır. Bundan başka halıları, aynaları, yaldız işlemeli, oymalı saraylarıyla milyonlara sahip diğer bankerler. Buna göre iki kere ikinin dört etmesi kadar basit, kendi içinden Rothschildleri ve diğer bankerleri çıkaran bu kabile milyonlarla, saraylarla, aynalarla, heykellerle, vb. şeylerle çok zengindi. Bu kabilenin evlatlarından herhangi biri bunlara sahip değilse, bilin ki istemediği içindir. Yoksa her şeyi idare edebilir; ama isteseydi mutlaka gemisini yüzdürürdü.
>
> *Zengin Kabile! Şanslı kabile! Bunu kabilenin şansı olarak atfediyorum ve sadece Gerszun'un oğlu ve Cipa'nın kocası Szymszel'in bu zenginlik ve bunun sağlayabileceği şansa dair hiçbir şey bilmemesine şaşırıyorum. Szymszel'in bu*

cehaletini görünce, kendi aralarında kesinlikle Meropia[1097] *olarak seçilerek Yahudi olmayanları (goyim) ustaca kandırmak için numara yaptığını, gizlendiğini düşündüm. Yani Kahal*[1098] *kurulu tarafından mahkûm edilen ve sömürüye sunulan bir kurban, son zamanlarda hakkında çokça konuştuğumuz Meropia veya kurbanlar*."[1099]

Orzeszkowa, Yahudilerin aslında antik Lidya Kralı Kroisos (Kârun) kadar zengin olabileceklerini ifade ederken aslında zengin olmaya yönelik bir yetilerinin olduğuna değinmek istemiştir. Öykümüzün ilerleyen sayfalarından anlaşılacağı gibi bu Yahudi toplumu *Meropia* gibi bir sömürü aracı kullanmadan Polonya toplumundan soyutlanmış bir biçimde kendi hallerinde yaşamaktadır. Dolayısıyla o dönem için halk arasında Yahudilere dair gündemde olan "Meropia veya kurban" söylemlerinin aslında pratikte uygulanmadığını farklı bir bakış açısıyla ifade edilmiştir. Polonyalı Yahudilerin *Meropia* gibi bir sömürü aracını Polonyalılara karşı kullanmamalarının ortaya koyduğu iyimserlik,

[1097] Kahal'ın hiçbir mülk sahibi olmayan bir Hristiyan'dan faydalanma hakkını bir Yahudi'ye satması durumunda bu Hristiyan'ın Yahudiler nezdindeki statüsüne "Meropia" yani "Hristiyan'ı zapt etme (*zaćmienie chrześcianina.)*" denir. Yahudi birisi, Yahudi olmayan birisinden istifade etme hakkına sahip ise diğer Yahudilerin söz konusu Yahudi olmayan ile bir işbirliğinde bulunması yasaktır. Kahal'dan bu hakkı alan Yahudi ancak bu Meropia durumunda olan kişiye faiz karşılığında borç verebilir. Dünyaya gelen her Yahudi olmayan kişi "özgür" (sahibi olmayan – *Hefter*) olarak kabul edildiği düşüncesi temelinde onu ilk ele geçirenin bu Hristiyan'ın (ya da genel olarak Yahudi olmayanın) sahibi olacağı anlayışı doğrultusunda, söz konusu Hristiyan'ı kandırmaya yönelik diğer Yahudilerle türlü yollar seyredilebilir ve nihayetinde sahip olan Yahudi tek kelimeyle onu "soyabilir". Bkz. Brafman. (1914). *Żydzi i Kahały*. Warszawa: Drukarni Synów St. Niemiry. s. 82-83.

[1098] Kahal (*Qahal* veya *kheliot*), Aşkenazi Yahudileri arasında yerel yönetim meclislerini ifade ederken bir terimdir. Polonya'da 16. yüzyıldan itibaren kurumsallaşmış bu meclis sekiz kişilik bir Yahudi konseyinden meydana gelmiştir. Bölgelerinde Yahudiler ile Polonyalılar ile olan toplumsal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini düzenlemesi açısından önemlidir. Rabinovitch, Simon (2014). *Jewish Rights, National Rites: Nationalism and Autonomy in Late Imperial and Revolutionary in Russia.* Stanford & California: Stanford Uni. Press. s. 24-29 ve 35-40.; Ayrıca Kahal konseyinin Kutsal kitap nezdindeki yeri hakkında daha fazla bili için bkz. Hasanoğlu, E. (2022). Yahudi Kutsal Kitabında Mele-İ Âlâ: İlahi Konsey. *Ortadoğu ve Göç*, 12 (1). s. 11-48.

[1099] Orzeszkowa, 1913, s. 81.

muhtemelen Orzeszkowa'nın gözünde Polonyalılar ile ulusal bir bütünlük içinde olabilecekleri değerlendirilmektedir.

Orzeszkowa, aslında Szymszel'in *Meropia* olarak seçilmediğine samimiyetle ve büyük bir şaşkınlıkla karşıladığını; zenginlik ve bu olgunun kaynağı olan şans ve mutluluk hakkında hiçbir şey de bilmediğine ikna olduğunu belirtmiştir.[1100] Örneğin çocuklarından biri olan Esterka'yı çöpe atılmış güzel bir ayakkabıyı hediye eden biri olarak Szymszel'den bahsetmiştir. Szymszel'in evi oldukça yoksul bir halde ve bu evde karısı, beş çocuğu ve bir de kedisi bulunmaktadır.[1101] Karısı Cipa'nın küçük, kıllı ve aç iken sokaktan alıp çocukları ile birlikte yetiştirdiği bir kedi yavrusu, bu aileyi neşeyle dolduran dört yaşındaki oğulları Enoch'un haricinde derin bir sempati uyandıran canlıdır.[1102]

Szymszel, çocuklarının sıra dışılıklarını derinden hissediyor ve çocuklarının her biri ona huzur veriyor. Özellikle Esterka, Szymszel'in gözünde bir çocuktan ziyade, lütuftur.[1103] Esterka ile mükemmel bir uyum içinde olan bir yaş daha küçük evladı ise Mendele adındaki küçük oğludur. Esterka gibi çok hareketli olan Mendele, kısa bir süre sonra beş yaşına basacak ve "Heder" (*Chajder*)[1104] olarak tanımlanan okula başlayacaktı. Ancak Mendele bu okula gitmeme konusunda kararlıydı. Diğer bir taraftan annesi Cipa ilk başta kızdı ve dört yaşındaki oğlunun ve bu okulun temsilcisi uzun sakallı, kambur ve

[1100] Orzeszkowa, 1913, s. 81.

[1101] Orzeszkowa, 1913, s. 82.

[1102] Orzeszkowa, 1913, s. 85.

[1103] Orzeszkowa, 1913, s. 82.

[1104] Yahudi kültüründe çocukların ilk dini eğitim aldıkları eğitim kurumunun genel adıdır. Her bir Yahudi erkek çocuk, beş yaşına geldiğinde "Melamed" adıyla andıkları öğretmenlerin denetiminde Talmud üzerine eğitimlerine başlar. Heder'den beklenen, Talmud ilkelerine göre yürütülen ülkede Yahudilere (kendilerine has) "medeni kanunu/ilkeleri" öğretmekti. Bkz. Brafman, 1914, s. 173 ve 175.

kasvetli gözleriyle Melamed'in[1105] bilime karşı gösterdikleri tutumdan büyük bir endişe duymaya başladı. Ancak kocası onu şöyle teselli etti: "*Ben onun yaşındayken sokaklarda koşup oynardım... Ama sonradan öğrendim ki... O da bir gün büyüyecek, bırak da şimdiden biraz büyüsün*!"[1106]

Szymszel'in dokuz yaşındaki büyük oğlu Enoch ise beş yıldır Heder'e gidiyor, İbranice'yi çok iyi okuyabiliyor, Humesh'te, yani Eski Ahit konusunda yetkin olup Talmud ve Rashe tefsiri üzerine henüz bir yıl önce yüksek öğrenim düzeyine girdi. Ancak küçük Enoch, sık sık çekiştirmekten o kadar kırmızı olan ve kalın siyah saçların arasında yakut gibi parıldayan kulaklarını göstererek Melamedinin hoş olmayan tavrından şikâyet ediyordu. Annesine sessizce sert yumruk darbelerinden sırtının ve olağanüstü miktarda bilgiden başının ağrıdığını söylüyordu. Enoch'un ikna ediciydi, ancak bir sonuç alamayan bu şikayetlerden ibaretti.[1107] Cipa'nın küçük Mendele'ye dair endişesinin sebebi işte Enoch'un tecrübe ettiklerinden gelmektedir.

Polonya'da genel olarak uygulanan eğitim sisteminin bir benzeri Yahudilerin kendi çocuklarını gönderdiği Yahudi okullarında da söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Kendi küçüklüğüyle bir kıyas içine giren Szymszel, Enoch ve kısa bir süre okula başlayacak olan diğer oğlu Mendele açısından *Heder*'i geri kalmış bir eğitim kurumu olarak görmekten ziyade küçük bir çocuğun daha büyümeden hayatın gerçekleriyle tanışması için iyi bir imkân olarak görmektedir. Bu noktada Cipa çocuklarının öğretmenleri konusunda duygusal yaklaşırken, Szymszel'in kendi tecrübeleri doğrultusunda bir karara varması ve yeni neslin toplumsal bir uyum içinde yaşayabilmesi için eğitime önem vermesi pozitivist bakış açısından önemlidir. Yine içine doğulan

[1105] Yahudi okulunda çocukların dini eğitimiyle sorumlu öğretmen.

[1106] Orzeszkowa, 1913, 84.

[1107] Orzeszkowa, 1913, 84.

toplumla bir uyum sağlanması açısından Yahudilere özel bir okula çocukların gönderilmesi toplumsal bir "determinizmin" getirdiği bir durum olarak değerlendirilmelidir.

Enoch'a eğitim veren Melamed, Ongród şehrinde bulunan tüm Melamed'lerin en ucuzuydu. Szymshel ve Cipa, Yahudi halkı arasında Rothschild'ler ve diğer çok zengin bankerlerin aksine ılımlı karaktere ve görgü inceliğine sahip, daha büyük talepleri olan bir Melamed'e ödeme yapabilecek variyete sahip değillerdi. Enoch iyi öğrenmesine ve çok şey bilmesine rağmen, Melamed'ten gördüğü tutum nedeniyle edindiği bilgi diyarında o içsel tatmini hissetmemiştir. Ne mutlu ne de sağlıklı bir çocuk gibi bir görünüşü yoktu.[1108] Buna göre yazarımız Orzeszkowa, eğitim kurumunun, daha doğrusu öğretmenin çocuğun eğitiminde ne kadar önemli bir etken olduğunu vurgulamak istemiştir. Öğretmenin, öğrenciye karşı anlayışlı tutumu öğrencinin ruhsal ve bedensel yapısını daha iyiye götürebileceği ortaya konmak istenmiştir. Enoch özelinde her ne kadar takdir edilecek bir bilgi birikimine sahip olsa da öğretmeninin daha anlayışlı bir tutum göstermesi doğrultusunda söz konusu birikimi daha da çoğaltmış olabileceğine dair "bilimcilik" imgesi söz konusudur.

Szymszel'in en büyük kızı, on yaşındaki Liba, beş yıldır derinden öksürüyor. Acı ve sabır ifadesiyle dolu açık gri gözleriyle Liba'nın yüzü, hastalıklı bir mizacın göstergesi olarak solgundu. Evde tamamen yetişkin biri olarak kabul edilen Liba, çok ciddi ve sağduyulu, çiftlikte bütün gün evde olmayan annesinin yerini alıyor ve küçük kardeşleriyle ilgileniyordu. Ocağı yakıyor, yakındaki kuyudan su almaya gidiyor, yemek yapıyor, haftada bir odayı süpürüyor, bu yetmezmiş gibi sürekli aramak zorunda olduğu Esterka ve Mendelek yüzünden her gün türlü eziyetler çekiyordu. Altı yıl önce annesinin

[1108] Orzeszkowa, 1913, s. 84.

öğrettiği ve zor ekonomik şartlarını iyileştirmek üzere annesinin satması için bazen sarımsı, bazen siyah, bazen mavi yün çorapların iplerini incecik ellerinde eğiriyordu.[1109]

Liba çoğunlukla kendini yorgun hissedip dinlenmeye çalışıyordu. Ancak Mendele ve Esterka yetmezmiş gibi üstüne henüz iki yaşındaki Lejzorek adlı kız kardeşi yüzünden bu dinlenmeler kısa süreli oluyordu. Odanın içinde dolaşmak isteyen bu kardeşini mümkün mertebe beşiğinde tutmaya çalışıyordu. Lejzorek, her zaman ablası Liba'yı yanında görmek istediğinden beşiğinde o tiz sesiyle ağlaması yine bu genç kızın dinlenmesine engel oluyordu.[1110]

Bu yoksul Yahudi ailesinin geçiminde anne Cipa ve ona yardım eden kızları Liba'nın rolü oldukça büyüktür. Pozitivizmin ilkeleri temelinde kadının üretime katılımı Cipa ve Liba üzerinden anlatılmaktadır. Gelenekleri içinde devinim gösteren bir toplumda kadınların da ailenin geçimini sağlamak için iş tutması aslında bir "evrimciliği" (*ewolucjonizm*) göstermektedir. Diğer bir açıdan da kadınların, toplumun ihtiyaç duyduğu ürünler üzerinden hayatını kazanıp bir gelişim göstermeleri *praca organiczna*'ya örnektir.

"*Szymszel'in çocukları bunlar, ama Szymszel'in bizzat kendisi kim? Bu soruda, doğumla ve bir insanın toplumsal hiyerarşide yer aldığı daha yüksek veya daha düşük statüyle ilgili sorular doğmaktadır*."[1111] Yazarımız Orzeszkowa, Szymszel'in ebeveyninin kim olduğunu sağdan soldan duyduğu kadarıyla bir su taşıyıcısı veya bir oduncu olduğunu aktarmaktadır. Oğlu bilimsel eğitimine Talmudor'da, yani parasız bir okulda başladığı için hepsi Szymszel'in babasının çok fakir olduğu konusunda hemfikirdi. Hiyerarşi derecesinin yüksek olması gerektiğine gelince, Szymszel'in kendisinin karısına

[1109] Orzeszkowa, 1913, s. 85.
[1110] Orzeszkowa, 1913, s. 85.
[1111] Orzeszkowa, 1913, s. 86.

söylediği sözlerden çıkarabiliriz: "*Bak, nerelere geldim*!"[1112] Bu sözleri gurur ve memnuniyetle söyleyen Szymszel'in, önemli ve anlamlı bir şeyi başarmış olmalı olduğu anlaşılmaktadır. Szymszel, kendi toplumunun yüksek ve saygın olarak kabul ettiği konumu gerçekten elinde tuttuğunu öykünün ilerleyen safhalarında daha net olarak göreceğiz. Kısacası Szymszel, aslında şaşırtıcı bir biçimde bir eğitimli bir insandır. Çünkü Szymszel'in öğrenimini aldığı eğitim kurumlar, Yahudilerin hepsinin tamamlayamadığı Talmudora, Eshibot ve Beth-ha-Midrasz'tır. Tıpkı ilkokul, gimnazyum ve üniversite gibi aşamadan oluşurlar. On sekiz yaşına geldiğinde ise evlenmiş, ancak öğrenmeye devam etmiştir. Szymszel'in eğitime dair ilgisi "bilimciliğe" verdiği önemi göstermektedir.

Din, tarih, metafizik üzerine birikimiyle ve bu birikimi süsleyen efsaneler vs. dikkate alınırsa Szymszel'in bir ilahiyatçı-metafizikçi ve kısmen bir tarihçi, kısmen de doğrudan Yahudi halkının tarihini ve inançlarını ilgilendiren konularda uzman olduğu anlaşılmaktadır. Çok üstün bir yetkinliğe ulaştığı bu bilim sahasının haricinde Szymszel'in hiçbir şey elinden gelmiyor ve uzmanlık alanında kendini geliştirmenin dışında hiçbir şey yapmıyordu. Gündelik hayatın gereklerinden oldukça kopuk daha on sekiz yaşındaki bu adama, on altı yaşındaki Cipa varmıştır. Cipa, büyük bir bakkalda yardımcı tezgahtar olduğu için ticareti ve hilelerini biliyordu ve hizmet ettiği tüccarın karısının çöpçatanlığı sayesinde bir alimin, yani Szymszel'in karısı oldu. Zorlu hayata ve yoksulluğa karşın Cipa, bu evlilikten kendisini her zaman mutlu ve onurlu hissetmiştir.[1113]

> "Bir su taşıyıcısı veya oduncunun oğlu, hiçbir mülk sahibi olmayan, iki yüz zloty'lık cemaat yardımının dışında parasız bir okulun fakir öğrencisi olan Szymszel, genç kızların ve onların anne babalarının gözünde büyük bir damat

[1112] Orzeszkowa, 1913, s. 86.

[1113] Orzeszkowa, 1913, s. 87.

adayı olarak görülüyordu. Cipa ile Szymszel'in evlenecekleri duyulduğu zaman, sokaklarda meyve sepetleri taşıyan yaşlı bir annesi ve alt sınıflara ait görülen kunduracılar, marangozlar ve benzerleri gibi zanaatkârlarla evli olan kız kardeşleri olan bu küçük tezgahtarın (Cipa) şansına tamamen şaşırmışlardı. Bu ayakkabıcılar ve marangozların kendilerine ait küçük evleri, atölyeleri ve düzenli bir gelirleri vardı. Szymszel'in evi, atölyesi, geliri yoktu; ama eğitimli ve bilgiliydi ve o zamanlar belki de bu nedenle çok güzel ve cezbediciydi!"[1114]

Bu Yahudi toplumunun Ongród'ta kendi içinde hiyerarşik bir yapının olduğu anlaşılmaktadır. Ailesinin çok fakir olması nedeniyle hiyerarşinin en altında bulunan Szymszel'in birçok kimsenin tamamlayamadığı eğitim yardımıyla gözde bir figür olması ve üst sınıfa namzet bir kimlik edinmesi dikkati çekmektedir. Bu bağlamda eğitimin, toplumsal statüde bireyi daha üst konuma yerleştiren bir niteliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Szymszel üzerinden bu okulların her ne kadar dini eğitime odaklanmış olduğu vurgulansa da bu okullarda edinilen birikimin, Yahudi toplumu açısından gelişimin ve saygınlığın göstergesi olarak kabul edildiği görülmektedir. Buna ek olarak Szymszel'in iyi bir damat adayı görülmesi, Yahudi toplumunun ne kadar gelenekçi bir toplum olduğunu da ortaya koymaktadır. Çünkü para kazanmak için ayakkabıcı veya marangoz gibi üretime yönelik Szymszel'in bir yetisi yoktur. Bu doğrultuda Szymszel'i ideal bir damat adayı gören Yahudi toplumunun maddiyattan daha ziyade geleneklerine bağlı, başka bir deyişle Yahudiliğin şart koştuğu ilkeleri pratikte uygulamaya çalışan *praca u podstaw* anlayışına sahip olduğunu çıkarabiliriz.

"…(Cipa) Görüldüğü kadarıyla o sadece küçük bir Yahudi kız. Yirmi sekiz yaşında, ama kırkından daha yaşlı görünüyordu. ….

[1114] Orzeszkowa, 1913, s. 87-88.

> Ama lütfen çok çirkin ve aptal görünen bu basit, küçük Yahudi kadınla dalga geçmeyin. Hiç de azımsanacak şeyler gerçekleştirmedi. Tüm dünyanın çözmeyi son derece zor bulduğu belirli bir toplumsal sorunu, yani yevmiyeli çalışma konusunda kadınların eşit hakları sorununu pratikte çözdü. Cipa, otuz rublelik bir para ile başladığı yolda on iki yıldır tüm girişimlerinde kazandığı kazançlarla kendisini, kocasını ve beş çocuğunu geçindirerek bu sorunun çözümünü kendince idealize etti."[1115]

Ailesinin geçiminin temelini oluşturan bu otuz ruble ile Cipa, bir bakkal açmıştı. Cipa, dükkânı kurduğu ilk günden itibaren müşteriler bağlamaya başlamıştır. Müşterileri kaybediyor ve hemen yenisini arıyordu. Kâr getiren herhangi bir iş için en önemli görev bir müşteri bulmaktır. Ancak müşteri kaybının birçok nedeni vardı. Bunlardan en önemlisi Çipa'nın akşamları dükkânı kapattıktan sonra dükkânın küçük köşesinde dolap, tezgah ve duvar arasında belli hışırtıları çıkarmasının, bir şeyi söküp tekrar takmasının, kaplamasının, dökmesinin çıkardığı seslerin uyandırdığı bazı gizemli düşüncelerdir.[1116] Çünkü Polonya toplumu nezdinde Yahudi gizemli faaliyetiyle Hristiyanların iyiliğine bir şey yapmayan biridir. Yazar Orzeszkowa, Cipa'nın yaptığı bu ritüelin Hristiyanlara bir zarar verme amacını gütmediğini, ismini dahi duyup duymadığı "Meropia" faaliyetlerine katılmadığını ve hiç birisiyle bir alakasının olmadığını belirtmiştir. Halkının geri kalanıyla herhangi bir dayanışma içinde olmadan tamamen kendi başına hareket etiğinden bahsetmiştir.

Cipa, dükkânda zaman zaman oturuyor; sadece ara sıra annesinden ve komşu olan kız kardeşlerinden birinden yerini almasını rica ediyordu. Dükkanını teslim ettikten sonra kendisi kolunun altında ağır bohçalar taşıyarak koşturuyordu. Sırtında yığınla eski giysi

[1115] Orzeszkowa, 1913, s. 88-89.

[1116] Orzeszkowa, 1913, s. 89.

taşır, bir elinde kuruyemiş, diğerinde çay ve şarap şişeleri olan iki sepetle çeşitli kapıların önünde alçakgönüllülükle durarak ürünlerini satmaya çalışıyordu. Müşterisi olmayan ve eve girmesine engel olan aşçılarla ve evlerin hizmetçileriyle tartışıyordu. Kendisine izin verilmesi için onların gösterdiği katılıkların yumuşaması için bir çift incir veya bir avuç fındık rüşvet veriyordu. Bazen sabırsızlanır ve kendi cinsiyle ezici rekabeti dolayısıyla insanlarla sokaklarda öyle kavgalara girişip bağırırdı ki, bekçiler onun yanına gelerek onu bu kavga ortamından çekerlerdi. Bir keresinde böyle bir kavga ortamında Cipa'nın eline tuniğini süsleyen kadife yakanın kopmuş bir parçası verilmişti.

"Kıyafetinin ihtişamı bu şekilde kaybolan Cipa, gözyaşları dökmüştü. Ne de olsa bu hassaslık anı, onun için oldukça istisnai bir durumdu. Genel olarak, hiçbir şeyden asla şikayet etmez ve bazen acınası bakışıyla karşılaşan biri ona az çok yakınlık ile sorarsa:

- Ne oldu Cipacım, çok mu fakirsiniz?

Bu soruya hiçbir zaman olumlu yanıt bile vermez, şöyle der:

- Eh! Tanrı nasıl isterse öyle olur.

Çipa'nın aile içi ilişkilerini biraz daha yakından tanıyıp, onun esmer, buruşuk, bazen yorgunluktan terden ıslanan, istemsiz, asabi titremelerle sarsılan yüzünü görenler de var ki ona:

- Kocanız hayatı boyunca ne yapıyor? Neden sana yardım etmiyor?

Sonra Cipa'nın yüzündeki taciz ifadesi kaybolur ve yerini öfkeye benzer bir şey alır.

- Onun kendi işi var. Ticaret yaparken bana yardım edemez." diye sinirli ama mırıldanır bir biçimde yanıtlıyor.

- "Demek bu kadar beceriksiz bir kocan olduğu için çok mutsuzsun Cipa."

Bunu duyan Cipa başını kaldırır.

- On tane kızım olsaydı, Rab'dan hepsine benimki gibi mutluluk vermesini dilerdim.

Bu sözlerin ardından gözleri parlıyor ve gülüyor, kurumuş dudaklarında şefkatli bir gülümseme dolaşıyor, aynı zamanda buruşuk alnından siyah eşarbının kenarına bir öfke ya da utanç damlaları akıyor..."[1117]

Cipa dükkanını bir başkasına emanet ettikten sonra ürünlerini satabilmek için müşterilerinin kapısına gidip daha fazla para kazanmaya çalışıyordu. Burada hayatın zorluğundan dolayı kadınların nasıl bir kapitalist bir ortamda geçimini sağlamakta olduğunu göstermektedir. Cipa'nın kendisi gibi satıcı kadınlarla kavgaya tutuşuyor olması da içinde bulunulan kapitalist durumun ne kadar acımasız olduğunu göstermektedir. Satışını gerçekleştirebilmek için karşısına çıkan hizmetçi veya aşçıların açtıkları zorlukları rüşvetle aşmaya çalışıyordu. Malikane hizmetlilerinin maddiyat sağlamak için Cipa'nın satış arzusundan istifade etmeleri "iyi niyeti kötüye kullanmaya" (*expediency*) karşılık gelmektedir. Bu durum, maddiyata verilen önem doğrultusunda toplum içinde kültürel yozlaşmayı da sembolize etmektedir.

Cipa'nın kocası Szymszel'in elinden hiçbir iş gelmez, dolayısıyla aileyi geçindirmek için kadının çalışması şarttır. Çevresindekilerin kadının çalışmasını küçümseyen tutumlarını söz konusu kültürel yozlaşmaya ekleyebiliriz. Yine de Syzmszel ile birlikte olmaktan Cipa mutlu olduğunu ve aynı yazgıyı kendi kızlarına da temenni ettiğini dile getirerek bu zorlu hayattan şikâyet etmediğini ifade etmemiştir.

[1117] Orzeszkowa, 1913, s. 90-91.

Gerçekten de Szymszel, karısına işlerinde yardım etmek istese de edemez. Çünkü evliliklerinin ilk dönemlerinde Cipa, Szymszel'e dükkânı emanet ettiğinde; Szymszel her anını dua ederek geçiriyordu. Aklı başka yerdeydi hep. Müşterilerin dilinden ve bazen istediklerini anlamıyordu. Böylesi bir durumda birkaç kez hemen birisinden tercümanlık yapmasını istemiş, onun aracılığıyla müşterilerle konuşmuş ve istenen malları onlara satabildiği olmuştu. Bazen umutsuzluk, hareketsiz, dilsiz ve sadece acınası bir şekilde başını sallamakla yetiniyordu. Bazen satış yaparken fazlasıyla tartıyor, para üstünü yanlış veriyordu. Bu adamın saflığını bilen müşteriler, Szymszel'in hatasını da düzeltmiyordu. Müşterilerin Syzmszel'in iş bilmezliğinden istifade etmesi bir başa "iyi niyeti kötüye kullanmak" anlamına gelmesiyle beraber açık bir biçimde kültürel değerlerinin yozlaşmasını göstermektedir.

Cipa birkaç kez dükkân işlerinde yardım eden Szymszel'in artık kendi bildiği işlere yönelmesi gerektiğini düşünmüştür. Nasırlı ve kara elini yavaşça onun siyah saçlarının arasından geçirdi, bir an ürkek bir şefkatle gülümseyerek onun yüzüne bakarak "*Ah! Kendi bildiğin işi yap! Her şeyi kendim hallederim.. kafan her konuda sakin olsun*."[1118] Szymszel bunun ardından en iyi bildiği iş olan kitaplarına koyulmuştu.

> "Benden, hakkında çok şey duyduğunuz Szymszel'i sizinle bizzat tanıştırma zevkine sahibim! Eminim onu gördükten sonra, Cipa'nın onun hakkında bahsettiği çok güzel ve kibar olduğuna dair ifadelerini onaylayacaksınız. O uzun ve çok zayıf. Elleri, doğuştan bir kadınınkiler kadar beyaz, zayıf olmasına rağmen sırım gibi ve güzel yapılı. Yüzü uzunlamasına, solgun, esmer, kıvırcık sakallı; yüz hatlarında gerçek bir saflığı ve incelik var. Yine yüz ifadesi sakin ve çok nazik.
>
> Gözünü kitaptan kaldırdığı anlarda derin, gizli bir rüyanın ışığıyla kaplanır o yüz. Bu kara, dipleri alev gibi, aynı zamanda nemli bu gözlerin bazen Babil

[1118] Orzeszkowa, 1913, s. 92.

esaretine ve Kudüs'ün yıkımına ağladığını ve çoğu zaman baş meleğinin (Sandalfon) dik başını taçlandıran o canlı hiyerogliflere bakındığını hemen anlayacaksınız. Sar-ha-Olam'ın sessiz övgüsünden ve Sandalfon'un yüce gönüllüğünden bir şeyler Szymszel'in ateşli gözüne yansırdı."[1119]

Orzeszkowa, Szymszel'i okuyucuya tasvir etmekten memnuniyet duymaktadır. Fiziksel yapısı itibariyle karısının içinde bulunduğu koşulları kaldırabilecek bir yapıya sahip olmadığını da tasvir etmiştir. Ellerinin bir kadın eli gibi olması örneğiyle Szymszel'in hiç de ağır bir işte çalışamadığı ifade edilmektedir. Çünkü ilgi duyduğu alanın ve uzmanlığının her zaman kitaplar, Tevrat ve Tora üzerine olması, muhtemelen onun fiziki yapısını şekillendirdiğini ifade etmektedir. Buna göre "natüralist bir bakış açısının" olduğu yorumuna ulaşmamız mümkündür. Diğer bir taraftan Syzmszel, uzmanlık sahasına yoğunlaştığında ruhsal olarak bir bütünlük sağladığını ve tatmine ulaştığını anlamamız mümkündür. Bu bakımdan Szymszel, ilgisi ve uzmanlığı doğrultusunda edindiği bu deneyimin kendisini maddenin ötesinde bir anlam aramak anlamına gelen "ülküsel değer" düşüncesine götürdüğünü göstermektedir.

Orzeszkowa, Szymszel'in hayattan memnuniyet duymasını sağlayan şeyin öncelikle Tanrı'ya olan sevgisi ve güveni olduğunu belirtmiştir. İkinci olarak kendi ilmi çalışmaları üzerine yoğunlaşırken beş çocuğu için "*Enoch, Mendele ve Lejzorek eğitimli bireyler olacak, Liba ve Esterka ise eğitimli adamlarla evlenecek.*"[1120] diyerek hayal kurması olduğunu ifade etmiştir. Szymszel'in hayattan memnuniyet duymasına neden olan üçüncü şeyin ise "çalışmak" olduğunu vurgulamıştır. Yazar Orzeszkowa, Cipa'nın işlettiği dükkâna bazen giden biri olarak Szymszel'i her gördüğünde bütün kalbiyle çalıştığını ve böylece ilahi bir ödül aldığını gözlemlediğinden bahsetmiştir. Szymszel'in

[1119] Orzeszkowa, 1913, s. 101.

[1120] Orzeszkowa, 1913, s. 93.

uzmanlık sahası da zaten ilahiyat üzerineydi, bu nedenle uzmanlık sahasında çok çalışan insanın ister Tanrı'dan ister tabiattan mutlaka mükafatını alacağının iletisi verilmek istenmiştir. Burada *praca u podstaw* ilkeleri temelinde erdemli bir çalışmaktan bahsedilmiştir.

Szymszel, geceleri karısı ve çocukları uyurken genellikle masanın üstündeki mumluğun önünde kendisini ibadete veren bir Yahudi'dir. Hatta bu gece ibadetlerinin birinde melekleri gördüğünü ve aradığı birtakım gizemlerin kendisine yansıtıldığını düşünmektedir. Bu gecenin ardından gelen sabahında ise Liba yorganın altından öksürüyor, köşede çömelmiş Enoch'un yanında uyuyan kedi yüksek sesle mırlıyor; pencereye gün ışığı vuruyor, ancak gökyüzünü kalın bulutlar kaplıyor ve yağmur damlaları, rüzgârın uzun iniltileri ve ıslıklarının üzerinden geçtiği avlunun kirli taşlarına düşüyor. Szymshel ayağa kalktı, bir tallit[1121] taktı, alnına tefilin (tefila)[1122] kayışını geçirdi. İki elini kaldırarak, Yakup gibi, meleklerini canlı gözlerle görmesini sağladığı ve bunu pek çok sefer gerçekleştirdiği için Rabbe şükretti.[1123] Szymszel'e meleklerin görünmesi, az önce bahsedilen çalışmanın ve erdemli olmanın sağladığı bir başarı olduğunu yorumlamak mümkündür.

Szymszel'in mensubu olduğu Yahudi toplumunu öyle ya da böyle saran Hristiyan toplum ile hiçbir ilişkisi olmamıştır. Bu Hristiyan toplumu ne tanıyor ne de tanımak istiyordu. Dillerini de anlamıyordu. Yukarıda değindiğimiz gibi karısının dükkanını emaneten işlettiğinde gelen müşterinin dilini anlamadığından hemen çevresinden tercüme

[1121] Yahudilerin ibadet sırasında taktığı mavi çizgili şal.

[1122] Yahudilerin dua esnasında sol kol ve başlarına kayışla sabitledikleri kübik şeklindeki kutucuklardır. Bu kübik kutucukların içinde Tevrat'tan çeşitli dualar yer almaktadır. Sembolik olarak İsrailoğullarının, Mısır'dan çıkışının bir anısıdır.

[1123] Orzeszkowa, 1913, s. 94-95.

yardımı isteyerek satış yapabiliyordu.[1124] Ancak bu durum Hristiyan topluma karşı bir nefretinin ya da öfkesinin olduğu anlamına da gelmez. Soy, inanç ve söz birliği ile bağlı olduğu o Yahudi toplumuna gelince, ona karşı sıkıntı ve endişeden bağımsız olarak bir iyilik besliyordu. Szymszel, Yahudi toplumuna bilgi hazinelerini bilerek ve isteyerek açtı. Bunun haricinde Szymszel hiçbir işe karışmamış, (Yahudilerin) toplumsal varoluşunun olumlu ya da olumsuz yanlarını düşünmemiştir. Kulağına "*Bize karşı o kadar da iyi değilsin*" gibi bir hayıflanma gelse Szymszel "*Tanrı dilerse, olur*" diye yanıt verirdi ve yine "*Biz ne olacağız*?" sorusuna "*Tanrı nasıl isterse, öyle olacak*" derdi. Muhtemelen Mesih'in gelişiyle ilgili kehanetleri, kendi görüşüne göre kesinlikle gerçekleşmesi gereken olgu olduğunu hatırlatıp yarı gizemli, yarı keyifli gülümserdi.[1125]

Syzmszel'in zaman zaman yaşadığı tek üzüntü, bir zamanlar Yahudilerin katlandığı Babil esaretiydi. Babil esareti hakkında düşünürken ya da okurken hüzünlenirdi, hakkında düşünürdü ve kısık bir sesle Babil'in nehirleri ve bu sürgün ülkesi hakkında kendi kendine mırıldanırdı. Yeruşalim'deki mabedin (Süleyman Tapınağı) yıkılmasından da rahatsız oluyordu. Bunu yapan Roma İmparatoru Titus'tan (Titus Flaviusz Vespasianus – İ.S. 39-81) tüm kalbiyle nefret ediyordu. Kalbinde taşıdığı tek nefret buydu. Bazen, Kudüs'ün Roma orduları tarafından kuşatılmasının öyküsünü ve sonrasını okurken, başını iki elinin arasına alarak inleyip ağlardı.[1126]

> "Mowsze'nin (Moşe) pencereleri bugün apaydın ve arkalarından çok sayıda sesin yükseldiği hararetli sohbet kulaklarımıza geliyor. Yoksa Mowsze ve eşi Chaja, evlerinde balolar veya ziyafetler düzenleyen cemiyetler arasında mı? Ben şüpheliyim; çünkü İsrail halkı arasında Rothschild'lerin ve diğer çok zengin

[1124] Orzeszkowa, 1913, s. 92.

[1125] Orzeszkowa, 1913, s. 97.

[1126] Orzeszkowa, 1913, s. 97-98.

bankerlerin aksine tabelacı Mowsze kelimenin tam anlamıyla çok fakir bir adamdır.

Öfkeyle birleşen korkunun, sizin yüzünüzde yeniden belirdiğini fark ediyorum! Mowsze'nin pencerelerinin olağandışı aydınlatması ve arkalarındaki gürültü bir ziyafet ya da balo belirtisi değilse de bunlar şüphesiz gizli bir konseyin ya da karanlık bir komplonun işaretleridir."[1127]

Ongód kasabasında sadece Szymszel ve ailesi fakir değil, komşuları da aynı şekilde fakir olduğu ifade edilmektedir. Zenginliğiyle bilinen diğer Yahudi banker aileler gibi ziyafet ve balo düzenleyecek kadar variyetli insanlar değildir. Ancak bu fakirlik bir eylem içine girmeye engel değildir. Tabela boyacısının evinin kapısı açıldı. Kalaycı Icko (Icek), tabelacı Mowsze, Kürkçü Josie, kürkçü Meir'in oğlu Josiel ve bilinmeyen iki kişiden oluşan altı kişilik bir grup siyah figür, başlarının üzerinde tehdit eder gibi görünen o turuncu elin altından geçerek gürültülü bir şekilde avluda sohbet ederek yürüyüp Szymszel'in evine girdiler. Szymszel'den bir şeyler istemeye geldiler. Bu misafirler, o kadar büyük bir saygıyla eğilmelerinden bir alimin, bu sıradan zanaatkarlara karşı ne kadar üstün olduğunu anlamak mümkündür.[1128]

Misafirlerden yaşlı olan Josiel, biraz çekinerek konuya girip ve kendilerinin kararını söylemiştir. Eğitimli bir adam tarafından, ancak daha bilge bir adam tarafından Lehçeye çevrilmiş "Yahudiler Tarafından Dünyanın Fethi" başlığı altında bir bildiri bu insanları Hristiyan dünyasına zarar veya acı verecek şekilde bir şey hakkında ikna ediyor. Bu bildiri, sanki savaşçı bir ulusmuş gibi dünyayı fethetmeye yönlendiriyordu.[1129] Bu bağlamda Kürkçü Josiel daha sonra kendisinin ve arkadaşlarının bir sonraki *Purim*

[1127] Orzeszkowa, 1913, s. 100.
[1128] Orzeszkowa, 1913, s. 102.
[1129] Orzeszkowa, 1913, s. 102.

gününde bir tiyatro oynamaya karar verdiklerini söylemiştir. Dolayısıyla *Purim* gününün ertesinde fakirler için bir tiyatro oynayacaklarını ve Rebbe Szymszel'in de cemaate katılmasını istemişlerdir. Çünkü Rebbe Szymszel'in başrolü hakkıyla seslendirecek kadar çok güzel bir sesi vardı.[1130]

Daha önce bahsettiğimiz gibi yoksul olan bu toplum kendi dinamikleri içinde bir devinim göstermektedir. Bu toplumun yoksulluk içinde olmalarına karşın kolektif bir eylem içine giremeyecekleri anlamına gelmeyeceği ifade edilmeye çalışılmaktadır. Kolektif eyleme girişebilmek için bir itki gücünün diriliş ruhunu canlandırabileceğine işaret edilmiştir. Nitekim milliyetçi ruhu canlandıracak bir bildiri bu toplumu hareketlendirecektir. Toplumun alt kesiminde meydana gelen bu düşüncenin bir anlamda kutsanması açısından bilgin kabul edilen Rabbe Szymszel'den destek arayışına girişilmiştir. Bu açıdan Szymszel fakir olsa da bilgisi ve ilmiyle toplumsal statüsünün yüksek olduğunu anlayabilmekteyiz. Yine gerçekleştirmek istedikleri kolektif hareketi kutsallaştırabilmek için *Purim* bayramının ertesi gün bir etkinlik düzenlemek istemişlerdir. Bu etkinlik ise kutsal kitaplarından esinlenen bir tiyatro oyunudur. Söz konusu tiyatro oyununu sergilemekteki maksat, insanlara "ülküsel veya düşüncül değer" bağlamında bir itki gücü temin etmektir. Çünkü Yahudilerin kutsal kitaplarının sadece hayatlarını düzenleyen bir kitap olmasının ötesinde, Yahudi toplumunun kendinden olamayan toplumlara lider olmasına kılavuzluk edecek bir ruh sağlayabileceği düşüncesi ortaya konulmak istenmektedir.

> "Ne oynayacaklardı? Rabbi Szymszel'in kesinlikle bildiği ve o kadar güzel şarkıların ve o kadar güzel temaların olduğu "Kahraman Samson" adlı bir oyun oynayacaklar... Çünkü birine Samson (Şimon) denildi ve diğerine de Szymszel denildi; birinin vücudunda kuvvet varsa, diğerinin de zihninde kuvvet var.

[1130] Orzeszkowa, 1913, s. 103.

> Gerçekten de Szymszel ismi, tıpkı Mowsze'nin Musa; Josiel'in, Yuşa; Icek'in, İshak vb. olması gibi Samson'dur. Böylesine harika ve çoğunlukla saygı duyulan isimlerin hafızasının, genelde tuhaf gelecek kadar mütevazı isimlerin arkasına gizlendiğini tahmin edemezsiniz! Musa, İshak ve Şimon'la karşı karşıya olduğunuzu bilmeden Mowsze, Icek ve Szymszel'e sık sık güldünüz."[1131]

Şimon ismine karşılık gelen Szymszel ismi üzerinden bir anlam bindirmesi dikkatimizi çekmektedir. Buna göre birisini tarihe mal olmuş bir karakterin ismiyle adlandırmak, iki farklı dönem ile bir bağ kurulmasının yöntemlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmiş dönemde yaşamış karakterlerle bütünleşmeye götüren böylesi tutumlar, muhtemelen modernleşmenin doğurduğu siyasal ve ekonomik zeminde yeni biçimlenen ortamda gelişim göstermeye çalışan Polonya'da, (Yahudilerin) toplumsal ilerlemeci veya varoluşsal niteliklerini ortaya koyma konusundaki kaygılarından kaynaklanmaktadır. Atalarına veya tarihsel bir karaktere atfen sahip olunan "o isim", tarihsel ve toplumsal bir anlatıyı içerdiğinden o bireyi kutsal olan her şeyin anlamını korumaya yönlendirir. Bu bağlamda o birey romantikleştirilir.

Geleneklerine bağlı ve tarihsel bağlarından kopmak istemeyen bu romantik birey, özne olarak bir eylem gerçekleştirmek ister. Bu eylemin, ismi taşınan tarihsel karakterin tecrübe ettiği olaylar ve ardında taşıdığı mesajlarla bir benzeşim göstermesi olağandır. Böylece kendi dünyasını yarattığı düşüncesiyle oluşan bilinç o bireyde "kendisi veya mensubu olduğu toplum için özgürlüğün yolunun" açıldığı hissini yaratır. Nitekim romantizmin, "yitirilmiş yeryüzü cennetini" mevcut koşullar altında gerçekleştirmeye yönelik bir tutum olduğunu hatırlamamız gerekir.[1132]

[1131] Orzeszkowa, 1913, s. 103.

[1132] Aksakal, 2010, 43.

Öykümüzün konusunun geçtiği dönemin ve "akılcılığı" esas alan realist savların, sadece Hristiyan Polonya toplumuna değil, aynı zamanda Yahudi toplumuna da yeryüzünün sunduğu imkanları elde etme motivasyonunu aşıladığını yorumlamamız mümkündür. Bu düşünce doğrultusunda Yahudi toplumuna itki gücünü veren şeylerden biri olarak "atalarının adlarını" taşımanın önemi daha kolay anlaşılabilir. Böylece bireye bir derinlik kazandırılması söz konusudur. Nitekim bu bağlamda Novalis'in "*Bayağı olana yüksek bir anlam, alışıldık olana gizemli bir görünüşü, bilindik olana bilinmeyenin, sonlu olana sonsuz bir görünümü verdiğimde onu romantikleştiririm*" sözünü tekrar hatırlamamız gerekir. [1133] Buna göre Szymszel'in ve diğer tarihi karakterlerin isimlerini taşıyan dostlarının "aşkın deneyim" yaşadıkları yorumuna ulaşabiliriz.

> "Szymszel veya başka bir deyişle Samson, bu tiyatro hakkında uzun süre düşündü. Ondan istenen artık telkin ya da tefekkür değil, eylemdi. Ancak böylesi bir eylem, Szymszel'in şimdiye kadar hiç tecrübe etmediği bir şeydi. Onu ne korkuttu? Yürümesi, hareket etmesi, çabalaması, kısacası harekete geçmesi onun için çok zor olacaktı. Ayrıca oyunculuk kadar uçarı bir şey onun haysiyetini alçaltmaz mı?.. Szymszel, uzun süre düşündü, sonra kalktı
>
> - Kantor, sesimin çok güzel olduğunu söylerse, Haham Boruch da benden bunu isterse ve bu fakirler içinse, o zaman bu işe kendimi vakfetmeyi kabul ederim.
>
> Hemen ardından Szymszel'in içinde bulunduğu bu grupta büyük bir sevinç yaşandı."[1134]

Bundan sonra roller bölüşülmeye başlandı. Örneğin Mowsze, Filistin Kralı olacaktı. Icek ise Mowsze'nin (Filistin Kralının) bakanlarından biri olan Dalila'sını

[1133] Heine, 2015, s. 19-20.

[1134] Orzeszkowa, 1913, s. 104.

canlandıracaktı. Akşam geç saatlere kadar çalışmak zorunda olup bu toplantıya katılamayan ayakkabıcı ile marangoz diğer iki Filistinli karakteri canlandıracaktı. Kantor, bizzat kendisi eğitim verecek, provalar için yanına gidilecek. Haham Borouch ise kıyafet ve diğer harcamalar için zenginlerden para toplayacaktı.[1135]

Szymszel, dostlarından gelen bu teklif karşısında ne yapacağını şaşırmıştır. Çünkü daha önce böylesi bir tiyatro tecrübesini gerçekleştirmemekle kalmayıp o zamana kadar kültürel olarak oldukça yabancı olduğu bir sahaydı. Bu ana kadar sadece Tora ile ilgilenmek olan uzmanlık sahasının dışında kalan tiyatro gösterisi Szymszel'in gözünü korkutmuştur. Kendisine teklif edilen görev bölüşümü çerçevesinde böyle bir eylemi gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğine dair sorunsalı yine o biçilen görev alanında uzman birisine danışma gereğini duymuştur. Burada işbölüşümü ve uzmanlığa verilen önem dikkatimizi çekmektedir. Szymszel'in ilk etapta gösterdiği bu tepki *praca organiczna*'nın gerektirdiği durumlardır.

Sonra misafirler saygılarını sunarak ayrıldılar. Ancak Szymszel'in az önce aldığı kararın hayatını derinden etkileyebileceğinden haberi yoktu. Belki de çocuklarının geleceği için önemli yansımaları olacaktır. Bugün hayatında yeni bir dönemin başladığı kesindir. Cipa, haftalar sonra tarif edilemez hazlar yaşadı ve gördüğü ihtişam gönlünü açmıştı. Cipa, o kadar memnundu ki hiçbir zaman misafirlere hizmet etmekten usanmadı. Özellikle kocasına daha da hayran kalmıştır. "*Ay! ne kadar güzel! ve ne kadar nazik! ve ne de güzel sesi var! İnsanlar ona nasıl da saygı duyuyor*!" Aynı zamanda "*Rab, bana mutluluk lütfetti*!" gibi kendi kendine mutluğunu ifade etmiştir.[1136] Bunda Szymszel'in cümle alışkanlıklarını biraz değiştirip farklı bir derinlik kazanması büyük bir rol oynamıştır. Çoğu zaman sabahları odadan çıkarak, şarkı söyleme sanatını ciddi bir şekilde

[1135] Orzeszkowa, 1913, s. 105.

[1136] Orzezkowa, 1913, s. 107

uygulayarak sonbaharı ilk defa farklı bir şekilde geçiriyordu. Ancak akşamları, amatör sanatçılardan oluşan bir topluluk, tüm ekibiyle odasına geliyordu. Onlarla işbirliği içerisinde sanatsal bir gayret içerisindeydi. Bu nedenle Szymszel, toplumun genelinden kopuk bir hayat değil, diğerleriyle daha uyumlu ve üretken bir birey olarak değişmeye başlıyordu.[1137]

> "Purim! Purim![1138] Belki binlerce yıl önce Kral Ahasuerus'un (Xerses) bakanı zalim Haman tüm İsrail halkını yok etmeyi planlamıştı. Onları bilgelikleri sayesinde Mordekay[1139] ve güzelliği ile yüce gönüllüğüyle Kraliçe Ester kurtardı. Haman asıldı ve İsrail halkı kıyımdan kurtuldu. Bu nedenle bu halk kurtuluşlarının yıldönümünü bugüne kadar sanki iki bininci değil, birinci veya ikinci yılıymış gibi sevinçle kutluyorlar. Haman'ın asılmasıyla, Hamantaş (Yidiş dilinde "homentash") adı verilen tuhaf şekilde kekler pişiriyorlar".
>
> Ongród'ta yaşayan Yahudi toplumu genciyle yaşlısıyla, zenginiyle fakiriyle beraber bir mutluluk girdabı içindedir. Artık bu bayram, Rotschildler ve diğer bankerlere has bir bayram olmaktan çıkmış gibidir."[1140]

Ongród'taki Yahudi toplumu, şimdiye kadar pasif bir hayat sürerek sadece Talmud'tan yorumlayabildikleri kadarıyla dışarıya kapalı bir biçimde toplumsal bir devinim göstermiştir. Ancak değişen Polonya dinamikleri içinde kendilerine yer bulabilmek için birtakım eylemin gerekli olduğunu anladıklarına daha önce değinmiştik. Her ne kadar aşina olmadıkları bir sahada da olsa bu cesareti göstermeleri gerekiyordu.

[1137] Orzeszkowa, 1913, 105.

[1138] Purim, Yahudi toplumunun Haman'ın kıyımından kurtulmasını anan bir bayram.

[1139] Xerses, karısı Werszta'yı boşadıktan sonra başka bir kadınla evlenmeye karar vermiştir. Bu nedenle sarayına birbirinden güzel kızlar getirilmiştir. Ancak Xerses, Yahudi bir kız olan Ester'i seçmiştir. Mordekay da Kraliçe Ester'in kardeşidir. Bir süre sonra Mordekay, Xerses'in danışmanlığını yapmıştır.

[1140] Orzeszkowa, 1913, s. 107-108.

Materyalist bir düşünceyle toplumsal faydayı amaçlayan bir eylem, işbölüşümünü şart koştuğundan dolayı öyküde gördüğümüz gibi eylemin ifa edilmesinde bir kolaylık sağlamaktadır. Böylesi bir eylemin gerçekleştirilmesinden kaynaklı Ongród yerleşimcileri olan yoksul Yahudi toplumu arasında bir mutluluk söz konusudur. Öyküde görüldüğü şekliyle işbölüşümünü, önemli ölçüde parasal gereksinimi de en aza indirebildiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Rotschildler ve diğer bankerlerin maddi güçlerine sahip olmayan yoksul bir toplumun da örgütlü hareket ederek etkili olabileceği çarpıcı bir biçimde gösterilmiştir.

Tiyatro günü gelmiştir. Szymszel'in çocukları da erkenden diğer çocuklarla beraber yola koyulmuşlardır.[1141] Kuliste Szymszel ve arkadaşları son provalarını ve hazırlıklarını yapmıştır. Sahne tam bir çölü resmetmektedir. Duman dolu sahnenin ardında belli belirsiz palmiye ağaçları bulunmaktadır. Bu palmiye ağaçlarının arasından aslanların belirmesi ve hemen sonra da Szymszel'in vücudunu saran gümüş işlemeli bir kaftanla, başında altından bir taç ile çıkmasıyla oluşan görüngü izleyicileri büyülemeye yetmişti. Ardından Szymszel'in muhteşem sesi insanların, tarihi karakter olan Samson'un büyüsüne kapılmasına sebep olmuştu.[1142]

Palmiye ağaçlarının dibinde, yani sahnenin arkasında, birbirine yakın oturan üç ihtiyar Yahudi oturuyordu. Yaşlı adamların giysileri uzun, dikkat çekicidir. Alınlarının yarısını örten kocaman kürkten şapkalarının[1143] altından ak saçlar sırtlarından aşağı sarkıyor, yüzlerinde yılların ve soylu hüznün izleri mevcuttu. Beyaz sakalları ise göğüslerini örtüyor ve kederden titreyen ellerinde yaşlılıktan titreyen adımlarını

[1141] Orzeszkowa, 1913, s. 109-111.

[1142] Orzeszkowa, 1913, s. 114-115.

[1143] Ştremiel, Özellikle Hasidik Yahudilerin Şabat ve bayramlarda giydikleri kürklü şapkanın adıdır.

destekledikleri büyük bastonları sımsıkı tutuyorlardı."[1144] Filistin hükümdarının (Mowsze'nin) ateş saçan aslanları ile Filistin topraklarını yok ederek -Yahudilere karşı- aldığı öç nedeniyle Samson (*Szymszel*) anavatanın başına gelenler için yas tutmaya başlamıştır.

> "*Szymszel, Samson olduğundan beri şan ve zaferin sarhoşluğunu yaşamıştı. Şimdi ise dehşet ve derin bir kederle dolu birey haline dönüştü! Diğer bir taraftan memleketine olan görev duygusu ve sevgisi kalbini titretmeye başladı. Yüzü nasıl da parlıyor! Alnını ve yanaklarını ölümcül bir solgunluk kaplamıştı*!"[1145]

Szymszel'de görülen bu coşkunluk aynı şekilde salondaki izleyicilerde de görülmüştü. Ancak Samson'un esir gibi bağlanmasını salık veren Filistin Kralına karşı salonda homurdanmalar, kötü sözler yükseliyordu. Yine sahnede şövalyeliğin mükemmeliyetçi değerlerini önemsemeyen Filistin hükümdarı ve yoldaşları, aciz kahramana kaba söylemler ve müstehcen şakalar yağdırıyorlardı.[1146] Muhteşem bir burnu ve "à la Napoléon"[1147] keçi sakalı olan Samson alaycı ve küçümseyici bir bakış atmıştır. İzleyiciler, öyküye konu olan bu hikâyeyi kutsal kitapları vesilesiyle biliyor olsalar da o anın tiyatro gösterisi biçiminde canlandırılmasının tesirinde kalmalarıyla, "ülküsel değer" olarak zihinlerinde tasvir ettikleri "Samson" hikayesini "duyumcul" bağlamda nesnelleştirdiklerini göstermektedir. Samson'un ağzından dökülen Yehova'ya yönelik övgü dolu ilahi, etrafını saran bu güçlü askerlerin yenilmesini sağlamıştı. Bu sefer izleyicilerde az önceki sahnenin tam aksi bir coşkunluk belirmiştir.

[1144] Orzeszkowa, 1913, s. 115-116.

[1145] Orzeszkowa, 1913, s. 116.

[1146] Orzeszkowa, 1913, s. 117.

[1147] Söz konusu sakal modeliyle III. Napoléon'a (1848-1870) gönderme yapılmaktadır.

Gösteriden sonra sanatçılar tiyatro kostümlerini çıkarmışlardır. Çeşitli aksesuarlarla kostümlerini daha donatmışlardır. Biraz yorgunluklarını gidermek için soyunma odasında birkaç şişe bal likörü içip koro halinde neşeli bir biçimde şarkı söylemeye başlamışlardır. Bu şarkıdan sonra şehrin sokaklarına çıkmışlarıdır. Onları cömert, misafirperver karşılamalar bekliyordu. Burada bütün gece dans edecekler, şarkı söyleyecekler ve eğleneceklerdi. Aynı zamanda avuç dolusu gümüş para, kâğıt ruble toplayacaklardı. Bu topladıkları paraları da "Purim bayramının" gerektirdiği gibi yoksullara hibe edeceklerdi.

> "(Samson karakteri olarak) Yıktığı sarayın duvarlarıyla Filistinlileri ve kendisinin ölümüne neden olan Szymszel ölümden dirildi, etrafına bakındı, yaşadığı tüm aşağılanmaları ve eziyetleri unuttu, ama bir an bile "Güçlü Samson" olduğunu unutmadı. Evet, şimdi camlardaki ışık çoktan sönmüş sokaklarda, duvarlar arasında yürürken, yaptığı tüm büyük işleri hafızasında canlandırıyor ve neşeli ve gururlu hissediyordu.
>
> ... sonra biraz hasret, biraz pişmanlık kalbini sıkıştırmış. Ne de olsa, çok geçmeden kandan, gözyaşından ve yangından kurtardığı anavatanı Judea'yı (Yahudiye) hatırlarmıştır. Başını yukarı kaldırıp gülümsüyor, daha yüksek sesle, daha neşeyle şarkı söylüyor ve karanlık sokağın engebeli parke taşlarında defne ağaçlarının üzerindeymiş gibi yürüyordu.
>
> Szymszel kendisini hala tiyatrodaki rolünden sıyıramamıştı. Evine bu ruh haliyle ulaşmış, yatağa girmişti. Uykusunda gördüğü bir rüya üzerine uyanıp kendisinin Samson olmadığını, altı üstü Gerszon'un oğlu Szymszel, bu zamanının insanı olduğunu hatırladı. Yatağından kalkıp gaz lambasını yaktı ve kutsal kitabını açtı. Bu sırada kendi kendine "Bu yaşadıklarım ne anlama geliyor? İnsanlar için ne anlama geliyor? Ne?" sorusunu sormuştu. Tiyatro sahnesinde Samson'un

kalbinde yanmaya başladığı şimdi ise Szymszel'in o zayıf kalbinde hissettiği topluma karşı sıcak ve yalın sevgi ebediyen iz bıraktı."[1148]

Szymszel, tiyatrodaki Samson'a ait elbiseleri üstünden çıkarıp "*Elveda güçlü Samson! Bana dünyada kahramanca işler, insanlara karşı büyük sevgi, güzel Delileler ve... küçük, zayıf, talihsiz Szymszel olduğumu öğreten büyük adam*!"[1149] sözleriyle asıl kimliğine geri dönmüştür. Böylece Szymszel, kutsal kitaptan öğrendiği öğretiler doğrultusunda kafasında oluşan "ülküsel değerler", tiyatro gösterisi ile daha nesnelleşerek "duyumsal" niteliğe de sahip olmuştur. Buna göre Szymszel'in ait olduğu Yahudi toplumunun anlam yüklenen gelenekleri ve tarihi ile içinde yaşadığı anın bütünlük göstermesiyle "düşüncül değere" haiz olmaya başladığını yorumlayabiliriz. Szymszel, yaşadığı aydınlanma doğrultusunda toplumsal faydanın, atalarının tecrübelerini de yadsımadan sağlanabileceğinin farkındalığına varmıştır.

Öykümüzden sonuç olarak Polonyalı Yahudi toplumunun ulus fikrinden yalıtılmış bir halde pasif bir durumda yaşadığı anlaşılmaktadır. Szymszel karakterinden anlaşıldığı kadarıyla din üzerine eğitime sahip bireyler, Yahudi toplumu nezdinde saygınlığın gösterildiği üst statüye sahip olabiliyordu. Ancak bu saygınlığa sahip olan bir bireyin, uzmanlık sahası temelinde özne olarak eylemde bulunmadıkça toplumsal bir fayda gösteremeyeceği açıkça ifade edilmektedir. Tabi söz konusu eylemlerin o toplumun kadim geleneklerinden ve atalarının tecrübelerinden esinlenerek gerçekleştirilmesi gerektiği düşüncesi belirmektedir. Buna göre *praca u podstaw* ilkelerinin yeni biçimlenen bir toplumun gelişiminde ne kadar önemli olduğuna dikkat çekilmektedir.

[1148] Orzeszkowa, 1913, s. 123-124.

[1149] Orzeszkowa, 1913, s. 124- 125.

Diğer bir tarafta toplumun yararına olması planlanan eylemin örgütsel düzlemde bir işbölüşümü ile yapılması gerektiği ayrıca vurgulanmıştır. Bu kapsamda *praca organiczna*'ya yapılan vurgu dikkatimizi çekmektedir. İşbölüşümü çerçevesinde gerçekleşen toplumsal eylemin bireyleri o topluluğa ait hissettireceğine değinilmiştir. Dolayısıyla bireyin kendisine güvenmesine yol açabileceği gibi toplumsal mutluluğunda temin edilebileceği ortaya konulmaktadır. Ancak burada uzmanlığının veya yetilerinin olmadığı bireye iş yüklenmesinin yapılmaması gerektiğine dair yer yer söylemler bulunmaktadır. Szymszel'in dini konularda uzmanlığa sahip olduğu halde, kendisine ticarete yönelik bir sorumluluğun yüklenmesiyle kaybın beklenenden daha fazla olabileceğine dair anlatı bu durumu ifade eden çarpıcı bir örnektir. Böylesi örneklemeler aynı zamanda "bilimciliğe" verilen önemi göstermektedir.

Örgütsel eylemlerin içinde yer alan bireyler kişisel olarak kendilerine güven duyarken toplumun değerleriyle bütünleşebileceğini de keşfedebilir. Bu konuda tarihsel karakterlerin isimleri ve onlarla olan benzeşimler, bireyin eylemlere yönelik motivasyonu olurken süregelen gelişimlerin geleneklerden de kopuk olmamasına yönelik düşünceyi de temin etmektedir. Böylece içinde yaşanılan anın, geçmişle bütünleşmesi sağlanarak bireyin o toplumla "düşüncül değerler" bağlamında bir ilişki kurmasını sağlanmış olur. Bu noktada sanatsal görüngülerin, insanların duyu organlarıyla bir temasa girmesi ele alınmıştır. Birtakım öğretilerle zihinlerde yer tutan tasavvurların sanatsal yöntemlerle nesnelleşebileceği ve bu doğrultuda gerçek ile soyut olanın toplum belleğinde vücut bulabileceği ifade edilmektedir.

Öykümüzde anlattıklarımız kadarıyla Yahudi toplumunun gösterdiği gelişim, her ne kadar kendilerine özgü inanç yapıları temelinde gerçekleşmişse de aslında özgürleşmenin, başka bir ifadeyle dışarıya açılmaya karşılık gelmektedir. Söz konusu "dışarı", Yahudi toplumuna karşı önyargıların hâkim olduğu Polonya toplumudur.

Kısacası öyküde Yahudi toplumunun atalarının tecrübelerinden yola çıkarak içinde bulundukları dönemin gerektirdikleriyle bir uyum sağlamak için öncelikle toplumsal bir güveni sağlamaları gerektiği vurgulanmıştır. Kendisine güvenen Yahudi toplumunun, eylemlerini Polonyalılarla yakın temas kuracak bir biçimde geniş çerçeveye çalışacağından "Polonya ulusu" içinde yer alabileceğinin mesajı verilmek istenmiştir. Öykümüzdeki tiyatro gösterisi sayesinde görülen birlikteliğin, benzer bir biçimde Polonyalılarla girişilecek eylemler söz konusu olduğunda da karşılıklı değer paylaşımının ve bütünlüğün sağlanabileceği ifade edilmiştir.

SONUÇ

Polonya Edebiyatında Pozitivizm Perspektifinden Ulusal Bütünlük Arayışları başlığını taşıyan çalışmamızda Polonya'da pozitivist dönemde mevcut siyasal, ekonomik ve kültürel koşullar doğrultusunda gelişim göstermiş pozitivizminin genel çerçevesini çizerek; parçalanmış Polonya'daki ulusal bütünlük arayışlarının edebiyattaki yansımalarını üç büyük pozitivist yazarın - Henryk Sienkiewicz, Bolesław Prus ve Eliza Orzeszkowa'nın kısa öykülerinde incelemeyi amaçladık. Bu doğrultuda, söz konusu öykülerdeki karakterlerin pozitivist bağlamda gelişimi, mücadelesi ve ulusa katkılarını irdelemek üzere şu sorulara yanıt aradık:

- Parçalanmış bir vatanın toplum üzerindeki etkisi nedir?

- Ayaklanmaların Polonya toplumuna etkisi nedir ve nasıl bir sonuç ortaya çıkarmıştır?

- 19. yüzyılda Avrupa'da egemen ideolojilerin Polonya'ya siyasi-kültürel yansıması nasıl olmuştur?

- Aydınlanmacı ve romantik yazarların/düşünürlerin ve lider şahsiyetlerin Polonya toplumuna etkileri nelerdir?

- 19. yüzyılda Polonyalıların, vatanlarını parçalayan devletlerle olan ilişkileri ve Germenleştirme ve Ruslaştırma politikalarının Polonya toplumu üzerindeki etkisi ne boyuttadır?

- Pozitivizmin Polonya'ya girişi ve gelişmesi nasıl sağlanmıştır?

- Pozitivist düşünce temelinde sosyalist ve ulusalcı anlayışlar arasındaki farklar ve benzerlikler nelerdir?

- Pozitivizmin öngördüğü örgütlenmeler ve daha önce kurulan örgütler arasındaki farklar nelerdir?

- Pozitivist çerçevede Polonyalıların özgün olarak tanımladıkları ve uygulamaya koydukları kavramlar nelerdir?

- Önde gelen Polonyalı pozitivistlerin kısa öykülerinde sıradan insanın yapısı ve toplumsal yaşamı nasıldır?

- Ele alınacak öykülerde sıradan insanlar üzerinden vatanın bağımsızlığı için nasıl bir mesaj verilmeye çalışılmıştır?

- Pozitivist düşünce temelinde hayal edilen bağımsız vatanın karakteristik özellikleri nelerdir?

- Polonyalı kimliği pozitivist dönemde nasıl tanımlanmıştır?

Polonya'nın son büyük parçalanmasından (1795) önce Polonyalı soyluların ve bunlardan oluşan *Sejm*'in (Meclis'in) toplumsal sınıflar arasındaki uçurumu onarılması zor bir biçimde belirginleştirdiğine değinip bu uçurumun halkın 19. yüzyıldaki ayaklanmalara katılımının önünde her zaman bir bariyer olduğunu ayaklanmaları konu aldığımız bölümde ifade etmeye çalıştık.

Ayaklanmaları daha etkin bir biçimde düzenlemek isteyen Polonyalı liderler Batı Avrupa'da tanıştıkları liberalist, sosyalist vb. düşünceleri Polonya topraklarına taşıyarak daha geniş kitlelerin bu eylemlere katılmalarını amaçlamışlardır. Ancak, 1863 Ocak Ayaklanmasına kadar bu konuda başarılı olduklarını iddia etmek oldukça zor görünmektedir. Buna karşın, bu dönemlerde bireylerin gelişimini ve eşitliğini savunan, en nihayetinde toplumsal iyiyi elde etmeyi amaçlayan ve Avrupa'da yükselişe geçen pozitivist düşünceler özellikle Polonyalı yazarların ulusalcılık anlayışlarında farklı bir bakış açısına sahip olmalarını sağlamıştır.

Bu doğrultuda, söz konusu dönemde Polonya'da örneklerine yeni yeni rastlanan pozitivist bakış açısıyla küçük insan imgesi önem kazanmıştır. Çalışmamızda

incelediğimiz yazarların eserlerinde genel bir perspektifle özelden genele ulaşma yönteminin esas alındığını iddia edersek herhalde yanılmış olmayız. Çünkü kadın, çocuk, Yahudi gibi, Polonya toplumunun dışına itilmiş bireylerin nasıl bir yetiye sahip olabileceklerine ve bununla kendilerini geliştirmelerinin yanı sıra, gelecekte toplum geneline de fayda sağlayabileceklerine dair mesajlara sıklıkla rastlamak mümkündür. Buna göre, Polonyalı yazarlar vatanın bağımsızlığı için aceleci davranmanın ulusa artık daha fazla zarar verdiği bilinciyle, toplumsal gelişimin programlı bir biçimde ilerletilmesi sayesinde sonraki neslin söz konusu bağımsızlığı elde edebileceğini ifade etmeye çalışmışlardır.

Henryk Sienkiewicz *Za chlebem* (Ekmeğin Peşinde) adlı öyküsünde bir baba ile kızının bir ümit üzerine Amerika'ya yaptıkları yolculuğu konu edinmiştir. Öykü esaret altındaki ülkede hukuk sisteminin çarpıklığına işaret etmektedir. Hukukun adaletsizliği baba ile kızının, adını ilk defa duydukları Amerika kıtasına göç etmeye karar vermelerinde etkili olur, çünkü o zamana değin elde ettikleri bütün birikimleri mahkeme kararıyla elden gitmiştir. Amerika yolculuklarının maksadı baba Wawrzon'un yitirdiklerini geri kazanmaktır. Böylece baba kızını da peşinden sürüklemiştir. Kızının ise sevdiğinden ayrı kalmak zorunda kaldığı için kalbi hep buruktur.

Gemi yolculuğu sırasında babanın bir metafor olarak, Almanların yönetimde ne kadar başarılı olduğuna dair Alman tayfayı takdir edici ifadeleri aslında düşmanı makul kılarak kendi çıkarı doğrultusunda organik çalışmaya uyumlu bir karakter olarak göstermektedir. Bu karakter vahşi kıtada vahşi yaşam tarzına sahip insanların arasına katılıp geçimini sağlamasında önemli bir rol oynamıştır. Öyküdeki vahşiliği meydana getirenin kültürel etkenlerden ziyade kapitalist anlayış olduğu açık bir biçimde görülmektedir. Muhtemelen kapitalist anlayışın etkisiyle meydana gelen bu ortam baba Wawrzon'un ülkesinde hiç de rast gelmediği bir yaşam koşulu oluşturmuştur.

Tükenmişlik duygusuyla hem kendisinin hem de kızının hayatına kastetme teşebbüsünde bulunur, ancak baba ve kızı Tanrı'nın bir lütfu olarak tabir edebileceğimiz bir biçimde hayata tutunurlar. Bu noktada öykü ne olursa olsun yaşama tutunmak gerektiğini vurgulamaktadır.

Yazar, çamura saplanmış bir arabacıya yardım karşılığında alınan patates örneği üzerinden, bir insanın hayata tutunması için yardım etmenin hiç beklenmedik bir biçimde yeni kapıları açabileceğinin altını çizmek istemiştir. Ancak Sienkiewicz'in gözünde, kazanç uğruna vatanını terk etmek bir pişmanlıktır. Bunu Wawrzon'un içinde bulunduğu durumdan ziyade tesadüfen karşılaştığı Polonyalı zengin dostunun sözlerinden anlamak mümkündür. Kendisine ve kendi kültürüne ait hiçbir şeyi bulamamanın getirdiği yabancılık hissinin, insanın her daim vatan özlemiyle yaşamasına ve kendisinden sonraki neslin dahi öz yurduyla herhangi bir bağdaşıklığının olmamasına neden olduğu, bu öyküde çarpıcı bir biçimde gösterilmiştir.

Wawrzon kızını yabancı bir yerliyle evlendirirken de bu gerçeğin farkındadır, ancak yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, önemli olan yaşamaktır. Dolayısıyla kızı bu yabancı adamla dayanışma içinde yaşayabilecektir. Öykünün sonlarında başka topluluklarla yeni bir kent kurmaları ve hiç bilmedikleri bu coğrafyanın ne kadar tehlikeli olabileceği tasvir edilmiştir. Özelliklerini bilmedikleri Missisipi Nehri'nin suyunun yükselmesi Wawrzon'un hayatını kaybetmesine ve kurulan kentin yok olmasına neden olur. Bu olayla kocasını da kaybeden kızın artık ne yurdu ne de tutunacak bir yoldaşı kalmıştır. Kızın tüm bunlar sonucunda iskelede hayatını kaybetmesi de insanın hayata tutunabilmesi için bir dayanışma içinde olması gerektiğini açık bir biçimde göstermektedir.

Sienkiewicz *Latarnik* (Fenerci) adlı öyküsünde ise Kasım Ayaklanması sonrasında sürgüne gitmek durumunda kalan bir askerin yaşlılık dönemini ele almıştır. Bu asker

sürgün yıllarında lejyoner olarak pek çok ülkede savaşır. Ancak, vatanının bağımsızlığından yana hiçbir fayda görmeyince şansını uzak Asya ve Afrika'da dener ve buralarda ticari girişimlerde bulunur. Bu sebeple, öykünün başkahramanı Skawinski'nin pozitivist gelişiminin burada başladığı yönünde bir yorumda bulunabiliriz. Ancak, girişimleri ya bir veba ya ortağının onu kandırması ya da fazlasıyla yardım sever olması sebebiyle başarısızlığa uğrar ve aşırılıklar sarmalına girdiği bu dönemde Amerika'ya gitmeye karar verir.

Amerika'da da Kuzey ile Güney savaşlarında yer alır. Bu savaşlardan da hem kendisi hem de vatanı için hiçbir fayda görmeyince yaşlandığını hisseder ve artık bir huzur arayışı içindeyken, tek başına yaşamasını gerektirecek küçük bir adada bir fenerci arandığına dair ilana rastlar. İş görüşmesinde, onca savaşa katılmış olsa da aldığı ödüllerin faydasını hiç görmediğini, bu yüzden sakin bir hayat sürmek istediğini söyler. Skawinski fenercilik yaptığı ilk dönemlerde bu huzurlu hayatı yüceltse de zaman geçtikçe bu pasif hayatın kendisine göre olmadığını fark eder. Fenerci o zamana kadar öyle ya da böyle bir devinim içinde bulunduğunu ve böylece bir şeylerde etkisi olduğunu düşünmeye başlar. Hiç beklemediği bir anda Adam Mickiewicz'in *Pan Tadeusz* (Bay Tadeusz) adlı eseri eline geçtiğinde vatanına yönelik duyguları yoğunlaşır. Böylesi duygular içindeyken ertesi gün işinin gerektirdiği günlük rutinini gerçekleştirmediği için işinden olur ve meçhul bir yere gitmek üzere yine yola koyulur. Yaşlı fenerci kısa süre önce kafasında tartıştığı devinime yeniden bir kapı aralamıştır.

Sienkiewicz *Szkice Węglem* (Karakalem Çizimler) adlı öyküsünde ise Rusya tarafından hayata geçirilen yeni düzenin toplumun zaten kötü olan hayat şartlarını daha da kötüleştirdiğini vurgulamıştır. Barania Głowa'da insanlar civar çevreden izole bir biçimde yaşamaktadırlar. Söz konusu yeni düzen kişinin toplumsal statüsünün iyileşmesi için eğitimin önemli olduğuna işaret etmektedir. Öykü kahramanlarından kâtip

Zołzikiewicz kısa bir eğitimle bu köyde yönetsel bir konum elde etmiştir. Köylü ve yarı eğitimli biri olarak Zołzikiewicz'in bu çarpık sistem içinde hızla yükselmesi daha fazlasını elde etmeye yönelik içgüdülerinin baskın gelmesine neden olur.

Kâtibin, elde ettiği bu statüyle Polonya soyluları arasına girmesi anlamına gelmese de bu sınıfla denk bir tabakada yer aldığı iddia edilebilir. Çünkü aşağı tabakadaki insanlara karşı kibirli ve baskıcı bir karakteri vardır. Bu tutumunda -öyküde birçok örnekle gösterildiği üzere- erdem anlayışının sıfırlanması büyük bir etkendir. Kâtip Zołzikiewicz'in, yeni düzeni daha fazla para ve daha üst toplumsal statü için kendi menfaatine kullanarak toplumsal fayda ilkesini yerle bir ettiği gözlenir. Buna bağlı olarak, yaptığı kötülüğün ardı arkası kesilmez, aksine doymak bilmez hırsıyla her şeyin çok daha kötü hale gelmesine neden olur.

Kâtip Zołzikiewicz'in gönül eğlendirmek için evli bir kadına göz koyması ve bu kadını kocasından ayrı tutma amacına ulaşma çabası da onun bu erdemden yoksun tutumuna örnek gösterilebilir. Bu amacını gerçekleştirmek üzere kadının kocasını bir başkasının yerine askere alım listesine kaydetmesi yine erdem yozlaşması bağlamında bir suistimal örneğidir. Bu noktada, halkın bu keyfi tutumlara ses çıkarmamasının ya da bu tutumları kavrayamamasının nedenleri olarak eğitimsizliğe ve özellikle alkole işaret edilmiştir. Alkolün bu kültürden kaldırılması ya da bir şekilde kısıtlanması gerektiğine dair tavsiyelerin bulunduğu bu öyküde eğitimin toplumsal rollerde değişimi sağlayan bir olgudan çok, 'iyi ve kötü'nün idrak edilmesine yardımcı olabilecek bir unsur olduğu ifade edilmektedir.

Bu öyküde kadın figürü de sık sık vurgulanmaktadır. Özellikle Rzepowa karakteri üzerinden kadının iffetli ve yuvasına düşkün olması gerektiğinin altı çizilmiştir. Gerçekten de Rzepowa kendisine göz koyan kâtip Zołzikiewicz'i reddederek iffetli bir tutum sergiler. Kocasını askere alım listesinden çıkartmak için kiliseden, soylulardan,

merkezdeki yönetim kurumundan yardım ister, ancak bunda başarılı olamaz. Rzepowa için, dağılmak üzere olan yuvasını kurtarmak adına kâtip ile yatmaktan başka çare kalmaz.

Sienkiewicz bu öyküsünde Rus sistemindeki çarpıklığın zaten kötü olan toplumsal düzeni daha kötü hale getirdiğini her fırsatta vurgulamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda, sözde modern kurumlar olan yerel mahkeme ve yönetim kurumlarının liyakatsiz bireylerle dolu olmasının kötü olan koşulları çok daha kötü bir hale getirdiğine ve halkı suistimallere karşı savunmasız bıraktığına işaret etmektedir. Yazara göre, bu kurumlardaki liyakatsiz bireylerin keyfi tutumları bir yurttaşın diğer bir yurttaş tarafından esaret altına alınmasına ortam hazırlamaktadır.

Sienkiewicz *Bartek Zwycięzca* (Galip Bartek) adlı öyküsünde ise kendi kimliğinden bihaber Polonyalının Almanlaşmasını (Germenleşmesini) ve bir olay sonrası kendi kimliğini kavrasa da Almanlara duyduğu korku nedeniyle Polonya örgütlülüğünü baltalamasını konu edinmiştir. Başkahraman Bartek Prusya işgali altındaki bir kasabada yaşamaktadır. Eğitimsiz oluşu ve o dönem için *Kulturkampf* (Germenleştirme) politikasının başarısını gösterir biçimde Almanlara duyduğu yakınlık Bartek'in kaderinin Almanlar tarafından belirlenmesine yol açar. Dolayısıyla bu öykünün teması eğitim ve kimlik bilincidir.

Bu saf köylü, askere alınarak cepheye gönderilir. Civar bölgelerden gelen Polonyalıların da bulunduğu bir istasyonun duvarlarında asılı, vatansever ifadelerle dolu Almanca afişler ve Alman halkın sevgi gösterileri Bartek'in Almanlara daha fazla yakınlık duymasına neden olur. Bu noktada, bu afiş ve sloganların toplumu nasıl bütünleştirdiğine tanık oluruz. Cepheye giden kimi Polonyalıların kendi kimliklerinin bilincinde olarak Almanlar için yaptıkları bu fedakârlığı sorgulamaları Bartek'e anlamsız

gelir. Öte yandan cephedeki yaralı ve ölüleri gördüğünde içini bir korku sarsa da nihayetinde Almanların kendisine biçtiği yazgıya riayet ederek cephede başarılar kazanır.

Bartek'in cephede gösterdiği başarılar nedeniyle aldığı ödüller ve takdirler onu Almanlara daha fazla yakınlaştırır ve bu başarıları nedeniyle ailesini daha iyi şartlarda yaşatabileceğini düşünür. Bu bağlamda, Bartek için Almanlarla beraber organik bir çalışma düşüncesinin doğduğunu düşünmek mümkündür. Ancak, Bartek evine geri döndüğünde artık evin reisi konumunda olan karısı geçimlerini sağlayabilmek için Alman bir tefeciden yüklü miktarda bir borç almıştır. Karısı, Bartek geri döndükten sonra bile evin sorumluluklarını omuzlarında taşırken, Bartek cephede kazandığı başarılarla övünme çabası içindedir.

Bartek'in oğlu Alman öğretmeni tarafından aşağılanmış ve dayak yemiş bir halde okuldan eve döndüğünde Bartek öğretmenle konuşmaya karar verip Almanlara verdiği hizmeti vurgulayarak bir ayrıcalık elde etmeye çalışır. Ancak, Alman öğretmenle girdiği kavga Alman gazetelerine yansır. Adeta Alman kamuoyu baskısı Bartek'in haksız bir ceza almasına neden olur. Bu noktada ilginç bir biçimde, gazete gibi basın unsurlarının ulusal harekette ne kadar etkin bir rol oynadığına işaret edilmiştir.

Karısı hem borçlardan hem de kocasının başına gelen bu olaylardan sıyrılmak için kilisenin ve bir soylunun kapısını çalar. Öyküde, soylunun yeni evlendiği karısının bu aileye karşı sergilediği ılımlı tutumla böylesi sorunların önünü almak için örgütlenmek gerektiği vurgulanmıştır. Bunun için, Bartek'in karısı yaklaşan seçimlere yönelik liderlik tutumu sergileyen soylunun karısının yanında yer alır ve bu şekilde önemli ölçüde yol kat ederler. Ancak, seçim günü geldiğinde Bartek'in Alman vekile oy verdiği tespit edilir ve aile yurdunu terk etmek durumunda kalır. Bu örnekle, örgütlü bir hareket içinde olmadıkça her toplumun parya bir toplum olacağı çarpıcı bir biçimde anlatılmıştır.

Bolesław Prus *Kamizelka* (Yelek) adlı öyküsünde karşı komşusu olan bir çifti gözlemleyen birinin izlenimlerini konu edinmiştir. Orta halli bu çift, adamın hastalanması sonucu zor duruma düşer ve evin geçimi ve hastaya bakma sorumluluğu kadının omuzlarına biner. Bu noktada öyküde kadın karakterin yapıcılığı ve dirayetine sıklıkla değinilmiştir. Bu zor koşullara karşın çiftin, mutluluklarını sürdürmeye çalışması karşı komşuyu oldukça etkiler. Ancak, kocasının ölümünden sonra kadın maddi zorluğa düşer ve yaşadığı yerden ayrılma gereği duyar. Hayattaki dayanağını kaybeden kadın paraya ihtiyacı olduğundan ev eşyasıyla beraber kocasından kalan eşyaları da Yahudi bir tüccara satmak durumunda kalır. Prus refah içindeki bir hayattan yokluğa düşüşün gözlemlendiği bu durum ile paranın, bir başka deyişle kapitalizmin öteki yüzünü göstermek istemiş ve kapitalin olmadığı bir dünyanın zor ve acımasız olduğuna açıkça işaret etmiştir.

Öyküde ayrıca, bölgede ya da Polonya genelinde kamu kurumlarının yetersizliği hastane üzerinden anlatılmak istenmiş, doktor bulunsa da hastane şartlarının ve bilgi noksanlığının insan hayatına mal olabileceği vurgulanmıştır.

Böylesi bir ortamda kadının, kocasına büyük bir sevgiyle yaklaşması hasta kocasının zaman zaman iyileşme belirtileri göstermesini sağlar. Hasta adamın gün geçtikçe eridiği halde karısına sevecenlikle yaklaşması adamın hayata tutunma çabası olarak görülmelidir.

Bu çifti gözlemleyen komşu, ölen adamın yeleğini Yahudi tüccardan alır. Bu durum nesnelere anlam yükleyerek, nesnelerin de insan yaşamı için bir motivasyon aracı olabileceğine işaret etmektedir. Bir başka deyişle, Prus bazı nesnelerin değerinin para ile ölçülemediğini, aksine hayata dair bir anlam taşımasıyla bir motivasyon sağlayabileceğini; böylesi bir nesne aracılığıyla, erdem anlayışının insanları bütünleştiren ve insanı hayata bağlayan esas unsur olduğunu ortaya koymak istemiştir.

Yazar *Antek* adlı öyküsünde okuyucuya çocukların kişisel yetilerinin keşfedilmesi ve onlara mümkün olduğunca destek verilmesi, her çocuğun yetisi farklı olabileceği için çocukların hayatlarının ellerindeki yetiler doğrultusunda biçimlenmesi gerektiği yönünde bir mesaj iletmek istemiş, küçük çocuklara da hayallerinin peşinden koşmalarını ve hiçbir biçimde geri dönmemelerini nasihat etmiştir.

Öykünün başkahramanı küçük Antek yenilikçi ve yeni icatlara oldukça meraklı bir yapıya sahiptir. Ancak, evin reisi olan annesi oldukça eğitimsiz, hatta batıl inançlara sahip karakteriyle oğlunun bu yenilikçi düşüncelerine kapalı bir kadındır. Prus öyküde annenin ne kadar geri kalmış bir birey olduğunu göstermek için bir kocakarının pratiğini onaylayarak Antek'in küçük kız kardeşinin ölümüne neden oluşunu acıklı bir biçimde anlatmıştır.

Bu ailede geçim küçük çiftlik işleriyle sağlandığından küçük Antek'in de bu alanda bir fayda göstermesi beklenir. Ancak, Antek'in çiftlik işlerinde yeteneksiz ve sorumsuz olması annesine dert olur ve kadın bu konuyu kilise rahibine danışır. Buradan da annenin geleneklere ne kadar bağlı olduğu, zamanın ruhunu yakalayamadığı anlaşılmaktadır. Ancak, pozitivist bakış açısının kiliseye dair sunduğu savlar doğrultusunda, hiç beklenmedik bir biçimde aydın görüşlü bir rahiple karşılaşırız. Rahip, küçük çocuğa ne olmak, ne yapmak istediğini sorar. Gelişimine yardımcı olabileceği düşüncesiyle çocuğun bir ustanın yanına verilmesini ve okulda eğitim almasını tavsiye eder.

Birçok öyküde gördüğümüz, kurumların yetersiz yapısı bu öyküde de gözler önündedir. Öncelikle, öğretmenin kendi menfaatlerini ön plana koyarak her seferinde anneden para koparmaya çalışması üzerinden eğitim kurumunun ülkede ne kadar boş olduğu vurgulanmak istenmiştir. Küçük çocuğun yanına verildiği usta da öğretmenden farklı olmayan bir karaktere sahiptir. Ancak, burada küçük Antek'in kendini idealindeki icada yönelik olarak gizliden gizliye yetiştirmesi dikkat çekicidir. Bu vurguyla bireylerin

özgün çalışma imkânına sahip olarak kendi başlarına da gelişim gösterebileceğine işaret edilmektedir. Öykü, ailesinin maddi imkânları geçimlerini sağlamaya yetmediği için küçük Antek'in, köyünden uzak diyarlara giderek hayatını kazanması gerektiği gerçeğiyle sonlanmaktadır.

Prus'un *Katarynka* (Laterna) adlı öyküsü gözleri görmeyen küçük bir kızın işitsel duyularıyla hayata tutunma çabasını konu edinmiştir. Evin reisi olarak anne ve evin hizmetçisi geçimlerini kendi çaplarında yaptıkları el işleriyle sağlarlar. Bu küçük ailenin evini karşıdan gören başarılı bir avukatın dikkatini bir gün kızın güneşe bakış şekli çeker. Avukat, kızın kör olduğunu fark eder ve günlerini kızın hayata nasıl mutlulukla bakabildiğini gözlemlemekle geçirir. Bu gözlemden insanın kendi yetilerindeki bir eksikliği, başka yetilerini kuvvetlendirerek giderebileceği, böylesi küçük bir kızın hayata tutunabilmesi için çevresinin yardımcı olması gerektiği sonucu çıkmaktadır.

Evin reisi olan annenin, evin geçimini sağlamanın yanı sıra kızına olan ilgisi kadın rolünü belirgin bir biçimde ortaya koymaktadır. Hizmetçinin de benzer şekildeki dayanışmacı karakteri kadının rolünü vurgulaması açısından önemlidir. Ev işlerinin yanı sıra ekonomiye katkıları kadınların da iktisadi bağlamda üretken olduklarına işaret etmektedir. Avukat ise erkek bir karakterden beklendiği gibi, toplumsal değişimi meydana getirmesi bakımından yaratıcıdır. Ancak, bunu ilgi duyduğu sanatsal anlayışla gerçekleştirmek istese de toplumun geri kalmışlığı avukatı bu ilgiden soğutur.

Avukat bütün bir toplumu değiştirme heveslerinden vazgeçtiği bir dönemde bu küçük kızın o görmeyen gözleriyle hayattan zevk almasına bir katkıda bulunmak ister. Laternaya duyduğu nefreti iradesiyle bastırarak, bu küçük kızın mutluluğunu perçinlemek adına laterna çalıcılarının apartmanın avlusuna girmesine müsaade eder. Bu şekilde, bir insanın büyük bir mekanizma ya da organizma olarak toplumu yönlendirecek kadar güçlü

olamayacağı, ancak bu toplumun küçük yapıtaşlarının ruhuna dokunarak bir gelişim gösterebileceği vurgulamaktadır.

Prus *On* (O) adlı öyküsünde gözlem yetisini kullanarak bir Alman liderin giyiminden, hareketlerinden ve insanlara karşı tutumundan ideal devletin ve yurttaşlarının nasıl olması gerektiğine dair genel bir çerçeve çizmiştir. Öyküde Otto von Bismarck olduğu düşünülen üst mertebede bir asker ve bir devlet adamının Noel'e yakın bir dönemde halkın içinde geçen bir günü anlatılmaktadır. Bu devlet adamının giyimi, davranışı ve duruşu itibarıyla Almanya'yı temsil ettiği açıktır. Ancak, bu öyküde kapitalist anlayışın bir ulusun değerlerini yozlaştırdığı ve yurttaşların umutlarını başka ülkelerde aramalarına neden olduğu vurgulanmaktadır.

Prus Almanları gözlemleyerek kaleme aldığı bu öyküsünde Bismarck'ı ya da devlet adamlarının bütününü kastederek bunların hiç de halkın arasına karışmayan figürler olduğunu ifade etmiş ve bu şekilde sınıflar arasındaki keskin ayrımı vurgulamıştır.

Öyküde ayrıca, diğer kapitalist ülkelerde ortaya çıkan icatlar ve bunlara yönelik olumlu algıların Alman toplumunu bir uçuruma sürüklediğine işaret edilmektedir. Çünkü o dönemde Alman toplumu bu söylenenlere ve kapitalist ülkelerde üretilenlere aldanarak yurdu terk edip bu ülkelere gitme gayreti içine girmiş, gençler de işsizlik dolayısıyla artık çeteleşmeye başlamıştır.

Yazar, Bismarck'ın küçük bir çocuğun çok hoşuna giden bir oyuncağı satın alıp ona hediye etmek istemesi üzerinden kapitalist anlayışın etkin olduğu toplumdaki yozlaşmaya dikkat çekmektedir. Böylesi büyük bir devlet adamının, yurttaşı olan küçük bir çocuğa oyuncak hediye etmek istemesinin yurttaşlarına duyduğu sevgiden ileri geldiği düşünülebilir. Oysaki Bismarck'ın zihninde bu küçük çocuğa o kapitalist ülkeden gelen oyuncağı alması halinde çocuğun arzularının giderileceği ve bundan dolayı çocuğun

gelecekte bu güzel şeyi ne üretmek için çalışacağı ne de elde etmek için başka bir yöntemle çaba göstereceği düşüncesi baskın gelir ve oyuncağı hediye etmekten vazgeçer. Dolayısıyla bu öyküde insanların kapitalist ürünlere kolay yoldan erişmemesi, aksine tüm yurttaşların bunları üretmek veya elde etmek için hep beraber bir uyum içinde çalışması gerektiği vurgulanmaktadır.

Eliza Orzeskowa *Ogniwa* (Zincirin Halkaları) adlı öyküsünde biri Yahudi diğeri Hristiyan olan iki insanın aynı topraklarda ve aynı kültür içinde yaşamalarından ötürü organik bir biçimde oluşan, kelimelerle ifade etmesi zor bağını konu edinmiştir. Öykü inanç, kültür ve etnisite farkına aldırmaksızın, aynı toprakları paylaşan toplumun her bireyinin bir kader birliği içinde olduğuna ve dostluk içinde yaşayabileceğine dair mesajlar vermektedir. Öykünün kapsadığı toplum içinde keskin sınıfsal ayrımların olduğu, Yahudi ve Hristiyanların aynı kasabada farklı dünyalar içinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Bir cenaze merasimi ile sonlanan bu öykü aslında insanların -inançları ne olursa olsun- öldüklerinde gittikleri yerin toprak olduğunu ve bu gerçeği görmezden gelerek kırgınlık yaratmalarının oldukça anlamsız olduğunu vurgulamaktadır.

Yahudi bir saatçi ile bir Polonya soylusu gençliklerinde ailecek tanışmışlardır. Ancak, belli bir zaman sonra birtakım nedenlerle iki toplum arasında derin bir uçurum oluşmuş ve öyküye konu olan bu iki karakter birbirlerini nerdeyse hatırlayamayacak hale gelmiştir. Saat tamiratı vesilesiyle bir araya gelen bu iki ihtiyar geçmişi sorgularken, bu duruma gelinmiş olmasının nedeni olarak kapitalist anlayış, insanların daha iyiyi elde etme arzusu ve bunun için sevdiklerini geride bırakacak kadar katılaşmış bir kalbe sahip olmaları gibi etkenleri işaret ederler. Dolayısıyla öyküde yeni dünya düzeniyle gelen erdem ve değerler erozyonuna dikkat çekilmektedir.

Orzeszkowa'nın *Oni* (Onlar) adlı öyküsü Ocak Ayaklanmasına katılan kahramanları onurlandırmak için kaleme alınmıştır. Bu öyküde yazarın -doğrudan

ayaklanmanın içinde bulunmasından ötürü- kendisinden çok, gözlemlerine rastlanmaktadır. Orzeszkowa ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da Polonyalıların ayaklanmanın sonuna kadar bir bütünlük içinde hareket ettiklerini vurgulamış, özellikle kadınların gösterdikleri dayanışmaya işaret etmiştir. Öte yandan Romuald Traugutt üzerinden Polonya için ideal lider tanımlaması yapılmıştır.

Polonyalı entelektüellerin vatansever bir ruhla, yakın zamanda başlayan ayaklanmaya kendilerinin de bir katkı sunması gerektiğini düşündüklerinden bir lider seçmeleri gerekir. Ancak, nitelik ve liyakate önem verdikleri için bu liderin bir asker olması gerektiğini düşünürler. Bu da dönemin anlayışına uygun olarak mesleki uzmanlığa işaret etmektedir. Traugutt'un bu liderliği kabul ettikten sonra aldığı bütün kararlarda çevresindeki entelektüellere de söz hakkı tanıması demokrasinin kurumsallaşmasına vurgu yapmaktadır. Düşünceler ve eylemler liberal tartışmalar etrafında biçimlenirken, bu süreçte kadınlara da yer verilmesi dikkat çekicidir.

Öyküde kadınlar daha çok cephe gerisinde hizmet verirken, bunun askerlere ne kadar büyük bir motivasyon sağlayabileceği net bir biçimde gösterilmektedir. Kadınlar askerlerin ihtiyaç duydukları şeyleri üretmek bir yana, geride bıraktıkları ailelerine yardım faaliyetlerinde de başat rol oynarlar. Bu yardım kapsamında, o güne kadar göz ardı edilen toplumların ihtiyaçlarının da karşılanmaya çalışılması diğer toplumların Polonyalı kimliğini benimsemeleri açısından önemli bir adımdır. Öykü ayaklanma başarısızlıkla sonuçlansa da demokratik düşünceler ve kadınların toplumsal yaşamda daha etkin rol alması ve o güne kadar dışlanan toplumlarla bu vesileyle bir bağ kurulması sayesinde ulusal bütünlüğün sağlanabileceğine vurgu yapmaktadır.

Yazarın *Tadeusz* adlı öyküsünde küçük bir çocuğun ebeveynlerinin ağır çalışma şartları nedeniyle oğullarıyla ilgilenememeleri ve bu küçük çocuğun, merakı doğrultusunda ormana girmesinin ardından gelen ölümü anlatmaktadır. Yoksul

ebeveynlerin, hayatlarını mevsimlik işçi olarak kazanmaya çalışmaları ve nefes bile almalarına imkân vermeyen bu çalışma koşulları altında çocuklarına sahip çıkamamaları konu edilmiştir. Annenin günün yemeğini her zaman sabah erkenden hazırlıyor olması ve ardından, ilgilenmesi için kimseye bırakamadığı oğlunu yanına alarak bahçeye hasat toplamaya gitmesi o dönemde Polonyalı kadınların rutin olarak yaşadığı büyük bir sorun olarak yansıtılmıştır.

Anne ilgisinden ve bakımından büyük ölçüde mahrum kalan Tadeusz adlı bu küçük çocuk bir kuşun kendisinde uyandırdığı merak üzerine, bilinçsiz olarak ölümüne neden olacak ormanın derinliklerine girer. Kuşu yakalamak isteyen Tadeusz'un, daha önce hiç görmediği bitkilerle tanışması ise çocuğun doğayla bütünleşmesi olarak algılanmaktadır. Öte yandan kâhyanın sıkı denetiminde çalışan anne oğluyla göz ucuyla alakadar olurken oğlunun ihtiyaçlarını doğrudan karşılamaktan uzaktır. Annenin aklı oğlunda olsa da kâhya çalışanları aldıkları parayı hak etmeleri konusunda ikaz eder. Dolayısıyla öyküde kapitalist anlayışın getirdiği sıkı bir çalışma düzeni açık bir biçimde görülmektedir. Nihayetinde orman içinde yolunu kaybeden Tadeusz bir nehir kenarına gelir ve burada bir yandan kuşu yakalamaya bir yandan da birtakım bitkiler toplamaya çalışırken boğularak hayatını kaybeder. Dolayısıyla öyküde çalışmak durumunda olan ebeveynlerin çocuklarının bakıma ve ilgiye muhtaç olduğu vurgulanmakta ve çalışma koşullarının, çocukların ilgiden yoksun kalmasına neden olduğu bu ortamda hem çocukların sağlıklı yetişmelerini hem de kadınların üretimin içinde rahat bir biçimde yer almalarını sağlayacak bir çözüm üretilmesi gerektiğine işaret edilmektedir.

Światło w ruinach (Harabelerdeki Işık) eserinde Orzeszkowa, kocası tarafından terk edilmiş bir kadının hikayesini anlatarak kız çocuklarının daha küçüklüğünden itibaren sadakat, evlilik ve iffet kavramları etrafında şekillendirildiğini anlatmıştır. Bu nedenle kadının, kocasına bağımlı kaldığını ve onu yitirdiğinde çaresiz kalmalarına neden

olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla kız çocuklarının, yetişkin bir birey olduklarında dünyada karşılaşacağı zorluklarla mücadele etmelerine ışık tutacak şekilde yetiştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Öykünün kahramanı Seweryna özelinde bu yöntemin dünyaya küsmeden insanlara iyilik yaparak olabileceğini göstermek istemiştir. Gelecek planlarını belirlenen iyilik bağlamında oluşturmaları gerektiği ve bunun için her zaman bir hareket halinde olunması gerektiğine işaret edilmiştir. Ruhsal doyumun, ancak insanlara temas ederek sağlanabileceğini ispat etmeye çalışan bu öykü geçici dünyevi zevklerin boşuna olduğunu ortaya koymaktadır.

Son olarak *Silny Samson* (Güçlü Şimon) öyküsünde güya Hristiyan dünyasına zarar verme amacı güden Yahudi komplosu konu alınmıştır. Dünyanın Yahudiler tarafından fethedilmesi adı altında tercüme edilen bir bildiriden bahsedilmiştir. Bu öyküde Talmud üzerine çalışmalar yapmanın, diğer materyalist unsurlardan daha fazla genel geçer bir önemin atfedildiği bir Yahudi kasabasında yaşayan toplumun saflığı ve hassaslığı konu alınmıştır. Öykümüzde Yahudilerin inandığı birtakım meleklere ve karakterlere işaret edilerek Yahudilerin kaderine değinilmiştir. Yazarımız Orzeszkowa, düşünce dünyasının incileri olarak gördüğü Yahudi öykülerine ve düşüncelerine yer yer yapılan atıflar yapmıştır. Buna göre Szymszel ve diğer dostları, bahsedilen bildirinin meydana getirdiği ruhla sanatsal bir oluşum içine girmişler ve kutsal kitaplarında yer alan figürlerin iletilerini bugüne uyarlayarak diri tutmaya çalışmışlardır.

O dönem için yaygın olarak şatafatı ve sosyeteleri ile bilinen diğer zengin Yahudi toplumların aksine yoksulluk içindeki bu Yahudi kasabası sakinleri, sadece sıradan zanaatkarlık yaparak geçimlerini sağlamaya çalışmaktalardır. Yahudi öğretiler etrafında bir hayat düzenine sahip olan bu topluluk arasında, öykü kahramanımız Syzmszel, Talmud üzerine bilgisini geliştirerek oldukça dindar ve diğer dostlarından soyut bir hayat

sürmektedir. Buna göre adeta geçmişte yaşayan Szymszel, bir şekilde kurulan tiyatro çalışmaları içinde yer alarak çevresine bir uyum sağladığını ve kendinde bir gelişimin olduğunu fark etmiştir. Szymszel'in çevresiyle uyum içine girmesiyle beraber karısı ve diğer dostları arasındaki dayanışmanın farklı bir noktaya ulaştığını öyküde gözlemlemek mümkündür.

Toplumların, din temelli de olsa geleneğe bu kadar kapılmadan zamanın getirdiği yenilikleri pratik yaşama uyarlayarak bu geleneklerin güncellenmeleri gerektiğini öykümüzden anlaşılmaktadır. Özellikle tiyatro gibi sanatsal faaliyetlerle zamanın ruhuna ayak uydurarak hem kendi sosyalleşmelerini sağlanabileceği hem de dışarıya kendilerini daha iyi ifade edebilecekleri gösterilmek istenmiştir. Buna göre özelden başlayan bu süreç, toplum geneline yayılarak toplumun birbirlerini daha iyi tanımalarına fırsat verecektir.

Çalışmamızda incelediğimiz öyküler üzerinden Polonya edebiyatında pozitivizminin ulusal bütünlüğe yansımasına değindiğimizde **"i**ki eğilimli benlik" söz konusudur. Birincisi bilincin sınırları içinde hapsolmuş "egemen benlik", diğeri ise dünyada "toplumsal bir benlik" anlayışıdır. Yazarların öykülerinde benlik ile kültür arasında sürüp giden alışveriş daha çok betimlenmiştir. Öykü kahramanları, toplum tarafından dayatılan geleneksel anlayışları yıkmaya çalışarak artık alışılagelen düzeni terk edip kendisine yeni bir modern hayat kurmaya çalışmaktadır.

Yazarların öykülerinde bireyler, trajikomik bir düzensizlik ve yer değiştirme deneyimine karşın insancıl arzuları doğrultusunda modern dünyaya katılmıştır. Kızgın ya da umutsuz olsa da benlikleri, diğerleri arasındaki toplumsal rollerini yadsımamışlardır. Kahramanlar, kendilerini susturan, görünmez hale sokan ve denetimi altına alamadığı tarih, gelenek vb. unsurlardan kendilerini soyutlamak istemişlerdir. Ancak ne denli düzen aranırsa, o denli bir kaosla karşı karşıya kalma durumu, dolayısıyla bir ikilem ortaya

çıkmaktadır. Öykülerde baskın kahramanların hem toplumdan uzaklaşma hem de toplum arasında karışma isteği gibi ikilemleri, onların nihayetinde toplumsal gerçekliklere yönelmelerine ve (etik değerlerle özdeşleşmiş öznel) duygularına kulak vermelerine giden yolda bir deneyim safhası oluşturduğu gözlemlenebilir.

a- Kahramanların eylemlerini ilgisizlik, baskı ve yeniliğe açık olmayan geleneksel tutumlar belirlemiştir. Karakterlerin hayalleri ve hayatın gerçekleri, deneyimler sırasında oluşan düzensizlikten kaynaklanan çelişkiler yumağıdır.

b- Kahramanlar cesaretlerini varoluşlarından alıyor olsa da genellikle hiçlikle karşılaşmaktadır.

c- Kahramanlar çevresi ve benlikleriyle bir uyum içinde olmaya çalışsa da çoğunlukla yeni düzenin kurbanıdırlar.

d- Yanlışlığın baskın olduğu bir dünyada kahramanlar tam bilgi ile donatılmış değildir. Genelde davranışları toplumsal bir kalıp içinde kalır, diğer insanlarla bir temas halindedir, ancak karşılaştıkları durum ili ilgili algılama biçimleri göreceli ve sınırlıdır.

e- Kayıp bir cenneti aramak için kahramanlar tek başına serüvene çıkarlar. Özgürlüğü olmadığı veya kısıtlandığı duygusuyla nörotik ve bunalımlı bir hale girerler.

f- Kahramanlar kendi yaşam bilmecesini çözme çabasındadır. Bireyin hem coğrafi hem de psikolojik açıdan gerçekleşen bu kaçışı, modern dünyada kendisine yeni bir yaşam güvencesi vermez. Yeni ve tatmin edici bir yaşam aramasına karşın, amaçladığı yere vardığında kendisine düş kırıklığı yaşatacak bir deneyim yaşar ve büyük ölçüde kaderine boyun eğer, hedefini gerçekleştirmesine engel olan bir deneyim söz konusu olduğunda kafası karışır.

g- Kahramanlar açısından, dönemin değişen yapısı içinde çevrenin davranış ilgisizliği ve toplumsal baskısı nedeniyle yerlerinin karmaşıklığı göz önündedir. Bu karmaşıklığa yabancılaş(tır)ma, kurbana dönüştüren ve yerinden eden deneyimler neden olmuştur.

Sıraladığımız öykü kahramanlarının genel özelliklerinden bağımsız olarak özgür Polonya ulusu için eşitlik, adalet gibi kavramlarla demokrasinin Polonya için karakteristik bir nitelik olması gerektiği fikri satır aralarında verilmektedir. Polonya ulusunun, kurumlarıyla (kilise, sendika, yeraltı örgütleri ve siyasi organlar vb.) demokratik ilkeleri uygulamada yetkinliği, ancak Polonya'yı parçalayan güçlerin baskısından arınabildikleri ve kültürel değerlerini her fırsatta sergileyebilecekleri bir ortama ulaşmasıyla oluşabileceği ortaya konmaktadır.

Bugünden yarına söz konusu gelişimler sağlanamayacağından uzun yıllara yayılan bir program çerçevesinde hareket etme gereksinimi dikkati çekmektedir. Bu çerçevede özellikle çocuklara yönelik modern eğitim sistemleri ve sağlık olanaklarının iyileştirilmesine dair çokça mesaj bulunmaktadır. Ülkenin gerçekliğiyle uyumlu olarak aile reisi rolünü üstlenme olasılığı olan kadınlara da benzer bir biçimde eğitim ve iktisadi alanlarda imkân tanınması gerektiği ifade edilmiştir. Çünkü kadınların, çocuklarına temin edecekleri veya aktaracakları modern anlayışın gelişim zincirinin devamlılığını sağlayacağı sıklıkla vurgulanmıştır. Aynı zamanda Yahudi veya diğer azınlık gruplarının Polonya değerleriyle uyum sağlayarak söz konusu gelişimin ulusal boyuta taşınabileceğine yer yer değinilmiştir. Pozitivist yazarlar, ancak böylesi bir programla Polonya'nın silaha sarılmadan bağımsızlığını kazanabileceğine dair yöntem sunmuşlardır.

KAYNAKÇA

___. https://www.jewishencyclopedia.com/articles/12448-purim (25/12/2023)

___.https://www.jewishencyclopedia.com/articles/7124-haman-the-agagite (25/12/2023)

___.https://mnki.pl/sienkiewicz/pl/o_muzeum/henryk_sienkiewicz__utwory. (24/12/2022)

___. (1 Stycznia 1887). Rolnik i Hodowca, s.^s. 2-4. (Erişim Adresi:https://polona.pl/item/rolnik-i-hodowca-tygodnik-przemyslowo-rolniczy-r-4-nr-1-1-stycznia-1887,NzkwODMyODQ/7/#info:metadata)

___. (10 Kwietnia 1904). Kurjer Liwowski, s.^s. 4. (Retrieved from http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=klw&datum=19040410&seite=4&zoom=33&query=%22Wac%C5%82aw%2BKoszczyc%22&ref=anno-search)

___. (1863). Kronika kościelna krajowa. Przegląd Katolicki, s.^s. 92. (Retrieved from https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/285093/edition/252430/content?)

___. (1895). Nieprzedawnione Hasła.(Erişim Adresi:https://rcin.org.pl/dlibra/publication/21518/edition/13733

___. (1935a). *Dla Polski - ZPMD 1886*. Warszawa: ZPMD. (Retrieved from http://polona.pl/archive_prod?uid=3826489&cid=3826400&name=download_fullJPG)

___. (1935b). *Dla Polski - ZPMD 1886.* Warszawa: ZPMD. (Retrieved from http://polona.pl/archive_prod?uid=3826489&cid=3826405&name=download_fullJPG)

___. (1985). Sienkiewicz. *Literatura Polska Przewodnik Encyklopedyczny* (Vol. II). Warszawa: PWN.

Adamski, Ł. (2016). Recepcja powstania styczniowego w ukraińskiej myśli politycznej 1863-1914. *Wbrew Królewskim Aliansom – Rosja, Europa i polska o niepodległość w XIX wieku* (Ed. Ł. Adamski & S. Bębski), (s. 283-3109.). Warszawa: Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia.

Adjukiewicz, K. (1994). *Felsefeye Giriş - Temel kavramlar ve Kuramlar*. Ankara: Gündoğan.

Ağaoğulları, M. A. (2009). *Kent Devletinden İmparatorluğa* (6. Baskı). Ankara: İmge.

Akay, Ö. (2015). *Stanisław August Poniatowski'nin Siyasal Sistem Reformu Projesi.* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst., Tarih Bölümü, Ankara.

Aksakal, H. (2010). *Aydınlanma Çağından Karanlık Yüzyıla Politik Romantizm ve Modernite Eleştirileri.* (YL Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Aksan, V. (2012). The Ottoman Absence From The Battlefields of The Seven Years' War *The Seven Years' War*. (s. 165-190). Leiden – Boston: Brill Academic Publishers.

Anderson, B. (2014). *Hayali Cemaatler – Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. İstanbul: Metis.

Arık, S. (2005). Polonyalı Şair Adam Mickiewicz ve Kırım Soneleri. *A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* (Vol. 45/1, s. 57-76).

Armaoğlu, F. (1999). *20.Yuzyil Siyasi Tarihi* (Vol. 1-2). Ankara: Alkım.

Armaoğlu, F. (2014). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914).* İstanbul: Timaş.

Aydın, M. (2013). John Stuart Mill'in Faydacı Ahlakı. *Sakarya üniversitesi İlahiyat Fakültesi* (Vol. XV/ 28, s. 143-167).

Aygün, F. (2020). Tanrı'nın Varlığına İlişkin Farklı Bir Yaklaşım: Berkeley'in İmmateryalist Metafiziği. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* (Vol. 6/2, s. 657-691).

Ballıkaya, C. (2015). Pozitivizmin Tarihsel Süreç içerisindeki Gelişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (Vol. 33, s. 87-106).

Bauman, Z. (2017). *Yasa Koyucular ve Yorumcular*. İstanbul: Metis.

Beer, M. (1941). *Sosyalizmin Tarihi*. İstanbul: May.

Beiser, F. C. (2003). *The Romantic Imperative - The Concept of Early German Romanticism*. Cambridge & London: Harvard University Press.

Benton, T. (2001). Emancipation. içinde P. B. Clarke & J. Foweraker (Eds.), *Encyclopedia of Democratic Thought* (s. 332-337). London - New York: Routledge.

Berman, M. (1994). *Katı Olan Her şey Buharlaşıyor*. İstanbul: İletişim.

Berry, H. (2019). *Orphans of Empire- The fate of London's foundling*. New York: Oxford.

Beydilli, K. (1991). Avrupa. *Türkiye İslam Ansiklopedisi*. (Vol. 4, s. 135-151). Ankara: TDV.

Beydilli, K. (2007). Polonya. *Türk İslam Ansiklopedisi*. (Vol. 34, s. 309-317). İstanbul: TDV.

Biblia. (2015). *Biblia- Stary i Nowy Testament*. Częstochowa: Święty Paweł.

Bideleux, R., & Jeffries, I. (2007). *A History Of Eastern Europe Crisis And Change* (Second ed.). New York: Routledge.

Bismarck, O. V. (1965a). *Düşünceler ve Hatıralar* (Vol. II). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Bismarck, O. V. (1965b). *Düşünceler ve Hatıralar* (Vol. 1). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Blair, A. (2000). Encyclopedia. Içinde W. Applebaum (Ed.), *Encyclopedia of The Scientific Revolution From Copernicus to Newton*. New York: Garland.

Blejwas, S. A. (1974). Organic Work as a Problem in Polish Historiograhy. *Slavic Studies* (Vol. 19, s. 191-204).

Bocock, R. (1997). *Tüketim*. Ankara: Dost.

Borkowska, G. (2007). *Pozytywiści i inni*. Warszawa: PWN.

Brafman. (1914). *Żydzi i Kahały*. Warszawa: Drukarni Synów St. Niemiry.

Brock, P. (1951). Bolesław Wysłouch, Founder of The Polish Peasant Party. *The Slavionic and East European Review* (Vol. 30/74, s. 139-163).

Bujnicki, T. (1994). *Pozytywizm*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.

Buława, A. (2016). Utracona Sława lub Zdobyta Chwała: Powstanie Styczniowe 1863−1864 w Biografiach XIX-wiecznych Polskich Przywódców Emigracyjnych. *Niepodległość i Pamięć* (Vol. 23/1- 53, s. 81-88).

Buzek, J. (1909). *Historya polityki narodowościowej rządu pruskiego wobec polaków*. Lwów: Nakład Księgarni H. Altenberga.

Calhoun, C., Gerteis, J., Moody, J., & Pfaff, S. (2007). *Classical Socialogical Theory*: Blackwell.

Capra, F. (1992). *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*. İstanbul: İnsan.

Cevizci, A. (2001). *Matafiziğe Giriş*. İstanbul: Paradigma.

Cevizci, A. (2005). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma

Chojnowski, A., & Manikowska, H. (1995). *Historia Polski*. Warszawa: Oświata.

Chwalba, A. (2011). Czy Galicji sukces był pisany? Cywilizacja przemysłowa 1880-1914. . *Kraków i Galicja wobec przemian cywilizacyjnych (1866-1914)*. (Eds. K. Fiołek & M. Stala), (s. 25-30). Kraków: TAiWPN Universitas.

Chwalba, A. (2013). *Historia Polski 1795-1918*. Kraków: Literackie.

Cody, F. L. (2005). *Birthing the Nation. Sex, Science, and the Conception of Eighteenth-Century Britons*. New york: Oxford.

Copleston, F. (2004). *Felsefe Tarihi – Fransız Aydınlanmasından Kant'a*. İstanbul: İdea.

Copleston, F. (2010). *Felsefe Tarihi - Alman İdealizmi (Fichte -Schelling - Schleiermacher)* (*Çev*. A. Yardımlı, Vol. 7). Istanbul: Idea.

Davis, E. B. (2000). Robert Boyle (1627-1691). Içinde W. Applebaum. (Ed.), *Encyclopedia of The Scientific Revolution From Copernicus to Newton*. (s. 157-161) New York: Garland.

Deleuze, G. (2000). *Kant Üzerine Dört Ders*. Ankara: Öteki.

Demir, H. (2013). Polonyalı Hotel Lambert ve Büyük Sırbistan "Načertanıje" Planı (1840-1844). *Avrasya İncelemeler Dergisi* (Vol. II/1, s. 271-310).

Dmowski, R. (2013). *Niemcy, Rosja i Kwestia Polska*. Wrocław: Nortom.

Dwojnych, A. (2004). Kościół i Katolicyzm w Ideach Narodowej Demokracji Przed Rokiem 1919. *Studia Płockie* (Vol. 32, s.175-191).

Engels, F. (1992). *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* (*Çev*.S. Belli). Ankara: Sol.

Erbil, M. E. (2016). *Taksim, İşgal ve Ayaklanma Bağlamında Polonya'da Milliyetçilik (1772-1905)*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyalbilimler Enstitüsü, Ankara.

Erbil, M. E. (2017). 1846 Krakov Ayaklanması ve 1848 Galiçya İhtilalinin Polonya Milliyetçiliğinin Yükseliş Dönemine Etkileri. *Sosyal Bilimler Işığında Polonya Cumhuriyeti*. (Ed. E. Atasoy), (s. 403-438). İstanbul: Beta.

Erhat, A. (2003). *Mitoloji Sözlüğü* (12.basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Erkan, S. (2010). Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkileri'nin Özellikleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (Vol. 22, s. 93-115).

Feldman, J. (1980). *Bismarck a Polska*. Kraków: Czytelnik.

Fermus-Bobowiec, A. (2018). Instytucje Mıejskiego Kredytu Hipotecznego W Królestwie Polskim Jako Przyczynek Do Dyskusji O Modelu Organizacyjnym Kredytu Hipotecznego. *Roczniki Nauk Prawnych* (Vol. XXVIII/2, s. 19-32).

Field, D. (2009). The Great Reforms of the 1860s. *A Companion to Russian History*. (A. Gleason Ed.), (s. 196-209). London: Blackwell.

Gawroński, F. (9 Lutego 1989). Rolnik i Hodowca, s.

Gawroński, F. (14 Stycznia 1888). Rolnik i Hodowca, s. 15.

Gawroński, F. R. (1928). *Monografje z Powstania Styczniowego*. Warszawa: Księgarnia Polska Tow.Polskiej Macierzy Szkolnej.

Gellner, E. (1965). *Thought and Change*. London: The University of Chicago Press.

Gellner, E. (1992). *Ulus ve Ulusçuluk* (*Çev*. B. Ersanlı & G. G. Özdoğan). İstanbul: İnsan.

Gencer, F. (2015). Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın Osmanlı-İngiliz ilişkilerine Yansımaları. *Tarih Araştırmaları Dergisi* (Vol. 34/58, s. 629-650).

Giller, A. (1875). *Polska w walce - zbiór wspomnień i pamiętników z dziejów naszego wyjarzmienia-A. Nowolecki*. Kraków: Nakładem księgarni Aleksandra Nowoleckiego.

Giller, A. (1978). *Historia Powstania Narodu Polskiego w 1861–1864* Paris Księgarnia Luxemburgska.

Górka, J. (1906). *Wspomnienia z Królestwa Polskiego i Litwy*. Tarnów Dwutygodnika Katechetycznego.

Grabski, A. F. (1970). Polish Enthusiast and Critics of Henry T. Buckle. *Organon* (Vol. 7, s. 259-275).

Gray, A. (1919). The German Colonies of Africa. *Journal of Comparative Legislation and International Law* (Vol. 1, Third Series, s. 25-35).

Grodziski, S. (2011). Program Autonomii Galicyjskiej w 1860 roku. *Kraków i Galicja wobec przemian cywylizacyjnyh (1866-1914)*. Krakow: Universitas.

Guida, M. J. (1999). *Women Rulers Throughout the Ages: An Illustrated Guide*. California: ABC-CLEG.

Gümüş, M. (2010a). 1848 Mülteciler Meselesi Örneğinde 19. yüzyıl Türk Diplomasisi. *History Studies* (Vol. 2, s. 255-280).

Gümüş, M. (2010b). Mehmed Sadık Paşa (Michal Czajkowski) ve Osmanlı Devleti'nde Kazak Süvarî Alayı. *Turkish Studies* (Vol. 5, 3, s. 1362-1375).

Günsoy, F. (2017). Hıristiyan Epimetheus: Bir Carl Schmitt Biyografisi. *Felsefe Arkivi* (Vol. 46, s. 41-70).

Hagen, W. W. (1980). *Germans, Poles, and Jews: The Nationality Conflict in the Prussian East, 1772-1914*. London: The University of Chicago Press.

Halicz, E. (1968). *Dokumenty Komitetu Centralnego Narodowego i Rządu Narodowego 1862-1864*. Wrocław Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Hamburg, G. M. (2006). *Russian Political Thought 1700–1917. The Cambridge History Of Russia Imperial Russia 1689-1917* (Vol. 2). Cambridge: Cambridge University Press.

Hançerlioğlu, O. (1985). *Düşünce Tarihi*. İstanbul: Remzi.

Handelsman, M. (1907). *Konstytucja Trzeciego Maja r. 1791*. Warszawa: Drukarni Narodowej w Krakowie.

Hasanoğlu, E. (2022). Yahudi Kutsal Kitabında Mele-İ Âlâ: İlahi Konsey. *Ortadoğu ve Göç*, 12/1. s. 11-48.

Heine, H. (2015). *Romantizm Okulu*. İstanbul: YKY.

Hight, M. A. (2010). Berkeley's Metaphysical Instrumentalism. *George Berkeley: Religion And Science In The Age Of Enlightenment*. (s. 15-31). London & New York: Springer.

Hirş, E. (1946). Kant'ın Ebedi Barış Üzerindeki Felsefî Denemesi Ebedî Barışın Gerçekleştirilmesi Ihtimali. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (Vol. 3/ 2, s. 268-292).

Hobbes, T. (2012). *Leviathan*. İstanbul: YapıKredi.

Hobsbawm, E. (2012). *Sermaye Çağı 1848-1875*. Ankara: Dost.

Hobsbawm, E. J. (1995). *Milletler ve Milliyetçilik (1870'den Günümüze)* (*Çev*. O. Akınhay). İstanbul: Ayrıntı.

Hobsbawm, E. J. (2003). *Devrim Çagi (1789-1848)* (*Çev*.B. S. Şener). Ankara: Dost.

Hugh, S. W. (1965). *The Decline of Imperial Russia*. New York: Frederick A. Praegar.

Hume, D. (1997). *İnsan Doğası üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İdea.

İmperio, J. B. (1991). *The Artist as Sociologist: Gustave Courbet, Realism and The Art World in French Nineteenth Century Society.* (YL Tezi). Bernard College, New York.

İncil. (2016). *İncil*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes.

Janicka, A. (2017). Postyczniowe spojrzenia na chrześcijanstwo. Pozytiwiści Sienkiewicz i Glober. *Henryk Sienkiewicz i Chrześcijaństwo*. (A. Janicka & Ł. Zabielski Ed.), (s. 17-50). Białymstok: Książnica Podlaska.

Jarnecki, M. (2004). Powstanie Styczniowe w Oczach Agatona Gillera. *Mazowieckie Studia Humanistyczne* (Vol. 10/1, s. 5-32).

Jarząbek, M. (2009). *Separateness And National İdentity – The Case Of Upper Silesia in İnterwar Poland.* (YL Tezi). Central Europian University, Budapest.

Jauksz, M. (2018). Filozofia postrzegania. Początki literackie Bolesława Prusa w świetle psychologicznych dociekań Hipolita Taine'a. *Poznańskie Studia Polonistyczne* (Vol. 34/54, s. 185-207).

Jawarska, J. (2017). Izabella królowa Hiszpanii. *Papierowy Bandyci*. (s. 81-100). Łódź: Wydawnictwo Przypis.

Jost, K. (1971). Critique of the Weber Thesis – The Protestan ethic and the rise of Captalism. . *Journal of Thought* (Vol. 6/3, s. 153-162).

Kąkolewski, I. (2010). Niemcy. *Pod Wspólnym Niebem Narody Dawniej Rzeczypospolitej*. (Ed. M. Kopczyński & W. Tygiels), (s. 81-98). Warszawa: Bellona SA. (Erişim Adresi:https://bon.edu.pl/katalog/lektura/pod-wspolnym-niebem-narody-dawnej-rzeczypospolitej/).

Kantarcıoğlu, S. (1993). *Edebiyat Akımları ve Temel Metinler*. Ankara: Gazi Üni. Yay.

Kantarcıoğlu, S. (2007). *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*. İstanbul: Paradigma.

Karczewska, A. (2012). *Czytelnictwo chłopów jako przedmiot inteligenckiego dyskursu.* (Doktora Tezi). Universytet Warszawski, Warszawa.

Kemer, S. K. (2020). Polonya Edebiyatında Bir Romantik Manifesto Olarak "Oda Do Młodości (Gençliğe Od). *International Social Sciences Studies Journal* (Vol. 6, 54, s. 129-137).

Kieniewicz, S. (1951). *Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku*. Wrocław: Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.

Kieniewicz, S. (1987). *Powstanie Styczniowe – Dzieje Narodu i Państwa Polskieg*. Warszawa Krajowa Agencja Wydawnicza.

Kieniewicz, S. (2009). *Powstanie Styczniowe*. Warszawa PWN.

Kılıçaslan, E. A. (2015). *Hegel Tartışmaları*. Ankara: Bibliotech.

Kindleberger, C. P. (1975). The rise of free trade in Western Europe, 1820-1875. *Journal of Economic History* (Vol. 35/1, s. 20-55).

Kołodziejczyk, R. (1979). *Burżuazja Polska*. Warszawa: PIN.

Kopczyński, M. (2006). *Wielka Transformacja - Badania Nad Uwarstwieniem Społecznym i Standardem Życia w Królestwie Polskim 1866-1913*. Warszawa: Mowią Wieki.

Kopp, K. (2009). Reinventing Poland as German Colonial Territory in the Nineteenth Century: Gustav Freytag's Soll und Haben as Colonial Novel. *Germans, Poland, and Colonial Expansion to The East*. (s. 11-38). New York: Palgrave Macmillian.

Kościuszko, T., & Baranowski, I. (1917). *Napomknienia względem poprawy losu włościań i universał połaniecki*. Warszawa: M. Arct. (Erişim Adresi: https://polona.pl/item/napomknienia-wzgledem-poprawy-losu-wloscian-i-uniwersal-polaniecki,MzUxMjc1Mjc/6/#info:metadata)

Kostecki, J. (1992). Ruch wydawniczy na ziemiach polskich (1877-1986). *Studia z historii czytelnictwa* (Vol. 4, s. 153-224).

Kowalska-Pietrzak, A. (2007). History of Poland During Middle Ages. *Poland History, Culture and Society*. (ed. Second Edition, s. 55-84). Łodź: Universytet Lodzki.

Kozicki, S. (1964). *Historia Ligi Narodowej: Okres 1887–1907*. Londyn: Myśl Polska.

Körpe, S. (2017). Polonya Edebiyatında Pozitivizm: Stefan Żeromski'nin Siłaczka (Güçlü Kadın) Adlı Öyküsü Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal Bilimler Işığında Polonya Cumhuriyeti*. (Ed. E. Atasoy), (s. 363-384). İstanbul: Beta.

Köycü, S. (2003). Adam Mickiewicz'in Lehçeye Çevirdiği "Gavur"da Türk Motifleri. *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* (Vol. 43/1 s. 57-64).

Köycü, S. (2005). Adam Mickiewicz ve İstanbul. *A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Dergisi* (Vol. 45/2, s. 117-124).

Kronika. (1994). Kronika Powstań Polskich 1794-1944. M. B. Michalik (Ed.). Warszawa: Kronika.

Kucharski, W., & Misiejuk, D. (2007). *Historia Polski w Datach*. Wrocław: Dolnośląskie.

Kulak, T. (1989). *Jan Ludwik Popławski 1854-1908: Biografia Polityczna*. Wrocław Wydawnictwo Uniwersytet Wrocławski.

Kurat, A. N. (2014). *Rusya tarihi -Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: TTK.

Kutluer, İ. (2007). Pozitivizm. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 34, s. 335-339).

Kutluoğlu, M. H. (2002). Kavalalı Mehmed Ali Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi*. ((Vol. 25, s. 62-65). Ankara: TDV.

KutsalKitap. (2009). *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*. İstanbul: Kitabı Mukaddes.

Langewiesche, D. (2015). Liberalizm ve Avrupa'da Orta Sınıflar. *19. Yüzyıl Avrupasında Burjuva Toplumu*. (Ed. J. Kocka & A. Mitcchell). İstanbul: Ankara.

Ławski, J. (2017). Nie znany artykuł Tadeusza Micińskiego o Henryka Sienkiewiczu. *Henryk Sienkiewicz i Chrześcijaństwo*. (Ed. A. Janicka & Ł. Zabielski), (s. 313-344). Białystok: Książnica Podlaska.

Legutko, G. (2015). Peregrynacje w czasie i przestrzeni Wokół Baśni i legend Henryka Sienkiewicza. *Studia Filologiczne Uniwersytetu Jana Kochanowskiego"* (Vol. 28, s. 135-152).

Leslie, R. F. (1980). *The History of Poland Since 1863*. New York: Cambridge University Press.

ŁĘtocha, R. (2010). Przez lud do narodu. Patriotyczne wizje Jana Ludwika Popławskiego. *Obywatel* (Vol. 1, s. 159-164.).

Lewalski, K. (1995). PROBLEM ANTYSEMITYZMU NA ŁAMACH „PRZEGLĄDU KATOLICKIEGO" W LATACH 1863-1914. *Nasza Przeszłość: Studia z dziejówKościoła z kultury Katolickiego w Polsce* (Vol. 84, s. 187-210).

Lewandowska, D. (2013). Rząd Narodowy `Tajemnego Państwa Polskiego` Okresu Powstania Styczniowego i Jego Najważniejsze Dokumenty Przechowywane w Zbiórach Archiwum Głównego Akt Dawnych. *Palestra* (Vol. 5/6, s. 270-279).

Lewis, A. (2009). The Forest in The Museum: revising the Barbizon Canon. *The Art Book* (Vol. 16/2, s. 7-9).

Luh, J. (2012). Frederick The Great and The First World War. . *The Seven Years' War*. ((Vol. 80). Leiden – Boston: Brill Academic Publishers. (Erişim Adresi:https://doi.org/10.1163/9789004236448_002).

Łukaszewicz, J. (1968). *Krysys Agrarny na zemiach polskich w końcu XIX wieku*. Warszawa: PWN.

Mach, D. (2015). *Sacrum w powieściach historycznych Henryka Sienkiewicza.* (Doktora tezi). Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków.

Marachow, G. (1958). Stefan Bobrowski i Tajna Drukarnia w Kijowie (1861-1862). *Przeglad Historyczny* (Vol. 49/4, s. 700-713.).

Markiewicz, H. (2015). *Pozytywizm*. Warszawa: PWN.

Markiewicz, M. (2006). *Historia Polski 1492-1795.* . Kraków: Literactkie.

Marston, D. (2001). *The Seven Years' War* (Ed. R. Cullen.). Oxford: Osprey.

Mason, D. S. (2011). *A Concise of Modern Europe*. Plymouth: Rowman & Littlefield.

Mill, J. S. (2003). *Utilitarianism an On Liberty* (Ed. M. Warnock. Second ed.). Oxford & Melbourne & Berlin: Blackwell.

Morawski, W. (2003). *Kronika Kryzysow gospodarczych*. Warszawa: TRIO. (Erişim Adresi:83-88542-64-8)

Mycielski, M. (2013). Powstanie Listopadowe w Pamiętnikach Kajetana Koźmiana. *Powstanie Listopadowe Na Lubelszczyźnie*. (Ed. N. Kasparek & W. Sladkowski), (s. 77-87). Lublin-Oświęcim: NapoleonV& Autorzy.

Myśliwski, J. (1991). Wysłouchowie: Twórcy Prasy Ludowej. *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej* (Vol. 30/3-4, s.145-152).

Nakładem_Centralnego_Komitetu, P. O. w. B. (1916). *Henryk Sienkiewicz*. New York: Nakładem Centralnego Komitetu Pom Ojczyzny.

Nance, A. B. (2004). *Nation without a State: Imagining Poland in the Nineteenth Century.* (Doktora Tezi). The University of Texas at Austin Austin.

Neville, P. (2003). *Russia The USSR, The CIS and The Indipendent States.* . London: Phoenix.

Noiński, E. (2013). Rok Powstania Styczniowego w tajemnicy poczęte... Fenomen tajnego państwa polskiego w powstaniu styczniowym. *Palestra* (Vol. 9/10, s. 261-265).

Obsulewicz, B. K. (2016). Walery Wołodźko (Sahi-bej) i Akademicy Kijowscy. *Київські полоністичні студії* (Vol. XXVII, s. 368-381).

Olender, P. (2011). *Czesma 1770*. Warszawa: Bellona.

Orzeszkowa, E. (1896). *Melencholicy Nowele – Z pomroku, Jedna Setna, Światło w ruinach, Ogniwa.* Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolffa.

Orzeszkowa, E. (1900). *Przy dochodzeniu śledzem- Tadeusz*. Warszawa: A. T. Jezierskiego.

Orzeszkowa, E. (1910). *Gloria Victis - Oni*. Wilno: Drukarnia Jozefa Zawadzkiego.

Orzeszkowa, E. (1913). *O Żydach i Kwestyi Żydowskiej – Silny Samson, Daj Kwiatek, Gedali, Ogniwa, O Nacjonalizmie Żydowskim*. Warszawa & Lublin: Nakład Geberthnera i Wolffa.

Osler, M. J. (2000). Epicureanism. Içinde W. Applebaum (Ed.), *Encyclopedia of The Scientific Revolution From Copernicus to Newton* (s. 327-331). New York: Garland.

Ozanam, A. F. (1863a). O postępie w wiekach upadku. *Przegląd Katolicki* (Vol. 15, s. 229-232). (Erişim Adresi:https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/285132/edition/252439/content?)

Ozanam, A. F. (1863b). O postępie w wiekach upadku. *Przegląd Katolicki* (Vol. 13, s. 197-201). (Erişim Adresi:https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/285128/edition/252437/content?)

Ozanam, A. F. (1863c). O postępie w wiekach upadku. *Przegląd Katolicki* (Vol. 12, s. 182-185). (Erişim Adresi:https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/285111/edition/252436/content)

Ökten, K. H. (2001). *Immanuel Kant'ın "Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme" Adlı Eseriyle Ortaya Koyduğu Ebedi Barış Fikri ve Bu Fikrin Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde Yarattığı Etki.* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Özcan, S. A. (2012). *Rusya ve Polonya'da Din, Kimlik, Siyaset.* İstanbul: Küre.

Özkırımlı, U. (2013). *Milliyetçilik Kuramları*. Ankara: DoğuBatı.

Özpek, B. B. (2016). *Barışın İdeolojisi.* İstanbul: Liber+.

Perk, D. (2018). Pozitivizmin Alman Edebiyatına Yansıması. *Uluslararasi Kibris Universitesi Fen-Edebiyat Fakultesi* (Vol. 24/ 94, s. 227-237).

Piątkowska, M. (2017). *Prus - Śledztwo Biograficzne*. Kraków: Znak

Pinkney, D. H. (1961). A New Look at the French Revolution of 1830. *The Review of Politics* (Vol. 23/ 04, s. 490-506).

Popiel, M. (1979). Od topografii do przestrzeni mitycznej : analiza przestrzeni w "Ziemi obiecanej" Reymonta. *Pamiętnik Literacki* (Vol. 70/4, , s. 89-131).

Praczyk, M., & Hinc, A. (2017). Praca Organiczna - Teoria i Praktyki. *Poznań w działaniu – Inicjatyw społeczne dawniej i dziś*. (Ed. M. Praczyk), (s. 15-36). Poznań: MHP.

Prus, B. (1896). *Grzechy Dzieciństwa*. Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolffa.

Prus, B. (1899). *Antek*. Warszawa: M. Lewińskiego Marszałkowska.

Prus, B. (1931). *Dziwna Historja i On.* Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolffa.

Prus, B. (1939). *Na Wakacjach - Katarynka*. Warszawa: Nakład Geberthnera i Wolffa.

Prus, B. (1945). *Kamizelka - Michałko*. Warszawa: Nakład Geberthnera i Wolffa.

Pumfrey, S. (2000). Compass, Magnetic. . Içinde W. Applebaum (Ed.), *Encyclopedia of The Scientific Revolution From Copernicus to Newton*. New York: Garland.

Rachuba, A. (2010). Litwini. *Pod Wspólnym Niebem Narody Dawniej Rzeczypospolitej*. (Ed. M. Kopczyński & W. Tygiels). Warszawa: Bellona SA. (Erişim Adresi:https://bon.edu.pl/katalog/lektura/pod-wspolnym-niebem-narody-dawnej-rzeczypospolitej/).

Ramotowska, F. (1999). *Tajemne Państwo Polskie* (Vol. 1). Warszawa: DIG.

Riasanovsky, N. V., & Steinberg, M. D. (2011). *Rusya Tarihi*. İstanbul: İnkılâp.

Rousseau, J. J. (2003). *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kökeni.* . Ankara: Yeryüzü.

Rymowski, A. (1885 21 Sierp. 1885). Kurier Rolniczy, s.^s.

Ryzhkov, V. (2013). *Political İdeas in The Russian Writing of The Age of Enlightment : Mikhail Shcherbatov and Nikolai Karamzin.* (Doktora tezi). Central European University,

Sebetci, A. (2019). Üç Doğa Tasarımı ve Felsefi Natüralizm. *Düşünüyorum* (Vol. 84, s. 13-18).

Sennett, R. (2013). *Kamusal İnsanın Çöküşü* (*Çev*. S. Durak & A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı.

Sienkiewicz, H. (1899). *Szkice węglem. Janko muzykant. Stary suga. Hania* (Vol. 1). Warszawa: Nakład Redakcyjny Tygodnika.

Sienkiewicz, H. (1900). Latarnik. Niewola tatarska. Wspomnienie z Maripozy. Czyja wina *Pisma*. (Vol. 24). Warszawa: Nakład Redakcyjny Tygodnika.

Sienkiewicz, H. (1945). *Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela.* (Vol. 54). Warszawa:: Nakład Gebethnera i Wolffa.

Sienkiewicz, H. (1947a). *Bartek Zwycięzca* (Vol. I). Szkocja: Wydawnictwo Literackie Sł. Opieki nad Żołn. . (Erişim Adresi:https://polona.pl/item/bartek-zwyciezca-cz-1,NzI1NTQ1MDQ/0/#info:metadata)

Sienkiewicz, H. (1947b). *Bartek Zwycięzca* (Vol. II). Szkocja: Wydawnictwo Literackie Sł. Opieki.

Sienkiewicz, H. (1947c). *Za chlebem - Latarnik*: Mała Biblioteczka.

Sienkiewicz, H. (2017). *Listy z podróży do Ameryki.* (Erişim Adresi: http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/sienkiewicz-listy-z-podrozy-do-ameryki).

Sieradzki, P. (2006). Obecność Rodziny Książat Czartoryskich na Ziemi Jarosławskiej. Zarys Problematyki. *Teka Komisji Historycznej Oddział PAN* (Vol. 1, s. 99-123).

Skórkowski, K. (1863). Korespondencja Przeglądu Katolickiego - o poprawie ludu wiejskiego w okolicach Warszawy. *Przegląd Katolicki* (Vol. 2, s. 24-26). (Erişim Adresi:https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/285080/edition/252426/content)

Slantchev, B. L. (2005). Territory and Commitment: The Concert of Europe as Self-Enforcing Equilibrum. *Security Studies* (Vol. 14/4, s. 565–606).

Smith, A. D. (1991). *National Identity*. London: Penguin.

Smith, A. D. (1998). *Nationalism and Modernism*. London and New York: Routledge.

Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik – Kuram, İdeoloji, Tarih*. Ankara: Atıf.

Staliunas, D. (2007). *Making Russians (Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863)* (Ed. L. Donskis.). Amsterdam-New York: Rodopi.

Stasik, F. (1968). Adam Gurowski I Jego Pismo „Przyszłość". *Rocznik Historii Czasopismiennictwa Polskiego* (Vol. 7/2, s. 83-104).

Surman, J. (2019). *Universities in Imperial Austria, 1848-1918*. Indiana: Purdue University Press.

Szabó, B. (2008). Stéphan Batory and His Hungarian Soldiers in The Livonian War (1558-1582). *ARRMS* (Vol. 7/ 2, s. 235-240).

Szarek, J. (2013). *Powstanie Styczniowe - Zryw Wolnych Polaków*. Krakow: AA.

Sztachelska, J. (2014). Legiony Henryka Sienkiewicza, Powieść Nieznana. *Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza* (Vol. r. VII (XLIX), s. 229-247).

Sztachelska, J. (2015). *PRL-owski żywot Henryka Sienkiewicza. Kariera Pisarza w PRL-u*. Warszawa: IBL PAN.

Sztachelska, J. (2017). *Mity sienkiewiczowskie i inne studia tylko o nim*. Warszawa: DIG.

Şerif, Y. (1932). Fransız Natüralizmi. *Darülfünün Edebiyat Fakültesi Mecmuası* (Vol. VIII/5, s. 54-85).

Temizkan, A. (2010). Lehistanlıların İstanbul'da Lobi Faaliyetleri ve Kafkasya'ya Lejyon Gönderme Girişimleri. *TÜBAR* (Vol. XXVIII, s. 365-393).

Temizkan, A. (2017). Lehistanlıların Kafkasya'ya Birlik Gönderme Girişiminde Zor Seçim: Sefer Bey mi Yoksa Muhammed Emin mi? *Türkiye-Polonya İlişkilerinde "Temas Alanları" 1414-2014 Uluslararası Konferansı Bildiriler Kitabı.* (Vol. VIII/20, s. 205-227). Ankara: TTK.

Tena-Junguıto, A., Lampe, M., & Fernandes, F. T. (2012). How much trade liberalization was there in the World before and after Cobden-Chevalier? *Journal of Economic History* (Vol. 72/3, s. 708-740).

Tilly, C. (1995). *Avrupa'da Devrimler (1492-1992)* (*Çev*.Ö. Arıkan). Istanbul: Afa.

Topaloğlu, A. (2003). Materyalizm. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 28, s. 137-140). Ankara: TDV.

Topolski, J. (2012). *Historia Polski*. Poznań: Wydawnictwo Poznanskie.

Tuncer, H. (2008). *Osmanlı-Avusturya İlişkileri (1789-1853)*. İstanbul: Kaynak.

Vel Grajewski, R. Ż. (2007). Poland in the Period of Partitions 1795-1914. . *Poland - History, Culture and Society.* (Ed. E. Bielewska-Batorowicz), (s. 85-112). Łodż: Wydawnictwo Universytet Lodzki.

Vernadsky, G. (2011). *Rusya Tarihi.* . İstanbul: Selenge.

Walasek, S. (2003). Edukacja w społeczeństwie wielokulturowym na przykładzie zaboru rosyjskiego na przełomie XIX i XX w. *Prace Naukowe Pedagogika* (Vol. 12, s. 49-59).

Wandycz, P. S. (1974). *The Lands of Partition Poland 1795-1918.* . Seattle: University of Washington Press.

Ward, M. C. (2012). Understanding native American alliances. *The seven years' war: global views*. (M. H. Danley & P. J. Speelman Ed.), (Vol. 80, s. 47-72). Leiden-Boston: Brill Academic Publishers. (Erişim Adresi:https://brill.com/view/book/edcoll/9789004236448/B9789004236448-s005.xml).

Winęk, J. (2015). Popularyzacji wiedzy rolniczej w Galicji. *Galicja Studia i Materiały* (Vol. 1, s. 62-98).

Yıldızdöken, Ç. (2017). Şüpheden Kartezyen Düşünceye Giden Yol. *Mavi Atlas* (Vol. 5/1, s. 44-68).

Yüce, N. T. (2002). *Polonya Edebiyatında Aydınlanma, Romantizm ve Realizm*. Ankara: TC. Kültür Bakanlığı.

Zamoyski, A. (2009). *Poland A History*. London: Harper Press.

Żebrowski, L. (2013). *Powstanie Styczniowe 1863*. Poznań: Zysk i S-ka.

Ziółek, J. (1980). Nieudana próba powstania siedleckiego w 1846. *Studia Płockie* (Vol. 8, s. 227-230).

Zussman, A. (2002). The Rise of German Protectionism in the 1870's: A Macroeconomic Perspective. *SIEPR Discussion* (Vol. 01/19, s. 1- 40.).

ÖZET

Bu çalışmamızda Polonya Edebiyatında pozitivist bakış açısının ulusal bütünlüğünü sağlamada nasıl bir etkisinin olduğu incelenmiştir.

Birinci bölümde, pozitivist edebiyatın başlangıcına kadar Polonya'nın içinden geçtiği süreç ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Polonya'da edebi ve düşünce akımlarına da etki eden Avrupa'daki aydınlanmacı ve romantik düşünürler ile düşünceler konu edinilmiştir. Aynı zamanda 19. yüzyılın ikinci yarısının başlarında ortaya çıkan pozitivist düşünce ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, pozitivist dönemde yaygın olan Rusya, Habsburg ve Prusya devletlerinin kültürel ve siyasi politikalarının yanı sıra Polonya toplumunun içinde bulunduğu toplumsal koşullar ve toplumsal oluşumlar irdelenmiştir.

Dördüncü bölümde ise Polonyalı pozitivist yazarlarından Henryk Sienkiewicz, Bolesław Prus ve Eliza Orzeszkowa'nın öyküleri incelenerek Polonya Edebiyatında pozitivist anlayış ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Polonya Edebiyatı, Pozitivizm, Henryk Sienkiewicz, Bolesław Prus, Eliza Orzeszkowa

ABSTRACT

In this study, it is examined how the positivist perspective in Polish Literature had an effect on ensuring national integrity.

In the first part, the process that Poland went through until the beginning of positivist literature is discussed.

In the second part, the enlightment and romantic thinkers and thoughts in Europe, which also affected the literary and thought movements in Poland, are discussed. At the same time, the positivist perspective that emerged at the beginning of the second half of the 19th century is discussed.

In the third chapter, the cultural and political policies of the Russian, Habsburg and Prussian states, which were common in the positivist period, as well as the social conditions and social formations of the Polish society are examined.

In the fourth chapter, the stories of Polish positivist writers Henryk Sienkiewicz, Bolesław Prus and Eliza Orzeszkowa are examined and the positivist understanding in Polish Literature is discussed.

Keywords: Polish Literature, Positivism, Henryk Sienkiewicz, Bolesław Prus, Eliza Orzeszkowa